ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

I

IANUARIE-IUNIE
ANUL I
1950

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

APARE SEMESTRIAL

Redacția : *Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R., București. B-dul Generalissimul Stalin Nr. 1 — Telefon 2.41.12*

C U P R I N S U L

I. V. STALIN

A 70-a ANIVERSARE A TOVARĂŞULUI IOSIF VISSARIONOVICI STALIN

TELEGRAMA ADRESATĂ TOVARĂŞULUI STALIN DE CĂTRE COMITETUL CENTRAL AL P. M. R.

TOVARĂŞULUI IOSIF VISSARIONOVICI STALIN
MOSCOVA-CREMLIN

Scumpe tovarăşe Stalin,

Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, în numele Partidului, în numele clasei muncitoare şi al tuturor oamenilor muncii din Republica Populară Română, Vă transmite, cu prilejul împlinirii a 70 de ani, un fierbinte salut comunist şi Vă urează din toată inima viaţă lungă şi sănătate.

Clasa muncitoare internaţională vede o mare chezăşie a biruinţei în faptul că, în această epocă a sfârşitului dominaţiei capitaliste şi a triumfului inevitabil al socialismului, în fruntea forţelor păcii şi progresului vă aflaţi Dvs., genialul călăuzitor şi inspirator al luptei pentru pace, democraţie şi socialism, pentru un viitor fericit al omenirii.

Împreună cu toţi cei ce muncesc în lumea întreagă, oamenii muncii din ţara noastră văd în Dvs. pe marele continuator al operei lui Marx, Engels şi Lenin, pe genialul teoretician, pe incomparabilul strateg şi tactician al luptei de clasă, pe acela care alături de Lenin a creat gloriosul Partid Bolşevic şi primul Stat socialist al lumii, pe marele organizator al construirii socialismului şi comunismului.

Însufleţiţi de numele Dvs., de nemuritoarele Dvs. învăţături, oamenii muncii din ţara noastră, sub conducerea Partidului Comunist, au luptat în anii grei de ilegalitate împotriva jugului capitalisto-moşieresc.

Numele Dvs., măreaţa pildă a vieţii Dvs. de revoluţionar neşovăitor şi neînfricat, pusă în întregime în slujba cauzei celor ce muncesc, a luminat bezna carcerelor, închisorilor şi a camerelor de tortură, în care regimul terorist al burgheziei şi moşierimii arunca pe cei mai buni luptători ai clasei muncitoare.

Cu numele lui Stalin poporul muncitor din ţara noastră, eliberat de către glorioasa Armata Sovietică, creată, educată şi condusă de geniul lui Stalin, şi-a luat soarta în propriile mâini, a clădit Republica sa Populară, a trecut la construirea socialismului.

Datorită Armatei Sovietice, condusă de Dvs., ţara noastră a căpătat, pentru prima oară în istoria ei, o adevărată independenţă naţională.

Pe un drum încă niciodată străbătut în istorie, Dvs., tovarăşe Stalin, aţi dus spre nemaivăzute biruinţe poporul sovietic; pe acest drum croit de Dvs., oamenii muncii din ţara noastră, conduşi de Partidul Muncitoresc Român păşesc astăzi cu siguranţă şi entuziasm, învăţând necontenit din operele Dvs. geniale şi din nesecata bogăţie de experienţă a giganticei opere staliniste de construire a socialismului şi comunismului în U.R.S.S.

Fiecare succes obţinut de oamenii muncii din ţara noastră, în lupta pentru construirea vieţii noi socialiste fără exploatatori şi exploataţi, face să ardă şi mai vie în sufletele lor dragostea fierbinte pentru Dvs., şi pentru poporul sovietic, căci ei ştiu că toate aceste succese nu ar fi fost posibile fără ajutorul Dvs. părintesc, fără ajutorul frăţesc al guvernului şi poporului sovietic.

Din operele Dvs., din minunata Dvs., pildă de slujire plină de abnegaţie a Patriei Socialiste, din măreţele fapte de eroism săvârşite de oamenii sovietici educaţi şi însufleţiţi de Dvs., clasa noastră muncitoare, poporul nostru, învaţă să-şi iubească cu înflăcărare patria pe care şi-au cucerit-o mulţumită ajutorului Dvs., învaţă adevăratul patriotism care se împleteşte cu internaţionalismul proletar şi, în deosebi cu dragostea fără margini pentru Uniunea Sovietică şi pentru marele ei conducător.

Geniala Dvs. învăţătură asupra statului ajută popoarele eliberate de Armata Sovietică să construiască Statele lor de democraţie populară care îndeplinesc cu succes funcţiunile dictaturii proletariatului.

Geniala Dvs. învăţătură asupra muncii ca o chestiune de onoare şi de eroism, asupra întrecerii socialiste ca metodă comunistă de construire a socialismului, învăţături pe baza cărora poporul sovietic a înfăptuit adevărate minuni, însufleţeşte clasa noastră muncitoare, şi pe toţi oamenii muncii manuale şi intelectuale din ţara noastră la noi şi noi succese în lupta pentru desvoltarea economiei socialiste planificate a ţării noastre.

Dela Dvs., tovarăşe Stalin, comuniştii şi clasa muncitoare din R. P. R. învaţă cum trebuie luptat fără şovăire pentru deplina lichidare a claselor exploatatoare şi a influenţei lor ideologice, şi cum trebuesc demascaţi şi zdrobiţi oportuniştii, naţionaliştii şi toţi agenţii duşmani pe care imperialsmul caută să-i strecoare în rândurile noastre.

Inţeleapta şi neşovăitoarea Dvs., politică de apărare a păcii şi a securităţii popoarelor mari şi mici împotriva aţâţătorilor la război, imperialiştii americani şi englezi, a strâns în jurul şi sub conducerea Uniunii Sovietice un uriaş şi nebiruit front al păci şi democraţiei, la a cărui nobilă luptă Republica noastră Populară şi poporul nostru sunt mândri şi fericiţi să ia parte activă. Această politică de pace dă poporului nostru muncitor putinţa să construiască socialismul. Ea a făcut

ca masele populare cele mai largi din țara noastră să lege de numele Dvs. nădejdile lor cele mai scumpe, voința lor de a apăra cu toată hotărîrea cuceririle lor și de a asigura viitorul fericit al copiilor lor. Dela un capăt la altul al țării noastre, din orașe și sate, din fabrici, uzine și mine, din laboratoare și școli, se îndreaptă astăzi spre Dvs., urările pline de dragoste ale muncitorilor, țăranilor muncitori, intelectualilor legați de popor, ale tuturor iubitorilor de pace și progres.

Să trăești ani mulți, iubite învățător și părinte, spre fericirea oamenilor muncii din toată lumea!

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMAN

CUVÂNTAREA ROSTITĂ DE DR. PETRU GROZA, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI, LA MEETINGUL DIN ZIUA DE 21 DECEMBRIE 1949

Cu nețărmurită dragoste și însuflețiți de cele mai adânci sentimente de caldă recunoștință pentru conducătorul popoarelor sovietice și prietenul cel mai iubit al poporului nostru, sărbătorim azi cea de a 70-a aniversare a marelui geniu al timpurilor noastre, Iosif Vissarionovici Stalin.

Alături de popoarele sovietice, pe toată întinderea globului, sute de milioane de oameni cinstesc cu entuziasm această dată istorică și își exprimă dragostea fierbinte și admirația ce o poartă genialului conducător al uriașului front al păcii, democrației și progresului.

Acest uriaș val de dragoste concretizat și prin milioanele de scrisori și daruri care au fost trimise de pretutindeni spre Cremlin exprimă recunoștința veșnică față de acel care și-a închinat viața și munca pentru fericirea popoarelor lumii, pentru triumful păcii și al adevăratei democrații.

Pentru poporul român, la fel ca și pentru celelalte popoare din țările de democrație populară, sărbătorirea celei de a 70-a aniversări a lui I. V. Stalin are o semnificație deosebită, pentrucă toate aceste popoare își datorează libertatea și fericirea marelui I. V. Stalin și Uniunii Sovietice care le-a eliberat și le asigură independența și deplina înflorire.

Cu sprijinul și ajutorul desinteresat al Uniunii Sovietice și a lui Iosif Vissarionovici Stalin personal, țara noastră, Republica Populară Română, în care toată puterea aparține celor ce muncesc dela orașe și sate, este astăzi printre țările cele mai înaintate din lume din punct de vedere politic și pășește cu succes pe calea construirii socialismului.

Fără îndoială că acest lucru nu ar fi fost cu putință, dacă nu am fi avut ajutorul continuu și multilateral pe care ni l-a dat marea noastră prietenă, Uniunea Sovietică.

Nenumărate au fost împrejurările în care poporul român și naționalitățile conlocuitoare din R.P.R. au simțit acest sprijin mărinimos.

Datorită politicii de respectare a suveranității naționale, care stă la baza concepției staliniste a relațiilor dintre state, Uniunea Sovietică ne-a redat Nordul Ardealului și ne-a ajutat să învingem greutățile cauzate de război.

Poporul român își amintește cu recunoștință de ajutorul frățesc și la timp pe care ni l-a dat Generalissimul I. V. Stalin și marele popor sovietic în anii grei, când seceta pârjolise regiuni întregi ale țării noastre, amenințând cu foametea poporul nostru muncitor dela orașe și sate.

Ochii noștri s'au îndreptat atunci din nou spre Stalin, care ne-a trimis zeci de mii de vagoane de grâne.

In luptă pentru făurirea unei vieți libere și prospere, am avut și avem sprijinul economic, politic și diplomatic al marii Uniunii Sovietice și al conducătorului ei. Fără de acest sprijin victoriile poporului nostru și regimul nostru de democrație populară nu ar fi putut fi consolidate.

Independența și suveranitatea țării noastre, împotriva căreia uneltesc imperialiștii anglo-americani și slugile lor, au fost și sunt păstrate și consolidate datorită sprijinului hotărîtor acordat de Uniunea Sovietică, uriașa forță a păcii și progresului, aliata și prietena sinceră a țării noastre.

Dragostea și grija permanentă a Generalissimului Stalin față de nevoile poporului nostru o resimte fiecare om al muncii. La baza strânsei prietenii dintre țara noastră și Uniunea Sovietică stă principiul stalinist al relațiilor de egalitate în drepturi, între toate națiunile, fie ele mari sau mici.

Marele Stalin, a cărui aniversare o cinstim azi, a arătat lumii întregi concepția sa despre pace și colaborare între popoare, declarând:

„Mulți nu cred că pot exista relații pe bază de egalitate în drepturi, între o națiune mare și una mică. Dar noi, oamenii sovietici, socotim că asemenea relații pot și trebue să existe. Oamenii sovietici consideră că orice națiune, indiferent dacă este mare sau mică, are particularitățile sale calitative, specificul său care îi aparține numai ei și care nu se găsește la alte națiuni. Aceste particularități constitue acea constribuție pe care fiecare națiune o aduce la tezaurul comun al culturii mondiale, îl completează și îl îmbogățește. In acest sens toate națiunile — și mici și mari — se află în situație egală și fiecare națiune este egală oricărei alte națiuni".

In munca și lupta pentru construirea socialismului în țara noastră, pentru desvoltarea industriei și, în primul rând a industriei grele; pentru transformarea agriculturii noastre, dintr'o agricultură înapoiată într'o agricultură înfloritoare, bazată pe folosirea celor mai perfecționate mașini și a științei celei mai înaintate; pentru crearea unei culturi noi, poporul nostru muncitor se inspiră permanent din mărețele

învăţături ale marelui Stalin, din uriaşa experienţă a oamenilor sovietici.

Sub geniala conducere a lui I. V. Stalin, Uniunea Sovietică a învins imperialismul fascist, salvând astfel civilizaţia ameninţată de barbaria hitleristă şi a eliberat o serie de ţări printre care şi ţara noastră.

Călăuzită de I. V. Stalin, Uniunea Sovietică a devenit o uriaşă putere economică, politică, militară şi culturală, ţara cea mai înaintată din lume, care a terminat cu succes deplin construirea socialismului şi se avântă tot mai mult spre treapta cea mai înaltă pe care o poate visa omenirea.

De numele lui I. V. Stalin sunt legate industrializarea şi transformarea agriculturii sovietice în cea mai avansată agricultură din lume.

După fiecare plan cincinal stalinist, Uniunea Sovietică devenea mai puternică, oamenii sovietici mai încrezători în forţele lor şi mai botărîţi să lupte pentru îndeplinirea şi depăşirea planului lor de producţie.

Politica lui Lenin şi Stalin în problema naţională, bazată pe deplina egalitate între naţiuni a constituit temelia indestructibilă a frăţiei dintre popoarele Uniunii Sovietice şi este farul care luminează azi nădejdile popoarelor din ţările coloniale şi dependente, care gem încă sub jugul asupririi imperialiste.

Constituţia Stalinistă, cea mai înaintată şi cea mai democratică Constituţie din lume, se deosebeşte fundamental de constituţiile burgheze.

Constituţia Stalinistă nu numai că prevede, dar şi asigură materialiceşte tuturor cetăţenilor ţării, exercitarea drepturilor şi libertăţilor cu adevărat democratice.

Ea este mărturia cea mai vie a democratismului consecvent al celei mai înaintate democraţii.

Forma de stat sovietică a chemat milioane de muncitori şi ţărani la o viaţă activă, i-a mobilizat şi i-a atras în conducerea treburilor Statului şi în construirea Patriei lor îmbelşugate şi fericite.

Democraţia sovietică este isvorul din care poporul sovietic îşi trage forţele în lupta pe care o duce acum, după cel de al doilea război mondial, sub conducerea marelui Stalin, pentru desvoltarea mereu înainte a marii Uniuni Sovietice, pe calea progresului şi a ştiinţei celei mai avansate.

Gigantică este contribuţia pe care I. V. Stalin a adus-o şi pe tărîmul ştiinţei. Operele lui geniale cuprind toate domeniile gândirii şi ştiinţei.

El este un maestru neîntrecut al previziunii ştiinţifice, înzestrat cu o putere genială de pătrundere a legilor de desvoltare a societăţii.

Numele său este, pentru întreaga lume, un simbol al triumfului ştiinţei celei mai înaintate, un simbol al celei mai înaintate culturi.

I. V. Stalin întruchipează năzuinţele de pace ale tuturor popoare-

lor din lume. El este conducătorul şi organizatorul forţelor păcii, democraţiei şi socialismului din lumea întreagă.

Conştiinţa superiorităţii lagărului păcii şi a creşterii necontenite a forţelor păcii, conduse de U.R.S.S., sporeşte entuziasmul de luptă al popoarelor.

Partizanii păcii privesc viitorul cu încredere în victorie, pentrucă în fruntea lor stă I. V. Stalin, cârmaciul încercat al luptei popoarelor pentru libertate şi adevărată democraţie, şi Uniunea Sovietică, bastionul de neclintit al frontului păcii, reazimul sigur al libertăţii şi independenţei popoarelor.

Partizanii păcii sunt conştienţi de forţa uriaşă pe care o reprezintă Uniunea Sovietică şi ţările de democraţie populară, care întrunesc o treime a populaţiei întregului glob şi cărora li se adaugă forţele păcii din însăşi ţările imperialiştilor agresori.

Astfel, planurile criminale ale celor ce vor să arunce lumea într'un nou măcel întâmpină împotrivirea crescândă şi hotărîtă a milioanelor de oameni simpli de pretutindeni, care stau neclintiţi în apărarea politicii de pace staliniste.

Uniunea Sovietică, marea Ţară a Socialismului, prin însăşi structura sa, nu cunoaşte crizele şi şomajul şi a înlăturat — prin Marea Revoluţie din Octombrie — factorii care în ţările capitaliste sunt interesaţi în aventuri războinice.

Politica externă de pace a Uniunii Sovietice, ca şi politica externă a ţărilor de democraţie populară, reprezintă cel mai important factor de întărire a lagărului păcii şi democraţiei, corespunzând intereselor vitale ale oamenilor simpli din lumea întreagă.

Sub conducerea genială a lui I. V. Stalin, poporul sovietic, cuprins de elanul construirii fazei celei mai înaintate a omenirii, este interesat în mod direct în menţinerea păcii.

Comunicatul Agenţiei „Tass", care a făcut cunoscut lumii că Uniunea Sovietică deţine arma atomică încă din 1947, a provocat zăpăceală şi panică în rândurile lagărului imperialiştilor şi aţâţătorilor la război. Diplomaţii „atomici" din Statele Unite ale Americii, din Anglia, precum şi lacheii lor, care îşi bazau calculele lor pe monopolul energiei atomice, au primit astfel o grea şi decisivă lovitură.

Partizanii păcii au salutat însă cu înflăcărare, ca pe o victorie a frontului păcii, faptul că Uniunea Sovietică posedă arma atomică.

Sutele de milioane de oameni simpli ştiu că Guvernul Sovietic, condus de I. V. Stalin, stă pe aceeaşi poziţie de interzicere necondiţionată a folosirii armei atomice. In Uniunea Sovietică energia atomică a şi început să fie utilizată în scopuri paşnice, în slujba omului.

In Republica Populară Română — factor activ în frontul păcii — poporul muncitor, oamenii de ştiinţă şi de artă s'au alăturat cauzei păcii şi se avântă cu tot mai mult entuziasm în lupta pentru pace, împotriva imperialiştilor duşmani ai omenirii.

Faptul că I. V. Stalin, genialul şi încercatul cârmaci al popoarelor,

a cărui aniversare o cinstim azi cu dragoste, este în fruntea puternicului front al păcii, constituie o chezăşie că planurile aţâţătorilor la război sunt sortite eşecului.

In măreaţa luptă de construire a socialismului, poporul nostru muncitor, care a întâmpinat cea de a 70-a aniversare a Generalissimului Stalin cu un avânt nemaiîntâlnit în munca pentru îndeplinirea înainte de termen a primului nostru Plan de Stat, ca şi oamenii de ştiinţă şi de artă care au cinstit ziua de astăzi cu măreţe realizări artistice şi literare închinate lui I. V. Stalin, îşi înzecesc eforturile în lupta pentru pace, împotriva aţâţătorilor la război, pentrucă ei simt că şi-au luat soarta în propriile lor mâini şi sunt hotărîţi să-şi apere cu îndârjire libertăţile cucerite şi să întărească tot mai mult legăturile de veşnică prietenie cu marea Uniune Sovietică, prietena şi eliberatoarea noastră.

Poporul nostru este mândru că prin munca sa poate să contribue la întărirea frontului păcii şi socialismului. El este mândru că face parte din acest front de luptă în care sunt angajate toate popoarele iubitoare de pace şi libertate şi este sigur că victoria va fi de partea lagărului păcii şi progresului, în fruntea căruia se găseşte I. V. Stalin, stegarul neclintit al păcii şi securităţii internaţionale.

In această zi de mare sărbătoare toate popoarele iubitoare de pace se strâng în jurul măreţei şi invincibilei Ţări a Socialismului, în jurul lui I. V. Stalin, simbol de nesdruncinat al năzuinţelor celor mai înalte ale omenirii progresiste: pacea şi libertatea, ameninţate de forţele negre ale imperialismului care se svârcoleşte în criza tot mai grea şi fără eşire.

Cu Stalin în frunte, forţele progresului din lumea întreagă, păzesc pacea, bunul cel mai de preţ al omenirii şi se leagă să lupte împotriva tuturor duşmanilor păcii, pentru dejucarea planurilor criminale ale imperialiştilor, cu certitudinea victoriei cauzei lui Stalin, cauzei întregii omeniri.

Alături de toate popoarele luptătoare pentru pace, alături de marele şi de eroicul popor sovietic, trimitem marelui eliberator şi prieten al scumpei noastre patrii, Iosif Vissarionovici Stalin, cel mai fierbinte salut, dorindu-i din toată inima sănătate şi viaţă lungă pentru a duce mai departe munca sa rodnică spre fericirea omenirii, pentru victoria adevăratei democraţii şi a progresului în toată lumea.

(Aplauze puternice, ovaţii furtunoase, urale: „Trăiască marele Stalin, eliberatorul şi prietenul poporului nostru”).

CUVÂNT ÎNAINTE

Revista Studii şi Cercetări de Istorie Veche *îşi propune să studieze în primul rând problemele cu privire la desvoltarea societăţii omeneşti în timpul orânduirii comunii primitive, orânduirii sclavagiste şi începuturile feudalismului pe teritoriul de azi al Republicii Populare Române. In acest scop, ea se va ocupa de tot ceeace tinde să lumineze aceste probleme. La baza cercetărilor noastre ne străduim să punem concepţia marxist-leninistă, având mereu în faţă exemplul creator al celei mai avansate ştiinţe istorice — ştiinţa sovietică.*

Revista Studii şi Cercetări de Istorie Veche *va apărea de două ori pe an.*

Paginile ei sunt deschise tuturor cercetătorilor dornici să contribue la lămurirea ştiinţifică a problemelor enunţate.

REDACŢIA

CONFERINȚA PE ȚARĂ A ARHEOLOGILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

14—15 —16 Octomvrie 1949

Conferința pe țară a arheologilor din R.P.R. s'a deschis în ziua de 14 Octombrie 1949, la orele 9 dim., sub președinția acad. prof. P. Constantinescu-Iași, directorul Institutului de Istorie și Filosofie, și în prezența unui însemnat număr de membri ai Academiei R.P.R. și aproape a tuturor membrilor colectivelor de săpături arheologice din București și din provincie, care au lucrat în cadrul campaniei arheologice din 1949, în număr de aproape 150.

In ședința de deschidere tov. acad. Constantinescu-Iași a subliniat însemnătatea acestei conferințe. Textul cuvântului de deschidere este publicat în întregime în acest număr al revistei la pag. 23.

După ce s'a dat citire raportului de deschidere, discuția la rapoarte a început în ședința de Sâmbătă 15 Octombrie.

In legătură cu raportul privind săpăturile care au avut drept temă „Urmărirea problemelor în legătură cu evoluția așezărilor omenești în Moldova de Jos" și centrul de la Poiana jud. Tecuci, au fost puse întrebări, care s'au referit la unele date din rezultatele săpăturilor, menite să sugereze concluzii de ordin istoric. Au fost atinse prin întrebări: problema prezenței Romanilor la Poiana, aceea a rolului jucat de Sarmați, chestiunea continuității de viețuire în epoca orânduirilor primitive și sclavagiste dela Poiana, problema modului în care s'au stabilit raporturile dintre populația locală și Romani, a efectelor lor în direcția diferențierii sociale a masei populației băstinașe și apoi a cauzelor înlăturării influenții romane din regiune (revolta masselor locale exploatate).

Cu prilejul discuției la raport care a urmat, s'a insistat mai mult asupra a trei puncte din raportul șantierului Poiana: poziția pe plan economic a așezării dela Poiana în legătură cu procesul constituirii societății de clasă sclavagiste în cuprinsul populației dacice locale, prezența sau absența Romanilor la Poiana, în legătură cu părăsirea acestei așezări sub presiunea popoarelor în migrație și chestiunea caracterului religios al gropilor întâlnite în așezare, caracter susținut de responsabilul șantierului. Din lămuririle date a reieșit că unele probleme ridicate nu pot fi rezolvate decât printr'un studiu mai adâncit al materialelor recoltate prin continuarea săpăturilor. O altă chestiune care a fost desbătută cu prilejul acestor discuții a fost aceea a metodei de săpare a acestei așezări. S'a făcut propunerea de a se explora pe mare întindere numai stratul dela suprafață, amânându-se cercetarea straturilor mai adânci pentru altă campanie.

A urmat discuția asupra raportului privind săpăturile care au avut drept scop „Urmărirea așezărilor din epoca barbariei dela Sărata-Monteoru". Din întrebări și răspunsuri a reieșit că problemele care se urmăresc la Monteoru sunt studiate în strânsă legătură cu acelea care se pun pe întreaga arie de răspândire a civilizației materiale respective pe teritoriul Republicii noastre. Punctul central al discuțiilor a fost problema sclavajului în cuprinsul populațiilor străvechi dela Sărata-Monteoru, în legătură cu chestiunea ridicată privind construcțiile de piatră descoperite pe Cetățuie. S'a discutat procesul de diferențiere socială la populațiile aflate pe treapta mijlocie a barbariei dela Sărata-Monteoru și că populația respectivă începuse să evolueze către treapta superioară a barbariei; un studiu de ansamblu al locuințelor și cimitirelor va îngădui să se stabilească mai precis gradul de diferențiere socială în cuprinsul acestei populații și natura acestei diferențieri.

S'a discutat, în continuare, raportul asupra săpăturilor, a căror temă a fost „Urmărirea așezărilor din societatea primitivă și sclavagistă din regiunea Dunărea de Jos" și care a avut centrul la Zimnicea, jud. Teleorman. Din întrebări și din răspunsurile date de responsabilul șantierului, s'a lămurit că s'a descoperit acolo un cuptor pentru incinerarea morților. Apoi că bordeele românești din sec. al XIV-lea, descoperite la Zimnicea, fac parte dintr'un întreg „sat", care urmează a fi cercetat și că data acestei așezări românești este bine stabilită prin monetele dela Vladislav I al Munteniei și dela țarii bulgari

Ivan Alexandru şi Mihail Sişman, găsite în aşezare. S'a relevat că la un şantier de săpături la Siştov, în faţa Zimnicei, ca şi în restul Bulgariei, există descoperiri foarte înrudite cu cele dela Zimnicea şi care ar merita să fie studiate şi de arheologii din R.P.R.

La discuţia asupra săpăturilor referitoare la „Aşezările omeneşti din societatea primitivă din Moldova", cu centrul la Hăbăşeşti, jud. Roman, s'a insistat asupra datelor putând servi la studiul diferenţierii sociale pe treapta inferioară a barbariei şi asupra rezultatelor arheologilor sovietici obţinute în cercetarea complexului Tripolje. Din discuţii a reieşit că săpăturile dela Hăbăşeşti confirmă rezultatele sovietice, responsabilul subliniind că cercetările sovietice i-au servit drept îndreptar în executarea lucrărilor dela Hăbăşeşti. Se discută problema ţesutului şi a pescuitului în cuprinsul comunităţii primitive dela Hăbăşeşti ca şi aceea a elementelor de fortificaţie întâlnite acolo. S'a atras atenţia responsabilului şantierului că nu reiese, din darea de seamă, raportul dintre modul de producţie şi relaţiile de producţie. Discuţia cu privire la pasagiul din raport referitor la concursul pe care autorităţile locale au înţeles să-l dea lucrărilor acestui şantier a dus la concluzia că şi aici, ca şi la toate celelalte şantiere, autorităţile locale ca şi organizaţiile de Partid din regiune, au sprijinit din toate punctele de vedere activitatea şantierului.

Urmează la discuţie săpăturile privind „Studierea evoluţiei aşezărilor omeneşti din societatea primitivă şi sclavagistă dela Poieneşti, jud. Vaslui". Discuţiile au purtat asupra metodei de săpătură, dacă s'a realizat tema propusă, asupra elementelor sarmatice dela Poieneşti şi asupra existenţei păturii bogate şi a celei sărace ca şi asupra ciocnirilor dintre aceste două pături. In cursul discuţiei se precizează că au existat la Poieneşti nu clasă bogată şi clasă săracă, ci clase exploatatoare şi clasă exploatată, oameni liberi şi sclavi. Se constată deasemenea că, în afară de cimitirul cercetat în săpăturile din 1949, s'au descoperit acolo şi resturi importante de aşezări, cărora responsabilul şantierului a susţinut că le-a acordat o atenţie egală.

Asupra săpăturilor dela Dinogetia („Studierea pătrunderii Slavilor la Dunărea de Jos") s'a discutat chestiunea în ce măsură şantierul şi-a îndeplinit misiunea fixată prin tema dată sau nu. Din discuţii a reieşit că lipsa unui mai mare număr de arheologi calificaţi dela aceste săpături a produs dificultăţi în realizarea temei. In fond discuţia a atins următoarele probleme: existenţa unui strat mai

vechi decât sec. IV din e. n., prezența unor depuneri arheologice din secolele VII—IX, succesiunea în timp a bordeielor din sec. IX—XI, prezența sau absența unor funcționari imperiali bizantini la Dinogetia, legăturile dintre Dinogetia și Histria în antichitate, structura socială a populației în faza prefeudală, problema Slavilor din regiune și a ceramicei slave descoperite la Dinogetia. Din lămuririle date de responsabilul șantierului a reieșit că s'au adunat la Dinogetia observații și date importante privind problemele urmărite ca și pe cele ridicate în cursul discuției, dar că rezolvarea unora dintre probleme trebue așteptată dela săpăturile viitoare.

Intrându-se în discutarea rapoartelor de săpături efectuate pentru cercetarea temei „Studiul graniței de Vest a Daciei și al traiului populației Daco-Romane și „barbare", se analizează în primul rând raportul asupra săpăturilor dela Vărșand jud. Arad. Se subliniază caracterul special al așezării din epoca treptei mijlocii a barbariei dela Vărșand, discutându-se asupra ocupațiilor principale ale locuitorilor respectivi (pescuit, vânătoare, agricultură). Responsabilul săpăturii își exprimă intenția de a aprofunda studiul acestui tip special de așezare în legătură cu paralelele etnografice. Admite predominarea agriculturii, dar menține și existența pescuitului alături de ea.

In cadrul temei „Studiul traiului Dacilor în Munții Orăștiei" s'au executat săpăturile din Cetatea de pe muntele Piatra Roșie din județul Hunedoara. Discuțiile cu privire la aceste săpături au prilejuit o amplă analiză a întregei probleme a Cetăților dacice din munții Orăștiei și a organizării statului sclavagist dac din epoca lui Burebista și Decebal. S'a discutat problema caracterului militar sau civil al cetății dela Piatra Roșie, aceea a caracterului unitar al întregului sistem de fortificații din munții Orăștie, problema desvoltării evolutive a sistemului, chestiunea influențelor care se vădesc în aceste construcții, ca și o sumă întreagă de probleme privind constatările făcute cu prilejul săpăturilor. După discuții, responsabilul șantierului admite posibilitatea unei așezări civile, deși numai ca secundară celei militare. Subliniază influența grecească și planul deosebit al cetății dela Piatra Roșie, plan întâlnit pentru întâia dată aici. Dă, deasemenea, o serie întreagă de explicații de amănunt care nu figurează în raport. In concluzie arată că cetatea dela Piatra Roșie face parte dintr'un întreg sistem și nu poate fi înțeleasă decât în legătură cu sistemul. Admite totuși, după discuții, posibilitatea unei evoluții mai îndelungate a vieții dacice în regi-

une. Admite deasemena existența unei diferențieri sociale anterioare și a unor șefi care-și vor fi avut reședințele în alte părți.

Revenindu-se asupra șantierului „Granița de Vest", se discută raportul asupra săpăturilor dela Moigrad (Porolissum), jud. Sălaj. Se discută asupra justeței termenului de „burghezie" daco-romană, raportorul fiind de acord că întrebuințarea acestei formule reprezintă o greșală științifică. Se subliniază bogăția acestei așezări romane și se analizează raporturile dintre stăpânitorii romani și populația locală băștinașă, mai ales în legătură cu prezența ritului de înmormântare prin incinerație constatat la Moigrad. Poziția economică a centrului dela Porolissum și rolul lui comercial în raporturile cu populațiile locale înconjurătoare sunt subliniate de raportor în cursul discuțiilor.

Cu prilejul discutării raportului asupra săpăturilor depe șantierul care a avut drept temă „Cercetarea așezărilor și cimitirelor din societatea primitivă din Oltenia" și centrele dela Verbicioara-Dolj și Balta Verde-Mehedinți, discuția a purtat în principal asupra cronologiei așezărilor primitive dela Verbicioara și a fortificației de acolo, precum și a transformării mijloacelor și relațiilor de producție pe care raportul le semnala la trecerea dela treapta inferioară la cea mijlocie a barbariei. In legătură cu săpăturile dela Balta Verde s'au făcut observații asupra tehnicei de săpături și asupra semnificației pe care o pot avea elementele de caracter illiric întâlnite acolo. Teza responsabilului șantierului, care susține caracterul autohton al populațiilor respective, a fost combătută de către unii vorbitori; discuția a prilejuit și o punere la punct principială în legătură cu teza lui Marr asupra interpenetrării triburilor.

S'a trecut apoi la discutarea raportului privind „Problema pătrunderii și așezării Slavilor în Transilvania". Cu acest prilej se obțin unele lămuriri asupra resturilor avarice din Transilvania.

La discuția asupra rapoartelor privind săpăturile dela Mangalia și Histria, făcute în scopul „lămuririi originii și desvoltării așezărilor omenești de pe litoralul Mării Negre", în afară de o serie de probleme tehnice, s'a atins chestiunea legăturilor dintre populația autohtonă locală și cea grecească ca și aceea a importanței săpăturilor dela Histria pentru lămurirea pătrunderii influenții grecești în Moldova și mai departe. S'au discutat deasemenea problemele pe care le pune descoperirea unui depozit de unelte agricole de fier în apropierea Mangaliei

în legătură cu transformările petrecute în epoca prefeudală, precum şi chestiunea ruinelor dela Mangalia, primejduite din cauza diferitelor construcţii moderne care se efectuează acolo.

A urmat raportul la „cercetarea aşezărilor omeneşti din societatea primitivă precum şi formele sclavagiste din regiunea dintre Siret, Prut şi Dunăre". S'a stăruit asupra importanţei descoperirilor din prima epocă de fier, făcute în această regiune.

Discutarea raportului privind „Studiul graniţei de Est a Daciei şi al triburilor libere dela hotarele de răsărit ale Daciei" prilejueşte o reluare a desbaterilor privind problema cetăţilor dacice. De data aceasta s'a vorbit mai pe larg despre posibilitatea existenţei unui proces lent de diferenţiere socială, dela forme de orânduire primitivă la forme sclavagiste, în cuprinsul epocii dacice pre-romane. In concluzie se degajează necesitatea unei reconsiderări a situaţiei şi a căutării în teren a unor vestigii anterioare epocii lui Burebista, epocă în care raportul plasează sistemul de fortificaţii din munţii Hunedoara.

Ultimul raport discutat privea „studierea societăţii omeneşti dela începuturile barbariei în Nordul Moldovei". Discuţiile au subliniat importanţa descoperirilor dela Glăvăneştii Vechi, jud. Iaşi, unde au ieşit la iveală cele mai vechi resturi din neoliticul Moldovei şi deasemenea caracterul prea tehnic şi mai puţin interpretativ al raportului.

La rapoarte au pus întrebări şi au făcut observaţii D. D.: Berciu, Dumitrescu, Vulpe, Florescu, Mitrea, Macrea, Nistor, Canarache, Daicoviciu, Condurachi, Tudor, Petrescu-Dâmboviţa, Lăzărescu, Plopşor, Sauciuc Săveanu, Popescu-Doreanu, Mihail Roller, Constantinescu-Iaşi, etc.

Urmează după aceea discuţia *generală* la rapoarte. Intr'o expunere mai lungă Prof. I. Nestor subliniază necesitatea ca cercetările şi săpăturile arheologice din ţara noastră, planificate acum de către Academie şi Institut şi desfăşurându-se sub egida principiului enunţat de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în vederea stimulării activităţii ştiinţifice, să se facă folosindu-se o tehnică corespunzătoare nivelului ştiinţific pe care trebue să-l aibă ştiinţa din R.P.R. şi folosindu-se în primul rând experienţa ştiinţei sovietice. D-sa trece după aceea în revistă organizarea şi executarea campaniei de săpături pe 1949, subliniind realizările pozitive dar insistând mai ales, prin exemplificări luate din activitatea diferitelor şantiere, asupra deficienţelor înregistrate. La sfârşit d-sa face o serie de propuneri în legătură

HARTA ȘANTIERELOR DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ANUL 1949

0 50 100 Km

○△□ SĂPĂTURI
●△□ Sondagii
○△□ *Cercetări*
× *Descoperiri monetare*

1 CORLĂTENI
2 *Comănești*
3 *Văculești*
4 *Sârbi*
5 GLĂVĂNEȘTII-V.
6 *Răuseni*
7 HĂBĂȘEȘTI
8 *Costești*
9 POENEȘTI
10 *Cosești*
11 *Bălești*
12 *Ivănești*
13 *Toporăști*
14 *Armășoaia*
15 *Broșteni*
16 *Slobozia de Jos*
17 POIANA
18 *Diaconi*
19 BALINTEȘTI
20 *Săseni*
21 *Cavadinești*
22 Perieni
23 STOICANI
24 Foltești
25 Tămăoani
26 MONTEORU
27 ZIMNICEA
28 VERBICIOARA
29 *Verbița*
30 32 BALTA-VERDE -GOGOȘI
31 *Cleanov*
33 GARVĂN
34 *Mlăjitul Florilor*
35 ISTRIA
36 *Morughioi*
37 MANGALIA
38 Pervelia-Moșneni
39 BICSADUL OLT.
40 BEDEHAZA (SF. GH.)
41 Olteni
42 Comălău
43 Leț
44 Covasna
45 Brateș
46 Boroșneul Mare
47 HOGHIZ
48 *Comana de Sus*
49 *Rupea*
50 *Saschiz*
51 *Bunești*
52 *Mesindorf*
53 *Retis*
54 Ciugud
55 Glogovăț
56 TEIUȘ
57 Gușterița
58 PIATRA ROȘIE
59 *Vf. Tifiei*
60 MOIGRAD
61 VĂRȘAND

LEGENDA
○ Orânduirea comunei primitive
△ Orânduirea sclavagistă
□ Descompunerea orânduirii sclavagiste și începuturile feudalismului

Poloșnic

cu proectul de programă a cursului universitar de Istorie Veche a R.P.R.

Urmează la cuvânt conf. univ. Berciu, care după ce răspunde la observaţiile critice făcute în legătură cu şantierul pe care l-a condus, insistă asupra importanţei primei consfătuiri pe ţară a arheologilor români. In continuare d-sa menţionează necesitatea revizuirii terminologiei ca şi prezenţa unor rămăşiţe reacţionare — mai ales în legătură cu invaziile — în unele rapoarte. Atrage deasemeni atenţia asupra neînsuşirii depline a învăţăturii marxist-leniniste de către arheologii noştri. La sfârşit face o serie de propuneri de ordin tehnic în legătură cu organizarea viitoarei campanii de săpături arheologice.

Prof. D. Tudor face observaţii în legătură cu programa cursului.

Urmează la cuvânt d. R. Vulpe, care după ce subliniază importanţa tehnicei de săpături, discută problema repartizării materialelor recoltate prin săpături la diferite muzee din ţară. Propune deasemenea unele mijloace practice pentru conservarea măcar în parte a valurilor antice din ţara noastră. D-sa discută apoi unele amănunte din programa cursului de Istorie Veche a R.P.R.

D. V. Dumitrescu face propuneri la programă. Discută deasemenea problema ridicată în legătură cu adunarea în întregime sau numai in parte a materialelor descoperite în săpături. Propune să se continue în campania anului viitor săpăturile începute la Traian, jud. Neamţ, şi să se urmărească în sudul Olteniei, în jud. Dolj, problema mormintelor cu ocru roşu.

In şedinţa dela 16 Octombrie 1949, d. M. Macrea face observaţii asupra programei, insistând în principal asupra capitolelor privind stăpânirea romană şi perioada de după eliberarea Daciei. D-l K. Horedt pune în legătură cu programa problema menţionăriii diferitelor populaţii deosebite ca origine din cuprinsul Transilvaniei. D. B. Mitrea urmând la cuvânt, propune ca în cursul viitoarelor lucrări arheologice pe teren să se acorde o atenţie mai mare resturilor din epoca sălbăticiei. D-l Sauciuc Săveanu subliniază necesitatea unui schimb de experienţă tehnică între arheologii care lucrează în domeniul arheologiei sclavagiste şi cei care se ocupă de societatea primitivă. Propune publicarea unui îndrumător tehnic şi înfiinţarea unor cursuri speciale de tehnica săpăturilor. Face apoi propuneri la programă.

Urmează la cuvânt Prof. Em. Condurachi, care expune împrejurările în care s'a produs deplasarea şantierului dela Histria la Mangalia, ca şi împrejurările în care s'au executat lucrările dela Mangalia.

D-sa răspunde apoi la criticile care s'au formulat cu privire la săpăturile pe care le-a condus. Propune ca săpăturile dela Mangalia să fie continuate şi în anii viitori. Cere deasemenea să se folosească şi fotografia aeriană la cercetările arheologice.

Urmează la cuvânt Prof. C. Daicoviciu. Propune continuarea şantierului pentru cercetarea pătrunderii Slavilor şi a şantierului pentru studiul graniţei de Vest a Daciei. Atrage atenţia asupra grijei pe care Institutul trebue să o aibă pentru conservarea ruinelor descoperite și pentru înfăţişarea muzeistică a rezultatelor săpăturilor. Discută în continuare problema sondagiilor şi a săpăturilor intensive în legătură cu executarea săpăturilor din Ardeal. Insistă deasemenea asupra problemei tehnicei săpăturilor, subliniind caracterul metodei de cercetare istorică în arheologie. In încheiere îşi exprimă satisfacţia de a fi văzut, însfârșit, lucrările de arheologie dela noi din ţară planificate și pe toţi arheologii din R.P.R. întruniţi în această consfătuire. Face după aceea observaţii la programă.

Concluziile la rapoarte și discuţii au fost trase de Acad. Mihail Roller, responsabilul pentru săpăturile arheologice din partea secţiei de istorie și filosofie a Academiei R.P.R. Textul este publicat în acest număr al revistei.

In paginile care urmează publicăm rapoartele *revăzute* de autori.

PROBLEMELE CAMPANIEI DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN VARA ANULUI 1949

Cuvânt de deschidere la Conferința pe țară a arheologilor [1]).

de Acad. Prof. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

Conform programului stabilit de Secția de Științe istorice, filosofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. și aprobat de Prezidiul Academiei, s'au dat în lucru Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. mai multe probleme de urmărit, prin săpături arheologice, care s'au efectuat dela 12 Iunie la 10 Octombrie, a. c.

Țin să accentuez dela început că pentru întâia oară s'a organizat o asemenea campanie de săpături — deși studii arheologice se cunosc de mai de mult la noi — care să cuprindă sistematic:

a) Intregul teritoriu al R.P.R., adică centre din toate provinciile — Moldova, Muntenia. Oltenia, Dobrogea și Transilvania — în același timp.

b) Au fost interesați specialiștii din întreaga țară, utilizându-se pe cât posibil toate forțele disponibile.

c) S'au pus la dispoziție mijloace materiale conform hotărîrii C.C. al Partidului Muncitoresc Român și a guvernului — așa cum niciodată nu s'au obținut dela niciun guvern din trecut.

d) Cercetările au fost axate pe probleme, lucrate cu scopul de a scoate la iveală dovezile desvoltării culturii materiale și spirituale a celor mai vechi locuitori de pe teritoriul R.P.R.

e) S'a dat atenție mai mult locuințelor și așezărilor omenești decât cimitirelor — ceea ce constituie o linie nouă și în această privință.

f) Metoda de lucru a fost munca în colectiv, cu răspunderea unui responsabil pentru fiecare șantier.

g) Pentru întâia oară s'au atașat la toate șantierele studenți dela Facultatea de Istorie, aleși din cei cu oarecare pregătire, pentru for-

1) Stenogramă revăzută.

marea cadrelor noi — aşa cum s'a fixat şi în programul Institutului nostru.

h) S'a primit concursul Sfaturilor Populare şi a altor autorităţi din judeţele şi comunele respective, conlucrându-se nu numai administrativ, dar şi politic.

i) Astfel, în unele locuri s'a popularizat în mijlocul sătenilor sau a diverşilor vizitatori obiectul cercetărilor şi unele descoperiri, pornind pe drumul stabilirii unei legături între ştiinţa arheologiei şi viaţa actuală, lămurindu-se formele de desvoltare a societăţii omeneşti trăitoare pe teritoriul R.P.R. (Verbicioara, Hăbăşeşti, Mangalia, etc.).

j) Tot timpul campaniei Institutul a fost ţinut la curent cu mersul lucrărilor, cu nevoile survenite între timp, şi chiar cu apariţia de noi probleme. Pe cât posibil, s'a răspuns la timp şi s'a controlat bunul mers al lucrărilor. Printre mijloacele de legătură între şantiere şi conducerea săpăturilor menţionez şi vizitele făcute la cele mai multe din şantiere.

Problemele de lucru au fost următoarele:

1. Evoluţia aşezărilor omeneşti în Moldova de jos:
   1. Poiana-Tecuci.
2. Aşezările din epoca barbariei:
   2. Sărata-Monteoru-Buzău
3. Aşezările din societatea primitivă şi sclavagistă din regiunea Dunărea de jos:
   3. Zimnicea-Teleorman.
4. Aşezările omeneşti din societatea primitivă din Moldova:
   4. Hăbăşeşti-Roman,
5. Evoluţia aşezărilor omeneşti din societatea primitivă şi sclavagistă dela
   5. Poeneşti-Vaslui.
6. Pătrunderea Slavilor la Dunărea de jos:
   6. Garvăn (Dinogetia) Tulcea.
7. Traiul Dacilor în Munţii Orăştiei:
   7. Piatra Roşie-Hunedoara.
8. Traiul populaţiei daco-romane şi „barbare" la graniţa de Vest a Daciei:
   8. Vărşand-Arad şi
   9. Moigrad (Porolissum-Sălaj).
9. Aşezările şi cimitirele din timpul societăţii primitive din Oltenia:
   10. Verbicioara-Dolj şi
   11. Balta Verde-Mehedinţi.
10. Pătrunderea şi aşezarea Slavilor în Transilvania:
   12. Hoghiz-Târnava Mare,
   13. Teiuş Alba şi
   14. Bedehaza-Trei Scaune.
11. Originea şi desvoltarea aşezărilor omeneşti de pe litoralul Mării Negre:

15. Mangalia,
16. Istria.

12. Cercetarea aşezărilor omeneşti din societatea primitivă precum şi formele sclavagiste din regiunea dintre Siret, Prut şi Dunăre:

17. Stoicani (Covurlui) şi
18. Balinteşti-Cioinagi (Covurlui).

13. Studierea societăţii omeneşti dela începuturile „barbariei” din nordul Moldovei:

19. Glăvăneştii Vechi (Iaşi) şi
20. Corlăteni (Dorohoi).

14. Studiul graniţei de Est a Daciei şi al triburilor libere dela hotarele de Răsărit ale Daciei:

21. Vapovară (Trei Scaune)
22. Varhegy-Leţ (Trei Scaune)
23. Limesul dela Bita (Trei Scaune)
24. Boroşneul Mare (Trei Scaune)
25. Comalău (Trei Scaune) şi
26. Covasna (Trei Scaune).

In total: au participat la lucrări toţi specialiştii, peste 40 de studenţi şi aproape 700 de lucrători. Au fost organizate *26 de şantiere* principale, afară de acelea care în cursul lucrărilor au fost extinse prin sondajii şi investigaţii, la alte *23 de localităţi* şi anume:

1. Diaconi şi 2. Slobozia de jos-Tecuci, în legătură cu săpăturile dela Poiana.

3. Râpa Fântânii, 4. „Şipotul lui Stan” şi 5. Piciorul Grosului-Vaslui, în legătură cu săpăturile dela Poeneşti.

6. Viezurişte-Arad, în legătură cu săpăturile dela graniţa de vest.

7. Măgura Şimlăului şi 8. Giurtelec-Sălaj, în legătură cu săpăturile dela Graniţa de Vest.

9. Glogovăţ, 10. Ciugud, 11. Petreşti-Târnava Mare şi 12. Guşteriţa-Sibiu, în legătură cu săpăturile „Aşezarea Slavilor”.

13. Pecineaga şi 14. Albeşti-Constanţa, în legătură cu săpăturile dela Mangalia.

15. Morughiol-Constanţa, în legătură cu săpăturile dela Istria.

16. Văculeşti şi 17. Sârbi-Dorohoi, în legătură cu săpăturile din nordul Moldovei.

18. Aninoasa, 19. Brateş, 20. Suciova, 21. Reti, 22. Olteni şi 23. Baraolt-Trei Saune, în legătură cu săpăturile dela graniţa de est.

In afară de problemele fixate, un şantier secundar a fost deschis la Capidava-Tulcea, în legătură cu viaţa populaţiei vechi din Dobrogea; deasemenea, un delegat a fost ataşat conducerii lucrărilor dela Canalul Dunărea-Marea Neagră, în eventualitatea unor descoperiri arheologice în cursul marilor lucrări ce se efectuează.

In cursul acestei campanii, care a durat 4 luni pline, s'au efectuat 912 zile de lucru; s'au scos la iveală câteva mii de obiecte (1.500 numai la Poiana); s'au săpat peste 10.000 m.p. de pământ şi

s'au luat măsuri de recuperare a diferitelor obiecte găsite întâmplător anterior.

Din lectura tuturor rapoartelor — făcute în cursul campaniei sau rapoarte finale — rezultă o serie de concluzii științifice, de probleme ce se deschid pentru întâia oară, de constatări sau greutăți de natură administrativă, ca și o serie de propuneri în spirit științific sau practic, ce vor fi semnalate în concluziile ce vor fi trase la sfârșitul conferinței.

Din constatările științifice cele mai importante reținem faptul că în această campanie, axată pe probleme variate, au fost totuși date la iveală dovezi de existență a unei populații care a străbătut mii de ani de așezare permanentă pe tot întinsul țării noastre.

Incepând cu paleoliticul, în genere slab reprezentat în R. P. R., s'au găsit unelte din treapta sălbăticiei în cercetările din Moldova de Nord; din treapta superioară a sălbăticiei dovezile apar mai numeroase. Această epocă este bine documentată cu dovezi despre ocupațiile omului: domesticirea animalelor, olăritul, agricultura; ne putem da seama de diviziunea muncii, așezări și locuințe, reprezentări antropomorfe dovedind organizația matriarhală, etc.

Treapta mijlocie a barbariei este reprezentată și mai bogat: apariția plugului primitiv, metalurgia, schimbul de produse, se cunosc așezări mai mari, cetăți; arta mai desvoltată. Treapta superioară a barbariei este caracterizată prin apariția fierului (Hallstatt și Latène); organizarea militară a triburilor, cetăți mai puternice. In a doua perioadă a fierului apare statul sclavagist dac, cunoscut mai bine în săpăturile din Ardeal.

Desvoltarea sclavagismului anterior și ulterior cuceririi romane este dovedită în numeroase stațiuni; în Ardeal peste tot aproape și în Dobrogea (Mangalia, Istria, Dinogetia). Vremurile migrațiunilor slave, formarea poporului român cu urme de sate din epoca cristalizării statelor feudale pe teritoriul R.P.R. alcătuesc un bogat capitol.

Colectivele au lucrat cu sârguință, contribuind la îmbogățirea culturii noastre naționale în zilele de muncă constructivă a unei noi orânduiri în țara noastră. Roadele acestor străduințe vor fi cunoscute nu numai de specialiști, ci și de masele largi, de poporul muncitor, care astăzi se interesează îndeaproape de munca oamenilor de știință, căci ei știu că știința din ce în ce devine și în țara noastră o știință nouă, adevărata știință legată de popor. In afara publicării rapoartelor și concluziilor în Revista de Istorie Veche a Institutului de Istorie și Filosofie, se va organiza, la Academie, o expoziție anume, cu cele mai importante rezultate — în deosebi ceeace s'a adus nou față de toate cercetările și descoperirile de până acum.

N'au lipsit, evident, și unele deficiențe, — chiar din partea conducerii Institutului — și a unora dintre colaboratorii noștri. Ele vor fi semnalate în cursul discuțiilor și la concluzii; iar noi ne vom strădui a nu le mai repeta în campaniile viitoare, în ceeace privește atât conducerea săpăturilor, cât și în munca celor însărcinați cu ele.

RAPOARTELE COLECTIVELOR ARHEOLOGICE ASUPRA SĂPĂTURILOR DIN CAMPANIA ANULUI 1949

STUDIEREA SOCIETĂȚII OMENEȘTI DELA ÎNCEPUTURILE BARBARIEI, DIN NORDUL MOLDOVEI

Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi

Tema pe care a avut să o cerceteze acest șantier cuprindea „Studierea societății omenești dela începuturile barbariei, din Nordul Moldovei". Aceasta înseamnă din punct de vedere arheologic că preocupările noastre aveau să se îndrepte asupra așezărilor neolitice din spațiul indicat drept centru de activitate pentru șantier (jud. Iași, Dorohoi și Botoșani). Pe de altă parte, tocmai aceste condiții de spațiu ca și lipsa noastră de informații preliminare mai ample asupra resturilor neolitice din județele Botoșani și Dorohoi, au impus orientarea campaniei în sensul unor explorări și sondagii lărgite, în vederea identificării obiectivelor și complexelor arheologice din epoca amintită, în care să se poată face ulterior săpături intensive cu rezultate satisfăcătoare.

Problemele care ne preocupau în momentul când am pornit campania se legau de unele descoperiri recente din cuprinsul Moldovei de mijloc și de nord care impuneau, am socotit, o cât mai grabnică lămurire în teren. Aceste probleme erau pe scurt următoarele:

1. Datorită unei descoperiri întâmplătoare de suprafață făcută în cursul anului 1949, cu prilejul unei periegheze, de către unii studenți, pe teritoriul comunei Perieni din jud. Tutova, ni se semnalase apariția în cuprinsul acestei provincii a unui fragment ceramic ale cărui caractere tehnice și ornamentale îl situau fără putință de îndoială în cadrul marelui cerc de civilizație materială neolitică central și est-central european, care poartă numele de band-ceramică liniară. Și era vorba anume de varianta mai nouă, ornamentată cu așa numitele „note muzicale". Ținând seama de faptul că și noi, ca și alți învățați, ajunsesem in urma unor considerații de ordin variat la concluzia că la baza civilizației neolitice de tip Tripolje-Cucuteni trebue să fi stat și un strat bandceramic liniar, descoperirea dela Perieni deschidea perspective promițătoare, și aceasta cu atât mai mult, cu cât identificarea la Izvoare, jud. Neamț, și apoi și în alte localități din Moldova a civilizației de tip pre-cucutenian, apropiase problema de această soluție.

2. Tot în urma unei descoperiri întâmplătoare, făcute de data aceasta în cursul anului 1944 la Bogonos în jud. Iași, se semnalase pentru întâia dată în această provincie prezența marelui complex de civilizație nomadă a populațiilor denumite „cu înmormântări cu ocru roșu" dela sfârșitul neoliticului, populații documentate până atunci — în afară de aria lor de densă răspândire în regiunile de stepă ale Uniunii Sovietice din Urali și până la granița țării noastre — la noi în țară mai ales în regiunea de stepă a câmpiei Dunării. Prezența unor astfel de

înmormântări în Moldova de Nord se cerea confirmată şi cercetată mai de aproape, pentru a se stabili raporturile lor cu complexul respectiv din Uniunea Sovietică, iar pe de altă parte cu civilizaţiile neolitice anterioare din spaţiul Moldovei.

3. Poziţia şi semnificaţia, în cuprinsul evoluţiei complexului Cucuteni, a aşa numitei faze de tranziţie A-B fusese pusă din nou în discuţie în ultimii ani în urma importantelor descoperiri făcute în aşezarea dela Traian, jud. Neamţ. Se descoperise acolo o aşezare în care, în afară de urme relativ sporadice ale fazei pre-cucuteni, ieşise la iveală, fără a fi însoţite ca de obiceiu de resturi din faza A şi din faza B, în mod masiv faza de tranziţie A-B. Pe baza descoperirilor dela Traian această fază de tranziţie fusese pusă într'o nouă lumină şi supusă unei analize care sugera puncte de vedere noi. Cercetări mai ample cu privire la acest complex, al cărui rol important în evoluţia progresivă a civilizaţiei Cucuteni nu mai este nevoe să fie subliniat, se impuneau.

In ceea ce priveşte aplicarea pe teren a intenţiilor noastre, ne-am gândit că este mai bine pentru moment să lăsăm la o parte cele două mari cursuri de apă, căi largi de comunicaţii, din cuprinsul regiunii alese, anume Prutul şi Siretul, şi să cercetăm mai ales interiorul regiunii. Or, regiunea în care avea să se desfăşoare lucrările şantierului nostru prezenta ca un fel de ax fizic-geografic valea râului Jijia, în bazinul căreia ne-am decis să ne plasăm activitatea. Această activitate a început efectiv pe teren în ziua de 31 August şi a fost încheiată la 7 Octombrie a. c.

In prima perioadă s'au executat sondagii ample în cuprinsul comunei *Glăvăneştii Vechi* din nordul judeţului Iaşi. Alegerea acestei localităţi se datoreşte semnalării unor obiective preistorice în raza comunei. După cercetarea tuturor punctelor semnalate, colectivul a atacat o serie de tumuli, situaţi în vechea albie a Jijiei, care constitue actualmente un fel de terasă holocenă a actualului curs al Jijiei. Poziţia acestor movile la o altitudine atât de joasă faţă de cursul apei, ca şi faptul că ele se arătau a fi constituite din sol negru cu incluziuni preistorice, putea să nască bănuiala unei origini mai recente, dar incitau totodată la cercetare prin faptul că în malul rupt al cursului actual al Jijiei, în imediata apropiere, se puteau constata, pe lângă resturi paleolitice aluvionate, urme *in situ* de locuire neolitică din faza Cucuteni B. Pe această terasă a Jijiei, la apus de comuna Glăvăneştii Vechi şi între Stolniceni şi Glăvăneştii Vechi, s'au executat în timp de cca. 3 săptămâni cinci sondagii, pe care le vom trata în ordinea executării lor.

Sondagiul I. A constat din secţionarea pe diametru a unui tumul cu diametrul de cca. 31 m. şi înalt de cca. 1,60 m. Rezultatele obţinute prin această secţionare nu pot fi prezentate aici deocamdată decât în linii cu totul generale. Ele se pot rezuma în chipul următor: movila a fost construită cu sol luat din imediata ei apropiere. Acest sol de umplutură al movilei conţinea resturi ceramice de tip Cucuteni B şi liniar-ceramic. In timpul săpăturii am avut o vreme impresia că movila este anterioară perioadei Cucuteni B. In lărgirea şanţului de secţiune făcută către SV s'au descoperit la baza movilei, *in situ*, resturile calcinate ale unei construcţii mari din perioada Cucuteni B. In felul acesta a devenit limpede că movila a fost construită posterior locuirii Cucuteni B din regiune. Prezenţa fragmentelor de bandceramică liniară în umplutura movilei a sugerat imediat căutarea în terenul dinprejurul movilei a depunerilor arheologice respective. S'a practicat deaceea imediat sondagiul III. Odată cu terminarea secţiunii în movila I s'a văzut că şi la baza acestei movile se afla o depunere anterioară conţinând resturi liniar-ceramice. Movila a fost construită pentru a acoperi şi a adăposti înmormântări conţinând schelete cu ocru roşu. S'au descoperit la diferite nivele un număr de 8 morminte de inhumaţie cu ocru roşu în gropi simple în formă de puţ (tipul *yamno* din Uniunea Sovietică) şi prezentând urme din construcţia de lemn ca şi resturi clare ale împletiturilor din materii organice pe care erau aşezaţi decedaţii şi cu care în unele cazuri erau şi acoperiţi. Poziţia scheletelor era cea chircită, cu bustul pe spate sau pe o parte. Orientarea diferitelor înmormântări nu era constantă. Inventar funerar s'a găsit la mormântul 4, un foetus, având în dreptul capului o cupă grosolană de lut ars. Apoi la mormântul 11, probabil o femeie, având în partea stângă a capului un inel spiralic de buclă şi două pendentive în formă de nasture, totul din aramă. In sectorul de SE al secţiunii s'au descoperit 3 mor-

minte de inhumaţie în poziţie chircită, orientate cu capul în genere către NE şi introduse ulterior în movilă. Epoca căreia ele aparţin este în funcţie de datarea pe care o vom putea da unei căni de lut ars, găsită drept ofrandă lângă una din aceste înmormântări. Este probabil că avem de a face cu perioada scitică.

Atât din umplutura movilei cât şi din nivelul *in situ* de sub ea s'a recoltat o cantitate destul de importantă de resturi liniar-ceramice precum şi un topor de piatră şlefuită caracteristic, de tipul în formă de „calapod".

Sondagiul II. — Concomitent cu săpătura din I s'a început secţionarea unei a doua movile, situată la cca. 130 m. spre sud de prima movilă. Această movilă, mai scundă decât prima (înălţimea cca. 1 m.), a confirmat în totul constatările făcute în movila I, atât din punct de vedere al stratigrafiei, cât şi din acela al structurii şi conţinutului movilei. In secţiunea practicată s'a întâlnit un mormânt cu ocru roşu îngropat în nivelul vechiu, iar alături, ca înmormântare ulterioară, un schelet în poziţie chircită având drept ofrande două inele de buclă din bronz îmbrăcate în foiţă de elektron şi un vas de lut ars. Şi sub această movilă s'au descoperit resturi *in situ,* de data aceasta mai consistente, de colibe liniar-ceramice.

Sondagiul III. — Această săpătură a avut drept scop depistarea şi explorarea depunerilor arheologice liniar-ceramice din preajma movilei I. El taie transversal terasa Jijiei. In regiunea secţionată nu s'au întâlnit depuneri Cucuteni B *in situ,* ci numai resturi de colibe liniar-ceramice, cu grămezile de chirpic ars respective, cu resturi ale unei vetre şi cu o groapă (bordei ?). In afară de o cantitate destul de importantă de resturi ceramice, s'au recoltat oase de animale (domestice şi sălbatice)şi resturi de râşniţe primitive de piatră care ne dovedesc practicarea agriculturii de către populaţia respectivă. Menţionăm deasemenea şi toporaşele de piatră şlefuită, de acelaş tip în formă de „calapod". Poziţia stratigrafică a nivelului de locuire liniar-ceramic s'a precizat în sensul că pe întreg terenul afectat de sondagiile noastre avem de a face nu atât cu o suprapunere a locuirii Cucuteni B peste nivelul liniar-ceramic, cât cu o continuitate a colibelor liniar-ceramice cu cele Cucuteni B. Lucrul se explică prin caracterul răzleţ al acestor locuinţe de epoci diferite pe terenul sondat. Nu este exclus ca în viitor să se găsească şi o suprapunere directă a celor două nivele, dar este evident că lucrul nu are stratigrafic nicio importanţă.

Sondagiul IV. — La cca. 150 m. spre sud de săpătura II un tumul de dimensiuni şi înălţime mai mare fusese secţionat prin ruperea malului de către cursul actual al Jijiei. Porţiunea de tumul rămasă şi care reprezintă mai puţin din jumătatea lui, a fost secţionată şi de noi. Nu s'a întâlnit nicio înmormântare, în schimb pământul de umplutură al movilei conţinea fragmente ceramice şi bucăţi de chirpic ars. Ceramica aparţine civilizaţiei Cucuteni B, dar în parte s'a arătat a fi de un caracter deosebit şi nou. La baza movilei s'au întâlnit resturi de colibe arse conţinând în cantităţi mai mari acea ceramică de tip nou pe care am semnalat-o. După caracterele remarcate până în prezent ale acestei ceramici avem de a face cu o civilizaţie care se plasează tot la începutul neoliticului şi care pare să prezinte un caracter înrudit cu cel mai vechiu neolitic din regiunea Tisei. Am rezervat rezolvarea acestei probleme pentru o săpătură viitoare, deoarece ea nu putea fi soluţionată decât prin noi şi ample săpături în jurul movilei amintite. Sondagiul executat anul acesta ne-a arătat că în această regiune se găsesc depuneri consistente ale acestei civilizaţii. Ceea ce importă pentru moment şi trebue subliniat este faptul că situaţia întâlnită în sondagiul IV (civilzaţia cea nouă în depunere consistentă *in situ* la baza movilei, iar resturile Cucuteni B în pământul de umplutură al movilei) nu afectează cu nimica raportul stratigrafic dintre cele două complexe. Aceasta înseamnă că pentru moment nu se poate şti stratigrafic care dintre ele este mai nou şi care mai vechi. Motivele sunt următoarele : deoarece, după cum s'a constatat şi în legătură cu depunerile Cucuteni B şi liniar-ceramică, avem de a face în această regiune nu cu o stratificare verticală a diferitelor resturi, ci cu o continuitate de locuiri din epoci diverse, resturile întâlnite în umplutura movilelor sunt doar în funcţiune de locul întâmplător de unde s'a luat pământul pentru construirea lor şi de conţinutul întâmplător al straturilor respective. Ceea ce se poate deduce cu certitudine din situaţia întâlnită în movila 4 este doar faptul că movila este ulterioară atât locuirii Cucuteni B cât şi celeia reprezentată prin

ceramica de tip nou descoperită de noi. Din nefericire nu putem fi siguri dacă și această movilă a fost construită tot de populația mormintelor cu ocru roșu. Continuarea săpării acestui rest de movilă va lămuri problema.

Sondagiul V. — La NV de săpătura I și la distanță de cca. 160 m. de ea s'au desvelit pe o suprafață mai largă resturile unei mari colibe arse de tip Cucuteni B, care fusese în parte secționată prin ruperea malului Jijiei. Aceste urme s'au prezentat sub forma unei „ploschchadka" cu o suprafață de cca. 50 m. p. și având într'una din margini o groapă săpată în subsol. S'au recoltat materiale de tip Cucuteni B. In imediata apropiere de această ploschchadka de tip Cucuteni B, s'au descoperit și aici resturi de liniar-ceramică, fără ca aceste două complexe să se suprapună direct.

In concluzie rezultatele principale ale sondagiilor dela Glăvăneștii Vechi sunt următoarele:

1. Descoperirea *in situ* și în cuprinsul unor urme clare de locuințe, a band-ceramicei liniare de tip „note muzicale". Până în prezent acesta este punctul cel mai răsăritean unde s'a întâlnit în cuprinsul Europei această civilizație neolitică. Problemele care se pun în legătură cu această situație nu pot fi tratate în cadrul prezentului raport.

2. Stabilirea în mod precis și cert stratigrafic că înmormântările cu ocru roșu din această regiune sunt ulterioare fazei Cucuteni B.

3. Identificarea unei noi civilizații timpurii neolitice, care urmează să fie cercetată mai deaproape prin săpături.

Pe teritoriul comunei Glăvănești, la răsărit de comună și la 4 km. de ea, s'a putut identifica, o așezare cucuteniană, la suprafața căreia am cules cioburi Cucuteni B. Această așezare, de dimensiuni nu prea mari, este perfect conservată și se arată a nu fi fost deranjată nici de plug prea mult. Ea înfățișează astfel un obiectiv indicat pentru un studiu mai adâncit al fazei Cucuteni B. In afară de aceasta, s'ar putea să avem șansa ca sub nivelul Cucuteni B, semnalat la suprafață prin resturile scoase de plug, să găsim și nivele mai vechi. Această așezare Cucuteni B se află în valea Cracaliei. La intrarea acestei văi, la locul numit „La Iaz" am identificat la suprafață urme din prima epocă de fier (Hallstatt) pe care în cursul campaniei 1949 nu am putut să le cercetăm prin sondagii.

Din cele spuse până acum se degajează limpede temele unor viitoare săpături intensive la Glăvăneștii Vechi:

1. Săparea în întregime a movilelor atacate din malul Jijiei. Desvelirea pe suprafață întinsă a depunerilor liniar-ceramice între movilele I și II. Urmărirea în preajma movilei IV a stratului conținând noua civilizație neolitică identificată.

2. Săparea în întregime a așezării Cucuteni B din valea Cracaliei.

3. Săpături la punctul cu urme Hallstatt-iene dela locul „La Iaz".

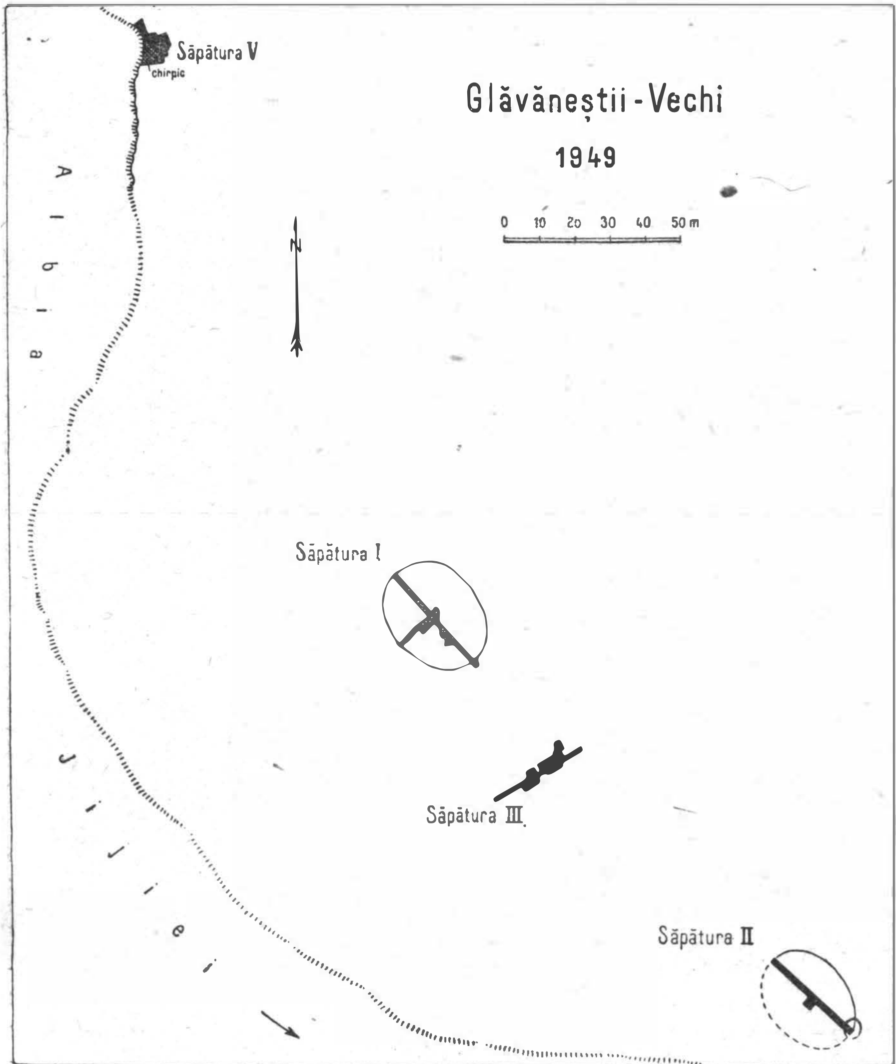
Inainte de terminarea lucrărilor dela Glăvăneștii Vechi o parte din colectiv s'a deplasat în jud. Dorohoi, în comuna *Corlăteni*, pentru a începe și acolo sondagii. Urme arheologice din epoca societății primitive ne fuseseră semnalate in acea regiune de diferite indicații mai vechi. Sondagiile dela Corlăteni au fost continuate apoi de către intreg colectivul. Ele au mers într'un ritm încet și au dus la rezultate mai puțin substanțiale decât cele practicate în județul Iași, din cauza mai ales a lipsei de mână de lucru.

Explorându-se regiunea, s'au identificat o serie de obiective posibile de a fi sondate. Pe „Dealul Cetății" se află o întăritură de pământ rectangulară, prevăzută cu un șanț adânc de apărare, foarte bine conservată, dar evident de dată recentă. istorică. Suntem de părere că trebuesc luate măsuri ca această cetate medievală să nu fie distrusă, așa cum s'a început, prin ararea ei de către unii proprietari de terenuri din preajmă. Pentru a face ca ogorul să poată traversa cetatea, proprietarii respectivi au distrus pe o anumită porțiune valul cetății.

In imediata apropiere a cetății se află un tumul de dimensiuni reduse.

Sub „Dealul Cetății", pe o terasă joasă înaintând către Jijia, la locul numit „pe țarină" am constatat la suprafață urme bogate de locuire cucuteniană și din

epoca migrațiilor. Mai înspre sat, în două puncte diferite, resturi mai sporadice din epoca Hallstatt. In sfârșit pe dealul „La Stadole'', la NE de sat, se înșiră un grup de 6 movile. Dincolo de dealul cetății, la locul numit „La Prisacă'', se găsesc urme de locuire Cucuteni B.

Sondagiile noastre au atacat în primul rând una din movilele de pe dealul „La Stadole''. S'a practicat și aici o secțiune transversală prin movilă. Ea are diametrul de 30 m. și înălțimea de circa 2 m. Constatările făcute cu prilejul acestei secțiuni coincid în totul cu cele făcute în movilele sondate la Glăvănești, cu deosebirea că aici nu s'au întâlnit la baza movilei decât foarte vagi urme, de fapt răspândiri, cucuteniene. Sub nivelul vechiu s'au întâlnit 3 morminte cu inhumație cu ocru roșu, dintre care unul avea drept inventar funerar două vase de lut ars,

patru pendentive lucrate din os sau corn, şlefuite în aşa fel încât să capete forma aproximativă a colţilor de cerb, precum şi, sub mâinile mortului, o piatră roşie cu şlefuiri sumare. In ceeace priveşte construcţia mormintelor şi împletiturile din materii organice s'au făcut aceleaşi observaţii ca şi la Glăvăneştii Vechi. In pământul de umplutură din gropile a două din mormintele descoperite s'au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni, şi anume probabil Cucuteni B, fapt care confirmă şi subliniază încă odată concluzia privind raportul în timp dintre mormintele cu ocru şi faza Cucuteni B, stabilită la Glăvăneşti.

Un al doilea sondaj a fost executat in aşezarea din faza Cucuteni A-B, şi din epoca migraţiilor de „pe ţarină". Constatările făcute ne indică prezenţa aici a unei importante aşezări conţinând resturi exclusiv din faza A-B a civilizaţiei Cucuteni, suprapusă de o aşezare mult ulterioară, de caracter barbar, din secolul IV al erei noastre. Sondagiul a întâlnit o mare groapă, în care s'a descoperit o cantitate importantă de vase sfărâmate, pictate în stilurile variate care caracterizează faza Cucuteni A-B. Nivelul de zacere al resturilor Cucuteni A-B nu este prea adânc şi aşezarea pare să fie destul de întinsă. Construcţiile acestei faze se arată a fi fost masive şi impunătoare, edificate din bârne şi pari de lemn şi din nuele groase acoperite cu o pomosteală de lut. Fragmente ceramice sporadice de tip caracteristic hallstattian au fost găsite in cuprinsul acestei aşezări, fără ca ele să constitue un complex bine definit. Rămâne să se vadă dacă provin din morminte distruse sau dintr'o locuire sporadică.

Constatările făcute la Corlăteni prin explorările de suprafaţă şi prin sondagiile practicate permit să reţinem şi această localitate pentru viitoare săpături intensive — care vor trebui să atace în primul rând marea aşezare Cucuteni A-B amintită.

In afară de lucrările menţionate până acum, colectivul a executat şi o serie de explorări, mai ales în judeţul Dorohoi. O deplasare la Văculeşti a dus la identificarea a două puncte dintre care unul cu urme Cucuteni A şi celălalt cu resturi Cucuteni B. Ele nu se prezintă însă în condiţii care să justifice săparea lor intenştia. Tot pe teritoriul comunei Văculeşti s'au identificat, se pare, şi resturi din epoca sălbăticiei, sub forma de numeroase fragmente de silex patinat. Intre satele Alba şi Comăneşti din nordul jud. Dorohoi a fost identificată o vastă aşezare cucuteniană. Materialul cules la suprafaţă, foarte corodat, pare a indica faza A-B.

In răsăritul jud. Dorohoi, pe teritoriul satului Sârbi din comuna Săveni, unde s'au executat deasemenea explorări de suprafaţă. nu s'au putut identifica obiective pentru viitoare săpături intensive, deşi s'au găsit în diferite puncte diferite urme arheologice.

Din situaţia sondagiilor executate in 1949, înfăţişată mai sus, se vede că o reluare a lucrărilor în anul viitor pe şantierul Iaşi-Botoşani-Dorohoi, în cadru mai amplu, poate fi socotită cel puţin în parte pregătită prin rezultatele obţinute. Trebue amintit că, în ceeace priveşte jud. Botoşani, se pot executa lucrări intensive în aşezarea dela Truşeşti, unde sunt documentate fazele pre-cucuteni şi Cucuteni A, şi de unde materiale relativ numeroase au ajuns în Muzeul de Antichităţi dela Iaşi, în urma unor cercetări anterioare. Va fi totuşi necesar să se mai execute, ca introducere la campania viitoare, o serie de explorări în regiune, pentru identificarea eventuală şi a altor obiective. Pe de altă parte, suntem de părere ca tema şantierului să fie extinsă şi să se refere nu numai la începuturile barbariei, ci la întreaga epocă a barbariei inclusiv fenomenele de tranziţie spre orânduirea sclavagistă. In felul acesta activitatea şantierului va putea duce la o reconstituire mai completă a vieţii societăţilor omeneşti dinainte de apariţia claselor din această regiune.

A. Alexandrescu, A. Brătianu, E. Comşa, I. Nestor, S. Perju, I. Vieru.

Responsabil
I. NESTOR

AŞEZĂRILE OMENEŞTI DIN SOCIETATEA PRIMITIVĂ DIN MOLDOVA

Raport asupra săpăturilor arheologice dela HĂBĂŞEŞTI-ROMAN

Săpăturile arheologice dela Hăbăşeşti-Roman, având ca temă „Urmărirea aşezărilor omeneşti in societatea primitivă din Moldova", au inceput in ziua de 20 Iunie şi au continuat fără intrerupere până la 10 August 1949.

Resturile coloniei primitive de pe teritoriul satului Hăbăşeşti, comuna Strunga, se găsesc pe botul de deal numit *Holm*, situat la Nord de satul Hăbăşeşti şi la SSE de satul Strunga. Orientat aproximativ VSV-ENE, acest bot de deal, lung de aproape 200 m. şi lat de cca 70 m. se leagă in chip organic de restul terenului printr'o vâlcea mai accentuată spre SV şi mai pierdută spre V. In urma alunecărilor de teren, vârful botului de deal s'a surpat, aşa încât in această parte (E) nu se poate preciza in chip categoric cât se prelungea terenul pe care s'a aşezat colonia primitivă dela Hăbăşeşti. Dar, deoarece botul de deal înaintează într'un fel de căldare nu prea mare (numită *questă* în terminologia geografică), a cărei formaţie este, fireşte, mai veche, şi pe care deci botul de deal n'o putea închide, nu este probabil ca dealul să se fi prelungit prea mult in această direcţie. Pe de altă parte, o porţiune din bot, ruptă acum 15—20 ani, a alunecat ca un sloi şi s'a oprit la ca. 5—6 m. sub nivelul restului dealului, formând un fel de platformă.

Intrucât la poalele Holmului, atât spre SE cât şi spre NV se află isvoare şi fântâni bogate in apă, nu e de mirare că populaţia neolitică din această regiune a ales la un moment dat acest promontoriu, aşa de bine apărat dela natură, spre a-şi intemeia pe el o aşezare stabilă.

Menţionez aci că latura nordică a coloniei primitive a avut mult de suferit din pricina tranşeelor şi gropilor militare din timpul ultimului război. Alte gropi şi tranşee au brăzdat marginea de Est a platformei amintite precum şi alte puncte ale aşezării, dar în planul anexat acestui raport nu figurează decât gropile şi tranşeele din porţiunea săpată de noi şi de pe latura nordică, celelalte urmând să fie trecute pe plan cu prilejul ridicării topografice complete ce va trebui făcută înainte de inceperea campaniei de lucru a anului viitor.

Cercetarea preliminară, făcută de subsemnatul împreună cu d-l M. Petrescu-Dâmboviţa, în ziua de 11 Iunie, ne-a indicat dela început că, pentru campania anului 1949, va trebui cercetată sistematic porţiunea dinspre E a coloniei primitive, căci această porţiune nu era cultivată. Planul săpăturilor trasat de mine, trebuia să ducă in chip firesc, la cercetarea întregei suprafeţe libere. In acest

scop, lucrările au început printr'un șanț trasat în lungul și prin mijlocul botului de deal (Șanțul nr. 1 pe plan), care să poată fi ulterior prelungit în lungul întregei așezări, secționând-o astfel în două. Având, *pentru prima dată la noi în țară,* posibilitatea să urmărim pe scară întinsă problemele puse de o asemenea așezare omenească primitivă, am trasat o serie de șanțuri de cercetare, perpendiculare pe șanțul nr. 1 și paralele între ele, unele spre Sud și altele spre Nord, pentru identificarea resturilor locuințelor. Pe planul general al săpăturilor noastre, aceste șanțuri nu mai pot fi toate identificate ușor, deoarece multe dintre ele au fost lărgite după descoperirea resturilor locuințelor.

Pe de altă parte, pentru a constata dacă spre V, VNV și VSV colonia primitivă a fost sau nu prevăzută cu vreo lucrare de apărare, am săpat o tranșee și în această parte, și anume acolo unde cuta de teren ne arăta că, dacă a existat o asemenea lucrare, ea nu putea fi făcută decât acolo.

Rezultatele acestor săpături, reprezentând peste 2.500 m. p., se pot rezuma în felul următor:

1) S'a precizat în chip lămurit cărei epoci și cărei culturi aparțin resturile așezării primitive dela Hăbășești.

2) S'au identificat 12 locuințe, stabilindu-se forma și felul lor de construcție.

3) S'a constatat că într'adevăr locuitorii coloniei primitive de pe Holmul dela Hăbășești au întărit poziția naturală a locului prin șanțuri de apărare spre Vest.

4) S'a descoperit un material muzeistic interesant, deși foarte sărac față de marea suprafață săpată.

★

1. Toate observațiile de ordin stratigrafic, etc., făcute în cursul săpăturilor noastre, ne-au dus la concluzia că resturile de locuințe și inventarul descoperit cu prilejul acestor săpături *aparțin unui singur strat de cultură,* care se încadrează în faza cea mai veche a culturii ceramicei pictate de tip Cucuteni-Tripolje, dela sfârșitul epocii neolitice (prima treaptă a barbariei). Nicăieri nu am putut constata existența a două straturi deosebite de cultură. Pe de altă parte, toate gropile descoperite și cercetate metodic, s'au dovedit a cuprinde material identic cu acela risipit printre dărâmăturile locuințelor, fiind prin urmare gropi în legătură cu aceste locuințe și nici decum gropile unor locuințe mai vechi.

Ca de obiceiu, resturile materiale ale vieții coloniei primitive dela Hăbășești apar încă din pătura de pământ vegetal (probabil un cernoziom degradat), aflându-se masate la baza acestui strat, la o adâncime ce variază între 20—35—40 cm, după cum pătura de pământ vegetal este mai groasă (pe porțiunea oarecum plată a Holmului) sau mai subțire (pe porțiunea Sudică, în pantă accentuată). Deoarece aceste resturi (inclusiv chirpicul[1]) ars provenit din dărâmăturile locuințelor), suprapun în chip direct și chiar pătrund într'un strat de pământ galben-verzui (cu nuanțe cafenii) foarte tare și relativ impermeabil, toate resturile ceramice se află într'o stare foarte rea de conservare: zăcând într'o bae de apă în tot timpul ploilor și al topirii zăpezilor, ambele fețe ale vaselor au fost roase de agenții chimici, așa încât nu numai că ornamentele pictate au dispărut, dar chiar pereții vaselor au fost subțiați de multe ori la jumătate din grosimea lor originală.

Acest strat de pământ galben-cafeniu constituia desigur solul pe care s'au așezat și și-au construit locuințele oamenii coloniei primitive de aci. In unele locuri se pot distinge două nuanțe diferite în cuprinsul acestui strat, și numai analiza chimică va putea aduce lămuriri în privința acestor deosebiri; sub stratul acesta se află pătura de argilă galbenă, în care n'au pătruns decât gropile amin-

1) Termenul „chirpic" este întrebuințat pentru indicarea lipiturii de lut aplicate pe scheletul pereților locuințelor; nu este vorba aci de acele „cărămizi" de lut uscat la soare, necunoscute în diferitele epoci ale barbariei.

tite. Aceste gropi, săpate în cuprinsul locuinţelor sau lângă ele, ajung uneori până la 1,85 m adâncime (dela nivelul actual al solului), deşi de obiceiu nu sunt atât de adânci, şi conţin resturi întru totul asemenea acelora din şi chiar de deasupra masei de chirpic a locuinţei respective.

Dar, deşi ceramica din cuprinsul locuinţelor se prezintă în condiţiunile amintite, atât pasta din care sunt preparate vasele, cât şi formele ne-au indicat dela început că este vorba de ceramică — la origină — pictată, aparţinând fazei mai vechi *(A)* a culturii Cucuteni-Tripolje. Ulterior, după demontarea chirpicului, am descoperit în cuprinsul unora din locuinţe (dar în special în locuinţa provizoriu indicată prin 6) şi vase pe care s'a păstrat pictura trichromă tipică acestei faze, aşa încât ceramica de acest fel aflată în gropi (unde pictura s'a păstrat mai întotdeauna pe vase şi pe fragmente ceramice) nu reprezintă niciun fel de excepţie.

Trebue totuşi să semnalez chiar de acum un fapt asupra căruia voi reveni, şi anume că pe câteva fragmente ceramice, am putut identifica pictură în dungi negre pe fondul albicios al vasului, care pare tipică pentru grupa B din ceramica fazei de tranziţie Cucuteni A—B. Totodată, pe un vas parţial reconstituit, provenit din groapa uneia dintre locuinţe, alături de elementele tipice pentru stilul trichrom *A*, se găsesc anumite elemente adesea întâlnite în unele grupe din faza de tranziţie susamintită, iar pe buza interioară a vasului a fost pictat un ornament în dungi negre pe fondul vasului, care indică acelaşi început de evoluţie spre grupele ceramice de tranziţie.

Alături de ceramica cu ornamente pictate, cealaltă grupă caracteristică este formată de ceramică cu ornamente incizate (linii, puncte şi găurele apăsate, ca acelea din categoria descrisă la Cucuteni de Hubert Schmidt în grupa „tiefverziert"), în care nu lipsesc elementele grupei considerate proto-cucuteniene. Se poate însă afirma cu certitudine, pe baza condiţiunilor absolut clare de descoperire, că la *Hăbăşeşti* această categorie — care se leagă chiar de unele manifestări ale ceramicei pre-cucuteniene dela Izvoare — este contemporană cu ceramica pictată, întocmai ca la Cucuteni. Fireşte, această situaţie nu contrazice întru nimic constatările făcute la Izvoare, deoarece pare acum clar că înainte de faza ceramicei trichrome tip Cucuteni *A*, a existat şi o fază de evoluţie care nu cunoştea pictura în trei culori.

2. Cele 12 locuinţe identificate şi degajate complet de noi constitue un ansamblu până acum unic în cercetările arheologice de pe teritoriul ţării noastre, putându-se compara numai cu descoperirile similare, desigur mai ample, din U.R.S.S.

Intr'adevăr, mijloacele materiale excepţionale puse la dispoziţie, precum şi faptul că stratul de cultură este foarte puţin adânc (cu excepţia gropilor), ne-au îngăduit să săpăm o suprafaţă neobicinuit de mare pentru o singură campanie de lucru, aşa încât s'au putut degaja aproape în întregime resturile arheologice depe porţiunea estică a botului de deal. Desigur, chiar aci sunt anumite completări de făcut; dar în general s'ar părea că locuinţele erau dispuse în trei şiruri, unul pe versantul sudic, altul pe o linie oarecum centrală, şi al treilea spre Nord. In orice caz, sigur este faptul că, în timp ce locuinţele dinspre Sud merg până în imediata apropiere de râpă, acelea dela Nord se ţin la o distanţă destul de însemnată de marginea platoului, lucru explicabil dacă ne gândim că vânturile bat aproape permanent din această parte, chiar în timpul verii. Pe de altă parte, în locuinţele ale căror resturi n'au suferit prea mult de distrugerile ulterioare şi de prăbuşirea vârfului botului de deal, se poate constata aproximativ aceeaşi orientare, având în linii generale direcţia NE—SV sau ENE—VSV. Aceasta dovedeşte că nu se poate vorbi despre construirea la întâmplare a locuinţelor în cuprinsul coloniei [1].

---

1) Singura excepţie pare a fi, deocammdată, constituită de locuinţa 1b—1b.

Toate locuinţele au fost construite la suprafaţa solului, şi nici nu se poate pune problema unor eventuale locuinţe parţial săpate în pământ. Ele au fost mistuite de un incendiu violent, care a distrus întreaga colonie; după aceea, locuirea Holmului a încetat pentru totdeauna: un cuţit de fier şi o fibulă din acelaş metal, descoperite în şanţul nr. 18, sunt elemente cu totul izolate, care — cel puţin în porţiunea cercetată până acuma — nu se leagă de nici o altă urmă de locuire din epoca respectivă.

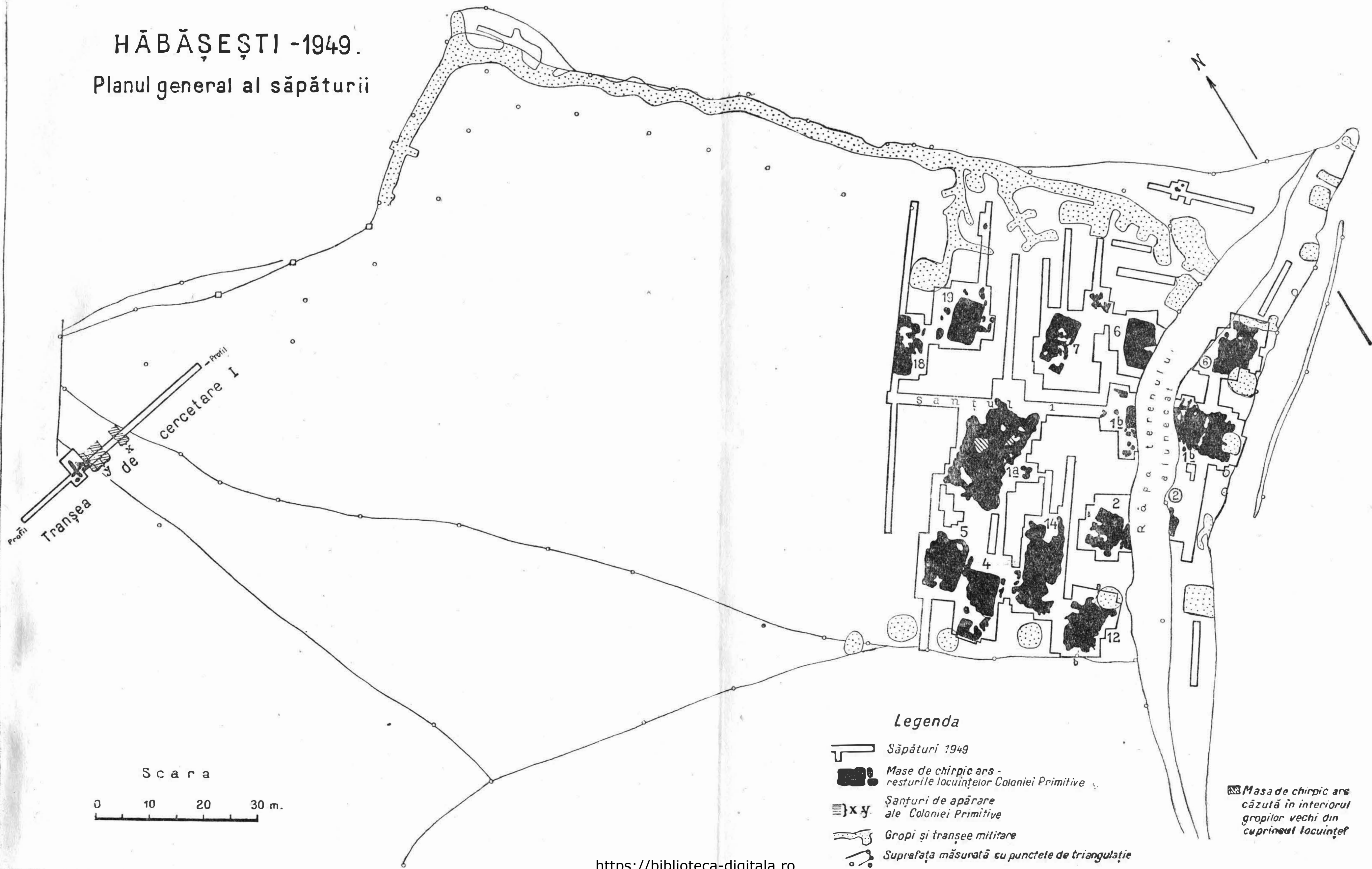
Aşa precum pare a rezulta in chip concludent din resturile pereţilor, forma locuinţelor a fost dreptunghiulară. Mai greu ar fi de precizat *în chip categoric* dimensiunile lor. Intr'adevăr, deşi mulţi pereţi par a fi căzut in bloc, nu se poate afirma că, în toate cazurile, întinderea resturilor masate de chirpic ars reprezintă cu siguranţă şi întinderea locuinţelor respective, căci teoretic s'ar putea admite că unii pereţi vor fi căzut în interiorul locuinţei, iar alţii în afară. Totuşi, anumite constatări făcute aproape în totalitatea cazurilor, ne îndreptăţesc să spunem că pereţii au căzut, dacă nu întotdeauna, aproape întotdeauna in interiorul locuinţelor, aşa încât suprafaţa acoperită în chip relativ uniform cu chirpic ars poate fi considerată ca reprezentând suprafaţa aproximativă a locuinţei respective. Acolo unde s'au descoperit porţiuni mari de pereţi căzute în bloc, urmele de pari, beţe şi nuele care constituiau scheletul locuinţelor se găsesc, în aproape totalitatea cazurilor, pe faţa inferioară a masei de chirpic, in timp ce faţa de deasupra este netedă, ceeace ne-a făcut la început să credem că am putea avea de a face cu „platforme". Deşi n'am găsit nicăieri găuri care ar putea fi atribuite parilor de susţinere ai scheletului locuinţelor, totuşi nu încape nici o îndoială că acest schelet era făcut întocmai cum se face şi astăzi in regiunea Hăbăşeşti (şi în atâtea altele): o serie de pari groşi (cu secţiune rectangulară sau circulară) la oarecare distanţă unul de altul, care constitue aşa numitele „furci" ale casei, iar între ei pari mai subţiri, beţe groase, sau (mai rar) nuele paralele. Peste acest schelet se aplica lutul şi astfel se ridicau pereţii; în timpul incendiului puternic, explicabil prin marea cantitate de lemnărie care intra în pereţii locuinţei şi desigur şi în grinzile acoperşului, lutul s'a transformat în adevărată cărămidă, păstrând amprentele perfecte ale parilor, beţelor şi nuelelor. Uneori se constată pe pereţi şi urme de feţuială de culoară albicioasă.

In ceea ce priveşte acoperişul, nu-l putem aduce deocamdată în discuţie, deoarece intr'un raport sumar nu se pot prezenta decât rezultate certe, iar noi n'am găsit nici un element care să ne îndreptăţească să ieşim din domeniul ipotezelor.

In cuprinsul niciuneia dintre locuinţe nu s'au găsit urme de podea special amenajată — şi nici măcar acele straturi suprapuse de lut albicios, care, în alte locuri, indică urmele „podelelor" de locuire. Este clar că „podeaua" era însuşi solul bătătorit. O dovadă concludentă, printre altele, o constituie faptul că, în locuinţa (6), după ridicarea masei de chirpic provenită din dărâmăturile pereţilor arşi, s'au găsit o serie de vase, fireşte sparte, dar majoritatea întregibile, chiar pe sol, acolo unde se vor fi aflat în clipa izbucnirii incendiului. In această privinţă, constatările noastre, absolut clare, nu confirmă vechea ipoteză că aceste resturi de chirpic ar trebui considerate drept „platforme", adică podele de locuinţă.

Deocamdată nu putem afirma că unele goluri-intrânduri în masa de chirpic, la una sau alta dintre locuinţe ar putea indica uşa sau uşile respective, deoarece nu s'au putut face observaţii concludente. Câteva fragmente de pereţi foarte subţiri şi cu urme de nuele pe ambele feţe, ne îndreptăţesc să vorbim despre existenţa unor pereţi interiori — despărţitori în cuprinsul aceleiaşi locuinţe, fără ca deocamdată să se poată face precizări în această privinţă. Ţinând însă seama de dimensiunile locuinţelor — dintre care locuinţa cea mai mare se apropie de 200 m.p. — nu încape nicio îndoială că trebue să presupunem că locuinţele erau despărţite prin încăperi interioare.

Resturile de vetre, destul de puţin numeroase, ca şi acelea de cuptoare, nu ne pot da încă nici ele lămuriri suficiente în această privinţă. Menţionez totuşi că

HĂBĂȘEȘTI -1949.
Planul general al săpăturii
N
Tranșea de cercetare I
Profil
Profil
x
y
Șanțul 1
Râpa terenului alunecat
19
18
7
6
1a
1b
1b
2
5
4
14
12
6
2
Scara
0
10
20
30 m.
Legenda
Săpături 1949
Mase de chirpic ars - resturile locuințelor Coloniei Primitive
Șanțuri de apărare ale Coloniei Primitive
Gropi și tranșee militare
Suprafața măsurată cu punctele de triangulație
Masa de chirpic ars căzută în interiorul gropilor vechi din cuprinsul locuinței

HĂBĂȘEȘTI - 1949

Profilul peretelui de Nord al șanțului 1

Profilul Tranșeii de Cercetare I, cu șanțurile de apărare ale Coloniei Primitive (x și y)

problema cuptoarelor, din cuprinsul și din afara locuințelor, va trebui să fie urmărită cu cea mai mare atenție în campania viitoare, deoarece descoperirile de până acum arată că aproape fiecare locuință a avut cel puțin un asemenea cuptor construit din plăci de lut ars, fie circulare, fie rectangulare și cu colțurile rotunjite, având găuri perforante, ca și găuri neperforante.

Majoritatea cuptoarelor interioare par a fi fost situate în gropi circulare, săpate la vreo 30 cm. sub nivelul solului respectiv, adică al podelei locuințelor.

Pe de altă parte, în afară de cuptoarele exterioare, s'au putut identifica în preajma unora dintre locuințe resturi masate de chirpic ars, care nu pot proveni dela dărâmăturile răvășite ale locuințelor propriu zise, ci dela anumite anexe, situate la 2—5 m., de locuință. Această constatare impune ca, în viitor, să săpăm întreg terenul dintre locuințe, cu excepția unor fâșii care să nu poată acoperi nici o astfel de anexă. Deocamdată preferăm însă să nu discutăm rostul acestor anexe, pentru a nu rămâne în domeniul pur al ipotezelor.

O altă problemă importantă în legătură cu felul de viață al locuitorilor coloniei primitive dela Hăbășești este aceea a locului pe care îl ocupau, în locuințe și lângă ele, vasele și celelalte obiecte de folosință comună sau în legătură cu credințele religioase. Despre locul diferitelor obiecte, ca și despre acela al figurinelor de lut anthropomorfe și zoomorfe, nu se poate spune încă nimic concludent. Dar în ceeace privește olăria, s'a putut face o dublă constatare, deosebit de concludentă. Pe de o parte, în cuprinsul dărâmăturilor fiecărei locuințe se aflau resturile câtorva vase, de cele mai multe ori nu prea numeroase; ele sunt uneori în cantitate mai mare în preajma gropilor și a cuptoarelor. Pe de altă parte, în preajma dărâmăturilor, există aproape în fiecare locuință o zonă în care resturile ceramice sunt extrem de numeroase, în timp ce dealungul altor pereți nu se găsește nici un ciob. Desigur, faptul că aceste zone cu cioburi împrăștiate sunt destul de întinse, se datorește răvășirilor ulterioare, din perioada în care dărâmăturile locuințelor și celelalte resturi au stat descoperite în ploaie și vânt, înainte de formarea stratului de pământ vegetal care le-a acoperit treptat. Dar poziția acestor zone nu poate fi întâmplătoare. Intr'adevăr, locuințele nu sunt *niciodată* complet înconjurate cu resturi ceramice, ci dimpotrivă acestea din urmă se află numai dealungul unui perete sau a doi pereți. Despre o regulă generală nu se poate vorbi, căci în unele cazuri zonele de cioburi se află spre NE și E, iar în alte cazuri ele sunt situate la VNV. Se pune totuși întrebarea dacă nu cumva aceste zone de cioburi nu vor putea lămuri, pentru fiecare locuință în parte, problema intrării (sau intrărilor) acesteia, deoarece este firesc să presupunem că vasele (ulterior sfărâmate) se aflau la îndemâna gospodăriei, deci lângă intrare ,și nu în spatele casei. Această posibilitate trebue urmărită cu toată atenția în săpăturile viitoare.

Deasemenea important este faptul că resturile de chiupuri mari — așa numitele vase de provizie — se găsesc întotdeauna în cuprinsul locuinței și niciodată în afara ei, ceeace arată că, din pricina dimensiunilor lor, aceste vase nu erau transportate dintr'un loc într'altul. Pe de altă parte, întrucât vasele exterioare erau desigur de întrebuințare curentă, s'ar putea trage și concluzia că așezarea primitivă de pe Holm a fost distrusă de incendiu în cursul unui anotimp când gospodăria putea fi făcută în mare măsură în preajma locuințelor, deci *nu* iarna.

Insfârșit, înainte de a trece mai departe, cred necesar să mă opresc și asupra unei probleme de ordin general în legătură cu construirea locuințelor de pe latura meridională a coloniei. Spre deosebire de porțiunea centrală și de aceea nordică, porțiunea sudică a Holmului nu este plată, ci prezintă o pantă foarte accentuată; în acest fel, între extremitatea de NNE și acea de SSV a locuințelor de pe porțiunea Sudică a Holmului, există o diferență de nivel ce ajunge până la 1,50 m. Ni se pare incontestabil că pe o pantă atât de accentuată nu s'ar fi putut construi locuințe cu orientarea constatată de noi, așa încât, dacă și pe vremea când se desfășura aci viața coloniei primitive, terenul prezenta aceeași pantă, ar trebui să presupunem că locuințele de pe această porțiune, vor fi fost construite în felul actualelor locuințe din regiunile de dealuri, adică cu o substructură în partea de jos a pantei, pentru ca în acest fel podeaua locuinței să fie orizontală.

Cred totuşi că nu se poate vorbi despre un asemenea sistem de construcţie, atât pentru că el era prea complicat şi ar fi cerut într'adevăr o platformă pentru podea, cât şi pentru că dărâmăturile arse ar fi alunecat spre vale, cu prilejul prăbuşirii pereţilor incendiaţi, împrăştiindu-se spre şi în râpă, şi n'ar mai fi putut rămâne masate, cum le-am descoperit noi după atâtea mii de ani. Deaceea inclin să cred că panta accentuată de pe latura de Sud a coloniei este de dată mai recentă şi trebue pusă în legătură tot cu alunecările de teren amintite. Fireşte, în această privinţă, o expertiză geologică ar putea aduce lămuriri categorice, dar argumentul expus mai sus, cât şi faptul că — în urma acestor bănuite alunecări de teren — masa de chirpic a uneia dintre locuinţe (nr. 4) s'a rupt în două, o parte deplasându-se spre vale, ne îndreptăţesc să credem că panta dinspre Sud, dacă va fi existat şi în vremea aceea, va fi fost mult mai dulce.

3. — Prin tranşeea noastră de cercetare nr. I s'a putut constata în chip sigur că această colonie primitivă a fost întărită printr'un sistem de şanţuri de apărare: unul mai lat şi mai adânc, spre exterior (y) şi altul mai puţin adânc şi mai îngust spre interior (x). La Vest de şanţul principal de apărare, tranşeea noastră a secţionat o groapă, probabil de lângă o locuinţă; împrejurările nu ne-au permis să lărgim aci săpătura, dar este de presupus că săpăturile viitoare vor confirma impresia noastră că este vorba de o groapă, şi nu de un alt şanţ de apărare.

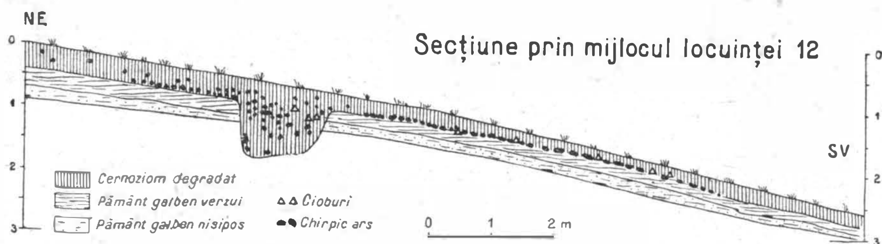
Pentru a nu extinde prea mult acest raport sumar, nu putem da prea multe detalii în legătură cu şanţurile de apărare, dar menţionăm câteva fapte: a) deocamdată nu se poate preciza ce au făcut locuitorii coloniei primitive cu pământul scos din săparea şanţurilor, deoarece între acestea nu se află niciun val de pământ galben.[1] b). Şanţurile au fost umplute în timp ce colonia dăinuia pe Holm, aşa precum rezultă din faptul că la Vest de şanţul principal, în imediata lui vecinătate, s'au descoperit resturile unei anexe de locuinţă (chirpic ars), aflate pe un nivel superior aceluia dela care s'a început săparea şanţului: deci e vorba de o construcţie *ulterioară* săpării şanţului. De altfel, e logic să nu putem admite o locuire în afara şanţurilor de apărare, câtă vreme acestea aveau încă acest rol. De aceea e de presupus că umplerea şanţurilor s'a făcut cel puţin parţial în chip intenţionat, pentru ca în acest fel locuinţele aşezării să se poată întinde şi mai spre Vest. c) In ceea ce priveşte pământul cu care sunt umplute şanţurile, nu credem că poate fi acela care a fost scos din ele. De altfel, o privire atentă a secţiunii reprodusă de noi, ne convinge de aceasta. Fundul ambelor şanţuri e umplut cu pământ cafeniu închis, peste care s'a depus o pătură de pământ mult mai galben. Dacă umplerea porţiunii de fund s'ar fi făcut neintenţionat, şi în urma părăsirii coloniei, atunci pătura de pământ galben ar fi trebuit să se afle la fund şi în nici un caz nu avea cum să suprapună pământul cafeniu. Abia pătura de pământ cafeniu amestecat cu mult pământ negru, care suprapune la rândul ei pătura de pământ galben, ar putea fi datorită unei umpleri neintenţionate, făcută atunci când în preajmă se depusese o oarecare pătură de pământ vegetal. De altfel, în cele două şanţuri această pătură conţine cele mai multe resturi ceramice şi fragmente de chirpic care pot proveni dela locuinţă (sau anexa de locuinţă) vecină şi deci e probabil că s'a depus *după* incendierea şi părăsirea coloniei. Totuşi şi sub această pătură, adică sub actualul strat de pământ negru vegetal, s'a constatat în şanţul principal de apărare (y) o pătură de pământ cafeniu amestecat cu galben, aşa încât chiar partea de sus a şanţului pare să fi fost umplută intenţionat. d) Faptul că în aceste şanţuri s'au găsit şi unele resturi (fragmente ceramice, cărbuni şi mici fragmente de chirpic ars), nu contrazice concluziile noastre de mai sus, care totuşi trebue considerate drept provizorii, ră-

---

[1]) Sugestia, potrivit căreia acest pământ ar fi putut fi întrebuinţat la pereţii locuinţelor, ar trebui să însemne că cele mai multe locuinţe au fost făcute abia după săparea şanţurilor de apărare. Pe de altă parte, din cele 2 şanţuri cred că s'a scos o cantitate de lut mai mare decât aceea care a putut fi întrebuinţată la pereţii diferitelor locuinţe ale coloniei dela Hăbăşeşti.

mânând ca cercetările viitoare pe o scară mai întinsă, să le confirme sau, dimpotrivă, să ne impună alte explicaţii.

4. — In ceea ce priveşte inventarul descoperit, ne mulţumim aci cu o enumerare foarte sumară a diferitelor categorii: a) Ceramică aparţinând celor două categorii amintite (polychromă şi cu ornamente incizate). b) Unelte de silex şi de piatră lustruită. c) Câteva fragmente de idoli antropomorfi de lut, care se încadrează, prin formă şi ornamentaţie, în plastica fazei mai vechi (A) a culturii Cucuteni-Tripolje; singura excepţie este constituită de un idol plat, cu ornamente în şiruri de găurele adâncite, având o formă care aminteşte pe aceea a idolilor „en violon" din regiunile egeice. d) Plastica zoomorfă, destul de bogată, este reprezentată prin câteva zeci de patrupede cornute(e) Alte diferite obiecte de lut, puţine la număr, între care amintim şi câteva fusaiole. f) In sfârşit, trebue menţionate şi un număr de oase de animale domestice, a căror identificare certă va fi făcută prin studierea lor de către un specialist.

Remarcăm lipsa totală a greutăţilor de lut pentru plasă, explicabilă prin faptul că în imediata apropiere nu se află nici o apă în care să se fi putut pescui cu plasa. Deasemenea trebue amintită lipsa oricărui obiect de aramă.

Concluziile expuse mai sus cu prilejul discutării diferitelor probleme, pot fi rezumate precum urmează:

Resturile arheologice de pe Holmul dela Hăbăşeşti aparţin toate culturii ceramicei pictate Cucuteni-Tripolje, şi anume fazei A. Ele trebue situate deci în cuprinsul epocii neolitice (treapta de jos a barbariei). Unele elemente ne fac să presupunem că „momentul" cronologic şi cultural surprins de incendiul care a mistuit aşezarea trebue situat în preajma apariţiei primelor semne ce indică faza de tranziţie *A-B*. Totuşi, atât unele dintre ornamentele policrome cât şi o serie de forme de vase, alături de prezenţa ceramicei adânc-incizate în cantitate destul de mare, par a cere o datare mai puţin târzie şi anume în plină fază *A*. Pe de altă parte, o serie de observaţii în legătură cu ornamentarea pictată de aci ne fac să ne punem întrebarea dacă benzile liniare pictate din ceramica fazei *A* n'au avut un rol mai mare la naşterea diferitelor grupe ale ceramicei de tranziţie (in care predomină benzile liniare) decât rolul atribuit de noi înşine cu alt prilej. 1) Oricum ar fi, este clar că această fază a neoliticului nostru nu aparţine unui neolitic vechi, ci se încadrează în neoliticul final, aşa încât ca moment de evoluţie socială ne aflăm la sfârşitul treptei inferioare a barbariei şi aproape de inceputul treptei ei de mijloc.

Ocupaţiile principale ale populaţiei acesteia erau agricultura — faza „sapei primitive", după expresia arheologului sovietic Ravdonikas, 2) precum dovedesc, între altele boabele de grâu calcinat descoperite într'un vas din locuinţa nr. 12,

1) V. Dumitrescu, **La station préhistorique de Traian**, în Dacia IX-X, p. 11—114.

2) V. I. Ravdonikas, **Istoria pervobâtnogo obstestva**, vol. II, Leningrad, 1947.

şi creşterea vitelor, după cum ne arată oasele de animale domestice şi nenumăratele figurine de cornute.

Precizări mai amănunţite trebue aşteptate tot dela săpăturile viitoare, când se vor putea trage concluzii amănunţite asupra tuturor problemelor pe care le pune desgroparea sistematică şi integrală a unei colonii primitive, concluzii pe care deocamdată nu le-am putea formula decât sub formă de ipoteze cu multe puncte de intrebare.

Incheind acest raport sumar, adaug cele ce urmează: pentru ca în cursul celor 3 luni de lucru ale campaniei viitoare (circa 1 Iulie—1 Octombrie 1950) să se poată termina desgroparea completă a coloniei primitive de pe Holmul dela Hăbăşeşti, cred că va fi necesar de un colectiv mai mare, care, sub conducerea responsabilului şantierului, să lucreze simultan cu trei echipe de lucrători în trei sectoare ale aşezării. Fiecăreia dintre aceste echipe îi va reveni sarcina de a epuiza cercetarea sectorului respectiv de pe Holm şi de pe terenul imediat învecinat. Pe de altă parte, este strict necesară o ridicare topografică prealabilă, pentru ca, dela început, să se poată transpune pe planul definitiv toate lucrările ce se vor efectua. Lucrându-se intens în felul acesta, cred că se vor putea desgropa în întregime — pentru întâia oară în ţara noastră — resturile unei aşezări din epoca neolitică (treapta inferioară a barbariei).

F. Adrian, H. Dumitrescu, V. Dumitrescu, C. Mătasă, M. Petrescu-Dâmboviţa. A. Popescu, O. Tudic.

Responsabili

V. DUMITRESCU şi M. PETRESCU-DAMBOVIŢA

EVOLUŢIA AŞEZĂRILOR OMENEŞTI DIN SOCIETATEA PRIMITIVĂ ŞI SCLAVAGISTĂ DELA POIENEŞTI-VASLUI

Lucrările dela Poieneşti s'au executat în cadrul temei date „Evoluţia aşezărilor omeneşti în societatea primitivă şi sclavagistă în Moldova" şi au avut ca scop principal explorarea sistematică a staţiunii de pe Dealul Teilor, de pe teritoriul comunei Poieneşti, iar ca scop secundar identificarea altor eventuale staţiuni din regiunea respectivă.

Comuna Poieneşti se află la 20 km. V de Vaslui, pe valea Racovei, în apropiere de Ferma de Stat Laza, de pe şoseaua Vaslui-Roman. E o regiune de dealuri înalte, păduroase şi pripore, care fac parte din Podişul Moldovei. Staţiunea e situată la 2 jum. km. NV de satul Poieneştii Mânăstirii, pe o movilă de circa 12 metri înălţime, care, desprinzându-se dintr'un capăt al Dealului Teilor, străjueşte confluenţa pârâului Caselor cu valea Racovei. Regiunea e dominată de dealurile ce fac hotar între judeţele Vaslui şi Tutova, culminând cu punctul Cetatea, la o altitudine absolută de 484 m.

Staţiunea, aşezată în vale, e de un acces uşor. In schimb satele actuale cele mai apropiate se găsesc pe înălţimi cu urcuşuri grele şi la distanţe destul de mari.

Lucrările pe staţiune au fost executate între 24 August şi 5 Octombrie, pe o durată de 47 zile.

S'au săpat 29 suprafeţe contigui, de diferite dimensiuni, însumând o întindere de 1776 metri patraţi, până la o adâncime medie de un metru. Fiind vorba de un teren agricol, după săparea fiecărei suprafeţe pământul cercetat era aruncat înapoi, aşa fel ca rentabilitatea solului respectiv să nu rămână diminuată.

Staţiunea dela Poieneşti-Dealul Teilor a fost semnalată mai intâiu de d-l Constantin Cihodaru, în 1937. Rezultatele acestor cercetări preliminarii au fost publicate împreună cu comentariile în ultimul număr din „Arta şi Arheologia" (13—14) pe 1937—1938. Misiunea noastră a fost astfel aceea de a relua cercetările de atunci pe o scară mai amplă, cu mijloace mai mari şi cu metode încercate, spre a verifica primele rezultate şi concluzii obţinute cu 12 ani mai înainte. De altfel, cum era foarte firesc, dată fiind prioritatea experienţei d-sale în cercetarea acestei staţiuni şi a regiunii înconjurătoare, d. Cihodaru însuşi a făcut parte din colectivul nostru, aducând o contribuţie utilă la activitatea Şantierului.

In momentul când am început săpăturile, cea mai mare parte din suprafaţa staţiunii era acoperită cu culturi de porumb, care încă nu putea fi cules. Am putut evita însă aceste culturi fiindcă, din fericire, tocmai prin partea de mijloc a staţiunii, cea mai indicată pentru cercetări, se afla o fâşie de mirişte secerată, în lăţime de circa 20 m., străbătând toată staţiunea în lung dela NNE spre SSV.

Așa se explică de ce mai toate suprafețele explorate de noi se află între limitele acestei miriști. Abia la urmă, după culegerea porumbului, am lărgit câmpul excavațiilor noastre pe panta lină dinspre E, conducându-ne după rezultatele obținute în fâșia dela mijloc. Spre V, N și S, pantele fiind prea repezi și în parte răscolite adânc prin cultura viței de vie, stratul arheologic fusese aproape cu totul distrus în decursul vremurilor.

Majoritatea membrilor colectivului venind dela stațiuni cu stratigrafie bogată și intensă, ca Poiana și Zimnicea, trebue să mărturisim că impresia avută în fața primelor rezultate ale sondagiilor făcute în centrul stațiunii dela Poienești, a fost o categorică decepție. In primul sondagiu, de 5x2 m., n'am găsit absolut nimic. In al doilea, de 8x2 m., am dat peste un strat superficial, foarte subțire, de cioburi cucuteniene șterse și peste un mormânt de incinerație cu o urnă foarte deteriorată. In al treilea au apărut, ce e drept, două morminte interesante, unul reprezentat printr'un schelet de inhumație, sărac, altul printr'un schelet incinerat pe loc într'un fel de cuptor și prezentând ca inventariu o spadă de fier și 14 săgeți de bronz de aspect hallstattian scytic. Dar nicio urmă de strat de așezare. In sondagiile IV și V, șanțuri lungi de 10 și de 15 metri, de asemenea n'am obținut decât rezultate slabe. In sfârșit, abia după ce am croit suprafețe mai mari, începând cu săpătura VI, am început să ne formăm o ideie mai precisă despre caracterul stațiunii și să nutrim speranța unei recolte științifice mai rodnice, care să justifice interesul produs de raportul publicat de d. Cihodaru, în 1938. De fapt, restul suprafețelor săpate, dela a opta, de 6x5 m., până la a XXIX-a, ultima. de 176 metri patrați, ne-au confirmat pe deplin această speranță, dovedind cu totul lipsa de temeiu a pesimismului dela început și răsplătind perseverența cercetărilor noastre cu rezultate foarte satisfăcătoare. Am înregstrat pe planul săpăturilor peste 350 cazuri (vetre, gropi, morminte, obiecte alese, grupuri de cioburi ori de vase întregi, etc.). Am descoperit 145 morminte de inhumație și de incinerație și am cules peste 100 urne întregi ori ușor de întregit, precum și un mare număr de obiecte de metal, sticlă, os. piatră, lut, etc., fără a mai vorbi de cioburile ceramice.

De sigur, privită ca așezare, stațiunea de pe Dealul Teilor dela Poienești e departe de a se compara în intensitate și bogăție cu atâtea alte stațiuni din țara noastră, ca Poiana, Zimnicea, Izvoare, Stoicani, etc. Stratigrafia sa arheologică e atât de săracă, de simplă, încât aproape nu merită osteneala de a fi desenată, pe pereții suprafețelor săpate confundându-se tot timpul cu stratul vegetal agricol în grosime de 40—60 cm. La nivelul de 80 cm. în plin strat de pământ galben sănătos, încetează orice urmă arheologică, excepție făcând câteva gropi răslețe. Totuși această stratigrafie se referă la nu mai puțin de două așezări și la o necropolă, reprezentând cel puțin trei faze în folosirea de către oameni a acestei movile dela extremitatea Dealului Teilor. Și anume: *faza I*, așezare neolitică tip Cucuteni A; *faza II*, așezare Latène-Poiana, getică (resp. carpică); și *faza III*, necropolă dela începutul epocei migrațiilor (finele secolului III și cea mai mare parte din secolul IV). Mai mult, s'au constatat fapte, de un caracter izolat, care ne obligă a conclude că, măcar incidental, această stațiune a atras atenția oamenilor și în epoca bronzului, precum și în epoca hallstattiană. Ingustimea și sărăcia relativă a straturilor de așezare, în fazele principale ale stațiunii se explică printr'o lipsă de intensitate și de durată a locuirii acestui punct, ceea ce nu inseamnă însă, nici că regiunea ar fi fost prea slab populată în epocile respective, nici că ar fi fost locuită numai din când în când. Dimpotrivă, cercetările făcute în împrejurimile apropiate, fără a mai vorbi de acelea ceva mai îndepărtate, ne-au format convingerea că poienile depresiunii odinioară păduroase a văii Caselor, au fost peste tot locuite în diferitele epoci ale antichității, din neolitic până în epoca migrațiilor.

Astfel, precum a arătat d. Cihodaru încă din 1935, urmele așezării Latène-Poiana se prelungesc și pe văile dimprejur până departe spre E. De altă parte, la 400 m. V de stațiunea noastră, la Râpa Fântânii, s'au găsit urme destul de bogate de așezare din Latène-ul vechi, de tip Zimnicea. Mai departe, tocmai spre obârșia văii Caselor, la Șipotul lui Stan, sondagiile colectivului nostru au dat peste urme contemporane cu necropola de pe Dealul Teilor. Și după declarațiile

localnicilor, asemenea locuri sunt şi mai numeroase pe teritoriul comunei Poieneşti. Dacă eşim de pe cuprinsul acestei comune, avem o staţiune cucuteniană pe movila „Piciorul Grosului", la 4 km. spre E., lângă Ferma Laza, alta Latène lângă Broşteni, la cca. 2 km. spre V, alta din epoca bronzului pe valea Mariei, vreo 2 km. spre N, peste valea Racovei. Şi mai departe, s'au constatat aşezări neolitice importante la Băleşti, Coşeşti, Ivăneşti, Toporăşti, urme scitice caracteristice la Armăşoaia, resturi Latène şi din epoca migraţiilor la Golgofta şi la Hârşova.

Este evident că valea Racovei, apărată de înălţimi de acces dificil, de păduri dese şi de văi mocirloase, a fost totdeauna populată, dar în rare locuri aşezările au căpătat un aspect de aglomerare pe un loc limitat. Oamenii au preferat forma dispersată a satelor lor, determinată de caracterul păduros al regiunii, cu locuri de cultură ori de păşune mărginite şi răsleţe. Nici movila de pe Dealul Teilor nu se putea sustrage acestor consecinţe ale geografiei locale. Şi astfel, şi în Cucutenian, şi în Latène, pe acest loc de mici dimensiuni s'au aşezat puţini locuitori, şi numai pentru un timp relativ scurt, motive felurite, ca nevoia de siguranţă, sub presiunea vreunei invazii străine, ori nevoia de locuri de hrană mai productive, silindu-i să se mute câteva sute de metri ori câţiva kilometri mai departe prin alte văi şi poiene.

In faza Cucuteni A, cea mai săracă, urmele de locuinţe se îndesesc către mijlocul movilei, cât mai aproape de pădurile care trebue să fi acoperit pe atunci restul Dealului Teilor. Aceste urme constau din vetre, din suprafeţe acoperite cu cioburi de vase ori de vălătuci arşi, din gropi rare pline cu cenuşă, cu cioburi ori cu resturi de mâncare (oase de animale, scoici, melci). Din cauza solului vegetal, umed şi cleios, pictura ceramicei din această epocă nu s'a putut păstra la Poieneşti. Rare sunt cioburile care îşi mai menţin decorul pictat, de stil totdeauna A. S'au găsit puţine silexuri, câteva fragmente de linguri şi câţiva idoli antropomorfi.

In faza Latène-Poiana, caracterul aşezării e mai continuu, resturile de atunci ale aşezării fiind răspândite pe toată suprafaţa staţiunii, totuşi pe un strat foarte subţire. Urmele precise de locuinţe, ca vetrele, gropile şi suprafeţele cu chirpici arşi ori cu cioburi dese se îndesesc în partea de N şi NE a staţiunii. Ceramica e destul de bogată. Cioburile aparţin tuturor categoriilor constatate în epoca respectivă la Poiana, la Tinosul ori la Crăsani: vasele poroase primitive ornate cu proeminenţe şi cu brâie in relief, vasele primitive cu luciu negru, vasele cenuşii de tehnică superioară, amforele greco-romane de import, foarte numeroase. Cele mai multe elemente sunt contemporane cu ultimul strat dela Poiana, adică sec. I—II e. n. In afară de ceramică, s'au mai găsit şi alte obiecte: râşniţe de piatră, atât primitive cât şi circulare de tip superior, unelte de fier (seceri, daltă, vătraiu, gură de sapă, etc.), cuţite de fier, fibule de bronz, etc.

Dar faza care situează staţiunea de pe Dealul Teilor dela Poieneşti pe primul plan al atenţiei noastre şi care ne-a furnizat partea cea mai bogată a rezultatelor arheologice, e ultima, a III-a, când această movilă a servit ca necropolă. Dintre cele 145 morminte descoperite în săpăturile noastre, 21 sunt de inhumaţie şi 124 de incineraţie.

Cum caracterul necropolei este covârşitor acela de incineraţie, se impune să căutăm o explicaţie cazurilor, aşa de puţine, de inhumaţie. In această privinţă e de observat că cele mai multe din cele 21 de schelete sunt de copii, numai vreo trei aparţinând unor adulţi. Mai e de notat apoi că, pe când scheletele copiilor prezintă totdeauna obiecte de podoabă, scheletele adulţilor sunt lipsite total de orice fel de inventariu. Adulţii erau prin urmare săraci, aparţinând de sigur unei clase exploatate. Dar tocmai din cauza acestei sărăcii erau excluşi dela incineraţie. Cât despre copii, cauza pentru care nu căpătau onorurile incineraţiei, evident cele mai apreciate pentru defuncţii din acea vreme, trebue să fi fost vârsta lor prea fragedă. O incineraţie era costisitoare, atunci ca şi azi, în orice caz mai costisitoare şi mai pompoasă de cât o simplă înhumare. Numai familiile cu un minimum de stare materială şi-o puteau permite pentru morţii lor. Nu totdeauna copiii puteau fi socotiţi că merită o asemenea cheltuială. Iar adulţii prea săraci trebuiau să-şi încredinţeze trupul direct pământului, fără intermediul purificator şi spectaculos al focului. Nu ne putem gândi la eventuale diferenţe cronologice.

Obiectele de podoabă găsite asupra scheletelor de copii sunt la fel cu acelea din urne, deci contemporane. Cât despre scheletele de adulţi, îngropate la acelaş nivel, de 80—90 cm., şi prezentând o patină la fel cu a osemintelor de copii, n'avem niciun motiv ca să le situăm într'o altă epocă.

Orientarea scheletelor variază. Majoritatea au capul la V, cu diverse devieri, dela NNV până la SSV. Numai trei au capul la NNE. Toate scheletele, indiferent de vârstă, sunt întinse cu faţa in sus, cu mâinile întinse pe lângă şolduri.

Printre mormintele de incineraţie, unul singur reprezintă un caz de ardere pe loc, într'un cuptor care apoi a servit şi de mormânt. Este acela din sondajul III, menţionat mai sus. Aparţine unui războinic adult, de o talie înaltă de peste 1,70 m., incinerat cu armele sale: o spadă de fier şi 14 săgeţi. Poziţia sa e la fel cu a scheletelor înhumate; doar orientarea e deosebită, capul său fiind situat la E. După tipul armelor pomenite, scheletul pare a data din prima epocă a fierului, reprezentând astfel un fapt cu totul izolat în complexul staţiunii de pe Dealul Teilor. Tipul săgeţilor, de bronz, cu trei tăişuri şi cu profil ogival, e scitic.

Celelalte morminte de incineraţie din necropola dela Poieneşti conţin resturi de oseminte arse, alese din cenuşa rugului şi îngropate fie direct pe pământ, în foarte puţine cazuri, fie depuse în urne. Acestea se găsesc îngropate la nivelurile de 40—60 cm. Urnele au fost câteodată atinse de fierul plugului, în decursul vremurilor, şi distruse în parte sau cu totul. Dar foarte multe s'au păstrat complet, cel mult sparte prin efectul presiunii transmise dela suprafaţa solului. Destul de numeroase sunt acelea care n'au suferit niciun fel de avarie. Toate urnele sunt acoperite cu capace speciale ori cu vase de tipuri obişnuite.

Arderea cadavrelor se făcea în afară de necropolă, pe nişte ruguri mari, ale căror resturi, acumulate în trei movile imense, constituite din cenuşă compactă amestecată cu resturi de oseminte umane combuste, se văd în apropiere, la 300 m., spre S, în valea Caselor. Aceste movile au fost semnalate de d. Cihodaru în 1938.

Se observă că urnele sunt aliniate pe şiruri paralele în direcţia NE-SV. E probabil că la suprafaţa solului, deasupra lor, se aflau semne, fie de piatră, fie de lemn. Poate aceasta să fie semnificaţia unor lespezi mari de piatră necioplită, lungi de circa ½ metru şi aşezate vertical, care s'au constatat în câteva locuri în săpăturile noastre. Una din pietre se află exact deasupra locului unde s'a găsit apoi capul unui schelet.

Uneori urnele sunt grupate câte două ori trei. Rareori vreuna din aceste urne nu conţine decât ţărână, fiind astfel vas secundar. Mai totdeauna au înăuntru resturi de oase umane arse.

In general tipurile urnelor se încadrează în două mari categorii: 1) de tehnică mai primitivă, cu luciu şi cu pasta neagră fragilă, şi 2) de tehnică superioară, lucrate la roată, de pastă cenuşie ori roşie; cele roşii sunt acoperite cu o văpsea roşie închisă.

Dintre urnele primitive, cele mai multe sunt de tipul sferoidal, ca nişte castroane cu buza uşor răsfrântă, faţetată. Altele se aseamănă cu nişte piriforme neolitice, cu gura simplă strânsă. Unul prezintă gurguie în formă de pâlnii. Cele mai multe sunt fără ornamente. Câteva doar fac excepţie, fiind decorate cu incizii, cu proeminenţe ori cu semicercuri în relief.

Urnele din categoria superioară sunt acoperite cu capace speciale ori cu patere, tot de tehnică superioară. Sunt în forme hemisferoidale, ca nişte castroane, ori lunguieţe, înalte. Printre urnele hemisferoidale, roşii, se disting patru care sunt prevăzute cu câte 2 ori 3 torţi cu proeminenţe de sprijin, cu cupule ori cu figurine zoomorfe de afinităţi eurasiatice.

O singură urnă nu se încadrează în cele două categorii. E primitivă, poroasă, de un tip clasic în epoca Latène-Poiana, făcută cu mâna, decorată cu un brâu în relief. E acoperită cu un capac cenuşiu de tehnică superioară.

In ce priveşte inventariul conţinut, nu se poate face nicio deosebire intre diversele categorii de urne. Multe nu conţin decât oase arse, fără nicun alt obiect. Printre acestea sunt deopotrivă urne primitive şi urne de factură superioară, unele chiar dintre cele mai distinse ca formă şi mărime.

Dintre urnele care pe lângă oase conțin și alte obiecte, aceste obiecte constau de cele mai multe ori din câte o fibulă, dintr'un cuțitaș ori dintr'o pafta simplă, lunguiață, toate de fier. Altele au un inventariu mai ales și mai bogat: fibule de bronz, mărgele de sticlă, de pietre prețioase ori de coraliu, perle, pendentive și cercei de argint filigranat. Fibulele, de bronz ori de fier, aparțin in cele mai numeroase cazuri tipului „mit umgeschlagenem Fuss", caracteristic secolelor III și IV. Apar însă, contemporan, și tipuri provinciale romane, de o origine ceva mai veche. Unele fibule de fier, prezintă pe arc sfere masive de bronz. Remarcabilă e o broșă de bronz emailată cu decor polihrom. In două cazuri s'au găsit in urne și pahare de sticlă cu decor in relief, databile in sec. IV. In câteva urne din categoria superioară s'a găsit câte un vas primitiv poros, tronconic, cu gura largă și fundul strâmt, de un tip comun în epoca Latène-Poiana. Servcau probabil de afumătoare rituale.

Inventariile cele mai bogate s'au găsit în urne din categoria superioară. Dar nu lipsesc nici din urnele de tehnică primitivă. E cazul de pildă al urnei poroase primitive menționate mai sus, singura in care a apărut și un obiect de aur, o perlă.

Nu s'ar putea deduce, prin urmare, starea socială a defuncților din categoriile urnelor, decât cu o oarecare rezervă, fiindcă în preferința pentru anumite tipuri de urne intra de sigur și atitudinea conservativă mai accentuată a unor familii, indiferent de situația lor materială.

In urnele descoperite de noi nu s'a găsit nicio monetă. Totuși, inventariul acestor urne, cel puțin al majorității lor, se poate data după tipurile de fibule, de pahare, de perle, de cercei, in sec. IV e. n., cel mai de vreme în a doua jumătate a sec. III. Monete din acest interval de timp s'au găsit în stratul vegetal dela suprafața stațiunii, trei din ele, de bronz, toate din sec. III (una dela Philip Arabul) în săpăturile noastre, iar una de argint, dela Constantius II (sec. IV), pe acelaș ogor, de către stăpânul locului, la arat. Nu putem ști dacă aceste monete provin din urne distruse ori din stratul Latène-Poiana al stațiunii. Pentru cele trei piese de bronz din sec. III, ultima ipoteză mi se pare cea mai probabilă.

Sigur e că necropola, cel puțin in marea majoritate a mormintelor sale, e posterioară așezării Latène-Poiana. Observații de ordin stratigrafic, neîndoioase, ne obligă la această constatare.

Transformarea așezării Latène-Poiana de pe Dealul Teilor în cimitir implică de sigur o schimbare de populație, care trebue să se fi întâmplat în a doua jumătate a sec. III. E vremea în care imperiul roman e continuu lovit de atacuri venite din aceste părți ale Moldovei. Locuitorii fazei Latène-Poiana au fost sigur băștinași Geți, respectiv Carpi. Dar oare noii locuitori, aceia care își înmormântau morții pe Dealul Teilor, erau tot Geto-Carpi? Ori erau cumva Germanici, acei Taifali și Visigoți, cari in sec. IV apar în aceste ținuturi? După tipurile urnelor și ale inventariului lor, răspunsul la această întrebare nu poate fi decât in favoarea Geto-Carpilor. Nimic germanic nu apare în descoperirile noastre dela Poienești. Totul e de tradiție și de continuitate, atât în ceea ce privește formele locale, cât și în ceeace privește influențele și afinitățile romane de o parte, răsăritene, respectiv sarmatice, de alta. Dacă transformarea așezării Latène în necropolă a fost, cum e logic, urmarea unor turburări în viața populației din centrul Moldovei, această turburare nu s'a petrecut decât în sânul aceleeași lumi locale, Carpi veniți din alte regiuni învecinate stabilind un cimitir peste siliștea părăsită a unor frați de ai lor.

Comparând rezultatele săpăturilor noastre cu acelea publicate în raportul d-lui Cihodaru din 1938, multe din constatările de atunci ale colaboratorului nostru de azi se confirmă, mai ales in ce privește straturile reprezentând așezările Cucuteni A și Latène-Poiana. Se confirmă de asemeni existența unor elemente răslețe din epoca bronzului la Poienești. Dar sunt și unele afirmații care nu se mai pot menține. Astfel urnele de incinerație din sec. III-IV nu mai pot fi puse la un loc cu elementele stratului Latène-Poiana care e ceva mai vechi.

Cât despre încercarea de a identifica Poieneștii cu *Tamasidava* lui Ptolemeu, mi se pare, in urma săpăturilor noastre de acum, cu totul exclusă. Așezarea corespunzând stratului Latène-Poiana — singurul strat de pe Dealul Teilor contem-

poran cu ştirile lui Ptolemeu — e departe de a fi chiar atât de importantă, încât să figureze printre puţinele *davae* pomenite de geograful antic. Dar chiar fără acest argument arheologic, identitatea Tamasidava-Poieneşti era foarte discutabilă, fiindcă se baza numai pe coordonatele lui Ptolemeu, atât de puţin precise. In schimb această identificare trecea cu totul peste o condiţie esenţială impusă de textul antic, anume ca staţiunea identificată cu *Tamasidava* să se afle, ca şi *Piroboridava* ca şi *Zargidava*, παρὰ τὸν Ἱέρασον ποταμόν, adică „lângă râul Siret". Tamasidava rămâne, cred, a se căuta în alte părţi, de preferinţă undeva pe malul stâng al Siretului, prin dreptul Bacăului.

După ce am făcut o expunere sumară a rezultatelor principale ale săpăturilor noastre, socot de datoria mea să încheiu acest raport cu câteva consideraţiuni privitoare la funcţionarea Şantierului dela Poieneşti. Mai întâiu ţin să relev contribuţia disciplinată şi însufleţită pe care şi-au dat-o toţi membrii colectivului la buna reuşită a săpăturilor. S'a lucrat în excelentă armonie. Cei doi studenţi ieşeni, care au fost ataşaţi colectivului, deasemenea au depus tot interesul pentru săpături şi n'au cruţat nicio sforţare pentru a se arăta demni de încre[illegible]ce li se acordase prin invitarea lor la o operă de cercetare ştiinţifică de specialitate.

R. Vulpe, A. Buhoiu, C. Cihodaru,
C. Florea, A. Niţu, E. Vulpe, R. Vulpe.

EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR OMENEȘTI ÎN MOLDOVA DE JOS

Raport sumar despre activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci, 1949

Săpăturile dela Poiana, din 1949, au avut ca temă „Urmărirea problemelor în legătură cu evoluția așezărilor omenești în Moldova de Jos". Șantierul, instalat la 11 Iunie, a ținut până la 4 August 1949, în total 55 zile.

Scopul principal al Șantierului a fost explorarea „Cetățuii" din satul Poiana (vechea *Piroboridava*), pentru a aprofunda și completa constatările făcute în săpăturile ce s'au executat în această stațiune. Ca scop secundar ne-am propus cercetarea sumară a altor eventuale puncte de interes arheologic din regiune.

Comuna Poiana se află la 25 km. NV de Tecuci și 8 km. NV de Nicorești, pe coasta înaltă de pe stânga Siretului, la marginea meridională a regiunii păduroase din Moldova de Jos. „Cetățuia" e situată imediat în marginea de V a satului, pe muchea coastei, formând un platou limitat de torenți și de râpile abrupte ce domină cu peste 200 m. valea Siretului. De pe Cetățuie ochiul îmbrățișează o mare parte din colțul de SV al Moldovei, până la Mărășești și Focșani spre S, până la Adjud și dincolo de Sascut spre N, și până la Măgura Odobeștilor și Munții Vrancei spre V. Are o poziție excelentă, atât din punct de vedere militar cât și economic, aflându-se la întretăierea a două mari drumuri : valea Siretului, care unește Nordul Europei cu regiunile Dunării de jos, și valea Trotușului care, prin pasul Oituzului, reprezintă calea cea mai directă din aceste părți spre Ardeal. Această poziție excepțională explică importanța stațiunii în antichitate și bogăția resturilor arheologice pe care le conține.

Aria stațiunii trebue să fi fost enormă în vechime, dar eroziunile produse de ape în râpile de teren foarte moale (loess și nisip), pe care e situată, au redus-o considerabil în decursul veacurilor. Aceste eroziuni își continuă și acum acțiunea destructivă. Astăzi n'a mai rămas din Cetățuie decât o fâșie lungă de 300 m. și lată de 5 până la 100 m. Cum această porțiune de teren are o formă de segment de cerc, e clar că reprezintă numai o porțiune mică de periferie din ceea ce va fi fost stațiunea odinioară. In plus, o suprafață cu resturi compacte de așezare se întinde încă pe 400 m. spre S, până la locul unde se desfac drumurile Baltagului și Iernaiei, care coboară pe râpi spre Siret. Inspre Est până în sat și spre N. până aproape de pădure, e o vastă zonă de morminte, pe care se văd și vreo șapte tumuli. Pe marginea sa de E, stațiunea prezintă un șanț, foarte lărgit cu vremea prin acțiunea apelor, și resturile unui val.

Pentru lucrările noastre am ales o porţiune intactă din centrul staţiunii, săpând succesiv două fâşii dreptunghiulare lungi, *H* şi *H'*, late de câte 5 m., despărţite printr'un zid lat de 1 m., H', care până la urmă a fost deasemeni săpat. S'a explorat astfel o suprafaţă totală lată de 11 m, de formă dreptunghiulară lungă, orientată E—V, cu un capăt ieşind în râpile de pe marginea de V a staţiunii şi trecând peste resturile unor săpături incomplete practicate de răposatul diletant M. Dimitriu din Tecuci în 1939. Săpătura *H—H'—H''*, lungă de 26 m. la suprafaţă rămasă intactă a staţiunii, s'a mărit pe măsura adâncirii, ajungând până la lungimea de 40 m., la nivelul de 3.60 m. Săpătura s'a executat astfel pe o întindere maximă de 440 m. p. In plus s'a mai făcut o săpătură, *C'—C''*, deacurmezişul valului de pe marginea de E a staţiunii, pe o suprafaţă maximă de 100 m. p. Deasemenea s'a netezit o suprafaţă de peste 50 m. p. în partea de NV a săpăturii *H*, la fundul unei foaste săpături, spre se explora partea din stratul de cultură rămasă neatinsă de acea săpătură. Cu totul, în campania din 1949, s'au săpat cca 2.000 metri cubi, cantitate de pământ care, după ce a fost cercetată cu o atenţie minuţioasă, a fost aruncată pe râpi. Terenul staţiunii nefiind cultivat, nu s'a pus chestiunea astupării suprafeţelor săpate. Adâncimea săpăturilor a mers în medie până la 3.60 m., dar în unele locuri explorarea gropilor ne-a dus cu lucrul până la 4,50 m.

Rezultatele săpăturilor noastre au fost deosebit de mulţumitoare. S'a găsit o mare cantitate de olărie (vase întregi şi cioburi) şi peste 1500 obiecte mărunte diverse, de metal (fier, bronz, argint, aur), sticlă, piatră, os, corn, lut ars, etc., întregi ori fragmentare. Lucrurile de argint şi de aur au fost deosebit de frecvente în săpăturile din acest an. Dar, în afară de bogăţia inventarului material descoperit, sunt preţioase obsevaţiile stratigrafice pe care ni le-au prilejuit săpăturile şi pe care. de data aceasta, le-am putut face cu o precizie şi o amplitudine mai mari ca în trecut. Aceste observaţii au întregit în chip sensibil constatările făcute în campaniile anterioare.

Stratul cu resturi de viaţă umană al staţiunii Poiana prezintă o grosime medie de 3 m şi comportă patru faze principale:

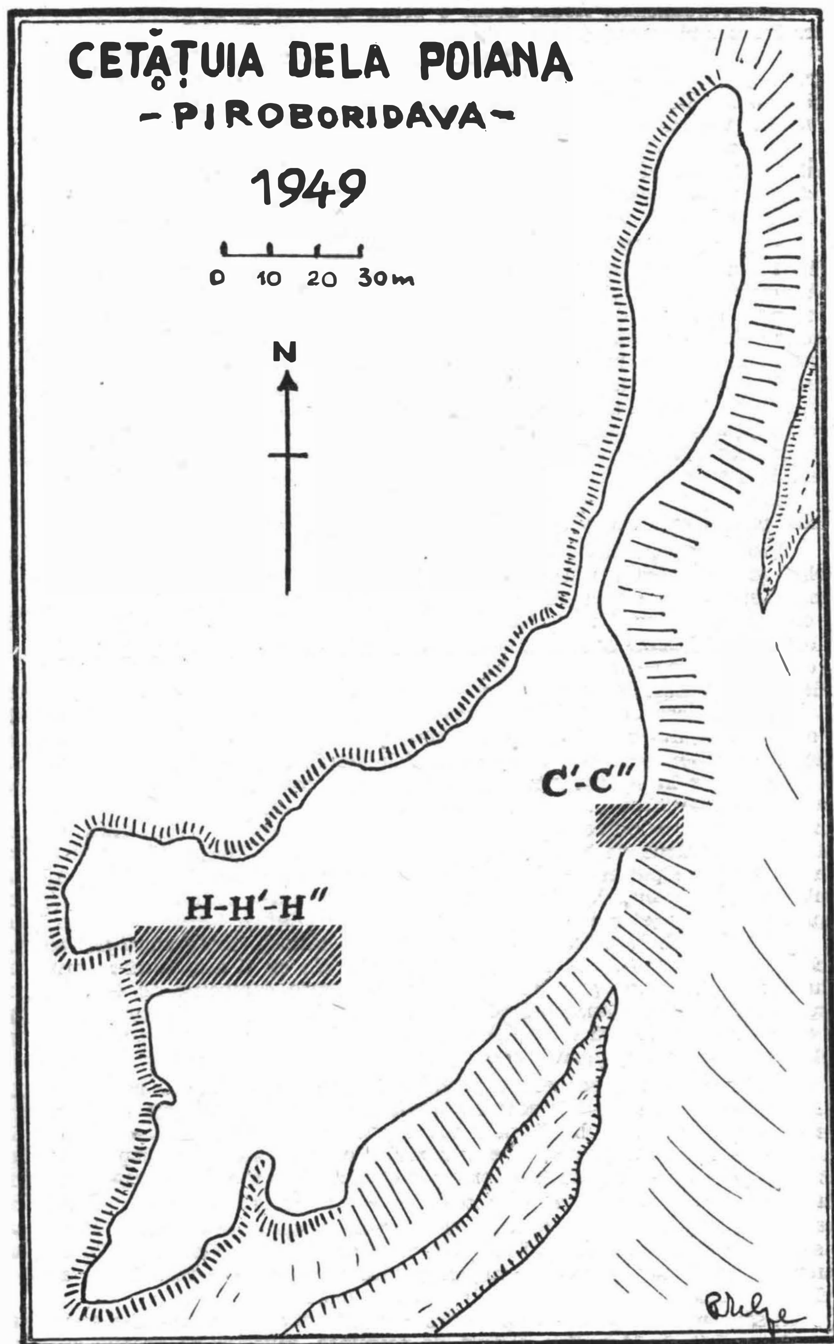
Poiana I = Monteoru (epoca bronzului);
Poiana II = Zimnicea (Hallstatt final-Latène II);
Poiana III = Latène III — autonom (sec. I e. n.);
Poiana IV = Dominaţia imperială romană (sec. II şi III).

Prezenţa unor straturi intermediare între fazele I şi II presupusă în 1927 (*Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 345), nu se verifică sigur nici de data aceasta.

In *Poiana I* avem, pe suprafeţele săpate, resturi răzleţe de locuinţe şi de morminte care au fost distruse prin gropile numeroase ale straturilor de deasupra. Tipologia acestei faze s'a îmbogăţit cu forme noui, neîntâlnite până acum la Poiana. Astfel, au apărut fragmente dintr'un vas-pâlnie de tipul acelora cunoscute la Monteoru.

Stratul *Poiana II* e bogat reprezentat în săpăturile noastre. In ce priveşte ceramica, destul de abundentă, sunt de remarcat urnele poroase de tip Zimnicea, cu gura strâmtă, ornate cu brâie în relief şi cu proeminenţe triunghiulare, şi urnele bitronconice cu luciu negru, dintre care unele amintesc pe acelea dela Ciolăneşti. S'au găsit mai multe fibule de tip tracic şi săgeţi de bronz cu trei tăişuri. Remarcabile sunt câteva monete de argint skyphate de tip dacic, imitaţii după tetradrahmele lui Philip al Macedoniei, pentru prima dată găsite în strat sigur. Deasemeni câteva cioburi attice, fragmente de kylix şi de kantharos, cu coaste verticale în relief.

In stratul *Poiana III*, în care pe lângă tipurile Latène tradiţionale apar influenţe romane din belşug, notez ca principale noutăţi: un ciob de vas cenuşiu de tehnică superioară, cu gurguiu şi cu protomă în formă de cap de berbec, mai multe cioburi romane de terra sigillata, numeroşi denari romani de argint (majoritatea republicani, câţiva dela August şi Claudiu). mai multe obiecte de podoabă de argint (fibule, cercei), dintre care unele neterminate, dovedind o fabricare pe loc. Tot în acest strat se situează o pastilă de argint de greutatea unui denar, neimprimată. Incă mai de mult se găsise la Poiana o matrice de bătut monete, cu efi-

CETĂŢUIA DELA POIANA
-PIROBORIDAVA-
1949
0 10 20 30m
N
C'-C"
H-H'-H"

gia Romei republicane. Acum avem o probă în plus că în această localitate din afara limes-ului roman dela Dunăre, localnicii, într'o vreme când încă nu se aflau sub controlul roman direct, își permiteau să contribue, din proprie inițiativă la mărirea circulației monetare romane, servindu-se de ateliere proprii. Nu e vorba însă de o falsificare propriu-zisă, fiindcă metalul pe care îl întrebuințau, după cum se vede din pastila găsită de noi, era argint pur. O descoperire demnă de remarcat din acest strat, o reprezintă un cuptor pentru vase, găsit aproape întreg la nivelul de 1.30 m. Prezintă o cavitate conică divizată orizontal printr'o placă rotundă de marnă arsă, străpunsă de găuri cilindrice, sprijinindu-se pe o lespede verticală făcută tot din marnă arsă.

Faza *Poiana IV*, dintr'o vreme când această localitate se află în sfera dominației romane, e reprezentată printr'un inventariu foarte bogat. Ceramica de factură superioară e într'o proporție covârșitoare față de elementele tradiționale, constând din vase primitive poroase. Pe lângă abundența de vase cenușii lucrate la roată, foarte numeroase sunt cioburile romane de import, dela amfore până la patere și la ceștile fine de terra sigillata. S'au găsit și mai multe fragmente de vase romane smălțuite. Obiectele mărunte, de metal, de sticlă, de lut ars, foarte multe, repetă în cea mai mare parte tipurile cunoscute. Insă avem și o excepție foarte prețioasă : e vorba de un inel de aur cu camee de sardonyx, care a fost găsit în acest strat, la nivelul de 90 cm. Cameea are sculptată, în trei straturi de culori diferite (alb și brun deschis pe fond brun închis), o bigă trasă de un armăsar alb și de unul roib și condusă de zeița Atena. Arta sculpturii, de o finețǎ grecească, poartă trăsăturile epocii imperiale romane, circa sec. II.

Studiul stratigrafiei, pe lângă stabilirea succesiunii cronologice a straturilor, implică și precizarea resturilor de locuințe. In această privință trebue să mărturisim că săpăturile nu ne-au furnizat nici acum lămuriri mai complete decât acelea ce pot să rezulte din poziția vetrelor, a aglomerărilor de cioburi ori a podelelor de lut. In general în așezările de caracter rustic, unde nu se întrebuința piatra ori cărămida, problema locuințelor e una din cele mai grele, dar la Poiana mai mult decât oriunde. Mai întâi, în această stațiune problema nici nu poate fi urmărită cu toate șansele de siguranță decât în stratul dela suprafață, corespunzând fazei a IV-a, singurul intact. Straturile inferioare sunt străpunse și răvășite de o mare mulțime de gropi, care dau stratigrafiei dela Poiana un aspect extrem de complicat. Apoi, chiar în stratul intact dela suprafață, urmele de chirpici arși, resturile cele mai caracteristice ale locuințelor, sunt foarte rare, fapt pentru explicarea căruia îmi mențin o ipoteză mai veche, anume că la Poiana casele erau construite mai mult din bârne de lemn, fără lipitură de lut. Se înțelege că asemenea locuințe, fie arse, fie putrezite, nu pot lăsa urme îndestulătoare. O altă dificultate în urmărirea problemelor locuințelor la Poiana e de ordin tehnic. Pentru a urmări răspândirea locuințelor e nevoie de săpături pe suprafețe întinse. Insă la Poiana, din cauza grosimii și complexității stratului de cultură, toate sforțările trebue să se cheltuiască pentru săpături în adâncime. Soluția ar fi amplificarea mijloacelor de lucru : bani, unelte, personal, timp, așa ca într'o campanie de 4—5 luni fără întrerupere, cu un personal științific numeros, cu lucrători mulți, cu vagonete pentru evacuarea țărânii, să se poată realiza o explorare cât mai întinsă în suprafață și completă în adâncime, ceace prevede planul pe anul 1950.

O altă problemă pe care o prezintă stratigrafia Poienii e aceea a gropilor amintite, foarte dese, ca în toate stațiunile de epocă Latène dela noi. S'a căutat a se da acestor gropi explicații diferite : depozite de grâne, de gunoaie, morminte, etc. Forma lor e circulară, în cele mai multe cazuri conică, de clopot, cu fundul plat și larg, ceea ce presupune o construcție îngrijită. La această constatare adăugăm o alta : toate sunt pline cu resturi de vetre, cenușă, chirpici arși, cioburi de vase ori vase întregi, vase de bucătărie. Concluzia spre care înclin este că aveau un scop ritual, religios, în legătură fie cu sacrificiile la zile mari, fie cu cultul focului al vetrei, atât de comun în antichitate la toate popoarele. Observațiile din anul acesta dela Poiana par a confirma acest lucru.

In săpăturile noastre am dat și peste câteva schelete umane. Din epoca bronzului n'am găsit decât puține resturi de oseminte, răvășite de gropile straturilor

superioare. Scheletele întregi sunt din epocile Latène. Unul este întins cu capul la vest, cu fața în sus, mâinile întinse pe lângă șolduri. Altul, inhumat într'o groapă circulară, era închircit în chip dezordonat spre a încăpea în groapă. Un schelet de copil era fără cap, acesta fiind dispărut în urma săpării unei gropi ulterioare. Intr'un loc am găsit o mandibulă umană izolată, într'alt loc un craniu răsleț, probabil un trofeu de război.

Stațiunea Cetățuia n'a servit de necropolă decât în epoca bronzului, când așezarea propriu zisă, de limite mai restrânse, trebue să fi fost mai spre Vest, în partea care de atunci încoace a dispărut prin efectul eroziunilor. In săpăturile noastre mai vechi am găsit mai multe morminte intacte din acea epocă.

In epocile ulterioare, pe Cetățuie n'au fost decât așezări. Scheletele întâlnite nu pot reprezenta decât excepții: morminte lângă locuințe.

Săpăturile din acest an m'au întărit în convingerea că stațiunea dela Poiana a reprezentat în vechime unul din centrele economice cele mai importante din Dacia. Identitatea sa cu *Piroboridava* lui Ptolemeu nu mai poate fi pusă la îndoială. Această identitate, postulată de preciziunile textului geografului antic și de mențiunile dintr'un papir roman, e singura pe care o sprijină constatările noastre arheologice. Locuitorii Piroboridavei au fost Traci, resp. Geți, în toate vremurile. Perfecta analogie a materialului găsit de noi cu acela al tuturor stațiunilor contemporane din restul Daciei, precum și incontestabilele elemente de continuitate pe care le-am putut observa dela strat la strat, din epoca bronzului până în vremea romană, dovedesc acest lucru. Fiind un centru comercial la o răscruce de drumuri mari, un fel de târg internațional, Cetățuia dela Poiana a fost foarte accesibilă influențelor grecești și romane, precum se vede din importanta proporție de elemente de caracter meridional superior găsite în diversele sale straturi. In fazele III și IV, aceste elemente devin chiar de o abundență covârșitoare. Avem indicii că existau aici chiar meșteri greco-romani cari fabricau pe loc obiecte de factură aleasă pentru a le vinde localnicilor.

In epoca imperială romană Poiana prezintă toate aspectele unui centru comercial deadreptul greco-roman. Dealtfel papirul menționat mai sus dovedește și existența unei paze militare romane la Piroboridava, foarte firească într'un punct de o atât de mare importanță strategică, pe drumul cel mai umblat dintre provincia Dacia și Scythia Minor, dar și cel mai amenințat. Totuși dominația romană nu s'a manifestat aici mai mult decât printr'o acțiune de supraveghiere. Locuitorii geți și-au păstrat mai departe formele vieții lor rustice, tradiționale. Deaceea se observă un contrast atât de puternic între rafinamentul inventariului mobil găsit în săpăturile noastre și structura primitivă a locuințelor, fără nicio urmă de piatră ori de cărămidă. Viața Piroboridavei încetează la începutul sec. III, odată cu ivirea primelor invazii gotice la Dunărea de jos. Fapt e că nici în săpăturile de acum n'am găsit vreun element care să poată fi sigur datat din acest secol. Toate sunt mai vechi.

Paralel cu săpăturile dela Poiana, colectivul nostru a făcut cercetări și în alte locuri din regiune. Lângă satul Diaconi, la cca 3 km. NE de Cetățuia dela Poiana, pe locul numit „Livadă", s'a constatat o stațiune întinsă contemporană cu ultimele trei straturi dela Poiana. Ceva mai departe a fost explorat Valul antic din Moldova de jos numit „troian". A fost tăiat deacurmezișul printr'un șanț lung la un punct din pădurea Prisaca, la 14 km. SE de Poiana și la 10 km. N de Tecuci. S'a limpezit definitiv problema șanțului acestui val, șanț care așa cum arată și indiciile dela suprafața terenului a fost construit spre Sud. O excursie făcută în nordul Județului Tecuci ne-a dat prilejul să vizităm o stațiune neolitică de tip Cucuteni A și AB la Slobozia de jos, în comuna Stănișești, pe „Dealul Pietrelor", într'o regiune cu dealuri înalte și păduroase.

Activitatea colectivului dela Poiana a fost mulțumitoare. Colaboratorii și-au dat osteneala, cu multă bunăvoință și conștiinciozitate, ca să contribue la bunul mers al lucrărilor. In rapoartele mele săptămânale am făcut mențiuni despre meritele prin care s'au evidențiat unii dintre ei.

Am avut de luptat și cu greutăți. Cea mai supărătoare a fost vremea nefavorabilă. In tot cursul lunii Iunie și într'o bună parte din Iulie au fost numai

ploi reci şi abundente. Adesea am fost siliţi din această pricină să întrerupem lucrul.

Altă greutate a fost aceea a întocmirei actelor justificative. Nefiind dela început informaţi asupra exigenţelor organelor contabiliceşti, am fost siliţi să întocmim aceste acte la faţa locului, după cum am crezut de cuviinţă, şi unele ne-au fost restituite pentru lipsa unor detalii formale care nu ni se puseseră în vedere în prealabil.

Imi permit a propune, pentru preintâmpinarea pe viitor a dificultăţilor de această natură, ca să se intervină pentru a se obţine din partea Ministerului de Finanţe preciziuni clare cu privire la fiscalizarea lucrătorilor depe şantierele arheologice. De altă parte va fi foarte util ca responsabilii şantierelor să fie puşi din capul locului în posesia tuturor informaţiilor privitoare la formele ce se cer pentru întocmirea actelor justificative.

O altă dificultate, specială, pe care o întâlnim la Poiana constă în aviditatea localnicilor, mai ales a copiilor, pentru antichităţile comercializabile. Nu se mulţumesc numai să cerceteze râpile pline cu obiecte căzute din straturile distruse prin eroziune, dar scotocesc şi în săpăturile noastre, în timpul repausurilor, producând stricăciuni. Asemenea pagube se produc uneori chiar cu complicitatea oamenilor puşi de pază. Va fi nevoie pe viitor ca să construim pe şantier o cabană confortabilă, în care să se găsească în permanenţă un membru al colectivului, iar suprafeţele aflate în explorare să fie împrejmuite.

I. Casan, C. Cihodaru, S. Constantinescu, G. Florescu, M. Grigoraşu, P. Radu, R. Vulpe.

Responsabil
R. VULPE

AŞEZĂRILE DIN EPOCA BARBARIEI

Lucrările depe şantierul dela Sărata-Monteoru — jud. Buzău

Obiectivele campaniei de săpături din 1949 dela Sărata-Monteoru au fost iniţial două: 1) Cercetarea unui cimitir de inhumaţie, descoperit întâmplător cu prilejul unor lucrări agricole pe panta de S.E. a „Dealului Leagănului", din imediata apropiere a „Cetăţuiei". 2) Continuarea săpăturilor de pe „Cetăţuie" în vederea lămuririi următoarelor probleme: a) identificarea pe latura de nord a „Cetăţuiei" a celor mai vechi depuneri arheologice din epoca de bronz existente acolo, depuneri a căror prezenţă se arătase probabilă cu prilejul săpăturilor din 1946; b) cercetarea laturei Vest a „Cetăţuiei", pentru stabilirea construcţiilor care vor fi existat acolo, în legătură cu construcţiile desgropate anterior în colţul de SV al „Cetăţuiei".

Campania asupra căreia raportăm a început efectiv în ziua de 13 Iunie a. c. şi s'a încheiat în ziua de 16 August.

Rezultatele obţinute în cursul campaniei, în măsura în care ele pot fi sumarizate pe baza observaţiilor de pe şantier şi înainte de prelucrarea complectă şi studierea materialelor, sunt următoarele:

1. In cimitirul de pe „Dealul Leagănului" s'a desvelit o suprafaţă de cca. 200 m. p. până la adâncimea maximă de 2,30 m. Cimitirul existent aici fusese destul de serios distrus prin desfundarea locului, după defrişarea pădurii, în vederea plantării unei vii. Construcţiile superioare de piatră ale mormintelor au fost în felul acesta distruse; în afară de aceasta, numeroase morminte au fost sfărâmate şi risipite. In ordine neregulată, ca plasare în teren s'a mai putut descoperi un număr de 11 morminte de inhumaţie aparţinând după toată probabilitatea fazei de sfârşit a primei perioade de locuire din epoca de bronz dela Sărata-Monteoru (faza I a) 1). Poziţia scheletelor s'a dovedit a fi constantă, anume chircite şi zăcând pe partea stângă, în timp ce orientarea s'a arătat a fi valabilă, cu predominarea totuşi a orientării privirii către SV. Trebue semnalată descoperirea unui mormânt masculin aşezat în poziţia denumită „chircită şezând" şi care s'a dovedit a fi al unui luptător, după cum arată toporul de luptă de piatră găsit în cuprinsul mormântului. In rest se pot semnala podoabele de bronz găsite la majoritatea mormintelor, iar în două cazuri prezenţa podoabelor de aur (mărgele mici cilindrice şi inele de buclă).

Ca situaţie generală trebue subliniată poziţia topografică a acestui cimitir,

---

1) Fazele stratigrafice sunt numerotateîn ordinea întâlnirii lor în teren, de sus în jos, astfel că I-a reprezintă de fapt sfârşitul fazei I-a, iar I C. 4, începutul ei.

descoperirea lui completând lanțul de cimitire care se pot constata la distanțe variabile — cele mai vechi mai departe, cele mai noui mai aproape — în jurul „Cetățuiei". Deasemenea, faptul că acest cimitir a fost instalat pe un teren la baza căruia se aflau aluvionate, într'o veche viroagă, materiale de tip Monteoru dintr'o fază mai veche, anume din faza I c 2. Acest nou fapt întregește observațiile mai vechi cu ajutorul cărora se vor putea reconstitui vicisitudinele topografice și modificările de teren din timpul locuirii din epoca de bronz.

Din cauza culturilor existente pe terenul săpat, nu s'a putut urmări extinderea acestui cimitir în direcția „Drumului Pragului". Prin sondagii ulterioare se va putea lămuri și această problemă.

2. a) Pe coasta de Nord a „Cetățuiei" s'a procedat la desvelirea pe suprafață mare a terenului rămas nesăpat în sectorul suprafețelor L, M și „Zid", coborându-se cu săpătura mai adânc pe panta de Nord a „Cetățuiei", — și s'a săpat suprafața N rămasă nesăpată între suprafețele L și M. In afară de aceasta în cursul săpăturii s'a ivit necesitatea sondării și mai adânc spre piciorul pantei atacate.

Cu prilejul acestor lucrări s'a putut constata că pe întreaga porțiune săpată, construcțiile aparținând ultimului nivel de locuire din epoca de bronz dela Monteoru (nivelul Monteoru II), construcții ale căror baze constau din pietre, au fost mult mai puternice și impunătoare decât s'a putut deduce din descoperirea pavajului de pietre de mici dimensiuni constatat în săpăturile anterioare. Intreagă pantă de Nord a „Cetățuiei" este ocupată de blocuri destul de mari de piatră prăvălite la vale (tocmai de pe postamentul format din pietre de dimensiuni mici) și aparținând in totalitatea lor ultimului nivel Monteoru amintit. Chiar dacă situația deranjată în care au fost găsite aceste urme nu mai permite o reconstituire exactă a vechilor construcții, stabilirea, de data aceasta în mod incontestabil, a existenței unor construcții de caracter „ciclopic" la Monteoru și în epoca de bronz își păstrează semnificația sa deosebită. Caracterul progresist al ultimei faze de viețuire din epoca de bronz dela Monteoru, fază care în unele privințe se arătase a marca un regres față de cele anterioare, se manifestă, după cum a arătat campania de săpături din 1949, nu numai în domeniul desvoltării metalurgiei, cum semnalasem deja, ci, intr'o unitate organică și armonioasă, și în domeniul desvoltării arhitecturii în piatră.

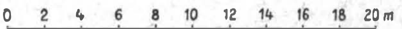
Un alt rezultat demn de semnalat al campaniei 1949 este acela al descoperirii certe, la baza tuturor depunerilor din epoca de bronz constatate până în prezent, a unei noi depuneri, Monteoru I c 4, reprezentând atât stratigrafic cât și tipologic faza incipientă a civilizației materiale din epoca de bronz de aici. Desvelirea pe suprafață largă a acestui sector al „Cetățuiei" a dus și la observații interesante privind locuințele din perioada de locuire Cucuteni B de aici. S'a putut constata și integra in plan un număr important de colibe incendiate cu inventarul lor și s'a stabilit că așezarea din epoca respectivă era instalată în terase până destul de adânc în jos spre piciorul pantei.

Sondagiile extinse în jos pe pantă au dus deasemenea la două descoperiri noi. Prima este aceea a unui intâiu cimitir de inhumație, instalat destul de jos pe pantă și aparținând fazei I a. Secțiunea practicată de noi a surprins din acest cimitir, pe scurtă distanță, 10 morminte. A doua descoperire nouă este aceea că depunerile arheologice din perioada Monteoru I continuă destul de groase în jos pe pantă. Din întreaga situație se detașează concluzia că panta de Nord a „Cetățuiei" a constituit cel mai important sector de locuire, începând din perioada Cucuteni B și până în faza Monteoru II, când așezarea se restrânge la marginea *platformei* „Cetățuiei", care este ocupată atunci de puternice construcții continui în piatră.

b) Săpătura de pe latura de Vest a „Cetățuiei" a dus la descoperirea, în cuprinsul unor complexe alunecări de teren, a unei părți de construcție in piatră însoțită de mase de cenușă, de urmă de arsură, de fragmente de cărbune de lemn și numeroase vase sfărâmate, constând în principal din vase de ofrandă cu fundul ascuțit (de tipul celor folosite la înmormântări) și din cești. Deși nu s'a explorat în suprafața săpată decât o porțiune din această construcție, indiciile de până

Monteoru - 1949

Cimitirul 3

Șanțuri
Suprafețe săpate

acum par a arăta că avem de a face cu o instalaţie de cult în perioada Monteoru I. Desigur că această situaţie va trebui judecată, după completarea săpăturilor, şi în raport cu „turnul" din apropiere. Ceeace se poate sublinia de pe acum este că prin explorarea sistematică a întregei „Cetăţui" dela Monteoru se poate ajunge la stabilirea topografiei exacte a diferitelor instalaţii din diferitele faze de locuire din epoca de bronz de aici. Structura unei astfel de „Cetăţui" va putea reieşi în felul acesta destul de clar şi ne va permite concluzii bine întemeiate cu privire la organizarea socială a populaţiei respective.

In lumina rezultatelor noi din campania 1949 şi ţinând seama de modul în care ele se conjugă cu rezultatele de până acum, explorarea complexului dela Sărata-Monteoru a depăşit cu mult cadrul ce i se trasase odată cu reluarea săpăturilor de acolo in 1937. De aceea hotărîrea de a se încheia explorarea dela Sărata-Monteoru trebue revizuită. Experienţa care s'a făcut la Sărata-Monteoru, constând mai ales în constatarea că un astfel de obiectiv prezintă probleme mai complexe decât pot fi sesizate şi soluţionate în câteva campanii, şi din aceea că descoperirile succesive desvăluesc tot mai larg şi mai adânc realitatea străveche, înfăţişându-ne, chiar după un număr însemnat de campanii de săpături, aspecte noi şi surprinzătoare, ni se pare instructivă şi în general. Este destul să amintim faptul că — pornindu-se, după primele campanii, dela ideia cercetării unei aşezări din epoca de bronz, precedată de o aşezare dela sfârşitul neoliticului şi însoţite de două cimitire — s'a ajuns din învăţătură în învăţătură şi din surpriză în surpriză, la stabilirea, pe o regiune destul de largă în jurul „Cetăţuiei", a existenţei unei aşezări din neoliticul vechiu, a două faze principale de locuire din epoca de bronz, dintre care cea mai veche a putut fi subdivizată stratigrafic în 6 subfaze, şi la identificarea a 6 cimitire în total. Propunem de aceea menţinerea şantierului dela Sărata-Monteoru, ca şantier secundar, pentru epuizare, pe agenda preocupărilor Institutului.

V. Bălan, E. Comşa, I. Nestor, Gh. Poşca, E. Zaharia.

Responsabil
I. NESTOR

CERCETAREA AŞEZĂRILOR OMENEŞTI DIN SOCIETATEA PRIMITIVĂ PRECUM ŞI FORMELE SCLAVAGISTE IN REGIUNEA SIRET-PRUT-DUNĂRE

Raport asupra săpăturilor arheologice din judeţele Covurlui şi Tutova

In cadrul planului de lucru al Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R. P. R., s'a prevăzut un şantier de săpături arheologice, cu centrul de activitate la Tg. Bereşti (Jud. Covurlui), căruia i s'a fixat următoarea problemă: „Cercetarea aşezărilor omeneşti din societatea primitivă, precum şi formele sclavagiste din regiunea dintre Siret, Prut şi Dunăre".

Pentru urmărirea pe teren a acestei probleme, s'au efectuat săpături arheologice la Stoicani şi Balinteşti, sondagii la Frumuşiţa, Tămăoani, Folteşti, Balinteşti (jud. Covurlui) şi Perieni (Tutova) ,şi cercetări de suprafaţă la Tămăoani, Stoicani, Folteşti, Săseni, Cavadineşti şi Balinteşti (jud. Covurlui).

Cu prilejul cercetărilor arheologice din anul acesta s'au verificat din nou punctele cu resturile arheologice semnalate mai de mult şi s'au mai identificat altele noi, pe teritoriile comunelor Stoicani, Tămăoani, Folteşti şi Săseni. După efectuarea cercetărilor preliminare pe teren, s'au fixat două şantiere arheologice, unul la Stoicani (30 km. Nord Galaţi) şi al doilea la Balinteşti-Cioinagi (5 km. Sud Tg. Bereşti). Săpăturile arheologice dela Stoicani au durat şapte săptămâni, iar acelea dela Balinteşti trei săptămâni şi jumătate.

Toate cercetările arheologice de pe acest şantier s'au efectuat in intervalul dela 20 August până la 10 Octombrie inclusiv.

Lucrările au fost conduse de subsemnatul, ajutat de un colectiv, format din arheologi (V. Dumitrescu şi Eugenia Zaharia, Inspectoare la Muzeul de Artă şi Arheologie din Bucureşti) şi 3 studenţi dela Facultatea de Istorie şi Geografie din Iaşi (Adrian Florescu, Pompiliu Poghirc şi Ecaterina Negruţi), fiecare prevăzut cu delegaţie specială.

Pentru ducerea la bun sfârşit a activităţii programate pentru acest şantier, toţi membrii colectivului au lucrat la inceput, timp de trei săptămâni, în regiunea Stoicani. Apoi, după ce studenţii şi-au făcut o practică pe şantier, s'au format două echipe, una compusă din doi arheologi şi doi studenţi pentru cele două

șantiere din Stoicani și alta, dintr'un arheolog și un student, pentru șantierul dela Balintești-Cioinagi.

Ridicări topografice s'au făcut numai în regiunea Stoicani. Lucrările au fost efectuate de inginerul Muzeului Național de Antichități, după indicațiunile date de Institutul Politehnic din București.

Săpături mai mari s'au făcut la Stoicani și Balintești.

La Stoicani s'a săpat concomitent într'o așezare neolitică, care se află în sat, pe înălțimea numită Cetățuie, de pe terasa inferioară a Prutului și în cimitirul hallstattian, de pe terenul învățătorului Iacob Costin. Capătul estic al cimitirului se găsește la numai 100 m. spre Vest de Cetățuie.

S'a ales Cetățuia dela Stoicani, deoarece aici se află una din cele mai importante așezări neolitice din Covurlui .

Prin poziția sa geografică, așezarea neolitică dela Stoicani oferea, pe de o parte, condițiile materiale ale vieții sedentare, iar pe de alta, o apărare naturală, ne mai fiind nevoie de nici o fortificație.

In epoca neolitică, din cauza climatului umed, debitul apelor era mult mai mare decât în epocile ulterioare. Din acest motiv este foarte probabil, ca in această vreme apele Prutului să fi ajuns până la stațiune, pe care poate au și înconjurat-o. Desigur, că pescuitul a fost una din cauzele economice, care a determinat pe oamenii neolitici să aleagă acest loc pentru așezare. In afară de aceasta, trestia din bălți le oferea materialul necesar pentru construcția locuințelor.

Așezarea, de cca. 200×70 m. și orientată N. N. V.—S. S. E., era apărată în mod natural, prin pantele repezi de pe laturile ei de Sud, Vest și Est. Singura cale de acces la Cetățuie este pe latura nordică, unde printr'o gâtuire puțin accentuată a terenului se face și astăzi legătura cu terasa dela Nord. Din nefericire, o mare parte din această așezare a fost distrusă, atât din cauza cimitirului actual al satului Stoicani, cât și prin construirea locuinței unui locuitor din această comună. Cimitirul satului, dacă nu va fi continuat în alt loc, va contribui mai departe la distrugerea treptată a întregii stațiuni.

S'a săpat la capătul nordic al Cetățuiei, o suprafață de cca. 450 m. p. până la adâncimea medie de 3 m. Cu prilejul sondagiilor din 1946 și 1948 s'au săpat numai 56 m. p., tot până la 3 m. adâncime.

Prin săpăturile recente de pe Cetățuia dela Stoicani, s'au confirmat observațiile stratigrafice mai vechi, făcute cu prilejul sondagiilor din 1946 și 1948. Astfel, forma originală a terenului s'a înălțat cu cca. 2,70 m. prin depunerea succesivă a două straturi de cultură, cu mai multe nivele de locuire, documentate atât prin diferența de culoare și de consistență a pământului, cât mai ales prin resturile de locuire dela baza lor, care apar sub formă de vetre, podele din lut bătătorit, gropi — probabil de provizii și porțiuni de pământ ars sau cu chirpic ars.

In ce privește tipul de așezare, stațiunea neolitică dela Stoicani face parte din categoria așezărilor neolitice in formă de *tell*, adică de înălțime artificială, constituită din depunerile succesive ale mai multor straturi de cultură. Așezarea dela Stoicani este nefortificată. Dealtfel, toate tellurile din această vreme din spațiul carpato-balcanic sunt nefortificate, spre deosebire de unele așezări neolitice din Moldova, din prima fază a culturii cu ceramică pictată de tip Cucuteni (Cucuteni A), care prezintă unul sau chiar două șanțuri de apărare înspre partea mai ușor accesibilă.

Deasemenea, după inventarul descoperit în cuprinsul așezării, s'a precizat aspectul de cultură neolitică de tip Gumelnița-Ariușd, care se întâlnește pe Cetățuie. Dealtfel, ca și în cele două sondagii anterioare, nu s'a găsit nici un element de inventar ,care să dateze înainte de începuturile culturii neolitice de tip Gumelnița. Aspectul culturii neolitice de pe Cetățuie se va lămuri mai bine, după ce

se vor curăța și întregi materialele arheologice descoperite, în primul rând ceramica.

Săpându-se pe o întindere mai mare, s'au putut obține date mai multe în legătură cu felul de viață al oamenilor din epoca neolitică din această așezare. Astfel, în ce privește locuințele, sunt indicii că cele mai multe au fost construite la suprafața solului, numai din trestie sau cu trestie și chirpic. Numai în cel mai vechi nivel de locuire s'au găsit bordee săpate nu prea adânc în pământ și cu suprastructura, probabil, tot din trestie și lemn. La construcția pereților locuințelor s'a întrebuințat foarte puțin chirpic. Pe multe din bucățile de chirpic se recunosc destul de clar urmele lăsate de trestie. Este interesant de observat, că și astăzi, în această regiune, se folosește în mod curent trestia la construcția pereților locuințelor. In genere, diferitele niveluri de locuire se caracterizează prin foarte multă cenușe și puțin chirpic. Marea cantitate de cenușe, provenită din arderea trestiilor și lemnelor din pereții locuințelor, se explică prin focurile violente care au distrus în mai multe rânduri așezarea. Lipsa chirpicului masat a îngreunat delimitarea precisă a locuințelor, în vederea întocmirii planului așezării din sectorul săpat în acest an. S'a încercat totuși o reconstituire a acestui plan cu ajutorul podelelor de lut bătătorit, a vetrelor și a porțiunilor mai mari cu pământ ars.

In ce privește inventarul așezării, predomină ceramica, care este în cea mai mare parte fragmentară. Din punct de vedere tipologic, unele forme de vase, caracteristice culturii de tip Gumelnița, din neoliticul carpato-balcanic, se întâlnesc în număr mai mare în nivelele stratului superior, alături de unele elemente din faza mai veche a culturii de tip Ariușd. In schimb, în stratul mai vechi sunt mai frecvente fragmentele ceramice decorate la interior cu pictură crudă de culoare roșie și la exterior cu caneluri fine și cu crestături pe margine. Nu lipsesc însă din inventarul acestui strat fragmentele ceramice pictate cu grafit sau cu benzi înguste de culoare albă, care se găsesc și în stratul superior.

Ca și în sondagiile precedente s'a găsit foarte puțin silex. Din acest punct de vedere se constată o apropiere de inventarul sărăcăcios al silexurilor din așezările neolitice cu ceramică pictată din Moldova, spre deosebire de stațiunile neolitice din spațiul carpato-balcanic, în care folosirea silexului e foarte desvoltată. Foarte numeroase sunt în schimb topoarele de piatră, întregi sau fragmentare ,ca și râșnițele și frecătoarele de piatră.

Plastica antropomorfă este destul de bine reprezentată prin diferite figurine fragmentare, dintre care amintim un interesant cap modelat din lut ars, de dimensiuni ceva mai mari, care, credem, că va ajuta și la unele reconstituiri antropologice.

Resturile arheologice, descoperite până în prezent în așezarea neolitică de pe Cetățuia dela Stoicani, ne documentează o populație autohtonă, care trăia în sate restrânse pe un spațiu limitat. Această populație sedentară a evoluat lin dealungul mai multor generații, producând în gospodăria colectivă, prin propriile ei forțe, tot ce era necesar. Procesul acesta de producție corespundea triburilor din societatea gentilico-matriarhală de pe treapta inferioară a barbariei. Această populație trebue să fi avut legături sociale, probabil gentilice și de trib, și cu celelalte stațiuni din jur, dintre care se cunoaște mai ales așezarea neolitică de pe capul dealului Movilelor dela Măstăcani, care se află la numai 5 km. N. NE de Cetățuia dela Stoicani.

In cuprinsul așezării se constată mai multe sate distruse prin foc. La un moment dat așezarea a fost părăsită. După mai mult de o mie de ani, în prima epocă a fierului, stațiunea a fost locuită din nou, tot de o populație autohtonă. Desigur, că în acest lung interval de timp populația locală a continuat să trăiască în alte locuri din această regiune, pe care va trebui să le identificăm, pentru a fi cercetate.

Râșnițele și frecătoarele de piatră, ca și numeroasele oase de animale și de pești ne dovedesc, că această populație s'a ocupat în afară de pescuit, atât cu agricultura, cât și cu creșterea vitelor. In stadiul actual al cercetărilor arheologice dela noi, nu se poate încă preciza, care a fost îndeletnicirea economică principală

pentru aspectul cultural neolitic, documentat atât pe Cetățuia dela Stoicani și în așezările corespunzătoare de tip Gumelnița din regiunea de dealuri din Muntenia, cât și, în genere, pentru celelalte aspecte culturale ale Neoliticului dela noi. Pentru soluționarea acestei probleme de o deosebită importanță pentru evoluția economică a societății primitive dela noi, va trebui să se țină seama de rezultatele cercetărilor arheologilor sovietici. Cu prilejul cercetărilor viitoare dela noi va trebui să se lămurească, întrucât cele două faze economice ale neoliticului tripolian, a sapei primitive și a creșterii și domesticirii animalelor, pot fi documentate în aceeași succesiune cronologică și în Neoliticul de pe teritoriul R. P. R.

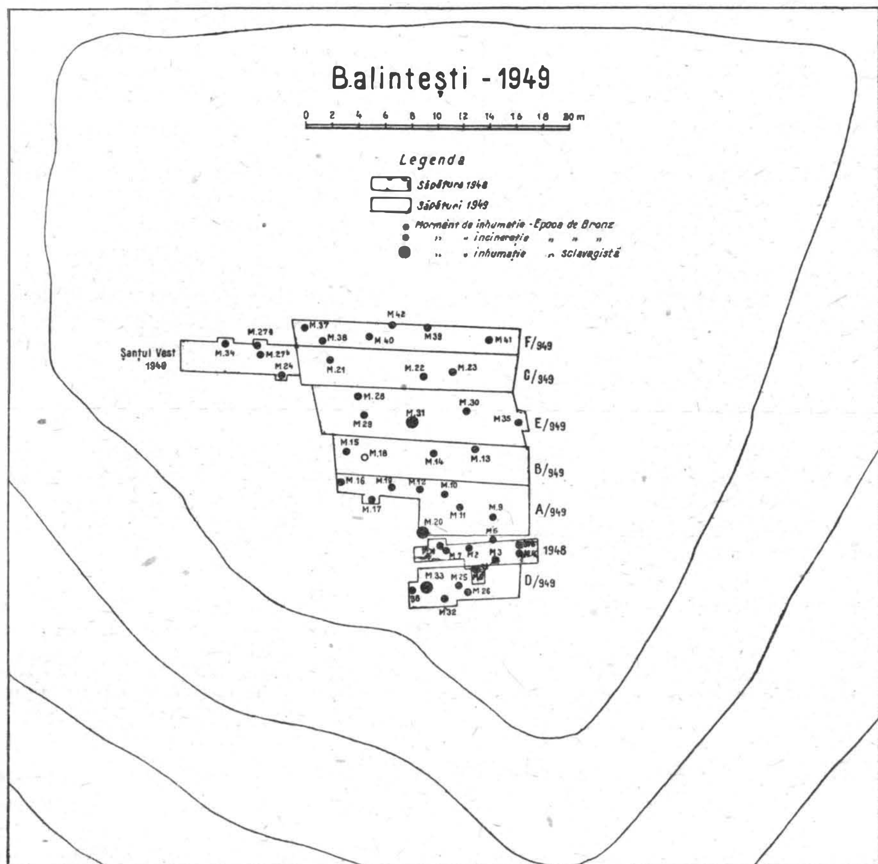
Aspectul cultural din așezarea neolitică dela Stoicani prezintă legături cu acela din așezările neolitice de tip Gumelnița-Ariușd, din regiunea de dealuri din Muntenia. Atât la Stoicani, cât și în așezările neolitice corespunzătoare din Muntenia, se constată un contact între culturile neolitice de tip Gumelnița și Ariușd. Prin cercetările viitoare se vor lămuri mai bine legăturile culturale și cronologice dintre diferitele faze ale acestor două culturi neolitice. Deocamdată, la Stoicani, se constată un contact numai dintr'o fază de început a culturii Gumelnița și un aspect mai vechi al culturii Ariușd.

Prezența la Stoicani a acestui aspect cultural neolitic, ca și tipul de așezare în formă de *tell*, se poate explica, dacă se ține seama de caracterul fizic și antropogeografic al acestei regiuni [1]. Astfel, toată regiunea, denumită recent de geografii dela Iași, Platforma Covurluiului, care inglobează Jud. Covurlui, cu excepția unor porțiuni dela Nord de valea Horincei, este socotită ca regiune de tranziție între podișul moldovenesc și Câmpia Română. Jumătatea sudică a acestei regiuni, până la linia Măstăcani-Puțeni, prezintă mai multe asemănări cu Câmpia Română decât cu podișul moldovenesc. Din punct de vedere arheologic, se constată în Jud. Covurlui o întretăiere între cercurile de cultură neolitică cu ceramică pictată din Vestul U. R. S. S., Moldova și S. E. Transilvaniei și cercul neolitic carpato-balcanic din Muntenia, Dobrogea, Oltenia și Bulgaria. Pentru explicarea prezenței aspectului cultural neolitic dela Stoicani, ca și a tipului de așezare în formă de *tell*, va trebui să se ia în considerațiune și constatarea geografică, că această regiune sudică a Jud. Covurlui este o continuare a caracterelor fizice și chiar antropogeografice ale Câmpiei Române. Deci, va trebui să se studieze întrucât mediul geografic a contribuit la desvoltarea aspectului cultural al societății primitive de pe treapta inferioară a barbariei din această regiune.

Din punct de vedere cronologic, cea mai veche așezare neolitică dela Stoicani este mai nouă decât așezările precucuteniene de pe teritoriul U.R.S.S. și acelea ale culturii de tip Boian A din regiunea carpato-balcanică. Această așezare datează dintr'o fază incipientă a culturii de tip Gumelnița-Ariușd, fiind contemporană cu începuturile culturii Gumelnița din câmpia Munteniei și cu protocucutenianul din Moldova. Această datare se bazează pe prezența în acest strat atât a unor anumite forme de vase și elemente decorative din culturile Gumelnița și Ariușd, cât mai ales a idolilor antropomorfi, caracteristici pentru faza de început a culturiii Gumelnița. Nivelele următoare de locuire din stratul superior datează tot din această vreme. Deci, după cercetările arheologice din anul acesta, se pare că nu se mai poate susține, că numai stratul al doilea dela Stoicani este contemporan în Moldova cu protocucutenianul și în Muntenia cu începuturile culturii Gumelnița din câmpie și faza mai veche a culturii Ariușd, faciesul Băești-Aldeni, din regiunea de deal. Așezările din ambele straturi sunt contemporane cu protocucutenianul dela Izvoarele (Jud. Neamț) și cu începuturile culturii Gumelnița din Câmpia Română. Pentru această datare la Stoicani, citām atât contemporaneitatea dintre elementele din faza mai veche a culturii Ariușd și acelea ale culturii incipiente de tip Gumelnița, cât și lipsa până în prezent în această stațiune a ceramicei tri-

1) Informațiile de caracter geografic le-am obținut dela D-l. V. Sficlea, Asistent la Facultatea de Istorie și Geografie din Iași, care studiază de mai mulți ani această regiune, în legătură cu Teza de doctorat în Geografie.

crome de tip Cucuteni-Ariuşd. Aceasta nu înseamnă însă că aspectul cultural dela Stoicani poate fi considerat din punct de vedere al conţinutului cultural identic cu acela identificat la Izvoare. După studierea materialelor arheologice din stratul inferior dela Stoicani, se va putea preciza, dacă eventual vreunul din nivelele de locuire ale acestui strat aparţin sau nu şi fazei de tranziţie dela Boian A la Gumelniţa din Câmpia Română. Din punct de vedere al cronologiei absolute, aşezarea

dela Stoicani poate fi datată cu oarecare aproximaţie în ultimul sfert al mileniului al III-lea înaintea erei noastre.

Cetăţuia dela Stoicani, în afară de epoca neolitică, a mai fost locuită destul de intens şi în prima epocă a fierului. In suprafaţa săpată recent, această locuire este documentată prin numeroase gropi mari, în formă de clopot, săpate mai mult ca sigur dela baza unui strat de cultură, care s'a depus peste ultimul nivel de locuire neolitică. Tot din acest strat provin, probabil, mai multe fragmente ceramice hallstattiene, găsite în mod răzleţ în solul vegetal recent. Gropi şi fragmente ceramice hallstattiene s'au mai descoperit pe Cetăţuie şi cu prilejul sondagiilor din 1946 şi 1948. Locuirea hallstattiană de pe Cetăţuie a contribuit în bună măsură la deranjarea straturilor de cultură al aşezării neolitice de pe acest loc.

In jumătatea dinspre Est a suprafeţei săpate anul acesta pe Cetăţuie, s'au mai descoperit 15 morminte cu scheletele în poziţie chircită, culcate pe partea dreaptă sau pe stânga, într'un caz pe spate şi în altul chiar cu faţa în jos. In două din aceste morminte, cu ocru roş pe oase, s'au găsit mai multe schelete, dintre care unele deranjate în parte probabil şi de gropile hallstattiene. Intr'unul din aceste morminte erau trei schelete, iar în altul numai două. Scheletele se aflau la adâncimi mai mult sau mai puţin diferite, cuprinse între 0,35 m. şi 1,85 m. faţă de panta dinspre Est a solului actual al Cetăţuiei. Cele mai multe din aceste morminte sunt dispuse în formă de semicerc, la intervale mici unele de altele şi fără de ordine bine precizată. Suprapunerile de morminte, observate clar în două cazuri, ne dovedesc, că din punct de vedere cronologic pe acest loc sunt documentate două serii de înmormântări. In două din morminte scheletele erau colorate cu ocru roş. In alte două, oasele scheletelor prezentau numai urme vagi de culoare roşie. In fine, sub un schelet din alt mormânt s'a găsit o pătură de ocru de culoare galbenă.

Elementele de inventar din cuprinsul mormintelor sunt foarte puţin numeroase. Nu s'au găsit decât două vase de lut ars, dintre cari unul cu toarta uşor supraînălţată, un topor fragmentar de luptă din piatră, care prezenta pe una din feţe un început de ingăurire şi două discuri perforate din cochilii, în regiunea şoldurilor a două schelete. Discuri de acest tip se întâlnesc frecvent în mormintele cu ocru în construcţie de lemn din Sudul U.R.S.S. Deobiceiu, acolo, ca şi la Stoicani, aceste piese nu sunt însoţite în morminte şi de alte elemente de inventar. Scopul practic al acestor discuri nu este bine precizat. In sprijinul ipotezei, că s'ar fi întrebuinţat ca un fel de cataramă sau copci, s'a adus ca dovadă poziţia lor faţă de scheletele din mormintele cu ocru din Sudul U.R.S.S. Acolo, în cele mai multe cazuri, piesele acestea s'au găsit în regiunea şoldurilor scheletelor şi mai rar lângă genunchiu sau umăr. Tot în legătură cu mormintele de pe Cetăţuia dela Stoicani s'ar putea pune şi un fragment ceramic, pictat, dintr'o fază tripoliană târzie, găsit în preajma mormintelor 1).

După ritul de înmormântare (ocru roş pe oase sau galben sub oase) şi elementele de inventar găsite lângă schelete ,mormintele descoperite recent pe Cetăţuia Stoicani aparţin marelui complex de cultură cu „morminte cu ocru'' dela sfârşitul neoliticului, care este caracteristic pentru regiunile de stepă ale U.R.S.S.

Acest complex a fost cercetat mai de mult şi la noi, mai ales în regiunea de stepă a câmpiei dunărene. In ce priveşte Moldova, prima descoperire aparţinând acestui complex a fost semnalată la Bogonos (Jud. Iaşi) în anul 1944. Recent, cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în acest an de către Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R. P. R., în câţiva tumuli dela Glăvăneşti (Jud. Iaşi) şi Corlăteni (Jud. Dorohoi), s'a precizat că înmormântările cu ocru din această regiune din Nordul Moldovei sunt ulterioare fazei Cucuteni B.

Descoperirea mormintelor cu ocru de pe Cetăţuia dela Stoicani confirmă existenţa acestui complex de cultură şi în Sudul Moldovei, Faptul că aceste morminte nu s'au găsit într'un tumul nu exclude posibiltatea ca totuşi să fi existat aici un tumul, care cu vremea prin diferite lucrări de pe acest loc a dispărut. Dealtfel, în afară de faptul, că în regiune se găsesc mai mulţi tumuli ,pe planul director sunt indicate două cote pe Cetăţuie, cota 32 la capătul de Nord şi cota 35 la capătul de Sud. Pentru verificarea ipotezei existenţei unor tumuli pe Cetăţuie, va trebui să se cerceteze şi capătul Sudic al acestei forme de teren, în dreptul cotei 35 de pe planul director. Din nefericire, lucrul acesta este ceva mai dificil, deoarece pe capătul sudic al Cetăţuiei s'a construit o locuinţă, nivelându-se cu acest

1) Pentru anologii cf. V. Petrov, **Colonia primitivă lângă Gorodsk** (Săpăturile din 1936), în **Cultura Tripoliană**, vol. I (Institutul de Arheologie al Academiei R. S. S. Ucraina), Kiev 1940, p. 373, fig. 87, 89—90 şi p. 375, fig. 92.

prilej terenul respectiv. Din informaţiile adunate la faţa locului rezultă că cu ocazia săpăturilor făcute aici, dealtfel nu prea adânci, nu s'ar fi găsit nici un mormânt.

Este probabil că ultima fază a culturii neolitice de tip Cucuteni (Cucuteni B) din Moldova să fi fost afectată de mişcările triburilor „cu morminte cu ocru", pornite din stepele sudice ale U.R.S.S. In ce priveşte Sudul Moldovei, la Stoicani, nu se poate constata încă un contact între aceste triburi şi populaţiile locale, deoarece aspectul neolitic de pe Cetăţuie, fiind contemporan cu protocucutenianul, este cu mult mai vechi decât grupul mormintelor cu ocru, care datează dela sfârşitul neoliticului şi se menţine in U.R.S.S. şi în epoca bronzului.

Pentru o mai bună orientare asupra aspectului cultural din prima epocă a fierului din această regiune, s'au săpat cca. 1000 m. p. în cimitirul de pe terenul învăţătorului Iacob Costin, care este singurul cimitir hallstattian cunoscut până în prezent din Moldova. De pe acest teren s'au mai descoperit anul trecut opt morminte, cu prilejul unui sondaj efectuat de subsemnatul cu concursul brigadierilor de pe şantierul naţional Ana Pauker.

Prin săpăturile recente, s'a căutat să se lămurească capătul de Est al cimitirului şi să se delimiteze marginea lui dinspre Vest. Pentru aceasta s'a săpat pe o întindere mai mare, descoperindu-se 46 morminte, la o adâncime care varia între 0,28 m. şi 1,10 m. Mormintele sunt la intervale destul de mari unele de altele şi nu sunt dispuse întotdeauna in şiruri regulate. Nu s'a observat o grupare a mormintelor după familii şi clase sociale.

Tot in cuprinsul cimitirului hallstattian, s'a descoperit o groapă mare mai veche, care, după o figurină de lut ars de tip Usatovo[1]) şi un fragment ceramic pictat tripolian târziu[2]), datează din vremea de tranziţie dela sfârşitul neoliticului la începutul epocii bronzului, aparţinând probabil culturii de tip Usatovo.

Inventarul mormintelor se compunea din brăţări şi verigi de bronz, deseori aşezate la picioare, cuţite fragmentare de fier, perle de os, faianţă şi bronz, cute pentru ascuţit din piatră, un tutul de bronz şi numeroase vase le lut ars. Obiectele de bronz sunt mai numeroase decât acelea de fier. Din acest punct de vedere nu poate fi vorba încă de o generalizare a metalurgiei fierului, care se va întâlni la noi deabia la sfârşitul celei de a doua epoci a fierului.

Din punct de vedere cronologic, cimitirul dela Stoicani aparţine probabil mai multor faze de locuire hallstattiene, care deocamdată s'ar plasa în intervalul de timp dela 700—500 înaintea erei noastre. In sprijinul acestei datări, avem atât fibula de fier de tip N. V. Balcanic, cu arcul simplu in formă de semicerc şi prevăzut la capete cu două învârtituri spiralice, descoperită anul trecut, cât şi celelalte elemente de inventar, care se întâlnesc uneori împreună cu acest tip de fibulă in unele morminte de incineraţie din Oltenia, care datează aproximativ din aceeaşi vreme.

După studierea materialelor descoperite, va trebui să se lămurească caracterul intrinsec al acestui aspect de cultură hallstattiană şi legăturile lui cu celelalte aspecte de cultură din aceeaşi vreme, atât dela noi, cât şi din ţările vecine. In

1) Cf. V. Selinov şi E. Legadovskaja,Săpături executate în 1936 în împrejurimile Odesei de Muzeul Istorico-Arheologic din Odesa, în Sovetskaia Arheologia, Nr. 5, pag. 244, fig. 6.

2) Cf. v. Petrov, op. cit.

afară de aceasta va trebui să se precizeze, dacă se pot constata elemente străine alături de fondul local și în ce măsură aceste elemente au influențat sau au fost asimilate de acest fond local.

Este foarte probabil ca așezarea oamenilor din acest cimitir să fi fost chiar pe Cetățuie. Din acest punct de vedere, numeroasele gropi hallstattiene de pe Cetățuie ne documentează o importantă locuire hallstattiană pe acest loc.

După studierea atentă a materialelor ceramice de pe Cetățuie și din cimitir, se vor putea aduce preciziuni mai multe în legătură cu cronologia și aspectul cultural din prima epocă a fierului din această regiune.

Din cercetările de până acum rezultă că Cetățuia dela Stoicani, în afară de aspectul cultural neolitic de tip Gumelnița-Ariușd, ne-a mai pus alte două probleme : a mormintelor cu ocru și a locuirii din prima epocă a fierului.

Pentru o mai bună documentare în legătură cu aceste probleme, s'au făcut mai multe cercetări de suprafață în regiune, descoperindu-se cu acest prilej două așezări în care s'au efectuat sondagii.

Una din așezări se află la punctul numit Piscul de pe teritoriul comunei Tămăoani. Acolo, în gropile în formă de clopot, săpate dela baza unui strat nu prea gros, s'au găsit numeroase fragmente ceramice hallstattiene, care par să dateze din faza documentată în cimitirul și pe Cetățuia dela Stoicani. Intr'o groapă, în afară de ceramică, s'a descoperit și un cuțit de bronz cu limbă la mâner și cu vârful lamei încovoiat, care ne va ajuta într'o măsură la datarea acestui aspect hallstattian. Pe lama cuțitului se observă un decor punctat.

A doua așezare se află la punctul numit Ruptura, de lângă Foltești. In cuprinsul așezării s'au descoperit fragmente ceramice, care datează dintr'o epocă de tranziție dela neolitic la bronz. Din punct de vedere cronologic această așezare ar putea fi considerată contemporană cu mormintele cu ocru de pe Cetățuia dela Stoicani și cu groapa de locuire din cimitirul hallstattian, tot din această localitate. Aceasta cu atât mai mult, cu cât la Foltești [1] s'au descoperit și unele fragmente ceramice pictate dintr'o fază tripoliană târzie, ca și pe Cetățuia, și în groapa din cimitirul hallstattian dela Stoicani.

Ceramica așezării dela Ruptura ne documentează un aspect cultural dela sfârșitul neoliticului din Republica Sovietică Ucraina, cunoscut în Sudul U.R.S.S. sub numele de Usatovo. Acest facies cultural este răspândit pe litoralul Mării Negre, în regiunea Odesei, în o serie de așezări, morminte tumulare [2] și chiar cimitire plane [3]. Cele mai multe descoperiri provin de lângă Odesa, din satul Usatovo de pe malul drept al limanului Hadji-bei. Pe teritoriul U.R.S.S., în regiunea de stepă dela Doneț și Volga inferioară, se mai cunosc câteva așezări ale triburilor stabile sau semi-stabile de vânători și pescari, apoi de păstori, caracterizate prin „înmormântările cu ocru" din movile [4]. In ce privește țara noastră, singura așezare cunoscută până în prezent din această vreme s'a descoperit anul acesta la Foltești. In legătură cu această așezare se pot pune, probabil, înmormântările cu ocru de pe Cetățuia dela Stoicani și groapa de locuire din cimitirul hallstattian,

---

1) După studierea ceramicei dela Foltești — Ruptura se vor stabili mai precis legăturile tipologice cu ceramica înrudită din așezarea de lângă Gorodsk, la Est de Kiev, publicate de V. Petrov, op. cit. și E. Kutșevsky, **Colonia primitivă dela Gorodsk** (Săpăturile din 1937), p. 383 sqq, în **Cultura tripoliană**, vol. I, editat de Academia de Științe a R. S. S. Ucraina, la Kiev în 1940.

2) A. V. Arțihovski, **Introducere în Arheologie**, Moscova, 1947, p. 66.

3) Cf. V. Selinov și E. Lagadovskaia, op. cit., pag. 263.

4) V. I. Ravdonikas, **Istoria societății primitive**, II, Leningrad, 1947, pag. 353.

tot din această localitate. Prin aceasta se confirmă caracterul de stabilitate sau semi-stabilitate al triburilor din această regiune, caracterizate prin acest rit de înmormântare.

După o sugestie a prof. Nestor, se pare că ceramica descoperită recent la Folteşti prezintă legături cu ceramica de tip Gumelniţa D, care se întâlneşte în ultimele depuneri arheologice în unele din aşezările neolitice de tip Gumelniţa din Muntenia. Deci, prin aceasta s'ar putea explica eventual originea acestui element străin de caracter neband-ceramic dela sfârşitul neoliticului din Muntenia. Pentru lămurirea acestei probleme de mare importanţă pentru reconstituirea istorică a evoluţiei culturale dela noi, va trebui să se continue săpăturile dela Folteşti, adunându-se cât mai mult material arheologic.

In apropiere de Stoicani, s'a mai efectuat un sondagiu arheologic la Frumuşiţa, la punctul numit Râpa lui Trandafir, şi altul în marginea de Sud a satului Stoicani, pe terenul locuitorului Grigore Sfetea.

Pe locul amintit dela Frumuşiţa se descoperise anul trecut, într'o groapă veche, un frumos vas grecesc (kylix), alături de două vase de tradiţie locală din prima epocă a fierului. Descoperirea kylixului ne documenta în mod cert pătrunderea influenţei greceşti în sudul Moldovei la sfârşitul sec. V înaintea erei noastre. In această vreme, populaţiile locale, la care nu se desvoltase încă metalurgia fierului, se pare că întârzie in forma primitivă de organizare socială. Va trebui să se cerceteze în ce măsură această influenţă grecească a contribuit ca triburile locale din această regiune să treacă spre orânduirea socială sclavagistă. Cu prilejul sondagiului recent s'a confirmat, că descoperirea din anul trecut este izolată, înlăturându-se ipoteza unui mormânt, cum se putea bănui. Este probabil, că avem de-a-face cu gropi izolate dela sfârşitul primei epoci a fierului sau poate dela începutul celei de a doua epoci a fierului.

Prin sondagiul din marginea de Sud a satului Stoicani, s'a documentat aspectul cultural dintr'o aşezare din epoca romană târzie. Această epocă este foarte bine reprezentată în regiune prin numeroasele fragmente ceramice, care se găsesc pe terasa inferioară a Prutului.

In afară de regiunea Stoicani-Folteşti, din Sudul Jud. Covurlui, o altă regiune importantă pentru cercetările arheologice este Bereşti-Balinteşti, din Nordul aceluiaşi judeţ. Pentru cercetările din anul acesta s'a ales necropola dela Balinteşti-Cioinagi, care aparţine culturii de tip Monteoru din epoca bronzului.

Forma de teren pe care se află cimitirul este o pantă lină, de pe botul dealului Cioinagi, care coboară spre Sud, înspre punctul de confluenţă al Chinejei cu pârâul Cioinagi.

Cea mai mare parte a cimitirului a fost distrusă mai de mult cu ocazia plantării unei vii, de către proprietarul terenului. Prin săpăturile din anul trecut, efectuate de către subsemnatul, cu prilejul lucrărilor depe şantierul naţional Ana Pauker, s'au descoperit 8 morminte, dintre care unul de incineraţie, toate aparţinând culturii de tip Monteoru. Anul acesta s'a încercat să se lămurească, pe deoparte faza de locuire din cuprinsul culturii de tip Monteoru, căreia îi aparţine cimitirul dela Balinteşti, iar pe de alta aspectul culturii de tip Monteoru din acea-

stă regiune. In afară de aceste probleme, trebuiau lămurite și elementele de inventar din epoca romană târzie (sec. III—IV), care au fost descoperite mai de mult pe acest loc.

Pentru lămurirea acestor probleme s'a săpat o suprafață de 250 m. p., desvelindu-se, cu acest prilej, 34 morminte, dintre care 31 din epoca bronzului și 3 din epoca romană târzie. Scheletele s'au găsit la adâncimi, care variau intre 30 cm. și 1,20 m. Din cele 31 morminte din epoca bronzului, 28 sunt de inhumație și 3 de incinerație. Mormintele de inhumație sunt chircite și orientate în mod diferit. Din planul cimitirului se pot distinge mai multe șiruri, fără insă a se putea constata o regularitate în ceeace privește intervalele dintre morminte. Elementele de inventar descoperite până în prezent, ca vasele de lut ars și unele piese de bronz, datează acest cimitir într'o fază târzie a culturii de tip Monteoru, care se prelungește până înspre sfârșitul epocii bronzului. In această vreme diferențierile sociale din societatea gentilico-patriarhală sunt mai accentuate decât la începutul treptei mijlocii a barbariei, de când datează necropola mai veche dela S.-Monteoru, în care se pare că mai persistă organizarea gentilico-matriarhală.

Prin cercetările viitoare, va trebui să se precizeze dacă mormintele sunt toate din aceeași perioadă sau ele aparțin mai multor perioade de viețuire ale acestei culturi. Deasemenea, vor trebui cercetate împrejurimile și făcute sondagii pentru găsirea așezării din epoca bronzului.

In ce privește necropolele culturii de tip Monteoru, până în prezent, la noi în țară, s'au făcut cercetări metodice numai la S. Monteoru (Jud. Buzău) și Poiana (Jud. Tecuci) și, recent, la Balintești-Cioinagi.

Cultura de tip Monteoru prezintă un deosebit interes pentru arheologia societății primitive din Moldova, deoarece este destul de bine documentată în această provincie. Deosebitele faze de evoluție ale acestei culturi se vor lămuri mai bine, după ce se vor cunoaște rezultatele săpăturilor dela S. Monteoru. Tot cu acest prilej se va preciza și problema contactului dintre cultura de tip Cucuteni B și Monteoru.

Cimitirul dela Balintești aparține unei populații autohtone dela sfârșitul treptei mijlocii a barbariei. Inventarul descoperit aici contribue pe deoparte la întregirea conținutului aspectului cultural din ultima fază documentată pe Cetățuia dela S. Monteoru, iar pe de alta la determinarea mai precisă a poziției cronologice a acestei faze în cuprinsul epocii bronzului.

Cele 3 morminte din epoca romană târzie au scheletele în poziție întinsă, capul la Sud și picioarele la Nord. Intr'unul din aceste morminte s'au găsit două vase mici de lut, o oglindă mică de metal alb și o perlă de sticlă. Cu ajutorul acestor elemente de inventar se pot data aceste morminte în sec. III—IV. Prin descoperirea acestor morminte, se constată că cimitirul din epoca bronzului a fost folosit și în epoca romană târzie. Pentru o mai bună documentare asupra acestei epoci din regiune, s'a efectuat un sondagiu în așezarea din această vreme dela punctul numit Vetrele din Sat de pe teritoriul cătunului Cioinagi.

Concomitent cu săpăturile dela Stoicani și Balintești, s'au mai făcut cercetări de suprafață la Săseni și Cavadinești și un sondagiu la Perieni (Jud. Tutova).

La Săseni, la punctul numit Râpa Fagilor, s'a descoperit o așezare, care datează, probabil, din epoca bronzului.

La Cavadinești s'a revăzut importanta stațiune dela Râpa Glodului, cu mai multe straturi de cultură, care datează din epoca bronzului, a fierului și romană târzie. Cu prilejul cercetărilor de suprafață recente, s'a constatat din nou, că această așezare este amenințată cu distrugerea treptată din cauza puhoaielor de apă de pe Râpa Glodului.

In fine, la Perieni (Jud. Tutova), se identificase în luna Mai, a. c., o așezare neolitică. Stațiunea, distrusă parțial de o râpă, se află în vale, la punctul numit Roșcani. Intinderea așezării este de aproximativ 3000 m. p. După un fragment ceramic, decorat cu motive lineare, întrerupte prin „capete de note", care a fost adus la Muzeul de Antichități din Iași, am putut deduce că la Perieni poate fi o stațiune care să dateze din cel mai vechi neolitic din Moldova. Cu prilejul sondagiului s'au găsit, la baza humus-ului recent, fragmente ceramice din epoca romană târzie. Sub humus urmează un strat neolitic de cca. 60—65 cm. grosime. In acest strat s'au descoperit numeroase fragmente ceramice cu decor linear și două topoare de piatră în formă de calapod. Până în prezent stațiunea dela Perieni ca și aceea dela Glăvănești (Jud. Iași), săpată anul acesta, datează din cea mai veche fază a neoliticului din Moldova. In afară de aceasta, așezările dela Glăvănești și Perieni ne documentează pentru prima dată la noi un nou aspect cultural neolitic, de tip central și est-central european. Prin cercetările viitoare va trebui să se precizeze atât direcția de pătrundere în Moldova a acestei culturi de caracter bandceramic linear, cât și raporturile ei cu cultura neolitică de tip precucutenian din spațiul moldo-ucrainian.

Prin recentele cercetări de săpături arheologice din regiunea dintre Siret, Prut și Dunăre (Jud. Covurlui și Tutova), s'au adus contribuțiuni în legătură cu aspectele culturale ale societății primitive din această regiune. Deasemenea s'a încercat o reconstituire a felului de viață al populațiilor primitive, care au locuit aici.

In ce privește epoca neolitică, s'au identificat două aspecte culturale noui, la Perieni (Jud. Tutova) și Foltești (Jud. Covurlui). La Perieni s'a descoperit o așezare, care datează din cea mai veche fază a neoliticului din Moldova, iar la Foltești s'a identificat o așezare de tip Usatovo, care aparține unei populații pătrunsă în această regiune din spațiul sudic al URSS. Prin cercetările viitoare, vor trebui lămurite legăturile acestui aspect cultural cu acela care se întâlnește în grupa „mormintelor cu ocru" de pe Cetățuie și probabil în movilele din această regiune. Cele mai multe observații în legătură cu felul de viață al populațiilor neolitice din această regiune s'au făcut pe Cetățuia dela Stoicani. Deasemenea, tot acolo s'a precizat aspectul cultural din această așezare.

In ce privește epoca bronzului, prin săpăturile din cimitirul dela Balintești-Cioinagi, (jud. Covurlui), s'au obținut unele date în legătură cu aspectul și cronologia culturii de tip Monteoru din Sudul Moldovei.

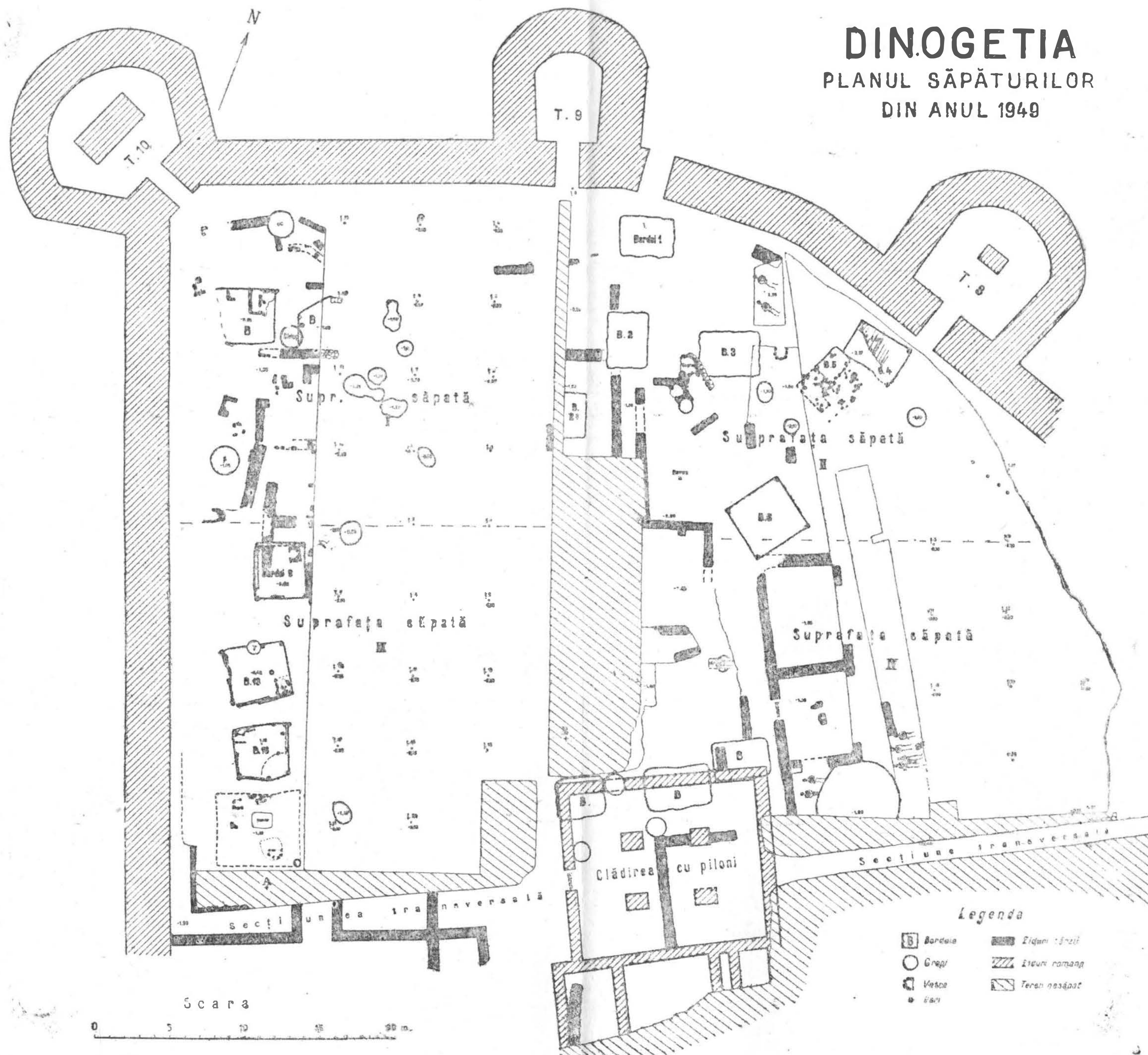
Prima epocă a fierului este foarte bine documentată în Jud. Covurlui. Prin săpăturile de pe Cetățuia dela Stoicani și dela punctul Piscul dela Tămăoani, s'a identificat tipul de așezare din această vreme din Sudul Jud. Covurlui. Cu ajutorul elementelor de inventar, în primul rând ceramica, se va încerca să se determine și poziția cronologică a acestui aspect cultural. Deasemenea, prin săpăturile

mai mari, din cimitirul dela Stoicani, s'au descoperit numeroase elemente de inventar hallstattiene, care pot fi datate deocamdată între 700—500 înaintea erei noastre. După studierea materialelor arheologice, atât din aşezare cât şi din cimitir, se va putea determina mai bine aspectul cultural din prima epocă a fierului din această regiune. Tot cu acest prilej se vor încerca şi determinări cronologice mai precise.

Prin cercetările de suprafaţă şi câteva sondagii făcute în Jud. Covurlui, la Stoicani şi Balinteşti, rezultă că orânduirea sclavagistă este destul de bine reprezentată în această regiune.

V. Dumitrescu, A. Florescu, E. Negruţi, M. Petrescu, P. Poghirc, E. Zaharia.

Responsabil
M. PETRESCU-DAMBOVIŢA

DINOGETIA
PLANUL SĂPĂTURILOR
DIN ANUL 1949
N
T. 10
T. 9
T. 8
Bordei 1
B. 2
B. 3
B. 5
B. 4
B. 6
B
Supr. săpată
Suprafața săpată
Bordei 8
B. 10
B. 13
Clădirea cu piloni
Secțiunea transversală
Secțiune transversală
Legenda
Bordeie
Gropi
Vetre
Ziduri romane
Teren nesăpat
Scara
0
5
10
15
20 m.

PĂTRUNDEREA SLAVILOR LA DUNĂREA DE JOS

Rezultatul săpăturilor arheologice dela DINOGETIA, comuna Garvăn—Tulcea

In cadrul săpăturilor arheologice organizate de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. pe anul 1949, s'a programat şi continuarea săpăturilor dela Dinogetia. Tema fixată de Institut a fost „Studierea pătrunderii Slavilor la Dunărea de Jos".

Săpăturile anterioare indicaseră în regiunea comunei Garvăn o continuitate de viaţă, incepând cu treapta inferioară a barbariei. Chiar pe grindul Bisericuţei descoperisem intr'o secţiune făcută in anul 1948, în cetatea numită de localnici Bisericuţa, urme materiale ale vieţii populaţiei băştinaşe anterioare ocupaţiei romane, peste care s'au suprapus resturi arheologice romane din sec. I şi următoarele, mai bogate fiind cele din veacurile IV—VI ale erei noastre. Pe ruinele aşezării romane de tip urban şi militar, viaţa a continuat şi după aceea, culminând în sec. X—XI, pentru când avem indicii puternice că se ajunsese la o aglomerare de populaţie foarte interesantă pentru studiul epocii premergătoare intemeierii primelor formaţiuni politice la Dunărea de Jos.

Am atacat, in campania din anul acesta, problema stratului de depuneri arheologice târzii, adică acela care se suprapune ruinelor romane. Din această cauză săpăturile au avut la inceput un caracter extensiv, pentru ca in partea a 2-a, când s'a pus problema studierii locuinţelor descoperite, ele să capete un caracter intensiv în care să primeze grija de amănunt.

Suprafaţa săpată in campania din 1949 este de peste 2000 m. p., pe adâncimi care variază intre 40 cm. şi cca. 2 m.

Rezultatele ştiinţifice ale campaniei sunt foarte preţioase, deoarece s'a putut stabili, pentru prima dată cu toată preciziunea, modul de locuire, forma, tehnica şi dimensiunile locuinţelor ,precum şi modul de trai al populaţiei locale in veacurile X—XII ale erei noastre. Fără să intrăm în amănunte, dat fiind caracterul preliminar al acestui raport, vom indica, in linii generale, concluziile pe care le putem trage în urma rezultatelor obţinute.

Locuitorii sec. X—XII de pe grindul Bisericuței trăiesc în bordee — adică în locuințe parțial săpate în pământ. Deoarece groapa bordeiului se săpa in dărâmăturile stratului roman care nu ofereau garanții de soliditate, marginele gropii erau consolidate prin bârne de lemn — într'un caz numai prin scânduri — care formau pereții locuinței. Această locuință-bordei constă, după observațiile de până acum, într'o singură încăpere dreptunghiulară cu laturile de cca 3,50—4 m. In ceeace privește acoperișul nu am putut stabili cum era construit, dar faptul că în interiorul bordeelor s'au găsit bucăți întregi de grinzi carbonizate căzute peste obiectele aflate în cuprinsul acestora, precum și faptul că aceste grinzi se găsesc îngropate într'un strat gros de cenușă foarte ușoară, de culoare albicioasă, sunt indicații suficiente că acoperișul consta din stuf susținut de grinzi. Lucrul acesta ni se pare absolut normal pentru o regiune de bălți, unde stuful se găsește din abundență.

In interiorul bordeelor se găsea vatra de gătit, care constă de obiceiu dintr'un șir de pietre așezate în formă de potcoavă mult alungită.

Stratigrafic, se constată existența a două perioade a bordeelor, una mai veche și mai intensă, alta mai nouă, cu un număr mai mic de asemenea construcții. Lucrul acesta reese clar din faptul că unul din bordeiele mai vechi (nr. 4 din suprafața II) a fost parțial distrus de un alt bordei (nr. 5) care s'a săpat ulterior.

O deosebire esențială în inventarul bordeelor din cele două perioade nu s'a constatat încă, în afară de faptul că bordeele din perioada mai recentă au în cuprinsul lor vetre de lut în formă elipsoidală, lungi de cca 1 m, având ca amănunt marginea înălțată cu 10—15 cm., ceea ce le dă aspectul unui recipient.

Faptul acesta însemnează că între cele două perioade nu se intercalează un mare interval de timp. Am putea chiar presupune că, după ce bordeele din prima perioadă au fost distruse — și aceasta s'a întâmplat datorită unui incendiu general foarte puternic, — populația, împuținată ca număr, și-a săpat și ridicat noi adăposturi pe ruinele nivelate ale celor dintâi.

Un element important al ambelor straturi de bordee, dar mai cu seamă al celui mai recent, sunt gropile de formă circulară, numite cu un termen convențional gropi de gunoi. Dar faptul că ele sunt conice ne obligă să le socotim nu ca gropi de gunoi, ci ca locuri pentru păstrarea rezervelor de hrană. In adevăr, pentru o groapă de gunoi nu este nevoie de osteneala de a o face conică. Dimpotrivă, această formă este aproape obligatorie pentru o groapă de bucate, eventual pentru pește, care are nevoie să poată fi acoperită cu un capac, fie de lemn, fie de piatră. Că ulterior au putut servi și ca gropi de gunoi, aceasta este foarte posibil. Inventarul acestor gropi constă din melci, oase de animale și de pești, fragmente ceramice, dar mai ales dintr'o mare cantitate de solzi de pește. Cum pescuitul este ocupația de bază a locuitorilor de pe Bisericuța, putem pune gropile de care ne ocupăm în legătură cu această ocupație, socotindu-le adică drept depozite de pește ale locuitorilor bordeelor.

Așezarea oamenilor locuitori ai bordeelor are un caracter exclusiv civil. Lipsa totală a armelor, precum și aceia a oricărei lucrări de fortificație, dovedește în mod hotărît aceasta. Așezarea era locuită, așa dar, de o populație pașnică, apă-

rată prin însăşi situaţia ei în mijlocul bălţilor, populaţie care trăia în primul rând din pescuit. Nenumăratele greutăţi de plasă improvizate din tot felul de materiale vechi (ca: pietre, bucăţi de cărămizi romane) sau lucrate din nou anume pentru aceasta, micile „fusaiole" din piatră, pare-se procurate pe calea comerţului—care de fapt cred că sunt greutăţi pentru prostovol şi îndeplinesc rolul bilelor de plumb de azi, cârligele de undiţă ca şi marea cantitate de oase şi solzi de peşte, precum şi numărul gresiilor pentru ascuţit cuţitele, permit cu prisosinţă această concluzie.

Dacă peştele servea ca marfă de schimb pentruca locuitorii să-şi procure alte bunuri pe care ei nu le produceau, nu putem stabili cu siguranţă, dar, pentrucă oamenii bordeelor îşi permit luxul să-şi procure produse bizantine (obiecte de podoabă de sticlă şi de metal ca şi ceramică), este probabil ca ei să fi plătit cu alte produse şi acestea nu pot fi decât cele în peşte.

In afară de pescuit, se făcea pe scară destul de întinsă vânătoarea. Am găsit numeroase coarne de cerb şi colţi de mistreţ. Din corn de cerb se confecţionau tot felul de obiecte de uz casnic, ca mânere de instrumente, (sule, cuţite), unele împodobite cu gust, cu ornamente incizate şi săpate, ca şi obiecte de podoabă. De remarcat mulţimea coarnelor de vite care erau tăiate şi ascuţite în vederea folosirei lor, probabil în grădinărit.

Dintre cerealele folosite a apărut mai des meiul, apoi grâul şi secara (asupra soiurilor vom apela la analiza specialiştilor). S'au cules deasemenea probe de bob (faba) şi de mazăre. Cerealele se râşneau pe loc cu ajutorul pietrelor de râşniţă, lucrate din piatră locală. Din cauză că această piatră (şisturi cristaline) este extrem de sfărâmicioasă, râşniţele se stricau foarte repede. In felul acesta se poate explica marele număr de râşniţe descoperite.

Nu avem dovezi că locuitorii se ocupau cu agricultura. Este drept că în săpăturile din 1948 am găsit o seceră de fier, ceeace ar fi o indicaţie în sensul că practicau şi agricultura. Dar, prezenţa acestui unic exemplar, dacă avem în vedere marele număr al bordeelor, deci al populaţiei, nu este concludentă.

In afară de aceasta se creşteau vite mari, oi, porci şi păsări.

Ceramica. Cele mai numeroase resturi din inventarul locuinţelor le constitue însă olăria. Aceasta se poate împărţi în trei categorii: 1) olăria locală, 2) olăria de târg şi 3) ceramica de import.

Deoarece ceramica este în curs de curăţire şi de reconstituire nu ne putem ocupa de ea decât în linii generale, deşi importanţa ei nu scapă nimănui.

1) Olăria locală este reprezentată aproape invariabil de oala fără toartă, ornamentată pe umăr cu o linie în val cu benzi de linii în val, cu linii sau benzi orizontale, sau cu ornamente imprimate cu rotiţa dinţată, lucrate într'o tehnică mediocră, pasta cu multe impurităţi şi slab arsă. Caracteristic pentru această categorie de produse ceramice este faptul că pe fundul multora din vase găsim anumite mărci de olar executate în relief, asemănătoare cu cele din Cehoslovacia, din Polonia, Bulgaria şi U.R.S.S. Aceasta este una din caracteristicile ceramicei slave, aparţinând, în mare, tipului cunoscut sub numele de „Burgwallkeramik". Notăm observaţia, care nu are pretenţia să fie încă definitivă, că în perioada bordeelor celor mai recente se observă numeroase cazuri de tehnică mai puţin îngrijită, ceeace dovedeşte o decadenţă a meşteşugului legată, probabil, de o scădere generală a nivelului de trai.

2) Olăria de târg. Este reprezentată prin vase lucrate în acelaş stil cu cea

locală, dar într'o tehnică mult mai îngrijită. Aceasta ne face să presupunem existenţa unor ateliere în unul din centrele dobrogene, ale căror produse se vor fi răspândit pe o suprafaţă mai mare. Astfel la Măcin, la Troesmis şi la Isaccea am cules probe de olărie identică cu cea dela Bisericuţa. Faptul dovedeşte existenţa unuia sau mai multor centre de olari de unde se aprovizionau toate aşezările.

3) Ceramica de import. Socotim de import : a) ceramica cu smalţ, specialitate bizantină, care putea ajunge la Bisericuţa prin mijlocirea flotei de comerţ, ştiut fiind că după Sviatoslav, Bizanţul stăpâneşte din nou efectiv Dobrogea. Tot de import sunt ulcioarele, unele nesmălţuite, care prin forma şi tehnica lor dovedesc aceaşi provenienţă bizantină ; b) Ca produse de import putem socoti şi amforele bombate, cu fund sferic, cele mai multe cu torţi supra înălţate, care au sgâriate, ulterior arderii, pe gât, diferite semne. Dintre acestea unele imită litere greceşti sau reprezintă semne creştine, altele sunt asemănătoare semnelor de pe vasele din centrele proto-bulgare. In ce priveşte aceste amfore socotim că ele se aduceau cu mărfuri sudice (ulei sau vin) ca în vremurile Grecilor. Fiecare bordei local posedă cel puţin o asemenea amforă. Unul din ele conţinea excepţional nu mai puţin de 12, plus o amforetă cu fund drept şi un ulcior, toate de import, precum şi 3—4 oale locale. In general raportul numeric dintre ceramica locală şi cea de import este în favoarea celei dintâi. Produsele de lux, îndeosebi, sunt într'o proporţie mult mai mică.

In afară de aceste trei mari categorii, s'a găsit o serie de fragmente de vase cilindrice, având buza îngroşată din loc în loc către interior şi prevăzută cu câte o pereche de găuri verticale. Forma aminteşte pe aceia a unei căldări de metal. Găurile serveau spre a fi legate cu sfoară — care îndeplinea funcţiunea de toartă. Deşi ornamentele sunt cele caracteristice ceramicei locale, forma aceasta apare străină în mediul nostru. Ea merită aşa dar o atenţie specială, deoarece pare a fi adusă de o populaţie de stepă.

Bordeiul al cărui inventar conţinea marele număr de amfore menţionate mai sus, pune problema existenţei unei diferenţieri sociale. Evident că locuitorul acestui bordei era mai bogat decât cei al celorlalte, care conţineau foarte puţine vase de import. Putem să ne gândim la un negustor de vase sau de vin şi să presupunem că amforele descoperite în locuinţa lui serveau la păstrarea vinului. Dar şi intr'un caz şi în celălalt, trebue să admitem existenţa unei diferenţieri şi ca urmare existenţa luptei de clasă.

Contemporan cu ultima perioadă a bordeelor se situează şi un mic cimitir descoperit în sectorul de Est al porţiunii săpate anul acesta. In afară de doi morţi izolaţi descoperiţi către capătul de Nord al acestui sector, s'au aflat opt schelete în capătul de Sud al acestuia. Toţi morţii aparţin perioadei de după răspândirea creştinismului. Ei erau orientaţi ritual, cu faţa spre răsărit, întinşi pe spate cu mâinele pe pântece. Trei dintre morţi au fost sigur aşezaţi în sicrie de lemn ale căror urme s'au putut identifica perfect. Unul fusese învelit într'o pânză sau înmormântat cu vestmintele făcute dintr'o ţesătură pare-se de lână, judecând după resturile putrezite scoase de sub schelet. Un singur mormânt a putut fi datat prin două monete de bronz de tipul IHSYS (XRISTYS) BASILEYS BASILEON, atribuite în general lui Ioan Zimisces. Observaţia pe care trebue s'o avem în vedere în judecarea ansamblului situaţiei este aceea că acest mort se află la o adâncime mai mare decât ceilalţi. Lucrul acesta explică prezenţa unor schelete deranjate

în alt punct al cimitirului, deranjate desigur cu ocazia unei noui înmormântări. Ca urmare a acestui fapt trebue să admitem existenţa a două perioade şi în cimitirul de pe Bisericuţa : unul din sec. X şi unul mai recent, probabil din sec. XI.

O a doua observaţie prilejuită de descoperirea mortului datat prin monete, este aceea că el zăcea într'o poziţie aparent anormală. Capul şi picioarele se aflau mai sus, iar mijlocul mai jos. Poziţia aceasta nu s'a putut explica după demontarea scheletului. S'a constatat cu acest prilej că groapa mortului nimerise peste o groapă „de gunoi' mai veche. Pământul fiind aci de umplutură, deci mai moale, a cedat, coşciugul mortului a putrezit mai repede, iar partea de mijloc a scheletului însuşi s'a lăsat mai jos decât capul şi picioarele care stăteau pe pământ tare. Amănuntul acesta n'are importanţă prea mare în sine. Ceeace mi se pare extrem de important este existenţa acelei gropi anterioare înmormântării. Ea dovedeşte că aşezarea fusese locuită şi înainte de data înmormântării, că groapa avusese timp să se acopere şi terenul să se niveleze. Aşa dar, cel puţin câteva decenii înainte de vremea lui Ioan Zimisces, trăiau în Bisericuţa locuitori care îşi aveau gropile lor de bucate sau de gunoi.

Pentru datarea perioadelor bordeelor dela Bisericuţa ne ajută deocamdată numai monetele. Elemente de datare ne poate furniza şi ceramica bizantină cu smalţ. Colegul Ion Barnea şi-a luat sarcina de a se ocupa cu această problemă, mărturisim foarte dificilă, din cauză că studiile de care dispune sunt insuficiente. Totuşi, în linii generale, majoritatea acestei ceramici se datează în sec. X—XI.

Această dată ne este confirmată şi de descoperirile monetare. Cele mai multe monete—N. B. *de bronz*, aşa dar *netezaurizate*—datează din vremea lui Ioan Zimisces. O asemenea monetă s'a găsit pe vatra bordeiului incendiat nr. 13, din suprafaţa III. Aşa dar, bordeiul menţionat poate fi mai vechi şi distrus în timpul reocupării Dobrogei de Bizantini. Generalizând, toate bordeele din prima perioadă, şi acestea sunt cele mai numeroase — deşi nu cuprind descoperiri aşa de clare ca cel cu nr. 13, sunt contemporane cu acesta.

Pe de altă parte, existenţa gropii de sub mortul prezentat mai sus, deci mai veche decât mortul care a fost îngropat în vremea lui Ioan Zimisces, ne obligă să admitem existenţa unei perioade de locuire în bordeie mai vechi decât secolul al X-lea. In acest sens pare a ne da o indicaţie şi bordeiul nr. 8 din suprafaţa III, al cărui nivel este mai jos decât cel al celorlalte bordeie. In orice caz, aceasta este una din problemele de stratigrafie care rămâne să fie urmărită în săpăturile viitoare.

A doua perioadă a bordeelor pare a se data în secolul al XI-lea, poate începând cu Vasile al II-lea, ale cărui monete de aur sunt de răspândire curentă la Bisericuţa. Locuirea se poate urmări până în vremea Comnenilor, prin două monete skyphate, descoperite în săpăturile executate la poartă.

Dacă printr'un efort în interpretarea descoperirilor din anul acesta, am putut deosebi clar două perioade ale bordeelor şi am putut postula o a treia (cea mai veche), am putut umple intervalul de timp dintre secolele IX—XII. Ceeace ne rămâne nerezolvat încă este perioada de timp dintre începutul sec. VII şi sec. IX. Arheologic, n'avem deocamdată un strat cu urme clare din acest interval de

timp. Este probabil că aşezarea Slavilor şi atacurile Avarilor, care au distrus oraşele romane din Dobrogea către sfârşitul secolului VI, au provocat, odată cu ruina aşezărilor de tip urban, constatată arheologic atât la Tropaeum Trajani cât şi la Ulmetum şi la Dinogetia, o ruralizare a vieţii locale, ale cărei urme nu le putem găsi chiar pe locul fostei cetăţi. Despre o fugă a poporului de jos, a sărăcimii şi a robilor, despre care ştim din alte împrejurări că preferau viaţa alături de popoarele migratorii, exploatării şi fiscalităţii excesive sub care trăiau în imperiu, nu putea fi în nici un caz vorba.

Când, pe la jumătatea sec. al VII-lea, are loc migraţia Bulgarilor care pun stăpânire pe Dobrogea, populaţia băştinaşă împreună cu Slavii, aşezaţi încă de mai înainte în regiunea de jos a Dunării, formează pătura numeroasă a producătorilor de bunuri care furnizează cele necesare nouilor stăpânitori turanici. Prezenţa în Nordul Dobrogei a acelui lagăr dela Niculiţel care, după cercetările lui K. Skorpil, este bulgar, dovedeşte tocmai faptul că regiunea era suficient de populată şi dispunea de produse destule spre a putea hrăni pe războinicii bulgari. Este logic să admitem, aşa dar, că şi în regiunea Bisericuţei, chiar dacă nu pe locul exact unde fusese cetatea romană, au dăinuit aşezări omeneşti cu caracter rural şi pescăresc. Urmele arheologice de pe la sfârşitul sec. IX şi din sec. X le atribuim acestei populaţii de pescari, agricultori şi vânători, a cărei viaţă se desvoltă în condiţii de relativă linişte, în deosebi după ce imperiul bizantin reia în stăpânire linia Dunării. Prin poziţia ei geografică, aşezarea dela Bisericuţa întruneşte toate condiţiile pentru ca în cursul stăpânirii bizantine dintre veacurile X şi XII să servească ca un însemnat punct comercial, în care se întâlnesc produse bizantine, sticlă dela Kiev şi „fusaiole" din piatră de Volhinia.

Importanţa descoperirilor din campania din 1949 nu poate scăpa nimănui. Ea constă mai ales în faptul că s'au putut determina cu preciziune două faze în perioada bordeelor şi s'a putut pune problema unei faze şi mai vechi. Este pentru prima dată că s'a putut studia viaţa materială a locuitorilor din regiunea bălţilor Dunării (felul de locuire, ocupaţiile, relaţiile cu lumea din afară), în perioada migraţiilor. Ceeace trebue subliniat în chip deosebit este continuitatea aşezărilor omeneşti din regiune, începând de pe treapta inferioară a barbariei (citez vasul de tip Gumelniţa găsit la Garvăn), trecând prin cea superioară (aşezarea din prima epocă a fierului dela punctul Mlăjitul Florilor, la civilizaţie şi în fine la orânduirea sclavagistă).

Urmele băştinaşe care stau la temeliile cetăţii romane, urmele romane din sec. I—II, construcţiile şi refacerile cetăţii însăşi până la sfârşitul veacului al VI-lea, însfârşit perioada ultimă cu resturile vieţii din epoca migraţiilor, toate acestea dau un impresionant tablou al continuităţii vieţii societăţii omeneşti din acest colţ al ţării noastre în decurs de milenii.

I. Barnea, G. Florescu, I. Gheorghiu, G. Iacob, B. Mitrea, Gh. Ştefan.

Responsabil
GH. ŞTEFAN

ORIGINEA ȘI DESVOLTAREA AȘEZĂRILOR OMENEȘTI DE PE LITORALUL MĂRII NEGRE

I

Rezultatul săpăturilor de la Istria

Săpăturile efectuate între 2 August—17 Septembrie 1949 la Istria au avut de scop să aducă noi precizări în problema originii și desvoltării celei mai vechi așezări hellenice de pe teritoriul Republicei Populare Române. Cercetările intreprinse s'au desfășurat potrivit planului de lucru întocmit și, cu o singură excepție, se poate afirma că acest plan a fost pe deplin realizat.

Pentru prima dată la Istria s'a urmărit nu numai desvelirea monumentelor publice din cetatea romană propriu zisă — obiectiv care n'a fost totuși neglijat — ci evoluția vieții politice și sociale a acestei așezări sclavagiste, a cărei istorie se întinde pe o durată de timp de peste un mileniu.

Cercetările noastre au pornit dela premisa — pe deplin confirmată — că cetatea romană dela Istria, refăcută la sfârșitul sec. III d. e. n., nu reprezenta decât un sector restrâns al așezării hellenice și că elementele necesare cunoașterii istoriei coloniei dela Istros trebuesc căutate mai curând, sau în orice caz mai ușor, în afara cetății propriu zise. Aceasta nu înseamnă însă neglijarea acelui capitol atât de important din istoria orașului Istros pe care îl reprezintă cetatea însăși. Pentru a putea aduce deci o contribuție reală la cunoașterea originei și desvoltării coloniei dela Istros, atenția noastră s'a îndreptat în primul rând asupra sectorului situat în afara zidurilor cetății, adică acolo unde se putea presupune că puteam da peste regiunea mai puțin atinsă de ultimele frământări, care au însoțit cele din urmă secole ale istoriei istriene.

Am ales în vederea acestei cercetări două zone situate la cca. 370 m., respectiv 500 m. spre vest de zidul cetății, interesante pe de o parte prin unele ziduri descoperite de un sondagiu anterior, pe de altă parte, prin abondența fragmentelor de ceramică greacă din epoca anterioară stăpânirii romane, mai exact din perioada arhaică, hellenică și hellenistică, care sugerau ipoteza unor așezări omenești pe o arie mult mai întinsă decât cea limitată de zidul cetății. Concomitent cu aceste cercetări, am întreprins și săparea unui sector din interiorul cetății și anume a spațiului cuprins între clădirea thermelor — ultimul monument degajat în această zonă — și zidul de sud-vest al incintei. Expunerea noastră va prezenta deci succesiv cele trei sectoare de activitate, pornind dela exterior spre interior, ordine care, desigur nu întâmplător, reprezintă ordinea cronologică a acestor sectoare din vechea așezare greacă de la Istros.

Punctul cel mai depărtat al cercetărilor noastre față de cetate, însemnat pe

planuri și jurnal cu indicativul X, remarcabil prin abondența fragmentelor de ceramică greacă, fusese atins de un sondagiu anterior, care desvelise un colțar de zid, construit din blocuri mari de calcar. Sondagiul se executase prin două șanțuri așezate în cruce, neregulat tăiate, și care deranjaseră straturile superficiale până la o adâncime de cca. 1 m. Nici o însemnare — și e cazul să amintim că munca noastră a fost continuu și pretutindeni îngreuiată de lipsa unor jurnale sau note de însemnări — nici un element arheologic sigur nu îngăduia, la începutul cercetărilor noastre, să ne dăm seama despre rostul acestui fragment de zid și despre contextul arheologic căruia îi aparținea. S. Lambrino, care a condus anterior săpăturile de la Istria, n'a îngăduit nimănui să cunoască mersul cercetărilor și n'a lăsat nici o însemnare asupra lor.

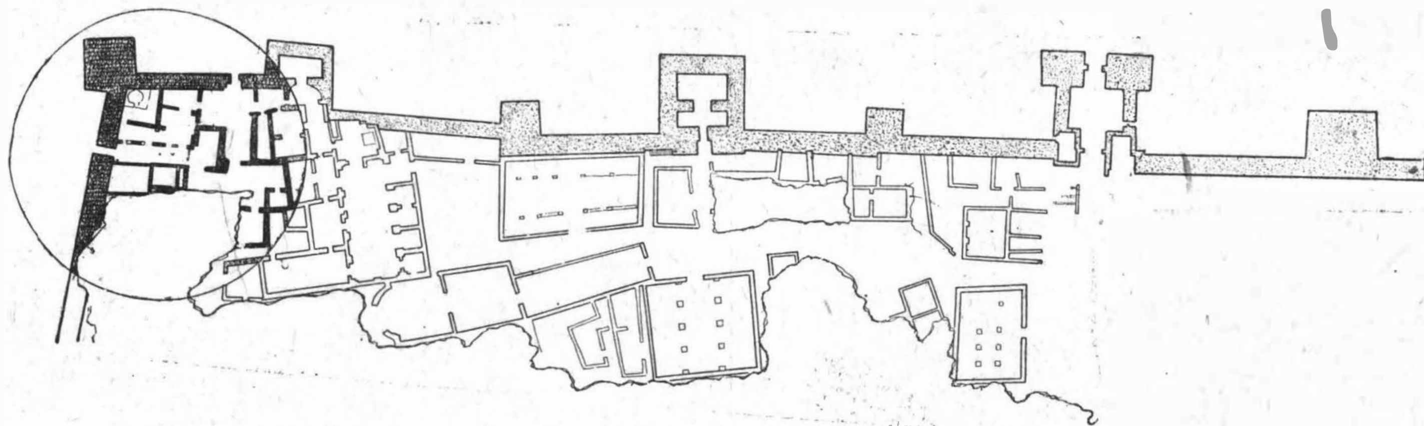
Sectorul acesta a fost săpat pe o suprafață aproape perfect pătrată de 10,90 x10,50 m. Straturile de civilizație au putut fi urmărite până la o adâncime de 2,60 metri.

Sub stratul de humus vegetal, apare un strat subțire lutos, de care sunt legate trei platforme cronologic succesive de mortar, reprezentând fiecare câte o fază de civilizație. Prima platformă, continuată de un paviment de piatră, poate fi considerată ca aparținând sec. VII-VIII d. e. n., prin prezența a două vase, lucrate de pământ, din pastă grosolană, asemănătoare unor vase din epoca târzie descoperite în așezările de pe malul Dunării, de la Dinogetia sau Măcin. Pe cea de a doua platformă apare colțarul de zid, construit din blocuri paralelipipedice, degajat de sondagiul anterior. O monetă de la C. Licinius Licinianus, descoperită de cercetările noastre în mortar, ne permite să datăm acest fragment de zid — al cărui rost nu a putut fi precizat — la începutul sec. IV d. e. n. Cea de a treia platformă de mortar e așezată pe un fundament deosebit de interesant, construit din straturi alternative de pământ galben și negru, fundament care merge cel puțin până la 1,90 m., cât am reușit să săpăm în adâncime în caseta, formată de colțarul de zid de pe platforma a doua. Care este rostul acestei temelii atât de adânci care se întinde pe o suprafață mai mare decât aceea pe care s'au desfășurat cercetările noastre ? Este o problemă care își așteaptă rezolvarea în campania viitoare. Problema e cu atât mai importantă cu cât pământul negru al acestor straturi provine dintr'un strat adiacent de civilizație, conținând numeroase fragmente de ceramică greacă, arhaică și clasică, originea unora dintre ele putând fi precizată cu suficientă certitudine. Pe stratul arhaic, în interiorul aceleiași casete α s'a degajat un fragment de zid de aceiași factură — și probabil epocă — cu zidul unei locuințe hellenistice din sectorul Z2a al cercetărilor noastre. In interiorul acestui fragment de zid înalt de 1,75 m. înspre sud și construit pe stratul arhaic, s'au găsit monete și ceramică aparținând epocei hellenistice (α_1). In colțul de nord-est al acestui sector X au apărut două morminte mărginite fiecare cu pietre și fragmente de ceramică greacă reutilizată. Ambele morminte, ca și altele descoperite în sectorul Z_2a, aparțin unei epoci mult mai târzii, în orice caz după sec. V d. e. n. și au deranjat prin introducerea lor straturile mult mai vechi din aceste sectoare.

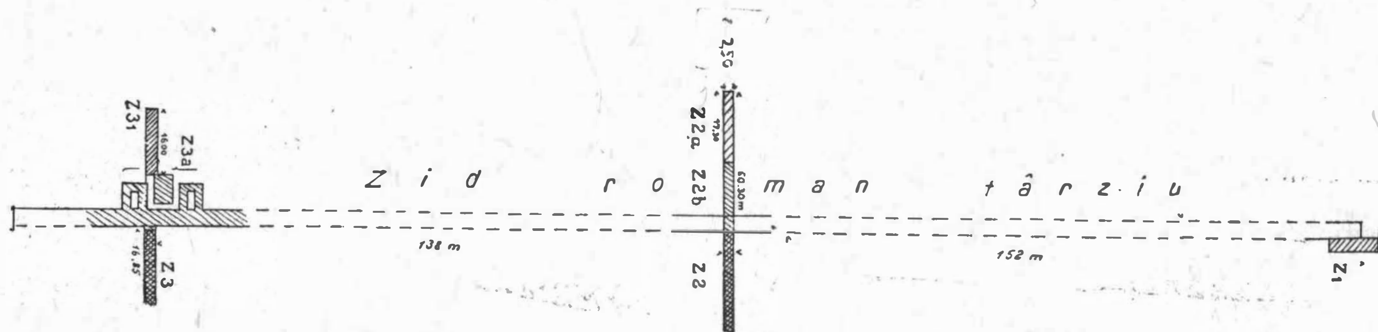
Săpăturile din anul viitor vor trebui să continue cercetarea exhaustivă a acestui sector, de care se leagă o serie întreagă de probleme din trecutul îndepărtat al orașului Istros.

Accentul principal al cercetărilor noastre a căzut însă pe sectorul Z, așa numit din cauza zidului situat la cca. 370 m. spre vest de zidul mare al cetății, zid exterior al cărui rost și context arheologic nu era cunoscut până acum, din sondagiile anterioare. Singurul lucru care se putea bănui era că acest zid, al cărui traseu putea fi aproximativ urmărit după valul de pământ care-l acoperea, constitue unul din elementele de fortificație al cetății romane târzii. Când și în ce împrejurări fusese el construit, care era poziția sa față de orașul civil al Istriei, toate acestea erau probleme care se impuneau atenției noastre. Zidul a fost tăiat de două tranșee transversale indicate prin cifrele Z2 și Z_3. Capătul acestui zid înspre nord, indicat prin Z1 se termină în nivelul mării, într'un teren de aluviuni depus de apele lacului după construirea sa. Înspre sud acest zid trebue urmărit

ISTRIA — Planul sectorului Sud-Vest al Cetății — în cerc, săpăturile efectuate în 1949.

IȘTRIA — Săpăturile făcute pe linia zidului târziu-roman din afara cetății

într'o campanie viitoare spre a-i determina, pe de o parte sensul și dimensiunile, pe de altă parte poziția sa in sistemul defensiv al cetății romane târzii. Sistemul de construcție al acestui zid indică o dată ulterioară construirii zidurilor puternice ale cetății Istros, care poate fi datată de la sfârșitul sec. III d. e. n. Zidul acesta din afară având o grosime de cca. 2,50 m. și o înălțime actuală de 2,75 m., e construit din pietre mici regulat tăiate numai la exterior, până la o adâncime de 0,75 m., într'o tehnică aparținând epocei de după sfârșitul sec. IV d. e. n. Temelia este lucrată mai sumar. El constituia un fel de avant post al zidurilor cetății mari. Intre aceste două rânduri de ziduri, sistemul defensiv era completat cu cele trei valuri de pământ vizibile la suprafața solului.

Cercetările din vara aceasta au pus însă în fața noastră și o serie de probleme deosebit de interesante, legate de contextul arheologic al acestui zid, aparținând unei epoci relativ târzii, probleme de natură să dea precizări utile asupra istoriei mai vechi a orașului Istros.

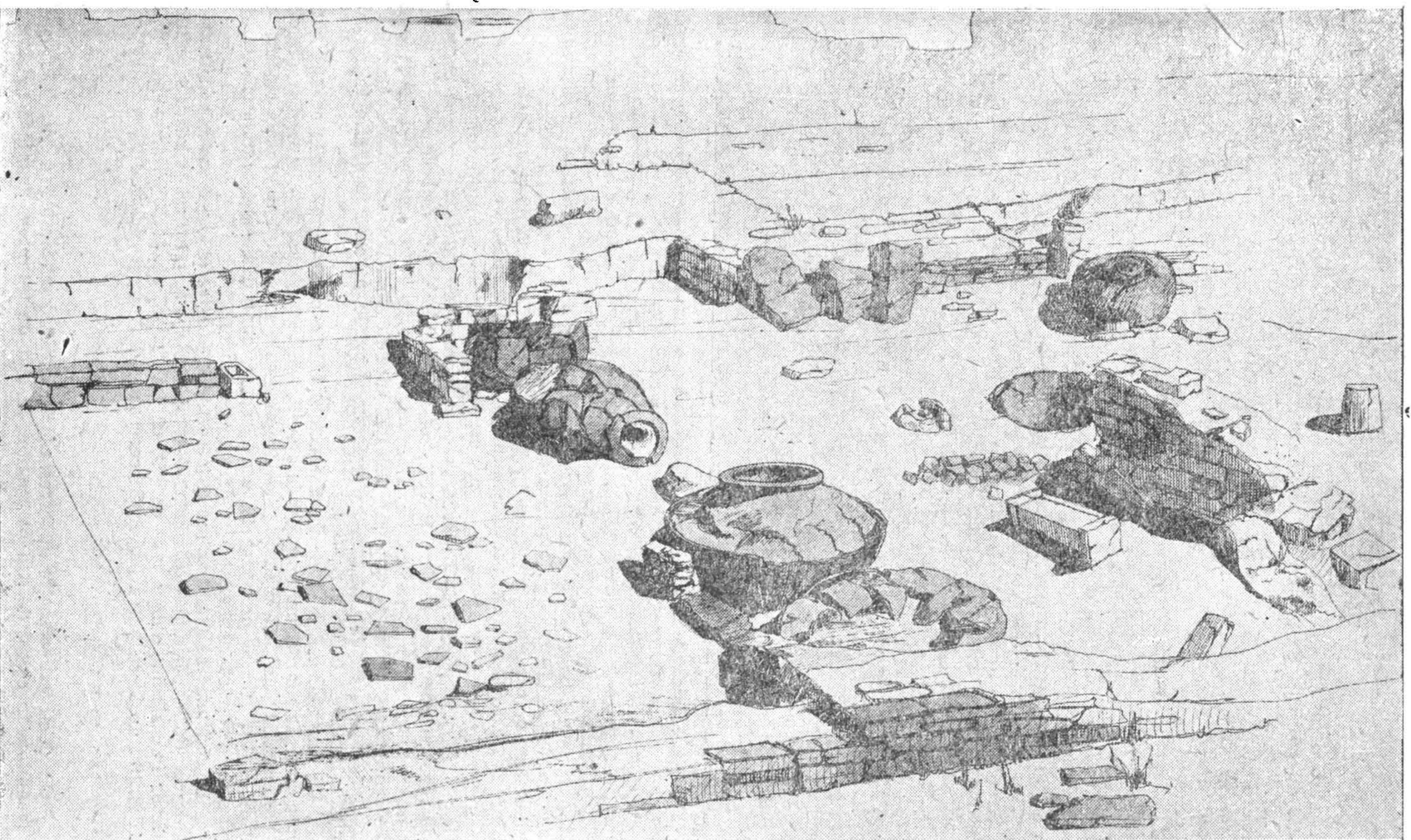
Intr'adevăr, cele două tranșee Z_2 și Z_3 care au fost executate pe lungimi de 50,76 m. și 38 m., au dovedit pe deplin că zidul a fost construit într'un sector al coloniei grecești de la Istros, altădată intens locuit, deși situat la o destul de mare depărtare de așa zisa acropole a cetății. Vom prezenta sumar rezultatele cercetărilor noastre, asupra celor două tranșee, care încalecă zidul pe o lărgime de 2,50 m. Fiecare din aceste două tranșe cuprinde două părți simetrice însemnate prin cifrele Z_2, Z_2a, Z_2b, respectiv Z_3, Z_3a, $Z_3$1, situate la est și vest de zidul exterior.

Tranșeele Z_2 și Z_2a, încep cu un strat de humus vegetal mergând până la 1 m. și conținând materialul ceramic hellenistic, roman și roman târziu. In stratul al doilea de o grosime ce merge tot până la 1 m. proporția de ceramică hellenistică este mult mai mare. Trei vetre de pământ ars, conținând cărbune și cenușă, au putut fi identificate în diferite puncte ale șanțului Z_2a. In acelaș strat au pătruns și trei morminte aparținând unei epoci de după sec. V d. e. n., care au deranjat contextul arheologic inferior, antrenând materialul din stratul I și II. Primele două morminte sunt mărginite pe o singură latură fie de țigle — aparținând unei epoci mai vechi — fie de pietre. Scheletele sunt orientate spre est-vest, ținând mâna dreaptă pe bazin, care se repetă dealtminteri și la celelalte schelete din Z_2b și X. La fel construit și datând cam din aceiași epocă apare și un alt mormânt la capătul dinspre vest al tranșeei Z_2a. Intre 18—19 m. de la peretele est s'a degajat un complex de zidărie, dedesubtul căruia au apărut numeroase fragmente de ceramică comună de argilă roșie monocromă, precum și un al complex de zidărie, având aspectul unei platforme legată cu pământ. Un complex similar de zidărie a apărut după demontarea celui de al doilea mormânt.

La baza stratului II din Z_2b și intrând în zona superioară a stratului III, s'a descoperit un alt mormânt, total răvășit. Câteva monete imperiale romane, descoperite alături și dedesubtul acestui punct, nu ne pot da indicii sigure, fiindcă întreg acest sector a fost deranjat. Cel de al treilea strat din Z_2b, poate fi considerat ca datând din epoca hellenistică după câteva monete aparținând sec. III sau II î. e. n.

In partea de vest a zidului, în șanțul Z_2b se constată o prăvălitură a zidului care se întinde pe o lungime de 7 m. Până acum cercetările noastre n'au putut preciza dacă la exterior, acest zid era întărit și de un șanț — fossa — straturile pe care le-a tăiat tranșeea Z2b, neoferindu-ne nici un indiciu în acest sens. La baza acestui strat, în sectorul vestic al său, se constată un complex de dărâmătură notat pe plan cu Γ compus din chirpic, lespezi neregulate de piatră legate cu pământ și fragmente de ceramică hellenistică, dintre care merită să amintim o oinochoe descoperită în situ, cu firnis negru și caneluri bine conservate. Acest complex, reprezentând probabil urmele unei locuințe, se află în imediata apropiere a unei alte locuințe mult mai vastă și mai bine conservată, care ne-a dat cea mai sigură dovadă despre trecutul acestui sector in istoria orașului Istros. In epoca hellenistică cel puțin orașul acoperea și acest sector părăsit în momentul în care, după sfârșitul sec. al IV-lea al e. n., s'a construit zidul exterior de apărare.

Acest al doilea complex de zidărie se prezintă sub forma unei camere, intrând în peretele de nord al tranșeei noastre și este degajat până în prezent numai în parte, până la o adâncime de 2,24 m. Zidăria are un aspect neregulat la exte-

ISTRIA — Sala mare a atelierului descoperit în colţul Sud-Vestic al cetăţii

rior, spre deosebire de partea interioară formată din lespezi regulate de piatră, legate cu pământ. In partea de est, formând o linie oblică, apare un alt zid de aceiaşi factură, al cărui rost n'a fost încă precizat. In partea de vest a camerei indicate în plan cu α, s'a desvelit o pardoseală alcătuită din bucăţi neregulate de piatră. In această cameră s'au găsit numeroase fragmente dintr'o ceramică locală, de calitate inferioară, alături de un fragment de ceramică greacă, resturi importante, animale şi o serie de monete din seria monetelor istriene autohtone, toate elemente ducând la o datare a acestui context în sec. III-II în e. n., ca şi un alt complex de zidărie, conţinând aceiaşi ceramică hellenistică de factură locală. Până la proba contrarie, am putea trage concluzia că aceste locuinţe fac parte dintr'un sector destul de modest al oraşului, ocupat de o populaţie asupra căreia cercetările ulterioare vor putea arunca desigur şi mai multă lumină.

Sub complexul de zidărie Γ începe cel de al patrulea strat, în care s'a descoperit o fântână — aspect interesant al vieţii din acest cartier al oraşului Istros — datând cel puţin din sec. III în. e. n. Fântâna este construită din lespezi regulate de piatră şi are o adâncime de 1,60 m. Numeroase fragmente de ceramică locală s'au scos şi din această fântână notată pe plan cu II.

Şanţul Z_3, extins către vest pe suprafaţa Z_3a, şi continuat cu şanţul $Z_3$¹, a confirmat în linii generale observaţiile făcute asupra straturilor şi contextului arheologic din Z_2. In acest sector zidul exterior pune însă şi o problemă specială de organizare militară, asupra căreia s'a oprit încă de la început atenţia noastră, deşi felul în care a fost executat sondagiul anterior a îngreuiat foarte mult cercetările în acest punct. In faţa zidului, prin acest sondagiu se indicaseră laturile a două platforme care, cercetate de noi, au apărut a fi două bastioane — A şi B — de mărime inegală (A 6,40x5,85, B 5,90x5,95), având fiecare dintre ele câte o cameră interioară construită din pietre regulat tăiate. Din aceste camere s'au scos fragmente de ceramică romană târzie, confirmând, alături de tehnica zidului, datarea propusă de noi.

Intre aceste două bastioane s'a degajat o platformă construită din pietre neregulate ,aşezate direct pe pământ, care pare a constitui un drum de acces, spre o poartă străjuită de cele două bastioane de mai sus.

De o parte şi de alta a zidului exterior spre est şi vest s'a continuat tranşeul perpendicular, însemnat cu indicativele Z_3 şi $Z_3$¹. Cel de al doilea strat în cea mai mare parte deranjat — după primul strat de pământ vegetal — conţine nume roase fragmente de ceramică hellenistică şi se suprapune unui al treilea strat la fel deranjat de o durată lungă de locuire, conţinând o fântână şi numeroase mănuşi de amforă stampilate, provenind în general din insula Thasos.

Gropile indicate pe plan cu α, β, γ, posedă un bogat material ceramic, în care, pe lângă fragmentele de vase greceşti, demnă de amintit este şi prezenţa unor vase bitronconice, Latène II şi I, de factură indigenă negrecească. Prezenţa lor ne-ar putea duce la ipoteza că avem de a face în acest sector, ori cu o populaţie amestecată greco-autohtonă locuind într'un cartier mărginaş al oraşului Istros, ori cu un schimb de produse greceşti şi locale, în care populaţia autohtonă nu juca întotdeauna un rol pasiv.

La vest de zidul exterior în tranşeea $Z_3$¹, la o profunzime egală cu aceia din Z_2b, a fost găsit iarăşi un complex de arsură, legat cu cărămizi, pietre şi fragmente de ceramică hellenistică, precum şi un fragment de zid, aparţinând unei locuinţe de piatră. Intr'o groapă precizată în acest sector, apar deasemeni numeroase fragmente de ceramică hellenistică şi vase mici indigene.

In concluzie se poate spune că cercetările noastre în acest sector şi-au atins rezultatul dorit, permiţând precizări atât asupra datei, tehnicei şi rostului zidului exterior în sistemul defensiv al cetăţii, cât şi asupra contextului arheologic mult mai amplu decât se putea bănui, în care s'a situat acest zid târziu.

Cel de al treilea sector al cercetărilor noastre se află în însuşi interiorul cetăţii şi anume în colţul de sud al incintei, la sud de thermele degajate înainte de 1927, therme asupra cărora s'a oprit deasemenea atenţia noastră. Interesul pe

care-l prezintă, atât din punctul de vedere istoric, cât și arhitectonic, aceste therme ne-au îndemnat să le acordăm o atenție specială, pe care credem că o vom traduce în fapt într'o lucrare de mai mare amploare.

Săpăturile efectuate în colțul de sud-vest al cetății, pe o suprafață de aproape 1000 m. p. și o adâncime medie de 2 m., au dus la identificarea unui complex de zidărie, acoperit cu un strat gros de moloz și pietre, al cărui rost a putut fi precizat prin numeroase deșeuri și sgură. Sub stratul acesta de amestec, au început să apară ziduri oarecum mai consistent legate cu pământ, multe cuie și scoabe de bronz și de fier, pătrate ori rotunde cu dimensiuni variind până la 30 cm., lungime, bârne de lemn de stejar arse și olane de acoperiș, care indicau alături de blocuri compacte de zidărie veche deplasată, prăbușirea unor încăperi.

După încă 0,70—0,80 m. de adâncime a săpăturilor, au apărut tot felul de obiecte întregi și sparte care arătau că ne apropiem de nivelul normal al încăperilor locuite. Am ajuns la 2 m. sub nivelul solului inițial și la aproximativ 0,80 m. sub nivelul porții mici dela sud, poartă secundară a zidului vechi.

Șase dolium-uri mari (1,50 × 1,80 m.) fixate in pământ la 1 m. adâncime și protejate de pereți subțiri de piatră au apărut la acelaș nivel pe o suprafață de numai 80 m. p., într'o singură sală mare, la 5 m. depărtare de un cuptor vechi de piatră, din colțul zidului. Imediat la nord în altă sală, s'a găsit un alt cuptor de piatră mult mai mare, dar complect prăbușit. Materialul cuptorului arată dela început că suferise arderi la temperaturi foarte ridicate, cel puțin 600°. Cantitățile mari de cărbune și cenușe de sgură, numeroase reziduri și mai ales minereuri brute sau in curs de transformare găsite în spațiul acestui mare cuptor prăbușit și el odată cu întreaga construcție, dovedeau — împreună cu celălalt cuptor și cu recipientele mari de tip dolium sau cu cele două cuvete mari de formă trapezoidală făcute din plăci de piatră — existența aici a unor ateliere pentru topirea și prelucrarea metalelor. O confirmare în plus a venit imediat, prin găsirea unor blocuri compacte de 20—25 kgm. de minereu brut, nesfărâmat încă, adus desigur de la vechile mine din Altân-Tepe, la cca. 20 km. de Istria.

In cursul săpăturilor au fost scoase numeroase cupe, suporturi, capace, sticluțe și frânturi de sticlă plată irizată, patru undițe de bronz de tip mare pentru prinsul nisetrului, șapte capace de pământ ars pentru acoperitul dolium-urilor, având motive ornamentale asemănătoare, dela începuturile epocei bizantine, fragmente de amforă cu mânerele din 3—4 cordoane răsucite in spirală, caracteristice aceleiași epoci, greutăți rotunde pentru adâncitul plăcilor și un număr de peste 30 monete bizantine, precum și numeroase bucăți în forme de fier, plumb și bronz.

După cum se vede din planul de situație, intrarea la aceste ateliere se făcea prin poarta secundară a zidului de vest, care a fost îngustată și micșorată în înălțime cu aproape un metru, pentru a corespunde ulterior nivelului construcțiilor târzii așezate peste nivelarea dărâmăturilor. Această intrare, separa de fapt cartierul atelierului, de regiunea termelor cu care se mărginea.

Datarea atelierelor se poate face pentru începutul și mijlocul celui de al șaselea secol al erei noastre, prin prezența la nivelul sălilor de lucru și acela al cuptoarelor, a diferite monete dela Iustinianus I, Iustinus și Sofia, Iustinus II și Sofia, Tiberius Constantinus și Tiberius Mauricius, fără amestecul altor monete anterioare. La acest motiv de datare ne duce și prezența unei cruci mari, cu capetele liniilor desfăcute, săpate pe un dolium. Apoi două capace de oală de ceramică cu cruci și ornamente caracteristice epocii. Deasemeni pavimentul uneia din sălile anexe a atelierelor, format din cărămizi pătrate de 0,30 × 0,30 m., cu urme de linii și înflorituri aparținând aceluiaș timp.

Paralel cu aceste cercetări am întreprins un sondagiu în camera de sud-est a celei de a doua basilică din cetate, cu scopul de a verifica, chiar în interiorul cetății, succesiunea straturilor până la stânca vie. Cele trei straturi pe deplin verificate, anterioare stratului roman târziu, au îngăduit o serie de observații ce vor putea fi valorificate în cercetările din anul viitor.

Expunerea care precede n'ar fi completă dacă la rezultatele până aci înfățișate n'am adăoga câștigul câtorva documente epigrafice scoase la iveală în campania din vara aceasta și anume — cu o singură excepție — în acelaș colț de sud-vest al cetății unde s'a desfășurat efortul nostru principal de desgropare. E vorba de cinci inscripții grecești — una întreagă, patru fragmente — datând din epocile hellenistică și romană și cuprinzând informații ce interesează cronica internă a Istriei. Până la publicarea lor în condiții ce urmează a fi hotărîte de conducerea Institutului, ne mulțumim să semnalăm că seria descoperirilor noastre cuprinde :

o dedicație fragmentară a preoților lui Dionysios Carpophoros;

un fragment — din păcate foarte mutilat — al unui decret în onoarea unui cetățean necunoscut ;

o dedicație — destul de bine conservată — a soldaților unei cohorte în onoarea lui Elagabal ;

un alt fragment dintr'un decret onorific privind pe un cetățean istrian ;

însfârșit, o dedicație a Sfatului și Poporului istrian în cinstea lui Caracalla, din anul 215 d. e. n.

Capitolul acesta al descoperirilor epigrafice prezintă însă și un alt aspect, care nu poate fi trecut sub tăcere. Ne gândim la documentele scoase la iveală în cursul mai multor campanii de săpături, documente ce n'au fost, după câte știm, nici când editate și al căror interes pentru istoria veche a Dobrogei abia dacă mai trebue subliniat. Un examen rapid al materialului aflat în depozite ne-a permis să numărăm aproape 30 de inscripții grecești și latinești — unele funerare, altele onorifice — toate fragmentare dar susceptibile de a fi întregite și, măcar în parte, publicate.

L. Buzdugan, V. Canarache, G. Ceacalopol, E. Condurachi, Ș. Constantinescu, S. Dimitriu, F. Petrovici, D. Pippidi, I. Velciu, V. Zirra.

Responsabil

E. CONDURACHI

RAPORT ASUPRA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA KALLATIS-MANGALIA

II

Prima fază a cercetărilor arheologice asupra originei și desvoltării așezărilor sclavagiste de pe țărmul românesc al Mării Negre, având ca punct principal vechea așezare hellenică de la Kallatis (Mangalia) s'a terminat—cu o singură rezervă, asupra căreia vom reveni la sfârșitul acestui raport — în ziua de 30 Iulie 1949, potrivit planului de lucru aprobat de colectivul arheologic al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R.

Săpăturile au îmbrățișat un câmp de cercetare mult mai amplu decât se pregătise inițial: pe de o parte s'a urmărit identificarea și cunoașterea arheologică a zonei în pericol de a nu mai putea fi studiată din cauza parcelărilor și construcțiilor moderne, pe de altă parte s'a încercat studierea unor morminte din lăuntrul și din afara actualului oraș Mangalia cu scopul de a cunoaște elementele desvoltării economice și sociale ale așezării hellenice și ale contactului populației băștinașe cu civilizația greacă de pe litoral.

In funcție de aceste două mari probleme, săpăturile noastre precedate de o cercetare între 17—18 Mai, au atacat următoarele puncte:

1) sectorul necropolei din zona stațiunii de cale ferată;

2) sectorul necropolei hellenistice din zona spitalului Crucii Roșii de pe litoral;

3) sectorul situat pe platoul din fața cazărmii grănicerilor;

4) sectorul zidului incintei N. V. a orașului;

5) sectorul tumulilor situați pe drumul Mangalia-Albești, la cca. 5 jum. km. de oraș;

6) cercetări pe teren în periferia orașului Kallatis, pe teritoriul satelor Pervelia și Peceneaga..

Rezultatele acestei cercetări constituesc o contribuție interesantă la cunoașterea desvoltării așezării grecești de la Kallatis și a contactului populației locale cu civilizația greacă.

Vom aminti pe scurt câteva din aceste rezultate, prezentarea lor amănunțită urmând să fie făcută într'un raport de mai mare amploare.

I. SECTORUL NECROPOLEI DIN ZONA STAŢIUNII DE CALE FERATĂ

Cercetările în necropola kallatină din zona staţiunei de cale ferată, au început înainte de programul stabilit, datorită apariţiei, în bazinul construit de Competrol, a câtorva morminte, cercetate între 14—18 Mai a. c. Din cele trei morminte cercetate, construite în sistemul frecvent al mormintelor cu puţ, unul a fost jefuit probabil încă din antichitate, în celelalte două s'a descoperit un inventar, vase de lut şi de sticlă, podoabe, etc., caracteristic sec. I-II al e. n. Câteva obiecte aparţinând unui mormânt, descoperit în curtea locuitorului I. Iancu, datează din aceiaşi epocă.

In primul mormânt, din care se tăiase jumătatea bolţii de pământ, au apărut resturile unei tinere fete, ale cărei oseminte erau întovărăşite de un inventar deosebit de interesant: vase de sticlă, dintre care unul foarte bine conservat, cutii de lemn şi bronz conţinând printre altele şi fard, fiale de terracotta, oglindă de bronz. Din cercetarea mormântului reiese că osemintele erau aşezate pe scânduri de lemn, acoperite de rogojini sau stofă.

Cel de al doilea mormânt, prevăzut cu un dromos şi boltă de pământ, conţinea trei cadavre şi un inventar ceva mai sărac: vase de sticlă şi terracotta, lucerne.

Mormântul al treilea a fost jefuit încă din antichitate: inventarul lipsea, osemintele erau împrăştiate.

Cercetările din perioada Iunie-Iulie au cuprins o serie de puncte din zona arheologică de nord-est a oraşului Mangalia, dincoace şi dincolo de staţiunea de cale ferată, aproape de care este situat şi punctul Competrol mai sus amintit.

Incă din primele zile atenţia noastră s'a îndreptat asupra necropolei de lângă sanatoriul Crucii Roşii şi asupra falezei vecine, în care apar uneori fragmente hellenistice-romane.

La nord-vest de calea ferată, într'o zonă primejduită de construirea caselor de colonişti, s'au săpat o serie de şapte morminte acoperite de tumuli de mică înălţime, teşite fie datorită apelor, fie plugului. După tehnica construirii mormintelor — morminte cu puţ — ca şi după foarte puţinele obiecte ce s'au mai găsit în interior, rezultă că avem de aface cu morminte funerare din sec. II — III din era noastră. Unul din morminte conţinea un sarcofag, construit din lespezi rectangulare de piatră, adus actualmente la Muzeul din Mangalia. Un al doilea era construit la interior cu lespezi de terracotta dintr'o pastă grosolană, galben-deschisă. Una din ele poartă marca magistratului Nicomedes astynomos. Din restul de cinci morminte, două sunt de incineraţie, trei de inhumaţie. Inventarul descoperit era dintre cele mai modeste. Toată această regiune din Mangalia constitue o parte a imensei necropole kallatiene, acoperită de numeroşi tumuli, care ar merita, fără îndoială, o cercetare atentă şi extensivă. Până acum nu s'a putut descoperi zona cea mai veche a necropolei kallatiene (sec. V, IV în. e. n.), care ne-ar fi permis să cunoaştem mai bine originea şi desvoltarea, în primele două veacuri, a acestei aşezări dorice de pe litoralul stâng al Pontului Euxin.

Ceeace trebue însă reţinut şi merită atenţia unor studii mai ample, este prezenţa aici a acelor ţigle de format mare care ne indică clar pe astynomul Nicomedes. In felul acesta avem o importantă mărturie, dacă ţinem seama că ţigla este de fabricaţie locală. Astynomii purtau răspunderea construcţiilor publice şi particulare, având în supravegherea lor şi fabricarea ţiglelor de acoperiş şi a cărămizilor sau pe aceea a vaselor mari de pământ întrebuinţate în comerţ. Alături de astynom îşi punea de multe ori numele şi fabricantul, meşterul olar sau cărămidar. Aci aceste nume nu apar, fapt care ne-ar îndreptăţi să credem că este vorba de un atelier propriu al oraşului.

In orice caz mormântul acesta ne atestă existenţa unei industrii ceramice bine desvoltate, organizată şi controlată de magistraţi oficiali ai oraşului, fapt care constitue un amănunt de importanţă pentru observarea vieţii economice în oraşele greceşti din Pontul Stâng.

II. SECTORUL NECROPOLEI HELLENISTICE

Lângă zidul meridional al sanatoriului Crucii Roşii, în zona deja identificată arheologic, s'au săpat două tranşee de 10,20x4 m. şi de 7x4 m., în direcţia N. S. (vezi planul Mangalia).

Până la adâncimea de 1,30 m., au apărut numeroase fragmente de amforă, de ceramică cu firnis negru şi statuette de terracotta, constituind un strat de cultură unitar şi nealterat, cu excepţia colţului de nord-est al tranşeei, în care s'a săpat un bordei. Acest bordei a atins şi a stricat un mormânt (C, m. c.) la o adâncime de 1,20 m. conţinând un sarcofag din lespezi simple de piatră, primitiv lucrate, din care lipsesc lespedea din fund şi cea care forma peretele est. Interiorul e lucrat cu mai multă grijă. In lespedea de vest apare o mică nişe rectangulară de 0,12x0,08x0.07 m. Acoperişul e format din două lespezi deabia puţin cioplite, de grosime variabilă şi fără să fie potrivite la încheetură. Lângă mormânt, la un nivel puţin mai jos (15 cm), un fragment mai mare de amforă cu resturi de cenuşe şi cărbune. Mormântul a fost violat. Inăuntru s'au găsit cioburi hellenistice, fragmente de ceramică smălţuită modernă şi oase de animale.

Acest tip de sarcofag compus din patru lespezi simple de piatră, încheiate la colţuri, aparţine fără îndoială epocei romane. E cunoscut la Mangalia şi din alte exemplare scoase la iveală în diferite campanii de săpături, efectuate însă în zonele periferice, mai îndepărtate de necropola propriu zis urbană. Amintim cele două sarcofagii descoperite în această campanie de săpături, unul în str. Oituz, altul în tumulul B, datând după inventarul său din sec. II-III al e. n. Prezenţa acestui tip de mormânt amintit mai sus, în zona necropolei de lângă sanatoriul Crucii Roşii, descoperit atât de aproape, reprezintă, în acest sens o noutate.

Intr'un strat inferior, aparţinând pământului virgin de culoare gălbuie (vezi profilul peretelui E al tranşeei C în schiţa nr. 2), la o adâncime aproximativ constantă, variind între 1,73 m., şi 2,20 m.) au apărut opt morminte, fără inventar sau cu inventar mai mult decât modest. Ele aparţin la două tipuri deosebite, constituind însă din punct de vedere cronologic un complex unitar:

A) Morminte acoperite de şase lespezi de terracotta, aşezate câte trei în formă de acoperiş în pantă dublă. Acestui tip îi aparţin trei morminte (C, m. a.); D, m. c.; D. m.e.), fără nici un inventar. Dintre ele un singur mormânt şi-a păstrat lespezile de terracotta intacte.

B) Al doilea tip e reprezentat de morminte simple, cu cadavrul aşezat direct pe pământ, uneori uşor ridicat de o grămadă de pietre de abia cioplite. Acestui tip îi aparţin cinci morminte dintre care trei au avut un inventar sărăcăcios, dar preţios totuşi pentru datele cronologice pe care ni le dau;

1) mormântul D, m. c. indicat la exterior de pietre mari, aşezate fără ordine şi de un fragment mare de amforă. Lângă schelet, o lucernă cu firnis negru şi un mic lekythos cu figuri roşii, împodobită cu o palmetă stilizată — produs local aparţinând ultimei perioade decadente a ceramicei cu figuri roşii, contemporane triumfului ceramicei cu firnis negru (sec. III în. e. n.). Aceleiaşi epoci îi aparţine lucerna cu o formă aproape rotundă ;

2) mormântul C, m. d., indicat la exterior de două pietre groase. Lângă schelet, două minuscule *lacrimaria* de ceramică, de culoarea naturală a argilei. Ele nu ne oferă nici un element precis pentru cronologia acestor morminte;

3) mormântul D, m. d., cu groapă simplă, conţinând o monetă foarte oxidată.

Elementele cronologice pe care ni le oferă inventarul mormântului D indică pentru întreaga zonă a acestei necropole kallatiene, sec. III în. e. n. Intr'o epocă mult mai târzie (sec. II-III al e. n.) s'au suprapus morminte de un tip cu totul deosebit, conţinând sarcofagii mari de piatră, comune întregei epoci romane.

III. SECTORUL SITUAT PE TERENUL DIN FAŢA CAZĂRMII GRĂNICERILOR

Prezenţa a numeroase fragmente de ceramică greacă şi romană în acest sector atrăsese de mai multă vreme atenţia arheologilor şi impunea o cercetare mai atentă.

S'a executat o tranşee de 17 x 4 m., in direcţia NE-SE. Chiar dela început a apărut o mare cantitate de fragmente ceramice neobişnuit de amestecate, aparţinând epocei hellenistice, romane şi, în număr redus, romane târzii. Predomină resturile de amforă — 26 mănuşi cu marca fabricanţilor sau magistraţilor. Deasemenea numeroase fragmente de ceramică cu firnis negru, lucerne, resturi de statuette terracotta, etc.

La 1 m. adâncime un strat gros de cenuşe, singurul strat bine conservat. Sub el au apărut în număr şi mai mare fragmente de ceramică cu firnis negru de tip caracteristic hellenistic şi un mic fragment de vas attic din sec. IV. Fragmentele hellenistice de vase negre aparţin tipurilor cunoscute de skyphoi, kantharoi — dintre care unul bine conservat, — cupe.

Au apărut şi multe fragmente de ceramică cenuşie de producţie locală şi un ciob Latène. La o adâncime variind între 2,90 m. şi 4 (din cauza pantei) s'a ajuns la pământul virgin.

Aceste resturi amestecate, de origine locală sau de import nu confirmă, cel puţin deocamdată, ipoteza dela care pornisem şi anume că ne aflăm pe locul unor instalaţiuni din epoca hellenistică-romană şi sugerează mai curând prezenţa unui depozit de resturi, de felul acelui *monte testaccio*, cunoscut în aşezările sclavagiste romane.

IV. SECTORUL ZIDULUI INCINTEI DE NORD-VEST A ORAŞULUI

Problema topografiei oraşului Kallatis a rămas în tot timpul cercetărilor anterioare o problemă deschisă, deşi era una dintre cele mai importante. In afară de un singur sector — aşa zisa „basilică" — şi de un fragment de zid pe latura de nord a oraşului (indicate în plan cu I), cu prilejul celorlalte campanii de săpături se făcuseră mici sondagii, neacoperite apoi cu pământ. Cunoaşterea topografiei oraşului Kallatis se limitase astfel la câteva fragmente din incinta septentrională şi un colţ din incinta meridională ,lăsând nerezolvate o serie întreagă de probleme, lămurite în parte de cercetările noastre şi anume:

1) direcţia zidului;
2) dacă era întărit de turnuri;
3) dacă existau porţi sau intrări secrete;
4) dacă linia generală a zidului urma profilul terenului;
5) unde se găsea punctul de racordare cu zidul occidental.

Cercetările noastre, executate de un număr relativ mic de lucrători, au scos la lumină, pe lungimea totală de 47,50 m., o parte a incintei septentrionale, întărită de două turnuri de mărime diferită. Primul turn formează un dreptunghiu neregulat, ieşit spre nord cu 8,16 m. ,şi 7,95 m., şi larg de 9,25 m. Cel de al doilea turn, mai mic şi mai regulat, formează un dreptunghi de 6,50x7,65 m. (ambele turnuri sunt indicate în plan cu cifra II şi III).

Din planşele anexate reiese clar starea mediocră de conservare a zidului, cu excepţia laturilor de est şi nord-est a primului turn (planşa A, a-b), care s'a păstrat până la o înălţime de 2,80 m. ,cu şapte rânduri de blocuri bine lucrate.

Cercetările noastre au urmărit numai latura exterioară a zidului. Rămâne ca într'o campanie viitoare să se cerceteze latura interioară şi zona adiacentă care, în acest sector, poate fi săpată şi care, — lucru rar în Mangalia, — este încă în mare parte neacoperită de clădiri recente.

Lângă colţul celui de-al doilea turn (indicat în plan cu litera g) s'a săpat o tranşee largă de 4,50x3 m., pentru a determina poziţia exactă a zidului distrus

în acest punct până la temelii. Ultima parte a zidului, desvelită în această campanie (planşa B, j-k), dovedeşte un sistem constructiv mai rudimentar, cu blocuri imperfect lucrate. Cercetările noastre au dovedit paralelismul între zid şi panta existentă. Rămâne încă deschisă problema dacă în acest sector avem de a face cu o umplutură artificială de pământ, avantpost al zidului sau vallum. Trebue iarăşi de cercetat punctul de racordare al zidului septentrional cu cel occidental.

Problema epocii construirii acestui zid n'a fost încă rezolvată de cercetările anterioare. In săpăturile anului acestuia n'a ieşit la lumină decât un material restrâns care ne-ar putea ajuta în acest sens: fragmente de ceramică romană şi romană târzie, ca şi o monetă din epoca severiană. Factura arhitectonică a zidului este de bună calitate, caracteristică tehnicei din epoca imperială. E probabil deci că acest zid aparţine acelei reconstrucţii a incintei care a avut loc, după o inscripţie ,între 172 şi 175 din era noastră, în timpul lui Marcu Aureliu şi a guvernatorului Moesiei Inferioare, Valerius Bradua. Această reconstrucţie a fost necesară după distrugerea provocată de invazia Costobocilor, ale cărei efecte s'au simţit în toată Moesia Inferioară. Şi *civitas Kallatianorum* a trebuit, după această dată, să-şi refacă din temelii zidurile — muros extruxit — pentru a face faţă unor noui primejdii.

V. SECTORUL TUMULILOR SITUAŢI PE DRUMUL MANGALIA-ALBEŞTI

Movila A. — Săparea movilei de pe şoseaua comunei Albeşti, la cca. 5 km. vest de Mangalia, a început în ziua de 5 Iulie, cu scopul de a descoperi mormântul şi apoi de a lămuri sistemul de construcţie al tumulului, a cărui impresionantă regularitate — straturi alternante de pământ negru, gris, alb — şi al cărui excepţional interes ni s'a impus din primele ceasuri ale lucrării.

Planul iniţial prevedea explorarea completă a cel puţin două sferturi ale movilei şi anume — pe rând — a celor de sud-est şi de nord-vest. Până la o adâncime de 2,50 m., la centru, săpătura a cuprins întreaga suprafaţă a sfertului de sud-est, desvăluind structura regulată a peretelui vest şi, pe o mare porţiune a peretelui nord, o massă uniformă de pământ galben. Suprafaţa sfertului de sud-est dovedindu-se prea mare pentru a putea fi explorată în întregime (cu mijloacele şi în timpul pe care-l aveam la dispoziţie) în ziua de 9 Iulie am hotărît deschiderea unei tranşee paralele cu peretele nord, având dimensiunile 2x4,40 m., şi atingând deopotrivă porţiunea stratificată a acestui perete şi pe aceea uniform galbenă. Adâncită până la 5.80 m., de la vârf şi lărgită cu 1,80 m., spre sud, tranşeea de care vorbesc n'a dat la iveală decât o lespede largă cu margini neregulate, având pe ea frânturi din ţeasta unui animal, apoi — la nivelul câmpiei înconjurătoare — o seamă de fragmente de ceramică grosolană neagră; de sub aceste cioburi — deci sub nivelul câmpiei — un şir de bolovani dispuşi fără vreo ordine aparentă ,acoperind un schelet foarte prost conservat, cu capul spre sud.

Modul rudimentar al înhumării, ca şi lipsa oricărui mobilier funerar, ne-au făcut să nu ne oprim nici o clipă la gândul că am fi descoperit mormântul peste care a fost ridicat tumulul. Am continuat dar cercetările noastre, deschizând o nouă tranşee în sfertul de nord-est, cu scopul de a lămuri rostul massei de pământ galben care turbura armonia peretelui nord al sfertului de sud-est. Sondagiul avea să ne arate că ne găseam în faţa unui „puţ" posterior ridicării tumulului, destinat tot unui scop funerar, de vreme ce, la o adâncime de 3,40 m., de la vârf şi la 3,20 m., distanţă de centru, am găsit resturi de oase calcinate şi — la aceiaşi adâncime dar la 4 m., distanţă de la centru — o vatră de incineraţie: lut întărit, numeroşi cărbuni şi resturile unui vas cu pastă galben deschisă, urmate, ceva mai adânc, de alte fragmente ceramice, fie de felul întâlnit înainte, fie dintr'o pastă neagră prost arsă, rudimentară.

Fireşte nici acest mormânt nu putea fi socotit mormântul principal al tumulului. Pornind dela presupunerea — dovedită apoi greşită — că aceasta nu putea fi decât în centrul sau în imediata apropiere a centrului, după explorarea jumătăţii estice a movilei am păşit la cercetarea părţii de vest, deschizând în acest

versant o tranşee lungă de 6 m., şi largă de 3 m., orientată est-vest şi tăind deopotrivă sferturile de sud-vest şi nord-vest. Adâncită până aproape de nivelul tranşeei din sfertul de sud-est, nici această „fereastră" n'a dat la iveală decât rare fragmente ceramice (negre), aşchii de oase (cărate, probabil, odată cu pământul) şi ,la 4,30 m., adâncime de la vârf, o lespede de calcar de 1,20x1 m., părând a acoperi un sarcofag, dar sub care nu s'a găsit nimic.

In faţa acestei situaţiuni, am pus accentul pe urmărirea celui de al doilea obiectiv: cercetarea in condiţiuni tehnice satisfăcătoare a sistemului de construcţie al movilei şi deci obţinerea de concluziuni valabile asupra capacităţii de muncă şi materialului, mijloacelor de transport şi concepţia construcţiei la locuitorii băştinaşi din jurul Kallatis-ului. Metoda cea mai practică şi cea mai rapidă ce se impunea in cazul movilei A., era aceea a efectuării unor tranşee longitudinale şi a unor sondagii de adâncime, care să permită atacarea simultană sau consecutivă a mai multor sectoare ale mormântului printr'o săpătură de volum cât mai redus, dar realizate printr'un şir de operaţiuni care să asigure inlănţuirea deductivă şi continuativă a investigaţiilor.

In felul acesta, săpăturile efectuate aci in campania anului 1949 au tins a explora interiorul calotei movilei, după figurile indicate in planşele anexate. Astfel, cercetările intreprinse in sfertul de cerc denumit convenţional SECTORUL I (de sud-est) au putut avea loc datorită figurilor săpate prin :

1) Vidarea vârfului calotei pe porţiunea aferentă acestui sector şi pe aproximativ jumătate din inălţimea movilei.

2) Tăierea unui şanţ dealungul razei a-o (in direcţia sud-nord) până la nivelul solului natural.

3) Efectuarea unui puţ vertical, in imediata apropiere a centrului movilei, până la adâncimea de cca. 1,50 m. sub nivelul solului original.

Făcând abstracţie de celelalte obiective arheologice şi privind, de data aceasta, numai latura tehnică a problemei, menţionăm că săparea după metoda şi figurile indicate in rândurile de mai sus, a ţintit următoarele scopuri:

a — De a descoperi o jumătate de secţiune transversală prin movilă, dealungul razei a-o, şi pe toată inălţimea tumulului, putându-se astfel urmări stratificarea şi sistemul de construcţie pe faţa aparentă a malului vertical rezultat.

b — Idem, pentru o porţiune ceva mai mică din secţiunea movilei, considerată in celălalt sens, adică pe o direcţie perpendiculară precedentei, şi dispusă dealungul razei b-o;

c — De a cerceta baza movilei cel puţin intr'unul din punctele perimetrului ei (respectiv in punctul a, la extremitatea diametrului a-c) pentru a verifica dacă movila nu e inconjurată de un mal de pământ sau de o zidărie de centură interioară, ca in unele exemple cunoscute ;

d — De a explora totuşi substructura tumulului in regiunea lui centrală, care ar fi putut deasemeni să conţină mormântul principal ca in alte cazuri cunoscute.

In aceeaşi măsură şi in strânsă relaţiune cu lucrările descrise până acum, cercetările arheologice intreprinse in celelalte sferturi — adică in SECTOARELE II, III şi IV, au urmărit succesiunea săpăturilor realizate prin:

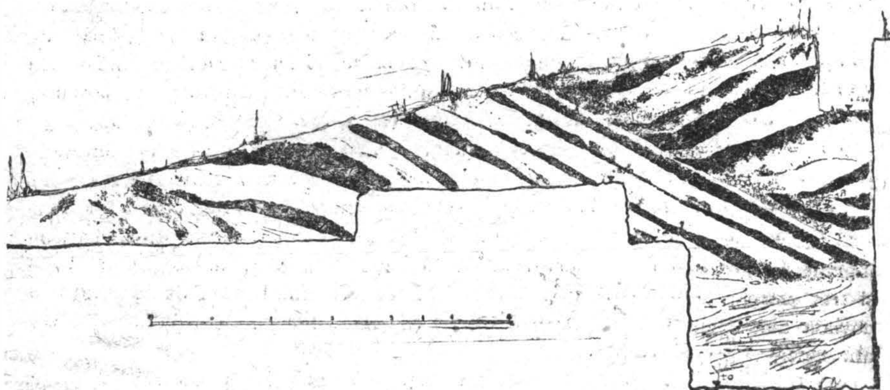
4) Golirea a două şanţuri practicate in SECTORUL II (nord-est) şi dispuse in unghiul drept in plan, dar adâncite până la nişele diferite, după cotele arătate in desenele anexate. Lucrarea a fost intreprinsă cu scopul de a constata stratificarea in această zonă şi de a se afla rostul unei masse de pământ galben-compact, introdusă aci şi ocupând un spaţiu destul de insemnat.

Pentru lămurirea acestei chestiuni, ca şi pentru complectarea observaţiunilor referitoare la structura interioară a păturilor de pământ tăiate prin două şanţuri amintite, săpăturile din SECTORUL II au trebuit să fie lărgite spre sud, prin deschiderea unei tranşee suplimentare dealungul rasei b-o, ceiace a condus la unificarea spaţiilor goale rezultate din excavaţiunile efectuate in SECTORUL I şi SECTORUL II.

5) Indepărtarea conținutului vârfului de calotă pe porțiunea corespunzătoare SECTORULUI III (nord-vest) până la un nivel de cca. 1 m. sub somitatea movilei, adică atât cât era strict necesar pentruca — prin întregirea secțiunilor deja obținute precedent — să se poată deduce geometric întreaga stratificare a movilei, atât pe direcția diametrului nord-sud (a-c) cât și pe direcția razei b-o în sensul vest-est.

6) Insfârșit, ultima operațiune întreprinsă, constă din săparea unei tranșee-puț, în partea de vest a movilei, după o direcție paralelă cu raza b-o și având o lărgime ce depășește cu 0,80 m. limita SECTORULUI III, cea mai mare parte din lărgimea acestei tranșee (cca. 2,20 m.), fiind cuprinsă însă în SECTORUL IV (de nord-est).

Metoda de construire a tumulului ce rezultă din observațiile noastre este

aceea a acumulării de mai multe movile mai mici — mai mult sau mai puțin echidistante de un centru general — care se susțin și se sprijină mutual una pe cealaltă, susținând la rândul lor pe versantele dinspre centru, masa ultimă de pământ ce formează somitatea tumulului.

In formarea acestor movile mai mici, ca și a masivului central se utilizau o serie de pături de pământ dispuse într'o alternare de trei culori și calități diferite, riguros respectată.

Această suprapunere de straturi arcuite este menită să facă legătura dintre o pătură și alta, legătură cimentată prin elementele componente ale fiecărui strat, care se înfrățește cu celălalt, datorită caolinei ce îndeplinește în acest caz funcțiunea de liant.

Studiul ne relevă așa dar — pe de o parte — cunoștințele unora dintre constructorii de mari movile, pentru garantarea complexului de terasamente la acțiunea distrugătoare și persistentă a naturii, ca și la pericolul de alunecare sau de surpare a maselor de pământ repurtate in tumuli, care sunt acumulate aci fără de o armătură interioară de zidării sau alte sisteme și mai ales de sprijiniri exterioare prin centuri omogene.

Pe de altă parte, acelaș studiu ne dă un indiciu suplimentar asupra puterii de muncă și științei de organizare a unui șantier important, confirmând totodată și unele particularități constructive locale, ca o consecință a sistemului propriu de organizare a acestei munci.

Apariția acestui tip de construcție cu straturi alternante de pământ care se sudează între ele și așezarea lor pe baza unei concepții — am putea spune

arhitecturale — bine definită, dovedește un spirit și o practică bine organizată la băștinașii din antichitate.

Pentru o mai bună înțelegere a sistemului de stratificări și în esență a sistemului de construire la movila A, prin acumulări de movilițe pentru susținerea unui mal central, redăm in anexă o imagină reconstituită a secțiunii prin tumul, după direcția nord-sud.

Dacă prima problemă pe care o ridică acest monument funerar, aceia a sistemului de construcție, poate fi considerată rezolvată ,cea de a doua problemă — mormântul propriu zis și inventarul său — își așteaptă încă soluția delo o cercetare ulterioară. Mormintele similare din sudul Bulgariei — amintim pe cele dela Duvanli — au dat rezultate deosebit de interesante, lucru pe care-l sugerează de altfel și sistemul neobișnuit de îngrijit al construcției acestui tumul.

Movila B. — Alături de aceasta, la cca. 50 m., spre sud, s'a săpat un alt tumul al cărui mormânt de incinerație a apărut exact la centrul movilei într'o tranșee executată pe direcția est-vest. Acest mormânt conținea un sarcofag de piatră (2,05x1,20 m.), compus din patru lespezi de piatră. Inăuntrul său s'au descoperit numeroase resturi de oase calcinate și o mare cantitate de cenușe, precum și un deosebit de bogat inventar care aduce prețioase informațiuni asupra contactului strâns dintre populația băștinașe și orașul grec apropiat. Acest inventar datând din sec. I-II al e. n., se compune din vase și pahare de sticlă deosebit de îngrijit lucrate și bine conservate, vase de argilă, lingurițe de os, fibulă de bronz și trei pinteni și o zăbală de fier, aparținând unei familii bogate de băștinași — dovadă instrumentele de călărie — definitiv adaptată formei de viață sclavagistă din colonia greacă apropiată.

La poalele acestui tumul și într'o epocă mult mai târzie (sec. V-VI din e. n.), s'a suprapus o clădire rectangulară făcând probabil parte dintr'o gospodărie rurală.

Mormintele din str. Oituz. — Pentru a încheia prezentarea acestui sector, trebue să menționăm și cercetarea a două morminte cu sarcofagii din lespezi de piatră, situate la bariera orașului Mangalia, pe str. Oituz, descoperite datorită unei surpări de teren. Primul, constituit din lespezi de piatră îngrijit lucrate, posedă încă un inventar aparținând sec. II al e. n. Cel de al doilea, de factură mult mai primitivă, așezat la un nivel puțin mai sus, aparține probabil unei epoci ulterioare. Lipsa unui inventar funerar nu îngăduie nici o altă precizare cronologică.

VI. CERCETARI PE TEREN, IN JURUL ORAȘULUI KALLATIS, PE TERITORIUL SATELOR PERVELIA ȘI PECENEAGA

La aproximativ 12 km. nord de Mangalia, în regiunea satelor Pervelia-Moșneni și Peceneaga, una din cele mai fertile părți ale solului dobrogean, au fost descoperite în ultimii ani tot felul de obiecte și monete care dovedesc aici existența unei așezări antice în epocele barbariei și a sclavagismului. Prezența a numeroase silexuri și a diverse monete din timpul lui Filip, Alexandru și Lismah ai Macedoniei sau a regilor sciți Kanites și Sarias, urmate de monetele de emisiune autonomă sau de tip greco-roman din Kallatis, Tomis și Istria până la Filip și Tranquillina, dovedesc o continuitate de viață pe un timp neintrerupt de aproape un mileniu.

In cursul lunii Iulie 1949 au ieşit întâmplător la iveală două morminte, unul la Peceneaga şi celălalt la Pervelia-Moşneni. O echipă a colectivului a cercetat în special câmpul de cultură de pe valea situată la 1 km. sud-vest de ferma de stat a satului Pervelia-Moşneni.

Aci a găsit un câmp de aproximativ 1 km. pătrat, plin cu cioburi de toate tipurile, fragmente de vase şi pietre de construcţie. In mijlocul parcelei săteanului Ion Modorcea, aflat în centrul acestei suprafeţe la 1 m. adâncime, la baza unor vechi fundaţii de piatră, s'au găsit un număr de opt unelte agricole şi gospodăreşti din fier, aparţinând tipului roman. Săteanul Ion Tăutul din Peceneaga a păstrat bine uneltele şi le-a predat colectivului. Ele pot fi descrise după cum urmează:

1. FALX MESSORIA ori STRAMENTARIA, seceră de fier încovoiată, cu vârful foarte ascuţit şi mult prelungit. La capătul de bază are un dispozitiv pentru fixarea lemnului-mâner. Starea de conservare bună. Un exemplar, necomplect, la L. Jacobi... *Limes*, XXXII, K. Zugmantel nr. 31. Dimensiuni: dela mâner la extrema îndoiturii orizontale 28 cm., iar de la vârf la îndoitura verticală din dreapta cotorului 42 cm.

2. FALX FAENARIA, coasă lungă de fier. Conservarea proastă. Ruptă. Fragment cuprinzând şi vârful coasei.

3. PALA FERREA, cazma de fier pentru săpat în pământ tare. Formă trapezoidală, rar intâlnită. Dispozitivul pentru fixarea cozii de lemn a rezultat din îndoirea plăcii de metal în forma obişnuită de manşetă ca şi la fiarele de plug celtice în care era fixat lemnul. Conservare foarte bună. Tip similar în *Tab.*, XVI, 21, la Jacobi, din săpăturile Zugmantel... *Limes*.... XXXII.

4. SECURIS DOLABRATA, săpoi combinat cu un soi de secure. Servea la scoaterea rădăcinilor, la săpat pământul tare, la spargerea bulgărilor de pământ, la crăpatul lemnelor şi la curăţitul butucilor de vie. Exemplare similare cu al nostru s'au găsit intr'o fântână a cimitirului dela Kanstadt, publicate de Barthen în... *Limes* XXXII *Tab.*, IX, VI. Alt exemplar apropiat în acelaş *Limes*, la Jacobi, nr. 8, de la Zugmantel.

5. DOLABRA, săpăligă subţire, mult încovoiată, fără adaosul securii, dar cu o proeminenţă la spate care ar indica întrebuinţarea acelei părţi la spartul bulgărilor şi chiar la bătutul cuielor. Tipul acesta nu l'am găsit în documentariul parţial cercetat până acum. Conservare foarte bună. Dimensiunea totală: lungime 22 cm., grosime la mijloc 3 cm., orificiul cozii 3,60 cm.

6. VOMER, brăzdar, fier de plug cu vârful ascuţit, asemănător unui vârf de suliţă, un triunghi prelungit cu aripile teşite. Inălţimea triunghiului până la aripi 17 cm. De la aceste aripi massa metalului merge în continuare şi formează o bară, care constitue corpul de ataşare la lemnul rariţei propriu zise, numită DENTALIA.

7. Idem. Un exemplar similar,, ceva mai mare însă şi cu brăzdarul mai prelung. Are în total o lungime de 50 cm., faţă de cel precedent cu 43, iar tăietorul propriu zis, triunghiul, are 27 cm., în loc de 17. Conservare bună.

8. Idem. Lungimea totală egală cu nr. 7, lungimea brăzdarului mijlocie 31 cm. Foarte bună conservare.

Acest inventar agricol,, datând probabil din sec. II-III al e. n., aparţine unei aşezări agricole de pe teritoriul dobrogean. Este singurul inventar agricol atât de bogat descoperit până acum pe teritoriul Republicei Populare Române şi are o

deosebită importanţă pentru cunoaşterea civilizaţiei materiale a populaţiei băştinaşe din imediata vecinătate a oraşului Kallatis.

In încheiere se poate spune că săpăturile de la Mangalia, terminate în ziua de 30 Iulie a. c., au adus o contribuţie nu lipsită de interes pentru problema desvoltării sociale şi economice a aşezărilor hellenice şi a populaţiei locale. O serie de probleme îşi aşteaptă încă rezolvarea lor în cercetările ulterioare. Capitolul raporturilor dintre băştinaşi şi Greci în Dobrogea cuprinde prea multe lacune, pentru ca un centru atât de important ca Mangalia să nu continue a rămâne în centrul atenţiei arheologilor noştri.

A. Alexandrescu, G. Bordenache, V. Canarache, E. Condurachi, D. Pippidi, S. Săveanu, D. Tudor.

Responsabil
E. CONDURACHI

AȘEZĂRILE DIN SOCIETATEA PRIMITIVĂ ȘI SCLAVAGISTĂ IN REGIUNEA DUNĂREA DE JOS

Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice dela Zimnicea

Obiectivele campaniei 1949 dela Zimnicea se degajaseră destul de limpede din rezultatele campaniei anterioare (1948) [1]. Reamintim că în 1948 se atacase pe de o parte — prin largi sondagii — promontoriul „Cetății", iar pe de altă parte — prin două săpături totale de tumuli funerari (C 1 și C 2) — vastul cimitir tumular din preajma „Cetății".

Ca un element de surpriză — în sensul că el a apărut în săpăturile din 1948 în afara previziunilor noastre, — semnalasem descoperirea unor urme de locuire (pe „Cetățuie") și a unui număr destul de însemnat de înmormântări (în C 2) din epoca evului mediu românesc, urme pe care le datasem ipotetic în perioada cuprinsă între secolele 13—15 din era noastră.

Campania 1949 urma să extindă și să adâncească explorarea în sectoarele amintite și anume, precis, să se desvolte în chipul următor:

1. Pe „Cetate" prin săpături pe o mai largă suprafață să se verifice existența presupusă în urma săpăturilor din 1948 a construcțiilor de apărare și de locuit din colțurile NE și SE ale „Cetății". Totodată să se caute o confirmare pe spațiu mai larg și o precizare a stratigrafiei depunerilor arheologice intâlnite în 1948 și în plus să se înceapă recoltarea sistematică a unor materiale reprezentative pentru fiecare nivel arheologic identificat.

2. In necropola tumulară trebuia să se caute o verificare a rezultatelor obținute în 1948 și totodată o îmbogățire a observațiilor făcute în campania anterioară. Aceasta în vederea stabilirii definitive a riturilor de înmormântare și a cronologiei exacte a diferitelor înmormântări.

3. In ceea ce privește complexul așezărilor din evul mediu pe teritoriul R.P.R. trebuia ca prin găsirea și săparea mai multor bordeie să se completeze seria de tipuri ale inventarului ceramic și din alte materiale și să se caute, prin această îmbogățire a materialelor, ca și prin alte elemente directe de datare, a se preciza data exactă a acestei locuiri pe teritoriul R.P.R.

In vederea rezolvării temelor menționate sub 1, s'au executat pe „Cetate"

---

1) A se vedea raportul preliminar asupra săpăturilor din 1948 dela Zimnicea în revista „Studii" Nr. 1 pe 1949.

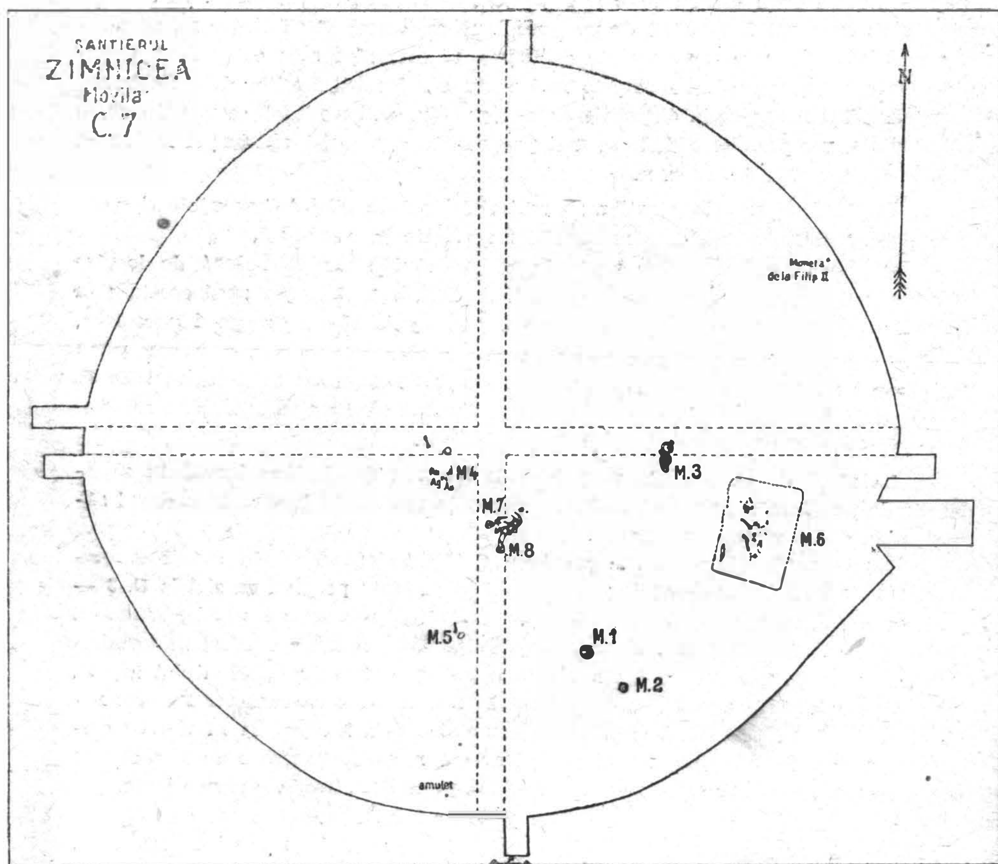
săpăturile VI, VI 1, VII şi VII 1 în colţul de SE al promontoriului. S'a ales deocamdată această porţiune de teren, deoarece în primul rând săpătura V din 1948 ne semnalase în această regiune existenţa unor depuneri mai bogate în materiale hellenistice de import, iar pe de altă parte resturile de construcţii de lemn întâlnite în acest sector în straturile adânci, în săpătura din campania 1948, indicau aci construcţii mai puţin importante; am socotit deci că este mai bine ca înainte de a ataca presupusele construcţii din colţul NE să ne creiem o bază de experienţă în sectorul de SE. Săpătura VI—VII a constat într'o secţionare în echer a porţiunii de teren respective (şanţurile VI şi VII late de 3 m.) şi într'o extindere pe suprafaţă mare în unghiul astfel creat (săpăturile VI 1 — VII 1). Această săpătură pe suprafaţă largă a avut drept scop explorarea cât mai intensivă a ultimului strat de resturi de locuire, păstrat în urme mai consistente în acest sector, pentru a începe astfel realizarea intenţiei amintite de a obţine materiale mai bogate şi tipice pentru fiecare nivel de locuire identificat la Zimnicea. Aceasta înseamnă că în timp ce secţiunile VI şi VII au fost săpate până la baza depunerilor arheologice întâlnite, extinderea VI 1 — VII 1 nu a fost săpată decât până la baza ultimului nivel de locuire consistent. In total săpăturile VI, VI 1, VII şi VII 1, au afectat o suprafaţă de peste 450 m.p. Adâncimea maximă la care s'a săpat a fost de 2,70 m. şi cea minimă de 1 m.

Rezultatele obţinute nu pot fi relatate aici decât în mod cu totul general. Un mare număr de detalii semnificative vor putea fi comunicate deabia după o prelucrare atentă a materialului recoltat şi o raportare minuţioasă a lui la nivelele arheologice constatate.

Secţiunea VI ne-a arătat în primul rând că presupunerea noastră privind existenţa în această regiune a unor construcţii de lemn nu a fost justă. Departe de a reprezenta un centru de intensă locuire, punctul acesta mai ridicat din teren s'a dovedit a nu fi altceva decât tot o văluire naturală a terenului, la fel cu cea constatată în 1948, pe latura de nord a „Cetăţii", unde, după cum putem reaminti, se presupusese existenţa unui val de apărare. Problema originii resturilor de lemn carbonizat care împestriţează depunerile arheologice cele mai adânci de pe întreaga „Cetate" se pune în urma acestui rezultat şi mai acut decât până acum. Socotim că sectorul de NE al „Cetăţii" capătă din acest punct de vedere o importanţă sporită. In rest, atât secţiunea VI cât şi secţiunea VII au confirmat şi precizat stratigrafia depunerilor arheologice din cea de a doua epocă a fierului dela Zimnicea. Ca elemente noi putem semnala descoperirea sub baza depunerilor din Latène a unor inhumări anterioare epocii Latène, înhumări a căror poziţie coincide cu cea a celor descoperite în 1948 în tumulii C 1 şi C 2 şi a căror dată s'a precizat de data aceasta prin descoperirea la una din ele a unui obiect caracteristic din prima epocă a fierului (Hallstatt). In felul acesta problema unei continuităţi între prima şi cea de a doua epocă a fierului se conturează la Zimnicea in mod mai precis — şi vom vedea că nu numai în acest punct al săpăturii. Din descoperirile din acest sector trebue reţinut pentru moment amănuntul orientării înmormântării cu capul la sud şi al poziţiei întinse pe spate.

După cum s'a amintit mai sus, săpăturile efectuate în colţul de SE al „Cetăţii" au fost folosite pentru explorarea mai intensivă şi mai atentă a ultimului nivel de locuire Latène din acest sector. In lărgirea făcută s'au putut desveli o serie de locuinţe construite din lemn şi chirpic şi care au fost distruse prin incendiu. Pe lângă identificarea precisă a acestui ultim nivel important de locuire Latène dela Zimnicea, s'au putut recolta şi numeroase materiale caracteristice. Prin continuarea şi extinderea săpăturilor din acest sector se va putea în viitor reconstitui dispoziţia locuinţelor în teren, pentru această fază, într'un întreg *cartier* al aşezării. Rezultatele obţinute aici în ceea ce priveşte determinarea materialelor vor putea avea în viitor şi o oarecare importanţă mai largă în cadrul studiului evoluţiei Latène-ului geto-dacic, prin faptul că în linii mari acest nivel are o poziţie cronologică certă. La baza acestui nivel, pătrunzând uşor (5 cm.) în depunerile nivelului anterior, depuneri care constau din cenuşă, s'a descoperit o monetă de bronz de modul mic, nu prea mult circulată, bătută în oraşul grecesc an-

tic Odessos (Varna de astăzi) și făcând parte din seria monetelor autonome a acelui oraș. Data emisiunii acestui tip de monetă se plasează spre sfârșitul secolului al 2-lea în. e. n. Fiind vorba de o monetă de bronz, ea este desigur expresia unor relații de comerț sau de altfel între Zimnicea și coasta tracică a Mării Negre, într'o epocă apropiată de data emisiunii monetei găsite. Credem că nu greșim dacă luăm pentru moment data de 100 î. e. n. drept epocă aproximativă în care se plasează ultimul strat consistent de locuire Latène dela Zimnicea. Acest fapt confirmă în chipul cel mai clar impresiile căpătate încă din prima campanie de săpături dela Zimnicea, impresii care indicau în materialele de acolo lipsa unor urme

din sec. I î. e. n., sau mai exact vorbind din epoca de mare înflorire a puterii geto-dacice în vremea lui Burebista. O concluzie prudentă ar fi așa dar, pentru moment, că ultimul strat consistent de locuire Latène dela Zimnicea este anterior epocii Burebista și reprezintă o continuare a locuirii anterioare de acolo, care, potrivit indicației date de moneta din Odessos, se plasează cu nivelul ei imediat anterior celui căruia îi atribuim moneta, în sec. 2 în. e. n. Ținând seama de faptul că atât în descoperirile din 1948 cât și în cele din anul acesta, cele mai vechi elemente da datare descoperite în cuprinsul locuirei Latène dela Zimnicea ne indică sec. al 4-lea al erii noastre, obținem o încadrare cronologică a locuirii Latène de

aici între sec. 4—1 în. e. n. Moneta orașului Odessos găsită în săpături, ca și o altă monetă de bronz bătută de acelaș oraș și găsită întâmplător de un locuitor la suprafață pe „Cetate" ne mai indică în plus o orientare semnificativă a legăturilor externe pe care le întreținea așezarea getică dela Zimnicea în epoca respectivă, orientare care se îndreaptă după cum vedem în direcția centrelor grecești de pe țărmul Mării Negre din Tracia. Vom vedea că și după alte date legăturile sud-dunărene, balcanice, ale Zimnicei sunt confirmate. Nu este inutil să subliniem încă de pe acum că în general materialele dela Zimnicea documentează o foarte strânsă legătură între acest centru getic și centrele tracice din sudul Dunării. In schimb, legăturile cu coloniile grecești de pe țărmul dobrogean al Mării Negre nu se semnalează până în prezent prin nicio documentare certă. In ceea ce privește documentarea materială pentru etapele mai vechi ale locuirii Latène dela Zimnicea, secțiunea VII ne-a pus la dispoziție elemente prețioase, care după ce vor fi clasate și studiate, vor permite o definire mai prețioasă a aspectului civilizației materiale getice din sec. 4—3 în. de e. n.

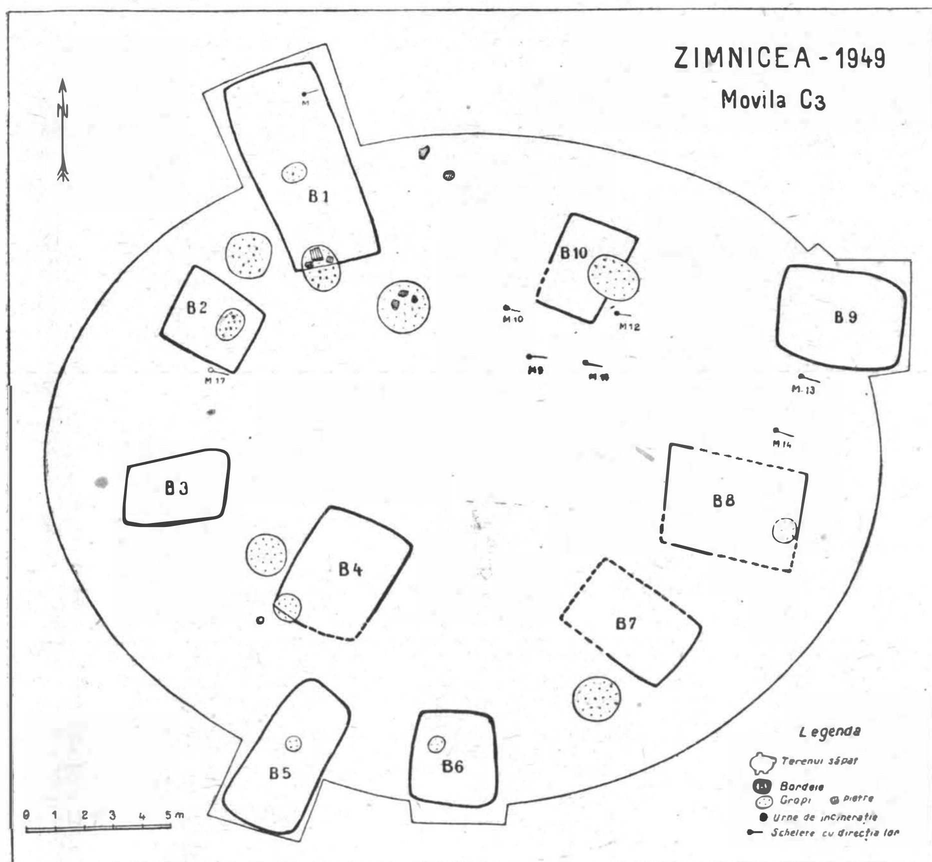
In afară de aceasta, stratigrafia materialelor depe „Cetate" va ajuta și completa înscrierea cronologică a materialelor recoltate în necropolă.

S'a vorbit până în prezent despre ultimul strat *consistent* de locuire Latène dela Zimnicea. Aceasta pentru motivul că în săpăturile din anul acesta s'au descoperit rare indicii, dar certe, ale unei ușoare locuiri și dintr'o epocă ulterioară, anume din sec. 1 e. n. S'ar putea să fie vorba de elemente risipite, deoarece până în prezent nu am putut identifica un nivel clar de depuneri arheologice care să corespundă unei astfel de locuiri. Problema rămâne să fie limpezită prin săpăturile ulterioare din întreg complexul dela Zimnicea.

In afară de observațiile cu privire la locuirea din Latène făcută în săpăturile de pe „Cetate", s'a mai constatat prezența unei slabe locuiri, în sectorul săpat, și în epoca veche românească.

In necropola tumulară din preajma „Cetății" s'au atacat, în cursul campaniei 1949, o serie de noui movile; sunt săpăturile notate pe plan cu siglele C. 3 — C 7. Dintre acestea, cele notate cu C 4 și C 5 s'au dovedit a nu fi movile funerare, în timp ce C. 3, C. 6 și C 7 au adus contribuții importante la studiul înmormântărilor getice în Latène. Pentru a nu da o întindere prea mare prezentului raport, vom expune sintetic rezultatele cu privire la descoperirile cu caracter funerar făcute în tumulii C. 3, C 6 și C 7. Trebue subliniat dela început că în urma experienței făcută în campania trecută, anul acesta movilele funerare au fost săpate în întregime prin sistemul sectoarelor cu două profile transversale permanente. Săparea tumulului funerar C 3 (ca. 600 m. p. în suprafață, înalt de 1 m), care reprezintă movila cea mai înaltă din întregul grup de morminte din preajma „Cetății", ne-a înșelat așteptările în ceea ce privește mormântul principal; în schimb, ea a dus în alte direcții la rezultate remarcabile, care compensează din plin pierderea mormântului principal. Acesta a fost jefuit probabil într'o epocă destul de veche, eventual chiar în antichitate. Pe vârful movilei s'a instalat apoi un alt mormânt din epoca Latène, care și el a fost deranjat și jefuit în parte prin săpături ulterioare. In mantaua movilei au fost instalate în epoca Latène un număr de 9 morminte de incinerație în urnă. Acest lucru confirmă încăodată și ritul de înmormântare constatat anterior, și obiceiul de a practica înmormântări secundare în tumulii construiți inițial pentru o înmormântare deosebită, în genere a unui luptător.

O diferenţiere socială în cuprinsul tribului respectiv se degajează, credem, din însăşi acest tratament deosebit; pe de o parte înmormântarea unor membri ai tribului într'un tumul special construit pentru ei, iar pe de altă parte plasarea unor alte înmormântări mai simple (în urnă) în mantaua unui tumul deja existent. O observaţie nouă a putut fi făcută în movila C 3: o înmormântare de luptător în urnă, unde s'au pus ca ofrande pe lângă toporul de luptă din fier, acoperit cu o pânză din care s'au păstrat resturi clare şi un număr de săgeţi de bronz. Această

observaţie arată că şi în cuprinsul massei luptătorilor au existat diferenţieri, deoarece în mod obişnuit până acuma luptătorii au fost întâlniţi înmormântaţi în movile construite special pentru ei. Săpătura C 3 a dovedit că movila funerară din epoca Latène a fost construită pe un teren în cuprinsul căruia se afla un adevărat cimitir anterior de înmormântări, cu schelete chircite, dintre care majoritatea celor care sunt însoţite de inventar aparţin sfârşitului epocii de bronz.

Aceasta înseamnă că în regiunea din jurul movilei va trebui să se caute în viitor restul acestui cimitir mai vechi. Atât pe suprafaţa movilei C 3, cât şi în jurul ei s'au descoperit în grupare masată numeroase bordeie româneşti din evul mediu, asupra cărora se va insista mai jos.

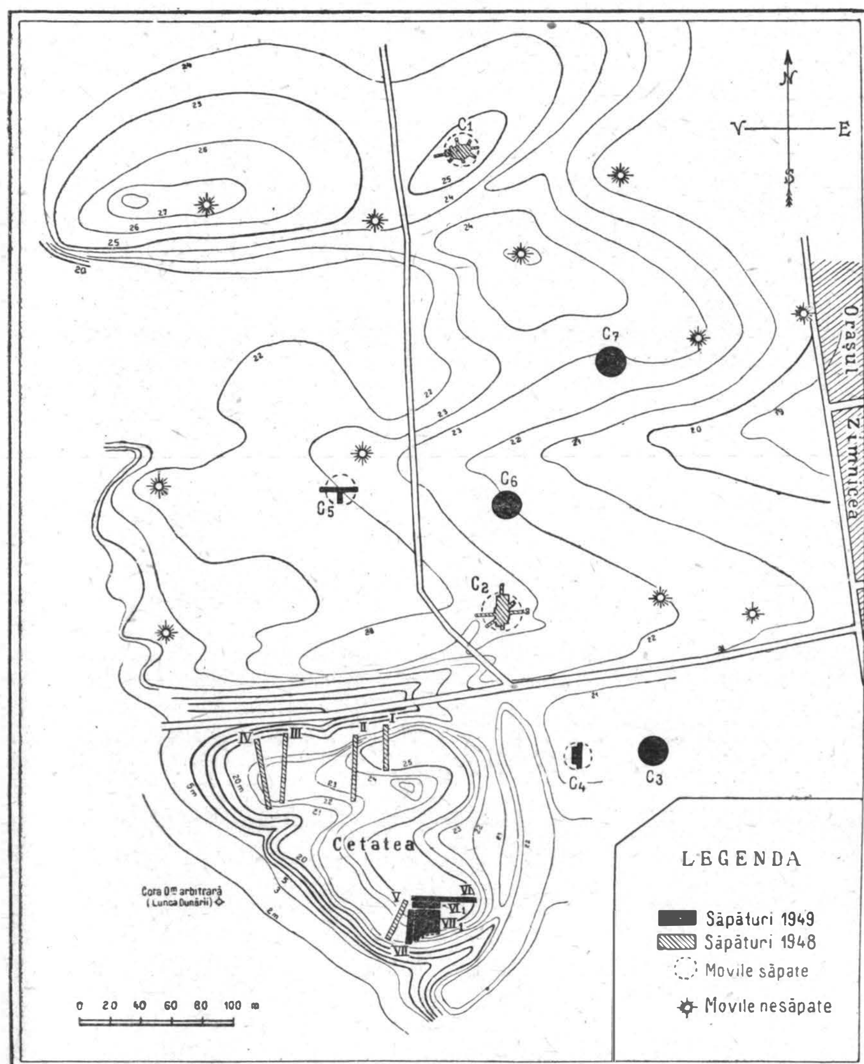
Tumulul funerar C 6 a fost săpat deasemenea în întregime. In el s'a descoperit un mormânt principal, aşezat liber în pământ şi conţinând pe lângă grămada de oase incinerate ale decedatului şi un număr de peste 20 săgeţi de bronz, dintre care majoritatea s'au găsit risipite de către şoareci de pământ pe întreaga suprafaţă a movilei. La marginea movilei, zăcând pe vechea suprafaţă a solului, s'a descoperit o monetă de bronz a lui Alexandru cel Mare. Asupra semnificaţiei acestei descoperiri vom reveni mai jos, atunci când vom discuta situaţia din C. 7.

C 7 a conţinut un număr mai mare de morminte şi a dus la descoperiri care au furnizat date noi asupra riturilor de înmormântare din Latène. Mormântul principal din centrul movilei a fost al unei fetiţe incinerate, cu oasele aşezate direct pe pământ, fără urnă, iar în preajmă podoabe (5 perle de aur, un pendantiv de argint, o oglindă de bronz, trei fibule de argint). Sectorul de sud-est al movilei a conţinut, îngropate ulterior în manta, un număr de 3 morminte cu urnă, dintre care se detaşează un mormânt dublu, reprezentând prima descoperire de acest fel înregistrată până acum. Este vorba de 2 urne funerare similare aşezate alături, înconjurate de vase adiacente, acoperite fiecare cu un capac propriu, şi apoi acoperite încăodată amândouă cu un capac comun. Examinarea oaselor incinerate găsite în aceste urne ne va arăta poate raportul probabil care a existat între aceşti doi indivizi, înfrăţiţi oarecum în moarte. Dar descoperirea făcută în acest sector al movilei C 7, care pare a fi cea mai importantă, este aceea a unei instalaţii pentru arderea morţilor găsită *in situ*. Este probabil că după incinerarea mortului, nu s'a mai putut proceda la operaţiile ulterioare, anume strângerea oaselor calcinate şi a ofrandelor şi înmormântarea lor într'o movilă, ci întreaga instalaţie a fost părăsită din cauze necunoscute, prăbuşindu-se şi îngropându-se apoi în pământ. Observaţiile făcute cu prilejul studierii atente a acestei descoperiri — în care corpul decedatului a fost găsit în resturi clare, calcinat în cuprinsul instalaţiei, — au dus la concluzia că incinerarea morţilor nu se făcea, cum s'ar fi putut crede, pe un rug, ci într'un cuptor construit din pietre şi lut. Inăuntrul acestui cuptor decedatul a fost găsit aşezat în orientarea obişnuită a mormintelor Latène dela Zimnicea, anume cu capul la sud şi picioarele la nord, întins pe spate, alături de ei, în stânga lui, la cap, fiind aşezate în lung 2 lănci de fier, dintre care una de dimensiuni respectabile. Este vorba aşa dar de un luptător. In cuprinsul cuptorului erau dispuse cu prilejul incinerării un număr destul de mare de vase de lut, care conţineau desigur ofrande, şi ale căror tipuri reprezintă exclusiv amfore de tip grecesc şi amfore cratere şi străchini de tip local. Toate aceste vase de lut, al căror număr se va putea şti numai după reconstituirea lor (10—12 vase mari) au fost găsite calcinate şi sdrobite deasupra corpului decedatului. După observaţiile făcute, baza cuptorului a fost rectangulară, iar gura lui către nord.

Şi în C 7, tot la marginea movilei şi zăcând tot pe vechiul nivel al solului (pe humusul preistoric) deasupra căruia s'a construit movila, s'a descoperit, de data aceasta o monetă de bronz a regelui Filip al 2-lea al Macedoniei, deci din prima parte a celei de a doua jumătăţi a sec. 4 î. e. n. Aceste descoperiri de monete

macedonene de bronz din sec. al 4-lea, în cuprinsul movilelor C 6 și C 7, pun o serie de probleme, dintre care unele trebuesc discutate chiar aici. Intâi, descoperi-

ZIMNICEA
PLANUL SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE

rea lor în cuprinsul unei movile funerare poate fi fortuită: ele au putut să zacă la suprafața solului, înainte de construirea movilelor și movilele să fi fost construite întâmplător, deasupra lor. In acest caz ele ar documenta doar existența unei lo-

cuiri Latène în regiune în sec. al 4-lea î. e. n. Căci nu ni se pare a fi îndoială că avem de a face cu tipuri emise în timpul vieţii celor doi regi şi că aceste monete fiind de bronz nu reprezintă relicve ale unui trecut mai îndepărtat într'o epocă mai nouă. In afară de aceasta, oricum am privi aspectul cronologic şi stratigrafic al acestor descoperiri, ele indică neechivoc o orientare semnificativă a legăturilor externe ale Zimnicei getice. Insă această dublă coincidenţă, a descoperirii a două monete de bronz a celor doi mari regi macedoneni, tocmai sub două movile funerare, poate părea ciudată. Şi, în cazul acesta, prezenţa lor la baza movilelor funerare poate fi interpretată drept rezultatul unei depuneri intenţionate, ceea ce înseamnă că ele datează momentul construirii movilelor. Se câştigă în felul acesta un preţios element de datare pentru epoca construirii celor două movile şi implicit cel puţin pentru mormintele principale din ele. Dealtfel tipurile de obiecte găsite in cele două morminte principale sprijină această din urmă ipoteză.

Elemente din prima epocă a fierului (Hallstatt) au fost descoperite deocamdată sporadic în sectorul săpăturii C 5, care s'a dovedit a nu fi atacat, cum crezusem, o movilă funerară, ci un dâmb conţinând resturi difuze de locuire. In felul acesta problema antecedentelor hallstattiene ale locuirii getice din Latène dela Zimnicea, începe să capete construiri mai accentuate. Dacă ţinem seama şi de urmele din epoca de bronz descoperite până acum la Zimnicea, ne putem imagina cum se desemnează o dăinuire a locuirii în această regiune din epoca de bronz, până spre sfârşitul Latène-ului, urmând să se precizeze prin săpăturile viitoare în ce măsură avem de a face cu o continuitate perfectă şi care au fost aspectele concrete pe care le-a avut această continutitate la Zimnicea.

Mormintele getice din epoca Latène descoperite în cursul campaniei 1949 au furnizat în afară de observaţiile generale pe care le-am amintit, un număr destul de mare de tipuri de vase de lut ars şi de obiecte de metal şi alte materiale, al căror studiu de amănunt, ce urmează să se facă, va permite pe de o parte o cronologizare mai exactă a tipurilor de antichităţi getice din perioada dintre sec. 4-1 în. de e. n., iar pe de altă parte, concluzii destul de nete cu privire la starea economică şi socială şi la legăturile externe ale tribului respectiv. Este destul să amintim 2 sectoare in care se pot aştepta dela acest studiu concluzii noui concrete: evoluţia fibulelor de tip traco-getic şi legăturile strânse dintre masa geto-dacică dela nord de Dunăre şi din podişul ardelean şi masa tracică din peninsula Balcanică.

In cuprinsul movilei C 3, ca şi alături de ea în săpătura C 4, — unde iarăşi nu a fost movilă funerară ci un dâmb natural — s'au descoperit un număr de 11 bordeie româneşti. Urmele descoperite în preajmă arată că această aglomerare de bordeie româneşti se întinde spre tot terenul din jur. Socotim îndreptăţită concluzia că ne aflăm în această regiune într'un sector important al satului românesc a cărui topografie începe astfel a se preciza, mai ales dacă ţinem seama de faptul că la nord de şanţul de apărare al „Cetăţii" (în regiunea săpăturilor C 1, C 2 şi C 5 — C 7) nu s'a găsit până în prezent nicio urmă de locuire românească, în afară de cimitirul atins în sectorul săpăturii C 2. Dintre descoperirile făcute în cuprinsul bordeielor româneşti, şi lăsând la o parte pentru moment detalii de construcţie a lor, trebuesc semnalate în primul rând elementele care ne îngădue o datare certă a acestui complex românesc. Aceste elemente sunt până în prezent următoarele: In bordeiul nr. 4 din C 3 au fost descoperite 2 monete de argint

bătute de către Vladislav I al Țării Românești (a doua jumătate a sec. al XIV-lea e. n.). In regiunea dela sud de C 3 și C 4, regiune unde bănuim că se extinde aglomerarea de bordeie românești, s'a descoperit la suprafață o monetă de bronz bulgărească, de tipul bătut de către Țarul Ivan Alexandru împreună cu fiul său Mihail, tip a cărui emisiune a durat până la 1355, dată dela care înainte Țarul Ivan Alexandru bate monetă numai cu efigia lui singur. Alte două monete de bronz bulgărești, găsite tot in preajma bordeielor românești, au fost bătute, una de Țarul bulgar Mihail Sișman (1323-1339), iar cealaltă de Ivan Alexandru cu fiul său Mihail. La aceste elemente directe și concrete se adaugă considerația că nici în săpături și nici în descoperirile întâmplătoare nu s'a semnalat până în prezent la Zimnicea nicio monetă ulterioară acestei epoci — nici măcar de a lui Mircea cel Bătrân. Ne socotim îndreptățiți așa dar să admitem că locuirea românească dela Zimnicea se situează în a doua jumătate a sec. al XIV-lea din e. n. Ea a putut desigur continua și în sec. XV, dar ceea ce interesează în primul rând este a se stabili care este epoca în care trebue ancorată perioada principală de locuire românească de aci.

Săpăturile din 1949 au îmbogățit în chip esențial și substanțial, materialele românești recoltate până acum la Zimnicea. Practicarea agriculturii a fost dovedită prin descoperirea în bordeiul din C 3 a unei cantități importante de cereale carbonizate (grâu și mei). Cerealele erau ținute într'un sac ale cărui resturi s'au păstrat. In privința faunei domestice semnalăm descoperirea unor oase de pasăre în bordeiul nr. 2 și a cojilor de ouă de pasăre în absolut fiecare bordei. In legătură cu practicarea creșterii vitelor și a comerțului de vite este semnificativă descoperirea unui instrument de fier pentru marcat vitele. Utilajul de fier se dovedește a fi fost bogat și variat, printre descoperiri figurând mici săpăligi, clește de foc, dalte, foarfecă, undrele, undițe, etc. Reflexe ale cavalerismului feudal se manifestă în descoperirea unui pinten fragmentar și al unei apărătoare de picior (cnemidă), — piesă din armură. Apoi vârfuri de săgeți de fier.

Ceramica românească, dintre care o bună parte smălțuită și frumos decorată, de tradiție bizantină, este foarte bogat reprezentată prin descoperirile din anul acesta înfățișând o serie variată și completă a ceramicei românești din sec. al 14-lea. Ca forme constante se întâlnesc străchinile, cănile, ulcioarele, (toate smălțuite), apoi, nesmălțuite, oalele de fier cu o toartă și unele ulcioare. Vase de provizie nu s'au găsit și nici vase de metal.

Legătura dintre aceste bordeie și indivizii înmormântați în cimitirul creștin descoperit anul trecut în sectorul săpăturii C 2, este stabilită, dacă mai era nevoie, de descoperirea în cuprinsul bordeielor a unui număr de cca 15 butoni sferici pentru haine, de exact acelaș tip cu acela care împodobeau îmbrăcămintea morților din cimitir.

Socotim în genere că săpăturile din 1949 dela Zimnicea și-au atins în cadrul campaniei efectuate obiectivul fixat și definit în tema „Urmărirea așezărilor din societatea primitivă și sclavagistă din regiunea Dunărea de jos". Ele au precizat și mai mult problemele de amănunt care se pun în legătură cu tema amintită și au scos la suprafață o serie de alte noui probleme. Desigur că față de întinderea în spațiu a complexului dela Zimnicea, săpăturile efectuate până acum au un caracter de început și sunt incomplete. Pornite pentru cercetarea în principal a Latèn-ului getic, săpăturile dela Zimnicea s'au dovedit fructuoase și pentru studiul

în ansamblu mai mare al așezărilor oamenilor din societatea primitivă în regiunea respectivă și în afară de aceasta pentru studiul și ilustrarea vieții populare românești din sec. al 14-lea. Aceste considerații, precum și aceea că pe baza experienței practico-tehnice, stratigrafice și topografice acumulate până în prezent la Zimnicea, acest șantier poate servi și în viitor, mai eficient și mai util, drept șantier-școală.

A. Alexandrescu, N. Adăniloaei, B. Mitrea, I. Barnea, S. Casan, C. Matees-cu, I. Nestor, A. Nițu, P. Polonic, M. Pauncev, V. Zirra.

Responsabil

I. NESTOR

AŞEZĂRILE ŞI CIMITIRELE DIN SOCIETATEA PRIMITIVĂ ÎN OLTENIA

I

Şantierul arheologic dela Verbicioara-Dolj

Şantierului nostru i s'a fixat următoarea problemă: *Cercetarea aşezărilor şi cimitirelor din societatea primitivă din Oltenia.*

1) *Săpăturile dela Verbicioara.*

Anul acesta s'au intreprins săpături intensive intr'o aşezare primitivă din treapta inferioară a barbariei, aparţinând civilizaţiei neolitice zise de tip Sălcuţa, deasupra căreia se află o nouă civilizaţie, care se datează în epoca bronzului. Aşezarea aceasta este acoperită de un vast cimitir din a doua jumătate a secolului XIV.

Din punct de vedere antropogeografic, ne aflăm la câţiva kilometri de marginea platformei oltene, la obârşia unui pârâu foarte bogat în isvoare puternice.

Aşezarea principală (A), se găseşte in dreptul văii numită „la trestie", pe un bot de deal rotund, cu expunere spre Sud şi flancat de alte două înălţimi asemănătoare, pe care se găsesc aşezări contemporane, (B la Est şi C la Vest), lipsind însă mormintele româneşti. Cele trei aşezări sunt separate de platou printr'o padină arcuită. In apropiere de sat s'a determinat o nouă aşezare (D), aparţinând primei epoci a fierului (treapta superioară a barbariei).

Rezumând rezultatele, constatăm că unele fragmente ceramice descoperite in stratul de cultură Sălcuţa, şi anume in gropile şi bordeele circulare, cari străbat orizontul A al solului in depunere pe acele vremuri, intrând câte odată în orizontul B (lut roşu), ne-au pus pentru prima dată în faţa unor produse ce par mai vechi decât tipul Sălcuţa din această regiune, care ridică problema originii culturii Sălcuţa. Deşi sunt încă puţine materialele descoperite, totuşi ele ne arată că societatea primitivă din vremea civilizaţiei Sălcuţa a avut, — la începutul desvoltării culturii sale materiale, raporturi reciproce cu civilizaţia Turdaş şi Boian.

Cu toate că stratul de cultură Sălcuţa este mult mai sărac în aşezarea dela Verbicioara, decât în cea de pe „Piscul Cornişorului" (Sălcuţa), săpăturile noastre au putut preciza, — de prima dată la noi — trei stadii de desvoltare a culturii Sălcuţa, in care se poate urmări desvoltarea modului de producţie in perioada celei mai intense culturi neolitice din treapta inferioară a barbariei. Aceste trei stadii corespund celor trei niveluri, pe care le-am determinat stratigrafic in aproape toate şanţurile şi sondagiile făcute anul acesta. (A se vedea profilul şanţului III pe o lungime de 45 m., din planşă). Prelucrarea materialului va arăta, cu

siguranță, deosebirile stilistice, apariția formelor noui și dispariția celor vechi, cu toate că materialul ceramic este fragmentar și relativ sărac, datorită faptului că incendiile locuințelor au avut un caracter parțial.

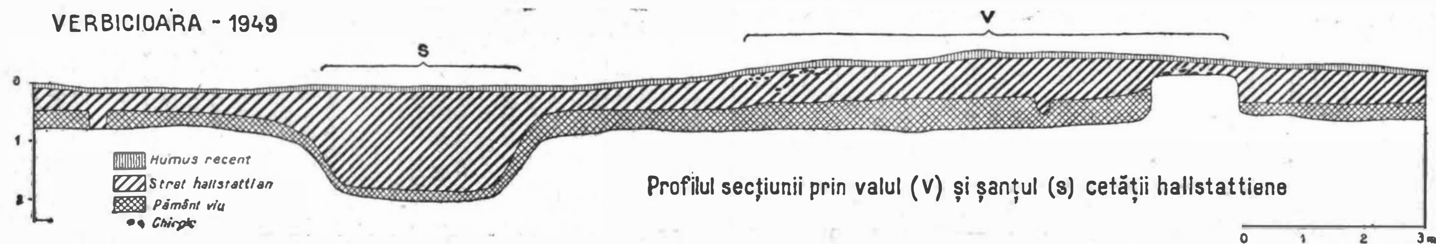
Civilizația Sălcuța a avut o desvoltare de mai multe secole, dar procesul istoric al desvoltării sale nu ne este cunoscut. Descoperirile dela Verbicioara au pus pentru prima oară în mod concret problema originii și desvoltării sale, dar abia o săpătură metodică într'o așezare contimporană, ca cea dela Sălcuța (Piscul Cornișorului), ne va da un răspuns complet.

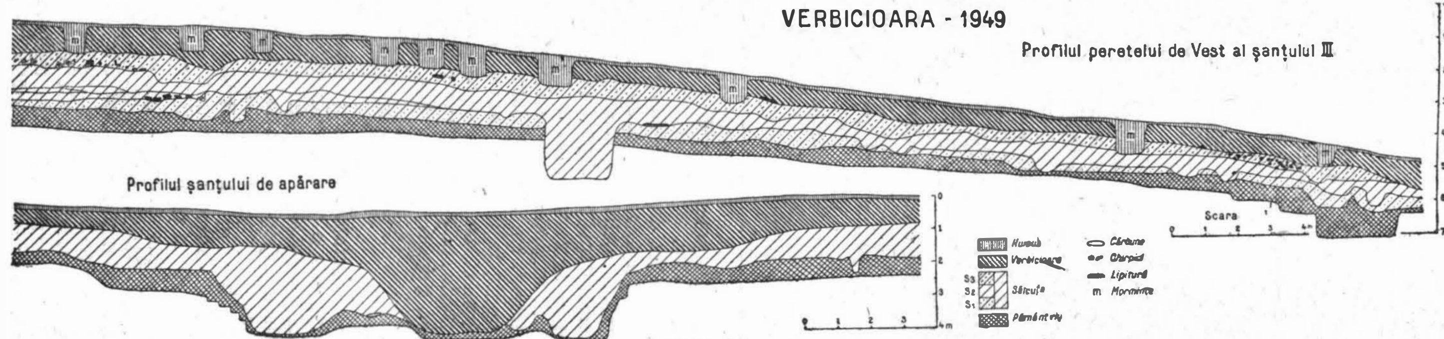
Dar descoperirile din stratul neolitic Sălcuța ne-au pus și probleme generale din istoria societății primitive, în legătură cu tipul de locuințe, cu activitatea de producție și cu schimbul. De pildă în fundul unei gropi s'a descoperit un important depozit de lame de silex,— unele neprelucrate. De subliniat că producția de prelucrare a silexului este mai săracă în cercul Sălcuța, decât în Gumelnița, iar în locuința I de pe așezarea B s'a dat peste un mare număr de râșnițe întregi și fragmentare, de toate dimensiunile și tipurile, precum și material brut, cioplit sau semilucrat. In aceeaș locuință s'a găsit un număr de 120 greutăți de țesut, de trei forme diferite. Nu poate fi vorba numai de depozite obștești, ale comunității primitive de pe acele locuri, ci și de o diviziune naturală a muncii, de o specializare în lucrarea pietrei și a silexului și chiar de un schimb cu așezările vecine sau mai îndepărtate. Trebue să ne gândim, de sigur, deopotrivă și la olărit, — care era foarte desvoltat în această vreme și care cerea de asemeni o specializare.

Pe de altă parte descoperirea marelui depozit obștesc de greutăți de țesut din locuința I (așezarea B) confirmă în mod categoric spusele lui Fr. Engels că dintre realizările în domeniul activității de prelucrare, *țesutul* a fost acela care a avut o importanță deosebită și care a rămas trăsătura esențială a treptei mijlocii a barbariei. Depozitul dela Verbicioara ne arată că țesutul luase o desvoltare însemnată încă dela sfârșitul neoliticului. Pe de altă parte această descoperire arată că in elaborarea unei juste periodizări a istoriei societății primitive din Republica noastră, trebue să pornim dela precizările lui Fr. Engels, ținând seama de forțele motrice ale istoriei societății primitive.

In nivelul superior al civilizației Sălcuța se observă o sporire a oaselor de animale, ceeace arată o desvoltare a creșterii vitelor, precum și întrebuințarea metalelor. Pe de altă parte, producția ceramică și felul locuințelor documentează o trecere dela raporturile matriarhale la organizarea patriarhală. Treapta mijlocie a barbariei este documentată la Verbicioara prin trei civilizații bine definite: *tipul Coțofeni, tipul Glina III, și tipul, nou pentru noi, Verbicioara,* care prin tot felul de izvoare arheologice, ne ajută la studierea procesului general al desvoltării istorice a societății primitive de aci până la descompunerea comunei primitive într'o societate civilă. Primele două civilizații se găsesc mai mult în gropi și răspândiri.

Dacă civilizația Coțofeni și Glina III ne-au dat, în general, mai puțin material, în schimb civilizația bronzului, pe care o numim de tip *Verbicioara,* ne-a adus suficient material ca să determine și să caracterizeze în chip concludent o nouă civilizație din perioada mijlocie a barbariei, care constituie o verigă în procesul general de desvoltare a societății primitive din Oltenia. Inventarul acestei noi culturi este bogat și variat, el având forme preluate și dela culturile anterioare și perfecționate, precum și forme noi. Ca vreme, această cultură se datează în perioada mijlocie a epocii bronzului dela noi și pela începutul perioadei târzii a aceleași perioade, corespunzând deci treptei mijlocii a barbariei după periodizarea Engels-Morgan. Uneltele agricole descoperite la Verbicioara arată suficient de clar că agricultura nu fusese părăsită pe treapta mijlocie a barbariei, cu toate că creșterea vitelor începe să dobândească o importanță din ce în ce mai mare, care va determina prima mare diviziune socială a muncii. Cultura Verbicioara oglindește *un tip de gospodărie,* în care creșterea vitelor n'a câștigat încă independență față de agricultură. Cele două „săpălige" de corn de cerb, în forma unui pantof și prevăzute cu o gaură orizontală, par a fi strămoșul brăzdarului plugului de mai târziu și ne indică, pentru prima oară la noi, apariția întrebuințării forței de tracțiune a animalelor în agricultura primitivă.

VERBICIOARA - 1949
S
V
0
1
2
Humus recent
Strat hallstattian
Pământ viu
Chirpic
Profilul secţiunii prin valul (V) şi şanţul (s) cetăţii hallstattiene
0 1 2 3m

VERBICIOARA - 1949
Profilul peretelui de Vest al şanţului III
Profilul şanţului de apărare
m
Scara
0 1 2 3 4m
0 1 2 3 4m
S3
S2
S1
Sălcuţa
Lipitură
m Morminte

Deasemenea se ajunsese la o vădită desvoltare a producţiei de ţesut, după cum arată marile greutăţi de lut ars, — cele mai mari şi mai grele găsite până acum, într'o aşezare din perioada mijlocie a barbariei dela noi şi după numeroasele fusaiole de lut, de forme foarte felurite, şi decorate.

Cercetările ce le-am făcut pentru aflarea necropolei oamenilor epocii respective ne-au dus în ultimele zile la rezultatele dorite, care vor trebui, totuşi, controlate pe viitor. Anume, am descoperit pe versantul de peste „valea cu trestii" un schelet deranjat şi un altul în bună stare de conservare, având o poziţie chircită sau adunată, cu orientare Sud-Nord şi cu un inventar ce numără doi cercei de bronz de tip cunoscut sub denumirea de „Aunjetitz" şi un ac de bronz pentru prinderea hainelor (găsit pe umărul stâng), de tip sudic. Un alt mormânt, de data aceasta de incineraţie, aparţine culturii bronzului de tip Verbicioara, judecând după forma şi decorul urnei funerare, caracteristice acestei culturi.

Nu lipsesc în împrejurimile imediate ale aşezărilor dela Verbicioara nici dovezile desvoltării mai departe a societăţii primitive în perioada superioară a barbariei şi a civilizaţiei şi chiar în epoca prefeudală. Am descoperit suficiente urme din prima epocă a fierului (Hallstatt) şi din Latène (produse ceramice locale dacogctice).

Dar ceeace prezintă iarăşi importanţă deosebită pentru istoria patriei noastre este cimitirul de deasupra aşezării principale (A), care, dacă ne-a furnizat oarecum puţin material, pe baza căruia putem face datarea îngropărilor (monete de aramă şi argint, precum şi inele, ne-a dat însă în schimb suficient material osteologic pentru determinarea tipului antropologic al acestei însemnate regiuni, după întemeierea Principatelor, fără a mai vorbi de contribuţia la istoria circulaţiei monetare din această epocă. Cimitirul se datează din a doua jumătate a sec. XIV, după monetele româneşti dela Vlaicu-Vodă şi probabil dela Radu I şi după cele bulgăreşti (dela ţarul Alexandru 1331—1371).

Pe partea opusă a văii se află un al doilea cimitir, probabil din sec. XVII-XVIII-lea.

Una din problemele ce ni le-au pus pentru prima dată în faţă săpăturile dela Verbicioara şi care s'a şi putut rezolva definitiv, este prezenţa unui *puternic şanţ de apărare* a aşezării principale, în epoca civilizaţiei Sălcuţa şi a celei de tip Verbicioara. (Vezi profilul planşei). E vorba de şanţul din partea de Nord, care încinge aşezarea şi o separă de platou. O secţiune făcută în padina arcuită a aşezării, în prelungirea şanţului II, a dovedit existenţa acestui şanţ, la fundul căruia, datorită unei minuţioase cercetări, am găsit material arheologic, concludent în această privinţă. Aşezarea dela Verbicioara reflectă noul stadiu de desvoltare a societăţii omeneşti din regiune. Pe treapta mijlocie a barbariei războaiele de jaf, (procurare de bogăţii şi robi), deveniseră fenomen caracteristic regimului patriarhal. Faptul acesta a dat naştere la necesitatea întăririi aşezărilor tribale.

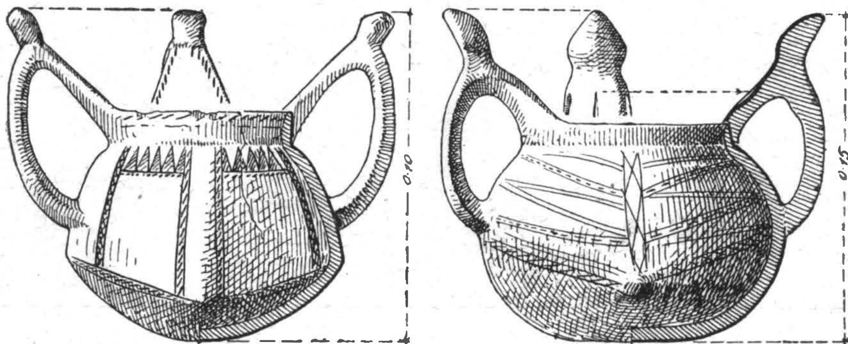
Cetatea dela Verbicioara. — In sat era de mult cunoscută o cetate de pământ de o formă ovală, cu un diametru de 100x110 m., încinsă cu un şanţ şi un val de apărare, asemănătoare altor cetăţi din Oltenia, ca cele dela Gemeni-Mehedinţi, Castrele-Traiane, Dobridor, Galicea-Mare, Gherceşti, Bârca şi Portăreşti, toate în judeţul Dolj şi probabil şi altele încă necunoscute. Două secţiuni făcute în şanţul şi valul de apărare au putut preciza epoca acestei cetăţi care aparţine primei perioade a fierului din acea regiune. Valul cetăţii a fost întărit cu două „ziduri" şi palisadă de lemn. Cetatea a fost însă puţin locuită, fiind repede părăsită şi incendiată. Toate sondagiile făcute de noi in incintă n'au dat nici un material arheologic, materialul pentru datare descoperindu-se în şanţul de apărare şi printre pietrele „zidurilor". A se vedea secţiunea A.

Privite aceste cetăţi în răspândirea lor geografică faţă de vadurile Dunării dela Basarab-Dolj şi Ostrovul-Mare — Balta-Verde-Mehedinţi s'ar părea, dacă şi celelalte cetăţi, care trebuiesc neapărat cercetate, ar aparţine aceleiaşi vremi (forma şi mărimea pledând pentru aceasta), — că ne aflăm în faţa unui eveni-

ment istoric de mare importanţă pentru valea Dunării, şi anume în faţa unei încercări de cucerire care vine dinspre Vest sau dinspre Sud. Se poate emite deasemeni şi ipoteza unei organizări a apărării populaţiei dela sfârşitul sec. V-lea î. e. n., în faţa unui alt pericol ce vine din afară.

Cetatea dela Verbicioara, datată acum în mod sigur, — ridică deci o importantă problemă pentru istoria primitivă a Republicei noastre, care trebuie rezolvată într'un viitor cât mai apropiat, mai ales că aceasta depinde numai de săpăturile arheologice ce ar urma să se facă în toate celelalte cetăţi amintite.

In orice caz, cetatea dela Verbicioara, prin precizările stratigrafice de acolo şi prin materialul arheologic descoperit anul acesta în cele două secţiuni, arată în mod clar că tratarea ei nu poate fi întreprinsă izolat, ci în legătură cu toată cultura materială din prima epocă a fierului (Hallstatt), dela noi şi din regiunile învecinate.

VERBICIOARA — Două vase din stratul de cultură Verbicioara.

In afară de aceasta, cetatea dela Verbicioara, — cât şi celelalte cetăţi amintite aici, — indică o organizare politică şi militară destul de puternică, datorită căreia s'a putut ridica o atare cetate în acea epocă şi s'a încercat o rezistenţă militară. Construirea unor morminte cu piatră dela Balta-Verde şi prezenţa unui vast cimitir de luptători arată deopotrivă o aceeaş puternică organizare în cuprinsul patriei noastre. Cetatea dela Verbicioara, cât şi cimitirul dela Balta-Verde-Gogoşi, se leagă strâns şi de apariţia şi desvoltarea sclavajului pe teritoriul Republicei noastre.

Nu rămân străine de problemele puse mai sus nici cele opt (8) morminte în tumuli din pădurile vecine satului Verbicioara, pe care le-am săpat anul acesta.

D. Berciu, C. Buniş, E. Comşa, D. Ionescu, Gh. Marin, S. Marinţ, C. Nicolaescu, M. Nicolau.

Responsabil
D. BERCIU

II

ŞANTIERUL DELA BALTA - VERDE

Săpăturile dela Balta-Verde s'au desfăşurat pentru atingerea obiectivelor propuse de Institutul de Istorie al Academiei Republicei Populare Române.

Săpăturile din Iulie 1949 au dus la determinarea celei mai vaste necropole din ţara noastră dela sfârşitul treptei superioare a barbariei. Mormintele au formă de mici tumuli şi sunt răspândite pe o mare întindere, la hotarul dintre comuna Balta-Verde şi Gogoşi. Cele mai numeroase morminte se găsesc pe proprietatea ultimei comune. Numărul lor se ridică la câteva sute. In campania din vara aceasta s'au săpat 96 tumuli. Nu toţi tumulii conţin urme arheologice sau schelete. Necropola era necunoscută până acuma. Ea a fost identificată în timpul cercetărilor din anul acesta. In faţa necropolei, peste braţul Dunării, se află pe Ostrovul-Mare alte morminte în tumuli, cu material arheologic similar. Aceste morminte sunt pe cale de a fi distruse de către apele Dunării şi din cauza terenului cu caracter de dună.

In vecinătatea imediată a necropolei se găseşte cimitirul cu urne de incineraţie din epoca bronzului şi a primei epoci a fierului, săpat de noi în toamna anului 1932, precum şi seria de alte morminte în tumul, din care au fost săpate numai 8 în 1932.

Necropola de mai sus aparţine unor *luptători localnici,* îngropaţi după ritul înhumaţiei şi înarmaţi cu săbii şi lănci de fier, pumnale şi topoare de luptă cu două tăişuri. In mod cu totul sporadic au apărut şi morminte de copii (vezi: mormântul dublu nr. XVI) şi de femei, precum şi două morminte de incineraţie (mormântul V şi LXX). E vorba de morminte individuale în tumul.

Materialul descoperit în aceste morminte are un aspect cultural istoric ce se încadrează în general în cultura materială din perioada de tranziţie spre a doua epocă a fierului de pe teritoriul Republicei noastre. Atât armele, cât şi podoabele de metal (numeroase agrafe, forme nord-vest-balcanice, central-europene şi nord-est-italice), brăţări, ace, perlele de sticlă şi vasele de lut ilustrează minunat de clar această vreme de tranziţie, care, mai ales în regiunile noastre se datează în sec. V—IV-lea în. de era noastră, dăinuind deci până la formarea noii culturi Latène, a cărei documentare în regiune nu poate fi mai timpurie de jumătatea sec. IV-lea în. de e. n. sau ultima jumătate a aceluiaş secol, atât cât se ştie până în prezent.

Pentru aceeaşi vreme târzie a culturii pledează şi descoperirile făcute în a doua grupă de tumuli de pe teritoriul comunei Balta-Verde, dealungul Văii Dunării. Din această grupă, cunoscută încă din 1932, s'au săpat 12 tumuli. Aici este vorba de *morminte colective în tumuli,* al căror număr se ridică uneori până la 10. Poate că ne găsim în faţa unor movile funerare ale ginţilor (gentilitius tumulus), deosebite de cimitirele comune.

/

Ele aparţin, nu numai unor luptători, dar şi populaţiei civile. De aceea, suntem înclinaţi a le considera drept morminte ale familiilor din localitate. Mormintele luptătorilor apar alături, în acelaş tumul, — cu morminte cu construcţie de piatră şi morminte simple, similare celor din marea necropolă amintită mai sus. Inventarul mormintelor este de o rară bogăţie şi varietate.

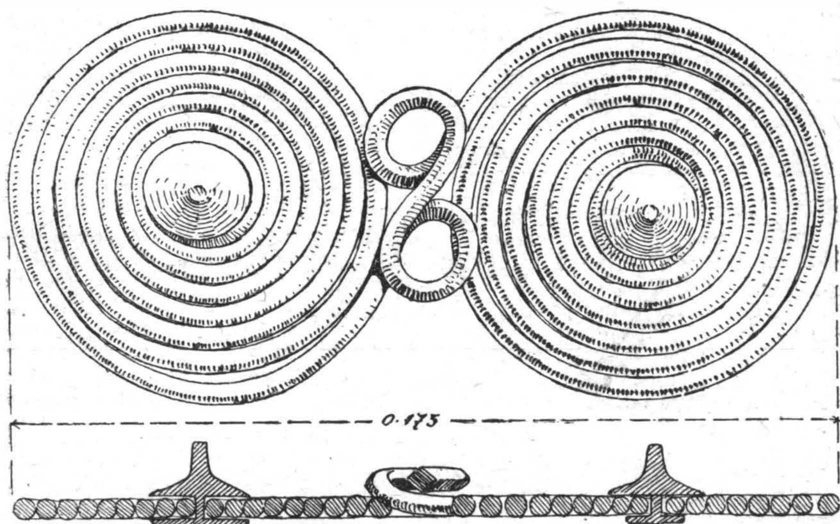
Descoperirile dela Balta-Verde — Gogoşi pun din plin problema „ilirică" în istoria primitivă a Republicei noastre. Incă din 1924 V. Pârvan aborda această problemă istorică pe baza descoperirilor dela Gruia, — nu prea departe de Balta-Verde. De data aceasta însă, problema capătă toată amploarea sa. In 1924 V. Pârvan vorbea de o penetraţie ilirică în regiunile geto-dace dela Dunărea de mijloc. De atunci ştiinţa noastră arheologică s'a menţinut la teoria penetraţiei ilirice la Nord de Dunăre. Fără îndoială o atare ipoteză pare foarte seducătoare. Dar problema „ilirică" dela noi era legată de cultura hallstattiană de pe teritoriul patriei noastre. In prezent, această cultură este foarte bine documentată în Oltenia, prin cimitire şi aşezări, — apoi în Muntenia (descoperirile dela Odobeşti-Dâmboviţa; Boian-Ialomiţa; Bucureşti şi foarte recent (1948) Blejeşti-Vlaşca şi Verbicioara-Dolj, în Dobrogea de Nord şi Moldova de Sud (Poiana şi Rugineşti) şi Stoicani-Covurlui, fără a mai vorbi de prezenţa ei în Transilvania şi Banat, unde era cunoscută mai de mult. Nu poate fi vorba la Balta-Verde de o simplă enclavă militară ilirică, fiindcă morminte cu un inventar similar am întâlnit tocmai în Nordul judeţului Gorj (Teleşti şi Drăgoeşti) şi în parte la Feregele-Vâlcea, precum şi dealungul Dunării oltene (Gruia, Basarabi-Dolj, Gura-Padinei-Romanaţi etc.). In morminte întâlnim, după cum am spus, femei, copii şi bărbaţi neînarmaţi. Deci o populaţie care locuia aici. In plus, ceramica din mormintele noastre ne prezintă o desvoltare mai departe a societăţii omeneşti din Oltenia, cu o civilizaţie hallstattiană mai veche, pe care am întâlnit-o, atât în aşezarea dela Balta-Verde, cât şi în câmpul de urne din apropiere. Prin urmare materialul arheologic prezintă un proces de desvoltare care s'a efectuat şi pe teritoriul patriei noastre, fără a fi adus deci dela Sud de Dunăre, în cursul unei „invazii" ilirice. Acest material trebuie conexat cu cel din aşezările hallstattiene dela noi. O atare studiere alături se poate face chiar la Balta-Verde, *unde va trebui să săpăm şi în aşezarea contemporană mormintelor.* O imagine completă a culturii sec. V—IV î. e. n. când se datează mormintele în tumul, nu se poate dobândi decât pe baza descoperirilor din aşezări şi din morminte, care dau cel mai bogat, mai variat şi mai bine datat material documentar. Aceasta ne desvăluie mai repede şi mai clar modul de producţie al epocii, precum şi organizarea socială, politică şi militară .Trebuie să ne obişnuim a vedea în cultura celei dintâi epoci a fierului de pe teritoriul ţării noastre un rezultat natural al unei desvoltări pe baze etnoculturale locale, şi nu rezultatul unei „invazii".

Prezenţa numeroaselor morminte dela Balta-Verde — Gogoşi, trebuie să stea, de sigur, în legătură cu evenimentele istorice dela Dunăre şi din restul teritoriului Republicei noastre, petrecute prin secolul V şi IV î. e. n. Care sunt acestea ? Ne gândim, evident la invazia Celţilor, a căror presiune spre Est, începuse încă dela începutul sec. VI-lea precum şi la intervenţia regilor macedoneni la Dunăre, împotriva Tribalilor şi „a Tracilor vecini" de care vorbeşte Ptolemeu. Mai plauzibilă pare o rezistenţă a populaţiei locale, împotriva Celţilor, mai ales că inventarul arheologic descoperit, se datează într'o vreme de tranziţie spre o perioadă istorică nouă. Cetatea dela Verbicioara intră în cadrul acestei probleme şi al rezistenţei localnicilor împotriva unui pericol din afară. După materialul descoperit în şanţul de apărare şi în pietrele „zidurilor" valului, ea nu poate fi datată decât în aceeaş perioadă.

Nu trebuie să pierdem iarăşi din vedere că problema „ilirică" sau traco-ilirică dela noi, trebuie pusă în legătură şi cu problema Sciţilor şi a Slavilor primitivi. Vase de factura celor din mormintele noastre şi din aşezările hallstattiene contemporane au fost găsite în morminte „scitice". Pe de altă parte ceramica şi alte obiecte din valea Dunării oltene, cât şi cele din restul patriei noastre, au analogii cu cele descoperite în Republica S. S. Ucraina, şi în alte regiuni ale U. R. S. S.

Nu trebuie să ne surprindă nici prezența ritului de înhumație, într'o vreme când incinerația era curentă. Acelaș rit îl întâlnim și în necropole ilirice din sudul Dunării și în Italia nordică și centrală. Oricum materialul osteologic dela Balta-Verde ne va permite studierea tipului antropologic al populației din valea Dunării din sec. V—IV-lea î. e. n.

Descoperirile dela Balta-Verde — Gogoși nu interesează numai regiunea indicată aici, ci toată valea Dunării, Oltenia deluroasă și muntoasă precum și istoria primitivă din restul Republicei noastre Populare. Prin amploarea problemelor puse, aceste descoperiri au darul de a aduce contribuții esențiale la cunoașterea unor vremuri foarte apropiate de formarea primului stat sclavagist dac cunoscut până acum, acela din vremea lui Dromihete.

BALTA VERDE — Fibulă de bronz. Mormântul 4 (tumulul XIV)

Vasul lucrat cu roata, descoperit în tumul XXX dela Gogoși provine pe calea schimburilor cu lumea sclavagistă elenică. El poate fi datat în sec. V-lea, cel mult la sfârșitul sec. VI-lea î. e. n., ținând seama de complexul în care a fost găsit. In orice caz prezența acestui vas ridică *problema primelor influențe ale sclavagismului grec pe teritoriul* de sud-vest al patriei noastre.

Rezumând rezultatul săpăturilor întreprinse în cadrul Șantierului pentru Oltenia din anul 1949, putem conchide că s'a ajuns la determinarea celor patru așezări (A, B, C, D,) dela Verbicioara, la stabilirea sigură a desvoltării istorice în diferitele stadii (reprezentate arheologic prin tipuri de civilizație) ale societății omenești din acea regiune, începând depe treapta inferioară a barbariei (neolitic) până la decompunerea comunei primitive și formarea orânduirii sclavagiste în forma ei dacă. Descoperirea mormintelor românești din sec. XIV-lea și cele din sec. XVIII-lea, ne-au obligat să căutăm și așezarea din vremea respectivă. Aceasta se află pe panta dinspre Est a așezării principale. In cursul verii nu s'a putut culege decât foarte puțin material ceramic, iar prin sondagiile făcute acolo s'a dat peste două gropi de cereale.

Determinarea celor două morminte de înhumație dela Verbicioara și a

mormântului de incinerație ce aparține civilizației de tip Verbicioara, corespunde iarăși scopului inițial, propus de către Institut.

Descoperirile dela Balta-Verde — Gogoși s'au integrat în obiectivele propuse, iar prin rezultatele obținute au întrecut așteptările noastre.

Membrii colectivului au făcut o scurtă anchetă arheologică și la Cleanov, jud. Mehedinți, de unde s'a adunat material *mezolitic* și fragmente ceramice dela începutul epocii bronzului (civilizația Glina III).

Săpăturile din Oltenia ridică în fața arheologiei românești *următoarele probleme,* dintre care unele depășesc cadrul istoriei societății primitive din Oltenia:

1. — Problema formării civilizației Sălcuța; puținele materiale ieșite în săpăturile din 1949 arată că studierea acestei probleme trebuie să pornească dela documente arheologice locale, care pot duce, — pe măsură ce se vor întreprinde noui cercetări în regiune, în special la „Piscul Cornișorului" (Sălcuța-Dolj), — la găsirea acelor rădăcini etnoculturale locale, care stau la baza desvoltării istorice a societății primitive din treapta de jos a barbariei și a desvoltării ei ulterioare. Această problemă trebuie să țină seama și de raporturile reciproce dintre tipul Sălcuța și celelalte culturi tribale neolitice depe teritoriul țării noastre și din regiunile învecinate.

2. — Problema trecerii, — pe teritoriul Olteniei, ocupat de triburile, — sau grupele de triburi, — cu civilizație de tip Sălcuța, — dela matriarhat la patriarhat. Această vreme corespunde din punct de vedere arheologic trecerii dela neolitic la culturile epocii bronzului. Ea este reprezentată în Oltenia de triburile civilizației Coțofeni, care se poate explica tot prin condiții locale de desvoltare a unor triburi locale, și nu printr'o „invazie indoeuropeană". Puținele indicii ce au ieșit la iveală arată o schimbare a forțelor de producție și a raporturilor de producție, — schimbare ce ar fi avut loc pe teritoriul țării noastre.

3. — Problema raporturilor reciproce ale civilizației Verbicioara, care este o civilizație de tipul civilizațiilor „câmpurilor funerare", — cu celelalte culturi contemporane dela noi (Tei, Monteoru, Witenberg, Otomani, „câmpurile de urne").

4. — Problema trecerii dela civilizația bronzului, — ca tipul Verbicioara și „câmpurile funerare" dela Balta-Verde, — care au trăsături esențiale unitare, dar cu particularități în ceeace privește cultura materială, — la civilizația fierului local. Descoperirile din mormintele tumulare și din așezările din vecinătate pun această problemă. Trebuie descoperit procesul de desvoltare îndelungată și consecventă a triburilor epocii bronzului din Oltenia și din restul țării și al influențelor culturale mutuale, care duce la cultura hallstattiană locală.

5. — Această cultură locală trebuie cercetată mai deaproape, fiindcă oricât de similare par obiectele arheologice din Oltenia (vezi în special cele din mormintele săpate în 1949) și din restul țării cu cele din marile necropole ilirice dela Jezenine, Glazinac, Ripac, Dolia, Dolina, etc., este inadmisibilă teoria omogenității etnice a întregii culturi hallstattiniene care, în chip greșit fusese trecută de către arheologia burgheză numai pe seama ilirilor.

6. — Descoperirile dela Balta-Verde — Gogoși pun deasemeni problema raporturilor dintre populația locală din sec. V—IV-lea î. e. n., cu Sciții și cu Slavii primitivi. În această privință arheologia sovietică ne va fi de un mare ajutor, întrucât savanții sovietici au ajuns la concluzia că au existat raporturi strânse între Ilirii și Slavii primitivi în mileniul I-iu î. de era n. (Udalțov).

7. — Descoperirile dela Balta-Verde și Verbicioara au arătat și de data aceasta că procesul de desvoltare a societății omenești de pe teritoriul țării noastre din epoca primitivă a mers, — ca pretutindeni, și în consens și cu învățătura lui N. I. Marr, din domeniul lingvisticei, — dela marea diversitate (vezi mulțimea „tipurilor" de civilizație dela noi) la o unitate din ce în ce mai mare, cum este de pildă, aceea din epoca fierului. Sarcina viitoare a arheo-

logiei româneşti este de a prezenta acest proces pe baza documentării arheologice.

8. — Cercetarea paleoantropologică a populaţiei de pe teritoriul Olteniei, — şi de pe restul ţării, — este deasemenea o sarcină importantă şi urgentă a arheologiei româneşti. Descoperirile din 1949 au ridicat şi această problemă pentru istoria veche a Olteniei.

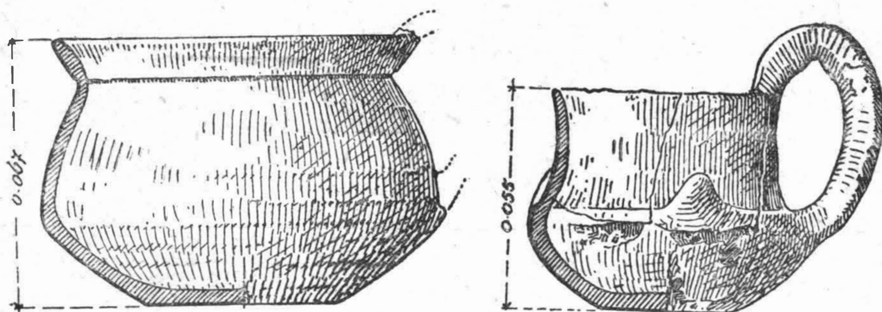
9. — Problema cetăţilor hallstattiene rămâne a se rezolva definitiv prin săpături viitoare, extinse la regiuni mai cuprinzătoare.

10. — O problemă nouă: studierea concomitent a aşezărilor româneşti şi a cimitirelor dela Verbicioara.

Propuneri: Crearea unui şantier pentru Oltenia, cu următoarele obiective:

1. — Continuarea săpăturilor la Verbicioara, cu săpături de completare şi verificare la Sălcuţa-Dolj (nu prea departe de Verbicioara).

GOGOŞI. — Două vase descoperite în necropolă.
No. 1, vas lucrat cu roata, de provenienţă hellenică.

2. — Continuarea săpăturilor la Balta-Verde — Gogoşi, pentru terminarea cercetării întregii necropole şi extinderea lor la Ostrovul-Mare, în imediata vecinătate a aşezărilor şi cimitirelor săpate. Săpăturile se vor îndrepta şi asupra aşezărilor contemporane necropolei, pentru a avea o imagine cât mai completă a culturii materiale a populaţiei locale din perioada premergătoare de aproape a apariţiei elementelor orânduirii sclavagiste la Daci.

3. — Urmărirea problemei paleoliticului şi mezoliticului din Oltenia cu sondagii în diferitele peşteri şi aşezări mezolitice, în vederea unei săpături sistematice pe viitor.

D. Berciu, C. Buniş, E. Comşa, D. Ionescu, Gh. Marin, S. Marinţ. C. Nicolaescu, M. Nicolau.

Responsabil
D. BERCIU

GRANIȚA DE EST A DACIEI ȘI TRIBURILE LIBERE DELA HOTARELE DE RĂSĂRIT ALE DACIEI

Rezultatul cercetărilor de pe șase șantiere din jud. Trei Scaune

Problema fixată pentru Șantierul arheologic „Studiul Graniței de Est a Daciei și al triburilor libere dela hotarele de răsărit ale Daciei" e o problemă pe cât de importantă, pe atât de dificilă.

Ea a preocupat, în trecut, atât pe arheologii maghiari (Tèglás, Laszló, Buday, Ferenczi, Pavlovici) cât și pe arheologii români (Marțian, Daicoviciu, Macrea, Vulpe), deși nu în toată amploarea temei stabilite de planul Academiei R.P.R.

In legătură cu această parte a Țării noastre, cuprinzând județele secuești și Țara Bârsei, se punea, într'adevăr, o serie de întrebări, la care răspunsurile, atunci când s'au dat, erau fie din cele ‚logice'', fie dictate de anumite înclinări mai mult sau mai puțin avuabile.

Prea puțin s'a cercetat *real* pe teren, pentru ca soluțiile oferite să întrunească garanția unor constatări riguros științifice. Acum, tocmai *această cercetare* pe teren ni s'a asigurat prin planul de lucru fixat de Institut.

Se ridicau, anume, o serie de necunoscute în ce privește acest colț de țară, dintre care înșir aici pe cele mai de seamă și, în acelaș timp, mai cuprinzătoare:

a) Care este aspectul acestei regiuni, din punct de vedere al civilizației materiale, în preajma cuceririi Daciei?

b) Până unde, pe unde, în ce etape și cu ce intensitate a pătruns stăpânirea romană în aceste părți?

c) Sistemul de apărare a acestei granițe de Est a provinciei.

d) Relațiile între cuceritori și populația subjugată, ca și relațiile acestor două elemente cu triburile libere din afara imperiului.

e) Rolul jucat de regiunea de Est a Daciei în procesul de eliberare.

f) Aspectul pe care îl prezintă regiunea *după* retragerea legiunilor.

E dela sine înțeles că lucrările din acest an, cu toată extinderea pe care au avut-o (și cred pentru prima dată în istoria cercetărilor arheologice de aici), n'au putut să dea răspunsuri definitive la *toate* aceste întrebări. Menținerea prin programul de lucru a șantierului estic, cu lărgimea lui justă spre Moldova, ne face să sperăm, totuși, că întreaga problemă va găsi o deslegare în cel mai scurt timp, măcar în linii și contururi generale.

Dar și în momentul de față, lucrările executate de colectivul nostru permit să se precizeze unele fapte.

I. Astfel, pentru a respecta ordinea cronologică a cercetărilor, începem cu faimoasa „cetate" dela Bicsadul Oltului, (jud. Trei-Scaune), numită *Vápavára*. Cercetările impuse aici, oarecum mai devreme de cât le proectasem, de exploatarea carierei de piatră a CFR-ului, au arătat fără nici o posibilitate de îndoială că :

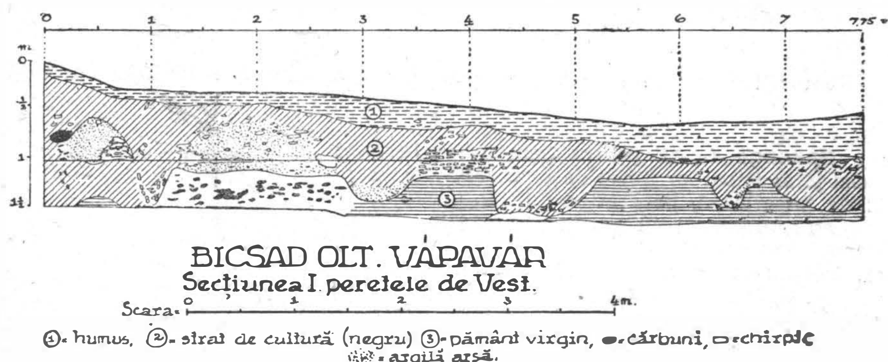
1) în acest loc minunat pentru o așezare, pe terasa primă a Oltului, nu se găsea nici o „cetate dacică, înconjurată cu ziduri și cu un turn, construite în piatră și mortar", ci o așezare pașnică a populației băștinașe, ce durează din epoca ceramicii pictate tip Ariușd (cum stabilise încă arheologul Laszló Ferencz) până în epoca târzie de tot Latène, cu o întrerupere în epoca bronzului și a fierului timpuriu.

Urme romane nu s'au dovedit în acest ținut.

(Asupra rezultatelor mai detaliate a săpăturilor anexez aici raportul preliminar al celor doi adjuncți ai mei, dd. I. I. Rusu și Z. Székely).

Cetatea (de fapt, un mic castel de vânătoare sau de plăcere) a cărei ziduri în piatră cu mortar se văd și astăzi împreună cu donajul ei, datează, foarte probabil din sec. 16—17, și nu are nimic a face cu Dacii.

Teoria mult-puțin acreditată a arheologului Ferenczi Alaxandru despre *zidăria cu mortar* a Dacilor din preajma cuceririi, sprijinită și cu acest exemplu, *cade, deci, dela sine.*

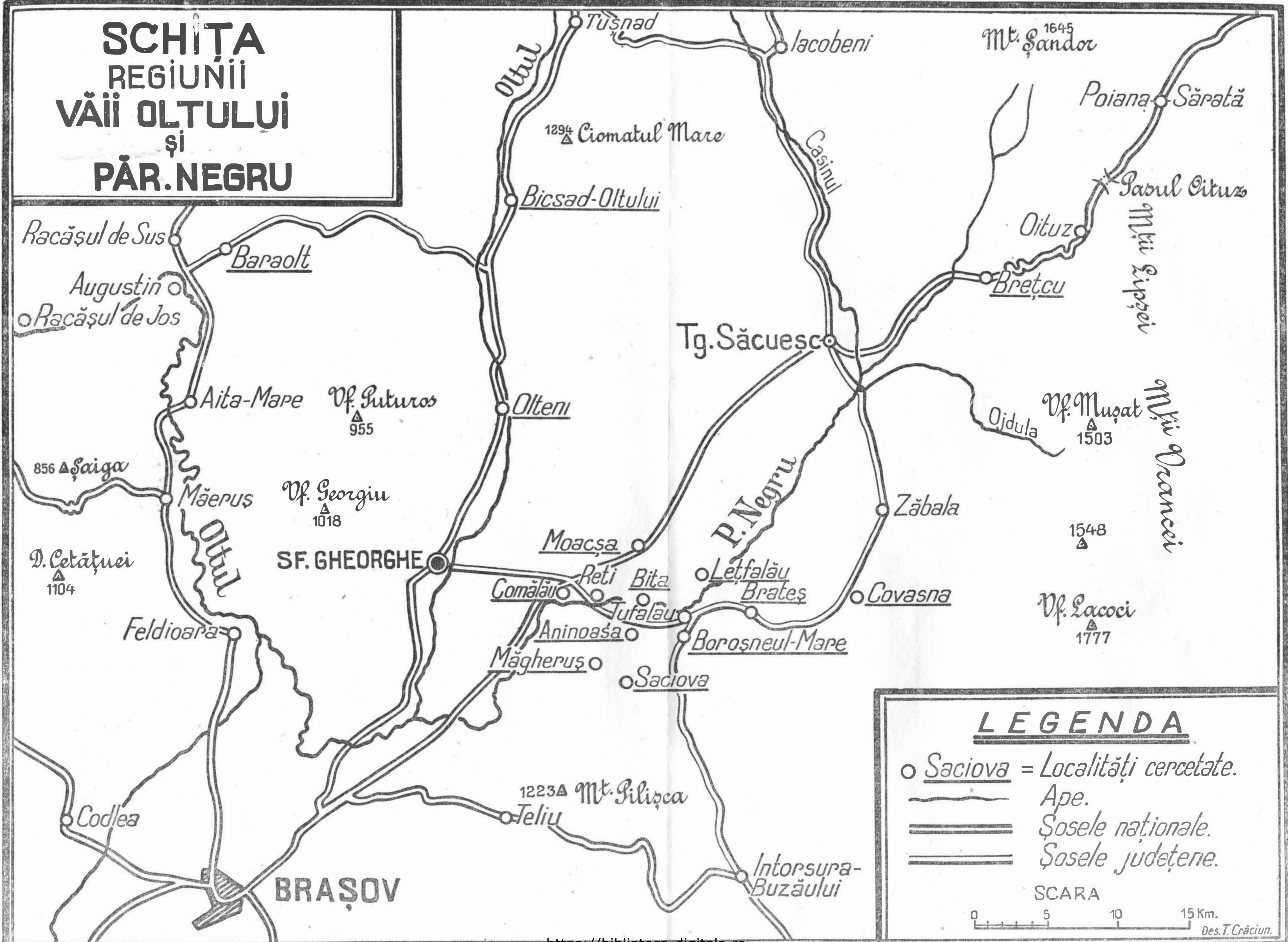
II. După lămurirea așezării vechi dela Bicsadul Oltului, colectivul s'a îndreptat spre ținta ce-și propusese în acest an și anume: *cercetarea amănunțită* a mănoasei câmpii ce se întinde în Sudul județului Trei-Scaune, pe ambele maluri ale Pârâului Negru (Feketeügy) regiune atât de bogată în vestigii vechi, medievale și moderne.

Acest colț înaintat al stăpânirii romane către Est, cu puternicul castru ce străjuia, în fața pasului Oituz, atât granița dinspre Dacii liberi cât și importantul drum economic și strategic care, trecând prin pas, lega provincia, prin Poiana, pe valea Trotușului și a Siretului, cu Dobrogea și cu fâșia de lume supusă Romei în Sudul URSS, are o deosebită însemnătate pentru problema ce ne preocupă.

Castrul dela Brețcu, bine stabilit ca atare, l-am lăsat la o parte deocamdată. Ne-am oprit, în schimb, cu atenție,asupra altor puncte suspecte și tulburătoare prin varietatea și, uneori, absurd de neverosimil înfățișate a părerilor.

Primul punct atacat a fost *Várhegy*-ul din hotarul comunei Leț, nu departe de Comălău, despre care se susținea de o seamă de arheologi maghiari că ar fi — pe lângă o așezare din epoca Barbariei — un castru roman, castru făcând parte din linia de centură a imperiului sclavagist din răsăritul Daciei învinse.

Sondagiile suficient de multe și adânci au demonstrat însă — ceeace, dealtfel, era evident, că avem a face cu o fortificație tip modern (sec. 17), ridicată aci peste una mai veche, medievală, și că acest promontoriu, ce se desprinde prin șanțuri largi și adânci din terasa Văii Pârâului Negru, n'a cunoscut în vechime, ca

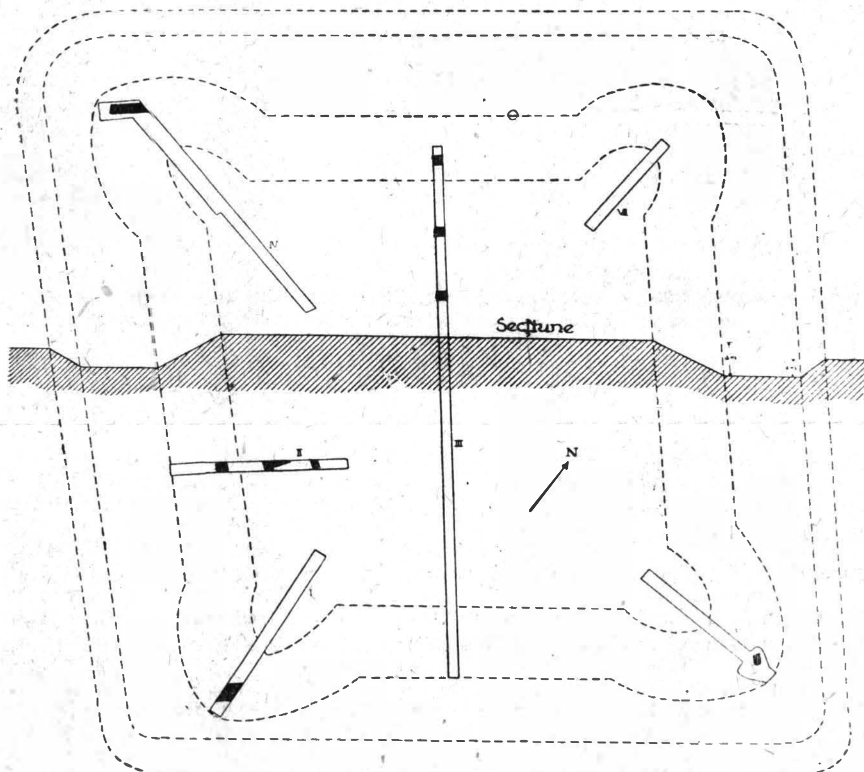

SCHIȚA
REGIUNII
VĂII OLTULUI
și
PĂR. NEGRU
Tușnad
Iacobeni
1645
Mt. Șandor
Oltul
Poiana Sărată
1294 Ciomatul Mare
Casinul
Pasul Oituz
Bicsad-Oltului
Oituz
Mții Lipșei
Racășul de Sus
Baraolt
Augustin
Racășul de Jos
Brețcu
Tg. Săcuesc
Aita-Mare
Vf. Puturos
955
Olteni
Ojdula
Vf. Mușat
1503
Mții Vrancei
856 Șaiga
Măeruș
Vf. Georgiu
1018
P. Negru
Zăbala
Oltul
1548
D. Cetățuei
1104
SF. GHEORGHE
Moacșa
Reti
Bita
Letfalău
Comălău
Tufalău
Brateș
Covasna
Vf. Lacoci
1777
Feldioara
Aninoasa
Boroșneul-Mare
Măgheruș
Saciova
LEGENDA
Saciova = Localități cercetate.
Ape.
Șosele naționale.
Șosele județene.
1223 Mt. Pilișca
Codlea
Teliu
Intorsura-Buzăului
BRAȘOV
SCARA
0
5
10
15 Km.
Des. T. Crăciun.

și restul platoului din care fusese răznit prin șanțuri medievale și moderne, decât o destul de săracă așezare neolitică de tip Ariușd, așa cum văzuse și F. László, continuată, apoi, și mai slab, în epoca bronzului și a fierului timpuriu.

Urme din epoca Latène și romană nu s'au găsit. Várhegyu-ul trebue, deci, scos de pe lista verigilor lanțului roman.

Interesante sunt, în schimb, constatările făcute cu privire la construcțiile moderne asupra cărora nu pot insista aici.

SCHIȚA BURGULUI DIN VÁRHEGY (LEȚ) (Jud. Trei Scaune)
(Aug. 1949)
Scara

III. Tot o legendă s'a spulberat prin investigațiile făcute de colectiv la Boroșneul Mare, lângă Leț și Țufalău, bănuit tot ca un „castru". — Săpăturile de pe acest platou al Boroșneului au scos la iveală, într'adevăr, obiecte de factură și proveniență romană, dar semnificația lor e alta decât cea presupusă: e vorba, desigur, de un alt aspect al traiului de pe aceste meleaguri roditoare în *epoca* romană, anume acela al exploatărilor împărătești cu care tocmai aceste părți erau împânate din pricina bogăției în sare, lemn și pășune a ținutului. Atenție deosebită va trebui să se acorde, însă, participării populației subjugate la aceste exploatări. Obiectul de factură sau proveniență romană nu înseamnă întotdeauna și *omul* roman sau colonizat.

IV. Cercetării așa zisului castru dela *Comălău* i s'a acordat o deosebită grije.

Toată lumea, înțelegând și pe cel care semnează aceste rânduri, considera curioasa fortifcație cu șanțuri largi și adânci drept un castru. Obiectele găsite pe acest loc, chiar și cărămizi ștampilate de trupe, împreună cu monete ce merg până la Philippus Arabs, încurajau această opinie. Unele săpături executate în trecutul nu prea îndepărtat păreau să confirme și *forma* și *zidurile* castelului (vezi Z. Székely, *A komolloi eröditetţ romai tábor*. Kvár 1943).

Cele trei secțiuni aplicate metodic la această „cetate" au arătat, însă, că toți am greșit dela început și principial: In forma ei de astăzi, cetățuia e fort medieval-modern, cu ziduri de piatră ce îl înconjurau și cu ziduri de clădiri de cărămidă neromane în interior. Aproape *toate zidurile* au fost scoase sistematic.

A existat, ce-i drept, după cum ilustrează neîndoios profilele celor trei secțiuni de pe trei laturi, și o întăritură romană — *castellum* sau *burgus* — de pământ, cu val și șanț, încă de pe vremea când teritoriul acestei întărituri nu era așa de izolat de restul terasei ce se ridică deasupra Pârâului Negru.

Dacă acest castellum de pământ a continuat să fie folosit până pe la mijlocul sec. al III-lea — ceeace nu cred — sau a fost abandonat și locul a rămas ca o așezare civilă —fermă — întărită, e greu de precizat. Urmele prea slabe pentru o fortificație romană de lungă durată indică mai degrabă a doua posibilitate.

Inainte de castrul roman, și aici, ca și în împrejurimile lui, și desigur și în epoca romană, a fost o *viață dacică*, atestată prin descoperiri de ceramică caracteristică acelei epoci.

V. Mult trâmbițatul *„limes"* ce pornește, în formă de larg val de pământ și nisip, de pe malul drept al Pârâului Negru în apropiere de *Bita* și merge în direcție generală NE-SV, până la Măgheruș spre Lisnău (unde se pierde), numit de localnici „Homárka", a fost parcurs de colectiv, cercetat și la suprafață și prin trei secțiuni.

Rezultatul: Nu e, *nu poate fi limesul roman*. Nu are șanț în față. Nimic roman în el sau în apropierea lui. Nu se leagă de nimic. E în vânt. Trece ,la Măgheruș, *sub poalele* unui deal care-l domină. Construit din nisip sau pământ, el e desigur artificial, dar nu putem preciza de când datează, la ce a servit și de cine a fost construit.

Ca și celelalte valuri enigmatice de pe teritoriul României, cercetarea lui trebue să între, concomitent cu celelalte, în cele mai apropiate preocupări ale Institutului.

VI. Colectivul a ținut să lămurească și celelalte puncte din această regiune, prezentate ca așezări sau cetăți antice, fie dacice, fie romane. In felul acesta s'a precizat că 1) In hotarul comunei *Aninoasa*, la locul numit Fergetyüvár (Cetatea Prisnelului) n'a existat nici cetate, nici așezare omenească veche. 2) La *Brateș* s'a desvelit, pe locul numit „Horváthkert" (Grădina lui Horvath) o așezare din *epoca* romană. 3) La Saciova, între pârâul Kövesforrás și Várpataka, pe un vârf de deal ascuns se află o incintă de piatră, construită *fără mortar*, de formă ovală (46 m.×34). Sondajul n'a scos nimic la iveală. Zidul sec de piatră, gros de 1.60 m. e însă suspect (vezi mai jos sub Covasna). 4) La *Reti*, turnul bisericii catolice e un bun turn modern și nici decum construit pe un „turn de veghe roman care era văzut dela castrul Comălău și Várhegy" — cum atât de romantic îl prezintă d. Șt. Paulovics în lucrarea sa de ocazie Dácia keleti határvonala..., Kvár. 1944, p.7, [1]).

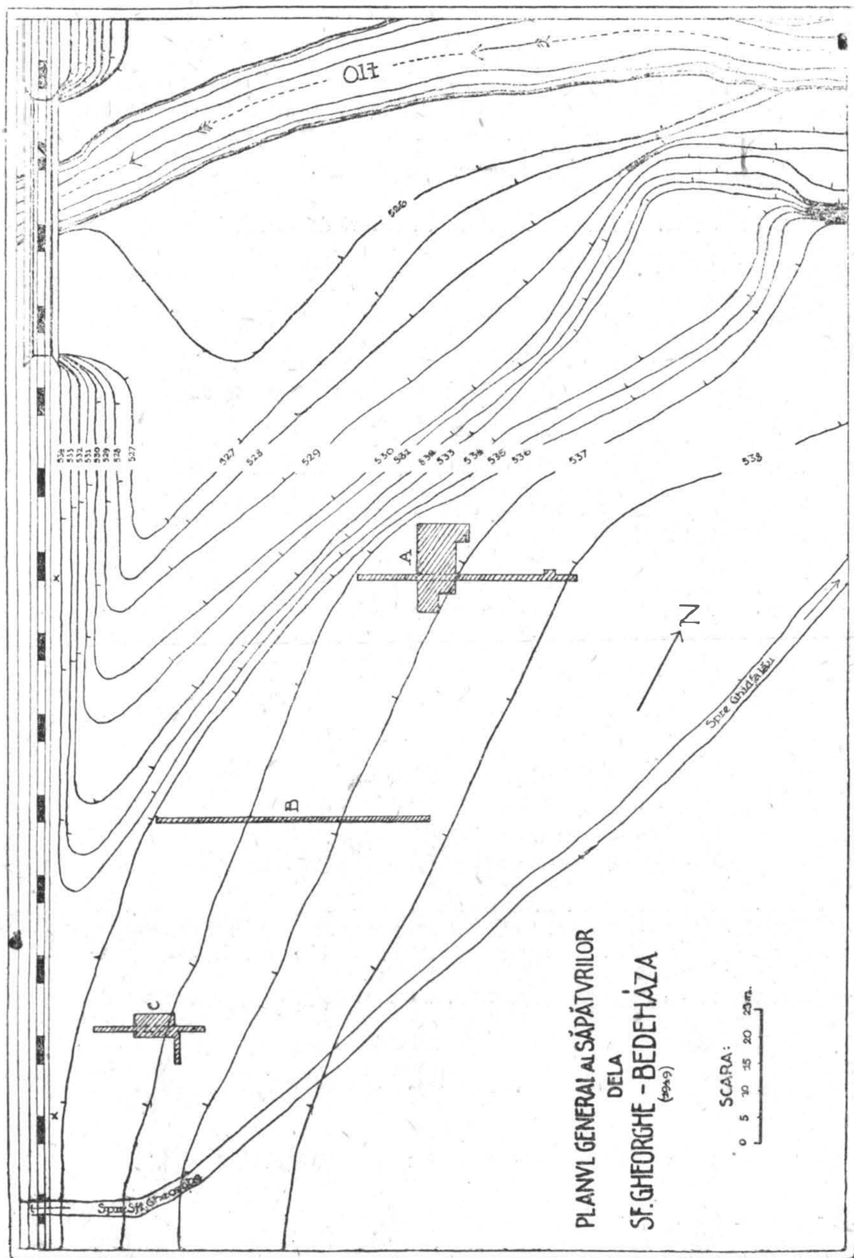
VII. Printr'un sondagiu, s'a verificat, în schimb, presupunerea d-lui Paulovics că la *Olteni* se află un castru de piatră de dimensiuni mici (140 m.×100 m. ; o. c. p. 65), făcând parte din seria de tabere ce apărau granița dinspre Moldova.

VIII. Nu tot așa a fost cazul cu „castrul" dela Baraolt, dat ca sigur de d. Paulovics, pe temeiuri strategice (o. c. p. 60—62). Sondagiile executate în acest loc n'au putut descoperi *nici măcar o așezare civilă din epoca romană*. In felul acesta credem că nici turnul bisericii catolice din Baraolt, „ce se vede din acest castru" nu mai poate fi suspect ca turn de veghe roman.

---

1) Chiar în temelia turnului bisericii se află o piatră ecarisată cu numele unui străbunic al colegului Szekely Zoltan, originar din Reti, din sec. 18.

IX. Ultimele zile ale campaniei au fost dedicate verificării ştirilor ce le avem despre cetatea dacă din hotarul comunei *Covasna,* săpată prin anii 1942—43

de către regretatul arheolog clujan, Al. Ferenczi.

Cercetările colectivului nostru la „Cetatea Zânelor'' din hotarul Covasnei au

putut ajunge la următoarele concluzii : Cetatea Zânelor e o cetate de tipul celor dela Costești, Piatra Roșie, etc. Așezată pe un mamelon de deal, cota 930, retrasă în centrul unor văi laterale și inconjurată de înălțimi mai mari decât dânsa, izolată din trei părți, cu un platou nivelat în vârf și cu 3 terase ce impresoară acest vârf din 2—3 laturi ,această cetate prezintă toate caracteristicele cetăților dacice din Munții Sebeșului, cu deosebirea aceia că nu are *nici zidurile, nici turnurile din blocuri de piatră și cărămidă.*

Ceramica e, în general, cea dela Costești, fără bogăția formelor și mulțimea acesteia.

Cele două terase sunt împrejmuite cu ziduri de piatră locală construite fără mortar : între doi pereți clădiți din piatră locală tăiată în bucăți — lespezi mai mult sau mai puțin regulate de mărime mijlocie, legate cu *lut*, se face umplutura zidului cu bucăți neregulate de piatră locală și pământ. Grosimea zidurilor e de 2 m. Ele sunt așezate pe stâncă. Zidurile pot fi văzute și azi fără săpătură. Felul lor de construcție amintește în deaproape construcția zidurilor seci dela Piatra Roșie. La capetele lor ce se opresc în fața prăpastiei dinspre V. au avut câte un turn.

Platoul nu pare să fi avut zid inconjurător, ci, poate o palisadă. Pe acest platou vatra de pământ ars a unei case de lemn.

Drumul la cetate urca pe laturea Nordică, venind în serpentină, urcând pe terasa a treia și de aici suind, flancat de un zid sec dinspre dreapta, pe terasa a doua ,dealungul căreia merge, în semi cerc.

Poarta cetății se vede bine la punctul unde acest drum pătrunde de pe terasa 3-a în terasa 2-a.

Dimensiunile sunt mici: Platoul, oval, măsoară 30×20 m., iar lățimea cea mai mare a teraselor e de 20 (cea de jos), 13 (cea dela mijloc) și 24 (cea de sus).

Amintim că pe terasa a 2-a am găsit două fragmente de cărămidă romană, iar sus pe platou, un vârf de săgeată de fier, *medievală, sec. XII-XIV.*

După părerea lui Al. Ferenczi, comunicată de către fiul său, tot aici au fost găsite mai multe monete medievale. [1]

In ce privește sfârșitul cetății, arheologul Ferenczi inclină să creadă că ea a căzut abia pe la mijlocul sec. II (comunicarea d-lui Șt. Ferenczi). Lucrul va mai trebui să fie verificat.

Cu aceste rezultate, bogate, de sigur, incomplete pentru a trage încă concluzii generale valabile, colectivul și-a terminat misiunea anului 1949.

Cercetările în această direcție trebue, însă, să continue, încă vreo 2-3 ani, lărgîndu-se cadrul și spre Moldova. Odată cu lărgirea cadrului se vor ivi, desigur, și probleme noui neașteptate.

Incheind această dare de seamă sumară, nu pot să nu relevez buna tovărășie de muncă a colaboratorilor mei care m'au secondat și foarte des au muncit singuri în chip mulțumitor, ca și sprijinul acordat de autoritățile locale și, în primul rând, de Partidul Muncitoresc Român din județ.

Datorită acestor împrejurări, nici nu am avut greutăți specifice la acest colectiv.

RAPORT PRELIMINAR

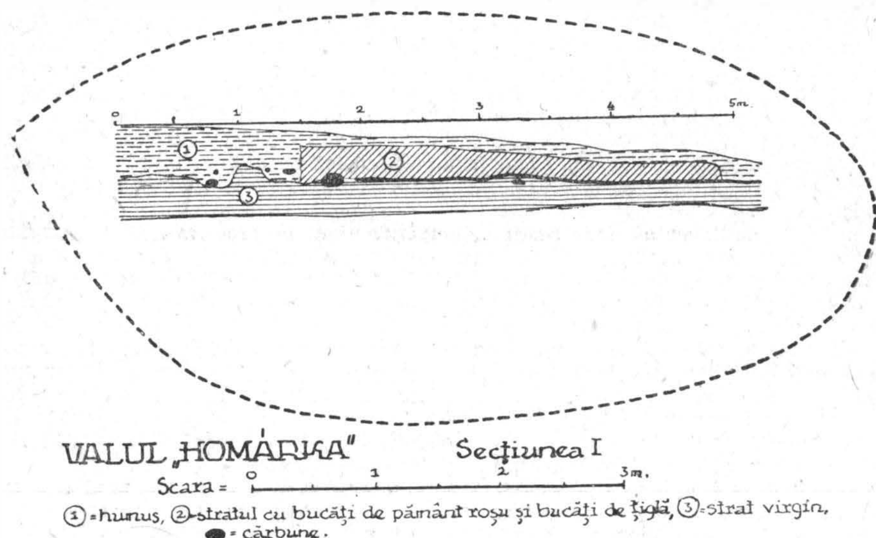
Asupra săpăturilor arheologice executate la *Bicsadul Oltului* (jud. Trei-Scaune), pe terasa „Vápavára", de către Colectivul Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R. din Cluj, între 17 Iulie și 2 August 1949.

Situația locului. Terenul unde s'a efectuat săpătura se întinde în apropierea gării Bicsadul Oltului, pe malul drept al râului Olt, între linia ferată și pârâul

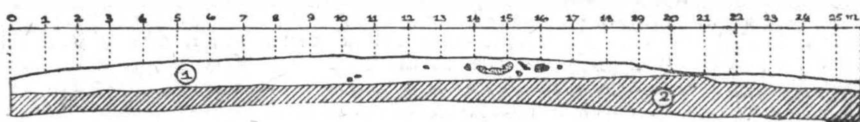
1) Rezultatele săpăturilor lui Al. Ferenczi se află la Muzeul Arheologic al Institutului, iar notițele de săpături în posesiunea fiului său Șt. Ferenczi, asistent la Institut. De acord cu d. St. Ferenczi, rezultatele săpăturii tatălui său vor fi publicate de dânsul.

Rakottyás, pe un promontoriu, unde Direcțiunea CFR a deschis o carieră de piatră (vezi schița anexă).

Pe acest teren se văd urmele unei incinte în formă ovală, orientată în direcția Sud-Nord; partea ei dinspre Sud lipsește în urma exploatării pietrei în carieră,

care a tăiat o bună parte din incintă și totodată din terasa și așezarea preistorică. Pe latura nordică a zidului se află ruinele unui turn patrulater, care se afla în interiorul incintei. Toată această lucrare de zidărie (masivă și destul de bine conservată, executată cu mortar, blocuri de piatră lucrate numai pe fața exterioară; grosimea zidului 1.60 m. aparține cu siguranță unei cetăți medievale-moderne, asupra căreia n'am putut încă să culegem date informative și nu avem la îndemână

VALUL „HOMÁRKA" Secțiunea II.

Scara = 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m.

1 = humus, 2 = pământ galben, ▬ = cărbune, = pământ ars.

știri exacte de ordin istoric și arheologic decât un pinten de fier databil din sec. XVII (vezi schița anexă).

Lucrarea de săpătură am început-o la mijlocul terasei, în direcția Est-Vest, dela un zid la celălalt al cetății medievale, executând un sondaj larg de 2 m. In această parte am aflat ceramică Latène (de relevat un vas mare, fragmentar, de culoare neagră, cu buza în afară, împreună cu o ceașcă); o locuință neolitică, de tip Ariușd, cu două faze: o fază superioară cu ceramică nepictată, altă fază, inferioară, cu ceramică pictată tip Ariușd, cu urme de vetre de foc. In stratul superior am aflat singurul obiect de metal de dată preistorică: un ac probabil de

cupru lung de 8 cm. (vezi planul săpăturii, schiţa 2, secţiunea II). Stratul superior la adâncime de 0.90 m., cel inferior 1.30 m.

La marginea sudică a terasei, înspre cariera de piatră, am executat în acelaşi timp cu secţiunea II, un sondaj lung de 8 m., larg de 2.50 m., în care am găsit numeroase urme neolitice, în deosebi ceramică, atât pictată, cât şi nepictată. Grosimea straturilor de cultură este de cca 1.20—1.40 m., unde am dat peste stratul aluvial. Din punct de vedere stratigrafic, la această secţiune se pot distinge clar şi net două (ori mai multe) faze de civilizaţie; materialul ceramic, însă, indică existenţa neindoelnică a mai multor civilizaţii, căci s'au aflat (mai mult sau mai puţin răzleţ) vase şi fragmente de ceramică pictată şi nepictată neolitică, precum şi ceramică Latène-dacică (de exemplu un vas-ulcică de culoare brună, cu butoni, ornamentat cu urme de deget în formă de ghirlandă). (Vezi schiţa anexă, planul secţiunea I).

Am mai executat două secţiuni, perpendiculare pe secţiunea II, şi anume secţiunea III dela secţiunea II la latura de Nord a cetăţii medievale-moderne, şi secţiunea IV (resp, continuată, cu o întrerupere, în porţiunea pe care am numit-o secţiunea V). In ambele secţiuni III şi IV s'a aflat material identic ,fără nici o deosebire sau nuanţă, ca în secţiunea II. Precizăm în ce priveşte succesiunea straturilor şi a materialului ceramic descoperit că în secţiunea III am aflat la suprafaţă (0,30—0,50 m.) material Latène, răzleţ; ceşti decice cu toartă, fragmente de vase cu picior, etc. ; mai în jos (dela 0.40 m. la 1.20—1.30 m.) ceramică neolitică nepictată, iar în fund (adâncime 1.40—1.50 m.) fragmente de vase pictate. In secţiunea IV (şi V), în afară de câteva cioburi apărute la suprafaţă, am aflat ceramică neolitică pictată şi nepictată, aparţinând civilizaţiei neolitice.

Dintre *obiectele mărunte* sunt de remarcat : figurine-idoli de animal, de om, care sunt de acelaş tip ca cele dela Ariuşd, cu excepţia unei figurine cu cap de vultur. S'au mai găsit, răzleţ, câteva dălţi de piatră, un topor de piatră cu gaură.

In interiorul incintei medievale-moderne, am mai executat un sondaj la baza turnului, până la temelie, unde am aflat câteva fragmente de ceramică neolitică, atipice. In afara incintei, spre Nord pe terasa imediat următoare (despărţită de „Vápavár" printr'un şanţ adânc şi un drum construit la 1923), am executat un sondaj lung de 6 m., lat de 1.50 m., adânc de 1 m., în care nu s'a aflat nimic de remarcat în afară de câteva fragmente atipice de ceramică, existente imediat la suprafaţa solului.

Concluzii. Din săpătura şi cercetarea noastră putem stabili că pe terasa Oltului, pe stratul aluvial, în locul numit „Vápavára", exista o staţiune neolitică cu ceramică pictată de tip Ariuşd, (cunoscută şi semnalată numai în treacăt de László F., la 1912, Dolog.), peste care s'a suprapus o civilizaţie cu ceramică nepictată. Deasupra civilizaţiei neolitice, se constată un strat Latène cu ceramică geto-dacică, cu urme de morminte de incineraţie. Această cultură Latène-dacică — întrucât n'a fost distrusă încă în antichitate (de către Romani?) ori în epoca migraţiunilor, şi devastată (cum ar indica starea cu totul fragmentară a materialului ceramic aflat) — a fost răscolită şi distrusă cu siguranţă în epoca medievală, când a fost construită incinta de piatră a cetăţii, căreia-i aparţine pintenul de fier aflat în secţiunea I a săpăturii noastre şi potcoava de fier aflată în secţiunea II (la adâncime de 30 cm.).

Din întreg materialul descoperit — foarte abundent, mai ales în ce priveşte ceramica — a fost selectată partea cea mai mare şi mai semnificativă, care a fost împachetată în 15 lăzi mari şi transportată la Muzeul Secuesc din Sf. Gheorghe.

E. Chirilă, C. Daicoviciu, S. Kiss, D. Protaşe, I. Russu, Z. Székely.

Responsabil
C. DAICOVICIU

PĂTRUNDEREA ŞI AŞEZAREA SLAVILOR ÎN TRANSILVANIA

Raportul colectivului asupra săpăturilor executate în regiunea Târnava-Mare

Pătrunderea şi răspândirea Slavilor in Transilvania se încadrează în epoca prefeudală, in acea epocă, care durează dela părăsirea Daciei până la inceputul secolului XII.

Din punct de vedere arheologic prima jumătate a acestei perioade numită — cu un termen mai vechiu — epoca migraţiilor, este destul de cunoscută prin săpăturile executate de St. Kovács încă înaintea primului războiu mondial, la cimitirele dela Sântana-de-Mureş şi Bandul de Câmpie, fixând prin ele două orizonturi bine distincte din punct de vedere al inventarului şi al încadrării cronologice: primul aparţinând sec. IV, iar al doilea începutului sec. VII.

In schimb, perioada caracterizată prin predominarea elementului slav n'a fost studiată şi lămurită decât prin cercetări filologice şi istorice propriu zise, in măsura isvoarelor şi posibilităţilor de informare existente, neglijându-se aproape complet vestigiile materiale ale acestei epoci, păstrate în pământ.

Intr'un studiu scurt dar cuprinzător, prof. C. Daicoviciu dă preţioase indicaţii în legătură cu descoperirile arheologice de factură slavă din Transilvania, 1) aproape simultan cu descoperirea a 10 vase slave intacte lângă brodul Mureşului dela Blandiana (Carna, jud. Alba) cari au oferit un punct de plecare pentru identificarea şi încadrarea acestei ceramici. Cercetările continuate de atunci au fost intensificate în 1948 când, cu mijloacele puse la dispoziţie de Comisiunea Monumentelor Istorice, s'a putut revizui întregul material respectiv din muzeele ardelene, făcându-se şi mici sondaje de verificare. Primul Plan de Stat pe 1949 a dat in sectorul cultural şi cercetărilor arheologice un imbold deosebit şi între subiectele fixate de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R., unui colectiv de cercetări arheologice i s'a dat sarcina de a studia şi cerceta „Pătrunderea şi răspândirea Slavilor în Transilvania".

Săpăturile au început la castrul roman dela *Hoghiz* — Ungra, jud. Târnava Mare, capul de pod peste Olt în epoca romană şi un punct obligator de trecere pentru toate mişcările etnice venind în epoca prefeudală din răsărit şi înaintând din colţul sud-estic spre interiorul Transilvaniei. O serie de descoperiri dealun-

1) C. Daicoviciu, **Anuarul Inst. Stud. Clas. 4, 1941—1943, 180—185.**

gul acestui drum de pătrundere dovedesc continuitatea vieţii omeneşti în această regiune şi după părăsirea Daciei. In împrejurimea localităţilor Rupea şi Hoghiz s'au găsit ca descoperiri izolate 22 monete dela Probus (276—282) până la Arcadius (395—408), cât şi una a împăratului Mauricius (582—602), iar ca o confirmare a acestor date s'a identificat în 1949 cu ocazia unei recunoaşteri la Comana de Sus, jud. Făgăraş, o monetă a lui Constantius (337—361). [1]) Dela Retiş, jud. Târnava Mare, se cunoaşte un solidus al lui Constantius şi dela Mesindorf, jud. Târnava Mare, un solidus al lui Theodosius. Cam tot acestei epoci aparţine colanul de aur dela Buneşti, jud. Târnava Mare şi două inele de cataramă şi câteva mărgele de ambră şi o placă ornamentală de piatră dela Criţ, jud. Târnava Mare. Epocii orizontului dela Bandul de Câmpie dela inceputul sec. VII trebue atribuite două brăţări de argint cu capete îngroşate dela Rupea, iar din inventarul unui mormânt dela Drăuseni, jud. Târnava Mare s'a păstrat o cataramă de fier şi un vârf de lance. O importanţă deosebită pentru existenţa elementelor bizantine în cadrul fazei finale a civilizaţiei prefeudale în Transilvania, revine însă unei descoperiri, făcute în piaţa comunei Saschiz, jud. Târnava Mare, la adâncime de 5 m., cu ocazia săpării unei fântâni. Este vorba de partea anterioară a unui encolpion în formă de cruce, care pe baza considerentelor stilistice şi analogiilor existente se poate data încă în sec. XI. Densitatea descoperirilor postromane din împrejurimea castrului justifică deci cercetarea lui în vederea întrebuinţării lui şi după evacuarea provinciei.

Castrul [2]) e destul de distrus din cauza exploatării de secole dearândul a pietrelor din ziduri ca material de construcţie, încât nici poziţia şi forma porţilor nu se poate preciza. Prin şapte secţiuni, făcute în incinta castrului s'au putut lămuri fazele de construcţie şi forma castrului. Prima etapă reprezintă o construcţie compusă din două rânduri de palisade peste cari într'o a doua fază s'a ridicat pe berma castrului de lemn zidul exterior de piatră, completat cu un zid interior, situat între cele două palisade. [3]) Incinta întreagă a castrului, fiind deci formată din două ziduri cari în colţul estic au rămas intacte pe o distanţă mai lungă. Tot aici s'a desvelit un canal de scurgere, fiind format din lespezi cioplite şi trecând prin fundamentul celor două ziduri. In interiorul castrului s'au desgropat în regiunea presupusă a pretoriului resturile unui basin, făcând probabil parte dintr'o bae şi câteva substrucţii de ziduri. Două monete găsite aparţin lui Antonius Pius şi Alexander Severus, inscripţii sau cărămizi n'au ieşit la iveală. Celelalte descoperiri mărunte : vârfuri de săgeţi, de lance, stili, chei, fragmente de sticlă, ceramică, etc., nu reprezintă nimic neobişnuit.

In cadrul arheologiei romane provinciale castrul dela Hoghiz-Ungra prin incinta dublă şi prin prima fază (a palisadelor) reprezintă un tip neobişnuit şi încă necunoscut în Dacia; dovezi pentru o eventuală întrebuinţare a lui în epoca postromană însă nu s'au constatat. Din punct de vedere arheologic deci nu s'a adus un sprijin nici pentru ipoteza localizării la Hoghiz-Ungra a bătăliei dela Galtis, amintită de Iordanes.

Concomitent cu săparea castrului s'au executat recunoaşteri pe teren în regiunea Drăuşeni-Caţa, Comana de Jos — Crihalma — Hălmeag şi Racăş — Simbor. La *Saschiz,* jud. Târnava Mare, s'a cercetat pe „Cetatea Uriaşilor" o aşezare de tip Coţofeni, având terasamentul specific al acestor staţiuni. La cetatea de pământ dela *Archita,* jud. Târnava Mare, nu s'a observat cu ocazia unor sondaje nici o urmă care ar putea lămuri cărei epoci aparţine, întocmai ca la *Buneşti,* jud.

---

1) Av. D. N. CONSTANTIUS P. F. AVG. Rev. FEL. TEMP. REPARATIO. In exergă SM...

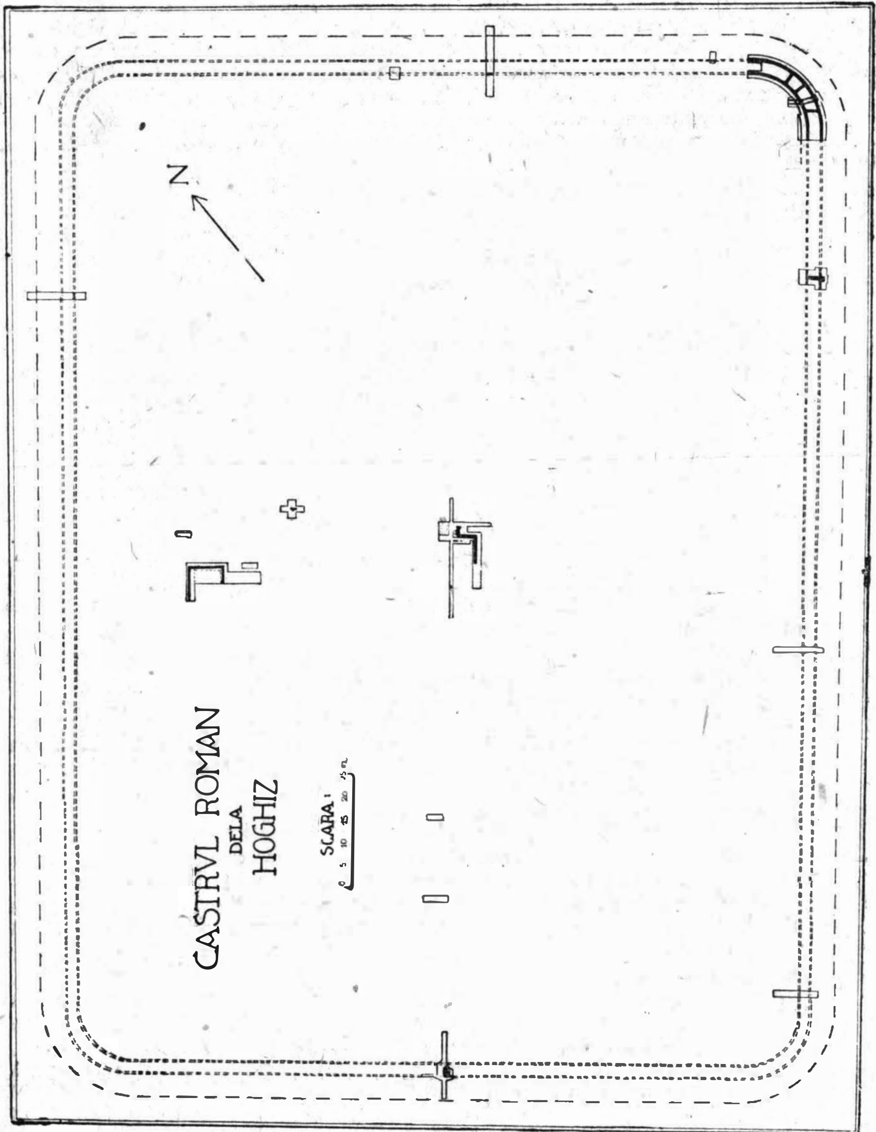
2) Pentru castrul dela Hoghiz cf. **Dacia, 7—8, 1937—1940, 315 urm.** şi J. Szilágy, **A. Daciai erődrendszer helyőrségei és a kotanai téglabélyegek.** Budapesta **1946. 20.** Descoperiri în Muzeul Brukenthal din Sibiu, monete în colecţia liceului german din Sighişoara.

3) Precizarea fazelor de construcţie şi interpretarea profilurilor în sensul redat mai sus o datorez prof. C. Daicoviciu. Pentru castrul de lemn şi pentru posibilităţile de reconstituire a castrului de piatră cf. H. Jacobi, **Das Kastell Saalburg,** în ORL, II, 1, Berlin—Leipzig **1937, 21** şi Fr. Sprater, **Die Pfalz unter den Römern,** Speier **1929.**

Târnava Mare, încât s'ar putea presupune că amândouă au servit satelor respective ca locuri de refugiu în epoca feudală. Tot la Bunești pe „Șesul cremenilor", s'a identificat o așezare neolitică, aparținând ceramicii pictate.

★

Terminând lucrările dela Hoghiz, colectivul s'a deplasat la Teiuș, jud. Alba, pentru explorarea unui cimitir așezat pe prima terasă a Mureșului la capătul de

Sud al comunei, cercetat încă în 1938. Mormintele constatate cu ocazia acelor săpături aparțin epocii avare timpurii dela începutul sec. VII și formează împreună

cu câteva cimitire și morminte izolate (Aiud, Aiudul de Sus, Gâmbaș ,Heria) dealungul cursului mijlociu al Mureșului un grup bine distinct prin caracterul lor.

Mormintele descoperite în 1949 aparțin mai multor epoci, indicând o întrebuințare îndelungată a locului:

1. Primul grup îl formează mormintele de înhumare în poziție ghemuită (chircită), orientate cu capul spre răsărit și având ca inventar vase cu toarte butonate sau, în locul butoanelor, muchii ridicate. Tipul unei farfurii conice reapare la Saeș, jud. Târnava Mare, într'o formă micșorată, împreună cu unul dintre caracteristicele vase cu trei deschizături, ornamentat cu motive ale civilizației Wietenberg, iar pandantul acestuia cu caneluri oblice aparține la Mediaș deja mediului hallstattian timpuriu. Completat cu descoperirile dela Tărtăria, jud. Alba, unde s'au găsit acelaș tip de morminte ghemuite cu vase butonate în apropierea unor bordeiuri cu o ceramică de aspect hallstattian timpuriu, mormintele grupului întâiu dela Teiuș se pot deci data în faza de trecere între sfârșitul civilizației Wietenberg și începutul ceramicii hallstattiene. Această încadrare este sprijinită de două brățări de bronz cu secțiune rotundă, neîngroșate la mijloc și ornamentate cu motive lineare, descoperite într'un mormânt al acestui grup dela Teiuș și aparținând unei faze mai timpurii din bronzul târziu.

2. O poziție întrucâtva nelămurită ocupă două sau eventual trei morminte de incinerație, într'unul oasele fiind așezate pe pământ și acoperite cu o farfurie, iar în altul oasele sunt puse într'o urnă din care s'a păstrat numai partea inferioară și în apropierea căreia s'a găsit un cuțit de fier. Incadrarea precisă a acestor morminte în spațiul de timp dinaintea Sciților nu este încă posibilă, deoarece ceramica nu reprezintă destule caracteristici și apartenența cuțitului la conținutul urnei nu este sigură.

3. Din epoca scitică s'au găsit trei morminte cu un inventar destul de variat. Scheletul unei femei orientat *cu picioarele* spre răsărit purta în regiunea tâmplelor tipul bine cunoscut al cerceilor cu capete conice, considerați până acuma de obiceiu ca brățări. Un vas mare bitronconic în dreapta scheletului arată perpetuarea acestei forme ceramice până în epoca scitică și conținea o ceașcă cu o toartă supraînălțată (ca de ex. acea dela Proștea Mică). Dintre cele două schelete masculine, de o lungime neobișnuită (1,83 și 1,86 m.) și orientate *cu capul* spre răsărit, unul nu avea accesorii, iar celălalt conținea, între altele, un vârf de lance de fier, un vârf de săgeată scitică de bronz cu două aripi și o aplică de bronz în formă de rosetă, iar la picioarele lui se aflau oase de cal.

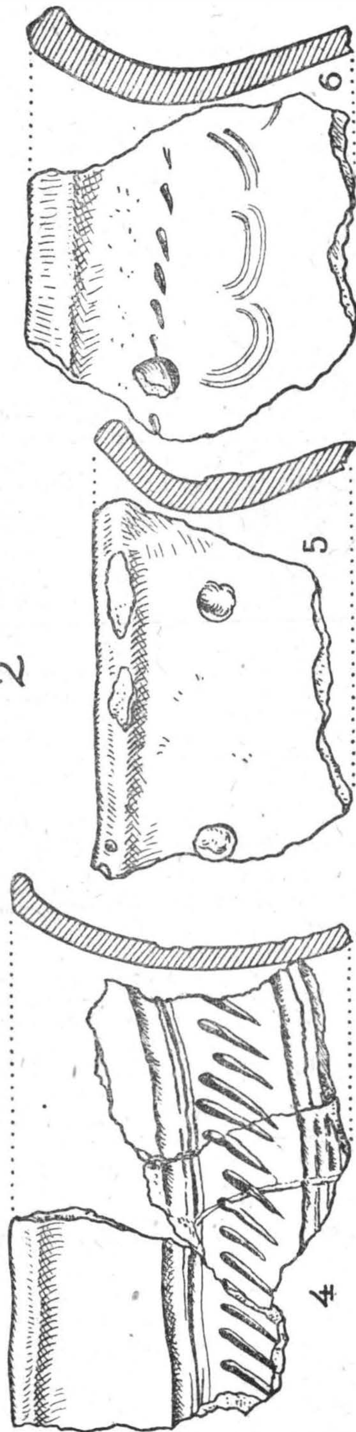
Descoperirea izolată a unei piese cruciforme de bronz, ornamentată în stil animalier scitic, întrebuințată ca piesă de harnașament, cârlig de centură sau ca vârful unei tolbe de săgeți, are o analogie foarte apropiată într'o descoperire dela Volkovczy din Muzeul dela Kiev. [1]) Tipul este destul de comun în epoca scitică arhaică și aparține aproximativ sec. V.

4. Din grupul mormintelor timpurii avare s'au identificat ca descoperiri izolate numai doi cercei, analogi celor cunoscuți dela Gâmbaș și Coșoveni. Intr'o groapă rectangulară s'a găsit un ciob ornamentat cu linii paralele *de factură slavă. Contextul ceramicii de factură slavă cu mormintele orizontului avar se repetă și la Gâmbaș* [2]) și evidențiază și din punct de vedere arheologic raportul de reciprocitate între penetrația Avarilor și între intensificarea pătrunderii Slavilor la începutul sec. VII.

In afară de săpătura principală dela Teiuș s'a cercetat prin sondaje cetatea medievală dela Glogoveț, jud. Târnava Mare, ridicată pe locul unei stațiuni de tip Coțofeni și un promontoriu cu un val de apărare lângă *Sona,* jud. Târnava Mică, aparținând epocii Latène. La *Ciugud,* jud. Alba, s'au continuat și în anul acesta cercetările la stațiunea slavă de pe malul Mureșului, desvelind *o vatră și material de factură slavă târzie,* având ca motiv principal de ornamentație în jurul gâtului gropițe adâncite cu dinții unui pieptene, un element ornamental atestat și la ceramica din Alba Iulia, Beșineu, Petrești, Sebeș Alba, toate din jud. Alba și Ocna Si-

1) N. Fettich, **Arch. Ert.** 43, 1929, (119) pl. XIV. 2.

2) Mus. Aiud, Nr. inv. 5163 și I. Bodrogi, **Az. Erdélyi Muzeum egyesület, hetedik vandorgülésének emlékkönyve,** Cluj, 1913, 22 și fig. 2.

BEDEHÁZA — Ceramică din bordeiul Slav din Sec. VII

biului. Faptul că la Ciugud întocmai ca la Blandiana se găsesc urme ale civilizaţiei slave lângă brodul Mureşului, ar putea să ofere eventual un indiciu arheologic pentru mult discutata problemă despre originea etnică a Brodnicilor, amintiţi mai târziu în isvoarele scrise din epoca feudală.

Al treilea şantier unde colectivul a executat săpături este hotarul *Bedeháza lângă Sf. Gheorghe,* jud. Trei Scaune. Staţiunea este situată pe malul stâng, pe prima terasă a Oltului, in imediata apropiere a podului de cale ferată. Peste suprafaţa aşezării s'au tras trei şanţuri de încercare.

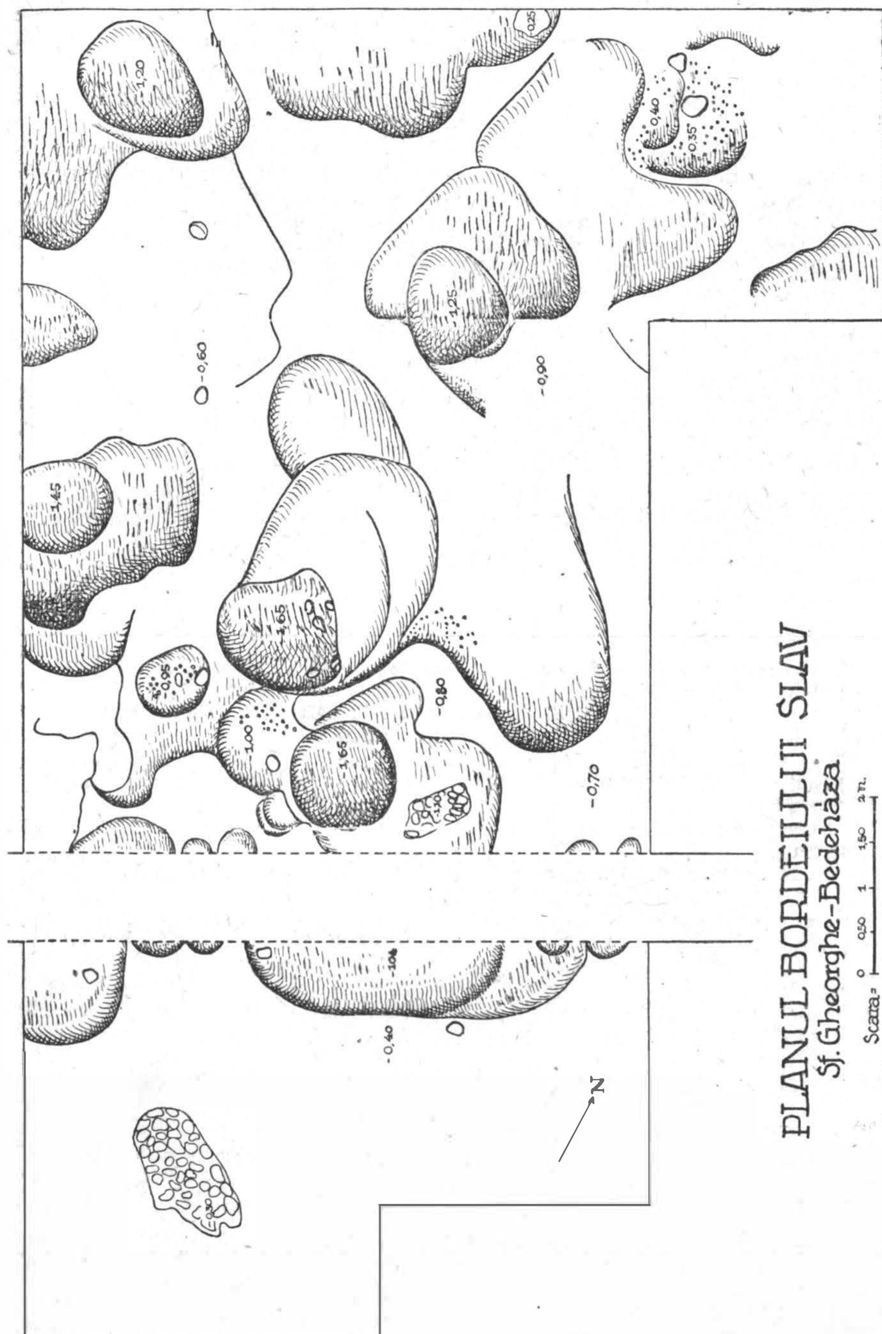
Prin *şanţul A* s'a secţionat un bordeiu, care a permis precizarea civilizaţiilor existente în staţiune. Intr'o adâncime de 0,30 m. s'a desvelit, lângă bordeiu, o vatră neolitică; umplutura bordeiului conţinea ceramică dacică, câteva fragmente romane, *cioburi de factură slavă timpurie* şi ceramică medievală, aproximativ din sec. XIII. Cioburile găsite pe fundul gropilor din bordeiu şi cele aşezate pe vetre asigură atribuirea bordeiului *ceramicii slave* timpurii. Determinarea cronologică în sec. VII a locuinţei şi a materialului slav o permite fragmentul unei plăci de bronz presate, ornamentat cu motive animaliere în stil II, găsit chiar în bordeiu. Apariţia acestui obiect împreună cu ceramica slavă timpurie, oglindesc aceleaşi evenimente istorice, relevate deja în legătură cu Teiuş şi Gâmbaş. Corespondentul fibulei dela Sarmisegetuza, întâlnit în cimitirul avar dela Kiskörös şi raporturile ei şi ale celei dela Veţel cu regiunile pontice şi cu civilizaţia masuriană, orizontul avar timpuriu din cursul mijlociu al Mureşului, lucrările de argint presate „cutrigure" şi monumentele de stil animalier II cu „tăieturi dinţate", formează orizontul arheologic pe care se conturează apariţia ceramicii slave timpurii din Transilvania. In general se pare că orizontul ceramicii de factură slavă timpurie din Transilvania are două componente : una de tip Bedeháza, lucrată cu mâna şi de o execuţie mai simplă, iar cealaltă, într'o conexiune mai strânsă cu obiecte „avare", lucrată cu roata şi de o execuţie mai îngrijită. Diferenţierea aceasta, bine cercetată şi comparată cu fenomenele analoage din regiunile învecinate, poate eventual să contribue şi la lămurirea pătrunderii slave în Transilvania. Ceramica dela Bedeháza este încă destul de grosolană, de culoare roşiatică până la cenuşiu închis, lucrată cu mâna şi având buze nerotunjite, tăiate oblic, având ca elemente ornamentale specifice banda cu linii orizontale sau ondulate. Ştampile pe fundul vaselor lipsesc încă. Un element nou, încă necunoscut, sunt dungile ornamentale reliefate şi crestate. Spre deosebire de forma obişnuită a ceramicii slave târzii, partea gâtului pare să fie mai desvoltată, astfel încât umărul şi pântecul vasului se află mai jos.

Săpăturile dela Bedeháza au avut o întindere prea redusă pentru a permite afirmaţii mai precise în legătură cu modul de producţie şi cu diferenţierea de clase din această staţiune. In această privinţă continuarea cercetărilor în anul viitor va putea deasemenea să aducă lămuriri mai substanţiale. Ceeace se poate menţiona de pe acuma este faptul, că întinderea bordeiului săpat e prea mare ca să formeze locuinţa unei singure familii şi că aşezarea este nefortificată, situată în imediata apropiere a unui râu. Intre uneltele de producţie figurează un topor cu toc, o undiţă şi mai multe cuţite, toate de fier.

Şanţul B de încercare n'a dat nimic de relevat.

In *şanţul C* în apropierea unei gropi circulare, ce conţinea resturi dacice (ceramica grosolană şi fină neagră, buza unui vas cu picior pictat ca imitaţie după ceramica celtică pictată, fragmentul unei strecurătoare, un prisnel, oase), s'au găsit cinci vase intacte dintre cari un ulcior roşu este de factură romană şi lucrat cu roată, iar celelalte patru confecţionate cu mâna se încadrează în ceramica de factură dacică. Descoperirea arată o interesantă întrepătrundere de elemente dacice şi romane aparţinând epocii premergătoare cuceririi din sec. I din era noastră.

Intr'o groapă circulară învecinată au fost desvelite trei schelete de copii mici şi fragmentul de picior dela al patrulea. La umărul drept scheletul cel mai mare purta un buton sferic de fier, iar dedesuptul scheletului celui mai mic s'a descope-

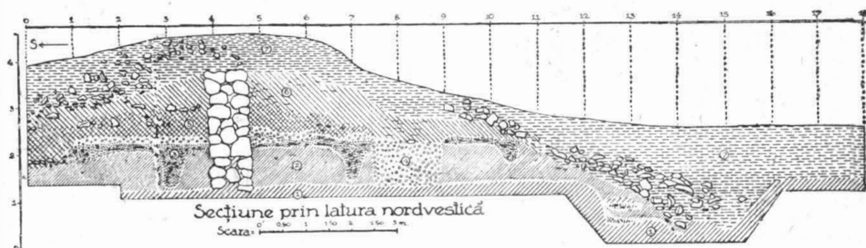

PLANUL BORDEIULUI SLAV
Sf. Gheorghe-Bedeháza
Scara: 0 0,50 1 1,50 2 m.
N

rit *un vas de factură slavă*. Mormântul comun, folosindu-se eventual de o groapă anterioară dacică, *trebue deci atribuit epocii slave*.

Ca încheiere a lucrărilor s'au executat la *Guşteriţă*, jud. Sibiu, câteva sondaje, unde deasupra unui strat roman s'au găsit câteva cioburi de *factură slavă*, eventual mijlocie, iar la *Apoldul de Sus*, jud. Sibiu, s'a făcut o recunoaştere pe teren.

Lucrările, durând neîntrerupt 11 săptămâni, dela 24 Iunie—10 Septembrie a. c., n'au întâmpinat greutăţi mai mari. Anumite impedimente, inerente fiecărei săpături şi cauzate de împrejurările locale (lipsa muncitorilor din cauza sezonului de seceriş, dificultăţi de aprovizionare, etc.) au putut fi înlăturate, datorită concursului larg acordat întotdeauna din partea autorităţilor locale şi judeţene. Contactul cu populaţia din localităţile unde a lucrat colectivul a fost întreţinut prin prelucrarea cu muncitorii a articolelor de fond din ziare, prin colaborarea la ga-

zetele de perete locale, ducând o muncă de lămurire despre rostul şi rezultatele săpăturilor, combătând anumite superstiţii despre căutătorii de comori şi în sfârşit prin participarea membrilor la manifestările culturale ale comunelor.

Prin săpăturile executate, în deosebi prin cele dela Bedeháza, colectivul compus din K. Horedt, şef de lucrări, St. Ferenczi, asistent şi M. Russu, preparator la Institutul de Istorie şi Filosofie al RPR din Cluj, a încercat să îndeplinească sarcina primită şi să contribue la lămurirea temei puse, evidenţiind şi pe teren ştiinţific superioritatea metodei muncii în colectiv.

Având în vedere rezultatele promiţătoare dela Teiuş şi Bedeháza-Sf. Gheorghe se propune:

Ca în aceste două locuri cercetările să fie continuate şi în anul viitor, explorând totodată şi împrejurările în legătură cu tema subiectului.

S. Ferenczi, K. Horedt, N. Liu, V. Mirea, M. Rusu.

Responsabil
K. HOREDT

TRAIUL POPULAȚIEI DACO-ROMANE ȘI BARBARE LA GRANIȚA DE VEST A DACIEI

Activitatea șantierului arheologic Porolissum

Șantierul de săpături arheologice Porolissum a avut fixat de către Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. problema : *Studiul graniței de Vest a Daciei și al traiului populației daco-romane și barbare.* In ansamblu, această problemă, trebuia și putea să fie urmărită în jurul așezării Porolissum.

Pornind dela unele descoperiri întâmplătoare care s'au făcut în jurul orașului Șimleul Silvaniei, primele recunoașteri însoțite de sondajii au fost executate în vecinătatea acestui oraș.

Prima cercetare s'a făcut pe Măgura Șimleului, situată la Nord de Șimleul Silvaniei și cunoscută în literatura arheologică prin cele două tezaure descoperite în Sec. XVIII și XIX. Pe unul dintre vârfurile Măgurii, un locuitor din Șimleul Silvaniei, rigolând un teren pentru a planta vie, a aflat, în anul 1945, mai multe obiecte pe care le-a vândut Muzeului Săcuesc din Sf. Gheorghe. Recunoașterea și sondajul executat în imediata vecinătate a locului pe care s'a făcut descoperirea întâmplătoare au avut ca scop verificarea descoperirii și stabilirea întinderii așezării.

Materialul rezultat din sondaj este alcătuit din fragmente ceramice aparținând perioadei de început a sclavagismului pe teritoriul patriei noastre. Recunoașterile făcute pe acest vârf al Măgurii, împreună cu fixarea punctelor în care s'au descoperit obiectele pomenite mai sus, ne-au arătat că nu ne găsim în fața unei așezări, ci numai a unei locuințe izolate, înconjurată de două morminte și două gropi. Insuși terenul pe care s'a făcut descoperirea nu este propriu unei așezări mai mari, din cauza pantei extrem de inclinate.

Pentru încadrarea materialului ceramic aflat la Șimleul Silvaniei va trebui să se țină seama într'o mare măsură de obiectele aflate aci in 1945 și in special de cele 35 monete republicane romane.

Tot pe Măgura Șimleului, lângă punctul trigonometric cu cota 596, s'au executat cinci sondajii. Aci materialul ceramic aflat, aparține aceleiași perioade dacice semnalată mai sus, dar și barbariei, respectiv epocii bronzului. O stratigrafie a acestei așezări nu va putea fi făcută decât după cercetarea amănunțită a întregului platou, deoarece toate secțiunile executate au căzut în cea mai mare parte peste săpături anterioare făcute de căutătorii de comori.

A doua recunoaștere făcută de noi este aceea dela Giurtelec, comună situată la Nord de masivul Măgura Șimleului, pe traseul CFR Șimleu-Sarmășag.

Locul pe care s'a făcut recunoașterea și un sondaj se află în imediata vecinătate a cătunului „Valea Tăului", pe locul numit „Coasta lui Demian". Sondajul a scos la iveală un mormânt de incinerație, alcătuit dintr'o urnă funerară, o oală și un blid înalt. Câmpul de urne funerare, atestat prin acest mormânt și prin descoperirile întâmplătoare făcute de localnici, aparține așezării situate pe platoul dealului cercetat.

Așezarea romană Porolissum, situată între comunele Moigrad și Jac în jud. Sălaj, este bine cunoscută din literatura arheologică. Discuțiunile pe care le-au iscat cercetările întreprinse de arheologii maghiari și români au determinat colectivul acestui șantier să se străduească a clarifica trei chestiuni: 1. Așezarea militară (castrul); 2. Necropola și 3. Limesul de Vest al Daciei. Toate trei chestiunile pe care ni le-am fixat încadrându-se deplin în problema ce ne-a fost fixată, am căutat ca cercetările din acest an să fie făcute de așa fel, încât să alcătuiască o bază de plecare pentru viitoarele cercetări.

La cercetarea castrului dela Porolissum s'a ținut seamă de cercetările făcute de arheologii maghiari și români, dar mai ales la trei porți ale castrului: Nord, Sud și Vest. Materialul rezultat din cercetările pomenite ne-a determinat să căutăm a desveli poarta de Est, singura care a rămas necercetată.

Poarta de Est se află la 105 pași spre Sud-Vest dela cota 502 numită Bisericuță. Cercetările făcute la această poartă au dat următoarele rezultate:

Poarta, flancată de două bastioane, era compartimentată în două printr un zid din blocuri de piatră de nisip. Interiorul porții, ca, de altfel și drumul care duce la castru, este în întregime pavat cu lespezi mari de piatră. Cele două compartimente ale porții au fiecare dintre ele o întrebuințare clară. Compartimentul A era destinat circulației vehiculelor. Această destinație ne este arătată nu numai de urmele roților destul de clare în acest compartiment, ci și de blocul cilindric așezat lângă bastionul de Sud cu scopul de a apăra colțul acestui bastion de loviturile căruțelor.

In timpul săpăturii, în acest compartiment, au eșit la iveală, pe o suprafață destul de restrânsă, mai multe fragmente de inscripții și reliefuri funerare. Rostul acestor fragmente a fost lămurit după ce s'a ajuns pe nivelul pavajului; poarta a fost blocată. Linia porții corespunde cu substrucția zidului de blocare.

Compartimentul B. era destinat pietonilor. In interiorul acestui compartiment s'au aflat două blocuri din pragul porții, ridicate puțin de pe nivelul pavajului de nisipul care s'a înfiltrat cu apele de ploaie. Pe treapta mare locul țâțânii este bine păstrat. Lângă bastionul de Nord, în fața pragului se află un al doilea prag pentru o ușiță. Este foarte probabil ca ușița să fi fost făcută ceva mai târziu decât poarta, odată cu blocarea compartimentului de Sud. In compartimentul B, profilul făcut lângă blocurile care compartimentează poarta, ne lasă să vedem că poarta a fost distrusă de incendiu. Examinarea amănunțită a materialelor aflate în acest compartiment credem că ne va permite să stabilim când a fost distrusă poarta.

Poarta este flancată de două bastioane aproape egale ca dimensiune. Fiecare dintre ele este alcătuit din două încăperi.

Bastionul sudic este destul de rău păstrat. Datorită stării lui nu s'a putut executa în interior nici o secțiune care ar fi putut lămuri stratigrafia. Toate chestiunile care au rămas nelămurite la acest bastion vor putea fi cercetate abia după consolidarea lui .

Bastionul nordic, mult mai bine păstrat, ne-a permis să urmărim aproape toate chestiunile care au survenit în timpul săpăturilor. Ca dimensiuni, după cum se vede pe plan, este mai mare decât bastionul sudic.

Secțiunile executate în compartimentul dreptunghiular al acestui bastion ne-au permis să stabilim că el a fost refăcut de două ori. Dintre aceste două refaceri, prima, trebuește considerată ca fiind aproape radicală. A doua refacere a fost determinată de slăbirea zidurilor, lucru care s'a produs în urma unui atac inamic dat în fața acestei porți.

Intrarea în bastion se făcea printr'o ușe lată de 0,85 m. prin interiorul castrului. La ușe se pot, deasemenea, vedea cele două praguri cari corespund celor două faze de refacere pomenite mai sus.

Particularitatea acestui bastion este alcătuită de canalurile care străbat zidurile atât transversal cât și longitudinal. Ca formă aceste canaluri sunt patrate, 20×20 cm. Fețele canalurilor sunt bine tencuite și păstrează pe tencuială urmele bârnelor de lemn care au fost în ele. Confirmarea existenței unor bârne de lemn în aceste canaluri o avem și prin cuele care au fost aflate în interiorul lor. Din literatura arheologică nu cunoaștem decât un singur caz de construcție aproape similară, aceea semnalată de Forrer în *L'Alsace romaine* p. 71, fig. 15-16. Rostul acestor canaluri este de a întări construcția și se întâlnesc în special la bastioanele semi-rotunde. Deosebirea dintre sistemul întâlnit în Alsacia și acela dela Porolissum stă în faptul că, pe câtă vreme în Alsacia aceste canaluri sunt dispuse pe două etaje, la Porolissum nu avem decât un singur plan.

Inscripțiile aflate de arheologii maghiari la cele trei porți ne arată că ele au fost făcute în timpul lui Caracalla. Aceste informațiuni furnizate de epigrafie își găsesc confirmarea în tehnica de construcție întrebuințată și în special în canalurile pomenite. Cu ajutorul materialului rezultat din cercetarea porții se va putea arăta, după cercetarea detailată a bastionului de Sud, fazele de construcție dela această poartă.

După cercetarea și stabilirea exactă a planului canalurilor din bastionul nordic, s'a căutat să se vadă dacă acelaşi sistem de construcție îl întâlnim și la bastionul sudic. Cercetările în această direcție ne permit să spunem că atunci când a fost construită poarta, canaluri nu au existat decât în compartimentul semicircular. Prelungirea canalurilor în toate zidurile aparțin unei epoci târzii. Nivelurile la care se găsesc canalurile în zidurile bastioanelor este deasemenea un indiciu pentru datarea și stabilirea fazelor de construcție și reconstrucție. Pe câtă vreme în bastionul de Nord canalurile se găsesc la 0,80 m. dela nivelul drumului, la bastionul de Sud ele sunt în drept cu nivelul drumului.

Strâns legată de problemele pe care le ridică poarta este problema zidului înconjurător al Castrului. Secțiunea executată în imediata vecinătate a porții pentru cunoașterea lucrărilor externe de apărare confirmă în bună parte constatările făcute la poartă și bastioane. Profilul acestei secțiuni ne arată toate elementele caracteristice lucrărilor externe de apărare, șanțuri, bermă, zid, drum de rond și via sagularis. In interiorul castrului secțiunea a scos la iveală în imediata vecinătate a zidului înconjurător, resturile unei clădiri atestată prin două ziduri. Construcția aceasta ulterioară zidului înconjurător cuprinde în interiorul ei și prima via sagularis și deci a trebuit să se construiască o a doua *via sagularis* în spatele acestei clădiri. Cercetările ulterioare vor putea preciza rostul acestei clădiri situate în imediata vecinătate a zidului castrului.

Necropola așezării Porolissum, in trecut, a fost complet neglijată. Puținele descoperiri întâmplătoare făcute de locuitorii comunelor Jac și Moigrad au permis totuși arheologilor să localizeze necropola pe dealul Ursoaieși situat la Sud-Est de castru. Cercetările și sondajiile executate pe acest deal, ne-au arătat că întregul teren este alunecat, iar mormintele prinse în secțiuni sunt complet distruse de alunecările de teren.

Spre Sud-Est de cota 451 se află un bot de deal lunguet, acoperit aproape în întregime cu pădure tânără. Cercetările făcute pe acest teren au scos la iveală trei tipuri de morminte : 1) morminte monumentale, 2) morminte de incinerație acoperite cu câte o cărămidă și 3) morminte cu urne funerare.

Primul tip-mormintele monumentale construite din piatră necioplită în substrucție și piatră cioplită în construcția propriu zisă, au dat la iveală un bogat material sculptural. Sistemul de înmormântare, întâlnit în aceste morminte este acela al incinerației. La două morminte s'a putut urmări bine întregul sistem de înmormântare, stabilindu-se că incinerația s'a făcut chiar în interiorul mormântului. Vetrele de foc, fragmentele de oase calcinate, precum și fragmentele de ceramică și de sticlă topită aflate pe suprafața vetrelor de foc arată limpede acest lucru.

Al doilea tip, — morminte de incinerație acoperite cu cărămidă, — se găsește răspândit între mormintele monumentale și în imediata vecinătate a acestora. Inventarul acestui tip de morminte este alcătuit din: cărbune, cenușe și oase calcinate. Dimensiunea mică a acestor morminte, precum și situația în care se găsește inventarul, arată limpede că arderea s'a făcut în altă parte.

Al treilea tip — urne funerare — este atestat prin descoperiri care s'aŭ făcut atât în interiorul mormintelor cât și în afara acestor morminte. Când acest tip îl întâlnim în mormintele monumentale, urnele sunt așezate la colțurile construcției.

Paralel cu cercetarea necropolei s'a executat un sondaj de verificare sub cota 451, la locul de depozitarea gunoaielor. Sondajul a scos la iveală un material destul de bogat și variat. Extinderea acestui sondaj, în campaniile viitoare, va putea da la iveală un prețios material arheologic.

Problema limesului de Vest al Daciei a iscat lungi discuții între arheologi.

Dat fiind faptul că așa zisul limes nu a fost studiat decât de pe suprafață, am socotit necesar a cerceta această problemă începând cu vecinătatea imediată a Porolissum-ului. In acest scop au fost executate cercetările de pe dealul „Ferice", deal dominat de cota 456 și situat la Nord-Vest de municipiul roman.

Sondajiile executate au scos la iveală două elemente ale sistemului de apărare: valul și turnuri.

Valul, construit din pământ, a fost întărit în față, spre N., cu zid de piatră. Turnurile sunt situate pe acest val, însă legătura dintre aceste două elemente nu a fost precizată. Această sarcină va reveni cercetărilor viitoare.

Intemeiat pe rezultatele obținute în vara anului 1949, putem afirma că Porolissum a fost unul dintre puternicele centre ale orânduirii sclavagiste pe teritoriul Patriei noastre.

Porolissum a fost ridicat la rangul de municipiu de către Septimiu Sever. Acest fapt coincide cu timpurile în care clasa stăpânilor de robi, negustorii și comercianții, își extind activitatea și în afara provinciei lor. Un centru mai bun pentru această activitate exploatatoare de cât Porolissum nici nu se putea afla. Situat la frontiera Daciei, legat prin rețeaua de drumuri cu marile centre comerciale din acele timpuri, era locul cel mai potrivit unde atât negustorii și comercianții, cât și aristocrația sclavagistă puteau să-și ajungă cu ușurință scopurile pe care le urmăreau prin exploatarea populației băstinașe, adusă în stare de sclavie cu forța armelor. Rezultatele cercetărilor arheologice executate în vara anului 1949 la Porolissum, prin materialele pe care le-au dat la iveală, arată poate mai bine decât ori unde existența a două clase sociale.

Pe dealul Ursoaieși, acolo unde arheologii au fixat necropola municipiului sclavagist, sondajiile au dat la iveală morminte deranjate având un inventar foarte sărac, sistemul de înmormântare fiind acela al înhumării, și în care cadavrele erau depuse într'o simplă groapă. Acesta este tipul de morminte care predomină în această regiune. In necropola pe care am cercetat-o am văzut că apar alte tipuri de morminte și că bună parte din necropolă este ocupată de mormintele monumentale.

Existența acestor două mari tipuri de morminte credem că arată limpede existența a două clase sociale: Robii și stăpânii de robi. Cercetările viitoare vor trebui să urmărească cu deosebită atenție necropola, pentru a arăta și mai clar acest lucru pe care-l semnalăm.

Rezultatele obținute la cercetarea așa numitului limes trebuesc considerate deasemenea ca punct de plecare pentru cercetările viitoare. Urmărirea precisă a traseului limesului credem că va putea lămuri rostul turnurilor și a valului situat la abia 400 m. în fața castrului militar. Dată fiind situația acestei așezări, in imediata vecinătate a populației băștinașe rămasă liberă, credem că sistemul de apărare întâlnit în fața municipiului Porolissum nu este un limes propriu zis, ci o centură de siguranță menită a include și a apăra așezarea civilă situată în jurul castrului militar.

Date fiind mutliplele probleme care pot fi clarificate prin cercetarea municipiului Porolissum şi a regiunii imediat apropiate acestui municipiu, propunem menţinerea şantierului şi pentru anii viitori, cercetările din vara acestui an alcătuind doar puncte de plecare pentru săpăturile viitoare.

Pentru a se putea lămuri problema limesului de Vest al Daciei şi a aşezărilor dacice la Nord de Porolissum, socotim că este necesară executarea unor fotografii din avion. Recunoaşterile şi fotografiile ce se vor face pe această cale pe traseurile ce se vor fixa detailat vor deschide noi posibilităţi cercetărilor din această regiune. Recunoaşterile aeriene insoţite de fotografieri făcute in trecut au urmărit alte obiective decât acele ştiinţifice şi ca atare nici nu pot fi utilizate cu folos in cercetările arheologice.

Intrucât intreaga regiune care urmează a fi cuprinsă de cercetările viitoare este acoperită cu păduri şi cu terenuri arabile, socotim că ar fi necesară executarea recunoaşterilor fie toamna fie primăvara, inainte de inceperea vegetaţiei.

O altă chestiune care credem că trebueşte soluţionată este aceea a conservării ruinelor scoase de săpături. Fără o grabnică măsură in această privinţă, mormintele şi celelalte construcţii se vor distruge foarte repede din cauza materialului slab utilizat la construirea lor.

Nu putem să incheiem acest raport, fără a nu ne exprima mulţumirile noastre, tuturor autorităţilor locale, care ne-au ajutat in timpul campaniei de săpături, şi in mod special judeţenei P.M.R., cu sprijinul căreia s'au putut salva dela pieire o serie de morminte epigrafice şi sculpturale.

P. Duka, M. Moga, I. Puşcaş, N. Vasiu.

Responsabil
M. MOGA

STUDIUL TRAIULUI DACILOR ÎN MUNŢII ORĂŞTIEI

Rezultatul cercetărilor ştiinţifice făcute de colectivul din Cluj

A. *Scurt istoric al cercetărilor.*

S'au scurs 150 de ani de când cetăţile dacice din Munţii Sebeşului (Orăştiei) şi în special Cetatea Grădiştei Muncelului au stârnit un val de curiositate atât în lumea intelectuală a timpului din Ardeal, ca şi în rândurile administraţiei militaro-civile a Transilvaniei, prin descoperirile întâmplătoare, făcute, fie la Cetatea cea mare a Muncelului, fie în imprejurimile imediate ale ei, de către ţărani, păstori şi pădurari.

S'a dat glas acestei curiozităţi prin o neîntreruptă serie de notiţe, reportagii şi descrieri a ruinelor, publicate în foile şi revistele de tot felul ale acelor vremuri, incepând cu primii ani ai secolului trecut, până după anii 50 ai veacului.

Administraţia militaro-civilă austriacă a ţării îşi manifestă interesul printr'o campanie de scormoniri ale terenului cetăţii Muncelului in căutarea tezaurelor lui Decebal, menite — după atâta amar de vreme — să servească nu numai la acoperirea cheltuelilor cu războaiele contra lui Napoleon, dar să şi asaneze, eventual, groaznica criză monetară ce bântuia, pe la inceputul veacului trecut, şubredul stat feudal-habsburgic, cuprins de pe atunci de frigurile marilor transformări economice şi politice ce-o să-l zguduie la 1848.

Nici săpăturile „erariului" n'au dat rezultatele dorite (în afară de descoperirea celor peste 1000 de monete de aur „Koson", vărsate bănăriei din Alba-Iulia), nici campania publicistică a celor câţiva intelectuali n'a avut răsunetul cuvenit în lumea ştiinţifică.

Au trecut mai bine de 100 de ani, până când o delegaţie arheologică a Comisiunii Monumentelor Istorice din Budapesta se deplasează la faţa locului spre a constata şi raporta „intrucât e de justificată însufleţirea cu care se descriu aceste ruine încă de prin anii 1803 şi dacă ruinele sunt intr'adevăr vrednice de o cercetare ştiinţifică". Vizitarea ruinelor a avut loc în toamna târzie a anului 1910, dar raportul, serios şi favorabil problemei, se publică abia în 1916... 1).

O cercetare a acestor aşezări a început in 1921 prof. D. M. Teodorescu, directorul Institutului Arheologic al Universităţii din Cluj. Unei scurte, dar rodnice vizite a terenului, făcută in 1921, ii urmează o campanie de mai mulţi ani, in special la Cetăţuia dela Costeşti, pe care o dezgroapă in bună parte.

Campania nu e însă susţinută, cu toată râvna directorului şi a colaboratorilor săi 2). Ea lâncezeşte şi se opreşte după vreo 10-12 ani de cercetări modeste, din lipsă de fonduri.

---

1) Vezi „Arch. Ert." 36 (1916), p. 11 şi urm.

2) Intre aceştia trebue pomenit regretatul nostru coleg dela Institutul de Arheologie din Cluj, Al. Ferenczi. Ca tânăr student şi practicant al Institutului a luat parte activă la aceste cercetări şi semnatarul acestui referat, C. Daicoviciu.

O reluare mai serioasă, dar de scurtă durată, a lucrărilor are loc prin anii 1943 şi 1944, sub conducerea prof. C. Daicoviciu.

Ca obiectiv, se fixase studiul amănunţit al topografiei aşezărilor din întreaga regiune şi terminarea desvelirii complete a Cetăţuii dela Costeşti. Ambele obiective au fost, în bună parte, atinse. Topografia aşezărilor dacice din regiunea Costeşti-Grădiştea Muncelului-Luncani poate fi în curând pregătită şi publicată. Ajutorul şi îndemnul regimului nostru democrat şi sprijinul Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. e chezăşia acestei mult aşteptate lucrări de orientare.

B. *Situaţia generală a aşezărilor dacice din Munţii Orăştiei.*

Mulţumită cunoştinţelor câştigate prin cercetările de până acum, situaţia „cetăţilor" dacice din Munţii Orăştiei (Sebeşului) se presintă precum urmează:

Pe un teritoriu relativ mic (cca 150 km.2) din regiunea deluroasă-muntoasă a Carpaţilor sudici, în partea de Est a judeţului Hunedoara, la Sud de Mureş, concentrate în jurul pârâului Apa Oraşului (zis şi Apa sau Valea Grădiştei), ce izvoreşte din masivul Godeanu şi se varsă în Mureş la Orăştie, răspândite însă dealungul nenumăratelor văi ce spintecă această regiune, se găsesc, aninate pe vârfuri de dealuri sau pe spinarea lor, pe platouri cu grije amenajate de mâna omului, ca şi pe terasele mai mult sau mai puţin naturale ale acestor dealuri, o serie de aşezări, presentând, din punct de vedere arheologic, una şi aceiaşi formă de civilizaţie, a Dacilor.

Dealurile alese cu preferinţă au, deobicei, forma de mameloane, nu excesiv de înalte (dela 500-950 de metri), pe cât se poate de izolate de restul dealurilor, retrase, în aparenţă, dar stăpânind în chip hotărit căile de acces către vreo cetate mai mare din apropiere, iar toate la un loc constituind un sistem de împresurare strategică a cetăţii principale care, singură dintre ele, se află, în fundul văii Apei Oraşului, aşezată pe *spinarea Dealului Grădiştei* (= o ramificaţie a Godeanului) la 1200 m. înălţime deasupra mării.

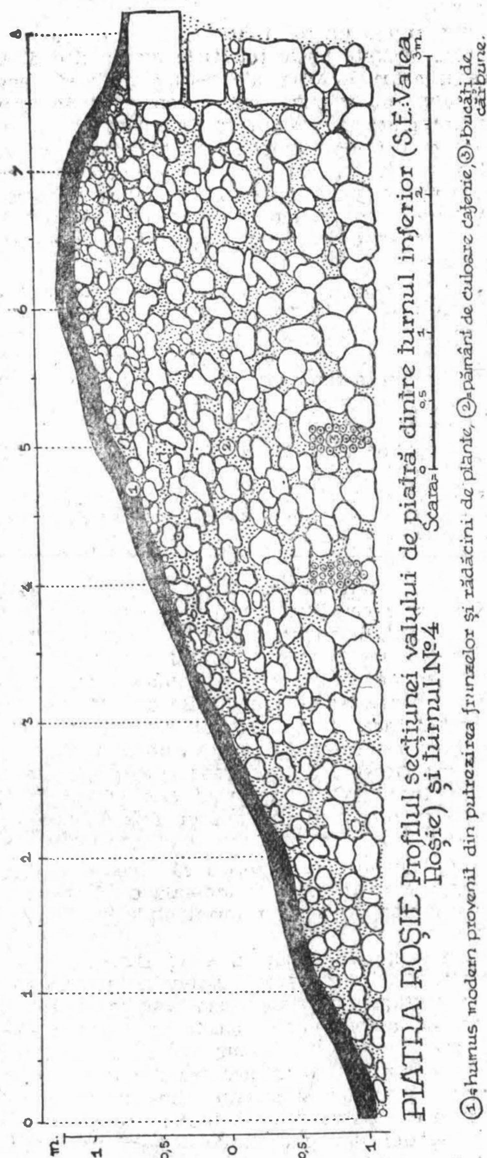
Dealul Grădiştei, cu toată înălţimea lui, se piteşte după *Dealul Muncelului* dela Nord de el şi e flancat dinspre Nord şi Sud de câte o prăpastie ameţitoare, în fundul cărora curg pâraele Valea Albă (la Nord), resp. Valea Godeanului, la Sud de dânsul. Din împreunarea acestor două văi ia naştere, de fapt, Apa Grădiştei sau Oraşului. Această „Cetate Mare", prin urmare, nu domină nimic; ea constitue, în realitate, un loc de refugiu greu de atins, straşnic apărat din faţă şi din laturi de sistemul de *redută* al fortificaţiilor înşirate dealungul văii centrale a Apei Oraşului, atât dinspre Nord, cât şi dinspre Nord-Vest şi Nord-Est, iar dinspre Sud de masivul de munţi greu de trecut ce-i acoperă spatele, poate şi aceştia întăriţi din loc în loc.

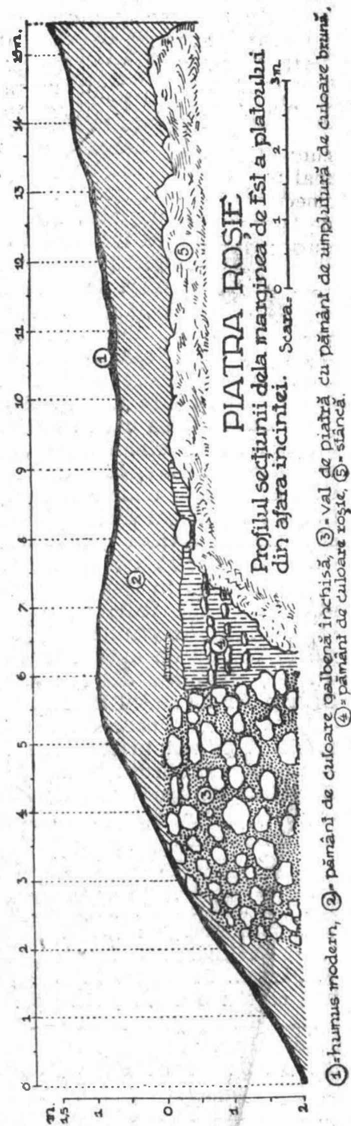
Seria cetăţilor şi forturilor de apărare a „Cetăţii de scaun" de pe culmea Dealului Grădiştei o deschide, acolo unde valea largă a Apei Oraşului se strâmtează dintr'o dată până la gâtuire, de Castelul de pe *Cetăţuia Costeştilor*. Însuşi acest punct prim de rezistenţă e străjuit din mai multe părţi de forturi mai mici, înfipte pe culmile de dealuri inconjurătoare, ca *Faeragul, Blidarul, Cetăţuia Inaltă,* ele însele întărite de turnuri şi bastioane presărate la orice punct vulnerabil. Dela Costeşti şi până la Grădiştea Muncelului valea foarte strâmtă a Apei Oraşului e păzită de turnuri dispuse, la distanţe variate pe terasele superioare, în locuri potrivite.

Dinspre Nord-Est, *Vârful lui Hulpe* şi fortificaţiile de pe *Ciata — Dealul Muncelului* (şi ele încercuite de turnuri pe piscurile vecine) formează incinta laterală nord-estică a redutei. Din acest sector de apărare a flancului nord-estic face parte de sigur, şi cetatea dela *Căpâlna,* de pe valea Frumoasei (Sebeşului), cercetată şi săpată de noi în anul 1939.

Accesul dinspre Vest resp. Nord-Vest şi Sud-Vest, peste dealul Luncanilor sau Poiana Omului e oprit vrăjmaşului de puternica cetăţue de pe *Piatra Roşie* (despre care vom vorbi mai jos) ca şi de alte forturi, cum e, de pildă, acela dela Lupoaia, sau de valurile de pământ şi piatră dela Cioclovina.

Tehnica construcţiilor militare sunt: ziduri, durate din blocuri de piatră bine şi regulat tăiate, întărite cu bârne de lemn, după un sistem local, continuate în sus fie în cărămidă, fie în lemn sau *valuri de piatră* şi de pământ, îmbinate

cu puternice îngrădituri de pari groşi şi zdraveni (palisadă). Gropi, ascunse în faţa întăriturilor, şi rostogolirea de trunchiuri de copaci sau de bolovani, făceau aceste cetăţi, meşteşugit întărite de oameni şi natură, şi mai de necucerit.

Ar fi însă greşit să vedem în aşezările dacice din Munţii Orăştiei *numai* construcţii militare.

Valea largă şi roditoare a Apei Oraşului, la Nord de Costeşti, cu Valea Mureşului apropiată, ca şi luncile şi poienile minunatei regiuni, fac din acest ţinut un îmbelşugat loc de traiu pentru o populaţie destul de numeroasă, desigur încă dinainte de vârsta cetăţilor propriu zise.

Dintre „cetăţi" puţine vor fi avut numai un rol militar. Rol strict militar îl au doar bastioanele şi turnurile de pază risipite peste tot. Cele mai multe dintre „cetăţi" trebue considerate ca nişte lăcaşuri întărite ale şefilor militari, legaţi mai mult sau mai puţin de capul tribului sau statului, mari proprietari de turme în munţi, de ogoare întinse în văile apropiate şi, desigur, şi de sclavi.

O a treia categorie a aşezărilor o alcătuesc gospodăriile ţărăneşti cu care sunt împânate — într'o măsură mai mare chiar decât astăzi — poienile şi culmile mai blânde şi mai late ale dealurilor. Cunoaştem şi dintre aceste sălaşe de ţărani, liberi sau, mai degrabă, aserviţi stăpânilor din castele, o mulţime, cu casele lor de bârne, lipite cu lut prins în nuiele, acoperite cu şindrilă şi inconjurate cu garduri de pari împletiţi cu crengi de copac.

Hambare mari de lemn, sprijinite pe baze rotunde de piatră, în poieni roditoare, cisterne în şi afară de cetăţi, căptuşite cu bârne de gorun, ţevi de apaduct din pământ ars, aducând apa de izvor la câte o aşezare mai mare, obiecte de uz practic şi de podoabă, produse ale meşterilor şi artiştilor locali sau importate din lumea vecină „barbară" ori „civilizată" greco-romană, întregesc icoana până acum încă sumară a traiului dacic, nemijlocit înainte de cucerirea romană.

Cunoaşterea cât mai adâncă a acestui trai de toate zilele a celor mulţi este de urmărit în primul rând. „Desigur — spune prof. D. M. Teodorescu *(Cercetări arheologice în Munţii Hunedoarei,* Cluj 1923, p. 24) — ar fi foarte interesant să ştim cu precizie unde a fost capitala lui Decebal şi cum a fost sfărâmată puterea lui, dar mult mai interesant şi mai folositor din punct de vedere al istoriei este să cunoaştem viaţa poporului... sub toate manifestările, atât individuale cât şi obşteşti; şi acestea mai ales le aşteptăm dela cercetările arheologice".

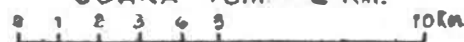
Plasarea în timp a acestui tablou de viaţă dacică a fost numai în treacăt atinsă mai sus, indicând mai mult sfârşitul cetăţilor, decât începutul aşezărilor. Dacă pentru tragicul final al cetăţilor războaiele dacice ale lui Traian (102-106 d.e.n.) ne dau un indiciu sigur, data durării lor în formele dintâi şi cele din urmă nu este chiar aşa de uşoară. A fost o vreme când ele se atribuiau Sciţilor! Azi, legarea lor de statul liber dac nu mai e contestat de nimeni. Se discută doar vechimea în acest cadru dacic: „Cele dintâi începuturi" încă din sec. IV, de teama presiunii puterii macedonene la Dunăre; refacerea în piatră sub Burebista, iar mai apoi o strălucită punere la punct sub Decebal (D. M. Teodorescu); „Epoca lui Burebista ca epocă principală (V. Pârvan); „Pe la începutul erei noastre" (Alföldi). Desigur, discuţia în jurul datei, a unei sau mai multor faze e, oarecum, încă prematură.

Constatările de până acum nu ne încurajează totuşi să trecem cetăţile propriu zise dincolo de secolul I al erei vechi. Ar putea fi îndoială dacă Burebista sau Decebal e iniţiatorul sau autorul principal al acestor formidabile lucrări, unitare ca sistem şi tehnică.

Noi înclinăm mai degrabă pentru o epocă principală a lui Burebista, ca şi V. Pârvan. Grandioasa concepţie a fortificării unei întregi regiuni şi uriaşele eforturi cereau o *mare putere* centrală şi o stăpânire peste vaste resurse de oameni — sclavi în primul rând — şi material. Monetele, unele obiecte de metal şi ceramică, tehnica de construcţie, şi alte câteva amănunte, impun ca ctitor de frunte „pe cel mai fruntaş şi cel mai puternic dintre domnitorii traci", pe Burebista. Stăpânirea lui asupra Uniunii triburilor getodace şi streine din întreg basinul carpato-danubian, domnie de lungă durată a patru decenii, luptele lui de cucerire în Nord şi Sud i-au putut nu numai îngădui, dar şi pretinde această formidabilă transformare a sâmburelui puterii dacice, care este tribul său din Munţii Hunedoarei, într'o redută de neînvins. Motive pentru o asemenea retranşare avea destule: Boii din Nord şi toată mulţimea triburilor subjugate de el în Estul şi Vestul Daciei, ca şi expansiunea tot mai amenințătoare a Romei în Illyricum şi

SCHIȚA
REGIUNII
MUNȚII SEBEȘULUI (ORĂȘTIEI)
CU
AȘEZĂRILE ȘI CETĂȚILE DACICE

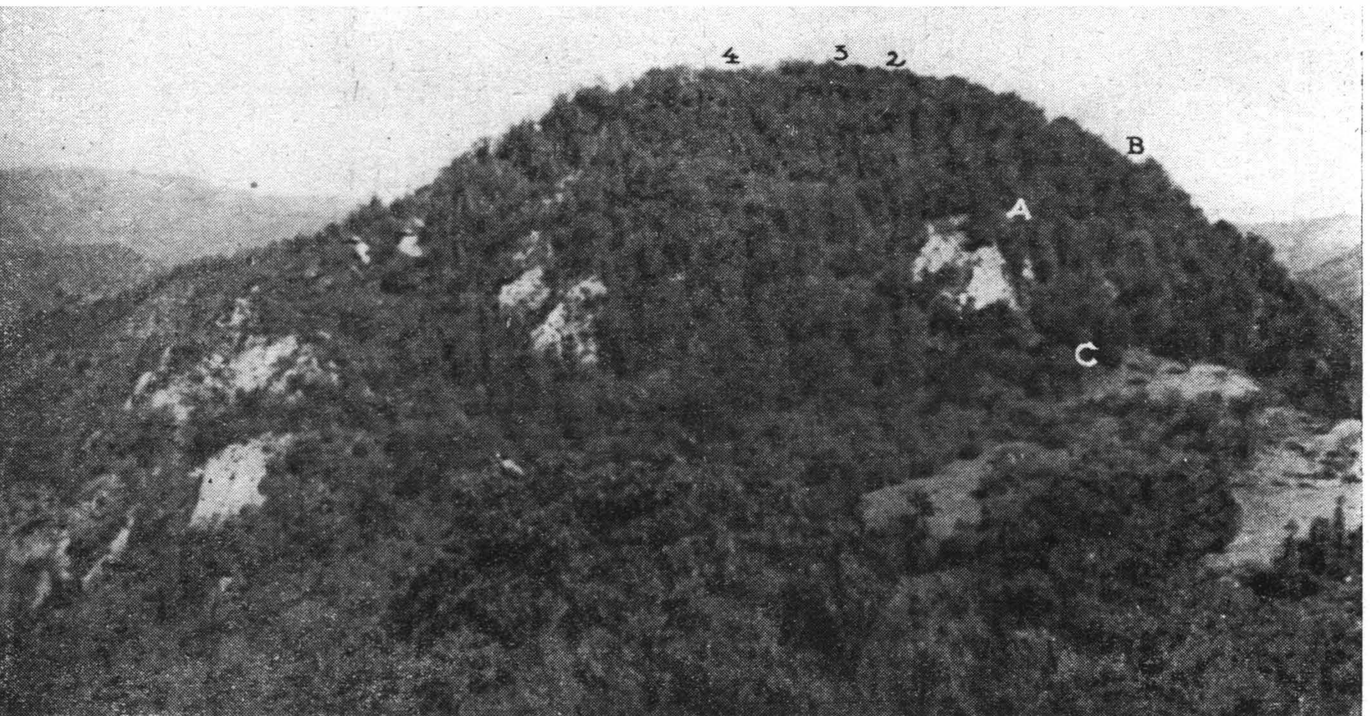
SCARA 1cm = 2 Km.

Mureșul
DEVA
Orăștie
Cugir
Sebeș
V. Frumoasă
Căpâlna
(Sebeșul)
Poiana
Jina
V. Dobra
Cerna
Călan
Hunedoara
Streiul
Ludești
Costești
V. Vinții
Apa Grădiștei
V. Luncanilor
Boșorod
D. Luncani (Târoa)
Grădiștea
R. Alb
Muncelul
Godeanul
1659
V. Godeanul
V. Roșei
Piatra Roșie
Gna Omului
Cioclovina
Hațeg
Farcadin
R. Mare
R. Mic
Munții Sebeșului (Orăștiei)
1895
Comărnicelul
Vf. lui Petru
2133
V. Șetrețului
Streiul
Pui
Jiul Transilvan
Petroșani

LEGENDA

1. Cet. dela Costești.
2. Ciocuța.
3. Cetățuia înaltă.
4. Faeragul.
5. Blidarul.
6. Pietroasa.
7. Cet. Muncelului.
8. Vârful lui Hulpe.
9. Ciata.
10. Cet. dela Căpâlna.
11. Piatra Roșie
12. Valul dela Cioclovina.

MUNTELE „PIATRA ROȘIE"

la Dunărea de jos [1]) nu puteau să nu-l îndemne la o consolidare a puterii sale.

Poate că nu în întregime, dar în bună parte *lui* credem noi că i se datorește și planul și executarea. Restul îl va fi putut împlini unul din urmașii lui, dintre care cel mai indicat e ultimul rege al Daciei libere, Decebal. E dela sine înțeles că aceasta nu înlătură, ci, dimpotrivă, presupune *existența* în această regiune a unor așezări (și chiar a unor întărituri) *mai vechi* decât Burebista. După cum, iarăși, pieirea cetăților în focul cutropitorului roman nu înseamnă stingerea vieții autohtone pe acest teritoriu.

[illegible]. Cetatea de pe Piatra Roșie.

După acest istoric al cercetărilor și cunoscând caracterul și desimea așezărilor dacice din Munții Orăștiei, înscrierea studiului lor în programul de lucrări al Academiei R.P.R. pentru anul 1949 — cu perspectiva largă a continuării până la epuizare — constitue, în mod evident, *cotitura hotărîtoare* și *soluționarea definitivă* în mult și pe nedrept tărăgănata problemă.

După o matură chibzuință, colectivul nostru și-a fixat ca prim punct din studiul traiului Dacilor din Munții Orăștiei, dezgroparea sistematică și, pe cât e posibil, completă a Cetății de pe Piatra Roșie din hotarul pitoresc al satului de munte Luncani, comuna Boșorod. Rezultatele obținute în cursul celor 70-75 de zile de lucru ne-au dovedit justețea acestei alegeri, pentru care pledau, dealtfel, foarte multe argumente de ordin obiectiv.

Cetatea Piatra Roșie se află pe vârful de deal izolat, cu același nume (cota 823), strâns în furcă de pâraiele Valea Roșie și Valea Stângului (sau Tisei), în fundul Văii Luncanilor (Valea mare), afluentul acesta al Streiului. Ea era menită, după cum am arătat mai sus, să apere apropierea dinspre Vest a dușmanului ce s'ar încumeta să atace din flanc Cetatea cea mare, fie că urcă din Valea Mureșului, pe Strei și Valea Luncanilor, fie că alege drumul mai scurt, dar mai greu ceva, dinspre Sud, dela Pui, peste Ponorici și Cioclovina.

Ca așezare și aspect, Cetatea Piatra Roșie e poate cea mai tipică dintre toate: pe o culme izolată, înaltă, cu prăpăstii amețitoare din trei părți, înfiptă între dealuri mai înalte, ea poate fi atinsă numai dintr'o singură parte, dinspre Răsărit, pe o limbă de deal ce are, totuși, un urcuș destul de anevoios.

In vârf, un platou mic, amenajat și de mâna omului, ce se întinde în direcția S-N, de forma unei elipse, cu o ușoară îndoitură la mijloc. Lungimea platoului e de cca 160 m., iar lățimea lui variază între 30 m. (la capătul de Sud), 50 m. (pe la mijlocul său) și 45 m. (la extremitatea nordică). Platoul e acoperit de un strat subțire de humus sub care se află stânca nativă calcaroasă.

Pe latura de acces, adică cea răsăriteană, începând de sub platou, coasta este întreruptă de 3-4 terase. O mică terasă se mai află pe latura nordică, aproape de poale, întrebuințată și ea, după cum vom vedea.

Intreg dealul e acoperit, cu excepția platoului, de o pădure de fag sau de

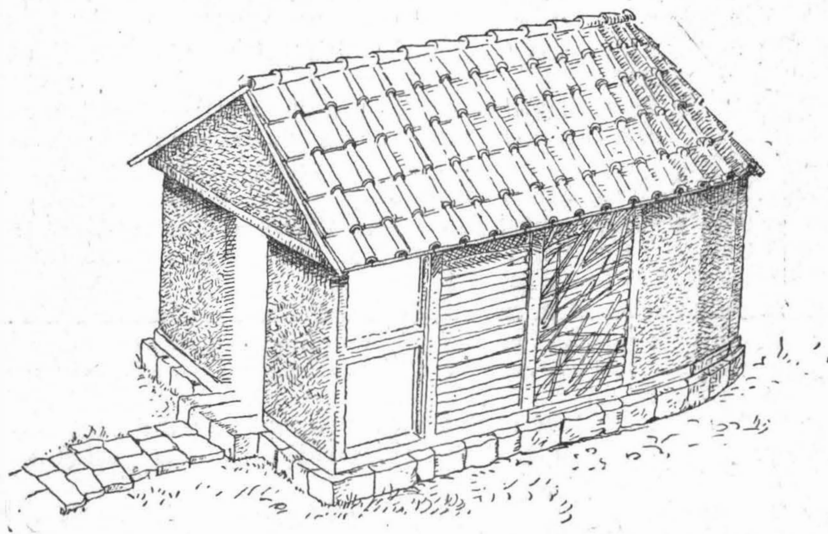
1) Intr'adevăr, conflictul dintre cele două state sclavagiste se ascuțise extraordinar în jurul anului 50—45 în e. n. Bazate pe cuceriri și sclavagism, cele două state trebuiau să se măsoare. Tehnica înaintată, organizația militară și superioritatea economică și numerică a statului sclavagist roman în plină putere nu lăsa prea mari îndoeli în ce privește rezultatul acestei încăerări, deslănțuite vreo 150 de ani mai târziu.

arbuşti şi tufe de liliac, mai ales pe coastele râpoase. Calea ce duce şi azi la platou e, dealtfel, singura cale pe care o foloseau şi stăpânii cetăţii.

Trei grupuri de enorme stânci golaşe, împerechiate, ies, în formă de contraforturi, pe latura estică şi sudică, formaţii naturale, desigur, făcute şi mai redutabile, cred, tot de intervenţia apărătorilor cetăţii.

Săpăturile au desvelit aici pe platou şi pe latura răsăriteană cele ce urmează:

Jumătatea de Sud a platoului e ocupată de o incintă cu ziduri de piatră ca la Costeşti, ce urmează, în general, conturul natural al platoului. Forma incintei e, deci, patrulateră, cu laturile lungi de 102 m., iar cele scurte de 45 m.

Reconstituirea unei case dacice

Incinta are 5 turnuri interioare: două la capetele S-V, iar trei pe latura răsăriteană, aşezate câte unul la capete, iar al treilea între acestea. Construcţia turnurilor e aceiaşi ca a zidurilor incintei. Ele se leagă organic de aceste ziduri şi erau acoperite cu un acoperiş de şindrilă sau scânduri.

Nici zidurile turnurilor, nici zidul incintei, groase de 3 m., nu continuau în sus de cărămidă, ci foarte probabil numai din piatră 1). Rostul turnurilor era de ordin militar. Turnul din colţul N-E servea, însă, după cum vom vedea, de intrare în cetate.

Interiorul incintei era ocupat de o clădire mărişoară, de lemn, ale cărei baze de piatră s'au păstrat aproape în întregime. Clădirea are două încăperi, în care se intra prin uşi cu pragul de jos uşor de recunoscut, fie după pietrele mai late în

1) Partea superioară a zidului incintei trebue să fi fost ferită de pătrunderea apei de ploaie. Soluţia o găsesc în unele reprezentări de pe Coloana lui Traian (v. Cichorius, planşa 97—98 şi pl. 20).

acest loc, fie după locul stâlpilor ce flancau pragul de piatră din dreapta şi din stânga.

Intreaga clădire e înconjurată din trei părţi de un târnaţ (pridvor), acoperit şi el, construit din lemn cu grinzile aşezate pe temelie pe piatră. Şi acest târnaţ are uşi. Pe latura nordică, pridvorul e rotund. Peretele exterior al târnaţului trebue să fi fost un perete scund, pentru a lăsa pătrunderea luminii.

Construcţia în lemn a clădirii, ca şi a pridvorului, ne-o închipuim în felul următor: pe temeliile de piatră, aşezate direct pe stâncă, se puneau orizontal grinzile de lemn. In acestea, înfipte din loc în loc, la circa 1-1,50 m., se aflau stâlpii verticali, iar între ei blănuri de lemn aşezate orizontal [1]. Aceşti pereţi de lemn erau acoperiţi cu lut gros, amestecat cu paie şi pleavă, lipit de blănuri cu ajutorul unor lemne subţiri sau al unor nuiele aplicate pe blănuri. Uşile de lemn de stejar masive, erau peste tot, împodobite cu ţinte de fier cu capul uneori artistic decorate.

Bucăţi din această lipitură — arsă — se găsesc atât în interiorul clădirii şi al târnaţului, cât şi in exteriorul lor, dealungul zidurilor, dar nu într'o cantitate prea mare, ceeace ne face să credem că poate numai interiorul pereţilor a avut lipitura de lut, care era frumos lustruită.

Podeaua fusese de pământ galben bătut. Inventarul aflat în această clădire e foarte sărac şi se reduce, mai ales, la fragmente de chiupuri dacice, cuie, ţinte, piroane, un opaiţ de bronz, scoabe de fier, etc.

Acoperişul în formă de şea, susţinut, probabil, şi de stâlpi interiori, trebuie să fi fost, fie de şindrilă, fie de paie sau altceva asemănător. Nu s'au găsit, anume, nelipsitele fragmente de ţiglă, care ar fi fost abundente în caz că acoperişul ar fi fost din acest material.

E de notat că temeliile de piatră ale clădirii din centrul incintei sunt din aceeaşi piatră de conglomerat calcaros, adusă de prin jurul Călanului şi Boşorodului, ca şi materialul zidurilor [2].

In colţul de NV al incintei, nu departe de turnul nr. 1, am dat peste o groapă săpată în stâncă, în formă quasi circulară, servind, fără îndoială, la adunarea apei de sol ce se strângea aici.

Partea de Nord a platoului era ocupată de un hambar — ca la Costeşti — aşezat pe tambururi de piatră, dar mult mai redus, şi încă de două clădiri, de lemn, construite ca cea din interiorul incintei. La una din ele, temeliile sunt din piatră locală, de stâncă (clădirea dinspre R.). Acoperişul acestora a fost de *ţiglă*.

Intrarea în cetate se făcea prin turnul nr. 2, din colţul NE, cu ajutorul unor scări de piatră. Deschizătura externă a turnului era construită în arc, după cum dovedesc cele trei blocuri tăiate în formă de ic şi profilate.

Prima terasă, cea mai de sus, a dealului, pe latura de Est, imediat sub platou, e ocupată de resturi de locuinţe. Una din ele, în partea de N., a fost des-

---

1) Construcţia pereţilor de lemn al clădirii putea să fie şi aceea din bârne lungi de lemn aşezate orizontal, dar numai la pereţii drepţi. Acolo unde pereţii erau în linie curbă, sistemul descris mai sus e cel mai potrivit.

2) Asupra tehnicei de clădiri a zidurilor de piatră nu mai insist aici. Ea a fost bine lămurită şi descrisă de Teodorescu. Adaug doar atât că bârnele ce legau transversal blocurile serveau la consolidarea zidului pe timpul ridicării acestuia şi puţin timp după aceea, până la aşa zisa „tasare" a construcţiei. După putrezirea lor, zidul se menţinea numai prin greutatea proprie a blocurilor.

velită şi are planul patrulater cu apsidă pe axa longitudinală. (Dim. 7.70 m. resp. 4 m. pe 8.30 m.),

Urme de locuinţe se găsesc şi în partea sudică a acestei terase, ca şi pe celelalte terase de mai jos, dar fără a putea fi precizate.

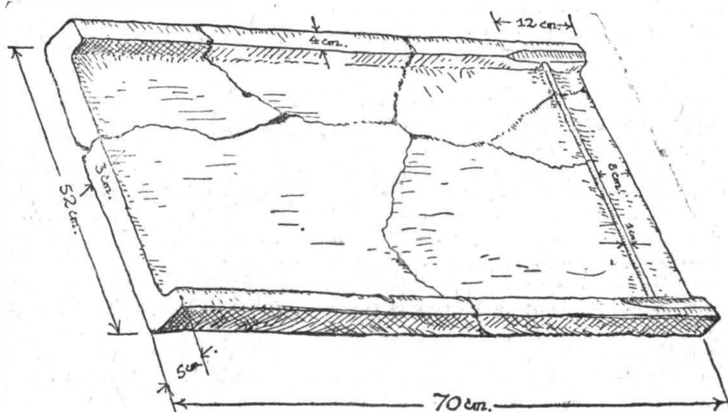
Drumul ce ducea la intrarea prin turn a cetăţii a putut fi descoperit sigur pe o porţiune de cca 30 m. El este larg de mai bine de 3 m. şi constă din platforme pardosite cu lespezi de piatră alternând cu porţiuni scurte de scări tot din lespezi. Porţiunea bine păstrată duce până aproape de intrare.

O cărare mai îngustă, tot pavată cu blocuri mai subţiri, se desprinde din acest drum şi duce la clădirea cu apsidă de pe terasa I.

Deşi nepăstrat pavajul, linia ondulată a drumului se poate urmări încă departe mai jos.

Acest drum era apărat, şi dintr'o parte şi dintr'alta, de câte un bastion A şi B, aşezate în aşa fel încât îi dominau şi cu privirea şi cu armele tot parcursul dela poalele dealului până în dreptul lor. Drumul antic, ca şi cărarea de azi, ducea o bună bucată chiar pe sub bastionul A. Fireşte că aceste două bastioane supravegheau, în acelaşi timp, şi coastele de Est şi Nord ale dealului.

Bastioanele au tot ziduri de piatră, continuate, însă, în partea lor superioară, în cărămidă arsă. Grosimea zidurilor bastioanelor e de 3 m. Mărimea lor, în interior e de 5.80 m. x 5.35 m. In interior, ele erau tencuite cu un strat de lipituri de lut. Ambele erau acoperite cu ţiglă de factură grecească, de dimensiuni mari (69 cm. lungime pe 50 cm. lăţime şi 3 cm. grosime), un tip de ţigle ce se fabricau şi în coloniile greceşti din N. Mării Negre (vezi V. F. Gaiduchevia, *Iz Istorii Bospora,* 1935, p. 222 fig. 60).

Cărămizile arse s'au păstrat în fragmente mai mari şi mai mici. Ele însă, vor fi avut, după toate indicaţiile, aceleaşi dimensiuni ca şi la Costeşti (48 cm. x 48 cm. x 8½), cu care se potrivesc de altfel şi dimensiunile ţiglelor.

Turnurile (bastioanele) A, B au fost desigur locuite, în ele găsindu-se obiecte ce presupun acest lucru.

Urme sigure de incendiu prezintă, însă, numai bastionul B. Intrările la turnuri nu sunt sigure. Ele vor fi fost mai sus decât părţile păstrate.

Cetatea a mai avut însă un dispozitiv de apărare în această parte a dealului.

Pornind dela turnul 4 al incintei, un zid sec, gros de 1,80—2 m., construit din pietre de stâncă şi pământ între doi pereţi clădiţi, tot din piatră mai regulat tăiată, uneori din piatră de conglomerat calcaros, înconjoară, ca o a doua incintă, toată această latură a dealului, lăsând cele două bastioane (A şi B) ca nişte bastioane de colţuri exterioare, şi se încheie, deasupra terasei cu clădirea apsidată, de turnul nr. 2 al incintei. Zidul sec urmează cu laturile lui de Sud şi Nord marginea prăpastiei. El avea pe creastă un rând sau două de palisadă din trunchiuri groase de copaci.

Subliniez aici acest gen de zid sec, fiindcă o asemenea tehnică s'a constatat şi la zidurile cetăţii dela Covasna (j. Trei Scaune). Materia de legătură a pietrelor era lutul şi *nu mortarul*, aşa cum părea că e cazul pe o mică porţiune la zidul incintei a doua dela Piatra Roşie [1]).

Chiar la poalele dealului, acolo unde cărarea începe să urce — deci unde începe să urce şi drumul antic — s'a descoperit şi al treilea bastion (C), identic cu celelalte două (A şi B). E, sigur, bastionul sau turnul de *strajă* la intrarea in zona supravegheată a cetăţii.

Un al patrulea bastion, (poate şi un al cincilea) s'a reperat în ultimul moment pe coasta nordică, pe o mică terasă, aproape de poalele dealului. El n'a fost încă săpat.

Aşezarea de pe Piatra Roşie are un caracter eminamente militar. Aceasta e însă numai caracterul dominant al ei, şi nu cel exclusiv. Săpăturile nu au putut constata o aşezare civilă anterioară dispozitivului militar.Pentru o asemenea aşezare civilă locul nici nu era deloc potrivit, prin înălţimea platoului, greutatea urcuşului şi lipsa de apă. Nevoile de apărare a drumului spre Cetatea cea mare a făcut să se construiască cetatea de pe Piatra Roşie şi să devină, astfel, şi o aşezare civilă în o oarecare măsură. Aşezări civile trebue că au fost, în schimb, în poienile din jurul Pietrii Roşii.

Clădirea din interiorul incintei de pe platou are mai curând un rost de cazarmă şi depozit de alimente decât al unei simple locuinţe. Deposite şi locuinţe trebue că au fost şi clădirile de pe platou în afara incintei. Construcţia apsidală de pe terasa I poate fi însă locuinţă, dar şi o clădire cu caracter de cult.

Dintre obiectele găsite în săpături amintim: 1) cu caracter militar: arme (umbo de scut, o sabie celtică, suliţe, săgeţi, pumnale, topoare, etc.), 2) cu caracter de uz practic (chiupuri, vase, ceşti de lut ars, chei, cuţite, 2—3 seceri de fier, râşniţe, o frigare de fier, căldare de fier, etc.), 3) material de construcţie (piroane, scoabe, cuie, ţinte, ferecături de tot felul, ţigle, cărămizi, ciocane; etc.); 4) piese de îmbrăcăminte (fibule — una Nauheim —, ace, cingători, crampoane de ghiaţă, etc. 5) instrumente de meşteşugari (bărzi pentru dulgheri, ferăstrău, cleşte, rindele, sfredele, dălţi, instrumente de os pentru impletit nuiele, etc.), 6) piese de harnaşament de cai (zăbale, aplice), 7) obiecte de lux (opaiţ de bronz cu trei braţe ca cel dela Crăsani, opaiţ simplu de bronz, fragmente din vase de bronz, toarte şi garnituri de bronz, sticlă colorată, etc.), 8) obiecte de artă (bustul de bronz al unei figuri feminine, un disc ovoidal (scut de paradă ?) cu reprezentarea unui bour în relief), 9) monete (una din Histria, una din Thassos — imitaţie — şi denari romani republicani).

D. *Concluzii :*

Pe baza celor constatate prin săpăturile dela Piatra Roşie, putem trage următoarele concluzii de ordin istoric :

Aşezarea dela Piatra Roşie e o *cetate*, în primul rând, făcând parte din sistemul de fortificare a regiunii şi de apărare a Cetăţii celei mari dela Muncel. Acest rost al ei se îmbină, fireşte, cu acela, secundar, de locuinţă a stăpânului şi a apărătorilor ei.

In ce priveşte datarea aşezării, descoperirile arheologice au putut constata două faze mari: una în sec. I în. e. n., sub Burebista (incinta de pe platou cu cele cinci turnuri, casele de pe platou şi cea de pe terasa I, turnurile A, B, C,

1) Ceeace părea mortar, nu e decât o formaţie naturală a calcificării pietrii de calcar şi a amestecului cu nisip datorită infiltraţiei apei de ploaie.

drumul pavat, etc.) și a doua, mai târzie, probabil în sec. I al erei noastre, sub Decebal, în preajma iminentului conflict cu Roma (incinta a doua, de zid sec cu palisadă și, desigur, unele complectări la incinta veche și la case).

Anterior sec. I înaintea erei noastre, locul putea fi locuit, dar, în afară de un fragment de secure de piatră, găsit în turnul A, *nici* o *descoperire* nu indică o vechime mai mare de anul 100 în. e. n.[1]). Nu încape îndoială însă, că împrejurimile cetății au fost locuite întotdeauna (pe Vârful Țiflei din apropiere s'au găsit urmele unei așezări de pe treapta de mijloc a Barbariei tip Coțofeni).

Sfârșitul așezării fortificate nu poate fi altul decât războaiele lui Traian, când cetatea a fost distrusă prin foc. Desigur, aceasta nu înseamnă încetarea oricărei vieți in aceste părți (două monete „dela Hadrian", găsite, zice-se, de un localnic, la picioarele dealului, ar confirma acest lucru).

In orice caz, în săpături n'a eșit la iveală nici un obiect de factură romană (provincială) din sec. II sau III.

Un număr de 2—3 fragmente de ceramică, eșite din săpături, pot fi considerate, eventual, ca datând dintr'o epocă mai târzie, prefeudală (în speță slave), dacă nu cumva ele reprezintă tocmai veriga de legătură dintre ceramica dacică populară și vasele acestor secole târzii.

Civilizația dela așezarea Piatra Roșie poate fi caracterizată astfel : Ea e o civilizație tipică dacică a Latène-ului târziu, o civilizație care a eșit din stadiul primitiv sătesc, primind un caracter de civilizație superioară oppidană, civilizația unei societăți bazate pe diferențieri de clasă și pe o orânduire sclavagistă incepătoare [2]). Aceasta și explică ușurința cu care această societate primește, adoptă și *asimilează* influențele venite din afară, în special din Sudul sclavagist grecesc și roman, dar și dela popoarele „barbare" vecine, creind o civilizație proprie a Daciei libere.

Creația proprie se manifestă mai ales în materie de ceramică, de obiecte de uz practic și de tehnică a zidurilor de piatră, fie cele dela incinta de pe platou, combinate cu bârne de lemn, fie la cele seci ale incintei a doua, cu palisadă. Tot o specialitate dacică e și construcția în lemn a caselor, cu crestături, de sigur, pe care nu le putem cunoaște.

Din mediul de civilizație carpato-pontică, datorită și meșterilor locali și gustului localnicilor, ies, bustul feminin de bronz și scutul de fier cu figurile în relief.

Un produs al industriei celtice e sabia de fier de tip Latène II.

Direct din Sud, poate chiar din Campania Italiei, au fost importate candelabrul cu trei brațe, opaițul de bronz, toartele și resturile de vase de bronz, etc.

Grecești (din coloniile dela N. Mării Negre) sunt țiglele de acoperiș, ca și decorația în rosete a capului țintelor de fier.

Influenței sudice — hellenistice —, exercitate prin intermediul orașelor grecești dela Marea Neagră, îi atribuim însăși forma incintei și dispoziția turnurilor și a intrării arcuite prin turn.

Dacă atribuirea și clasificarea diferitelor descoperiri poartă (și e firesc să poarte), deocamdată, pecetea unui provizorat, e neîndoelnic, în schimb că săpăturile dela Piatra Roșie au desvelit, de data aceasta, aspecte necunoscute până acum ale civilizației societății de clasă in statul sclavagist dac. Studiul amănunțit al tuturor problemelor ce se pun în legătură cu această cultură materială a strămoșilor noștri va fi posibil însă numai după desvelirea și a Cetății celei mari de pe Dealul Grădiștei Muncelului și cu punerea la contribuție a celorlalte descoperiri de acest gen dela Costești, Căpâlna și de aiurea.

In cursul săpăturilor acestei uimitor de bine păstrate cetăți și așezări dace, s'a ridicat din nou problema valorificării cât mai juste a acestor descoperiri unice

---

1) Nici un obiect găsit în săpături nu are o datare mai veche decât sec. I. în e. n. Sabia celtică, de tip Latène mijlociu (după cronologia lui Tischler-Déchelette), aflată în groapa naturală dedesuptul terasei I, nu poate fi o dovadă pentru o vechime mai mare (sec. II, deoarece acest tip de săbii durează până în Latène-ul târziu, adică sec. I înaintea și al erei noastre (vezi M. Jahn, Mannus-Bibliothek, 16, p. 27 și 100; cf. și J. Eisner, Slovensko V. Praveku, p. 308).

2) Vezi caracterizarea acestei societăți, la Engels, Orig. Fam. p. 172—3.

pentru istoria trecutului ţării noastre şi extrem de valoroase pentru istoria societăţii şi civilizaţiei omeneşti din Sud-Estul Europei.

A le pierde după ce au fost desvelite şi a nu le păstra in toate chipurile posibile ar fi o mare greşală, care niciodată nu ni se va ierta.

De aceea colectivul nostru propune :

a) Conservarea ruinelor în forma în care ele au fost descoperite, permiţându-se doar consolidarea şi aşezarea la loc a pieselor căzute şi sigur aparţinătoare.

b) Paza acestor ruine împotriva furturilor de piatră de construcţie şi a degradărilor de tot felul.

c) Ridicarea exactă a planului şi situaţiei de către un arhitect şi topograf.

d) Confecţionarea unui mulaj exact despre aceste ruine, pe seama muzeelor şi şcolilor.

In vederea noilor săpături programate la Cetatea cea mare, colectivul crede necesar să se acorde acestor lucrări 5 vagonete, 1 km. de şine şi material lemnos uşor de obţinut dela Uzinele Hunedoara, pentru construirea de barăci pentru muncitori şi colectivul şantierului.

Experienţa din anul acesta ne îndeamnă sâ cerem, în general, pentru toate şantierele mari câte un arhitect, deservind 1—2 şantiere unde activitatea lui e necesară.

Deasemenea, se impune şi un fotograf de meserie măcar pentru 2—3 şantiere, fotografiile noastre, cu materialul slab ce-l avem, nesatisfăcând cerinţele unor vederi pentru publicaţie.

Pentru a remedia acest neajuns propunem să se intervină pentru crearea a câte unui post de fotograf calificat la cele 3—4 muzee mari din ţară.

Nu mai puţin necesar, ba *chiar indispensabil* devine, acum, şi înfinţarea unui laborator la Muzeul din Bucureşti şi Cluj, înzestrat cu cele necesare (material şi 1—2 specialişti), pentru curăţirea şi conservarea competentă a obiectelor de metal, a ceramicei, etc.

Muzeul din Cluj are nevoie şi de un desenator, fără de care cheltuelile aferente desenării întrec sumele ce ni se pot acorda.

Considerăm, apoi, că atât pentru topografia cetăţilor dacice, cât şi pentru aceea a valurilor şi tumulilor, va trebui să apelăm neintârziat la serviciile avionului pentru observaţii şi fotografii.

Cu acest prilej să ne fie permis să ridicăm chestiunea atribuirii obiectelor eşite din săpături către diferitele muzee in a căror regiune se execută săpăturile. A le duce toate la Bucureşti sau la Cluj e nejust. Va trebui să se facă o repartizare care să impace toate exigenţele drepte şi ştiinţifice, mai ales că în colectivele de lucru participă activ şi cu mult folos câţiva din directorii muzeelor noastre regionale.

Incă o problemă am mai dori să relevăm in acest raport de săpături, nu ca una ultimă, ci ca una de bază : luarea cât mai neintârziată a legăturilor cu arheologii sovietici în folosul nostru şi al ştiinţei pe care o cultivăm.

Greutăţile inerente lucrărilor le-am învins cu uşurinţă, datorită entuziasmului de a lucra pentru ridicarea culturală a R.P.R.

Incheind această dare de seamă, ne împlinim o plăcută datorie de a mulţumi celor care ne-au însărcinat cu misiunea cercetării cetăţilor dacice, precum şi tuturor acelora care în munca noastră ne-au sprijinit şi îndemnat, în primul rând Comitetului Central şi organizaţiilor locale ale Partidului Muncitoresc Român.

C. Daicoviciu, O. Floca, N. Gostar, S. Hatoş, I. Holhoa, N. Lascu, N. Lupu, L Manciu, V. Manoliu.

Responsabil
C. DAICOVICIU

Urme de locuințe

Terasa I

Terasa II

Terasa III

N

Urme de locuințe

PLANUL PROVIZORIU al CETĂȚII DACICE „PIATRA ROȘIE"

Scara: 0 10 20 30 40 m

Legenda

= zid dacic (faza I) = zid dacic (faza I) = temelia de piatră a constr. de lemn.

= lamburi de piatră (asia un hambar) 1, 2, 3, 4, 5 = turnuri interioare de piatră

A, B, C = turnuri din piatră și cărămidă (faza I)

Groapă naturală.

CETATEA PIATRA ROȘIE

Latura de Est a Cetății (încercare de reconstituire)

FELUL DE VIAŢĂ AL POPULAŢIEI DACO-ROMANE ŞI „BARBARE" LA FRONTIERA DE VEST A DACIEI

Săpăturile dela Vărşand, jud. Arad [1])

Movila „dintre vii" (Laposhalom) este cunoscută în literatură în urma săpăturilor arheologice făcute la începutul veacului de către Muzeul din Békéscsaba şi cel din Gyula [2]). şi a celor executate în 1930 de către M. Roska şi N. Covcai [3]). Ea are un diametru de cca. 100 m. şi este înconjurată, după M. Roska, de un şanţ, după care urmează un val de apărare. [4])

Incepând săpăturile în această movilă, scopul nostru — pe lângă cel general, al tuturor săpăturilor arheologice, de a cunoaşte felul de viaţă al oamenilor care au locuit o aşezare străveche — a fost în primul rând de a verifica afirmaţia lui Roska Márton că inelul înconjurător ar forma un val de apărare. Acest lucru ne părea cu atât mai îndoelnic, cu cât în săpăturile făcute anul trecut la *Socodor*, nu departe de Vărşand, într'o aşezare aparţinând civilizaţiei de tip Otomani, din treapta mijlocie a barbariei, căreia îi aparţine şi aşezarea dela Vărşand, am putut constata că ridicătura de pământ, care înconjoară movila şi pe care Roska o numeşte tot val de apărare, era formată în realitate din depunerile succesive ale locuinţelor oamenilor, care au locuit în acelaş timp şi movila.

De altfel nu vedeam ce rost ar fi avut un şanţ de apărare aşezat *între* movilă şi val. Afirmaţia arheologului ungur că la Socodor acest şanţ putea fi umplut cu apa Crişului, care curge în apropiere, [5]) nu corespunde realităţii, deoarece acest râu trece la o distanţă de mai mulţi km., de movilă. Afară de aceasta, era imposibil de presupus că locuitorii străvechi dela Vărşand ar fi putut construi, cu mijloacele primitive de care dispuneau, un val de pământ lat de câţiva zeci de metri şi care pe lângă aceasta nu avea nici un rost, fiind prea puţin înalt.

Am început deci săparea unui şanţ larg de 3 m., care trebuia să fie suficient de lung pentru a străbate aşa zisul şanţ şi val. Şanţul (A) avea o direcţie aproximativă Est-Vest şi era săpat într'o porţiune a movilei, în care, după datele pe care le aveam, nu se făcuseră săpături anterioare. Ajungând la poalele movilei, în locul de unde Roska zicea că începe şanţul de apărare, am constatat că nu

1) Tema dată colectivului nostru a fost „Studiul graniţei de Vest a Daciei şi traiul populaţiei „barbare".
2) Archaeologiai Ertesitö, Budapest, 1908, p. 55 urm.
3) Folia Archaeologica, III—IV, Budapest, 1941, p. 46.
4) Ibidem, p. 45.
5) Ibidem, p. 46.

putea fi vorba de un şanţ. Intr'adevăr, sub solul de cultură am dat îndată de pământ neumblat, iar pe aşa zisul val am găsit, dimpotrivă, urmele unei aşezări de acelaş tip ca aceea care a format movila. Şanţul săpat are în total lungimea de 27 m. Incepe aproape de mijlocul movilei şi străbate „şanţul" şi „valul" până în locul în care acesta începe să se piardă în terenul înconjurător.

Am putut să constatăm în acest fel existenţa unui fel de aşezare primitivă cu totul necunoscut în ţinuturile noastre, care constă dintr'un rând de locuinţe aşezate aproape circular în jurul unui cerc mai mic de construcţii, care a format movila. Acelaş sistem de aşezare îl găsisem anul trecut la Socodor, dar aici nu făcusem secţiunea întreagă de pe movilă peste „şanţ" şi „val".

Pentru a fi mai siguri că cercul din jurul movilei fusese format pe toate laturile sale de resturi de locuinţe, am făcut, la Vărşand, mici sondagii atât în partea de Sud cât şi în cea de Est. Şi în aceste locuri am găsit urme de locuinţe din aceiaşi epocă.

In afară de şanţul A am mai săpat un şanţ lung de 40 m. şi larg de 5 m. chiar în lungul şi la mijlocul aşa zisului val, perpendicular pe şanţul A. După cum era de aşteptat, am găsit şi în acest şanţ (B) urme de locuinţe cu inventarul obişnuit pe care îl conţine.

Credem că descoperirea acestui fel de aşezare este foarte importantă nu numai prin noutatea sa dar şi prin faptul că el ar permite să se tragă prin paralelizări etnografice unele concluzii asupra organizaţiei sociale a locuitorilor primitivi dela Vărşand. [1]).

Un alt şanţ mai mic (C), de 10x3 m., a mai fost trasat paralel cu partea superioară a şanţului A.

Aşezarea dela Vărşand, atât movila cât şi inelul înconjurător, conţine un singur strat de cultură, care apare la 30—40 cm. şi are o grosime de cca 1 m. Doar aproape de mijlocul movilei am putut constata urmele unui strat mai vechi pe care îl descoperiseră şi Domonkos şi Roska. Acest strat conţinea deasemenea fragmente ceramice de tip Otomani. [2]).

Inventarul stratului de cultură este cel obişnuit pentru această epocă: vase de lut frumos ornamentate, numeroase fragmente ceramice, greutăţi de plasă, oase de animale, coarne de cerb, etc. Menţionăm în mod special un topor-sceptru din corn, găsit în şanţul C.

Descoperirea cea mai importantă o formează însă un depozit de obiecte de bronz, compus din: un vârf de lance, două ace mari ornamentate, partea de jos a unui alt ac, o dăltiţă simplă şi câteva fragmente de „saltaleoni". Depozitul s'a găsit în partea superioară a şanţului A, la adâncimea de 50 cm. Acestea sunt singurele obiecte de bronz mai importante descoperite până acuma în civilizaţia Otomani şi ele contribue la o datare mai precisă a aşezării dela Vărşand. Micul depozit se datează prin toate piesele pe care le conţine în perioada B a epocii bronzului. El este unul din puţinele depozite de bronz din această perioadă, găsite în Transilvania. In deosebi unul din cele două ace şi anume cel curbat în formă de seceră contribue la datarea depozitului. Această formă nu o găsim decât într'un singur loc în Transilvania, într'o descoperire dela Târgul Mureş, [3]) descoperire a cărei provenienţă nu este însă cu totul sigură.

In ce priveşte felul de viaţă al locuitorilor primitivi dela Vărşand se poate spune acelaş lucru, care s'a spus şi despre viaţa celor dela Socodor. In afară de felul de aşezare identic, ei practicau deasemenea plugăritul şi pescuitul în Crişul Alb, care curge la cca. 1 km. dela aşezare. Numeroasele greutăţi de plasă descoperite sunt un indiciu că pescuitul era una din ocupaţiile lor secundare, cea principală fiind agricultura. Aceste greutăţi puteau să servească însă în acelaş timp şi

1) O aşezare întrucâtva asemănătoare ar fi Kraal-ul Hottentoţilor, compus dintr'un cerc de colibe, mijlocul formând un ţarc pentru vite. Vezi V. I. Ravdonikas, Istoria pervobâtnogo obştestva, Leningrad, 1947, p. 311—312.

2) Folia Archaelogica, III—IV, p. 46.

3) Hampel, Bronzkor, pl. 224, nr. 12 a.

la întinderea firelor războiului de țesut, război care în aceste vremuri era vertical.

Bucățile de chirpic ars, în care se văd imprimate urmele parilor și ale nuelelor, dovedesc felul de construcție a locuințelor: scheletul format din grinzi, pari și nuele, lipit cu pământ. Podeaua caselor era formată tot din lipitură de pământ.

Ceramica frumos lustruită și ornamentată cu motive liniare și spirale-meandrice ne arată gustul rafinat al celor care o întrebuințau.

Numeroasele coarne de cerb atestă că pe lângă plugărit și pescuit se practica și vânătoarea.

Atât în șanțul A, cât și în șanțul B s'au găsit numeroase morminte de inhumație. Scheletele erau culcate pe spate în direcția aproximativă Est-Vest cu fața îndreptată spre Est. Poziția brațelor diferă. Uneori sunt întinse dealungul corpului, alteori mâinile sunt așezate pe pântece orizontal, sau mai jos de pântece, alteori un braț era întins, iar celălalt așezat orizontal pe piept, în sfârșit uneori o mână cuprinde antebrațul celălalt așezat dealungul trupului. Adâncimea la care erau așezate scheletele variază dela 45—103 cm.

Din cele 58 de morminte descoperite — 36 în șanțul A și 22 în șanțul B—24 conțineau unul sau mai multe obiecte. Printre obiectele de podoabă predomină brățările de bronz. Ele sunt de mai multe tipuri. Cele simple, cu secțiunea rotundă, făcute dintr'o bară subțire și deschise la capete, sunt cele mai numeroase. O altă brățară este masivă, deschisă și are secțiunea rombică, alte două au capetele în formă de cap de animal stilizat, iar o altă formă are capetele înfășurate în jurul barei. Inelele purtate pe degete sunt tot din bronz și în general deschise ca niște brățări in miniatură. Am găsit însă și inele inchise, rotunde sau plate. Colierele de bronz, fragmentare, sunt răsucite și se inchee ca o copcă modernă. Menționez încă două mici podoabe, numite „inele de tâmplă" cărora li se atribue o origine slavă.

Armele sunt reprezentate în cimitirul dela Vărșand prin vârfuri de săgeți făcute din fier, care se înfigeau într'o coadă de lemn. Două plăci de os, suprapuse ca niște plăsele și ornamentate cu incizii provin probabil dela un arc.

Menționăm mormântul unui călăreț, situat aproape de capătul inferior al șanțului A. Scheletul era întins pe spate, având mâna stângă pusă pe pântece iar brațul drept întins dealungul trupului. Lângă șoldul drept avea câteva vârfuri de săgeți de fier, iar pe piept câțiva nasturi de fier, toate tare oxidate. La stânga scheletului era așezat capul calului și oasele picioarelor, iar lângă acestea două scărițe de fier rupte și oxidate și trei aplice de harnașament făcute din bronz. Obiceiul de a pune în mormânt numai capul și picioarele calului îl găsim și în alte cimitire ale acestei epoci, în ținuturile ungare învecinate.

După obiectele pe care le conține, întregul cimitir dela Vărșand poate fi datat în timpul dinastiei arpadiene, mai precis în secolul XI. Nu am găsit decât o singură monetă așezată pe pieptul unui schelet, dar ea era așa de corodată, încât s'a rupt și încă nu a putut fi descifrată.

In general, aceste cimtiire sunt datate cu mai multă precizie prin monete bizantine, slave, ungare, sau alte monete orientale și occidentale. Se cunosc numeroase cimitire din această epocă, atribuite Maghiarilor, 1) săpate de către arheologii unguri mai ales în câmpia ungară. Numărul lor în Ardeal este mult mai redus, iar cimitirul dela Vărșand este primul săpat de arheologia românească.

Movila Viezuriște (Vezòrdomb) este situată tot pe teritoriul comunei Vărșand, la circa 3 km. Est de sat, pe malul drept al Crișului Alb, la vreo 200 m., de râu. Ea are cam aceeaș formă și mărime ca movila dintre vii, dar nu are inelul de pământ inconjurător.

Fragmentele ceramice găsite la suprafață nu ne-au lămurit asupra caracterului așezării, astfel încât am fost surprinși, când după începerea săpăturilor, am constatat că avem de a face cu o așezare din treapta inferioară a barbariei. Surpriza a fost cu atât mai plăcută, cu cât de mult căutam să identificăm o așezare neolitică in această regiune.

Am început săpătura trasând un șanț lung de 40 m., și larg de 3 m., in direcția aproximativă N. S. Incă la cazmaua I apar multe bucăți de chirpic tare arse și dislocate. Găsim o dălțiță de piatră în formă de calapod și 6 greutăți mici de plasă.

Cam la 50 cm. apar dungi albe de pământ, late de 20 cm., și așezate paralel, în lățimea șanțului, la distanță de 105 cm., una de alta.

Se pare că ele provin dela niște grinzi, care și-au lăsat urmele pe pământ. Am lăsat fâșiile sub aceste dungi nesăpate și am mai făcut un șanț de 10x3 m., perpendicular pe primul. In acest șanț apar la circa 30 cm. bucăți de chirpic indicând prezența unei construcții, care ar fi putut avea o legătură cu dungile albe amintite. (Din cauza împrejurărilor nu am mai putut adânci șanțul secundar).

1) Vezi de ex. în Folia **Archaeologica**, III—IV, p. 231 urm.

Am putut constata la Viezurişte 4 straturi de cultură a căror adâncime aproximativă este următoarea:

I. până la 50—60 cm.
II. 60—100 cm.
III. 100—160 cm.
IV. 160—210 cm.

Toate straturile poartă resturile aceleiaşi civilizaţii, cunoscută din săpăturile făcute în Ungaria şi numită de Fr. Tompa *civilizaţie de tip Tisa* 1).

Aceste resturi constau în primul rând din ceramică. Vasele de lut întregi şi întregibile sunt în număr relativ mic. Printre ele se remarcă, având o formă deosebită, vasele rectangulare cu pereţii drepţi, înalţi numai de câţiva centimetri. Aceste vase au forma unor tipsii şi sunt desigur premergătoare aşa numitelor „vase pentru peşte" pe care le găsim mai târziu în civilizaţiile treptei mijlocii a barbariei în aceste regiuni. O altă formă este reprezentată prin câteva vase mici cu picior semănând cu fructierele.

In linii mari, se pare că materialul găsit este acelaş în toate cele patru straturi. Totuşi cu cât coborîm mai jos în săpătură, deci mai departe în timp, o parte a fragmentelor ceramice devine mai fină, făcută dintr'o pastă frumoasă, sunătoare. Proeminenţele mari, crestate de mai multe ori, uneori în formă de creastă de cocoş, apar mai puţin frecvent. Găsim încă mici proeminenţe rotunde cu o adâncitură la mijloc, altele mici şi conice, câte două alături. Ceramica incizată este reprezentată numai prin puţine fragmente. Uneori inciziile sunt incrustate cu materie albă.

S'ar părea că aşezarea dela Viezurişte se integrează prin inventarul său în faza I, adică mai veche a civilizaţiei Tisa, totuşi e greu să afirmăm acest lucru in mod categoric, fără un studiu amănunţit al materialului. Nici chiar arheologii unguri nu sunt de acord asupra poziţiei cronologice a acestei civilizaţii.

Părerile sunt împărţite şi credem că materialul dela Viezurişte va putea contribui în parte la lămurirea problemei, după ce va fi publicat în întregime.

Credem că nu greşim, datând aşezarea noastră în faza mai veche a civilizaţiei Tisa, paralel cu aşezarea Kökenydomb 2), dela Kopáncs şi cu cea dela Szahálhát 3) lângă Seghedin. In aceasta din urmă s'a găsit ceramică Tisa împreună cu ceramică lineară şi cu ceramică Bükk.

In ce priveşte poziţia materialului dela Viezurişte faţă de civilizaţia de tip Turdaş, care este cea mai veche civilizaţie neolitică în Ardeal — dacă facem abstracţie de civilizaţia Criş, încă puţin cunoscută, s'ar putea ca primul să fie mai vechi, deşi în general Turdaş I este considerat mai vechiu decât Tisa. Intr'adevăr, nu găsim la Viezurişte ceramica ornamentată cu puncte adâncite între benzi, caracteristică pentru Turdaş, cu excepţia a câtorva fragmente care apar în stratul superior.

Viaţa locuitorilor primitivi ai Viezuriştei s'a desfăşurat conform felului de viaţă al oamenilor din această epocă.

Datele furnizate de săpăturile din Ungaria care au precizat şi forma locuinţelor şi felul mormintelor, şi pe baza celor constatate în săpătura noastră, putem să ni-i închipuim numai ca locuind în căsuţe de pari şi nuiele lipite cu pământ şi ocupându-se cu plugăritul şi pescuitul.

Pentru aceasta din urmă avem ca dovezi dela noi greutăţile de plasă, mult mai mici, şi de o formă deosebită de a celor din movila dintre vii, precum şi câteva undiţe lucrate din os, în felul celor dela Vincea 4) şi dela Turdaş 5).

Foarte numeroase sunt toporaşele şi dălţiţele de piatră. Pe o suprafaţă relativ mică s'au găsit vreo 25 de bucăţi. Ele sunt mai mici şi mai mari, unele foarte

1) F. Tompa, **Die Bandkeramik in Ungarn** (Archaeologia Hungarica, V—VI) Budapest, 1929, p. 40.
2) **Dolgozatok,** Szeged, 1930, p. 49 urm.
3) **Ibidem,** 1935, p. 76. urm.
4) M. Vasici, **Preistoriska Vincea,** IV, Belgrad, 1936, pl. 77, a-c.
5) M. Roska, **A. Torma Zsofia gyüjtemény** (Erdélyi Tud. Intézet), Cluj, 1941 pl. 73, Nr. 2 şi 3.

fine, lunguețe, semănând însă cu un calapod, altele trapezoidale. Un topor mai mare, găsit în stratul superior și amintit mai sus are forma precisă a unui calapod, caracteristică pentru neoliticul mai vechi.

Tot așa de numeroase sunt și obiectele de os : sule, ace, dălți, undițe și un obiect pentru netezit olăria.

Recapitulând cele spuse până aici putem formula următoarele rezultate obținute prin săpăturile dela Vărșand:

1. S'a verificat existența unui fel de așezare primtivă cu totul necunoscută în regiunile noastre, constatată întâia oară în săpăturile noastre dela Socodor;
2. S'a precizat datarea așezării din movila dintre vii prin descoperirea depozitului de bronz;
3. S'a săpat pentru întâia oară pe teritoriul românesc o așezare aparținând civilizației de tip Tisa;
4. S'a obținut un bogat material muzeistic din trei epoci diferite, din care două nu erau reprezentate la Muzeul Național de Antichități.

N. Covaci, E. Dörner, T. Moț, D. Popescu.

Responsabil
D. POPESCU

UNELE ÎNVĂȚĂMINTE ALE CAMPANIEI DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN 1949 ÎN R. P. R.*)

CONCLUZIUNI LA ÎNCHIDEREA CONFERINȚEI ARHEOLOGILOR DIN R. P. R.

de Acad. MIHAIL ROLLER

Conferința arheologilor din R.P.R., departe de a fi numai o chestiune care interesează un grup de specialiști, se integrează în lupta poporului muncitor pentru a scoate România din starea de înapoiere culturală în care a fost ținută, în lupta pentru răspândirea culturii în popor, condiție absolut necesară pentru a putea construi socialismul

Pe baza stimulării științei, literaturii și artei de către Partidul Muncitoresc Român și Guvernul R.P.R., lucrările arheologice desfășurate în această vară nu au fost lucrări individuale, nu au fost întreprinse în urma unor inițiative individuale, ci au fost un început de concentrare a tuturor specialiștilor și a tuturor forțelor capabile să aducă un aport pozitiv în lămurirea unor probleme de arheologie — parte integrantă din științele istorice.

A fost pusă problema valorificării critice a lucrărilor arheologice din trecut și inițierea de noi lucrări, mai ales că în istoria veche a R.P.R. avem goluri mari.

Inainte însă de a vorbi de activitatea desfășurată, cred că e just să subliniem că munca Dvs. se valorifică tocmai datorită faptului că începe să fie legată de viață.

Să concretizăm această afirmație.

— In programul (proect) cursului universitar de istorie a R.P.R., supus Dvs. spre discutare și completare, au fost introduse rezultatele campaniei de săpături arheologice din această vară. Cât de mare trebue să fie mulțumirea unui arheolog care, știind că lucrează pe șantier pentru a lămuri probleme de istorie, constată că peste puțin timp realizările lui sunt folosite, că rezultatele obținute contribue la educarea a mii de studenți, că noile generații vor putea să se bucure

*) Stenogramă revăzută.

de roadele muncii grele a arheologilor. In mod concret, munca Dvs. este valorificată în programul (proect) universitar al cursului de istorie a R.P.R.

— Un alt element care merită a fi subliniat este organizarea expoziției arheologice. S'a pus problema ca rezultatele muncii Dvs. din această vară să nu rămână într'un cadru îngust de arheologi. Rezultatele săpăturilor arheologice vor fi expuse şi vor fi văzute de mii de muncitori şi intelectuali. Această expoziţie reprezintă o contribuţie adusă la opera de educare şi ridicare a nivelului cultural al muncitorilor, studenţilor, elevilor, etc.

— Cunoaşteţi hotărîrea Institutului de Istorie şi Filosofie de a publica în „Revista de Istorie Veche" rapoartele pe care Dvs. le-aţi prezentat la Conferinţă şi de a publica în volum rezultatele arheologice ale acestei campanii.

Astfel, în diferite forme, munca ştiinţifică e legată de popor, e pusă în slujba poporului.

Consfătuirea arheologilor este menită să determine o cotitură hotărîtoare în lucrările de pe tărîmul arheologiei.

Ce sarcini ne punem noi?

Ne punem ca sarcină să lămurim desvoltarea societăţii omeneşti, din vremurile cele mai îndepărtate până astăzi. Până acum istoricii regimului burghezo-moşieresc nu căutau să facă acest lucru, pentrucă ţara noastră era aservită imperialismului străin şi nu era în interesul imperialiştilor din afara ţării şi a claselor exploatatoare din ţară, ca istoria poporului, ca lupta lui să fie cunoscută. Studiind desvoltarea societăţii omeneşti pe teritoriul R.P.R. din vremurile cele mai îndepărtate, urmărim să arătăm că poporul acesta are o istorie de mii şi mii de ani, care nu a fost studiată până astăzi, pe care noi am început s'o studiem, pentru a arăta munca, frământările şi lupta acestui popor în făurirea istoriei sale. Ne străduim să cunoaştem, pe calea ştiinţei, istoria milenară a poporului de pe teritoriul Republicii Populare Române. Către acest obiectiv de studiu ne îndreaptă patriotismul, principiul internaţionalismului proletar, concepţia clasei muncitoare. Clasa muncitoare ne învaţă că trebue să fim pătrunşi de dragostea de popor. A avea dragoste pentru popor înseamnă a studia şi explica truda şi lupta poporului dealungul vremurilor, trăgând învăţături pentru lupta ce se dă astăzi. A fi pătrunşi de internaţionalismul proletar, înseamnă a folosi toată puterea creatoare a propriului nostru popor pentru a o pune în slujba frăţiei între popoare, a păcii între popoare, în slujba luptei pentru progres. Acest lucru trebue să-l avem în vedere când ne gândim la însemnătatea pe care o are prima Conferinţă a arheologilor în ţara noastră.

Ce dovedeşte Conferinţa noastră? Conferinţa noastră ne arată că pentru prima dată specialiştii în domeniul istoriei vechi a R.P.R. s'au adunat şi au putut desbate pe larg, timp de câteva zile, rezultatele săpăturilor organizate şi desfăşurate pe bază de plan. Este oare o întâmplare că tocmai în anul 1949 arheologii au avut pentru

prima dată un plan de muncă? Noi credem că nu. După 30 Decembrie 1947, după instaurarea Republicii Populare Române, am cunoscut în cursul anului 1948 o serie de transformări revoluţionare cu caracter socialist: naţionalizarea întreprinderilor şi o serie de alte legiuiri, iar în anul 1949 regimul nostru de democraţie populară, ca formă a dictaturii proletariatului, s'a desvoltat pe baza primului Plan de Stat. Faptul că în acest an arheologii şi-au desfăşurat activitatea pe bază de plan, dovedeşte în ce măsură însuşi planul arheologic face parte din Planul de Stat al R.P.R. Aceasta are o mare semnificaţie: nu din bunăvoinţa cuiva s'a iniţiat acest plan, ci din ansamblul măsurilor generale luate în ţara noastră, din iniţiativa şi sub conducerea P.M.R. Planul pentru cercetările arheologice se încadrează în Planul de Stat, *ca element al revoluţiei culturale* ce se desfăşoară la noi.

Dar planul este legat de o concepţie. Clasa muncitoare are concepţia ei marxist-leninistă, care reprezintă ştiinţa cea mai înaintată. Deaceea nu era posibil ca săpăturile arheologice să se facă pe apucate. Ele trebuiau să-şi pună probleme pe care să le rezolve. Deaceea am fost în stare, în cadrul desfăşurării activităţii, în cadrul lucrărilor acestei Conferinţe, să ne preocupăm de probleme pe care trebue să le rezolve arheologia.

Această Conferinţă a mai dovedit, prin felul în care au fost puse problemele, că am început să integrăm cercetările noastre arheologice în ştiinţele istorice. Am căutat şi vom căuta din ce în ce mai mult să luminăm problemele de istorie şi prin cercetări arheologice.

Conferinţa a dovedit că săpăturile din campania 1949 au înregistrat şi o serie de alte succese. Munca în colectiv a început să devină o realitate. Putem considera că această campanie a dovedit că în ţara noastră începe să fie introdusă munca colectivă şi pe tărîmul arheologiei. S'a dovedit că există şi pe tărîmul arheologiei grijă pentru ridicarea de cadre tinere (antrenarea unor studenţi în cadrul campaniei din 1949).

Conferinţa aceasta a mai dovedit marea însemnătate a schimbului de experienţă. Cu ocazia desbaterilor, toată truda fiecărui colectiv, în parte, toate rezultatele obţinute au fost aduse la cunoştinţa tuturor specialiştilor prin rapoartele, discuţiile, completările şi observaţiile prezentate, S'au născut discuţii în contradictoriu pentru lămurirea problemelor. A lua cunoştinţă de rezultatele dobândite pe diferite şantiere, înseamnă o contribuţie reală pe care Conferinţa o aduce cercetărilor pe tărîmul arheologiei.

S'au făcut, cu ocazia Conferinţei, o serie de propuneri şi observaţii juste. Fără îndoială că secţia de Istorie şi Filosofie a Academiei R.P.R şi direcţia Institutului de Istorie şi Filosofie vor analiza toate propunerile făcute şi vor căuta să le găsească rezolvarea. Imi permit însă să subliniez câteva propuneri pe care le consider juste, sub rezerva confirmărilor ulterioare din partea Secţiei de Istorie şi Filosofie a Academiei R.P.R. precum şi a direcţiei Institutului.

Cred că este just şi bine pusă problema organizării *muzeelor regionale* şi conservării săpăturilor. După cum se ştie, nu se urmăreşte concentrarea a tot ce este cultură numai la Bucureşti. Dacă aţi urmărit reforma învăţământului, iniţiată de Partidul Muncitoresc Român, aţi putut vedea câte eforturi s'au depus pentru a se crea noui centre universitare în ţară — la Constanţa, Braşov, Valea Jiului, Brad, Câmpulung, etc. — fiecare centru universitar fiind un focar de cultură care se răsfrânge asupra masselor.

Organizarea de muzee înseamnă crearea de noi centre de cultură. Nu trebue însă să uităm că Bucureşti este capitala R.P.R., şi nu trebue să alunecăm pe panta regionalismului şi să începem a duce o politică de „patriotism local". Dacă sunt anumite monumente rezultate din săpături, care au o însemnătate deosebit de mare, putem să facem copii. Unele monumente să fie păstrate în regiunea respectivă, altele la centru. In principiu însă, muzeele trebue să devină focare de cultură şi ca atare trebuesc mai bine înzestrate.

In legătură cu conservarea săpăturilor, principiul este deasemenea just. Aceasta nu înseamnă că toate săpăturile trebuesc conservate, ci numai acelea care au o deosebită importanţă. Rămâne ca forurile ştiinţifice să hotărască dacă cutare săpătură trebue păstrată; dar, cum am spus, cred că principiul este just.

S'au mai făcut unele observaţii în legătură cu întârzierea începerii campaniei şi cu întârzierea desemnării studenţilor care trebuiau să meargă pe şantiere. Aceste observaţii sunt juste. Dar nu trebue să uităm condiţiile în care s'a pornit această muncă. Trebue să ştim că la începutul campaniei arheologice, Secţia de Istorie şi Filosofie şi Direcţia Institutului Academiei R.P.R. şi-au dat seama de greşala făcută, în sensul că la colectivele de istorie medie şi contemporană nu erau antrenaţi în muncă studenţi. S'a pornit la înlăturarea acestei greşeli în momentul când se pregătea campania arheologică. Antrenarea studenţilor a necesitat timp, ceeace a fost o cauză de întârziere.

Pe de altă parte, nu uitaţi că metoda folosită în campania arheologică din anul acesta era nouă pentru arheologii din ţara noastră. Este vorba de *munca colectivă*. Dată fiind lipsa de experienţă, aceasta a creat o serie de greutăţi temporare. Trebue să tragem de aici învăţătura că, în viitor, după ce se vor stabili şantierele şi vor fi fixaţi responsabilii, trebue să se înceapă pregătirea din timp a campaniei.

Justă este şi propunerea în legătură cu ridicarea planurilor, cu folosirea tuturor mijloacelor ştiinţifice pentru a ajunge la concluzii cât mai valabile. Nu ne putem permite, astăzi când dăm bătălia pentru ridicarea nivelului cultural al poporului, pentru crearea unei culturi socialiste, să facem lucruri de mântuială şi la întâmplare. Toate cuceririle ştiinţei trebuesc folosite pentru a asigura un rezultat valabil.

Deasemenea este justă observaţia că tovarăşii noştri din colective n'au putut trage toate învăţămintele din munca desfăşurată, din cauză că membrii colectivelor s'au regrupat chiar în timpul campaniei. Noi am făcut greşala de a ne angaja la prea multe şantiere şi

din această cauză a fost o mişoare de oameni după terminarea fiecărei campanii, nedându-se în toate cazurile răgaz membrilor unui colectiv să desbată problemele între ei, să ajungă la concluzii şi să se prezinte rapoarte care să fie expresia nu numai a părerilor şefului colectivului, ci ale întregului colectiv. Cu scopul de a înlătura această greşală pentru campania din anul 1950 s'au grupat şantierele în grupurile A şi B. Astfel, vom asigura un colectiv mai mare pe întreaga durată a săpăturilor, care va avea putinţa de a trage toate concluziile ştiinţifice.

Insemnătatea Conferinţei arheologilor apare limpede chiar dacă ţinem seama numai de aceste învăţăminte. Dar putem trage multe alte învăţăminte dacă vom privi problemele în mod critic. Deaceea, să analizăm critic rezultatele muncii pe tărîm arheologic. Imi permit să deschid o paranteză înainte de a intra în fondul problemei. Inainte vreme, a critica pe cineva, era considerat ca un atac, ca un lucru pornit din duşmănie: îl critic şi mă folosesc de greşelile lui. Partidul nostru ne învaţă că a fi un bun prieten al cuiva, a dori să ajuţi pe cineva, a dori să contribui ca omul să poată da tot ce este mai bun din el şi să se lepede de tot ce este greşit, să-l sprijini în lupta împotriva a tot ceeace este vechi, pentru a promova tot ce este nou şi are viitor, însemnează a-l critica. Critica şi autocritica pe care ne-o facem este pornită din dorinţa de a constata greşelile şi slăbiciunile din timpul activităţii desfăşurate, de a evita repetarea acestor greşeli, pentru a putea merge înainte, pentru a putea valorifica posibilităţile fiecăruia dintre noi, puse în slujba poporului muncitor.

Concepţia clasei muncitoare ne învaţă că în cercetările noastre ştiinţifice trebue să dăm atenţie deosebită studiului desvoltării poporului de pe teritoriul Republicii Populare Române, studiu care contribue la desvoltarea adevăratei mândrii naţionale, aşa cum ne învaţă V. I. Lenin, în sensul că ne mândrim cu poporul şi cu cei care l-au condus în lupta pentru libertate, progres şi cultură.

Lupta noastră împotriva ploconirii faţă de cultura burgheză decadentă din apus, este o luptă patriotică, care asigură desvoltarea unei înalte culturi în R.P.R.

Am să dau câteva exemple din rapoartele prezentate la Conferinţă, în care tovarăşii noştri, în loc să pornească la studierea problemei în legătură cu interesele poporului, au căutat din spirit cosmopolit, să-şi îndrepte privirile spre chestiuni care sunt departe de problemele poporului.

Prof. Condurachi, în raportul pe care l-a prezentat despre Istria, ne spune că cercetările din raport *„vor fi importante... — cel puţin într'un caz — pentru istoria însăşi a Imperiului roman"*. Avem tot respectul pentru istoria Imperiului roman. Dar îmi permit să aduc un argument al lui Vasile Pârvan în această privinţă. Când V. Pârvan a vorbit despre Istria, ce problemă l-a frământat? Iată ce spune el în comunicarea făcută în 1923 cu privire la Istria:

„...fie că e vorba de legături de rudenie, între Istrieni și casa regală scită a Olbiei (?) in sec. V, sau de revoluții interne pentru motive constituționale, sau de războiul pe care „Istrienii“ l-au purtat împotriva regelui geto-scit Atheas... sau de războiul împotriva lui Lisimah pentru independența deplină de sub orice protecție macedoneană în 313 — sau, în sfârșit de războiul cu Bizanțul către 260 — în toate aceste cazuri, importanța politică și militară, deci și puterea și bogăția Istriei, sunt pedeaîntregul confirmate“. („La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube", pag. 10-11, ed. Cultura Națională, 1923).

Iată câte probleme ridică V. Pârvan în legătură cu Istria, probleme legate de desvoltarea istoriei R.P.R. Le-am rezolvat? Nu! Și totuși unii se gândesc la desvoltarea istoriei Imperiului roman. Aceasta înseamnă să neglijăm problema fundamentală pe care ne-o punem, de a rezolva mai întâi problemele istoriei poporului de pe teritoriul R.P.R.

Studierea istoriei Imperiului roman trebue în primul rând să ne lămurească probleme neatinse în raportul prezentat la Conferință de prof. Condurachi.

Se vorbește mereu de transformarea Daciei în provincie romană. Unii istorici burghezi consideră aceasta ca una din „minunile“ pe care le-a cunoscut istoria țării noastre. Dar, din analiza documentării *existente* și accesibile fiecăruia, reiese cruzimea cu care erau exploatate provinciile cucerite de către Imperiul roman — deci și Dacia. Nu prea vorbesc unii istorici de groaza care a cuprins popoarele când auzeau de autoritățile romane. Nu prea ne ocupăm de lămurirea eroismului și a izvorului acestui eroism al Dacilor conduși de Decebal în luptele contra cotropitorilor romani conduși de Traian — eroism care își găsește explicația în dorința fierbinte a Dacilor de a nu cădea în sclavia Imperiului roman.

Marx și Engels au arătat nu odată că massele populare vedeau în Imperiul roman *„un dușman feroce și un subjugator“.*

Lupta Dacilor contra Romanilor, înainte și după cotropire, ca și lupta populației de pe teritoriul R.P.R. necotropit de Romani — iată care trebue să fie preocuparea noastră. E drept că aceasta nu va duce la *„desvoltarea istoriei Imperiului roman“*, ci la luminarea științifică a luptelor duse de masele populare de pe teritoriul R.P.R., ne va duce la lărgirea și desvoltarea istoriei R.P.R. Aceasta trebue să fie preocuparea noastră ca istorici patrioți.

Un alt exemplu: s'a discutat la Conferință foarte pe larg despre faptul că țara noastră a fost un *loc de trecere* și s'a manifestat de multe ori tendința de a se insista asupra acestei situații. Preocuparea acelora care văd numai faptul că țara noastră a fost un loc de trecere nu înseamnă oare o neglijare profundă a intereselor poporului, nu înseamnă aceasta ignorarea desvoltării societății omenești pe teritoriul R.P.R.? Desigur că da.

Fără îndoială că *„trecerea“*, migrația a avut influență. Ea a in-

fluențat factorul permanent, factorul continuu, adică desvoltarea societății omenești; deci asupra acestui factor permanent și continuu — populația băștinașă — trebue să insistăm și nu asupra elementelor trecătoare.

In legătură cu această problemă, am să aduc un alt citat din lucrările lui Pârvan.

Rapoartele și discuțiile dela Conferință au desbătut mult problema „Daciei-Romane", rezultatele unor săpături făcute în trecut, privind vremea când Dacia era ocupată de Romani etc.

Dar s'au neglijat perioadele anterioare cuceririi romane și perioada de după retragerea aureliană. In anul 1906 Pârvan sublinia că *„pentru clarificarea organizării comunelor în Dacia, va trebui să expunem întâi substratul indigen, constituția cantonală sau de clan atât cât e cu putință... și apoi organizarea comunală — romană — provincială din vremea imediat înainte de colonizarea Daciei"* [1].

Fără a face aci o reconsiderare critică a lucrărilor lui V. Pârvan, credem că el a orientat just atenția istoricilor când spunea că trebue să ne preocupe *„întâi substratul indigen"*.

Exemplele din rapoartele mai sus semnalate arată cum cosmopolitismul, ideologia imperialismului care nu vrea să ne ocupăm de suveranitatea națională, de istoria națională și vrea să introducem aici „felul de trai american", ne poate duce la neglijarea studierii istoriei societății omenești de pe teritoriul R.P.R., la neglijarea studierii istoriei naționale.

Din cele de mai sus reiese că trebue să mai depunem eforturi pentru a ne însuși concepția clasei muncitoare, care ne învață să studiem desvoltarea societății omenești de pe teritoriul țării noastre, să fim pătrunși de patriotismul și internaționalismul proletar. Trebue să fim vigilenți față de ideile cosmopolite care se strecoară la noi, care mai persistă la unii dintre noi, și care tind să ne îndepărteze dela studiul desvoltării poporului și a societății din istoria veche a R. P. R.

Arheologia este o parte a științelor istorice. Arheologia trebue să fie pusă în slujba lămuririi problemelor de istorie. Ea este un factor indispensabil în lămurirea istoriei vechi a țării noastre. Ne punem întrebarea: a corespuns nivelul discuțiilor noastre cerințelor unei concepții istorice?

Concepția clasei muncitoare ne învață că toate fenomenele trebuesc studiate și analizate, ținându-se seama de loc, timp și împrejurări. Concepția clasei muncitoare ne învață că nu există nimic stabil, totul se naște, se desvoltă și moare. Prin urmare, trebue să urmărim fenomenul pe care îl supunem analizei noastre în procesul său de evoluție, nu static, nu izolat, ci în legătură cu celelalte probleme. Con-

1) Vasile Pârvan „Câteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiană". București, 1906, pag. 14—15.

cepția clasei muncitoare ne învață că trebue să urmărim, în procesul pe care îl analizăm, care sunt elementele noi ce se nasc și care sunt elementele vechi; să vedem lupta între ce e nou şi ce e vechi şi să vedem care au fost factorii care au ajutat elementele noi să învingă pe cele vechi. Dacă analizăm sub prisma aceasta discuţiile noastre, ne putem întreba: în rapoartele date, în discuţiile desfăşurate, am analizat toate rezultatele arheologice de pe diferitele șantiere sub această prismă?

Să luăm de exemplu raportul și intervenţia la discuţii a prof. Nestor. Fără îndoială că d-sa a ridicat probleme tehnice importante, fără de care nu se poate face arheologie. Dar ne mărginim noi la tehnicitate? Vrem noi să reducem munca ştiinţifică la munca mecanică de robot, sau vrem s'o ridicăm la o concepţie cu adevărat științifică, la o concepţie creatoare în ştiinţă?

In multe rapoarte găsim un exces de date tehnice cu privire la diferitele judeţe şi localităţi. Poate că nu ne-am însuşit bine concepţia ştiinţifică în domeniul istoriei. Dar dacă luăm, de exemplu, raportul șantierului Dinogetia, vedem străduința de a studia problema în ansamblu, de a da unele soluţii. Are şi acest raport o serie de slăbiciuni. Dar se vede străduința de a ridica probleme, de a înălța cercetările la nivelul unei concepţii istorice și nu de a rămâne la aceea de „tehnician".

Atât în raportul prof. Nestor, cât și în raportul prezentat de R. Vulpe, problemele sunt tratate în mod static, cu preocupări înguste de „tehnicitate".

Fără îndoială, noi nu contestăm importanța şi însemnătatea argumentelor de natură tehnică, a analizei tehnice, a expunerii tehnice; noi nu fugim de argumentele din literatura veche. Dimpotrivă, ne bizuim și pe ele. Dar nu putem rămâne la o arheologie limitată la probleme tehnice și închisă în cadrul unui cerc strâmt. Nu putem rămâne la o arheologie care nu-şi pune ca sarcină imediată să lumineze pe baza concepţiei ştiinţifice problemele istoriei vechi a R.P.R.

Și în raportul prof. Daicoviciu întâlnim o analiză statică a unor probleme. Prof. Daicoviciu vorbeşte de statul condus de Burebista și susţine că Burebista a construit sistemul unitar de cetăţi din Munţii Sebeşului şi că aşezarea dela Piatra Roşie a avut un caracter exclusiv militar.

Oricât de lungă a fost domnia lui Burebista, mijloacele de producţie nu erau atât de desvoltate în acea vreme încât şeful de stat să aibă putința de a construi dela început şi până la sfârşit un astfel de sistem unitar de cetăţi.

Posibilitatea închegării unui stat atât de puternic sub Burebista a fost posibilă, fiindcă au existat dinainte diferențieri de clasă. Au existat dinainte şefi militari mai mici, cu aşezările şi întăriturile lor, pe care Burebista i-a supus şi i-a obligat să intre în statul format de el. Burebista însă a avut interesul ca în cadrul stăpânirii sale să dea acestor aşezări şi cetăţi un sistem unitar de apărare. Aceasta a fost

posibil pe baza întăriturilor existente dinainte. Astfel, înainte de a se ajunge la statul lui Burebista, au existat aşezări şi întărituri, care au fost rezultatul unei evoluţii, dela orânduirea comunei primitive la diferenţierea socială, la apariţia şefilor militari, etc.

Aici se pune problema că nu putem începe şi nu ne putem opri numai la Burebista. Noi am făcut un pas înainte atunci când, pe lângă studierea „Daciei-Romane“, am pornit mai intens la studierea Daciei înainte de ocupaţia romană. Dar trebuie să mergem mai departe. Să vedem care a fost evoluţia orânduirii comunei primitive, înaintea formării statului condus de Burebista, adică evoluţia societăţii de pe teritoriul R.P.R. până la Burebista.

Cine desconsideră lucrul acesta, desconsideră însăşi existenţa unei populaţii băştinaşe pe aceste meleaguri. A căuta această evoluţie, a studia desvoltarea societăţii omeneşti dela sălbătăcie la barbarie ş.a.m.d., înseamnă a studia evoluţia societăţii omeneşti de pe teritoriul R.P.R., a cetelor primitive, a matriarhatului, patriarhatului, apariţia unor triburi mici cu şefii lor, apoi a unor triburi mari, apariţia Statului condus de Dromichet, desagregarea acestui Stat, apoi apariţia Statului condus de Burebista, desagregarea acestui Stat, etc. Toate aceste aşezări omeneşti şi-au schimbat în cursul evoluţiei formele lor de organizare. Putea să fie o aşezare paşnică, care vremelnic, în momente de pericol, a luat un caracter de aşezare întărită sau militară. Insăşi aşezările omeneşti, formele lor de organizare, nu erau statice, ci cunoşteau un proces de evoluţie.

Pe această bază ne permitem a afirma că prof. Daicoviciu greşeşte când afirmă categoric că Piatra Roşie a fost o cetate exclusiv militară, numai pentru faptul că nu avem încă dovezi anterioare existenţei cetăţii militare. Aceste dovezi trebue căutate în evoluţia aşezărilor omeneşti. Dar a afirma dela început categoric că nu a fost acolo decât o cetate militară şi a exclude posibilitatea existenţei unei aşezări paşnice, mi se pare că nu este ştiinţific.

Toate acestea dovedesc slăbiciunea noastră pe tărîmul ştiinţei arheologiei. Nu aplicăm încă în mod practic, în analizele noastre, principiile ştiinţifice călăuzitoare ale concepţiei clasei muncitoare, fără de care nu se pot desvolta nici arheologia, nici arheologii. Arheologii trebue să privească problemele nu static, îngust, tehnic, ci într'un cadru ştiinţific, istoric, ridicând arheologia la locul pe care trebue să-l ocupe în cadrul ştiinţei istorice.

In campania arheologică se constată o ezitare şi o lipsă de curaj în punerea problemelor legate de diferenţierea socială. Dacă urmărim rapoartele şi discuţiile ce au avut loc, vedem că observaţiile se referă mai ales la matriarhat, mai puţin la patriarhat şi cel mai puţin la sclavagism, când se desvoltă diferenţierea socială, când începe lupta de clasă.

Un exemplu. Prof. Nestor a vorbit despre Monteoru. Acolo există o aşezare pe un deal, Sus, pe deal, s'au găsit la temelia caselor pietre mari. In vizita făcută pe şantier, prof. Nestor a fost întrebat: oare pietrele acestea atât de mari puse la temelia caselor de sus, nu sunt în legătură cu faptul că cele mai bogate case sunt sus şi cele mai sărace sunt jos? Aceasta nu presupune oare existenţa unei diferenţieri sociale? Eventual a unui sclavaj patriarhal?

Când s'a pomenit cuvântul sclavi, prof. Nestor a declarat: Nu, categoric nu.

Iată un exemplu cum se manifestă frica de a ne gândi la diferenţierile de clasă.

In trecut se considera o crimă a susţine că strămoşii poporului român au fost sclavi. Existenţa sclavilor era acceptată numai pentru Greci sau Romani. Cred că exemplul de mai sus este o rămăşiţă a concepţiei vechi. Noi avem concepţia marxist-leninistă care ne dă cheia pentru a interpreta în mod ştiinţific desvoltarea socetăţii omeneşti. Pe baza aceasta susţinem că va fi un punct de onoare pentru noi dacă vom arăta cum sclavii din Dacia nu au vrut să poarte jugul robiei, cum s'au răsculat şi au luptat pentru libertate.

Frica de a vedea mase exploatate în ţara noastră i-a făcut pe unii să se lanseze în discuţii asupra matriarhatului, să răspundă cu un categoric „nu" când a fost vorba de existenţa unor sclavi. Aceasta înseamnă că nu a fost studiată problema ştiinţific. Acest lucru dovedeşte că unora le este frică să se plaseze pe poziţia de clasă a proletariatului. Unii nu înţeleg că trebue să studiem lupta poporului dealungul vremurilor şi să ne plasăm totdeauna alături de popor, *„în foc şi în apă cu poporul"*. Acesta este fondul problemei. Şi deoarece dorim să aducem o contribuţie în ramura noastră de ştiinţă, trebue să înlăturăm aceste lipsuri.

O altă problemă deseori atinsă în rapoarte şi pe care o ridic foarte timid în calitate de nearheolog, este cea a incendiilor. Ea există în aproape toate rapoartele. Când ajungem să analizăm o aşezare şi nu putem da un răspuns la anumite întrebări, recurgem la incendii. Aceasta pare neverosimil. Este oare adevărat că oriunde am avut noi o aşezare trebuia să fie un trăznet sau un foc ca să o lichideze? Oare nu înseamnă aceasta a fugi de studierea cauzelor transformării sociale pe aceste locuri? Ridic această problemă. Inţeleg că au fost incendii într'un loc, în două, în trei; dar în rapoarte se arată că aproape toate aşezările au fost incendiate şi că s'a întrerupt civilizaţia.

Nu sunt de acord cu dr. Vulpe care susţine că, după distrugerea din Poiana, s'a terminat cu societatea omenească din acel loc; noi putem spune doar că nu ştim încă astăzi cum s'a desvoltat ulterior această aşezare. Dar negarea desvoltării „lichidarea" aşezării, cău-

tând explicaţii în incendii, înseamnă, sub altă formă, neglijarea problemei esenţiale; problema continuităţii desvoltării societăţii omeneşti pe aceste tărâmuri din vremurile cele mai îndepărtate.

Sunt chestiuni care mai trebuesc cercetate. Trebue să folosim toată puterea noastră de muncă şi de creaţie pentru a lămuri problemele, şi nu să căutăm explicaţii forţate.

O altă problemă pe care îmi permit s'o ridic este cea a terminologiei ştiinţifice.

Voi lua ca exemplu raportul prof. Moga.

In raportul d-sale, prof. Moga spune: *„Burghezia Daco-Romană deplin formată...“*

Imi permit să desvălui aci un secret public! Ţara noastră nu a cunoscut niciodată ca atare un *regim burghez*. După ce burghezia a trădat principiile dela 1848 şi a încheiat „monstruoasa coaliţie“, am avut *un regim burghezo-moşieresc*, şi dacă n'a existat până în vremurile noastre un regim burghez „deplin format”, vă rog să credeţi că n'a existat nici în timpul lui Decebal.

Fără îndoială că şi atunci exista o clasă exploatatoare, exista o clasă stăpânitoare formată. In acest sens, sunt de acord cu prof. Moga. Dar se pune întrebarea: care era și care putea fi clasa stăpânitoare în acea vreme?

Ce ne învaţă concepţia marxist-leninistă? Că dealungul desvoltării societăţii omenești, am cunoscut cinci tipuri fundamentale de orânduiri sociale. In cadrul acestor tipuri de orânduiri sociale, pe timpul lui Decebal care era orânduirea cea mai înaintată? Era orânduirea sclavagistă. In Grecia şi la Roma era forma cea mai clasică a orânduirii sclavagiste.

In aceeaşi vreme în ţara noastră — deşi nu am avut pe întregul teritoriu al R.P.R. orânduire sclavagistă clasică — clasă stăpânitoare nu putea fi decât clasa stăpânilor de robi. Putem așadar vorbi despre clasa stăpânilor de robi, despre aristocrația sclavagistă, chiar despre democrația sclavagistă, ca în Grecia; căci dacă era democrație, era totuși sclavagistă, fiind corespunzătoare orânduirii sociale din acea vreme. Dar nu putem vorbi pentru acea vreme de „burghezie” și încă de o burghezie „deplin formată”.

Acest adevăr științific, pe care atât de clar ni-l arată clasicii marxism-leninismului, pe care atât de clar ni-l arată I. V. Stalin în opera sa „Despre materialismul dialectic și materialismul istoric”, trebue să ne fie cunoscut dacă vrem să facem ştiinţă. Din moment ce nu ne însuşim concepţia ştiinţifică, bagajul de cunoştinţe necesare, înseamnă că nu putem ajunge la rezultate, înseamnă că nu dăm tot ce aşteaptă poporul muncitor dela noi, înseamnă că nu îndreptăţim speranţele pe care poporul le pune în oamenii de ştiinţă, care au sarcina să desvolte şi să asigure progresul științei în ţara noastră.

Ca expresie a rămăşiţelor concepţiei burgheze antipatriotice privitoare la istoria ţării noastre, se foloseşte încă terminologia de „hinterland", când se vorbeşte de teritoriul R.P.R. în legătură cu cetăţile greceşti de pe litoralul Mării Negre.

Problema populaţiei băştinaşe a fost complet neglijată de istoricii burghezi, când se vorbea de cetăţile greceşti de pe litoralul Mării Negre a R.P.R. Unii istorici au început recent — făcând un pas înainte în aprofundarea ştiinţifică a istoriei — să trateze şi problema populaţiei băştinaşe în legătură cu cetăţile greceşti.

Ştiinţa sovietică ne învaţă însă că în tratarea acestei probleme trebue să pornim *în primul rând* dela populaţia băştinaşe. Noi trebue să luptăm pentru ca problema să fie tratată pornind dela studierea desvoltării populaţiei de pe teritoriul R.P.R. înainte de înfiinţarea cetăţilor greceşti, precum şi a rolului acestor populaţii în înfiinţarea şi desvoltarea acestor cetăţi. Iată dece este neştiinţifică şi antipatriotică terminologia de „hinterland" folosită de unii istorici pentru ceea ce a fost şi este teritoriul patriei noastre.

Un alt exemplu de folosire nejustă a terminologiei ni-l oferă raportul şantierului Hăbăşeşti. In acest raport s'au folosit termenii pescuitul, agricultura, creşterea vitelor, într'o succesiune neştiinţifică. Trebue să folosim aceşti termeni corespunzători procesului ce a avut loc; să ţinem seama de împrejurările când pescuitul era dominant, când creşterea vitelor, agricultura ş. a. m. d. erau dominante. Neprezentarea ştiinţifică a problemei deformează cercetările. Folosirea la întâmplare a termenilor fără o adâncire suficientă a marxism-leninismului, ne împiedică să desvoltăm arheologia.

Se face deasemenea un mare abuz în folosirea unor termeni din geometrie, aritmetică etc. Există o terminologie ştiinţifică corespunzătoare orânduirii comunei primitive şi propunerile Dvs. în ce priveşte neoliticul, paleoliticul, s'au încadrat în această terminologie. Putem să renunţăm la termenii geometrici sau la termeni locali ca Sălcuţa, Piatra Roşie, etc., dacă plasăm evenimentele în cadrul structurii generale a societăţii noastre. Nu se poate cere să lichidăm aceste lucruri în 24 de ore. Dar sunt învăţăminte care trebue să ne frământe ca să putem ajunge la folosirea maximă a ştiinţei.

Trebue să urmărim cu atenţie arheologia sovietică. Am dat exemplu Şantierul Hăbăşeşti, fiindcă am văzut că acolo se lucra cu material ce rezultă din cercetările din Uniunea Sovietică. Când ai materialul în faţă şi vezi grija ştiinţifică pe care o are arheologul sovietic pentru lămurirea problemelor sale, trebue să tragi învăţăminte din acest material. Ştiinţa sovietică aplică în mod creator marxism-leninismul la viaţa practică. Din ştiinţa sovietică trebue să învăţăm în permanenţă spre binele culturii româneşti, spre binele desvoltării Republicii Populare Române.

Este cazul să subliniem trăsătura caracteristică a culturii socia-

liste, a ajutorului socialist pe care ni-l dă Uniunea Sovietică. Dacă înainte vreme imperialiştii veneau în ţara noastră şi acaparau bogăţiile ei, deveneau stăpâni pe sondele ţării, pe fabricile ţării, etc. în schimb ajutorul Uniunii Sovietice are un caracter socialist. Cum spunea Vera Muhina: *„Fiţi voi înşivă!"* U.R.S.S. ne dă ajutor ca să construim intreprinderi în ţara noastră, chiamă pe studenţii noştri să studieze în Uniunea Sovietică ca să avem ingineri, profesori de înaltă calificare, etc. în R.P.R. Ne spune să urmărim cuceririle sovietice nu pentru a le copia mecanic, ci pentru a creia în R.P.R. o înaltă cultură socialistă în conţinut şi naţională în formă.

Exemplul arheologiei sovietice trebue să fie o preocupare permanentă a noastră. Ea ne ajută să înţelegem mai bine toate fenomenele cu care venim în contact în cercetările noastre.

Trebue să reconsiderăm în mod critic şi să valorificăm pe premergătorii noştri: trebue să preluăm tot ce s'a creat mai bun în trecutul istoriei ţării noastre. Invăţătura revoluţionarului democrat Bălcescu este fără îndoială importantă în studiul istoriei R.P.R. Dar aceasta nu înseamnă că putem să nu privim critic trecutul. A nu-l analiza critic, de pe poziţia clasei muncitoare, înseamnă să tragem după noi balastul de care trebue să ne lepădăm.

Să luăm un exemplu. In raportul prezentat de prof. Condurachi privind Istria, se arată că, la preluarea şantierului, nu s'au găsit nici un fel de jurnale, nici un fel de note, de însemnări, etc. Fostul conducător al acestui şantier, Lambrino, a lăsat un haos total, fără să prezinte rezultatele cercetărilor făcute. Aceasta este expresia trădării poporului şi a intereselor naţionale. Dacă Lambrino ar fi urmărit ca cercetările din Istria să slujească probleme din istoria României, dacă l-ar fi interesat istoria ţării, dacă ar fi avut legături cu poporul, dacă n'ar fi fost vândut imperialismului anglo-american, aşa cum s'a dovedit că este, n'ar fi putut să lase o astfel de debandadă. Este clar că tocmai pentrucă este un vândut, de aceea am găsit la Istria această situaţie criminală.

In raportul despre Istria lucrurile sunt prezentate într'o formă „diplomatică".

Nu se arată cum au lucrat pretinşii oameni de ştiinţă ai regimului burghezo-moşieresc. Nu se arată că la Istria s'a găsit acea situaţie pentrucă acolo a fost un duşman al poporului român. Să nu uităm că trăim revoluţia culturală, cotitură revoluţionară de ridicare a ştiinţei la înaltul nivel cerut de concepţia clasei muncitoare. Aceasta cere luptă. Trebue să fim luptători în ştiinţă şi nu oameni care facem rapoarte narative „obiective". Fără a pierde din vedere valorificarea a tot ce este bun din trecut trebue să să fim pătrunşi de munca ştiinţifică, de spiritul de partid şi să demascăm fără cruţare pe duşmanii ştiinţei, pe slugile fostului regim burghezo-moşieresc.

S'a început într'adevăr munca în colectiv şi pe tărîmul arheologic. Munca desfăşurată în acest an începe să fie expresia muncii colective, aşa cum ne învaţă Partidul şi clasa muncitoare. Ar fi însă o greşală să ne furăm singuri căciula. Fără îndoială, au existat colective. Dar uneori spiritul colectiv de muncă a fost formal. A existat uneori o separaţie categorică între şef şi colectivul său. Exemplu: tinerii noştri arheologi nu au totdeauna curajul să vină aici să-şi spună părerea. Tinerii au fost invitaţi aici ca să aducă contribuţia lor, ca să-şi spună cuvântul.

In trecut, nu numai studenţii, dar şi asistenţii şi şefi de lucrări stăteau la uşa profesorului şi foarte rar puteau să intre la el. Era o prăpastie între profesor şi studenţi, în majoritatea sdrobitoare a cazurilor. Rămăşiţele acestei atitudini s'au manifestat şi în colectivele din anul acesta.

Patru ore şi jumătate s'a discutat la Piatra Roşie problema acestei aşezări. Au fost rugaţi şi studenţii să ia cuvântul. Ei n'au răspuns. Ne întrebăm: nu este aceasta o consecinţă a autorităţii folosite în conducerea colectivului, care separă pe studenţi şi colaboratori de şeful de şantier? Cum putem explica atitudinea unui tânăr student care, având de pus o întrebare, a evitat s'o pună personal şi a cerut unui profesor să pună problema? Nu este la mijloc ceva care împiedică o colaborare între şeful de şantier, colaboratori şi studenţi? Nu se face oare aceasta în dauna muncii în colectiv? Nu rămân necunoscute idei care frământă pe tinerii studenţi şi care nefiind exprimate îngreuiază rezolvarea problemelor ce ne frământă?

Am făcut un pas în munca colectivă. Dar sunt încă o serie de rămăşiţe individualiste care se manifestă în luarea de hotărîri individuale, fără consultarea colectivului, resturi individualiste care reies din faptul că nu s'a creat în destulă măsură o atmosferă tovărăşească de muncă în fiecare colectiv şi între colective. Nu a fost plăcut să aflăm în cursul discuţiilor, despre diferite sforării. Noi avem nenumărate probleme pe care le discutăm în contradictoriu. Ne-am adunat aici ca să găsim soluţiile cele mai juste. Aceasta nu înseamnă să ajungem la ciocniri personale. Pot oare unii, din cauza unor „sensibilităţi", greu de justificat, să piardă din vedere scopul întregului colectiv, de a fi cât mai rodnic în cucerirea unor rezultate ştiinţifice prin care fiecare în parte îşi găseşte valorificarea? Nu este aceasta expresia faptului că nu suntem în întregime pătrunşi de spiritul colectiv, de spiritul tovărăşesc de muncă — şi dece n'am spune-o, (şi aceasta trebue să învăţăm dela clasa muncitoare) de spiritul comunist în muncă?

Lipsa de legătură suficientă cu frământările politice ale poporului, iată o altă problemă care trebue să ne preocupe. Arheologia, deşi se ocupă cu lucruri petrecute acum 4000-5000 de ani, are valoare şi în-

semnătate pentru lupta noastră de astăzi. Suntem cu toţii dornici ca prin arheologie să luminăm probleme de istorie prin care tineretul nostru să fie educat în spiritul patriotismului, în spiritul cerut constructorilor societăţii socialiste în R.P.R.

Mai există la unii resturile vechii teorii că omul de ştiinţă s'ar putea retrage în studierea cercetărilor arheologice, de acum 4000 de ani, înstrăinându-se de frământările de zi cu zi. O astfel de atitudine înseamnă ruperea legăturii cu poporul, ruperea de lupta pe care o dă astăzi poporul pentru cultură. Poate oare un om, care este pătruns de adevărat patriotism, de adevărată dragoste pentru popor, să se rupă de lupta care se desfăşoară?

A fost aplaudată propunerea de a se creia muzee, fiindcă am simţit dorinţa de valorificare pentru zeci de mii de cetăţeni, a lucrărilor ştiinţifice. Suntem pentru conservarea tuturor pieselor arheologice, tocmai pentru a le pune în valoare. Este însă deosebit de important să vorbim într'o fabrică în faţa muncitorilor, într'un sat în faţa ţăranilor muncitori, despre începuturile societăţii omeneşti pe teritoriul patriei noastre. Printr'o astfel de contribuţie la lămurirea poporului, ne facem datoria de patrioţi. Aceasta trebue să preocupe pe fiecare dintre noi.

Se ştie prea bine câţi analfabeţi am moştenit în satele noastre. Cunoaştem bătălia iniţiată de P.M.R pentru a scoate ţara din starea economică şi culturală înapoiată în care s'a găsit. Pentru aceasta trebue ca ţărănimea muncitoare să-şi ridice nivelul cultural. Câţi dintre noi şi-au pus problema că trebue să folosim prezenţa noastră în sate ca să creiem o şcoală de alfabetizare, să ţinem lecţii şi conferinţe pentru populaţia sătească? Nu toate colectivele de pe şantier au adus o contribuţie în satele noastre, pentru răspândirea culturii.

Rapoartele nu vorbesc mult despre aceasta.

Faptul că pentru întâia dată a avut loc o conferinţă arheologică în ţara noastră, că pentru întâia dată o campanie a noastră a luat o astfel de extindere, faptul acesta se datoreşte politicii şi îndrumării regimului de democraţie populară, formă a dictaturii proletariatului în ţara noastră. Dictatură a existat şi înainte. Era dictatura burghezo-moşierească, o dictatură în slujba unei clici înguste de exploatatori şi în dauna marii majorităţi a poporului muncitor. Dictatura proletariatului este în interesul majorităţii covârşitoare a poporului muncitor în dauna unui mic grup de exploatatori. Aceasta se oglindeşte în toată activitatea regimului nostru. Deaceea regimul de democraţie populară este în favoarea oamenilor de ştiinţă, a desvoltării ştiinţei.

Clasa muncitoare face eforturi şi jertfe grele pentru desvoltarea ţării. Ea cere dela oamenii de ştiinţă să contribue activ la desvoltarea culturii, la făurirea unei culturi socialiste în R.P.R. Ea aşteaptă dela

oamenii de știință să ducă cultura în popor. Noi trebue să ne dovedim vrednici de clasa muncitoare din țara noastră, de concepția clasei muncitoare, de regimul nostru de democrație populară, care ne creează atâtea posibilități și ne cere un singur lucru: să servim poporul, să servim lupta poporului, să servim construirea socialismului în Republica Populară Română.

PROBLEMELE STUDIERII FORMELOR DE STAT ALE SOCIETĂŢII SCLAVAGISTE *)

Pentru istoricul marxist studierea istoriei lumii antice nu se poate reduce numai la stabilirea unor fapte şi explicarea legăturii lor cauzale. Fenomenele trecutului îndepărtat oferă cercetătorului, care judecă în mod marxist, un material bogat pentru rezolvarea problemelor istorice generale, care au legătură cu actualitatea. Tocmai aceasta a fost atitudinea faţă de istoria antică a fondatorilor învăţăturii marxist-leniniste despre societate.

Astfel, de exemplu, analizând în „Capitalul" organizarea socială şi formele proprietăţii capitaliste, Marx recurge deseori la exemple şi ilustrări concrete din domeniul istoriei antice, iar ca lucrare pregătitoare pentru „Capital", el studiază cu atenţie o serie de probleme principiale din istoria lumii vechi. Rezultatul acestui fel de studiere a fost lucrarea lui Marx: „Formele care precedează producţia capitalistă", care are o importanţă imensă pentru înţelegerea bazei economice a societăţii sclavagiste.

Intr'un mod tot atât de priceput şi cu finalitate a folosit materialul din istoria antică Engels, în celebra sa lucrare „Originea familiei, proprietăţii private şi a statului". V. I. Lenin aprecia foarte mult această lucrare, şi, în lucrarea sa istorică „Statul şi revoluţia", care prezintă un aport foarte important la învăţătura marxistă asupra statului, a desvoltat în mod strălucit tezele clasice ale lui Engels.

Dovedind natura de clasă a statului şi deci, şi „ne-eternitatea" lui şi necesitatea „dispariţiei" lui (lente), Engels şi Lenin rezolvau, de fapt, problema arzătoare şi actuală a contemporaneităţii, opunând „teoriilor" asupra statului, intenţionat încurcate şi false, dominante în ştiinţa burgheză, înţelegerea marxistă a statului. Şi totuşi, soluţionând

*) Editorial publicat, în „VESTNIK DREVNEI ISTORII" (Buletinul de Istorie veche) Nr. 2 Moscova, 1949.

problema generală a statului, ca organ de constrângere, ca instrument de exploatare a clasei asuprite, Engels, cum știm prea bine, a tratat problema în mod istoric și a folosit omnilateral materialul, oferit de istoria veche pentru rezolvarea problemei asupra descompunerii ginții și formarea statului la vechii Greci, Romani și Germani.

V. I. Lenin, în faimoasa sa lecțiune despre stat, ținută la Universitatea Sverdlov la 11 Iulie 1919, analizează esența de clasă nu numai în statul capitalist, ci și în cel feudal și sclavagist. El subliniază cu toată forța necesitatea tratării istorice a problemei. Spunând că problema statului e încurcată intenționat de reprezentanții științei burgheze, căci mai mult ca oricare altă problemă atinge interesele claselor dominante, Lenin arată: „pentru a ne apropia în mod mai științific de această problemă, trebue aruncată cel puțin o rapidă privire istorică asupra faptului cum a apărut statul și cum s'a desvoltat" (Opere, Vol. XXIV, p. 364), și mai departe: „lucrul cel mai important pentru a trata această problemă din punct de vedere științific, este de a nu uita legătura istorică de bază, a privi fiecare problemă din punct de vedere al faptului cum fenomenul dat a apărut în istorie, prin ce etape principale a trecut acest fenomen în desvoltarea sa și a vedea ce a devenit acest fenomen acum, din punctul de vedere al acestei desvoltări" (ibidem).

Tovarășul Stalin, stabilind în geniala sa operă „Despre materialismul dialectic și istoric" legile fundamentale de desvoltare a societății omenești, vorbește de corespondența dintre desvoltarea forțelor de producție ale societății și raporturile de producție ale oamenilor.

Cunoaștem existența a cinci tipuri fundamentale de raporturi de producție de-a-lungul istoriei întregii omeniri. Caracterizându-le, tovarășul Stalin dă definiția strălucită și definitivă a esenței sistemului sclavagist, în care „baza raporturilor de producție o constitue proprietatea sclavagistului asupra mijloacelor de producție, precum și asupra muncitorului producției — asupra sclavului, pe care sclavagistul poate să-l vândă, să-l cumpere, să-l omoare ca pe o vită" („Problemele leninismului", ed. 11-a, p. 555).

Aceste exemple caracterizează destul de limpede atitudinea față de istoria antică a fondatorilor științei marxist-leniniste despre societate. Ei precizează și pentru noi, istoricii sovietici, înțelegerea problemelor de istorie antică și actualitatea ei. Actualitatea studierii istoriei antichității rezidă pentru noi, înainte de toate, în faptul că, studiind categoria social-economică sclavagistă, descoperim legile și particularitățile concrete ale desvoltării ei, și aceasta la rândul său, ne dă posibilitatea să înțelegem și mai complet și omnilateral legile generale ale istoriei omenirii din timpurile cele mai vechi până astăzi și să înțelegem evoluția istoriei universale, pentru a o schimba.

Tocmai de aceea știința istorică marxist-leninistă n'a privit niciodată istoria antică în planul admirării estetizante a trecutului îndepărtat, cum obișnuesc numeroși savanți burghezi, sau chiar curente întregi. Istoricii sovietici ai antichității, istoricii marxiști, au studiat și

studiază materialul de istorie antică, în primul rând, din punct de vedere al problemelor metodologice principiale, care apar în procesul analizei marxiste a istoriei societăţii sclavagiste. De aceea sarcina fiecărui istoric sovietic constă în lupta împotriva tendinţelor de adâncire în empirism şi contra atracţiei pe care o prezintă „factologia" fără munca corespunzătoare de generalizare teoretică operată asupra materialului concret istoric.

Istoricii sovietici ai societăţii antice nu fac deloc pe amatorii sau colecţionarii de „antichităţi". Noi suntem pentru studiul combativ, actual şi autentic istoric al lumii vechi. Dar ştiinţa sovietică luptă, concomitent, în contra modernizării grosolane, în contra falsificării fără scrupule a istoriei antice, care se reduce la analogiile cele mai superficiale, vulgare şi anti-ştiinţifice, cu care speculează ştiinţa burgheză actuală, executând comanda socială a patronilor lor, demonstrând cu servilism de lachei „eternitatea" regimului capitalist. Metoda relevării sensului actual al istoriei antice nu este nicidecum aceea de „modernizare" a ei, nici aceea de transpunere mecanică şi antiistorică a raporturilor sociale actuale în trecutul depărtat, ci aceea de lămurire a legilor, atât generale, cât şi particulare, ale evoluţiei sociale, legi care stau la baza social-economică a societăţii sclavagiste.

Actualitatea noastră, realitatea noastră sovietică multilaterală, ne pune înainte o serie de probleme istorice din cele mai actuale. Multe dintre ele au fost rezolvate pe deplin în mersul însuşi al victorioasei construiri socialiste, rezolvarea altora îşi aşteaptă încă rândul. Oare lichidarea claselor antagoniste din ţara noastră, oare desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, oare crearea statului sovietic, stat fără asupritori şi asupriţi, fără bogaţi şi săraci — crearea acestei forme de autoritate a statului nemaipomenită in istorie nu este soluţionarea problemelor de importanţă universal-istorică? Aceste probleme capătă o importanţă deosebit de mare acum, când vine la rând soluţionarea unei probleme grandioase noi: construirea completă a societăţii comuniste la noi în ţară. Aceste victorii istorice sunt repurtate de poporul sovietic sub conducerea înţeleaptă a partidului comunist, sub conducerea marelui geniu al omenirii I. V. Stalin.

Dar noi ştim că problema existenţei şi luptei claselor îşi împlântă profund rădăcinile în adânca antichitate. Ştim, de asemenea, că proprietatea privată asupra instrumentelor şi mijloacelor de producţie — această bază de exploatare a omului de către om — a apărut în zorile istoriei omenirii. Şi, în sfârşit, existenţa statului, ca aparat de constrângere a unei clase exercitate asupra alteia, datează de numeroase milenii. Dar dacă toate acestea sunt astfel, e evident, că importanţa universal istorică a problemelor pe care le rezolvă poporul nostru, poate să fie înţeleasă şi apreciată pe deplin numai atunci, când vom putea să le înţelegem în perspectivă istorică şi nu numai în „formă generală", ci pe bază de cunoştinţe precise, concret-ştiinţifice.

Una din aceste sarcini istorice, care e cu succes soluționată de poporul nostru sub conducerea partidului comunist, rezidă în desvoltarea în continuare și întărirea puterii statului sovietic. Dela revoluția din Octombrie, statul nostru socialist a trecut, în evoluția sa, prin două faze principale. Analiza completă a acestei evoluții a dat-o tovarășul Stalin, în darea lui de seamă la al XVIII-lea congres al partidului în anul 1939. Incheind această analiză, tovarășul Stalin a spus: „noi avem acum un stat socialist cu totul nou, nemaipomenit încă în istorie și care se deosebește mult, după forma și funcțiile sale, de statul socialist din faza întâia". (Problemele Leninismului", ed. XI-a, pag. 606).

Dar desvoltarea statului nostru sovietic nu se oprește aci. Noi mergem înainte — spre comunism. Se va păstra oare la noi statul de asemeni și în perioada comunismului? Tovarășul Stalin răspunde la această întrebare: „da, se va păstra, dacă nu va fi lichidată încercuirea capitalistă, dacă nu va fi distrus pericolul atacurilor înarmate din afară, și, bineînțeles, că formele statului nostru vor fi din nou schimbate, conform cu schimbarea situației interne și externe" (ibidem). Desvoltarea și întărirea puterii acestui stat nou comunist, nemaipomenit încă în istorie, constitue sarcina combativă a întregului nostru popor sovietic. In legătură cu aceasta, problema statului capătă un interes deosebit, căci e clar, că pentru a înțelege noua esență a statului nostru și prin ceea ce se deosebește el de toate formele de stat precedente, e nevoie să studiem problema în desvoltarea ei istorică, adică așa cum cerea V. I. Lenin în prelegerea sa „Despre stat".

Condiționată de această cerință a lui Lenin, studierea problemei statului deschide istoricilor sovietici ai antichității un vast câmp de activitate. Studiul primei forme de stat formate istoricește, și anume a statului sclavagist, ridică o serie întreagă de probleme importante concret-istorice, care încă nici pe departe nu pot fi socotite ca interpretate și studiate pe baza metodei istorice marxist-leniniste.

Avem definiția generală și definitivă a statului sclavagist ca un aparat, care dă clasei dominante posibilitatea de exploatare a sclavilor. Această definiție o întâlnim la clasicii marxism-leninismului. Se găsesc în lucrările lor și unele indicații izolate concrete asupra diferitelor etape de desvoltare a societății și statului sclavagist.

Sarcina istoricilor sovietici rezidă în faptul că, folosind aceste indicații de bază, să urmărească, pe un material care aprofundează problema, desvoltarea formelor de stat în lumea antică.

Vorbind despre formele de stat din antichitate, trebue să avem în vedere, înainte de toate, admirabila indicație a lui *Lenin:* „formele de stat erau extraordinar de variate... Incă atunci apare deosebirea între monarhie și republică, între aristocrație și democrație... Toate aceste deosebiri au apărut în epoca sclaviei. Cu toate aceste deosebiri, statul din vremurile epocii sclavagiste a fost un stat sclavagist, indiferent

dacă a fost monarhie sau republică aristocratică sau democratică". (Opere, vol. XXV, pp. 369-370), şi mai departe: „In statul sclavagist avem monarhie, republică aristocratică sau chiar republică democratică. In realitate, formele de guvernământ erau foarte variate, dar era acelaş lucru: sclavii n'aveau nici un fel de drepturi şi au rămas clasa asuprită, ei nu erau recunoscuţi drept oameni" (ibidem).

Aceste cuvinte ale lui Lenin, care subliniază cu o forţă enormă esenţa de clasă a statului sclavagist, trebue să constitue pentru noi firul conducător în studiul formelor de stat în antichitate. Aci se ridică înaintea noastră o serie de probleme speciale, dar totuşi extrem de interesante, care n'au fost încă pe deplin soluţionate de ştiinţa istorică sovietică.

Să începem cu problema deosebirii dintre formele de stat din ţările sclavagiste din Orientul vechiu şi acelea din Grecia şi Roma. Incă nu toate problemele, în legătură cu această deosebire, sunt explicate în ştiinţa noastră.

Nu este îndeajuns de studiată problema apariţiei în diferitele state ale Orientului vechiu a aşa numitei „despotii orientale", nu s'a trasat destul de limpede diferenţa între diferitele ei forme. Centralizarea puterii în mâinile despotului a fost determinată de particularitatea raporturilor sociale, de problemele de politică internă şi externă. Faraonii Egiptului, regii hittiţi, cârmuitorii oraşelor feniciene, deţineau putere mare, însă raporturile lor faţă de supuşi nu erau identice şi aceste deosebiri trebue să fie studiate nu numai pe planul caracterizării concrete a regimului politic din diferitele state orientale, ci în planul de istorie a instituirii şi desvoltării statului sclavagist.

Nu mai puţin interesantă e problema apariţiei statului sclavagist în Grecia şi Roma. Engels, în remarcabila sa lucrare, rezolvând problema generală a originei familiei, proprietăţii private şi a statului, examinează evoluţia societăţii greceşti şi romane ca nişte cazuri particulare, dar, totodată, ca anumite etape în procesul general al evoluţiei istorice. El analizează procesul descompunerii organizaţiei gentilice greco-romane şi formarea statului atât la Atena, cât şi la Roma.

Astfel, tezele principale de bază asupra apariţiei statului antic sunt expuse cu plenitudine desăvârşită şi au devenit de mult clasice. Totuşi, niciunul dintre istoricii sovietici ai antichităţii nu a dat o atenţie specială acestei probleme extrem de interesante şi n'avem până astăzi nicio cercetare serioasă, consacrată instituirii statului sclavagist antic, în care, pe baza materialului imens, care e acumulat în prezent de ştiinţă, să fi fost confirmate şi desvoltate tezele clasice ale lui Engels. Nu există cercetări, consacrate problemei de democraţie militară, despre rolul ei în viaţa diferitelor ţări antice, în special, despre esenţa socială a diferitelor uniuni tribale ,care apăreau pe neaşteptate şi se desfăceau cu rapiditate. Statul Arvernilor, cel dac al lui Burebista sau Decebal sunt denumite în istoriografia burgheză „imperii", dar există o deosebire principială între marile state antice,

apărute pe terenul sclaviei desvoltate, şi aceste formaţiuni politice, care au apărut în zorile evoluţiei statale a diferitelor popoare. Nu încape îndoială, că indicaţiile lui Marx şi Engels asupra democraţiei militare vor ajuta la lămurirea acestor probleme.

In cetăţile greceşti observăm o bogăţie neobişnuită a formelor de stat şi o intensitate a vieţii politice, dar nu toate problemele evoluţiei politice greceşti au fost studiate în literatura noastră ştiinţifică. Nu îndeajuns de clarificată rămâne, de exemplu, problema despre rolul tiraniei. în ce măsură tirania a ajutat sau a împiedecat desvoltarea societăţii sclavagiste, importanţa ei în perioadele mai vechi şi cele târzii ale istoriei antice. Fără îndoială, istoriografia burgheză exagerează importanţa tiraniei, nu vede deosebirea principială dintre tiranii din sec. al VI-lea (Thrasibul din Milet, Policrat din Samos, Pisistrate din Atena) şi tiranii din sec. al IV-lea (Dionisie din Sicilia, Clearh din Heraclea Pontică şi alţii). Totuşi într'un caz poate fi vorba despre instituirea statului sclavagist, iar în alt caz despre criza lui şi începutul descompunerii.

Engels a acordat o atenţie deosebită originii şi desvoltării statului atenian. Desvoltarea luptei de clasă în Atena a dus la faptul că plinătatea puterii trece tot mai mult la organele colegiale ale puterii, ceea ce şi determină triumful democraţiei antice sclavagiste în forma ei clasică.

Dar problema democraţiei ateniene e intenţionat încurcată şi falsificată de ştiinţa burgheză. O parte dintre savanţii burghezi, începând cu Grote, a idealizat stăruitor democraţia ateniană, ignorând total esenţa ei socială şi limitarea ei socială. Altă parte dintre savanţi, mai ales reprezentanţii ştiinţei germane, inclusiv istoricii fascizanţi de tipul lui Berve şi a altora, ataca hotărît democraţia atheniană, nega importanţa ei progresistă şi-i opunea regimul militarizat al Spartei aristocratice.

Din păcate, şi această problemă, care e, după părerea noastră, problema centrală a istoriei sociale şi politice a Greciei antice, n'a fost oglindită suficient în literatura noastră ştiinţifică. In afară de consideraţiuni generale, expuse în manualele noastre şi care încap în câteva zeci de rânduri, noi n'auzim glasul ştiinţei sovietice şi asupra acestei probleme. Noi n'am opus încă, într'o formă destul de precisă, înţelegerea noastră, marxistă, a democraţiei sclavagiste, tabloului total fals, creat de ştiinţa burgheză. E necesar să se consacre problemei asupra democraţiei ateniene o cercetare serioasă, care ar descoperi, înainte de toate, cu toată precizia, baza ei de clasă şi ar sublinia toată limitarea de clasă a acestei democraţii pentru cei „liberi", în limitele căreia sclavul nu era socotit om, ci numai obiect, „instrument vorbitor". Totodată, această cercetare ar trebui să arate importanţa progresistă a democraţiei ateniene, care a apărut, după cuvintele lui Engels, „ca rezultatul unei serii de revoluţii politice" şi care a fost, pentru acea epocă îndepărtată, forma cea mai avansată a puterii de stat.

Un interes deosebit prezintă, după părerea noastră, problema în-

temeierii statului sclavagist roman. Chiar la începutul lucrării sale, Engels vorbeşte despre importanţa sistemului introdus de Morgan în preistoria omenirii, şi subliniază, că el trebue să rămână în vigoare, „până când un material mai bogat ne va sili să introducem schimbări" (Marx şi Engels, Opere, vol. II, p. 162—163). Amintim aceste cuvinte ale lui Engels tocmai pentrucă de 60 şi ceva de ani, care au trecut dela apariţia „Originei familiei, proprietăţii private şi a statului", materialul privitor la istoria veche a Romei a crescut considerabil. E suficient să spunem, că noile descoperiri arheologice dau în prezent posibilitatea să reconstituim mult mai complet etapele timpurii de evoluţie ale statului roman, decât se putea face aceasta cu câteva decenii în urmă. Am căpătat în ultimii ani date suplimentare despre aşa numita perioadă etruscă din istoria Romei, despre a cărei importanţă pentru desvoltarea societăţii romane nu se îndoeşte astăzi niciun cercetător serios. Şi într'adevăr, e remarcabil faptul, că acest nou material îmbogăţit, privitor la istoria veche a Romei, nu sileşte nicidecum să se introducă unele schimbări în opiniunile lui Engels asupra întemeierii statului roman, ci le confirmă total. Inaintea istoricilor sovietici ai antichităţii se află sarcina interesantă şi plină de răspundere: a înţelege acest material nou în lumina tezelor fundamentale ale lui Engels. Avem convingerea, că pe baza intensei munci critice asupra isvoarelor, performanţă în ştiinţă în ultimele decenii, pe baza noilor date arheologice, ideile geniale exprimate de Engels pot fi considerabil desvoltate şi concretizate.

Şi, în sfârşit, ar fi foarte interesant de a urmări desvoltarea formelor puterii de stat în societatea romană sclavagistă, începând cu formele republicane timpurii şi până la instaurarea monarhiei bizantine. Fără îndoială, o asemenea cercetare poate să devină fructuoasă numai în cazul când formele statale în evoluţia lor nu vor fi privite drept categorii abstract-juridice, rupte de conţinutul lor de clasă, aşa cum au fost privite în ştiinţa burgheză de reprezentanţii şcoalei formale juridice: Mommsen, Savigny, Puchta şi alţii, ci ca forme precise şi complet reale de raporturi politice, a căror desvoltare oglindeşte dinamismul evoluţiei istorice a societăţii sclavagiste romane.

Instituţiile de stat romane n'au fost ceva stagnat pentru totdeauna, n'au fost expresia unui oarecare „spirit roman" abstract, cum afirmă ştiinţa burgheză. Ele s'au modificat sub influenţa luptei de clasă şi a sarcinilor politice noi, impuse de mersul însuşi al istoriei, păturilor dominante din societatea romană sclavagistă. Numai o astfel de înţelegere a problemei dă posibilitatea să se descopere rolul istoric al statului în diferitele perioade ale republicei romane şi să orienteze studiul evoluţiei istoriei pe calea care duce la rezolvarea unor vaste probleme teoretice. Socotim, că ştiinţa sovietică are posibilitatea deplină să dea definiţia completă a esenţei social-economice a principatului şi preţuirea rolului său istoric.

Cunoaştem opinia lui Engels, care defineşte natura de clasă a imperiului roman drept o dictatură militară a clasei dominante de scla-

vagiști (Marx și Engels, Opere, vol. XVI, p. 11). Ea trebue să constitue pentru noi punctul de plecare în studierea acestei importante perioade a istoriei romane. Dar, fixând locul istoric și importanța principatului ca dictatură militară a sclavagiștilor, noi trebue să descoperim sensul complet și al altor cuvinte ale lui Engels: „republica romană a fost reală, dar tot atât de real a fost imperiul roman care i-a luat locul" (Marx și Engels, Opere, vol. XIV, p. 636). Fără îndoială, din contextul frazei reiese că Engels vorbea aci despre realitatea imperiului roman în sensul necesității lui istorice.

Concomitent, istoricii sovietici, cercetând problemele statului antic, trebue să caute a arăta particularitățile locale de desvoltare, care se păstrau în ciuda tendințelor nivelatoare ale centrelor stăpânitoare. Formele originale ale statelor din Asia Mică, Transcaucazia, Asia Centrală și de pe Litoralul Nordic al Mării Negre, trebue să fie studiate cu atenție deosebită, întrucât își găseau în ele expresia luptei populației locale împotriva politicii de cucerire a marilor state din antichitate și, mai ales, a Romei, care tindea constant la distrugerea oricărei independențe și originalități a statelor și popoarelor supuse.

Acesta este, după părerea noastră, ciclul problemelor de bază, în care se desface problema statului sclavagist. Aceste probleme au, fără îndoială, o importanță teoretică actuală. Soluționarea lor ne va ajuta să înțelegem mai profund și mai deplin legile de bază ale evoluției istorice din lumea antică. De aceea, ele și trebue să fie rezolvate de știința istorică sovietică.

APRECIERILE CRITICEI SOVIETICE ASUPRA LITERATURII VECHI GRECEŞTI [1]

de Acad. Prof. C. BALMUŞ

Studiul literaturii greceşti vechi face parte din domeniul filologiei clasice, al cărei ţel este, în ultimă instanţă, cunoaşterea culturii antice greceşti şi romane, prin analiza monumentelor literare rămase de la cele două popoare: Grecii şi Romanii.

Această ştiinţă a fost cultivată în Universităţile ruse de la întemeierea lor. Nume de savanţi ruşi specialişti în filologia clasică strălucesc printre cei mai cunoscuţi savanţi din lume.

Dar, până la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 1917, această ştiinţă a fost pusă în slujba intereselor clasei dominante. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 1917 a adus prefaceri radicale şi în activitatea ştiinţifică; ea a făcut din orice ştiinţă un domeniu accesibil tuturor muncitorilor, a deschis perspective tuturor şi acestei ştiinţe.

Oamenii de ştiinţă sovietici au, apoi, marele merit de a fi subliniat însemnătatea colaborării dintre istorie şi filologie.

Această colaborare „va îmbogăţi cunoştinţele noastre istorice şi va ridica filologia la nivelul de ştiinţă ce studiază şi înţelege legile desvoltării culturii omeneşti, dela primii germeni de limbă până la etapa culminantă — cultura societăţii comuniste”. [1]).

Trecând la aprecierile criticilor sovietici asupra literaturii vechi greceşti, e necesar să amintim să superioritatea lor se intemeiază pe faptul că ei cercetează şi analizează operele literare greceşti de pe poziţiile ştiinţifice ale marxismului. Pe lângă aceasta, consideraţiunile adânci ale lui Karl Marx însuşi asupra mitologiei greceşti şi asupra artei greceşti în general, formulate în Introducerea la **Critica Economiei Politice**, 1857, au deschis singura cale de înţelegere justă a acestui fe-

---

1) Comunicare făcută la Institutul de Studii Româno-Sovietic (Secţiunea Istorie şi Filologie) la 9-III-1949.

2) Vestnik Drevnei Istorii No. 2. 1947.

nomen cultural, şi constituesc un exemplu şi un model măreţ de critică ştiinţifică.

„Se ştie — scrie Marx — că mitologia greacă n'a fost numai arsenalul artei greceşti, ci terenul ei. Concepţia despre natură şi despre raporturile sociale, care stă la baza imaginaţiei greceşti şi deci la baza artei greceşti, este ea oare compatibilă cu maşinile de tors în mod automat, cu drumurile de fier şi cu telegraful?... Toată mitologia greacă supune şi domină şi fasonează forţele naturii în imaginaţie şi prin imaginaţie: ea dispare, deci, când se ajunge la dominarea lor în mod real. Arta greacă presupune mitologia greacă, adică natura şi formele sociale însăşi fasonate artistic în mod inconştiient de fantezia poporului. Acolo e materialul ei"...

Şi, mai departe: „Dar dificultatea nu stă în a înţelege că arta greacă şi epopeea sunt legate de anumite forme ale desvoltării sociale. Dificultatea stă în a înţelege că arta greacă şi epopeea ne procură încă bucurii estetice, şi că ele trec în anumite privinţe drept norme şi modele inaccesibile. Un bărbat nu poate redeveni copil fără a cădea în copilărie. Dar nu se bucură el oare de naivitatea copilului şi nu trebue oare el însuşi ca, pe o treaptă superioară, să aspire a-i reproduce adevărul? Dece oare copilăria socială a umanităţii, în timpul celei mai frumoase desvoltări, nu ar exercita, ca o fază pentru totdeauna dispărută, o eternă atracţie?... Sunt copii prost crescuţi şi copii îmbătrâniţi înainte de vreme. Multe popoare antice aparţin acestei categorii. Grecii erau copii normali. Farmecul ce-l găsim în arta lor nu e în contradicţie cu slaba desvoltare a societăţii în care au crescut. E mai curând rezultatul ei, şi e mai curând legat indisolubil de faptul că condiţiile sociale nedesăvârşite în care s'a născut această artă, şi numai în care s'ar fi putut naşte, nu se vor mai putea reîntoarce niciodată". [1])

Ideile adânci ale lui Marx, deschizătoare de căi noi în critica literară asupra literaturii greceşti, şi-au găsit în Maxim Gorki un interpret genial. In conferinţa ţinută **la Congresul Scriitorilor Sovietici** din 1934 [2]) Maxim Gorki, pornind de la textul mai sus citat al lui Marx, ne-a arătat însemnătatea folclorului pentru cunoaşterea civilizaţiei primitive sau vechi a umanităţii — deci şi a mitologiei, „care nu-i altceva decât un reflex al fenomenelor naturii, al luptei omului cu natura, şi reflexul vieţii sociale sub o formă de ample generalităţi artistice". Dar, lucru şi mai nou pentru noi, Maxim Gorki a izbutit, tălmăcind cuvintele lui Marx, să lămurească legătura dintre gândirea concretă şi procesul muncii, legătură care explică logica povestirilor şi a miturilor antice. Astfel, el scrie: „Istoricii civilizaţiei primitive neglijau complet indiciile evidente ale gândirii materialiste, care era în mod necesar provocată de procesul muncii şi de totalitatea fenomenelor născute din

1) Cf. **Textes de Marx et Engels sur la Littérature et l'Art**, par Jean Fréville. Paris Ed. Soc. Intern. 1936, p. 60—61, şi Karl Marx, Fr. Engels, **Uber Kunst und Literatur**, Wien, Globus Verlag. 1948, (pag. 35—37).

2) Cf. Maxime Gorki, **Le Métier des Lettres**, Paris, La Nouvelle Edition, 1945 pag. 194 şi urm.

viaţa socială a antichităţii. Aceste indicii au ajuns până la noi subt forma de poveşti şi de mituri, în care noi găsim urmele muncii neapărat cerute de dresajul animalelor, de descoperirea plantelor medicinale, de născocirea instrumentelor de muncă. Incă din antichitatea cea mai îndepărtată omul visa să sboare prin văzduh, după cum ne-o dovedesc legendele despre Phaeton, Dedal şi fiul său Icar... Zeci de exemple ne probează — continuă Gorki — că omul primitiv vedea departe, că avea gândire figurată, ipotetică, desigur, deja „tehnologică", putând să se ridice până la ipotezele cele mai moderne".

In esenţă, după interpretarea lui Gorki, sensul substanţial al miturilor antice se rezumă la „dorinţa oamenilor muncii din antichitate de a-şi uşura munca, de a spori producţia şi de a se înarma împotriva duşmanului biped sau quadruped".

Pe de altă parte, în privinţa asemănării dintre zei şi oameni, Gorki observă că această asemănare constitue „una din dovezile în favoarea opiniunii că gândirea religioasă nu izvorăşte din contemplaţia naturii, ci răsare pe terenul luptei sociale". „E perfect îngăduit să credem", scrie Gorki, că „materia primă" care a servit la fabricarea zeilor fusese pusă la dispoziţie de „personalităţile sus puse" ale antichităţii: Hercules „erou al muncii" priceput întru toate, a fost în cele din urmă înălţat până la Olymp, în mijlocul zeilor. In imaginaţia oamenilor primitivi, un zeu nu era o abstracţiune, o fiinţă fantastică, ci o persoană reală, înarmată cu un instrument de muncă... Dumnezeu era o generalizare artistică a progreselor făcute în muncă".

Dar, precum se ştie, vechea orânduire a comunei primitive s'a destrămat, cedând locul exploatării individuale. Sclavajul deveni formă predominantă a producţiunii, şi, pe măsură ce stăpânul de sclavi devenea mai puternic, divinităţile se înălţau din ce în ce mai sus în cer; în acelaş timp, în massa populară apărea o anumită revoltă împotriva zeilor, revoltă care se întrupă în Prometeu şi in alţi eroi care vedeau în zeu pe patronul patronilor, duşmanii lor".

Gorki arată apoi cum procesul de creştere social-culturală a oamenilor se desvoltă normal numai atâta vreme cât gândirea e un reflex al muncii şi progresează în pas cu procesul muncii. De îndată însă ce societatea omenească se divide intr'o clasă liberată de muncă şi alta a robilor, factori fundamentali ai producţiunii, din acel moment, cum scrie Gorki „capul s'a despărţit de mâini, gândirea de realitate"; apar atunci „contemplativii, care explică universul şi desvoltarea gândirii într'un mod abstract, independent de procesul muncii, care transformă lumea potrivit cu interesele şi cu nevoile oamenilor".

Expunerea lui Gorki cu privire la sensul substanţial al miturilor antice şi la desvoltarea gândirii omului în strânsă dependenţă cu procesul muncii poate fi considerată ca o prefaţă metodologică a criticii sovietice aplicate la literatura veche greacă.

Priviri detailate de metodă şi de principii găsim în interesanta introducere la **Istoria literaturii greceşti** (vol. I, Moscova, 1946, pag. 13-70), publicată de colectivul de savanţi sovietici, compus din acade-

micienii Pokrovski, Şestakov, Novosadski, Tolstoi, docent Petroski şi alţii din Institutul pentru Studiul Literaturii Universale „A. M. Gorki" al Academiei de Ştiinţe din U. R. S. S. Despre această operă, prof. N. F. Deratani spune că este „un eveniment în istoria filologiei clasice" [1]) — cu toate obiecţiunile făcute în cuprinsul recenziei sale.

Autorii precizează, în primul rând, că trebue să se ţină seamă de faptul că literatura greacă antică s'a desvoltat in societatea antică în care domina orânduirea sclavagistă. Dacă, după cum a arătat Engels, sclavajul în acea vreme era o etapă necesară din punct de vedere istoric şi reprezenta un progres în comparaţie cu orânduirea tribală, şi că civilizaţia greacă nu poate fi concepută fără existenţa muncii sclavilor, nu trebue, totuşi, să se uite că acelaş sclavaj a fost şi cauza sfârşitului societăţii sclavagiste.

Trebue deci să ţinem seama că toată literatura greacă veche s'a desvoltat în cadrul societăţii sclavagiste, şi că, prin urmare, sclavajul şi-a pus pecetea sa pe desvoltarea literaturii greceşti vechi. „Acei care nu înţeleg sau nu vor să înţeleagă acest fapt ajung la denaturarea perspectivei istorice, la o interpretare falsă a fenomenelor literare, la estomparea deosebirilor lor radicale faţă de fenomenele noilor literaturi europene".

Astfel, savanţii burghezi din sec. al XIX-lea şi de la începutul sec. al XX-lea, ignorând specificul bazei social-economice, au studiat istoria Greciei antice din punctul de vedere al Societăţii capitaliste şi au interpretat şi literatura antică din acelaş punct de vedere.

Ei au introdus deci tendinţa de modernizare în studiul literaturii vechi greceşti.

Criticii sovietici care au lucrat la **Istoria literaturii greceşti** mai sus citată socotesc că la interpretarea justă a literaturii greceşti nu se poate ajunge decât cu condiţia ca fiecare fenomen al acestei literaturi să fie considerat prin prisma apariţiei lui în societatea sclavagistă, prin prisma determinării lui de către modul determinant de producţie. Ei adaugă însă că o astfel de interpretare e posibilă numai când afirmaţiile clasicilor marxism-leninismului sunt înţelese cum trebue. Pentru aceea „teza istorico-literară nu va fi simplificată", deducându-se fiecare fenomen suprastructural direct din bază; în acelaş timp, se va ţine seamă de faptul că desvoltarea ideologică poate rămâne adeseori cu mult în urma desvoltării economico-sociale şi dominată de tradiţiile ideologice ale perioadei precedente.

Criticii sovietici îşi stabilesc apoi atitudinea lor principială, net deosebită de aceea a criticilor burghezi, în privinţa a două probleme: 1. — problema caracterului desvoltării literaturii şi artei la Atena în perioada dintre războiul greco-persan şi războiul peloponesiac, şi 2. — problema opunerii perioadei „clasice" celei elenistice.

Reprezentanţii criticei burgheze consideră statul atenian din secolul al V-lea drept un stat „democrat" prin excelenţă; de aceea pentru ei

1) Cf. **Vestnik drevnei istorii, Nr. 2 1947, pag. 72—81.**

scriitori ca Eshyl, Aristofan şi Tucidide se află „deasupra claselor". Dar aceşti critici falsifică realitatea, pentru că ei nu ştiu sau nu vor să ştie că acea democraţie a secolului al V-lea era o armă a proprietarilor de sclavi din Atena, o armă cu ajutorul căreia puteau domina asupra sclavilor şi stoarce din munca lor cel mai mare folos posibil, atunci când nivelul desvoltării forţelor de producţie era scăzut. In aceste condiţii, scriitorii respectivi se aflau tocmai în crâncene lupte de clasă.

Deasemenea, savanţii burghezi se abat dela linia adevărului istoric atunci când opun perioada clasică celei helenistice. Literatura helenistică s'a desvoltat doar în cadrele aceleiaşi orânduiri, orânduirea sclavagistă, deşi în condiţii politice deosebite. De aceea, conchid cu perfectă dreptate criticii sovietici, literatura din perioada helenistică şi romană nu poate fi înţeleasă fără legătura ei cu orânduirea sclavagistă.

Un alt merit mare al criticei sovietice este acela de a fi subliniat legătura istorică existentă între cultura Orientului antic şi cultura Greciei, între cultura egeeană şi cultura greacă, în faţa neputinţei celor mai mulţi reprezentanţi ai ştiinţei burgheze de a explica naşterea culturii greceşti altfel decât ca pe un miracol: „miracolul grec". Concepţia dominantă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu permitea savanţilor burghezi să cerceteze mai departe de secolul al VIII-lea înainte de era noastră. Acum o sută de ani în urmă, Karl Otfried Müller socotea că a elimina mitologia din rândul izvoarelor istorice înseamnă a tăia rădăcinile istorice ale poporului grec. In ştiinţa burgheză recentă, mitologia a fost eliminată ca izvor pentru istorie. Cultura perioadei myceniene — cu rare excepţii: Glotz, Nilssen şi alţii — se studia fără nici o legătură cu Grecia clasică. Mulţi savanţi burghezi s'au silit să izoleze perioada „egeeană" de istoria ulterioară a Greciei. De aceea, afirmă cu dreptate criticii sovietici, cultura greacă mai rămâne încă „un miracol istoric", şi pe fiecare istoric burghez îl revoltă cuvintele lui Marx că „prin neamul grec se întrezăreşte în mod clar sălbaticul, de ex. Irokezul". Teza prevăzută în mod genial de Engels rămâne însă în picioare şi serveşte ca îndreptar metodologic criticii sovietice: „Epopeea homerică şi întreaga mitologie, scrie el, iată principala moştenire pe care Grecii au luat-o cu ei şi au dus-o din barbarie în civilizaţie". (Marx-Engels, Opere, vol. XVI, ed. rusă).

O chestiune importantă care priveşte studiul literaturii greceşti e aceea a periodizării acestei literaturi. Critica sovietică a adus şi aici contribuţia ei originală, determinând diferitele perioade ale literaturii după sistemele economico-sociale care s'au succedat.

Astfel, autorii tratatului de **Istoria literaturii greceşti,** publicat de Academia de Ştiinţe din U. R. S. S. (p. 20-24), împart desvoltarea întregii literaturi greceşti, considerată în înţelesul larg, în **cinci** mari faze (în care ei nu includ desvoltarea creaţiunii poetice din epoca primitivă fără clase):

1. — Faza antică: această perioadă coincide cu timpul existenţei societăţii sclavagiste antice (cam de la sfârşitul sec. al VIII-lea înainte de era noastră şi până la începutul sec. al IV-lea al erei noastre);

2. — **Faza de tranziţie:** de la începutul sec. IV al erei noastre până la începutul sec. VI al erei noastre; coincide cu perioada în care societatea antică, ale cărei temelii fuseseră distruse de răscoalele sclavilor în alianţă cu popoarele migratorii, se feudalizează;

3. — **Faza bizantină:** de la constituirea imperiului feudal bizantin sub Iustinian (527-565), până la cucerirea Constantinopolului de către Turci (1453);

4. — **Faza stăpânirii turceşti: 1453—1829;**

Autorii sovietici relevă, în cadrul literaturii greceşti antice, câteva perioade literare independente, delimitate între ele, pe de o parte, de etapele desvoltării interioare a societăţii sclavagiste, iar pe de alta, de schimbările politice exterioare care au avut loc pe teritoriul Greciei şi pe acela al ţărilor din Orientul apropiat cucerite de Alexandru cel Mare.

Iată, după autorii sovietici **(Ist. lit. grec.** p. 23-24**)** fazele de desvoltare ale literaturii vechi greceşti:

1. — cea numită în mod convenţional **arhaică.** In acest timp, vechile instituţii ale orânduirii gentilice se transformă în instituţii ale dominării aristocraţiei gentilice, şi dispare definitiv orânduirea numită de Engels „democraţia militară", care a anticipat apariţia Statului. Se desvoltă atunci creaţiunea populară orală şi toate genurile poetice, dar personalitatea poetului nu joacă nici un rol important. Din această vreme au ajuns până la noi poemele homerice şi operele lui Hesiod.

2. — cea zisă **clasică.** E perioada în care genul epic decade, şi pe arena literaturii apare poetul ca personalitate.

Infloresc acum diferitele aspecte ale genului liric, tragedia şi comedia politică. Sclavia patriarhală, care a luat naştere în sânul orânduirii gentilice, se transformă în baza orânduirii sociale. Modul sclavagist de producţie devine atunci dominator şi înfloreşte în ciuda înverşunatei lupte ce se dă în interiorul clasei dominante între diferitele grupe ale proprietarilor de sclavi, iar desvoltarea conştiinţei sociale, determinată de progresul sistemului economico-social sclavagist, face ca alături de poezie să apară şi genurile de proză: filozofia, istoria şi arta oratorică.

3. — cea zisă **elenistică.** In această vreme se desvoltă mai departe modul sclavagist de producţie, şi se ascute mai pronunţat principala contradicţie a societăţii antice, contradicţia dintre proprietarii de sclavi şi sclavi. Intre perioada anterioară şi perioada zisă elenistică au loc cuceririle lui Alexandru cel Mare (336—323 înainte de era noastră). Orânduirea politică sufere transformări serioase: se înfiinţează mai multe state monarhice (regatele elenistice). Această formă de constituţie politică are drept rezultat în domeniul culturii că o parte a literaturii devine literatură de curte şi aproape îşi pierde legătura cu poezia populară. In această perioadă, unele ramuri ale ştiinţei începând să se separe de cadrul general al filozofiei, se desvoltă proza şi genurile pur ştiinţifice.

In cadrul general al perioadei elenistice, istoricii sovietici ai literaturii greceşti deosebesc :

a) existenţa semi-independentă a Greciei sub hegemonia macedoneană, până la cucerirea ei de către Romani, în anul 146 înainte de era noastră. Centrul principal al culturii greceşti devine acum Alexandria ;

b) existenţa Greciei şi Macedoniei ca provincii ale republicii romane alături de existenţa monarhiilor elenistice din Orientul apropiat, care au decăzut treptat până la încadrarea lor definitivă în structura statului roman: e o perioadă de decădere a literaturii. Sfârşitul convenţional al perioadei elenistice e stabilirea monarhiei lui August (30 înainte de era noastră), cu toate că uneori întreaga literatură greacă din primele secole ale erei noastre e numită elenistică.

Perioada romană: e literatura înainte de începutul sec. IV al erei noastre, când începe prima etapă a feudalizării societăţii; e perioada în care toate contradicţiile orânduirii sclavagiste au ieşit la iveală. Apar mari răscoale de sclavi, iar din sec. II se naşte o ideologie nouă, cea creştină. Noile forme sociale ivite în imperiul roman, **colonatul**, de pildă, au jucat un timp un rol progresiv, exercitând o influenţă şi asupra desvoltării literaturii greceşti care trece acum printr'o nouă fază.

Mai zăbovind puţin tot în cadrul operei critice colective mai sus amintite, vom sublinia interesantele aprecieri exprimate asupra poeţilor Eshyl şi Aristofan, pe care critica burgheză îi izolează oarecum de veacul lor, făcând din primul un aristocrat religios şi fatalist şi un „estetician pur“, iar din celălalt, când un om care n'a aparţinut nici unui partid [1]), când un reacţionar, „adept al partidului conservator" [2]).

Critica sovietică, procedând ştiinţific, vede însă în ei poeţi cu tendinţe. Ea caută să arate cum se leagă creaţia lui Eshyl de evoluţia socială a timpului său, urmărind ecourile adânci ale evenimentelor politice contemporane în dramele sale. Eshyl a înfăţişat, de pildă, cu cele mai aspre trăsături, în persoana lui Zevs, tipul despotului cu autoritate absolută, în Prometeu pe eroul care sufere pentru binele omenirii, iar în Eteocle pe viteazul care se jertfeşte liber pentru libertatea patriei sale. In **Eumenidele,** inspirat de realităţile sociale ale Atenei din anul 458, el preamăreşte Areopagul, care cu patru ani mai înainte, în 462, fusese supus unei reforme serioase : democraţia îi luase prerogativele politice şi făcuse din el supremul for al justiţiei de Stat. Eshyl ajută cu arta sa marea reformă a lui Efialte şi Pericle, idealizând nu situaţia veche a Areopagului, instituţia patriarhală a aristocraţiei, ci situaţia lui nouă de după reforma lui Efialte.

După cum observă critica sovietică, Eshyl nu rareori zugrăveşte în tragediile sale contradicţia dintre personalitate şi mediul înconjurător. Când personalitatea se arată fără putere, Eshyl îi găseşte singurul sprijin în colectivitate. Xerxes a fost înfrânt pentrucă a nesocotit interesele Statului. Eteocle moare pentru patrie, Oreste îşi recapătă liniş·

1) Cf. M. Croiset, **Aristophane et les partis a Athènes,** Paris 1909, p. 44.

2) Cf. Laurand, **Manuel de philologie, classique** II, p. 229 şi W. Nestle, **Geschichte der griechischen Literatur,** p. 3, 1925 Göschen, vol. I, p. 39.

tea după ce a fost achitat de supremul Tribunal al Statului, iar corul Eumenidelor în procesiune cheamă pe toţi spectatorii în obştescul avânt patriotic de preamărire a Statului atenian, care nu era altul decât democraţia sclavagistă din timpul său.

In problema destinului şi a voinţei omului, Eshyl recunoaşte libertatea voinţei. E drept, poetul Eshyl şi-a luat subiectele din mituri. In perioada sguduirii şi răsturnării străvechilor familii arisocrate, mitul despre îngrozitoarea pieire a unor familii întregi a avut o largă răspândire: mitul despre soarta Pelopizilor (Atreu, Agamemnon, Oreste), mitul despre soarta Labdacizilor (Laios, Oedip şi urmaşii acestuia), etc., dar, primind versiunea tradiţională, Eshyl arată că fatala nenorocire se întâmplă din pricina necinstei oamenilor. Recunoaşterea propriei vinovăţii din partea eroilor săi: Clytemnestre în visul ei, povestit în **Choeforele,** Xerxes în lamentaţiile lui, Prometeu, etc., dovedeşte acţiunea voinţei libere în drama eshyleană, „voinţa liberă care acţionează simultan dar şi nedrept" faţă de destin.

In ce priveşte pe Aristofan, e mult mai uşor de observat dependenţa lui de societatea şi de evenimentele în mijlocul cărora a trăit şi a scris. Critica sovietică a arătat ce mare greşală e să se vadă în Aristofan un aderent al oligarhiei, un reacţionar. Mai întâi, figurile negative din comediile sale sunt acele jalnice tipuri de aristocraţi fără treabă, consumatori plini de datorii, bogaţi proprietari de ateliere, negustori, afacerişti şi sofişti. Figurile simpatice, prietenii poetului, sunt reprezentanţii munciorimii atice dela sate, acei mici şi mijlocii stăpânitori de pământ de felul lui Dikaiopolis (din **Aharnieni),** de felul lui Trigaios (din **Pacea)** şi de felul lui Chremylos (din **Plutos).**

Proprietarii mici şi mijlocii de pământ au rămas în Atica şi în sec. al V-lea baza economică a societăţii, aşa cum fusese şi mai înainte, iar pacifismul apărat cu înverşunare de Aristofan răspunde exact cerinţelor micilor stăpânitori de pământ din Atica.

Nicăieri în comediile lui Aristofan nu se găseşte dispreţul pentru popor şi negarea legală a principiului democraţiei. In textul său e multă critică, dar critica se adresează agenţilor corupţi ai democraţiei ateniene, demagogilor. „Comedia atică, scriu autorii sovietici, creată de forţele democraţiei orăşeneşti ateniene, apare ca un răsunet al luptei intense dintre forţele interne în contrazicere, iar **nu** cu ţeluri oligarhice, **nu** pentru a distruge democraţia, ci pentru a-i apăra interesele."

Dar pe marginea acestei expuneri din tratatul publicat de Academia de Ştiinţe din U.R.S.S., profesorul N. F. Deratani a făcut, în **Vestnik drevnei istorii** Nr. 2, 1947 (pag. 72—81), mai multe observaţii critice de o mare valoare principială, din care vom reproduce numai câteva, cu privire la secolul V. Pentru înţelegerea deplină a culturii greceşti din acest secol, prof. Deratani cere să se ia în consideraţie esenţialul, şi anume, „contradicţia din societatea ateniană dintre individualitate şi stat, care a influenţat tragedia şi comedia", descompunerea bazelor colective ale polis-ului datorită desvoltării posesiunii de sclavi, legată şi de desvoltarea comerţului şi forţei banului. De aci urmează desvoltarea

individualismului ideologic şi, pe această bază, răsare filosofia sofiştilor. Tragedia şi comedia, scrie Deratani, „nu sunt decât forma de luptă împotriva descompunerii polis-ului; deaceea în ele este idealizată unitatea polis-ului".

Autorii **Istoriei Literaturii greceşti** nu au expus cauzele apariţiei comediei la o dată mai târzie faţă de tragedie, observă Deratani. „Aceste cauze, completează criticul sovietic, stau în faptul că starea micilor proprietari, agricultori din Atica, care a inspirat comedia atică, nu s'a înrăutăţit decât pe la mijlocul secolului al V-lea, iar cauzele adânci de transformare a comediei lui Aristofan dela **Călăreţii** la **Bogăţia** stau în starea aceloraşi agricultori în legătură cu războiul peloponesiac".

Cu acestea însă, suntem departe de a fi dat o idee completă asupra criticei sovietice cu privire la literatura greacă antică. Până vom dovedi că înţelegem că trebue, spre progresul nostru, să învăţăm limba rusă, lipsa de traduceri a studiilor principale e piedica reală ce stă în calea unei informaţi mai întinse. Dar Institutul de Studii Româno-Sovietic ne-a ajutat să ne informăm prin punerea la dispoziţie a unor traduceri de texte sovietice atât de importante.

Inainte de a încheia, ne simţim datori să subliniem cu căldură adâncimea concepţiilor care se află la baza poziţiilor criticei literare sovietice, şi să recunoaştem cu entuziasm vastitatea perspectivelor deschise de această critică studiilor de filologie clasică.

O ETAPĂ NOUĂ ÎN STUDIUL PROBLEMEI PERIOADEI DE TRANZIŢIE DELA ANTICHITATE LA EVUL-MEDIU *)

de N. ALPATOV

Indicaţiile date de I. V. Stalin în problema răscoalelor de sclavi marchează o nouă etapă în desvoltarea ştiinţei marxist-leniniste despre societate: pentru prima oară în istoria ştiinţei, problema tranziţiei revoluţionare dela orânduirea sclavagistă antică la feudalism în Europa occidentală şi-a găsit rezolvarea deplină; înlocuirea orânduirii antice prin feudalism este înfăţişată ca un rezultat al mişcării marilor mase populare, ca un rezultat al luptei celei dintâi clase revoluţionare din istorie.

Două formulări ale lui I. V. Stalin îmbrăţişează această problemă în toată amploarea ei. Prima dintre ele este cuprinsă în discursul ţinut la Primul Congres Unional al Kolhoznicilor-udarnici: „Revoluţia sclavilor a lichidat clasa stăpânitorilor de sclavi şi a desfiinţat forma sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc. Dar în locul lor au apărut feudalii şi forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. O categorie de exploatatori a fost înlocuită printr'o altă categorie de exploatatori" [1]). A doua teză o găsim expusă în raportul-dare de seamă ţinut la cel de al XVIII-lea Congres al Partidului: „ne-romanii, adică toţi „barbarii" s'au unit împotriva duşmanului comun prăvălind Roma cu un sgomot uriaş" [2]).

Aceste menţiuni ale lui I. V. Stalin indică legătura strânsă dintre revoluţia sclavilor şi cucerirea barbară în procesul de tranziţie dela orânduirea sclavagistă la cea feudală. Momentul principal, hotărîtor, şi nou prin esenţa lui în ştiinţa marxistă, îl constitue fără îndoială indicaţia că acest proces bilateral prin conţinutul său social-politic nu reprezintă nimic altceva decât o revoluţie a sclavilor.

---

*) Din *„Voprosi Istorii"*, Nr. 7/1949, pp. 28-39.

1) I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, pag. 412, ed. II-a

2) Ibidem, pag. 432.

Să ne oprim asupra câtorva chestiuni de ordin teoretic, care ne ajută să definim importanța metodologică a acestor indicații ale lui I. V. Stalin.

Examinând problema revoluției sclavilor, se cuvine să deosebim, în indicațiile date de I. V. Stalin în această privință, două teze esențiale; în primul rând întrebarea dacă clasa sclavilor este capabilă să răstoarne statul sclavagist, să lichideze clasa stăpânitorilor de sclavi și forma de exploatare sclavagistă și, în al doilea rând, dacă această clasă e capabilă să instaureze, în locul statului sclavagist răsturnat, un stat nou, mai progresist, să creeze, în locul vechii orânduiri, o altă orânduire nouă, mai progresistă?

Cum au răspuns la aceste probleme K. Marx și Fr. Engels ? Intemeietorii marxismului și-au exprimat într'o serie de ocazii părerile în problema luptei sclavilor antici, în problema tranziției dela lumea veche la evul mediu. Concepțiile lor în această problemă sunt expuse mai pe larg într'una din operele târzii ale lui Fr. Engels, în binecunoscuta sa lucrare „Origina familiei, proprietății private și a statului". După cum se știe, cauza fundamentală a dispariției orânduirii sclavagiste și a apariției feudalismului, Fr. Engels o vedea în criza modului de producție sclavagist. Odată cu încetarea războaielor de cucerire și odată cu reducerea afluenței de sclavi, a început criza economică generală, întrucât afluența permanentă și masivă a mânii de lucru constituia condiția necesară de existență a economiei sclavagiste. „Sclavajul antic devenise perimat. Nici în marea agricultură, nici în manufacturile orășenești, el nu mai aducea un venit care să justifice munca cheltuită" [1]. Incepuse decăderea latifundiilor magnaților romani bazate pe munca sclavilor, ceeace însemna dezagregarea singurei forme de economie pe scară întinsă posibilă în aceste condiții, „gospodăria mică devenind din nou singura formă avantajoasă în agricultură" [2], care nu se mai poate baza pe munca de sclav, devenită nerentabilă. „Una după alta se fărâmițau „villae"-le în parcele mici, care se transmiteau unor arendași ereditari... Predomina arendarea acestor mici parcele de către coloni, care plăteau anual o anumită sumă, erau legați de pământ și puteau fi vânduți împreună cu parcela lor... Ei erau precursorii iobagilor medievali" [3].

Dar, după cum se știe, această trecere spre colonat n'a adus o soluționare a crizei economice în cadrul orânduirii sclavagiste însăși. Dacă, chiar in epoca de înflorire a economiei sclavagiste, comerțul avusese un caracter limitat, acum legăturile economice între domenii, între orașe și provincii, se rup tot mai mult. In împrejurările acestei crize adânci a sporit nemăsurat exploatarea claselor producătoare, iar statul roman însuși „s'a transformat într'o gigantică și complicată mașină pentru stoarcerea supușilor. Impozitele, prestațiile către stat și

---

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, p. 120.
2) Ibidem
3) Ibidem.

tot felul de biruri, cufundau massa populaţiei într'o sărăcie tot mai mare; această oprimare se intensifica şi devenea insuportabilă prin stoarcerile guvernatorilor, ale perceptorilor şi ale soldaţilor. Iată unde ajunsese statul roman bazat pe dominaţie mondială: el îşi întemeia dreptul la existenţă pe menţinerea ordinei interne şi pe apărarea faţă de barbarii din afară, dar ordinea acestui imperiu era mai rea decât dezordinea cea mai îngrozitoare, iar pe barbarii de care statul roman voia să-şi apere cetăţenii, aceştia din urmă îi aşteptau ca pe nişte salvatori" [1]).

Situaţia din provincii o putem judeca după exemplul Galliei. „Incă din ultimele timpuri ale republicii, stăpânirea romană se baza pe exploatarea fără de cruţare a provinciilor cucerite: imperiul nu numai că n'a înlăturat această exploatare, ci, dimpotrivă, a transformat-o într'un sistem... Sărăcirea generală, restrângerea raporturilor comerciale, decăderea meseriilor, a artelor, scăderea numărului populaţiei, decăderea oraşelor, scăderea nivelului agriculturii — iată rezultatul final al dominaţiei romane mondiale" [2]). Fr. Engels citează cuvintele episcopului Salvianus din Marsilia, care arată că jugul proprietarilor de pământ şi al funcţionarilor romani din Gallia era atât de greu, încât numeroşi Gallo-romani „fug în locurile deja ocupate de barbari, iar cetăţenii romani aşezaţi acolo nu se tem de nimic mai mult decât să se găsească din nou sub stăpânirea romană". [3]) Pentru masele populare ale imperiului, Roma era „duşmanul şi asupritorul cel mai rău" şi „cetăţenia lor romană nu le oferea nimic în schimb" [4]).

Fr. Engels apreciază în următoarele cuvinte această criză: „Lumea romană ajunsese într'o situaţie fără de ieşire; sclavia devenise imposibilă sub raport economic, munca oamenilor liberi era dispreţuită sub raport moral. Prima nu mai putea, cea de a doua nu putea încă să devină forma de bază a producţiei sociale. Numai o revoluţie radicală putea aduce soluţia acestei probleme" [5]).

Toate aceste fapte ne duc la concluzia precisă că, pentru întemeietorii marxismului, trecerea dela antichitate la evul mediu a constituit o revoluţie, o trecere revoluţionară dela o orânduire social-economică la altă orânduire. Cucerirea barbară a fost pregătită de o criză profundă a modului de producţie sclavagist, ea s'a desfăşurat în atmosfera acestei crize şi a constituit factorul, care a grăbit căderea orânduirii antice şi formarea feudalismului.. Demascându-l pe E. Dühring, care vedea în cucerire un fenomen hotărîtor, dar îl considera ca exclusiv exterior, Fr. Engels sublinia tocmai conţinutul social al cuceririi barbare, rolul revoluţionar al acestei cuceriri în crearea raporturilor feudale în locul raporturilor sclavagiste. „Cucerirea violentă săvârşită de germani, înfiinţarea de state pe pământurile cucerite, state în care forma domi-

1) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, pag. 125.
2) Ibidem.
3) Ibidem, pag. 127.
4) Ibidem, pag. 125, 124.
5) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, partea I-a, pag. 127.

nantă era cea rurală şi nu cea urbană (ca în lumea antică), a fost tocmai de aceea însoţită de procesul de transformare a sclaviei în iobăgia mai puţin împovărătoare şi în alte forme de dependenţă a ţăranilor" [1]).

Aceeaşi idee despre conţinutul intern, revoluţionar al cuceririi de către barbari a imperiului roman, o subliniază Engels şi în lucrarea sa „Dialectica naturii": „Acolo unde **sclavajul** constitue modul dominant de producţie, acolo munca devine o activitate de sclav, adică un element dezonorant pentru oamenii liberi. Datorită acestui fapt se exclude posibilitatea de ieşire din acest mod de producţie, în timp ce, pe de altă parte, se cere înlăturarea lui, căci sclavajul constitue o piedică pentru desvoltarea producţiei. Orice producţie şi orice societate bazată pe sclavaj pier din cauza acestei contraziceri. In majoritatea cazurilor soluţia o dă cucerirea forţată a societăţii agonizante de către reprezentanţii unei societăţi mai puternice (Grecia a fost cucerită de Macedonia, iar mai târziu de Roma). Atâta timp cât aceştia din urmă, la rândul lor, se bazează pe munca sclavagistă, are loc numai o mutare de centru şi întregul proces se repetă pe o treaptă mai înaltă, până când în cele din urmă (Roma) a fost cucerită de un popor, care a introdus în locul sclaviei un mod nou de producţie" [2]).

Prin urmare K. Marx şi Fr. Engels au studiat sub toate aspectele problema rolului şi caracterului cuceririi barbare în procesul de trecere dela antichitate la evul mediu. Ei au respins, pe de o parte, teoriile romaniste ale reacţionarilor burghezi, în genul lui Fustel de Coulanges, care au construit teoria unui proces istoric neîntrerupt, în care Europa medievală era continuarea directă a imperiului roman, teorii care excludeau posibilitatea oricărei revoluţii şi afirmau dominaţia eternă şi neclintită a marii proprietăţi, exploatarea şi situaţia lipsită de orice drepturi a maselor populare. Pe de altă parte, teza întemeietorilor marxismului asupra tranziţiei revoluţionare de la antichitate la evul mediu a dărâmat teoriile naţionaliste ale istoricilor germani de felul lui Weiz, Som, Brunner şi alţii, care vedeau în căderea imperiului roman o victorie a „spiritului naţional" german asupra lumii romane descompuse.

Luptând împotriva interpretării şoviniste germane a căderii imperiului roman, Fr. Engels scria: „...în ce consta misteriosul mijloc magic, cu ajutorul căruia Germanii au inspirat o nouă forţă vitală Europei muribunde? A fost aceasta oare o forţă miraculoasă specială înăscută poporului german, aşa cum işi închipuie istoriografia noastră şovinistă? De loc. Nu particularităţile lor naţionale specifice au întinerit Europa, ci, pur şi simplu, barbaria lor, organizaţia lor gentilică". [3]) Tocmai în lumina acestor teze examinează ştiinţa noastră sovietică problema cuceririi de către barbari a imperiului roman.

1) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. XIV. Partea I-a pag. 270.
2) Ibidem, pag. 450.
3) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI, Partea I-a, pag. 132.

Totuşi din indicaţiile lui I. V. Stalin rezultă că există încă un al doilea ,cel mai important, aspect al problemei epocii de trecere dela societatea sclavagistă la feudalism şi anume problema rolului maselor celor mai oprimate ale imperiului roman, rolul principalei clase de exploataţi din antichitate — a sclavilor — în revoluţia care desparte orânduirea sclavagistă de cea feudală. Se ştie că problema rolului maselor populare ca forţă hotărîtoare in evoluţia progresistă a istoriei constitue una dintre tezele de bază ale marxismului.

Problema rolului proletariatului şi al ţărănimii a ocupat un loc hotăritor atât în teoria ştiinţifică a lui K. Marx şi Fr. Engels, cât şi in practica lor revoluţionară (revoluţia dela 1848 şi Comuna dela Paris). După cum se ştie, această problemă a fost desvoltată, cu aplicare la epoca imperialismului, in lucrările lui V. I. Lenin şi I. V. Stalin, ca o parte esenţială a învăţăturii marxist-leniniste despre revoluţia burgheză şi socialistă.

In ce priveşte rolul sclavilor, ca o clasă revoluţionară a antichităţii in dărâmarea modului sclavagist de producţie, această problemă a rămas nestudiată de întemeietorii marxismului, şi faptul este explicat prin însăşi starea de atunci a ştiinţei despre antichitate. In epoca lui K. Marx şi Fr. Engels, faptele istorice referitoare la lupta sclavilor erau prea puţine şi fragmentare. Acest fenomen a permis istoriografiei burgheze, care căuta să minimalizeze rolul maselor populare în istorie, să creeze bine cunoscuta legendă a incapacităţii sclavilor de a face revoluţie, de a răsturna stăpânirea proprietarilor de sclavi. Această legendă a prins rădăcini, punând stăpânire pe minţile savanţilor, şi numai ale celor burghezi. Pentru reconstituirea tabloului real al luptei de clasă a celor asupriţi in lumea antică, în special pentru soluţionarea problemei rolului sclavilor în dispariţia orânduirii antice, ştiinţa marxistă nu dispunea atunci de materialul factic necesar. Acest material istoric putea fi achiziţionat numai în urma reexaminării generale şi reevaluării critice, de pe poziţii marxiste, a întregii moşteniri documentare a antichităţii, mai ales a celei din perioada imperiului roman târziu şi a evului mediu timpuriu. Această problemă nu fusese încă rezolvată în timpul lui K. Marx şi Fr. Engels. După cum se ştie, intemeietorii marxismului au depus o enormă activitate critică de reexaminare a materialului, cunoscut pe atunci in domeniul istoriei antice, dar fireşte că nici K. Marx, nici Fr. Engels nu au putut să ia asupra lor rezolvarea unei probleme speciale pentru soluţionarea căreia nu fuseseră încă acumulate faptele istorice.

Studierea problemei revoluţiei sclavilor a devenit posibilă numai în timpul nostru. Ştiinţa istorică sovietică, dispunând de cadre de istorici marxişti ai antichităţii, a depus o vastă activitate critică de reexaminare a moştenirii antice, în special, a materialului documentar păstrat din epoca târzie a imperiului roman şi din evul mediu timpuriu. Mărturiile istorice pe care ni le dau Herodianus, Eumenius, Salvianus, Mamertinus, Libanius, Ambrosie din Mediolanum, Eunapius, Ammianus Marcellinus, Eutropius, Prosperus, Zosimos, şi alte izvoare diverse

cu caracter narativ, epigrafic, juridic şi numismatic, tot felul de „profeţii", numeroase în acea epocă agitată, — tot cercul vast de documente istorice care se treceau sub tăcere şi se deformau de către ştiinţa burgheză şi care au fost apreciate cu adevărat numai de savanţii sovietici, au permis istoriografiei marxist-leniniste să reconstitue, chiar numai în contururi generale, tabloul luptei revoluţionare a maselor asuprite în perioada căderii imperiului roman. Pentru prima oară se desvălue în faţa noastră războiul sângeros de clasă, care clocotea pe întreaga întindere a imperiului „universal", război care'a ajuns la o înverşunare extremă şi cuprinzând o întreagă zonă istorică. A apărut într'o nouă lumină caracterul şi intensitatea mişcării aşa zişilor bagauzi (Gallia, Spania), acea a donatiştilor şi agonisticilor (Africa de nord), a skamarilor (Panonia, Illiria) şi a tuturor numeroaselor şi puternicelor mişcări populare care cuprinseseră Dacia, Moesia, Thracia, întreaga Peninsulă Balcanică, Asia Mică, Siria şi toate celelalte teritorii, asupra cărora se extindea stăpânirea proprietarilor de sclavi romani. E neîndoelnic că istoricii sovietici mai au de depus o muncă uriaşă, până când vor putea înfăţişa, cu toate datele concrete istorice, lupta de clasă, care a distrus imperiul roman sclavagist; totuşi, materialul din izvoare de care dispunem ne permite deja să tragem concluzia metodologică de bază asupra caracterului tranziţiei dela orânduirea sclavagistă la orânduirea feudală.

Această concluzie metodologică este formulată în teza lapidară a lui I. V. Stalin asupra revoluţiei sclavilor şi constitue un aport însemnat la tezaurul marxismului; ea completează şi desvoltă părerea lui K. Marx şi F. Engels asupra tranziţiei dela orânduirea sclavagistă la feudalism printr'o teză nouă şi excepţional de importantă: „Revoluţia sclavilor a lichidat pe proprietarii de sclavi şi a desfiinţat formula sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc". Această teză se bazează în întregime pe interpretarea care se dă în lucrările lui Marx-Engels-Lenin-Stalin rolului maselor asuprite în istorie şi formează o continuare şi o desvoltare a acestei interpretări a ei. Această concepţie a ştiinţei marxist-leniniste, care s'a desvoltat până astăzi, aplicându-se atât la revoluţia burgheză cât şi la cea socialistă, I. V. Stalin a extins-o şi asupra revoluţiei, care a avut loc în procesul de tranziţie dela orânduirea sclavagistă la feudalism. Justeţea acestei teze e atestată de întreaga evoluţie a istoriei, care ne învaţă că forţa motrice de bază a oricărei revoluţii, care pune capăt vechiului mod exploatator de producţie şi creează un mod nou de producţie, o constituesc masele populare şi înainte de toate, clasa oprimată a orânduirii pe cale de dispariţie, a cărei muncă productivă forma baza vitală a acestei orânduiri şi a cărei luptă de clasă determina, în cele din urmă, soarta acestui mod de producţie.

O astfel de clasă, pe a cărei muncă se baza regimul sclavagist şi de a cărei luptă depindea destinul istoric al acestui regim, era clasa sclavilor. O astfel de clasă în timpul feudalismului era ţărănimea. De aceea, nu întâmplător I. V. Stalin, definind trecerea dela antichitate la

feudalism ca o revoluţie a sclavilor în continuare, caracterizează în felul următor principala forţă motrice a revoluţiei burgheze de mai târziu: „Revoluţia ţăranilor iobagi a lichidat pe feudali şi a abolit forma iobagă de exploatare“ [14]). Această clasă, sub capitalism, o formează după cum se ştie, proletariatul. Deci tocmai aceste clase oprimate ale unor orânduiri de asuprire perimate, şi nu alte grupuri sociale, formează principala forţă de asalt a revoluţiilor în epoca de tranziţie dela o orânduire la alta, căci ele, aceste clase, sunt singurele clase interesate până la capăt în distrugerea vechiului mod de producţie.

Tot cursul istoriei dovedeşte că pentru victoria revoluţiei sclavilor se cereau anumite condiţii istorice, şi anume, era necesar momentul istoric, când raporturile de producţie ale orânduirii sclavagiste perimate nu mai puteau constitui o formă de progres ulterior pentru producţia socială, când în sânul vechii orânduiri se formaseră deja clase noi — purtătoare ale modului de producţie pe cale de a se naşte — când, în sfârşit, în sânul acestei orânduiri vechi se constituiseră forţele sociale, capabile să se ridice într'un front unic cu clasa revoluţionară de bază, capabile să devină aliatul său în lupta pentru răsturnarea clasei dominante a vechii orânduiri.

Dar sclavii nu puteau să învingă ca o forţă izolată, separată. Atât timp cât regimul sclavagist al Romei era puternic, sclavii care se ridicau de unii singuri, puteau numai să sdruncine statul roman. Acest fapt s'a văzut deosebit de limpede în răscoala lui Spartacus. Tot ce citim la Appianus, Sallustius, Plutarh şi alţi autori antici despre simpatia în rândul ţărănimii romane, în armata romană şi chiar despre participarea ţărănimii în mişcarea lui Spartacus, ne vorbeşte numai despre cazuri izolate de oscilare printre populaţia muncitoare liberă şi nu atestă deloc sprijinul masiv şi hotărît acordat răscoalei sclavilor de ţărănime şi soldaţii romani. Acest lucru nu s'a întâmplat, cu toate că printre ţărani erau, către sfârşitul republicii, mulţi oameni săraci, iar in armata romană intraseră, după reforma lui Marius, numeroase elemente democratice. Tragedia istorică a lui Spartacus a şi constat în faptul că, cu toată desfăşurarea sa grandioasă, ea a rămas, în ansmblu, o răscoală izolată a sclavilor; clasa dominantă a reuşit, in cele din urmă, să păstreze stăpânirea asupra ţărănimii şi să reţină în mâinile sale armata. Sclavii au luptat atunci fără de aliaţi puternici şi acest fapt a făcut imposibilă victoria lor.

Alta era situaţia care se creease către sfârşitul imperiului: era o situaţie de criză generală a sistemului sclavagist, care a determinat şi caracteristicele principale ale luptei revoluţionare duse de masele asuprite. Trăsătura fundamentală a acestei etape a revoluţiei, spre deosebire de valul de răscoale ale sclavilor din perioada republicii, a constat în faptul că acum s'au ridicat nu numai sclavii, ci şi blocul viguros al forţelor antisclavagiste. Ca aliaţi ai sclavilor s'au

14) I. V. Stalin. *Problemele leninismului*, pag. 412.

ridicat, înainte de toate, masele numeroase de coloni; colonatul a fost instituţia social-economică, care a stabilit o apropiere între situaţia sclavilor şi a ţărănimii în procesul de producţie, creând prin aceasta o bază solidă pentru alianţa lor militaro-politică. Cele mai viguroase mişcări ale maselor revoluţionare din ultimele secole ale imperiului — mişcarea bagauzilor şi mişcarea agonisticilor — erau în fond lupte ale sclavilor şi colonilor, care se ridicaseră într'un front unic. In special Gallia, a cărei populaţie, după toate datele, a avut o atitudine ostilă faţă de răscoala lui Spartacus, devenise acum focarul mişcării bagauzilor. Această mişcare prezintă o deosebită importanţă, dat fiind faptul că ea se desfăşura într'o provincie care servea ca un fel de barieră între imperiul roman şi lumea barbară de peste Rin, ce ameninţa mereu cu invaziile.

In exemplul bagauzilor apare net şi a doua trăsătură a valului revoluţionar din această perioadă — contopirea mişcării sclavilor şi a colonilor cu mişcarea soldaţilor. Armata romană, compusă acum într'o considerabilă măsură din aceiaşi sclavi şi coloni, nu mai putea să servească de sprijin sigur puterii imperiale. Gallia mişuna de dezertori care formau o rezervă permanentă pentru completarea cetelor de bagauzi; soldaţii formau deseori nucleul de bază al armatelor de răsculaţi; conducătorii celor mai importante răscoale ale bagauzilor — Maternus (sfârşitul sec. al II-lea), Aelianus şi Amandus (sec. III) — erau soldaţi ai armatei romane. Datorită participării elementelor din armată, bagauzii reuşeau să creeze unităţi militare după modelul roman; armatele lor nu erau deseori întru nimic mai prost înarmate decât legiunile romane. Nu sunt rare cazurile, când armatele imperiale treceau de partea bagauzilor sau refuzau să lupte; Diocleţian, de ex., a trebuit să execute, pentru refuzul de a lupta, aproape o legiune întreagă, cunoscuta legiune tebană, una din legiunile cele mai bune.

Contopirea luptei sclavilor, colonilor şi soldaţilor a imprimat mişcării bagauzilor un caracter excepţional de îndârjit, o mare forţă şi extensiune. Dacă răscoala lui Spartacus a fost, într'un anumit sens, un eveniment într'un singur act, în schimb mişcarea bagauzilor a dat stăpânirii romane din Gallia o serie de lovituri succesive şi viguroase de pe urma cărora ea nu şi-a mai putut reveni. Această mişcare apărută la sfârşitul sec. al II-lea şi apoi înăbuşită, a reînceput cu o forţă şi mai mare în sec. al III-lea; suferind o oarecare descreştere în prima jumătate a sec. al IV-lea, ea a reizbucnit la sfârşitul acestui secol şi a continuat să existe până la căderea stăpânirii romane în Gallia. Mişcarea bagauzilor înseamnă războiul împotriva regimului sclavagist desfăşurat pe scară largă; bagauzii expropriau, pe teritoriile vaste ale Galiei şi în parte ale Spaniei, domeniile şi pământurile proprietarilor de sclavi, iar forţele lor s'au dovedit suficiente pentru a asigura şi cuceri oraşe (printre care şi unele atât de însemnate ca Augustodunum), ei eliberau din închisori pe deţinuţi, lichidau autoritatea romană pe teritoriul eliberat. Aci e important să subliniem, că în lupta

lor, răsculaţii, de cele mai multe ori, nu făceau deosebirea între magnaţii romani şi aristocraţia galică, care lupta pentru separarea de Roma. Scopul final consta în lichidarea regimului social şi politic al sclavagismului; şi nu întâmplător a luat naştere legenda despre încercarea lui Maternus, conducătorul bagauzilor, de a pătrunde la Roma, în scopul de a răsturna pe împăratul Commodus şi de a-i lua puterea; alţi conducători ai bagauzilor, Aelianus şi Amandus, s'au proclamat împăraţi, şi-au organizat stăpânirea, şi au emis şi o monetă proprie. Trebue înlăturată cu toată hotărîrea versiunea, zugrăvită deseori în izvoare şi subliniată de istoriografia burgheză, că întreagă această mişcare a fost o mişcare de „bandiţi". Mişcarea bagauzilor constitue o parte esenţială a ultimei etape victorioase a revoluţiei sclavilor.

Dar acest bloc anti-sclavagist mai avea încă un aliat: barbarii. Barbarii nu pot fi priviţi numai ca o forţă exclusiv exterioară. E îndeobşte cunoscut faptul că o parte considerabilă dintre ei se afla de mult în interiorul imperiului, în calitate de sclavi şi coloni, mercenari, federaţi, etc. Originea externă a acestor elemente nu-l fac nici de cum un element străin de societate şi statul roman. Imperiul roman, ca putere „universală", a fost totdeauna un conglomerat al tuturor popoarelor de atunci; barbarii care locuiau în imperiu erau o parte componentă a organismului social-politic roman. Dar, după cum a arătat istoria, ei au constituit o forţă distructivă care submina dinăuntru puterea sclavagistă. Majoritatea barbarilor a venit însă în imperiu în calitate de cuceritori.

I. V. Stalin înfăţişează cucerirea barbară ca fiind al doilea aspect al procesului de trecere dela orânduirea sclavagistă la cea feudală. Şi e fapt neîndoielnic că însăşi această cucerire a devenit posibilă datorită unirii ei cu revoluţia sclavilor. Lucrul acesta reiese din modul în care ştim că au evoluat evenimentele. Se mai ştie că barbarii au luptat în contra Romei timp de cinci secole, dar acest război a rămas fără de rezultate, atât timp cât statul roman a avut suficiente forţe lăuntrice, care să ţină piept presiunii din afară. Şi numai datorită faptului că aceste forţe lăuntrice ale imperiului sclavagist, rezistenţa lui faţă de presiunea barbarilor, au fost subminate în chiar temelia lor de revoluţia sclavilor, invazia barbarilor, reînoită în sec. al III-lea, a putut duce la victoria repurtată asupra Romei; barbarii au invadat teritoriul roman şi unind loviturile lor cu acelea ale revoluţiei sclavilor au putut, în fine, să răstoarne Roma. Cucerirea barbară n'a fost, în fond, altceva decât cel de al doilea aspect al revoluţiei sclavilor, tovarăşul ei de drum.

Atrage asupra sa atenţia coincidenţa în timp a începutului ultimului, şi celui mai hotărîtor val al revoluţiei sclavilor, cu începutul ultimei presiuni a barbarilor asupra imperiului. Fr. Engels a dat o deosebită atenţie unuia din aspectele acestui proces. Examinând problema, de ce tocmai sec. al III-lea a constituit începutul ofensivei generale a barbarilor asupra graniţelor Romei, Fr. Engels scria: „In condiţiile vieţii interne romane nu se putea găsi o astfel de explicaţie; dimpo-

trivă, imperiul opune încă pretutindeni rezistenţă cu succes, iar în intervalul dintre perioadele de extremă anarhie apar — şi tocmai în acest timp — împăraţi puternici. Deci atacurile Germanilor au fost provocate de schimbările petrecute la ei înşişi". [1]). Şi ca element principal în aceste schimbări, care au permis barbarilor să treacă la o ofensivă generală şi hotărîtoare împotiva graniţelor romane, Fr. Engels, consideră avântul pe care l-a luat cultura materială la triburile barbare.

Aici se cuvine să remarcăm, înainte de toate, că lui Fr. Engels îi datorăm studierea cu adevărat ştiinţifică a problemei desvoltării forţelor de producţie la barbarii din sec. al III-lea. Desvoltarea aceasta a constituit o cauză serioasă a trecerii lor la ofensiva împotriva imperiului. Dar, din punct de vedere al ştiinţei marxiste actuale, aceasta constituia numai un aspect al problemei. Conducându-se după indicaţiile lui I. V. Stalin, ştiinţa noastră sovietică trebue să desvolte teza lui Fr. Engels asupra cauzelor ofensivei barbare împotriva imperiului roman, şi să o completeze, arătând că a doua şi principala cauză a trecerii barbare la o ofensivă, a fost începutul etapei finale şi decisive a revoluţiei sclavilor în imperiul însuşi. Secolul al III-lea se caracterizează prin începutul crizei generale politice a modului de producţie sclavagist, prin începutul acelei „anarhii" extreme despre care vorbeşte Fr. Engels. Expresia principală a acestei crize politice a constituit-o revoluţia sclavilor începută în sec. al III-lea, în special, mişcarea intensificată a bagauzilor. Tocmai începând din acest timp, devin tot mai scurte perioadele de stabilizare politică a imperiului, perioade când el era în stare să respingă invaziunile barbare. Subt loviturile revoluţiei sclavilor, Roma s'a îndreptat spre pieire, şi pe acest fond general de decădere, succesele unor împăraţi izolaţi, mai norocoşi, nu puteau să schimbe în fond nimic. De aceea, nu e întâmplător faptul că începutul unui nou val de revoluţie al sclavilor a fost, în acelaşi timp, începutul unei noi năvăliri a barbarilor în imperiu.

Aceste lovituri unite, interne şi externe, căzute asupra imperiului sclavagist, nu au însemnat prin conţinutul lor social-politic decât o revoluţie a sclavilor, deoarece scopul principal al revoluţiei consta în distrugerea sistemului sclavagist, în lichidarea clasei proprietarilor de sclavi şi a stăpânirii lor. Lupta sclavilor ca o clasă, până la capăt interesată în distrugerea imperiului sclavagist, forma veriga de bază în această luptă comună. Intr'o mare măsură aliaţii sclavilor, colonii, nu erau alţii decât sclavii de ieri; pe lângă aceasta, lupta lor împotriva proprietarilor de pământ asupritori se sprijinea pe postulate precum abolirea sclaviei, răsturnarea statului sclavagist ca sprijin al sclaviei. Aceiaşi cuceritori înspăimântători — barbarii — erau, înainte de toate, în condiţiile regimului sclavagist, sclavi potenţiali, sclavii de mâine; din acest punct de vedere, lupta barbarilor pentru nimicirea imperiului era lupta pentru lichidarea ameninţării directe a transformării lor

1) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. XVI. par. I-a, pp. 371-372.

în sclavi, în supuşi exploataţi şi lipsiţi de drepturi ai statului roman; nu trebue, însfârşit, să uităm că atât sclavii cât şi colonii erau formaţi în parte considerabilă din aceiaşi barbari. Tocmai împrejurarea că sclavii în lupta lor împotriva statului sclavagist nu mai luptau acum singuri, că loviturile lor s'au unit cu loviturile colonilor şi ale barbarilor, a şi dat luptei sclavilor acea forţă destructivă pe care n'a avut-o nici una din răscoalele sclavilor în întreaga istorie precedentă. De data aceasta, revoluţia sclavilor, îmbinată cu răscoalele colonilor şi războiul barbarilor, a fost în stare să doboare statul roman sclavagist, să lichideze pe sclavagişti şi să pună capăt exploatării sclavagiste.

Deci, la întrebarea dacă clasa sclavilor e capabilă să **lichideze** orânduirea sclavagistă, I. V. Stalin dă un răspuns afirmativ, arătând că, în condiţiile istorice, concrete ale căderii imperiului roman, victoria revoluţiei sclavilor a devenit fapt. In aceasta constă noutatea introdusă de indicaţiile lui I. V. Stalin în formularea acestei chestiuni de către K. Marx şi Fr Engels.

Celei de a doua probleme — dacă clasa sclavilor e capabilă să creeze în locul vechii orânduiri o orânduire nouă, mai progresistă, şi să devină clasă dominantă — I. V. Stalin îi dă un răspuns negativ. Desvoltând teza lui Marx-Engels-Lenin, I. V. Stalin subliniază că, în locul proprietarilor de sclavi şi a exploatării sclavagiste, revoluţia sclavilor „aşează pe feudali şi forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. Unii exploatatori s'au schimbat cu alţii." Explicaţia constă în faptul că sclavii ca şi ţărănimea, jucând rolul de principală maşină de asalt în dărâmarea vechii orânduiri, nu se pot ridica în acelaş timp, aşa cum a dovedit-o istoria, la rolul de hegemoni în revoluţiile pe care ei le produc, sunt incapabili să ia puterea şi să se folosească de rezultatele principale ale acestor revoluţii. Ei deschid numai calea spre putere pentru noi exploatatori. K. Marx şi Fr. Engels au arătat deseori incapacitatea sclavilor de a se elibera prin uzurparea puterii. In special, în lucrarea „Bruno Bauer şi creştinismul primitiv", Fr. Engels arată că în societatea romană sclavii sunt aceia care formau clasa asuprită, fără drepturi şi voinţă, care nu puteau să se elibereze, cum a arătat-o deja înfrângerea lui Spartacus. [1]). Intreaga istorie a antichităţii, începând cu formarea primelor state în văile Nilului, Tigrului şi Eufratului şi terminând cu ultimele secole ale imperiului roman, reprezintă istoria unor lupte de sclavi spontane şi neîncununate de succes. Pe această bază, în conştiinţa sclavilor se forma, după cum arată Engels, convingerea că lupta lor e disperată, fără de ieşire, fapt care, în cele din urmă, a format un teren favorabil pentru apariţia creştinismului.

Caracterul spontan al răscoalelor de sclavi l-a indicat şi V. I. Lenin în prelegerea sa „Despre Stat": „După cum ştim, sclavii se răsculau, organizau rebeliuni, începeau războaie civile, dar niciodată n'au putut crea o majoritate conştientă, partide care să conducă lupta, n'au putut înţelege clar scopul spre care se îndreaptă, şi chiar în mo-

1) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. 15, pag. 607.

mentele cele mai revoluţionare ale istoriei au fost întotdeauna pioni în mâinile claselor dominante" [1]).

Dela această teză pleacă şi I. V. Stalin în aprecierile sale rezultatelor revoluţiilor făcute de sclavi. Experienţa istorică a că în urma revoluţiei sclavilor, ca şi a revoluţiei iobagilor, pu trecut în mâinile unor noi exploatatori care, profitând de fap masele asuprite s'au rupt cu hotărîre de vechiul regim şi au pus pe stăpânire, folosind-o atât împotriva orânduirii răsturnate, cât potriva poporului. După cum se ştie, în revoluţiile burgheze din dent, burghezia şi-a cucerit puterea cu mâinile maselor pop K. Marx scria cu acest prilej: „Burghezia este, cel puţin o clas sită de eroism. Chiar realizările sale cele mai strălucite, în Angli al XVII-lea şi în Franţa sec. al XVIII-lea, nu şi le-a cucerit ea sing ci ele au fost cucerite pentru ea de masele populare plebee, de r citori şi ţărani". [2]) Mersul revoluţiei a fost întotdeauna de aşa na încât masele în lupta lor au mers întotdeauna mai departe dec dorea burghezia, care, uzurpând puterea, trecea la nimicirea revolu care o adusese la putere, şi a acelor mase populare prin efortu cărora obţinuse această putere.

Revoluţia sclavilor, care distrugea un regim de exploatare şi vea de trecere spre alt regim de exploatare, putea să ducă num instaurarea puterii unei noi elite în formaţie, care era reprezent exploatării feudale pe cale de a se naşte. Această clasă se putea cruta din cele mai diferite pături ale claselor avute, interesate, dintr motiv sau altul, în răsturnarea sistemului sclavagist, dar aproape toa mărturiile istorice păstrate dela contemporanii revoluţiei şi din prime secole ale evului mediu demonstrează înainte de toate, faptul că for specială care a pus stăpânire pe puterea împăraţilor romani a fost ar stocraţia barbară.

Războiul civil neîncetat în ultima perioadă de existenţă a imp riului roman a fost însoţit, după cum se ştie, de lupta pentru puter dintre diferitele grupări ale nobilimii. In această luptă nobilimea bar bară ocupa o situaţie specială. Alte grupuri în luptă reprezentau dife rite fracţiuni ale clasei proprietarilor de sclavi. Istoria imperiului cunoaşte numeroase succesiuni la putere ale diferitelor fracţiuni reprezentând această clasă a proprietarilor de sclavi, fapt care se manifesta în înlocuirea frecventă a împăraţilor. Dar această luptă a fost întotdeauna o luptă în interiorul clasei stăpânitorilor de sclavi; pe când aristocraţia barbară, născută din raporturile gentilice şi de obşte, era purtătoarea unei noi exploatări pe cale de a se forma, a exploatării feudale, care-şi găsea o tot mai largă desvoltare în condiţiile de descompunere a orânduirii sclavagiste. De aceea victoria repurtată, considerând-o în rezultatele ei obiective nu putea să nu se deosebească fundamental de victoria oricărui alt grup social ce aspira la putere.

1) Lenin, *Opere*, Vol. XXIV, pag. 375.
2) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. 15, pag. 83.

Tot odată această nouă clasă deţinea maximum de condiţii avantajoase pentru uzurparea puterii: ea se compunea, înainte de toate, din aristocraţia militară, care se găsea in fruntea oştilor de barbari cuceritori. Forţele ei militare cuceriseră în două rânduri Roma (năvălirea lui Alaric în anul 410 şi a Vandalilor, in anul 455); mai târziu, elita acestor triburi barbare rătăcitoare, a pus stăpânire pe provinciile romane (Gallia, Spania, Afrirca de Nord). O altă parte a elitei barbare era apropiată de puterea centrală. In ultimele secole de viaţă ale imperiului exista, printre clasele avute, o numeroasă aristocraţie de origine barbară, care pătrunsese în aparatul de stat şi forma o stare considerabilă a corpului ofiţeresc al armatei romane. In mâinile ei se aflau oştirile barbare din serviciul imperiului. Ultimii împăraţi romani, aflaţi in faţa permanenţei răscoalelor militare, ne mai contând pe fidelitatea legiunilor, se înconjurau de detaşamente barbare de mercenari, in mâinile cărora se afla de fapt capitala. Această împrejurare crea pentru comandanţii de armată barbari posibilitatea cea mai favorabilă de a organiza o lovitură de stat in însăşi Roma. Tocmai de aceea o astfel de lovitură de stat nu a săvârşit-o nimeni altul decât Odoacru, comandantul militar al oştilor barbare, care apărau capitala şi pe ultimul împărat roman (an. 476).

Care au fost rezultatele căderii imperiului? E neîndoios faptul că sclavii şi colonii au reuşit să obţină rezultate sociale considerabile. Fr. Engels a arătat că, odată cu căderea imperiului roman, a „dispărut sclavia antică, au dispărut oamenii liberi pauperizaţi, care dispreţuiau munca ca fiind o ocupaţie de sclavi. Intre colonul roman şi noul iobag se găsea ţăranul franc, liber" [1]). Această indicaţie a lui Fr. Engels şi-a găsit desvoltarea în formula clasică a lui I. V. Stalin: „Revoluţia sclavilor a lichidat clasa stăpânilor de sclavi şi a desfiinţat forma sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc". Dar de rezultatele politice şi, mai ales de rezultatele social-economice ale acestei revoluţii nu s'au folosit nici sclavii sau colonii, nici aliaţii lor — masele barbare. După cum a arătat Engels, „sclavul se poate elibera desfiinţând, din toate instituţiile proprietăţii private, numai sclavia singură. [2]) De rezultatele principale ale revoluţiei s'au folosit noii exploatatori, care s'au transformat într'o clasă dominantă şi şi-au organizat statele pe ruinele imperiului sclavagist.

Se ştie că singura formă progresistă, a cărei instaurare era posibilă după dispariţia orânduirii sclavagiste, era feudalismul. Se ştie de asemenea, că feudalismul s'a format în Europa occidentală ca o sinteză istorică a două izvoare: pe de o parte, erau elementele feudale, coapte în sânul orânduirii sclavagiste însăşi, pe de altă parte, erau elementele feudale care se desvoltau ca un rezultat al descompunerii sistemului barbar bazat pe gintă şi obşte. Aci se cuvine să recunoaştem că forţa determinantă în acest proces de formare a modului nou de producţie

1) K. Marx şi Fr. Engels. *Opere*, Vol. XVI, Partea I-a, pag. 131.
2) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, Vol. V, pag. 468.

au constituit-o, înainte de toate masele de barbari în frunte cu elita lor, pe cale de a se feudaliza. Tocmai aristocraţia barbară a fost singura clasă capabilă, în condiţiile de desagregare ale imperiului roman, să ia puterea şi să-şi organizeze dominaţia, asociindu-şi resturile vechii aristocraţii romane. Fr. Engels arată că: „...se cerea ca în locul statului roman să fie aşezată o altă autoritate nouă, un alt stat. Deaceea a fost necesar ca organele sistemului gentilic să se transforme în organe de stat şi subt presiunea împrejurărilor acest proces s'a petrecut foarte repede. Dar reprezentantul cel mai apropiat al poporului cuceritor era conducătorul de oşti. Apărarea internă şi externă a teritoriului cucerit cerea sporirea puterii lui. A venit momentul, ca puterea conducătorului militar să fie transformată într'o putere regală, şi această transformare s'a făcut" [1]).

In acest moment nu mai avem de a face cu un stat al proprietarilor de sclavi, ci cu un stat al tinerei clase de viitori feudali. Baza principală a acestei noi organizaţii politice era noua viaţă economică. Pentru contopirea organică a elementelor barbare şi romane care o compunea, se cere trecerea unei anumite perioade, care, prin conţinutul său social-politic, formează o perioadă aparte, pre-feudală; organizaţia economică din primele secole ale evului mediu era străină, „pe de o parte, de economia latifundiilor romane cu sclavi, pe de altă parte, de marea gospodărie de tip nou bazată pe munca iobagă" [2]).

Baza socială a noului stat o formau noile relaţii de exploatare, care luaseră locul formei de exploatare sclavagistă a celor ce muncesc; în noile condiţii astfel create, relaţiile „dintre latifundiarii atotputernici şi ţăranii independenţi de el, relaţii care duceau la Roma spre pieirea inevitabilă a lumii antice, deveniseră punctul de plecare al unei noi desvoltări" [3]). Aşa se forma o nouă orânduire de exploatare — feudalismul.

De acest fenomen este legat încă un moment important pe care-l menţionează I. V. Stalin, subliniind importanţa revoluţiei sclavilor considerată ca un salt social, ce duce la o nouă orânduire — şi anume caracterul inevitabil mărginit al acestei revoluţii. Vorbind despre tranziţia revoluţionară dela imperiul roman la evul mediu ,Engels socotea că sarcina lui consistă, în primul rând, în a sublinia toată adâncimea procesului de dărâmare a vechii societăţi antice şi a scoate in evidenţă elementul nou, pe care l-au adus barbarii faţă de civilizaţia romană pe cale de dispariţie. Această idee străbate ca un fir roşu lucrarea sa „Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului" şi aceeaşi idee o reîntâlnim în „Războiul ţărănesc in Germania", unde Fr. Engles scrie că epoca medievală „a şters de pe faţa pământului civilizaţia antică... începând totul dela început. Singurul lucru pe care evul mediu l-a împrumutat lumii antice dispărute era creştinismul şi câteva oraşe pe

1) K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*. Vol. 16, part. I-a, pp. 128-129.
2) Ibidem. Pag. 131.
3 K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*. Vol. 16, part. I-a, pp. 131-132.

jumătate dărâmate, care își pierduseră vechea lor civilizație" [1]. Arătând că revoluția sclavilor „a lichidat clasa stăpânitorilor de sclavi și a desființat forma sclavagistă de exploatare a celor ce muncesc". I. V. Stalin nu trece cu vederea nici aspectul celălalt, și anume faptul că „în locul lor ea a așezat pe feudali și forma feudală de exploatare a celor ce muncesc. O categorie de exploatatori a fost înlocuită printr'o altă categorie de exploatatori".

I. V. Stalin subliniază, deasemenea, și caracterul mărginit, pe care-l îmbracă revoluțiile iobage. Pentru noi, contemporanii Marii Revoluții din Octombrie, avântul și puterea revoluțiilor anterioare ne apar mai puțin importante decât puteau părea înainte și forța lor nu ne poate ascunde slăbiciunea și caracterul lor limitat. Iată dece I. V. Stalin caracterizează revoluțiile din trecut: „Istoria popoarelor cunoaște suficiente revoluții. Ele se deosebesc de Revoluția din Octombrie prin faptul că au fost întotdeauna revoluții unilaterale. O formă de exploatare era înlocuită prin alta, dar exploatarea însăși rămânea. O categorie de exploatatori și asupritori era înlocuită prin alta, dar exploatatorii și asupritorii înșiși rămâneau. Numai Revoluția din Octombrie și-a propus drept scop să desființeze orice exploatare și să lichideze pe toți exploatatorii și asupritorii [2]. Așa trebue să fie pusă, după părerea noastră, problema revoluției sclavilor și a cuceririi barbarilor în lumina indicațiilor lui I. V. Stalin.

Acestea sunt orientările în spiritul cărora trebue să fie studiată în continuare această problemă în știința noastră istorică.

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*. Vol. VIII. pag. 128.
2) I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, pag. 412.

DESPRE SCLAVAJ ÎN DACIA INFERIOARĂ

de D. TUDOR
Prof. la Universitatea din Iaşi

Studiul acesta este un fragment dintr'o lucrare în pregătire, referitoare la sclavajul din Dacia ocupată de Romani. Din mai multe motive mi-am rezervat a expune aspectul acestei probleme numai pentru o parte din teritoriul patriei noastre.

In primul rând, problema şi materialul informativ sunt prea bogate şi nestudiate, ca să poată fi prezentate succint într'un scurt articol. Deşi ne stau la îndemână circa 130 ştiri epigrafice în legătură cu sclavajul, culese de pe teritoriul fostei Dacii ocupate de Romani, nu s'a încercat o prezentare a acestui subiect. Am studiat divinităţi mărunte, monumente izolate fără importanţă, construcţii şi altele, scrise pe baza unor sumare izvoare arheologice, dar prea puţine rânduri despre sclavajul provinciei aşa de bogat documentat.

In diferite lucrări de sinteză tratând aspecte economice, militare şi sociale ale provinciei, capitolul *sclavii* lipseşte sistematic.

Analiza materialului epigrafic ne mai arată categoric, că la Nord şi Sud de Carpaţi, sclavagismul prezintă aspecte diferite, ce se vor analiza şi explica mai jos.

De aceea, pentru a expune mai clar aspectele sclavajului din Dacia ocupată de Romani, găsesc util a mă rezuma, numai la Sudul provinciei, adică la Dacia Inferioară, ce se întindea pe teritoriul actualei Olteniі.[1])

---

1. — Despre sclavajul roman, în general, ne-au stat la îndemână: H. Wallon, *Histoire de l'esclavage dans l'Antiquité*, 3 vol., ed. II, Paris 1879; L. Halkin, *Les esclaves publics sous les Romains*. Bruxelles 1897; Ed. Meyer. *Die Sklaverei im Altertum*, Dresda, 1898; Beauchet-Chapot, art. *servus*, în Daremberg-Saglio, *Dict. d. Antiquités* IV, 2, p. 1260 sqq.; L'écrivain, art. *libertus* în acelaş *Dict.*, III, 2, p. 1200 sqq.; E. Weiss, art. *Sklaven*, în RE., II, 3, col. 551 sqq. şi Steinwenter, art. *libertus*, în RE., XIII, col. 104, sqq.

Documentele pe care le avem din această regiune sunt în număr de 14, destul de sugestive pentru unele concluzii. Le vom prezenta pe rând.

1) Pe Olt, în vicus-ul roman cu nume necunoscut dela Rusănești-Romanați, s'a descoperit mai de mult stela funerară a octogenarului *Aelius Valens Esbenus*, pare-se un localnic traco-get.[1]). Piatra de mormânt este unul dintre cele mai impunătoare monumente descoperite în Dacia, cu o lungime de 4 m., dovadă în plus despre buna stare materială a defunctului. Epitaful s'a executat prin grija soției sale cu nume neroman, *Syra*, și a libertului *Fortunatus*, nume mult folosit în lumea sclavagistă și libertină a imperiului roman. Pentru ambii liberți Aelius Valens Esbenus, apare ca *patronus*. Syra și Fortunatus, probabil frați, fuseseră sclavi. Prima se căsătorise cu octogenarul din inscripție și devenise prin aceasta *liberta et coniux*. Fortunatus, datorită credinței și priceperii cu care servise pe patron, fusese și el eliberat din sclavie cât trăise Esbenus sau prin testament la moartea acestuia.

Deja Vasile Pârvan identifica în această inscripție pe un mare proprietar de pământ și sclavi din câmpia romănățeană.[2]) In *territorium Sucidavense*, în care intra și proprietatea lui Esbenus, existau mari proprietăți de pământ unde lucrau sclavi dirijați de un *actor*, tot un *servus* și el, mai priceput, așa cum pare a fi fost și Fortunatus. Ei constituiau acea *familia rustica* ce trăia la conacul (*villa*) stăpânului. Proprietarul locuia de multe ori în oraș, fie la Romula, fie la Sucidava, unde dispunea de alți sclavi ce formau *familia urbana*. Acești proprietari își comandau mari pietre de mormânt aduse de peste Dunăre, din carierele regiunii Vrața din Bulgaria și se înmormântau în necropolele orașelor vecine sau pe proprietatea lor.

2) Tot din teritoriul sucidavens, cred că provine și piatra de mormânt a unei *Lucilia Secunda*, înmormântată prn grija sclavului ei, anume *Euctichus*, adică Fortunatus în traducere latină.[3])

3) Din Sucidava avem una dintre cele mai frumoase pietre de mormânt din Dacia, ridicată lui *Quintus Philippicus*, născut la Edesa, fost signifer în legiunea V. Macedonica și decedat în orașul dunărean, pe la începutul sec. II e. n. Monumentul său a fost ridicat de meșterul *Antonius* și tăbăcarul *Titus* [4]), pe care Christescu îi crede foști sclavi ai defunctului.[5]).

4) In mica așezare romană dela Iezureni-Gorj, unui decurion al coloniei Drobeta, anume Septimius, i s'a pus în sec. III e. n., un monument funerar, prin grija a trei sclavi ai săi, între care, doi se

1) CIL. III, 8040 (6281) = Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani della Dacia Inferiore*, București, 1942, p. 18, nr. 11. Pentru nume, cf. I. I. Russu, în *An. Inst. Stud. Clasice-Cluj*, IV (1941—1943), p. 212, nr. 27.

2). — V. Pârvan, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunea carpato-danubiană*, (trad. R. Vulpe), Buc., 1937, p. 182.

3). — CIL. III, 8052.

4). — CIL. III, 14. 492 = Florescu, p. 29, nr. 23.

5). — V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929, p. 91 sq.

numesc *Septimius* și *Peregrinus.*[1]). Decurionul va fi fost tot un proprietor de țară, stăpânul unor pământuri pe care și le lucra cu ajutorul sclavilor săi.

Din regiunea orașului Drobeta, mai cunoaștem șase inscripții în care e vorba de liberți, sclavi proaspeți descătușați din robie.

5) Un veteran al Legiunii a V-a Macedonica, *Iulius Bassus,* stabilit la Drobeta după ieșirea de sub arme, dă drumul din sclavie lui *Iulius Helpizon.* După moartea patronului, fostul sclav adoptă gentiliciul *Iulius.* Prin testament, Helpizon fusese lăsat ca *libertus et heres eius.* [2]).

6) Un alt veteran drobetan, *Publius Aelius Diophantus,* făcuse serviciul în *Cohors V Gallorum* și primise cetățenia romană în vremea domniei lui Hadrian. El fusese înmormântat prn grija fiicei sale *Aelia Ammis* și a libertei *Aelia Eutychia,* ambele declarate *heredes* după moartea bătrânului.[3]). Este foarte probabil, ca Aelia Eutychia să fi fost a doua soție a lui Diophantus, fără a fi încheiat cu acesta o căsătorie legitimă.

7) Un al treilea veteran, *Domitius Ianuarius,* ce aparținuse în activitate Legiunii a IV-a Flavia, și stabilit după pensionare în părțile Drobetei, eliberează din sclavie pe un sclav al său cu numele *Domitius Epipodius,* lăsat și el moștenitor. Noul *libertus et heres* își arată recunoștința față de defunctul patron printr'un frumos monument funerar în care îl numește *optimus patronus.*[4]).

8) Negustorul drubetan *Primus Aelius Ionicus* moare la 50 de ani, lasă *coheredes* pe soția și fiul său, iar de împlinirea riturilor funebre și de construcția monumentului se îngrijește libertul său *Aelius Primitivus.* [5]). Acesta e un fost sclav, scos de sub *dominica potestas,* probabil, pentru ajutorul ce dase lui Ionicus în treburile de negutătorie.

9) Orientalul cu nume helenizat *Aescleptus Asclepiades* înmormântează la Drobeta pe soția sa *Asclepia Chrona* și în epitaful ei, el se indică ca *patronus.*[6]). Numele femeii și calitatea de patron a soțului ne indică o sclavă, apoi libertă și soție a celui ce i-a pus piatră de mormânt.

10) Soldatul *Liccaius Vinentis* ce aparținuse cohortei a *III-a Campestris,* mai apoi beneficiar al unui tribun, lasă ca moștenitori pe *Linda* și pe *Severus.*[7]). Cei doi *heredes* par a fi fost tot sclavi și îi ridicaseră piatra de mormânt în cimitirul Drobetei.

11) Dintr'o localitate necunoscută a Daciei Inferioare, avem un

---

1). — D. Tudor, *Oltenia Romană,* București, 1942, p. 348, nr. 175.
2). — CIL. III, 14.216[5] = Florescu, p. 15, nr. 3.
3). — CIL. III, 14.216[4] = Florescu, p. 15, nr. 2.
4). — D. Tudor, *op. cit.,* p. 355 sq., nr. 233.
5). — CIL. III, 14.216[11] = Florescu, p. 17, nr. 19.
6). — CIL. III. 14.216[13] = Florescu, p. 17, nr. 10.
7). — CIL. III, 14.216[8] = Florescu, p. 17, nr. 6.

fragment dintr'o inscripţie funerară pusă de libertul *Marius Chrysanthus*, patronului său cu nume necunoscut.[1]).

Cele 11 inscripţii prezentate mai sus se referă numai la sclavi sau liberţi ai particularilor făcând parte din *familia rustica* sau din *familia urbana*.

O altă categorie de sclavi întâlniţi în Dacia Inferioară ca şi în alte părţi ale imperiului, care, prin munca ce o îndeplineau, aveau o situaţie mai bună, sunt cei întrebuinţaţi în organizaţia financiară şi vamală a provinciei. Aceşti sclavi erau aleşi dintre cei de încredere, sunt toţi ştiutori de carte şi iscusiţi în perceperea impozitelor sau taxelor vamale. Cei mai mulţi erau cumpăraţi din regiunile orientale şi helenizate ale imperiului.

12) La Romula, oraş cu un bogat teritoriu agricol lucrat prin sclavi, un *vicesimarius*, anume *Hylas*, ce conducea un birou financiar, face o dedicaţie Nymphelor.[2]). Ca *servus vicisimae*, acest sclav, între alte dări avea a percepe impozitele numite *vicesima hereditatium* şi *vicesima manumissionum*, primele puse asupra moştenirilor, iar ultimele pentru sclavii liberaţi din sclavia patronilor.

Pe Hylas cred că îl mai putem identifica într'o inscripţie găsită în Dacia Superioară, la *Doştat*. Este vorba de un monument închinat zeului Mithra cel născut din stâncă, de către *Lucius Aelius Hylas*, *vicesimae libertus*, pentru sănătatea fiului său *Horiens* şi a soţiei sale *Apuleia*[3]). Ar rezulta din acest document că sclavul din Romula devenise liber şi fusese numit în Dacia Superioară, tot în administraţia vicesimei. Situaţia de libert i se acordase la începutul sau sfârşitul domniei împăratului Commodus, după cum rezultă din noul său nume.

13) In portul Sucidavei, împăratul Commodus fusese onorat cu un bust de marmoră din care s'a păstrat numai baza. Pentru ridicarea monumentului imperial se îngrijiseră doi sclavi, *Zoticus şi Salvianus*, puşi sub ordinele procuratorului *Titus Claudius Xenophon*.[4]). Cei doi *servi* vilici conduceau aci un post vamal *(statio)*, aşezat la hotarul dintre Dacia şi Moesia Inferioară. Dintr'o inscripţie descoperită la Ephesus, rezultă că Salvianus l-a însoţit pe patronul său şi în administraţia altor provincii.[5]).

14) O situaţie vamal-financiară similară avea Drobeta, aşezată lângă faimosul pod roman dela Dunăre. Acolo era principalul vad de scurgere pentru mărfurile ridicate din Dacia şi destinate diferitelor regiuni ale imperiului. Importanţa ca centru vamal al Drobetei, în care sclavii de stat aveau un însemnat rol, se cunoaşte dintr'o inscripţie onorifică descoperită nu de mult, şi databilă din anii 198—209 e. n.

1). — CIL. III, 1626, a.

2). — CIL. III, 13.798, cf. şi Mommsen, în *Hermes*, I, p. 52 şi CIL. VIII, 7099.

3). — CIL. III, 7729 (=968).

4). — CIL. III, 8042, cf. şi A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*. Budapest, 1944, p. 78.

5). — CIL. III, 7127 (=Dessau, 1421) şi Stein, *o. c.*, p. 78.

Urările de sănătate în această inscripţie sunt făcute pentru Septimius Severus şi fiii săi, prin grija procuratorului *Marcus Aurelius Heraclitus*. Cu această ocazie, se construise la Drobeta un birou vamal *(tabularium)*, prin grija a doi *servi vilici, Eutyches și Apulensis*, șefi ai perceperii taxelor ce se încasau aci.[1]. Dacă Eutyches are un nume de factură greco-orientală, în schimb, aşa cum crede şi Arthur Stein,[2]. colegul său Apulensis aminteşte una dintre cele trei diviziuni administrative ale provinciei. Ca şi la Sucidava, şefii vamali ai staţiunii sunt doi sclavi, probabil, unul însărcinat cu scriptele referitoare la taxele ce se percepeau în port, iar altul cu strângerea dărilor dela mărfurile şi călătorii ce treceau pe podul lui Apollodor.

Textele epigrafice sau monumentele de altă natură nu pomenesc nimic în legătură cu prezenţa sclavilor în exploatările miniere, extracţia sării şi a pietrei monumentale din cariere. In Dacia superioară însă, aceste documente sunt bogate şi în două tăbliţe cerate, avem chiar contracte pentru vânzarea unor sclavi destinaţi lucrului în minele de aur. Explicaţia acestei absenţe, pentru Dacia Inferioară e simplă. Această provincie nu poseda mine de aur sau alte metale, ca vecina ei dela Nord. Până acum, nu avem nicio dovadă că Romanii ar fi avut deschise salinele dela Ocnele Mari din Vâlcea. Tot aşa de improprii au fost şi carierele de piatră ale Olteniei. Satele şi oraşele din câmpia olteană se alimentau cu piatră monumentală adusă de peste Dunăre, în special din regiunea Vraţa (Bulgaria).[3]. Descoperirile de monumente epigrafice şi sculpturale, făcute în castrele din nordul Daciei Inferioare (la Rădăcineşti, Bivolari, Racoviţa, Copăceni şi Bumbeşti), ne arată întrebuinţarea pe scară redusă a unei gresii foarte sfărâmicioasă (pe care localnicii o numesc astăzi *sâgă*). Singurele cariere de piatră, unde vor fi fost întrebuinţaţi sclavi pentru tăierea blocurilor, sunt cele din vecinătatea Vârciorovei (Mehedinţi) la Gura Văii şi Bresniţa. De aci, se tăia un calcar admirabil, pentru nevoile urbanistice şi monumental-epigrafice ale oraşului Drobeta. Nu putem şti, dacă aceste cariere erau imperiale, ale oraşului Drobeta sau ale unor exploatatori particulari, dar în toate trei cazurile, munca nu se putea face decât prin sclavi.

Concluziile ce putem stabili din examinarea materialului documentar prezentat mai sus, rezultate şi din viaţa economică a Daciei Inferioare, în legătură cu extensiunea şi caracterul orânduirii sclavagiste a provinciei ,sunt totuşi interesante.

La cucerirea Olteniei de Romani, eveniment care are loc după pacea cu Decebal din anul 102 e. n., ca şi în restul statului sclavagist dac, sclavia era destul de accentuată aci. Cuceritorii romani deschid mari şantiere de lucrări cu caracter militar, cum au fost podul dela Turnu Severin, castrele provinciei, drumurile şi altele. Numai

---

1). — Tudor, *o. c.*, p. 324, nr. 5 şi Stein, *o. c.*, p. 79
2). — *O. c.*, p. 80.
3). — Tudor, *o. c.*, p. 156.

mâna militară, căreia i se va fi rezervat în primul rând conducerea tehnică, nu era suficientă pentru lucrări atât de vaste. Toţi sclavii capturaţi cu ocazia primului războiu din Dacia vor fi fost concentraţi pentru muncile strategice de aci. Este deasemenea probabil, ca sclavii acelor „căciulari" daci *(pileati)*, şefii triburilor, deposedaţi de pământurile lor pentru fidelitatea cu care luptaseră alăturea de Decebal, să fi trecut în proprietatea împăratului. Ar fi deasemenea interesant de ştiut dacă triburile dace care fac defecţiuni faţă de cauza lui Decebal şi trec alăturea de Romani, în timpul operaţiilor, erau şi dintre acelea depe teritoriul Olteniei de azi. In această privinţă, cele două izvoare, textul lui Dio Cassius (LXVIII, 11) şi scenele columnei dela Roma nu ne dau preciziuni geografice. Probabil că atari indigeni se vor fi bucurat de un tratament mai bun. Conform sistemului lor, Romanii treceau la înrobiri în massă, acolo unde întâmpinau rezistenţă dârză, dar rezervau o soartă oarecum diferită celor care acceptau de bună voie acvilele romane.[1]).

După terminarea cuceririi Daciei, contingentele de sclavi îngrămădite în Banat şi Oltenia pentru lucrări militare au căpătat o altă repartiţie. Ceea ce prisosea a fost trimis în alte provincii şi monumentele sculpturale sau epigrafice din Roma aduc o bună dovadă în acest sens.

Pe teritoriul de azi al Olteniei, s'au constituit în vremea cotropirii romane întinse domenii agricole, cum era a lui Esbenus. Ele aparţineau unor particulari, mulţi veniţi din alte provincii, pentru a proceda la o exploatare sistematică a bogăţiilor agricole. Constatăm că printre proprietarii din teritoriile Sucidavei şi Romulei sunt veterani. Munca pe aceste proprietăţi se făcea cu sclavi, conduşi tot de un sclav mai răsărit sau de un libert. Aceşti *actores* câştigau încrederea stăpânului şi aveau în grija lor administraţia întregei gospodării. Prin poziţia ce şi-au creeat-o, ei au fost singurii dintre sclavii proprietăţii care au putut lăsa urme epigrafice, prin grija ce o poartă la înmormântarea stăpânului. Mulţimea sclavilor din agricultură, prin incultura lor, ca şi poziţia socială ce o aveau, nu s'au putut manifesta prin inscripţii sau alte monumente şi de aceea nu-i găsim documentaţi. In aceeaşi situaţie se vor fi găsit şi sclavii întrebuinţaţi în păstorie.

Graţie descoperirilor arheologice, putem preciza că la Drobeta, Romula şi Sucidava, cele trei oraşe mari ale provinciei, existau ateliere pentru producerea unor bunuri de folosinţă locală. Se turnau cărămizi marcate cu numele proprietarului, se imitau vasele *terra sigillata*, se copiau opaiţele marilor exportatori din Occident şi altele. In

---

1). — Pârvan *(o. c.*, p. 181) admite „o resemnare foarte de vreme" a triburilor dace din Banat şi Oltenia, care n'au făcut opoziţia înverşunată a celor din Ardeal, în faţa invaziei lui Traian. Vezi şi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Buc., 1945, p. 116.

Romula existau ateliere ce cizelau pe o scară întinsă pietre gravate.[1]).

In toate aceste ateliere, sclavii vor fi avut locul de seamă în producție. Mulți dintre sclavi puteau fi folosiți și la o muncă mixtă. Orașele Daciei Inferioare au păstrat un caracter specific agricol. Locuitorii lor își aveau terenuri pentru culturi în vecinătate, încât, este de presupus că, în vremea muncilor agricole, sclavii acestor proprietari lucrau la câmp, iar în restul timpului, erau folosiți în atelierele manufacturiere sau în treburi de gospodărie.

O a doua categorie de sclavi, constatați documentar în număr mult mai redus decât în Dacia Superioară, sunt *servi vilici,* folosiți de procuratori în treburile financiare și vamale ale provinciei. Prin însărcinările ce aveau, ei căpătau o situație privilegiată față de obișnuiții *servi privati.* Ei își puteau crea și o stare materială, prin care se puteau mai ușor răscumpăra din sclavie, cum ar fi cazul citat al lui Hylas. Prin destoinicia și priceperea în serviciul finanțelor statului, deveneau mâna dreaptă a procuratorului, pe care îl întovărășeau și în alte însărcinări, pe măsura ridicării în carieră a înaltului demnitar. In această categorie intră sclavul Salvianus. Pentru merite deosebite, cunoșteau și ei, o mică avansare, dela un oficiu la altul, cum e cazul lui Felix, fost *vicarius* la Micia, apoi trecut ca *servus vilicus la* Pons Augusti.[2]).

Din lista inscripțiilor prezentate mai sus, am constatat că majoritatea acestor oameni sunt liberți proaspăt ieșiți din sclavie. In câteva rânduri, unele sclave, desigur prin frumusețea lor, se căsătoresc cu stăpânii și obțin libertatea din sclavie.

Mai vedem adesea că unii sclavi, declarați ca liberți, sunt lăsați și ca moștenitori de patronii defuncți. Recunoștința foștilor sclavi se manifestă prin grija ce o poartă în a ridica stăpânului monumente funerare și a-l numi într'un caz *optimus patronus.*

Pentru atari acte de gratitudine din partea stăpânilor de sclavi, s'ar putea găsi mai multe explicații, dar ne oprim asupra celei mai plauzibile. Majoritatea acestor monumente epigrafice aparțin secolului III e. n., vreme când orânduirea sclavagistă intră în descompunere. Munca sclavului nu mai este rentabilă pentru patron, față de cheltuelile întreținerii și de puținul interes depus în producție de sclav. Aceasta va determina cazuri de eliberare.

Cât privește origina celor 20 sclavi și liberți menționați de cele 14 inscripții ale Daciei inferioare și analizați mai sus, nu putem stabili nicio preciziune mulțumitoare. In general, numele ce-l poartă acești̦a este de factură greco-orientală, dar aceasta nu poate constitui o indicație pentru origina lor. In toată lumea romană se constată o deosebită predilecție pentru o onomastică sclavagistă orientalizantă. Nume ca Eutyches sau Eutychia, întâlnite adesea în Sudul Daciei, sunt

1). — Tudor, o. c., passim.
2). — CIL, 7853.

prea comune la sclavi. Dealtfel, din textul a trei tăblițe cerate, descoperite în galeriile de mine părăsite ale Munților Apuseni, rezultă că sclavilor li se dau adesea mai multe nume. In cazul lui Apulensis, ar fi posibilă identificarea unui sclav localnic.

Cei declarați liberți adoptă în mod constant gentiliciul fostului patron, la care adaogă, drept cognomen, numele purtat ca sclav.

Dacă lumea sclavilor de naționalitate dacă e atât de absentă în inscripțiile provinciei, nu constitue deloc un argument despre inexistența lor în viața economică a Daciei, sau despre o radicală transplantare a lor în alte părți ale imperiului roman.

In acea vreme, scrisul e un apanaj al celor puternici, bogați și liberi. In marea lor majoritate, sclavii daci vor fi fost repartizați în ateliere, muncile agricole și în păstorit. In această situație, ei erau ținuți într'o totală incultură.

Ca și în restul Daciei Romane, la evacuarea lui Aurelian, masele de sclavi rămân pe loc. In veacul al IV-lea, imperiul de răsărit a reocupat o parte din teritoriul Olteniei. Dar în acea vreme, societatea sclavagistă se găsea în plină descompunere.

MONETELE SCIȚILOR DIN DOBROGEA

de V. CANARACHE

Obiectivul principal al studiului acesta este de fapt prezentarea în forma regulată, impusă de disciplina numismatică, a unui Corpus al monetelor scitice din perioada sclavagistă, aflate pe teritoriul nostru și Nord-Estul R. P. Bulgaria.

Dar, pentru a putea interesa și pe cititorii care nu sunt de specialitate, voi încerca să însoțesc acest Corpus cu un text introductiv, care cuprinde, foarte pe scurt, unele date din istoria și geografia veche, precum și unele fapte și descoperiri arheologice, care dovedesc îndelungata așezare a triburilor scitice în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Voi prezenta materialul în următoarele părți distincte:

1. Isvoare de ordin literar, istoric și arheologic;

2. Considerațiuni generale asupra monetelor scitice, dovedind că ele au aparținut acestui teritoriu, perioadei sclavagiste din sec. IV-III în. e. n. și că emitătorii lor erau agricultori ;

3. Un Corpus al monetelor scitice, cuprinzând toate datele tehnice; descrierea reprezentărilor, textul și caracterul legendelor, greutatea și dimensiunile, locul unde a fost găsită fiecare monetă, dacă și unde se află publicată, colecția în care se găsește, precum și un amănunțit text interpretativ pentru fiecare exemplar;

4. Reproducerea în planșe a monetelor cunoscute până acum;

5. Patru tablouri comparative, care rezumă în cifre datele mai însemnate din Corpus asupra aversului și reversului, asupra contramărcilor, iconografiei, semnelor magistraților monetari și asupra punctelor geografice a locurilor de găsire;

6. O hartă generală în care am indicat locurile cele mai depărtate în care s'a dovedit răspândirea elementului scitic după tezaure, morminte, monete și indicațiuni scrise.

* * *

Cercetând urmele de viață omenească în regiunea dobrogeană și în spațiul prebalcanic al Bulgariei, arheologii au făcut o seamă de descoperiri care dovedesc identitatea aceleeași civilizațiuni pe ambele maluri ale Dunării, atât în faza barbariei, cât și a civilizației. Triburile băștinașilor anonimi ai vremurilor comunismului primitiv ne-au lăsat și în Dobrogea urme destul de concrete: obiecte de

corn și os [1]), unelte, figuri de piatră și silexuri [2]), ceramică pictată [3]), statui antropomorfe [4]), schelete vopsite cu ocru roșu [5]), etc. Toate descoperirile își găsesc o bogată analogie în teritoriul de sud al URSS, in Ucraina Sovietică, Muntenia și Transilvania. Ar fi să dau o prea mare extensiune acestui studiu, destinat unei publicări reduse și de aceea nu pot decât să notez aici în treacăt că intensitatea vieții omenești, care a existat în regiunile noastre in cel de-al doilea și in primul mileniu al erei trecute, este atestată recent și de rezultatele săpăturilor și studiilor sovietice, care au fixat aceeași civilizație tripoliană, cu variatele ei faze, pe intreg spațiul Bug-Nipru-Nistru-Prut-Marea Neagră și ambele maluri ale Dunării. [6])

Să ne ocupăm însă aici numai de știrile istorice și de elementele de ordin material, pe care le avem pentru mai curând, către sfârșitul treptei superioare a barbariei, începuturile și mijlocul sclavagismului. In scopul acestei rezumări, voi lăsa dar la o parte și amănuntele date de poeții legendari, care aduc pe Sciții Hippemolgi și pe Galactofagi—mulgători de iepe și mâncători de lapte — din Sciția Mare în Tracia Troiană [7]), și voi scoate in relief numai evenimente bine conturate in textele vechi, precum și unele descoperiri arheologice mai însemnate, ale căror rezultate sunt azi bine determinate.

A In anul 513 in. e. n., organizând marea sa armată, Darius, regele Perșilor, a trecut prin Dobrogea ca să atace pe Sciți. Supunând triburile Geților-Sciți găsiți in Dobrogea, a trecut Dunărea in Sciția Mare, dar a fost infrânt de coaliția celor 5 uniuni de triburi dintre Don și Dunăre, și obligat să se retragă spre Sud. Sciții l-au urmărit pe Darius și peste Dunăre, in Dobrogea și Bulgaria, până la Chersonesul Tracic, la Marea Egee. Avem mărturii concrete ale istoricilor antici, care arată că Sciții au rămas la Marea Egee cel puțin 10 ani după acest eveniment, [8]) despre care unii istorici moderni spun: *„...centrul de gravitate al puterii Sciților s'a mutat spre Apus pentru un timp. Și-au intins hotarele în această direcție, trecând Dunărea, așa încât Dobrogea să capete numele de Sciția Mică...“* [9]); *„...ca și Cimerienii înaintea lor, Sciții au căutat să inglobeze Tracia deoparte și... proectul lui Darius de a anexa întreaga Grecie era primejduit de ascendența Sciților in Tracia...“* [10]).

La sfârșitul secolului V și inceputul secolului VI în. e. n., Sciții erau așe-

---

1) N. MOROȘAN, „O stațiune paleolitică în Dobrogea: „Topalu", Acad. Rom.: Mem. sec. științifice, ser. III, tom. V, mem. 3, 1928.

2) I. BANCILA, „Asupra unui silex paleolitic din Dobrogea“, extras din Bul. Stud. Naturaliști, V—VII, 1936.

G. SEURE — A. DEGRAND, „Exploration de quelques tells de Thrace“, Bul. Corr. Hell. XXX, p. 364, 1906;

V. MIKOV, „Predistoriceski selista i nahodki“, Sofia, 1933;

I. ANDRIESESCU, „Arheologia și istoria veche a Dobrogei“, 1928;

3) C. SCHUCHHARDT, „Cernavoda: Eine Steinzeitsiedlung in Thrakien“, în Prähistoriche Zeitschrift XV, 1924.

4) V. F. GAIDUKEVICI, „Bosporskoe Țarstvo“, în editura Academiei de Științe U. R. S. S., 1949, p. 30—34;

VASILE PARVAN, „Statuia menhir dela Hamamgia“, Dacia II, 1925, p. 422;

G. TEGLAS, în A. E., V, 1885;

E. OROSZ, în A. E., XXIV, 1904, p. 405;

P. N. SULTZ, „Pamiatniki monumentalnoe skulptura Neapolisa skifskago“, în Referatele Academiei de Științe U. R. S. S., 1945, p. 63 și următoarele;

VASILE PARVAN, pentru tezaurele scitice dela: Năeni, Scorțaru, Bălănoaia, Turnu Măgurele, Porodina, Craiova, etc., în „Getica“, 1926, p. 8 și următoarele.

5) C. SCHUCHHARDT — P. TRAGER, „Ausgrabung zweiter Tumuli bei Constanza“, în Prahist. Zeit. X, 1918, p. 150—155;

6) P. S. PASSEK, „Tripolie“, încercare de periodizare, în „Kratkie Soobșenia, Instituta materialnoi Kultura, imeni N. I.Marra, XXIII, 1948.

7) HOMER, Iliada, XII, V, 4 și urm.

8) HERODOT, IV, 97 și urm.; în special VI, 40, 84.

9) E. H. MINNS, Scythians and Greeks, Cambridge, 1913, p. 116—117 și urm.

10) M. ROSTOVTZEF, Iranian and Greeks in South Russia, Oxford 1922.

zaţi pretutindeni în Tracia, până la Egee, şi deci şi în Dobrogea. Dealtfel, după retragerea lui Darius dela Dunăre, n'a mai existat nicio altă armată organizată în Europa sau în Asia, care să mai poată încerca un atac în contra Sciţilor. Cât timp au rămas Sciţii ca forţă stăpânitoare în această regiune, nu putem aprecia acum. Este sigur însă că elementul scitic s'a infiltrat pretutindeni în massa băştinaşilor iar în unele locuri s'a pierdut în procesul de contopire cu această massă.

B Cert este că descoperirile arheologice bulgare din câmpia oraşului Filipopol, şi în special din localităţile Brezovo, Panaghirişte şi Bredniacovo, dela poalele sudice ale Balcanilor mijlocii, ca şi cele dintre poalele nordice şi Dunăre 11), au scos la iveală un mare număr de obiecte de podoabe, piese de harnaşament, arme, ornamente, aplice, vase ,etc., în aur şi argint care sunt curat scitice, şi scito-locale. Analogia acestor obiecte care aparţin sec. IV şi V cu acelea găsite în Sudul URSS şi în Dobrogea au făcut atribuirea lor artei scitice neîndoioasă. (Atât în privinţa analogiei obiectelor de artă scitică aflate în movilele funerare din părţile meridionale ale Uniunii Sovietice cu acelea aproape similare, din acelaş cerc de cultură scitică, găsite în movilele din Nordul Republicei Populare Bulgaria, la Raduveni şi Duvanli, cât şi asupra altor importante similitudini la ceramică, obiecte de aur, argint şi bronz, la sistemul de exploatare al metalelor, la elementele de ordin iconografic şi numismatic, ori aparţinând isvoarelor din textele vechilor istorici, care dovedesc comunitatea de viaţă culturală a băştinaşilor de pe litoralul Mării Negre, dela Don până în Macedonia, găsim o serie de dovezi şi în studiul istoriografului sovietic A. P. Manţeviei, recent apărut în publicaţiile Academiei de Ştiinţe U.R.S.S. 12)

C Pentru aceeaşi epocă, la noi, în Dobrogea, adică mai încoace de centrul tracic al aşezărilor scitice, aflăm morminte caracteristice artei şi tipului de înmormântare scitic, cu cai şi podoabe, la fel ca în Sciţia Mare. Mormântul dela Hagighiol 13), între Tulcea şi Babadag, este foarte bogat în reprezentări animaliere, călăreţi şi pedestraşi arcaşi, precum şi în tot felul de figuri, linii şi forme categoric scite. Este vorba aici de mormântul unui rege scit şi datarea mormântului pentru secolul V în. e. n. ne îndreptăţeşte părerea că se poate constata prezenţa unui regat scit în Dobrogea chiar la această epocă îndepărtată.

D De altfel, izvoarele istorice ale aceleiaşi epoci precizează *că Dunărea era primul fluviu mare al Sciţiei*, că râurile Prut, Siret, Ialomiţa, Argeş şi Olt sunt râuri *curat scitice* 14) că Dunărea *traversează* Sciţia, că dela gurile Dunării începe *Sciţia Veche*, ceeace înseamnă că dincoace era o *Sciţie Nouă*, sau o *Sciţie Mică.*

---

11) Denkmäler der Thrakischen Kunst, Mitteil, d. K. Deutsch. Arhäol, Inst. Römische Abteil, XXXII, 1917, p. 55 şi urm.

12) A. P. MANTEVICI, în Vestnik Drevnei Istorii Nr. 2 (28), 1949, p. 196—220.

13) ION ANDRIESESCU a săpat în 1931 mormântul scit dela Hagighiol, dar nu a publicat rezultatele decât în chip sumar. In studiul său din „Les arts des temps préhistoriques en Roumanie", defunctul arheolog găseşte extrem de interesant să remarce frapantele asemănări ale unor motive de artă animalieră scitică de pe obiectele dela Hagighiol cu acelea depe casca de aur dela Prahova (1925) rămasă şi ea ca şi tezaurul dela Hagighiol, nepublicată în chip regulat până acum. Tot aci, Andrieşescu relevă analogia unor obiecte scite dela Hagighiol cu podoabele şi aplicele de harnaşament de argint şi argint aurit din tezaurul scit dela Craiova. Pe de altă parte, HUBERT SCHMIDT, care a publicat tezaurul dela Craiova, afirmă că podoabele de harnaşament ale cailor sunt o expresie categorică a stilului animalier-naţional scitic, ceeace Ion Andrieşescu găseşte potrivit şi pentru tezaurul din Dobrogea. Toate aceste trei puncte: Hagighiol, Prahova şi Craiova se leagă direct cu tezaurele aflate pe tot cuprinsul teritoriului meridional al U. R. S. S.-ului.

14) HERODOT, IV, 48.

Apoi, golful Mării Negre care formează „limita de Sud a Sciţiei" nu poate fi fixat decât la Varna sau la Burgaz. 15).

Aşa dar, la mijlocul primului mileniu al erei trecute, Dobrogea era cuprinsă în spaţiul scitic, locuitorii ei, în afară de Grecii din cetăţile — state depe malul mării, erau Sciţi sau Scito-băştinaşi mai vechi, apoi Scito-eleni.

E Acum aproape douăzeci de ani sătenii găsiseră pe câmp, în urma plugului, pe teritoriul comunei Caraharman, la Sud de Istria, pe litoral, un inel de aur cu următoarea inscripţie: ΚΕΛΕΟΕΑΡΓΟΤΑΝΠΑΡ.

In câmpul principal al inelului, gravată adânc, o tot atât de misterioasă reprezentare: figură feminină, probabil, stând pe un tron, de o factură neobişnuită. Ţine în mâna dreaptă — se pare — o oglindă de tipul oglinzilor scitice, o cheie şi un al treilea obiect nedesluşit. In stânga, inscripţia: ΣΚΥΛΕΩ Intreaga scenă gravată, figura feminină grosolană cu o coroană şi cu un fel de pompon pe cap, obiectele ce ţine in mână şi felul destul de primitiv în care este lucrat acest inel, au dus la concluzia că poate fi vorba de o lucrare scitică. La aceasta s'a mai adăugat şi legenda depe faţa inelului, care indică numele regelui scit elenizat Skiles, fiul lui Ariapites, care — după cum se ştie — a fugit de lângă Olbia unde

15) A. F. MIOTT, renumitul epigrafist dela începutul secolului trecut, interpretează capitolul XCIX, din cartea IV-a a lui Herodot, după cum urmează „...Tracia, care se mărgineşte cu Pontul Euxin, se află în faţa Sciţiei, care începe la punctul unde se termină golful Traciei. Astfel **Istrul traversează Sciţia** şi se duce la mare cu gurile întoarse spre răsărit. Aşa dar, n'am să dau **mărimea ţinutului** cunoscut sub numele de **Sciţia, decât dela Istru încolo.** Imediat după Istru vine ceeace se chiamă. **Sciţia Veche.** Ea este situată..."

Am ţinut să reproduc formula lui Miott, membru al Academiei de Inscripţii, care este socotit ca cea mai mare autoritate în traducerea, interpretarea şi comentarea textelor lui Herodot, pentru a dovedi cât de eronată a fost traducerea textelor lui Ion Ghica din 1894, a cărţii a IV-a. După lucrarea lui Ion Ghica s'au luat, fără nicio altă osteneală, toţi istoriografii burghezi români, şi — toţi — au dat urmare numai acelei traduceri româneşti, speculând cap. XCIX, în sensul că Sciţia începea numai dela gurile Dunării încolo şi eliminând complect sensul expresiei: **„Istrul traversează Sciţia"**, precum şi poziţia golfului Traciei.

Iată cum arată traducerea lui Ion Ghica: „Mai încoace de Sciţia, pe coastele mării, se află Tracia. Sciţia începe de unde coasta formează un golf. In această parte de loc se şi varsă Istrul, cu gura întoarsă spre răsărit. Plecând dela Istru, încolo începe Sciţia Veche, care se întinde spre Sud...".

Dacă comparăm cele două texte, acela al lui Miott, care corespunde tuturor învăţaţilor străini ce au tradus şi interpretat pe Herodot, şi acela al lui Ion Ghica, singurul după care au copiat toţi istoricii noştri, putem uşor urmări tendenţioasa traducere şi tendenţioasa utilizare exclusivistă a acestei traduceri în scopul împingerii cât mai spre Est a graniţelor Sciţiei, şi deci, detaşarea Dobrogei din complexul istorico-geografic al Sciţiei Mari.

își avea reședința, peste Dunăre, și a fost omorit de fratele său Octamasada lângă Istria. (Localitatea Caraharuman unde s'a găsit inelul e situată la 10 km. Sud de Istria).

Inscripția misterioasă de pe margine este foarte probabil să fie o expresie scitică în scris grecesc. Ea nu a fost adânc cercetată de specialiști. In orice caz, caracteristicile epigrafice indică sec. V. în. e. n., ceeace corespunde epocii lui Skiles.

D. Dr. Apostolidi din Plovdiv a publicat în „Tracia'' un scurt studiu asupra acestui document, dar ca toți tracofilii l-a interpretat ca tracic, fără să ia însă în considerare elementul esențial al monumentului, adică inscripția principală care il indică clar pe *Skiles*, regele Sciților omorit lângă *Istria*, tocmai într'o epocă căreia îi corespunde datarea monumentului.

F Filip al II-lea al Macedoniei asedia Bizanțul în anul 340—341. In acest timp în Dobrogea și în Bulgaria stăpânea bătrânul ***rege scit Ateas***, bine ilustrat în vechile texte ale istoricilor. [17] Istria era în alianță cu Bizanțul și se împotrivea lui Ateas. Filip a dus repetate tratative cu scitul Ateas, prin soli sau prin intermediul Apolloniei, în privința unei alianțe contra Bizanțului și Istriei. S'ar părea că Sciții lui Ateas, care se aflau în vremea aceea în câmpia *Filipopolului* (arheologii bulgari au dat la iveală atât de multe și bogate morminte scitice din această epocă) au atacat și ei Bizanțul din spre Nord Vest. Cert este că Filip îi cere lui Ateas, printr'o solie specială, plata unei *contribuții la asediul Bizanțului*. Apoi, în 339, după ce Ateas avusese război cu Istrienii și cu Tribalii, a fost nevoit să se lupte cu Macedonenii lui Filip, care voiau cu tot dinadinsul să vie la *gurile Dunării*. Ateas a fost înfrânt. Filip a luat 20.000 de sclavi sciți, dar pe drum i-a pierdut, fiind atacat și gonit de Tribali. Deci, Macedonenii s'au retras din Dobrogea și din Tracia înfrânți de Tribali și n'au mai putut lua nici pe cei 20.000 de sclavi. Resturile armatei scitice și massa băștinașilor sciți necombatanți *au rămas pe loc.*

---

17) JUSTIN, IX, 2. Pasajul referitor la Filip II și la Ateas a fost rezumat — ca și celelalte — de Trogus, după Teopomp, Justin a luat dela primul, lăsându-ne astfel singura versiune asupra luptelor dintre Sciți și Macedoneni. Desigur, versiunea aceasta, trecută și prin alte transcrieri, nu mai reprezintă azi textul inițial. Chiar pasajul din cartea IX a lui Justin are multe confuziuni care au permis diferiților cercetători să încerce interpretări variate: Niebuhr, Kleine Schriften I, 378; Gutschmidt, idem II, 441; A. Schaefer, Demosthenes und seine Zeit, II, 2, 517, 188, b; J. Kaerst, Real Encyc.; Beloch, Griechische Geschichte III, 2, 557; V. Pârvan, Getica, 51, 54; P. Nicorescu, La campagne de Philippe en 339 Dacia II, 22.

G După patru ani, *Alexandru*, urmașul lui Filip, a atacat și el Tracia și Dobrogea. Zapirion a trecut Dunărea în anul 326 și a fost înfrânt în lupta cu Geto-sciții dela Dunăre. 18) Ceva mai târziu, Lisimac s'a luptat cu Caliațienii și Istrienii, cari se aflau în *alianță* între alții și cu *Sciții dobrogeni.* 19)

Deci, Sciții continuau să ocupe spațiul dobrogean în anul 313 înaintea erei noastre.

H Iată-ne acum dincoace de începutul secolului III, epocă pentru care sunt datate monetele noastre, singurele monumente epigrafice și iconografice de azi ale dominațiunii scitice în Dobrogea. Cea dintâi dovadă documentară pentru monetele scitice ne-o dă însă interesanta inscripție greacă 20) găsită la Varna și datată pentru secolul III:

„Senatul și Adunarea poporului, după propunerea lui Kratisthenes, fiul lui Zoilos, hotărăsc următoarele:

Luând în considerare că Hermios, din Antiochia, fiul lui Asclepior, în tot timpul șederii sale pe lângă Kanites, regele Sciților, *s'a arătat totdeauna binevoitor și gata de ajutor față de* toți concetățenii *care din întâmplare* se aflau la dânsul acolo *și neobosit* în *râvna sa nu a neglijat nimic spre a* sprijini cererile lor *drepte, Senatul și Adunarea poporului au hotărît a-i conferi lui și descendenților lui ospitalitate, dreptul de cetățenie și loc în Senat, precum și scutire de impozite pentru mărfuri importate ori exportate, și dreptul de a cumpăra terenuri, și vot în tribunalele de arbitraj asupra războiului și păcii, azil si neutralitate, asemenea și participarea liberă la Senat si Adunarea Poporului, conform cu statutele inviolabile. Superiorul serbărilor religioase va așeza inscripția aceasta pe obișnuitul stâlp de piatră din lăcașul sfânt".*

Mai poate fi vreo îndoială asupra existenței unui rege scit Kanites, a cărui reședință trebuie să fi fost undeva în jurul Varnei?

Totuși, chiar după publicarea acestei inscripții, o serie de învățați numismați și arheologi continuau să interpreteze în mod greșit numeroase monete de bronz, deși ele erau asemănătoare monetelor autonome ale orașelor din Pontul Stâng și mai ales acelora din Callatis. Cu toate că monetele purtau legende foarte clare:

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΝΙΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΧΑΡΑΣΠΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΚΡΟΣΑ
ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΑΝΟΥΣΑ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΡΙΑΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΙΛΙΟΥ,

ele n'au fost atribuite regilor sciți din Dobrogea, cum ar fi trebuit. Numele acestor regi erau de o rezonanță ciudată pentru oamenii de știință de atunci. Reprezentările depe monete erau în parte nemaiîntâlnite în iconografia greacă și nici în cea asiatică. Faptul că ele se găseau exclusiv pe teritoriul Dobrogei, asemănarea lor cu acelea ale orașelor grecești din Pontul Stâng, orașe cari nu puteau avea un astfel de *BASILEUS*, aceste nedumeriri făceau ca monetele să primească tot felul de determinări lipsite de bază, 21), în loc să fie atribuite unor regi băștinași ai Sciției Mici. Abia mai târziu, când s'a făcut o legătură între regele Kanites depe *inscripția dela Varna* și inscripțiile depe *monetele regelui Kanites găsite în Dobrogea,* s'a făcut primul pas spre lămurirea lucrurilor: *in Dobrogea a ființat un stat scitic, cu regi care au bătut monete.*

---

18) QUINTUS CURTIUS, X, I, 6, 44.

19) JUSTIN, XII, I, 4—5, I, 16—17, XXXVII, 3.
DIODOR SICILIANUL, XIX, 73, XX, 25.

20) C. I. G., 2056, p. 119, luată de BOOKLINS din „Inscriptiones antiquae totius orbis Romanorum", publicată de GRUTERUS, după DRUSA din „Itinerarium Constantinopolis".

21) B. PICK, D. A. M. N., la Tyras, Pl. XII, 6; Tab. VIII, 7—8, după UVAROFF.
BABELON, după Tacchella, Adraspon în loc de Haraspou, ca rege al „Siriei.
UVAROFF, „Antiquité", 1856.

I Existenţa Sciţilor în Dobrogea este şi mai categoric confirmată de alte texte care se referă la ultimele trei secole ale primului mileniu dinaintea erei noastre. 22). In aceste texte se precizează că *Sciţii agricultori locuiau* în massă în regiunea râului Batova de azi, *între Balcic şi Varna;* ele pomenesc chiar de cel puţin *şapte aşezări scitice în regiunea Balcicului.* 23) Unii autori încep să numească Dobrogea în chip curent *„Scythia Minor"*. Odată cu ocupaţia romană, când se fac primele delimitări administrative, provincia noastră primeşte oficial numele de „Scythia Minor" sub care va fi cunoscută în era noastră mai multe secole la rând.

J Din examinarea pieselor, s'a constatat că mai mulţi regi au bătut monete cu aceleaşi reprezentări pe Avers şi pe Revers, sau aproape aceleaşi, dacă exceptăm legenda. *Aria de răspândire* a monetelor acestor şase regi este *una şi aceaşi;* uneori chiar punctele de găsire sunt aceleaşi. Mai mult, unele nume de *magistraţi monetari* sunt aceleaşi pentru mai mulţi regi.

Aceste identităţi dovedesc că cei şase regi constituiesc împreună cu Kanites scitul, o singură dinastie scitică în Dobrogea. Examinarea datelor cuprinse în Corpus-ul ce urmează pate fi concludentă.

In 1933, când s'a ţinut la Bucureşti Congresul Internaţional de Arheologie şi Numismatică, am comunicat un număr de 33 tipuri de monete scitice diferite pentru care aveam în toate colecţiile şi în muzee un total de 40 exemplare, adică 31 unicate şi 9 duplicate. De atunci s'au mai aflat multe monete, astfel încât astăzi cunoştem 43 tipuri diferite şi un total de 75 monete dela toţi cei şase regi.

In studiul de faţă voi prezenta toate monetele cari mi-au putut ajunge la cunoştinţă, inclusiv zece exemplare inedite, adăogând prin aceasta încă un punct de sprijin material la tema care ne preocupă aici.

Cred că prin cele de mai sus şi prin datele şi consideraţiunile ce urmează aduc suficiente probe pentru a dovedi că Sciţii au convieţuit multă vreme în Dobrogea cu populaţiile băştinaşe mai vechi şi cu Grecii noi veniţi din cetăţile — state depe litoral.

Desigur, este tot atât de interesant de făcut o analiză amănunţită a felului de viaţă pe care o duceau aceste triburi, de examinat procesul de infiltrare reciprocă dintre Sciţi şi triburile sau grupele conlocuitoare, de exprimat aprecieri asupra formei sociale la diferite epoci, de marcat fiecare salt calitativ in mişcarea acestor oameni, de cercetat stadiile relaţiilor de producţie şi ale forţelor de producţie Ar mai trebui să ştim ce munceau oamenii, în ce condiţiuni îşi duceau munca, ce viaţă duceau şi în ce măsură au influenţat viaţa altor uniuni de triburi prin cultura şi factorul economic propriu.

Ceeace se ştie până acum precis este că Sciţii dobrogeni, în special aceia din sud, din valea râului Ziras, erau agricultori, cu gospodării aşezate. Dacă ţinem

---

22) DEMETRIOS din Callatis vorbeşte încă din secolul II în e. n. despre Sciţii de lângă Tomis.

23) PLINIUS cel Bătrân, IV, 11, 10—20: „oraşele Afrodisias, Libistos, Zygere, Borcobe, Eumenia, Partenopolis şi Gerania sunt oraşe ale Sciţilor agricultori, care ocupau în întregime regiunea râului Zyras de lângă Dionysopolis";

EUTROP, VI, 10, menţionează Partenopolis între Tomis şi Callatis; despre Sciţii agricultori din sudul Dobrogei şi aşezărilor lor mai vorbesc: SKIMNOS, 755—756;STRABON VII, 5, 12; TUCIDIDE II, 36.

seama de distribuirea satelor vechi, pe spaţiul dobrogean, în epoca Sciţilor noştri, găsim pretutindeni în jurul Mangaliei şi Balcic-Bazargicului, în care se cuprinde şi Cavarna, urme de aşezări rurale, caracterizate prin case depărtate şi parcele despărţite de spaţii până la 1-2 ha de pământ arabil sau de grădinărie. Resturile arheologice din aceste regiuni rurale cuprind o serie întreagă de unelte întrebuinţate esclusiv de agricultori şi de micii meseriaşi de la sate, fierari, ţesători, rotari, dulgheri etc. Apoi fiare de plug şi seceri, precum şi unele depozite de grâne, în special grâu, orz şi mei, găsite în gropi mari arse sau vase — cisterne de tip dolium îngropate, având trăsături caracteristice erei trecute, sunt răspândite pretutindeni în câmpia Dobrogei. Ele sunt o dovadă în plus că băştinaşii produceau tot felul de grâne. Dealtfel, — după cum am arătat mai sus — şi autorii antici afirmă că Sciţii din Dobrogea erau în cea mai mare parte agricultori (Sciţii plugari sau crescători de vite). Aceştia din urmă nu erau fixaţi în aşezări definitive şi mergeau cu carele lor după vreme ca să găsească iarbă şi apă. Despre băştinaşii dintre Varna şi Balcic, Plinius scrie categoric în cartea a IV-a că erau SCYTHAE AROTERES şi numeşte cel puţin cele şase aşezări scitice despre care am vorbit mai sus.

In plină descompunere a orânduirii comunei primitive şi tocmai la trecerea lor la sclavagism, triburile Sciţilor dobrogeni a căror poziţie socială este caracterizată deja prin apariţia regilor exploatatori şi beneficiari ai muncii lor, trebue să fie urmărite de cercetările noastre pentru ca să putem ajunge la noi concluzii asupra vieţii ce duceau.

Vom vedea că monetele prezentate mai jos de noi confirmă izvoarele istoricilor din antichitate. Sunt 2000 de ani de când aceşti istorici au înregistrat prezenţa masivă şi de lungă durată precum şi caracterul social al Sciţilor în cuprinsul Dobrogei. Şi Sciţii de pe teritoriul URSS practicau agricultura, care forma baza muncii lor de toate zilele. Fără îndoială că şi Sciţii aflaţi în câmpia munteană şi în Oltenia, la fel cu cei din valea Mureşului, a Tisei şi a Dunării de mijloc, făceau parte din aceiaş imensă populaţie de agricultori şi crescători de vite, în a căror comunitate trebue să fie puşi şi Sciţii dobrogeni. Tot felul de obiecte arheologice, construcţii, monumente funerare şi monumente epigrafice, apoi numeroase unelte agricole (pluguri, coase, seceri, cazmale, furci, lopeţi etc.) găsite în cuprinsul acestor teritorii, toate dovedesc pe deplin înaltul grad de cultură agricolă la aceste triburi băştinaşe.

Noi ştim că populaţiile regiunilor noastre cultivau în mod sistematic: grâul, orzul, secara, fasolea, lintea, inul şi cânepa, meiul, ceapa şi usturoiul. Mai ştim că din laptele oilor, caprelor şi vacilor făceau în chip organizat şi în stil mare: unt, brânză şi caşcaval. Din carnea vitelor tăiate preparau pastramă pentru uz propriu şi pentru export. In acelaş scop ei tăbăceau pieile şi prelucrau lâna.

Toate aceste produse ale muncii populaţiei dobrogene din epoca sclavagistă erau valorificate de către şefii exploatatori ai triburilor, pe care îi găsim prezenţi în persoana celor cel puţin şase basilei ai Sciţilor dintre Dunăre şi Marea Neagră.

Produsul muncii sclavilor acestor regi era cărat în porturile Mării Negre, Istros, Callatis, Tomis şi Dionysopolis şi chiar în emporiile de mai mică însemnătate aşezate între oraşele-cetăţi cum sunt Bizone, Caron-Portus şi altele de pe aceeaşi coastă.

Produsele acestea agricole şi rezultate ale creşterii în masă a vitelor, împreună cu alte mărfuri produse de băştinaşi ,cum erau mierea de albine şi ceara, vitele vii de rasă şi vitele îngrăşate, constituiau bogăţiile Sciţiei dobrogene, pe care regii sau interpuşii lor din fruntea triburilor le predau corăbierilor greci să le ducă pe calea mării spre Sud. Tot între mărfurile de export ale Dobrogei—după

cum atestă documentele vechi [24] se găsea și omul, sclavul de rând, al regilor dobrogeni, care era vândut în porturi ca să fie dus la muncile din Grecia antică.

Este bine stabilit astăzi că Grecii nu ieșeau din cetățile lor și nu se îndeletniceau decât cu negoțul și cu meșteșugăritul acasă la ei, cu artele și navigația. Coloniștii greci nu se hazardau să plece în cuprinsul teritoriului și nu știm că ei se ocupau cu agricultura. Munca pământului era rezervată băștinașilor. Nici muncile cărăușiei nu le făceau Grecii și ele erau îndeplinite totdeauna de către localnici.

TANUSA

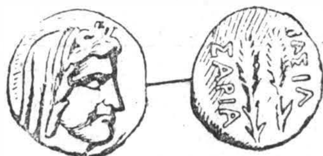

KANITES

In schimbul mărfurilor pe care le aduceau cu mijloace „proprii" în porturile Pontului Stâng, regii primeau de la Grecii negustori și diplomați tot felul de monete de aur, dar mai ales bijuterii, vase și obiecte de artă și din lux [25], veștminte strălucitoare, vinuri, trunfadale și mirodenii scumpe din Orient, primeau meșteri și artiști care să execute lucrări după inspirațiile lor proprii, dar cu rafinamentul civilizației grecești.

AKROSAS

SARIAKES

Cele mai multe exemplare din monetele prezentate aici ilustrează și ele în chip evident că agricultura era cea mai de seamă îndeletnicire a Sciților dobrogeni și baza bogăției regilor lor. Deaceea, Demetra singură ori însoțită de Core, cu sau fără văl, apare în cele mai multe reproduceri, ca și spicul de grâu singur și uneori câte două la un loc, cu facla Demetrei sau cu arcul de război (nr. 7-13, 17, 26, 28-29, 37, 39-42).

Raporturile atât de strânse ale Sciților cu orașele Pontului Stâng — poate și cu cele din Pontul nordic [26] — ca rezultat firesc al intereselor clasei dominante și exploatatoare, dinăutrul și din afara cetăților, au durat desigur multă vreme și ele au fost întrerupte destul de rar și pentru scurtă vreme, doar în epoca elenistică de încercările de invazie și stăpânire ale Macedonenilor. Ce erau oare aceste încercări de invazie ale armatelor lui Filip II, Alexandru cel Mare și ale lui Lisimac? Desigur ei nu erau atrași decât de aceste bogății, pe care solul dobrogean și munca băștinașilor în sclavie, le ofereau cu prețul de nimic al unor cadouri strălucitoare către șeful triburilor lor. O presiune militară asupra acestor ținuturi,

24) POLIBIU, între alții, arată că vitele și sclavii erau în fruntea mărfurilor ce se exportau către regiunile grecești din Sud.

25) Din decretul dela Olbia, în onoarea lui Protogenes, aflăm că regele Saitafarnes al tribului vecin căpătase de două ori câte 400 stateri de aur, și că, altă dată, Olbiopoliții au cheltuit 1500 piese de aur ca să procure daruri unor căpetenii mărunte și chiar regelui băștinaș din apropierea orașului grecesc.

26) A. V. OREȘNIHOV, vorbind în studiul său din Trans. Russ. Arch. Sec. New Series, IV, p. 1424, despre stăpânirea regilor sciți la gurile Dunării, are considerațiuni care-i fac să vadă o legătură între regii Sciților dobrogeni Kanites, Sarikes și Ailios, cu orașul Olbia din Pontul nordic.

o ocupație și o stăpânire forte puteau face ca regii și șefii triburilor dobrogene să nu-și mai ducă mărfurile in porturile concurente grecești de pe malul Mării Negre și să le indrepte pe cale terestră către centrele regatului macedonean. Este fără indoială că Macedonenii urmăreau nu numai directa și ieftina achiziționare a produselor muncii băștinașilor, dar urmăreau să intrerupă legăturile acestora cu Bizanțul și cu celelalte centre din sud, pe care stăpânirea macedoneană le dușmănea. Neaprovizionarea cu cereale și vite a Bizanțului și altor centre grecești prin intermediul Istriei, Callației și Tomisului ar fi grăbit, desigur, victoria finală a Macedonenilor asupra Bizanțului in special, pe care Filip II il asediase zadarnic mai mult de 6 ani in sec. IV in. e. n.

Interesele stăpânilor de sclavi sciți strâns legate de interesele democrației sclavagiste grecești in fața aceleași primejdii de stăpânire străină, au dus, desigur, la inchegarea unei adevărate alianțe scito-grecești, alianță care va duce curând la grăbirea procesului amalgamării etnice.

Din aceste relații strânse și de oarecare durată intre regii sciți și fruntașii orașelor grecești din Pontul Stâng, din schimbul de vizite și prin pătrunderea oamenilor de incredere sau a cărăușilor sciți in cetățile grecești, când mărfurile erau aduse in porturi, mai târziu, prin adoptarea gusturilor, a obiceiurilor și podoabelor grecești și chiar a unor elemente culturale și rituri religioase, s'a ajuns repede la jocul accelerat al influențelor reciproce. Cultura și bogăția greacă, fiind mai puternice, au influențat hotăritor felul de viață al regilor sciți și al aristocrației lor. In interiorul cetăților grecești, săpăturile arheologice și cercetările istoricilor nu au găsit incă influențe scitice pregnante. In schimb, in cuprinsul documentelor care arată viața Sciților cum sunt monetele, statuetele, vasele și inelele, oglinzile, fibulele și armele de bronz, ori de fier, de fabricație locală scitică, se poate vedea usor că, alături de elementul caracteristic scitic, există și o influentă a stilului, a artei și chiar a unor particularități de cult elenistic. (Despre unele influențe de acest fel, vorbesc mai documentat la sfârșitul textului explicativ din josul exemplarului nr. 1 al Corpus-ului).

Mult mai târziu, in epoca lui August, epocă pentru care nu avem dovezi de supraviețuire a dinastiilor locale scitice sau greco-scitice in Dobrogea, scriitorii vechi, și in special Ovidiu, pomenesc de prezența Sciților in cuprinsul cetăților. Din analiza succintă a acestor știri nu am putut stabili incă dacă, numărul acela mare de Sciti sau Geți și Sarmați de neam scitic, aflați in sec. I din e. n. la Tomis, reprezintă o clasă mărită a exploatatorilor și a aristocrațiilor lor sau pur și simplu o masă de sclavi. Este mai probabil că avem de-aface cu un număr mărit de proprietari rurali, negustori și traficanți de mărfuri și o seamă de șefi militari sciți din interior, așezați aici cu sclavii și gărzile lor.

O serie intreagă de indicii, pe care in cea mai mare parte știința burgheză le intitula până acum „curiozități" sau pe care le trata drept „scitice" (intre ghilemele) ori barbare și uneori chiar tracice, pot fi studiate astăzi intr'o lumină mult mai justă și ne pot da răspunsuri valabile pentru constatarea pătrunderii scitice chiar in mijlocul coloniștilor greci de pe coastă.

Voiu nota doar existența unor morminte tumulare cu tipul de inmormântare chircit, care aparține in totul cultului scitic vechi, morminte aflate in chiar necropolele orașelor grecești. Apoi, atâtea nume cu rezonanță străină in monumentele epigrafice din cuprinsul orașelor, ne trimit și ele de multe ori la aflarea băștinașilor in cuprinsul cetăților.

O serie de obiecte de ceramică, cu caracter evident negrecesc, de fabricație și folosință locală, in cuprinsul acelorași orașe. Pe teritoriul Callatisului s'au găsit unele măsuri ponderale de plumb cu reprezentarea Dioscurilor, a Protomelor de cai și monograma magistratului, intocmai ca pe monetele autonome ale regilor sciți. Toate acestea nu pot fi oare și ele indicațiuni de parțială scitizare a polisurilor noastre?

Se poate ușor observa că, la un moment dat, in faza de coborire a epocii elenistice, democrația sclavagistă greacă, izolată intre zidurile ei, incepe să se des-

trame. Aceasta, ca o consecință a înăspririi antagonismelor de clasă, în genere în lumea elenică, justificată, mai ales, și de sărăcirea orașelor noastre, nevoia repetată și evidentă de a fi ajutate cu mari sume de bani de către bogătașii localnici, stăpâni de sclavi și de aur, care nu primeau pentru aceasta numai onoruri și zeificări, ci și dreptul de conducere, de administrare și hotărire unilaterală în afara adunărilor populare. De aceea, poate fi ușor înțeleasă apropierea și poate chiar atașarea orașelor pontice la regatul Sciției Mici, a cărui forță militară era în creștere și a cărui bogăție, bazată pe continua desvoltare a vieții agricole și pastorale, îi asigura superioritatea față de orașele grecești, orașe care depindeau în totul de această producție și apărare militară. In felul acesta, posibilitatea existenței unui stat scito-grec in sec. III-I în. e. n. fără întrerupere sau cu intermitențe, până la apariția forței romane, nu poate fi desconsiderată, cu atât mai mult cu cât analogia imperiului greco-barbar al Bosforului Cimerian ne poate aduce o confirmare.

Oare faptul că la mijlocul primului secol în. e. n., toată armata greacă a Tomisului se reducea la un număr de abia 40 de oameni, recrutați pe un termen lung de cel puțin doi ani, din sânul populației locale de către cei doi șefi militari tomitani (27), nu este oare o dovadă că întreaga forță militară și de ordine a orașului se sprijinea pe elementul autohton din afara și din cuprinsul zidurilor, pe acel element de războinici, călăreți și arcași, pe care Ovidiu i-a găsit ceva mai târziu în masă pe străzile orașului și sub zidurile lui, în comunitatea populației tomitane? Desigur, aceeași situație era și la Istria și la Callatis, unde nu aflăm știri despre vre-o forță militară greacă, așa cum documentele ne vorbesc despre Mesembria de la limita de Sud a Sciției Mici și în afara acestei provincii, care la aceeași epocă avea cel puțin 2500 de soldați greci, organizați în șase unități, conduse, fiecare, de câte un taxiarh și un colegiu al taxiarhilor, care funcționa alături de colegiul strategilor.

In orice caz, cum primul secol al mileniului trecut marchează timpul în care pătrunderi masive de triburi noi în Sciția Mică, provoacă o nouă și sensibilă mișcare a populațiilor, va trebui ca în studiile viitoare să căutăm, tocmai în această epocă, descompunerea regatelor scitice ori greco-scitice din Dobrogea și deci, poate, și explicația detașării unei pături suprapuse și îmbogățite care s'a retras în orașe, cu un mare număr de nobili militari și sclavi legați de organizarea lor. Dacă la apariția forței romane aceștia s'au aflat deja în faza de contopire greco-scită a polisului și a urmat o soartă comună, va trebui să vedem ce s'a petrecut cu marea masă a populației, legată de casă și pământ, de pe tot cuprinsul teritoriului dobrogean, masa muncitorilor producători de grâne. Scăpată de exploatarea aristocrației scito-grecești, dar intrată acum în aceea de mână forte a legiunilor și guvernatorilor care trebuiau să asigure producerea și expedierea cerealelor noastre în cantități și mai mari pentru hrana Romei, populația a fost desigur mult mai exploatată, mai aspru exploatată, pentrucă de astădată, devenise mijlocul de producție de bază al unei puteri armate cotropitoare, venite aici cu singurul scop de a asigura hrana imperiului infometat. In această privință nu voi insista, pentrucă textele bine cunoscute din antichitate sunt categorice in a recunoaște acest adevăr. Mai mult, mutarea repetată, a atâtor sute de mii de locuitori, transdanubieni in Sciția Mică, sistemul de colonizare cu elemente traco-ilirice și cu veterani, înființarea de noui așezări rurale, toate nu erau făcute decât cu scopul unei cât mai extensive exploatări agricole, pentrucă producția limitată a vechilor băștinași nu era suficientă cerințelor imperiului. Cunoaștem numeroase monumente de piatră și epigrafice din Sciția noastră și din restul spațiului Moesiei Inferioare, care atestă intensificarea exploatării agricole sub Legiunea romană, și mai toate monetele

---

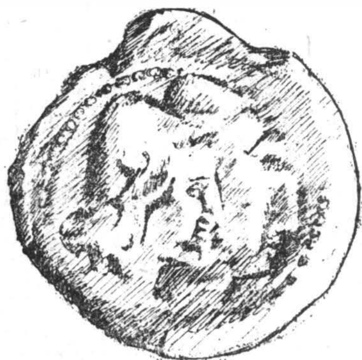
27) B. N. GRAECOV: „Documente referitoare la Istoria Sciției", Vestnik Drevnei Istorii Nr. 3—19 și compl. 2—1939, citat, dezvoltat și comentat de T. V. BLAVATCAIA în studiul său intitulat „Organizarea internă a orașelor din Pontul apusean în epoca autonomiei lor", recent publicat în Vestnik Drevnei Istorii, No. 3—1949, pag. 36—45.

greco-romane dela Tomis și Callatis, pentru primele secole ale erei noastre, poartă spice de grâu, chipul Demetrei. Dioscurii călări și corăbii încărcate părăsind porturile noastre.

***

Din cauza spațiului restrâns nu-mi pot îngădui, la publicarea de față a Corpus-ului, o mai largă literatură care să însoțească prezentarea monetelor. Dar, cum, in orice caz, acest Corpus are un caracter provizoriu și va fi complectat cu introducerea altor monete pe care cred că le vom putea găsi in colecțiile din U.R.S.S și Republica Populară Bulgaria, rezerv pentru atunci o mai amplă și documentată expunere. Voi trece dar acum la examinarea monetelor.

Trebue să accentuez dela inceput că monetele scitice dobrogene au anumite particularități, care le deosebesc simțitor de întreaga artă și iconografie a vieței din imensul spațiu al lumii elenistice.

AILIOS

AKROSAS

HARASPES

La monetele regilor Sciției Mici aflăm pe cei doi Dioscuri, cu căciulile țuguiate, purtând cununi de lauri, cu capetele acolate așa cum nu-i găsim ca reprezentare principală in nicio altă regiune a lumii in care s'au bătut monete (Nr. 24, 25, 33, 34).

Nici Demetra și Core, amândouă pe acelaș avers (nr. 10, 11, 12, 13, 26, 28, 29) cu capetele acolate, nu sunt cunoscute in afara cercului monetelor noastre scitice.

Am putea trage de aici concluzia că Sciții au adoptat in chip absolut și unilateral pe cei doi eroi ca zeitate principală și că sunt singurii care au prezentat lumii in chip plastic pe Demetra și Core impreunate sau pe Castor și Polux în cea mai superioară portretizare și deci și funcțiune superioară in ierarhia cultului. In altă parte voi căuta să lămuresc și să explic semnificația acestor excepționale forme ale Sciților dobrogeni, care s'au incumetat să intrebuințeze până și Aquila și Fulgerele lui Zeus, ca atribute ale unor simpli eroi (Nr. 25) zeificați de ei.

Va mai trebui să atrag atenția și asupra formei deosebite a pastilei monetare, care aproape întotdeauna este concav-convexă până aproape de conicitate (Nr. 2, 3, 4, etc.) Tot aici este de remarcat și teșitura care caracterizează margi-

nile aversurilor, teșitură care duce uneori până la 70° (Nr. 33, 34), cu tăieturile foarte neregulate.

Reprezentarea protomelor celor doi cai Dioscuri, cu nările și vinele umflate, cu zăbalele și dârlogii lăsați, purtând stele pe frunte, constitue și ea o reprezentare unică în iconografia monumentelor antice și inspiră dela prima vedere icoana vieții Sciților luptători din goana cailor, a Sciților iubitori de cai și înfrățiți cu ei (Nr. 31, 32, 33). Pe unele monete, arcul în tolbă, pe altele arcul scos din tolbă, ne înfățișează alt arc decât cel mediteranean, și anume unul egal încovoiat la ambel extremități, făcut din coarne de bou, caracteristic arcurilor scitice (nr. 20).

In altă ordine de idei, trebue să acentuez asupra faptului că niciunul din cele șase nume ale regilor sciți nu are nicio contingență cu numele grecești și nici cu cele traco-macedonene, deși aceste regiuni erau atât de aproape de ținutul dobrogean. Sunt nume care ne duc spre lumea din răsăritul eurasiatic.

Semnele monogramatice, cu numele magistraților monetari, întregi sau prescurtate, nu apar sub nicio formă pe monetele din Tracia sau Macedonia. Avem doar unele ușoare excepții față de monetele orașelor vecine ale Pontului Stâng, in special ale Callatiei.

Faptul acesta dovedește că regii Sciției Mici aveau în plină epocă a sclavagismului monetării proprii și organizații statale în toată regula, din care nu putea lipsi garanția înaltului magistrat monetar.

De altfel si întreg stilul, modul de lucru și mai ales compoziția metalului, diferă de monetele grecești înconjurătoare. Iată tot atâtea indicații care pledează pentru monetării proprii scitice, excluzând unele păreri după care sciții dobrogeni lăsau ca monetele lor să fie bătute de maeștrii monetari greci în atelierele grecești ale orașelor-state dela mare.

După cum vedem în Corpus, toate monetele au fost găsite pe teritoriul Sciției Mici, ale cărei granițe sudice le consider la golful Burgas-ului, adică pe o linie dela Dunăre la Mare: Rusciuc-Sumla-Burgas.

Linia aceasta se sprijină pe următoarele patru argumente: 1) Granițele nu se fixează pe o linie plată sau pe un râuleț neinsemnat. Fluviile și munții inalți sunt aceia care marchează o graniță interstatală. Or, Zirasul — Batova de azi — e un pârâiaș pe care il treci cu piciorul, iar Balcicul are doar un deal către mare, iar spre Bazargic și Dunăre un platou întins, pe câtă vreme pe linia propusă de noi, dincolo de Deliorman, avem munții mijlocii ai Balcanilor, la care puteau limita o provincie și o puteau apăra; 2) Să nu uităm că aci suntem mai aproape de câmpul de morminte scitice dela Filipopol; 3) Apoi, Apollonia, care intermediase între regele scit Ateas și Filip al II-lea, e chiar aici, in partea mării; 4) Tot aici, la Aquae Calidae, au fost găsite cele mai depărtate monete ale Sciților dobrogeni: două exemplare din Ailios, la nord de Anchialos și Mesembria.

Numai cinci exemplare din cele 75 de monete scitice au fost găsite in afara teritoriului nostru, și anume în Insula Șerpilor. Faptul nu ne îndreptțește însă să-i atribuim vre-o însemnătate, pentrucă insula Leuke nu avea în antichitate nici cel mai mic rol economic sau politic, nu făcea niciun fel de trafic, ba nu era nici măcar locuită. Aici veneau doar pelerinii să se închine și să depue jertfe pe altarul templului lui Achile, singura așezare depe insulă. Iar pelerinii aduceau monete din toate colțurile lumii. Săpăturile făcute de expediția științifică rusă din secolul trecut au scos la iveală peste două mii de monete, dar ele aparțineau tuturor orașelor pontice și la peste o sută de colonii și insule.

Am spus mai sus că se cunosc în total până astăzi 75 de exemplare de monete scitice, dintre care cinci, așa cum am arătat, s'au găsit în Insula Șerpilor. Celelalte 70 s'au găsit în jurul Callatiei, pe lac, la Accilar și Peceneaga, între Sabla și Calaigidere, dar mai ales în aceste două localități, la capul Caliacra, la Cavarna și în satul Ghiaursuiuciuc de lângă Cavarna, apoi la Balcic și la Teke, pe apa Ziras-ului.

*

Arătam că monetele datează din prima jumătate a secolului III. Am făcut această datare bazat pe următoarele considerațiuni:

a) Trăsăturile celor mai multe din literele depe reversul monetelor sunt

caracteristice acestei epoci. In special legătura dintre extremitățile liniilor drepte ale literelor, apoi punctarea viguroasă a tuturor capetelor de literă dreaptă, chiar și în monogramă. Aceeași punctare persistentă se remarcă și la unele reprezentări : arc, tolbă, măciucă, faclă, etc. (Nr. 2, 3, 7, 10. 20. 28. 29. 30); Apoi. litera O este mai mică decât celelalte din acelaș rând iar Σ apare totdeauna cu liniile orizontale de sus și de jos desfăcute și oarecum în poziție oblică:

b) Stilul elenistic este deasemenea corespunzător datei, în special la admirabilele portrete ale lui Apollon și ale Demetrei singură cu văl (Nr. 8, 9);

c) Drahma lui Sariakes (Nr. 37) are reversul aproape identic cu drahmele calaltiene, care sunt indiscutabil dela începutul secolului III, fără nicio abatere. Similitudinea este atât de perfectă încât poate da impresia că este vorba de mâna aceluiaș lucrător. Iar amândouă aceste drahme ne trimit la drahmele lui Alexandru. Tot atât de elocventă este și analogia dintre monetele dela Nr. 20 și 21, ca reprezentare și ca stil, cu cel mai pur tip al monetelor lui Alexandru;

d) Monetele noastre n'au putut fi bătute decât în preajma anului 300. Și nu mai târziu de Lisimac, căci, într'adevăr, în anul 280, a avut loc marea invazie a Celților, care a dărâmat toată civilizația elenistică. De aici înainte splendoarea stilului și a formei nu și-a mai revenit, iar artiștii și maeștrii monetari greci, după asedierea și înfometarea Callatiei, au plecat în Bosforul cimerian și n'au mai putut exercita nicio influență asupra artei monetare din Sciția Mică. La această epocă este posibil de căutat acea apropiere accentuată greco-scită, care a dus la probabila constituire a unei comunități locale preromane despre care am vorbit.

***

Asupra sistemului monetar local nu putem face acum niciun fel de apreciere, pentrucă examinarea greutății monetelor nu ne-a putut duce încă la o concluzie definitivă. Cauza : neregularitatea totală a greutăților monetelor de acelaș tip. Voi analiza în acest scop acum numai monetele lui Kanites.

Cea mai ridicată greutate este de 11,85 g., adică nominalul cel mai mare de 12 g. La acelaşi tip cu Demetra și Core cu două spice pe revers, găsim apoi o serie cu 8,30, 8,25. 8,05, 7.38; 7.64 g. ceeace ne dă un alt nominal; otunjit la 8 g. Am putea considera așa dar nominalul I cu 12 g și nominalul II cu 8 g. In primul nominal pot intra cu toleranță, exemplarele cu Zeus și Aquila de 9,80 și 9,62 g., iar în nominalul al doilea Heracles cu 8,60 g., alt Heracles cu 8,20 g., încă două cu 7.00 și 6.80 g. și chiar Demetra singură cu 6.70 g. Zeus 6,70, Heracles 6,50 Zeus 5.80. Nominalul III care ar avea ca bază 4,00 g., poate cuprinde pe Apollon cu 5.00 gr., Heracles 4.20, Apollon 4.10; Apollon 3,42;, Dioscurii 3,10 și Heracles cu 3,00 g.

Făcând această largă tratare, am putea ieși din încurcătură, atribuind neregularitatea greutății înapoierii culturale, indiferenței față de regulele generale și mai ales faptului că monetele scitice nu aveau curs decât în cuprinsul provinciei lor. Sciții nu erau obligați să dea o greutate justă, așa cum trebuiau să facă patronii monetari al căror produs mergea în schimb sau pentru cumpărături și în alte regiuni depărtate. Socotind după locurile de găsire, s'ar părea că monetele regilor sciți n'au circulat decât numai pe teritoriul propriu.

Aș mai adăuga un amănunt destul de însemnat: monetele autonome contemporane ale orașelor Pontului Stâng si mai cu seamă cele din epoca romană de aici, sufereau și ele de aceeași imperfecție și dădeau diferențe aproape tot atât de mari la greutatea metalului, cu toate că Grecii și Romanii Pontului Stâng erau mai culți, aveau legi fixe de organizare și se conduceau după sisteme ponderale bine definite. Totul s'ar putea explica numai prin presupunerea că monetele pontice, ca și cele scitice de bronz nu erau admise în circulația interorașe, așa cum se întâmpla cu drahmele de argint, și deci, valoarea metalului nu era luată în considerare materială.

In orice caz, argumentele acestea nu ne pot satisface și nu pot constitui ultimul cuvânt asupra unui sistem ponderal în Pontul Stâng. Acest capitol are mare importanță, pentru cine vrea să adâncească cercetările asupra factorului economic care a animat viața regiunii noastre în epoca elenistică. Până se va putea găsi o explicație mai satisfăcătoare nepotrivirii de greutate, să ne oprim, cu titlu provizoriu, la aceste trei nominale: I=12 g, II=8 g, III=4 g.

II

KANITES

No. 1 **Met. Br.** **Gr. 9.80** **Mm. 26.50** **Loc. MANGALIA** **Publ. 1910 — TACCHELLA**	**Av.** ZEUS. Privirea spre dreapta. Coroană de lauri și panglică, în stânga capului, jos, contramarcă adâncă : DEMETRA fără văl **Rv.** (B) ΑΣΙΑ (ΕΩΣ) vertical dr.. de sus în jos. AQVILA stând pe FULGERE, în mijloc. KANITOY vertical stânga, de sus în jos.

— **1** : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Aversul convex, reversul concav. Ambele particularități foarte pronunțate. Marginile teșit tăiate. Modulul și reprezentările sunt aproape aceleași ca la primele serii ale monetelor tomitane, cu excepția Fulgerelor de sub Aquilă, care aici sunt clare iar la Tomis lipsesc.

Am inregistrat aversul acestei monete cu chipul lui Zeus și nu al „Marelui Zeu" cum l-a interpretat Bernard Pick, (confirmat de Kurt Regling și rămas întocmai dela 1910 incoace), pentrucă nu sunt de acord cu existența „Marelui Zeu".

Se știe că Pick, printr'o interpretare proprie a legendei ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΙΡΣΑ ΟΔΗΣΙΤΩΝ depe cele două tetradrahme autonome din Odessos, consideră această legendă ca o denumire eufemistică a Zeului Infernului, reprezentat in secolul al III-a in. e. n., în picioare, pe avers, nu numai pe aceste două tetradrahme, ci și pe monetele anterioare de bronz, unde obișnuitul Zeu al râurilor vrea să fie și el schimbat în „Mare Zeu". Ca si pe tetradrahma, unde stă în picioare, cu Cornul abondenței in mâna stângă și Ceașca in mâna dreaptă, chipul bărbos cu Cunună de lauri este greșit interpretat de Pick ca o zeitate greacă superioară lui Zeus, ca un Zeu principal, „particular" al Odessos-ului nostru, cu oarecare contingențe de rudenie la cultul ‚tracic".

Ceva mai târziu, ocupându-se de monetele tomitane cu Vulturii pe revers, Regling pornind de aici, vorbește și el despre contopirea Zeului Infernului cu Zeul grecesc, din care a rezultat „Marele Zeu" și aduce ca argument (exemplificarea piesei dela nr. 2447) faptul că figura cu barbă depe avers poartă o *Cunună* de lauri in loc de *Panglică*.

Tot Regling inregistrează pe „Marele Zeu" și în seria monetelor tomitane următoare, cu nominal mai mic, având pe revers Protomele de cai și Stelele Dioscurilor.

Apoi, in cap. II Tomis, vorbind de al doilea șir de monete cu chipul lui Zeus pe avers, iar pe Rv. Protome, Stele și inscripția TOMI (2461-66), Regling crede că ele se deosebesc de sferturile de nominale cu Vultur (2400-54) prin aceea că figura bărboasă depe Av poartă *Cunună* pe cap in loc de Panglică. El afirmă că aci s'a făcut „trecerea dela Marele Zeu venerat de Odessos in chip particular și unic", la Zeul obișnuit, adăugându-se în momentul „trecerii" două Stele lângă Protomele depe Rv.

Aşa dar, Pick şi Regling fixează pe *Marele Zeu*. la Odessos şi chiar la Tomis, acolo unde capul cu barbă depe Av poartă Cunună şi nu Panglică. In felul acesta, iconografia numismaticei Pontului Stâng s'ar îmbogăţi cu o zeitate necunoscută în altă parte a lumii vechi şi nici măcar bănuită undeva. Eu cred că nu putem menţine mai departe pe acest Mare Zeu, mai rar în picioare şi mai adesea pe tron, nejustificat cu nimic. Trebue să rămânem la simpla figură a lui Zeus care apare uneori cu Cunună (Zeul învingător), alte ori cu Panglică (Zeul superior de toate zilele), cu Sceptru şi *orice* alte atribute pe care avea dreptul să le poarte în calitatea de suprem al zeilor. Când ne este prezentat numai capul, sub nici o formă nu se pot da aceluiaş cap două sau mai multe interpretări. Zeus a fost unul singur, prezentat cu mici schimbări şi adausuri de însoţire, după împrejurările şi evenimentele religioase, politice ori sociale, marcând momentul în care au fost bătute monetele sau monumentul respectiv. In diverse regiuni şi oraşe, poeţii ori preoţii îi dădeau tot felul de epitete variate, care duceau la o serie infinită de adjective simple sau compuse. Aşa se explică dece însuşi Regling ne aduce, când un tip cu *Panglică*, având pe Av *simple Protome* de cai; când un tip cu *Coroană*, atunci când Rv-ul are *Protome* şi *Stele;* sau un tip cu *Cunună*, purtând pe Rv nelipsita *Aquilă* a lui Zeus. Tot el ne aduce şi tipul monetelor tomitane, *cu Panglică* pe Av şi un singur *Spic de grâu* pe Rv. Un exemplu şi mai edificator, tot din Regling: *Aquilă* şi *Fulgere* sau cele *două Căciuli* ale Dioscurilor cu legenda TOMEITωN, însoţite de un nume de magistrat pe Rv iar pe Av capul bărbos cu *Coroană* nu cu *Panglică*.

Dar piesa adusă tot de el, cu *Cornul abondenţei* pe Rv şi capul cu *Cununa* pe Av? Dar *Clopotul* cu *două* stele pe Rv, iar pe Av Capul cu *Cununa*, nu sunt oare toate ale lui Zeus, unicul şi universalul Zeus?

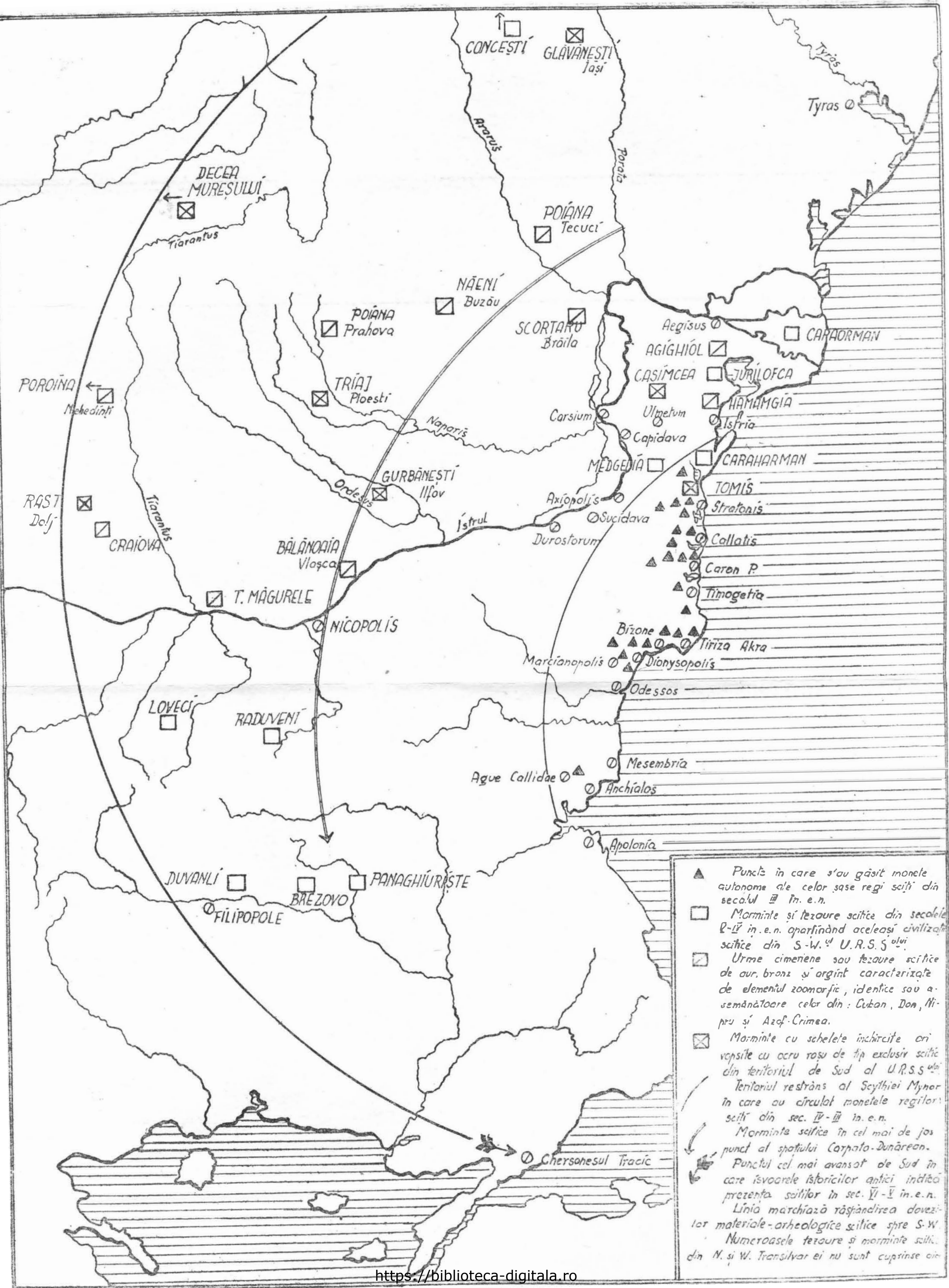
Să limităm aici mărturiile lui Regling însuşi în favoarea UNUIA ŞI ACELUIAŞ ZEUS, mărturii la care aş mai putea adăuga şi alte elemente, care exclud existenţa unui Mare Zeu „particular", altul decât Zeul Zeilor, motivat numai de faptul că uneori Zeus poartă Cunună şi nu Panglică.

Chiar şi în cele mai elementare tratate de mitologie (Fel. Guirand), găsim pe „Zeus-ul Olimpic reprezentat sub tipul bărbatului viguros, cu barba buclată, figura gravă, cu fruntea adeseori împodobită cu o Cunună de lauri".

Zeus este câteodată încoronat cu lauri, alteori poartă *Coroană radiantă*, care face să-l recunoaştem drept Zeu al Cerului şi al Pământului, fără niciun alt simbol particular acestei divinităţi. El ţine în mâna dreaptă o Pateră şi în stânga Sceptrul.

In diferite lucrări greceşti, greco-romane şi romane, Zeus apare în multe şi variate situaţiuni: Zeus *Generatorul, Apărătorul, Amicul, Găzduitorul, Purificatorul, Păzitor* al oraşelor, *Salvator* şi *Liberator*, etc. Apoi: cu Cornul abondenţei, marcând *Fertilitatea* ce procura regiunii respective; cu figurile Zodiacului; cu Caduceul lui Hermes; cu Victoria, Coroana, Ţapul, Anfora, Atlas şi cu alte diverse temple şi zeităţi principale ori chiar secundare.

Nu numai că nu s'a gândit vreodată cineva să facă deosebire între re-reprezentările cu Zeus care poartă *Panglica* şi acelea în care poartă *Cunună de lauri*, dar nici măcar nu s'a gândit să-l deosebească de acela ce poartă *Cunună de măslini*, oricât de rară este această reprezentare. Unele lucrări ne înfăţişează pe Zeus: „câteodată gol, cu capul mai totdeauna legat cu o Panglică sau poartă o

CONCEȘTI
GLĂVĂNEȘTI
Iași
Tyras
Tyras
Ararus
Porata
DECEA MUREȘULUI
Tiarantus
POIANA
Tecuci
NĂENI
Buzău
POIANA
Prahova
SCORTARU
Brăila
Aegisus
CARAORMAN
AGIGHIOL
CASIMCEA
JURILOFCA
POROINA
Mehedinți
TRIAJ
Ploești
HAMANGIA
Carsium
Ulmetum
Istria
Naparis
Capidava
MEDGEDIA
CARAHARMAN
GURBĂNEȘTI
Ilfov
Ordessus
TOMIS
RAST
Dolj
Axiopolis
Stratonis
Sucidava
Istrul
Tiarantus
CRAIOVA
Durostorum
Callatis
BĂLĂNOAIA
Vlașca
Caron P.
T. MĂGURELE
Timogetia
NICOPOLIS
Bizone
Tiriza Akra
Marcianopolis
Dionysopolis
Odessos
LOVECI
RADUVENI
Mesembria
Ague Callidae
Anchialos
Apolonia
DUVANLI
BREZOVO
PANAGHIURIȘTE
FILIPOPOLE
Chersonesul Tracic
Puncte în care s'au găsit monete autonome ale celor șase regi sciți din secolul III în. e.n.
Morminte și tezaure scitice din secolele II-IV în. e.n. aparținând aceleași civilizații scitice din S-W. ului U.R.S.S. ului
Urme cimeriene sau tezaure scitice de aur, bronz și argint caracterizate de elementul zoomorfic, identice sau asemănătoare celor din: Cuban, Don, Nipru și Azof-Crimea.
Morminte cu schelete închircite ori vopsite cu ocru roșu de tip exclusiv scitic din teritoriul de Sud al U.R.S.S. ului
Teritoriul restrâns al Scythiei Mynor în care au circulat monetele regilor sciți din sec. IV-III în. e.n.
Morminte scitice în cel mai de jos punct al spațiului Carpato-Dunărean.
Punctul cel mai avansat de Sud în care isvoarele istoricilor antici indică prezența sciților în sec. VI-V în. e.n.
Linia marchiază răspândirea dovezilor materiale-arheologice scitice spre S-W.
Numeroasele tezaure și morminte scitice din N. și W. Transilvaniei nu sunt cuprinse aici

Cunună de lauri şi chiar o Cunună de măslin"... (vezi J. Richepin, T. I. Nouv. Myth.).

Adevărul este că, având numeroase atribuţiuni fizice şi morale, Zeus purta peste *150 epitete comune* in toată lumea antică, şi tot atâtea *religioase*, epitete scoase din intreaga natură şi din toate fenomenele al căror promotor era el insuşi. Toate aspectele vieţii sociale a popoarelor erau atribuite lui Zeus.

Dar nimeni, niciodată şi nicăieri — oricare ar fi forma de reprezentare a figurii pe monumente sau in literatură, orice epitet şi atribut ar fi purtat — nu i-a spus altfel decât Zeus. De altfel, Mionnet, când a fost nevoit să inregistreze pe acest ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ a notat pur şi simplu: Zeus.

Tot Zeus şi nu altfel i se spune şi aceluia care este reprezentat sub chipul neobişnuit al unui tânăr fără barbă, care apare in unele monumente antice. Deşi reprezentarea lui sub această formă e foarte rară, totuşi e luată in considerare. Astfel, avem pe Zeus depe monetele familiei Fonteia şi Licinia, fără barbă. Medalionul lui Antoninus Pius din cabinetul Sabbatini are pe Rv pe Zeus in picioare, tânăr şi fără barbă, cu Fulgerele in mâna stângă. Statueta aflată azi in cabinetul din Saint Germain de Prés reprezintă pe Zeus fără barbă. Rv-ul bronzului lui Commodus e fără barbă. Medalia inregistrată de Morel in Specimenul său la Nr. 25 reprezintă pe Zeus desbrăcat, fără barbă, cu Aquila la picioare, cu Fulgerele in mână.

In felul acesta, oricum ar fi reprezentat Zeus, nu poate avea altă denumire decât aceea simplă şi obişnuită de Zeus, fără niciun adaus referitor la grad.

 ★

Incheind cu această mică dezbatere asupra *unicităţii tipului* lui Zeus şi a inexistenţei unui „concurent" in persoana lui ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ să ne ocupăm acum de o anumită *particularitate* a reprezentării lui Zeus pe monetele regiunii Pontului Stâng. In tot cuprinsul lumii antice, l-au găsit pe Zeus reprezentat in peste 150 de interpretări diferite. Tânăr sau bătrân, cu şi fără barbă, purtând pe cap o Panglică sau tot felul de Coroane, gol ori îmbrăcat, însoţit de cele mai abstracte atribute, in picioare sau pe tron, aşa cum il găsim in toată lumea antică, aşa il găsim şi la noi, in Sciţia Mică. Insă aici el este însoţit totuşi şi de unele elemente particulare, locale, de care trebuie să ţinem seamă. Caracteristicele noastre locale sunt:

Protomele de cai, Clopotele sau Stelele obişnuite ale Dioscurilor, pe care nu le găsim in alte părţi ca însoţitoare ale lui Zeus, apar pe monetele noastre. Explicaţia stă in faptul că în această epocă a secolului III-II inaintea erei noastre, influenţa scitică asupra vieţii Grecilor din oraşele închise ale Pontului Stâng începe să fie tot mai puternică. Când zicem influenţa Sciţilor asupra Grecilor, trebue să inţelegem cel puţin in aceeaşi măsură şi influenţa elină asupra Sciţilor din jurul cetăţilor lor dela mare.

Or, după cum vom vedea mai departe, Dioscurii erau zeitatea principală a Sciţilor noştri, iar Zeus-ul grecesc fusese trecut de Sciţi între zeităţile secundare. Faptul se poate constata uşor, dacă reţinem apariţia in prima linie a Dioscurilor pe monetele regilor sciţi, dar mai ales dacă luăm in considerare faptul că Aquila şi Fulgerele le poartă Dioscurii incununaţi.

Dimpotrivă, in unele cazuri — deseori la Tomis — Zeus obişnuit nu e însoţit de aceste atribute esenţiale „ale Zeului Zeilor". Mai mult: Stelele, Clopotele, Căciulile ţuguiate şi Protomele cailor, specifice zeilor Dioscuri, încep să apară la monetele autonome ale oraşului Tomis, acolo unde găsim pe Av figura lui Zeus şi unde pe Rv ar fi trebuit să fie reprezentată Aquila şi Fulgerele. Am putea spune deci că avem de a face cu un Zeus mixt local, un Zeus cu figura greacă şi atributele scitice. Situaţia aceasta este oare explicabilă pentru epoca în care era in plină desfăşurare procesul de influenţare reciprocă greco-scitică. Aceasta însă nu ne

poate da nici nouă dreptul să vorbim în genere și categoric despre un alt Zeus, suprapus Zeus-ului principal. Tot astfel, am putea găsi o explicație a Zeus-ului ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ și la Odessos: un supra omagiu local, o încercare de explicare că Zeus este Zeul Zeilor, Zeul cel Mare, într'o regiune și într'un timp în care noțiunile asupra rolului și rangului diferiților zei nu erau prea bine lămurite, într'un ținut cu populații amestecate, neomogenizate încă.

Așa dar Sciții au luat dela Greci pe eroii Dioscuri, i-au adoptat și i-au ridicat la rangul de zei înalți, asimilându-i cu Zeus-ul grec. Iată o dovadă a influenței grecești asupra vecinilor lor, Sciții. Să nu credem însă că numai Sciții se lăsau influențați de Greci. După cum am arătat mai sus, se întâmpla și invers: și Grecii primeau împrumut dela Sciți. Astfel, în sec. al III-lea și al II-lea, Grecii din orașele Pontului Stâng bat monete care poartă pe Av capul bărbos obișnuit al lui Zeus grecesc, iar pe Rv-ul acelorași monete, în loc de obișnuita Aquilă pe Fulgere, apar atributele specifice zeilor Dioscuri ale Sciților: Căciulile țuguiate, Clopotele, Stelele și Protomele de cai, fie separate, fie câte mai multe la un loc. Ceva mai mult: în câteva cazuri, monetele scitice care au drept divinitate superioară pe Dioscuri, prezintă pe Rv, în chip surprinzător, Aquila cu Fulgerele, însoțitoare nedespărțită a lui Zeus grecesc în toate reprezentările lui. Vom găsi acest tip mai jos, la monetele regelui Haraspes.

No. 2	**Av.** ZEUS. La fel cu precedenta
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣ (ΙΛΕ) vertical, dreapta de sus în jos.
Gr. 9.52	AQVILA pe FULGERE, mijloc.
Mm. 24.50	ΑΠΟ . mijloc, sub fulgere, orizontal.
Loc. SILISTRA	
Pub. 1912 — MUȘMOV.	KANI vertical stânga, de sus în jos.

— **2:** Muzeul de antichități, București.

Aceeași monetă ca și precedenta, cu adăugirea monogramei depe Rv, compusă din Α-Π-Ο și cu simplificarea numelui lui KANITOY în KANI, așa cum ne este presentat în cele mai multe din monetele sale.

Diferența de 1,5 mm., la diametru și 0,25 gr. în favoarea piesei dela nr. 1, nu constitue o deosebire care să permită clasificarea ei în altă unitate.

Convexitatea la această piesă este mult mai pronunțată decât la precedenta De faptul acesta trebuie ținut seamă, căci o anormală deformare a monetei poate să aducă ușor o micșorare a greutății și suprafeței respective.

Dacă desemnul lui Tacchella, luat după Mușmov și publicat în tabela lui Suțu — pentru nr. 1 — dela care am făcut reproducerea, este just trebue să observăm o simțitoare deosebire față de exemplarul nostru nr. 2, în ceeace privește Av-ul. Aici chipul lui Zeus este mult mai viguros, fruntea bombată, părul și barba ondulate atât de mult, încât ai impresia că vezi șiruri de globule. La fel și Cununa depe frunte, unde foile de laur apar sub formă incertă de globule. In desemnul lui Tacchella, aceste globule în locul foilor de laur sunt foarte clare.

Deasemenea, contramarca depe nr. 2 este mai clară, figura are gâtul mai subțire, fapt care ne îndreptățește și mai mult să atribuim Demetrei această reprezentare din contramarcă.

Am înregistrat exemplarul acesta pe cale fotografică, după un mulaj în ghips. Exemplarul prezent a fost găsit la Silistra. Are o superbă patină neagră și mi-a indicat foarte clar monograma, ΑΠΟ. Regretatul numismat bulgar Mușmov, publicând la Tab. XXXVI, 2. moneta Muzeului din Sofia, indică numai urme de monogramă, fără nicio precizare. Descoperirea mai târziu a monetei dela Silistra, păstrată azi în Muzeul nostru de Antichități, și admirabila ei conservare, mi-au permis să fixez fără nicio îndoială monograma respectivă.

N'am indicat provenienţa exemplarului dela Sofia, pentrucă n'am găsit nici o datare la Muşmov, lipsă de care, din păcate, suferă întreaga lucrare a savantului bulgar.

No. 3	**Av.** ZEUS. Privirea spre dreapta. Părul prins numai cu panglică. In stânga capului jos, contramarcă adâncă reprezentând pe ZEUS.
Met. Br.	
Gr. 6,70	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩ (Σ) vertical dr., de sus în jos.
Mm. 21,50	TOLBA arcului în stânga.
Loc. BALCIC	MĂCIUCA lui Heracles în dreapta.
Pub. 1912 — KNECHTEL.	KANITOY vertical stânga, de sus în jos.

— **3:** Academia R. P. R. Bucureşti, **4:** V. Canarache, Bucureşti.

Provenind din colecţia Cosăcescu, în stare inferioară de conservare, moneta se află acum la Academia RPR. După publicarea studiului meu din 1933, am văzut moneta la Academie şi acum pot afirma că este vorba de Zeus, nu de Marele Zeu, aşa cum o clasificase Knechtel, bineînţeles după Regling. Deasemenea, trebuie să mai precizez că acel O pe care autorul l-a redat în desemnul Rv-ului, obţinând imposibilul ΒΑΣΙΛΕΟΣ este un clar şi categoric Ω ceeace mă face să cred că poate fi vorba despre o simplă inadvertenţă a desenatorului, nepusă la punct de Knechtel.

Insfârşit, Rv-ul are un Gorytos „alături de Măciucă sau de un Spic de grâu". Inclin pentru Măciuca lui Heracles, a cărei plasare lângă Gorytos este mai plauzibilă decât a Spicului de grâu lângă Măciucă.

No. 3 a.	**Av.** ZEUS. Cu privirea la dreapta. In stânga jos contramarcă reprezentând pe HERACLES bătrân.
Met. Br.	
Gr. —	
Mm. 19.00	**Rv.** ΒΑΣΙΛ (ΕΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. —	AQVILA la mijloc.
Publ. 1946 — GHERASIMOV	KANIT (OY) vertical stânga, de sus în jos.

— **5:** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Sofia.

Nici pentru această monetă n'am putut avea mulajul respectiv, ca să o reproduc fotografic in tabel. Dar am luat-o din studiul lui Th. Gherasimov asupra contramărcilor depe monetele antice din Moesia şi Tracia, publicat in „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare" V-1946. Nu consider această înregistrare a mea definitivă, pentrucă n'am văzut moneta şi pentrucă Gherasimov nu ne-a indicat locul de găsire şi gramajul.

No. 4	**Av.** ZEUS. Privirea spre dreapta. In stânga, jos, contramarcă reprezentând pe HERMES cu Petasos.
Met. Br.	
Gr. 5,80	
Mm. 21,05	**Rv.** ΒΑΣ (ΙΛΕΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. SABLA	CORNUL ABONDENTEI, mijloc, cu gura în jos.
Pub. INEDIT	BAK orizontal, de sus în jos.

— **6:** Academia R. P. R., Bucureşti.

Frumos exemplar, cu patină verde. Provine din a doua serie a donației lui Suțu. Are mărginile teșit tăiate și convexitatea mult pronunțată. Rv-ul plat. Mai bine conservată decât exemplarul lui Knechtel — Cosăcescu, ne permite constatarea categorică a Cornului abondenței cu gura in sus, curbând in jos, cu vârful spre dreapta și fără altceva lângă el.

No. 5	**Av.** APOLLON laureat. Privirea spre dreapta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩ (Σ) vertical dr., de sus în jos.
Gr. 5,00	TRIPODIUL la mijloc, cu baza în jos.
Mm. 17.10	ΚΑΝΙΤΟΥ vertical stânga, de sus în jos.
Loc. TATLAGEAC	ΒΑΚ vertical, jos, sub Tripodiu.
Pub. 1853.	
MURZACHIEVICI	

— **7 :** V. Canarache, București ; **8 :** Muzeul de antichități, Odessa ; **9 :** Academia R. P. R., București.

Cunoaștem până azi trei exemplare din această monetă. Primul a fost găsit de expediția științifică rusă, care a intreprins in 1839 vaste săpături arheologice in Insula Șerpilor, vechea ΛΕΥΚΗ de unde a adus mii de monete, între care și un ΑΙΛΙΟΣ cu Helios pe Av, despre care voiu vorbi la timpul său.

Toate monetele se găsesc in Muzeele de Antichități ale URSS-ului.

Alt exemplar, din păcate in conservare proastă, se află la Academia R.P.R. și provine tot din a doua serie a donației lui Suțu, fără date și indicațiuni de proveniență, dar fără îndoială din jurul Mangaliei, de unde donatorul a achiziționat majoritatea monetelor sale.

Al treilea exemplar, perfect conservat, cu o admirabilă patină neagră, se află în colecția personală și provine dela Tatlageac, 12 km. N. Mangalia.

Referitor la cercetările făcute de Societatea Academică Rusă in anii 1839 și 1841 in Insula ΛΕΥΚΗ sau ΑΚΙΛΕΑ — Insula Șerpilor de azi — ar fi de scris un studiu destul de bogat și instructiv, care sperăm că nu va intârzia.

Insula Șerpilor este situată în largul Mării Negre, în fața primului braț al Dunării. Săpăturile arheologice pe care Rușii le-au făcut acolo au durat mai mult de doi ani și au dus la descoperirea fundațiilor templului principal al lui Achille, a numeroase inscripții și vase, și a peste 2000 monete grecești, in special autonome, aparținând mai tuturor insulelor și coloniilor grecești.

Prezența acestui mare număr de monete in ruinele din insulă, și mai ales varietatea lor, se explică prin aceea că in secolele dinaintea erei noastre, și chiar mai târziu, ΛΕΥΚΗ avea un faimos templu al lui Achille, unde veneau tot felul de pelerini și navigatori ca să depună jertfe și ofrande marelui erou grec și chiar Insulei însăși, care — după cum spun legendele — „după Troia, adăpostea pe Achille''. Grecii, care mai credeau încă in viața veșnică a lui Achille, aduceau in insulă animale de sacrificare, obiecte de cult și de artă, dar mai ales monete.

Expediția rusă a găsit aici monete din Bizantium, Nicea, Adrianopolis, Amastris, Feraia, Pilos, Nicomedia, Pergam, Petara, Heraclea, Bitinia și Apollonia Cariei, Chios, Cisicus, Lampsaia, Tios, Abdera. etc. precum și din orașele Pontului Stâng : Tiras, Callatis, Tomis, Dionysopolis, apoi mai jos, Mesembria, Anchialos, Nicopolis și chiar Marcianopolis.

Au fost găsite și monete regale de ale lui Lisimac, Prusias, Roemetalches, Inismeus, Chesmacagu, Ailios și Kanites.

Monetele regilor din Sciția Mică au fost aduse fie de pelerinii greci plecați din orașele noastre pontice, fie — poate — chiar de sclavii sciți de pe corăbiile lor, sau chiar de pelerinii sciți complect grecizați și aflați astfel in comunitate de viață și de cult cu coloniștii greci din Pontul Stâng.

No. 6	**Av.** APOLLON la fel cu precedenta. Privirea spre dreapta.
Met. Br.	**Rv.** (B) ΑΣΙ (ΑΕ) vertical dreapta de sus în jos
Gr. 3,42	SPIC de grâu cu tije, dr.
Mm. 14,05	CIORCHINE de strugure cu craca în sus, st.
Loc. ŞABLA	(K) AN (I) vertical stânga, de sus în jos.
Pub. INEDIT	

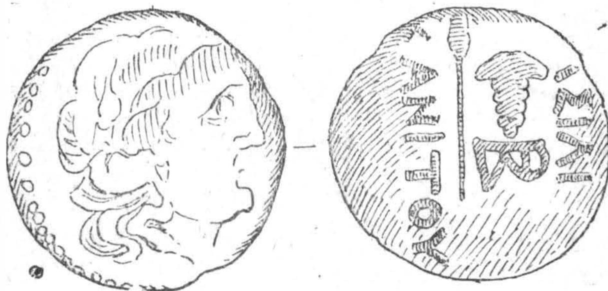
— **10** : Academia R. P. R. Bucureşti.

Bună conservare. Stil foarte frumos.

Rv-ul este identic cu al monetei autonome din Dionysopolis, purtând legenda prescurtată ΔΙΟ şi Sigla magistratului HPE. Av-ul acelaş, cu o mică deosebire de stil la chipul lui Apollon, în favoarea exemplarului Kanites, adică avem un stil superior la moneta scitică.

No. 7	**Av.** APOLLON. Privirea la dreapta. Părul buclat, cuprins de o cunună de ederă. Cerc perlat
Met. Br.	**Rv.** (B) ΑΣΙΑΕ (ΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos
Gr. 4,10	CIORCHINE de strugure cu vârful în jos, dr.,
Mm. 18.00	SPIC de grâu cu tije lungă, st.,
Loc. ACCILAR	KĂNITOY vertical st., de sus în jos.
Pub. INEDIT	siglă monogramată.

— **11** : V. Canarache, Bucureşti.

Stil superior. Minunată patină verde-deschis. Ralieful figurii lui Apollon foarte pronunţat. Av-ul concav.

Am găsit această monetă împreună cu două autonome, răscolind pământul din jurul unor blocuri de piatră de fundaţie la marginea satului Vânători (Accilar), la cca 10 km. N de Mangalia. Punctul acesta este la 2 km., depărtare de satul Peceneaga, unde am găsit alte două monete ale lui Kanites, publicate în B.S.N.R. 1942.

Este de scos în evidenţă faptul că pe acest tip apare pentru a doua oară la monetele regilor sciţi Strugurele caracteristic al Dionysopolis-ului şi Spicul de grâu al Callatiei, alăturate, pe acelaş Rv.

Sigla monogramatică, deşi foarte clară, este greu de desluşit, pentrucă legătura literelor poate da loc la mai multe feluri de a le desluşi. Sigure sunt literele ΠΟΛ şi Υ iar literele Ι. Β. Π şi Μ numai probabile.

Pot fi deci 4 litere probabile, iar sigure alte 4, acelea care ne-ar indica numele magistratului ΠΟΛΥ, pe care îl găsim şi la alte monete scitice.

Aceeaşi siglă, dacă nu întocmai, cel puţin foarte apropiată, o vom găsi şi la monetele Demetrei cu văl de sub nr. 9 şi ale lui Heracles dela nr. 17.

No. 8	**Av.** DEMETRA cu văl. Privirea la dreapta.
Met. Br.	De sub văl, cozi lungi şi răsucite cad pe
Gr. 7,64	grumaji, iar pe frunte coroană de spice.
Mm. 23.00	Impodobită cu colier şi cercei.
Loc. TEKE-BALCIC	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical, dreapta de sus în jos
Pub. 1919	SPIC de grâu cu tije, mijloc, dreapta.
KNECHTEL	FACLA aprinsă, mijloc, stânga.
	ΠΟΛΥ mijloc, sub spic şi faclă.
	KANITOY vertical stânga.

— **12 :** V. Canarache, Bucureşti.

Stilul splendid, conservarea bună. Marginile neregulate. Relieful foarte pronunţat. Patină frumoasă, roşie. Exemplarul, aflat azi în colecţia personală, a fost găsit la Teke, lângă Balcic, şi publicat de Knechtel în B.S.N.R. IV, 1919.

Este pentru prima oară când întâlnim la monetele Pontului Stâng o Demetră atât de frumos reprezentată, atât de bogat împodobită, cu colier şi cercei, cu bucle care cad până pe umeri. Insăşi figura Demetrei are o expresivitate cu totul alta decât cea obişnuită: o Demetră mai severă, mai marţială, mai mândră.

Trebuie să remarc negreşit inegalitatea şi iregularitatea literelor depe Rv.

No. 9	**Av.** DEMETRA cu văl. privirea spre dreapta.
Met. Br.	SPICE de grâu ies de sub văl.
Gr. 6,70	**Rv.** ΒΑΣΙ (ΛΕΩΣ), vertical dreapta, de sus în jos.
Mm. 21,00	SPIC de grâu cu tija în jos, mijloc, dreapta.
Loc. MANGALIA	FACLA aprinsă mijloc, stânga.
Pub. INEDIT	KANITOY vertical stânga, de sus în jos.
	[monogram] monogramat jos între spic şi faclă.

— **13 :** Roşculeţ — Gatorno, Bucureşti.

Moneta arată, faţă de cea dela nr. 7, cu totul altă mână de meşter. Are calmul şi fineţea caracteristice artei elenistice pure, ceeace ne dă de bănuit că suntem în faţa operei unui maestru monetar grec de frunte.

Av.-ul foarte ridicat, teşiturile foarte pronunţate, dar relieful figurilor abea ridicat din masa metalului. Rv-ul aproape plat.

Identitatea siglei monetare cu cele dela nr. 7, 17 şi cu numele desfăşurat ΠΟΛΥ depe nr. 8 ar trebui să ducă la concluzia că toate patru monetele sunt opera aceluiaş maestru monetar. Aceasta în ipoteza că siglele sunt într'adevăr semnele *maestrului*. Dacă însă luăm în considerare cealaltă părere, după care atât monogramele cât şi numele întregi ori prescurtate din câmpul Rv-ului monetelor pontice indică pe *magistratul* monetar, concluzia de mai sus nu mai poate fi valabilă.

Eu îmi permit să susţin formula *magistratului* monetar, în sprijinul căreia

aș nota vizibila *diferențiere a stilului* și a manierei de lucru la cele patru exemplare citate.

Toate aceste patru monete au fost bătute sub *acelaș magistrat*, iar fiecare dintre ele a fost gravată de alt maestru monetar.

La nr. 7 și 9 putem fi siguri de prezența a doi maeștri monetari diferiți, amândoi greci, apoi la nr. 8, și în special la nr. 17, este vizibil că la fiecare dintre ele a gravat altă mână. Avem de a face aici sau cu un artist grec aflat de multă vreme în slujba regilor sciți și depărtat deci de puritatea elenistică, sau cu un scit crescut și ridicat la școala monetarilor greci, cari lucrau la monetăriile indigene.

Avântul și vigoarea liniilor, atitudinea marțială și în special bogăția cu care este împodobită Demetra la nr. 8, sunt particularități pe cari nu le găsim decât la monetele lui Ailios cu Protomele cailor Dioscuri, cu coamele și dârlogii lungi, cu nările și vinele umflate.

Ce diferență între spicul sărac în boabe și cu tija lungă de tot dela nr. 7 și spicul plin, bogat, lung, cu tija încărcată de frunzulițe dela nr. 8?

La nr. 17 vom găsi cea mai vizibilă urmă de artă scito-elină în reproducerea pe Av a capului lui Heracles bătrân, cu barba scurtă și aproape chel.

ΠΟΛΥ e monogramat exact în acelaș mod ca pe 7, 9, și 17 și așezat exact în acelaș punct inferior din câmpul Rv-ului. Deși fiecare monetă e lucrată de alt maestru monetar, locul siglei arată că ea a fost pusă tocmai acolo, în acel loc fix rezervat numelui magistraților. De obiceiu, gravorii, nu-și permit să pue semnul lor în acest punct central al monetei ci — mai totdeauna lateral, sub un simbol secundar ori într'o parte laterală a câmpului.

Interesantă poate fi și remarca după care monetele 7, 9 și 17 sigur, dar poate și 8, purtând toate pe ΠΟΛΥ au fost găsite în *acelaș loc*, între Accilar și Peceneaga: nr. 7 a fost găsit de mine la Accilar, nr. 9 de Roșculeț, imediat la sud de această localitate, nr. 17 de Petre Mușat la Peceneaga, iar nr. 8, notat de Knechtel „lângă Mangalia" probabil în aceeași direcție.

No. 10	**Av.** DEMETRA și CORE. Capetele acolate cu
Met. Br.	privirea la dreapta. Sub văl coroanele din
Gr. 8,30	SPICE de grâu.
Mm. 23.00	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. GHIAUR-	SPADĂ mijloc dreapta, cu vârful în jos.
SUIUCIUC	SPIC de grâu cu tija lungă în jos, mijloc.
Pub. 1940	SPADĂ mijloc stânga, cu vârful în jos.
E. BECKER	KANI vertical stânga, de sus în jos.
	ΒΙΞΩ orizontal, jos sub spic și spade.

— **14 :** V. Canarache ; **15 :** Em. Becker, București.

Convexitate excepțională. Stilul și particularitățile scrisului depe Rv asemănătoare cu cele dela nr. 8.

Exemplarele din colecția mea au o foarte frumoasă patină verde. Acela al lui Emil Becker, patină neagră, deasemeni frumoasă.

Locul de găsire pentru primul exemplar din colecția mea, e Ghiaursuiuciuc, sat așezat pe locul unor întărituri antice, cam la jumătatea drumului dintre Capul Caliacra și Cavarna, cca 4 km. NV de vechea Bizone. Moneta lui Becker a fost găsită în jurul Mangaliei ca și al doilea exemplar al meu, înregistrat aparte mai jos.

Ceeace dă mai multă însemnătate acestui tip, care, cu toată sărăcia numerică a monetelor scitice, apare deodată cu trei exemplare, este plusul de legendă depe Rv sau ceeace am numit noi semnul magistratului monetar. Aci apare interesanta însemnare ΒΙΞΩ care ne trimite imediat la localitatea Bizone, așezată pe teritoriul actualului port Cavarna. Noi știm că acest oraș, Bizone, n'a

bătut monetă, deci nu are această dovadă de oraş grec autonom. Este deci de presupus că era locuit de populaţii indigene. Mai ştim că oraşul pretins al Crobizilor s'a scufundat în mare la inceputul erei noastre, în urma unui cutremur. Dar mai observăm şi altceva : Bizone este exact in centrul teritoriului in care s'au găsit majoritatea monetelor scitice adică intre Teke şi Mangalia. Chiar la Bizone s'au găsit cel puţin patru monete scitice, la Ghiaursuiuciuc şi Capul Caliacra, câţiva km. mai la Nord, alte aproape zece exemplare!

Dacă acest BIΞΩ depe monetele noastre este intr'adevăr o primă indicaţie de ordin geografic pe monetele regilor sciţi, amănuntul trebuie ţinut la loc de seamă pentru cercetări viitoare. Şi in special a se vedea dacă nu cumva Scitocrobizii localnici făcuseră din ΒΙΣΟ.... ΒΙΞΩ... sau, dimpotrivă, poate coloniştii au grecizat pe ΒΙΞΩ...

No. 11	**Av.** DEMETRA şi CORE la fel cu precedenta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ
Gr. 11,85	SPADA - SPIC - SPADĂ.
Mm. 26,20	ΚΑΝΙ
Loc. MANGALIA	ΒΙΞΩ, la fel cu precedenta,
Pub. INEDIT	

— **16 :** V. Canarache, Bucureşti.

Este al treilea exemplar din moneta precedentă. I-am dat insă număr separat şi am socotit-o variantă, din cauză că aci aflăm o greutate de 11,85 gr., adică 50 la sută mai mult decât la precedenta. Plusul de 3,50 gr. — dela 8,30 la 11,80 — nu poate fi o simplă intâmplare sau neinţelegere a maestrului monetar. De altfel nu numai prin mărirea flanului, dar şi prin grosimea vizibilă a rondelei se poate observa că avem de a face cu un nominal deosebit. In orice caz, moneta dela nr. 10 aparţine nominalului II cu 8 gr. rotunjit şi exemplarul de faţă nominalului I cu 12 gr.

No. 11 a.	**Av.** DEMETRA ŞI CORE la fel cu precedenta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta, de sus în jos.
Gr. 8, 25	SPADĂ cu vârful în jos, mijloc dreapta.
Mm. 25,00	SPIC mic de grâu cu tija în jos.
Loc. BALCIC	SPADĂ cu vârful în jos, mijloc stânga.
Pub. 1916 — ŞUŢU	ΚΑΝΙ vertical stânga, de sus în jos.

— **17:** In colecţiile din U.R.S.S. ; **18 :** Muzeul de antichităţi, Bucureşti.

Neavând la timp un mulaj bun, n'am putut reproduce în planşa respectivă această monetă, pe care am văzut-o de câteva ori la Muzeul din Mangalia, de unde a fost adusă la Muzeul de antichităţi din Bucureşti. De aceea i-am făcut un loc suplimentar, sub nr. 11 a. Tipurile dela nr. 10 şi 11 se deosebesc prin inscripţia ΒΙΞΩ dar şi prin aceea că spicul dintre cele două spade depe Rv este normal, egal cu spadele, în vreme ce aci este foarte mic, jumătate cât ele.

Exemplarul nostru a fost găsit în 1939 la NV de Mangalia, dincolo de gară. Al doilea, aflător in Muzeele din URSS, a fost găsit înaintea primului război mondial, la Balcic.

No. 12	**Av.** DEMETRA şi CORE la fel cu precedenta.
Met. Br.	**Rv.** SPADA vertical dreapta cu vârful în jos.
Gr. 7,88	SPIC mare de grâu cu tija în jos, mijloc.
Mm. 22,50	SPADA vertical stânga, cu vârful în jos.
Loc. —	ΚΑΝΙ vertical stânga, de sus în jos.
Pub. 1912 — MUŞMOV	ΑΡΙΣ orizontal, jos, sub spade şi spic.

— **19 :** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Sofia.

Publicată de răposatul numismat bulgar Muşmov, în catalogul său „Monete antice în peninsula Balcanică", piesa aceasta a fost reprodusă în 1916 în Tabela lui Suţu. Nu avem indicaţiuni asupra provenienţei. Am văzut în 1938 moneta la Sofia. E prost conservată şi nu se poate obţine o reproducere mai bună decât a lui Muşmov.

No. 13	**Av.** DEMETRA şi CORE la fel cu precedenta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos.
Gr. 8,05	2 SPICE de grâu cu frunzuliţe pe tije, mijloc.
Mm. 22,50	KANITOY vertical stânga, de sus în jos.
Loc. TEKE-BALCIC	BAK orizontal, jos, sub spice.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **20 :** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Sofia ; **21 :** Berlin ; **22 :** Colecţiile din U. R. S. S. ; **23 :** V. Canarache, Bucureşti.

Stilul splendid. Bine cizelată şi frumos rotunjită. Relieful Av-ului pronunţat şi Rv-ul aproape plat. Moneta aceasta, găsită în 1929 la Teke, pe valea Batovei, Sud Balcic, mi-a fost adusă de d-na Moşescu. După expoziţia din 1933, moneta a dispărut din colecţia mea, nu ştiu în ce împrejurări. Un desemn s'a publicat, dar n'am putut avea un mulaj, ca să fac aci o reproducere fotografică.

Alt exemplar, greşit prezentat de Pick in „Die Antiken Münzen Nordgriechlands" 1898, drept monetă autonomă din Tiras (Pl XIII, 6) se află în U.R.S.S. probabil în Muzeul de Antichităţi din Moscova. S'ar părea că Pick a luat-o după Uvaroff, unde are un diametru de 30 mm., dar îi lipseşte greutatea. Un al treilea exemplar se află la Berlin, cu 22 mm.şi 8,41 gr., iar al patrulea la Muzeul de Antichităţi din Sofia.

Este de remarcat că dacă am înlocui la această monetă a lui Kanites numai numele regelui TANOYΣΑ cu acela al lui KANITOY, am avea absolut acelaşi tip dela Tab VI, 26, a regelui TANUSA. Totul este identic: reprezentările Av-ului ca şi ale Rv-ului, şi chiar sigla magistratului monetar. Am indicat aici greutatea şi diametrul exemplarului pierdut în 1933.

No. 13, a.	**Av.** DEMETRA şi CORE. Capetele acolate privind spre dreapta. Văl şi coroană de spice. Jos, în stânga, contramarcă reprezentând pe HERMES ca petasos.
Met. Br.	
Gr. —	
Mm. 25,00	
Loc. —	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta, de sus în jos.
Pub. 1946	FACLĂ (?) cu vârful în jos.
GHERASIMOV	SPIC cu tija în jos, mijloc.
	FACLĂ (?) vertical stânga, de sus în jos
	KANI vertical stânga, de sus în jos.

— **24 :** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Sofia.

Am înregistrat această variantă tot cu caracter provizoriu , după ultimul studiu al lui Gherasimov, publicat, în „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare" XV, p. 57, T. 11, Tab 28, nr. 3. Am notat explicaţia lui Gherasimov cu „două facle şi la mijloc cu un spic de grâu" pentru Rv, deşi nu sunt de acord cu d-sa când crede şi aci ca şi la celelalte monete similare, (nr. 10, 11, 12) că e vorba de două facle şi un spic.

Forma celor două reprezentări depe Rv-ul tipului cu Demetra şi Core este, într'adevăr, curioasă, dar nu poate fi interpretată decât ca două spade sau alt-

obiect ce se va stabili în cercetările ulterioare. In orice caz, nu cunoaştem o faclă care să aibă la un capăt trei linii transversale, atât de prelungite de ambele părţi în afara corpului. O astfel de faclă, nici stinsă nici aprinsă, nu găsim nicăeri în plastica Pontului Stâng, şi nici aiurea.

E adevărat că şi Muşmov le-a numit tot două facle, dar şi el a greşit. ori, în lipsa altei explicaţii, a tolerat-o pe aceasta, cu atât mai mult cu cât facla este justificată ori unde apare Demetra.

Dacă azi nu putem aduce argumente că avem în faţă două spade, cred că, atunci când scrierile lui Herodot vor fi mai adânc cercetate, se va ajunge la capitolul care arată că Sciţii aveau ca simbol sfânt locţiitor al zeului războiului, SPADA. Atunci ne va fi mai uşor să excludem alte interpretări ale acestor curioase reprezentări pe monetele regilor din Sciţia Mică.

No. 14 **Met. Br.** **Gr. 1,35** **Mm. 11.00** **Loc. I. ŞERPILOR** **Pub. 1855. UVAROFF.**	**Av.** HERMES cu petasos. Privirea sprea dreapta. Cerc perlat. **Rv.** BAΣI vertical dreapta, de sus în jos. CADUCEUL fără aripi cu baza în jos. KANI vertical stânga, de sus în jos.

— **25 :** In colecţiile din U. R. S. S. ; **26 :** I. V. Leondari, Iaşi.

Găsită pe Insula Şerpilor cu ocazia săpăturilor făcute de expediţia arheologică rusă, impreună cu alte exemplare dela Kanites şi Ailios, moneta a fost publicată după 15 ani, în 1855, de Uvaroff în „Antiquitées", de unde a fost luată de Suţu pentru tabloul său din 1916. Uvaroff nu ne-a dat gramajul, nici nu a determinat-o.

In ultimul timp am primit o înştiinţare şi un desemn dela d. Ion V. Leondari, despre un nou exemplar: o monetă la fel cu aceia a lui Kanites, care are pe Av pe Hermes

D. Leondari indică 11 mm., şi 1,35 gr. Locul de găsire; în jurul Mangaliei, în 1945. Din cauza greutăţii atât de reduse de 1,35 gr., şi a neînţelesei aşezări a legendei pe Rv., va trebui totuşi să-mi fac o uşoară rezervă asupra atribuirei acestei monete, în aşteptarea ocaziei de a o vedea în original. Căci, poate fi vorba tot aşa de bine de un exemplar asemănător al monetelor autonome din Callatis cu numele magistratului ΕΥΚΛ după cum arată desemnul ce mi-a trimis d. Leondari. Am indicat gramajul şi dimensiunea după acest exemplar dela Iaşi, dar ele nu trebue luate în considerare decât după ce vom vedea moneta şi vom confirma atribuirea.

No. 15 **Met. Br.** **Gr. —** **Mm. 10,50** **Loc. CAVARNA** **Pub. 1933— CANARACHE**	**Av.** HERMES cu petasos. Privirea la dreapta. **Rv.** BAΣIΛ vertical dreapta, de sus în jos. CADUCEUL cu aripile în sus, la mijloc. KANI vertical stânga, de sus în jos.

— **27 :** în colecţiile din U. R. S. S.

S'ar putea trece la un loc cu precedenta, dar aripile Kerykeion-ului, care apar aci, şi lipsa lor la celelalte, ne îndreptăţeşte să o înregistrăm, ca variantă.

Pick a publicat-o greşit pentru Tiras, fără text, în Tab. XIII, 7. In studiul meu din 1933 am înregistrat-o cu corectările cuvenite.

Desigur că Pick a luat-o din lotul monetelor găsite de expediţia arheologică rusă din 1839 pe Insula Serpilor, lot aflat în timpul cercetărilor sale la Odesa.

No. 16
Met. Br.
Gr. —
Mm. 15.50
Loc. —
Pub. 1898 —
PICK

Av. HERMES la fel ca pe cea precedenta.
Rv. BAΣIΛE vertical dreapta de sus în jos.
CADUCEUL fără aripi, mijloc.
KANI vertical stânga, de sus în jos.
BAK orizontal, jos, sub Caduceu.

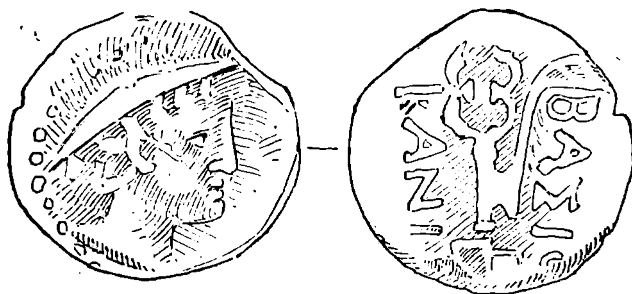
— 28 : In colecţiile din U. R. S. S.

Şi exemplarul acesta l-am găsit greşit în Pick şi l-am pus la punct in 1933. Aceeaşi lipsă de datare şi gramaj. Pentru amândouă însă (15 şi 16) putem lua ca măsură provizorie exemplarul d-lui Leondari, găsit în Mangalia şi, ţinând seamă de dimensiunile fotografiilor reproduse de Pick, îi putem da, cu aproximaţie, 1,25 gr. celei dela nr. 15 şi 1,60 gr. acesteia. Desigur, fără titlu garantat şi numai provizoriu. In cazul când am obţine confirmarea, numai atunci, va trebui să înregistrăm un al patrulea nominal al monetelor scitice, acela de 2 gr.

No. 16 a
Met. Br.
Gr. 6,57
Mm. 21,00
Loc. DOBROGEA
Pub. INEDIT

Av. HERMES cu petasos. Privirea spre dreapta.
Părul ondulat cu bucle căzând pe umeri.
Cerc perlat.
Rv. BAΣI vertical dreapta, de sus în jos.
SPIC de grâu cu tija lungă. mult aplecată spre dreapta,
CADUCEUL fără aripi, mijloc.
KANI vertical stânga, de sus în jos.
IOI în monogramă, orizont., jos. sub Caduceu.

— 29 a : V. Canarache, Bucureşti.

Exemplar cu totul nou. Conservarea perfectă. Stilul arată o uşoară barbarizare în special la Rv. Am primit-o fără indicaţii precise asupra locului de găsire.

Pentru prima oară găsim o monetă pontică — în special scitică — de *nominal mijlociu* cu reprezentarea lui Hermes pe Av. şi Caduceul pe Rv. De obiceiu,

atât la Kanites și la Sariakes cât și la Tomis și Callatis, — regi și localități unde apare Hermes — nu aflăm reprezentarea aceasta decât pe monete din cel mai mic nominal subdivizionar — Modulul cu peste 21 mm., și greutate de peste 7 gr., pune acest nou exemplar în grupa respectivă a monetelor cu Demetra singură, Apollon și Zeus.

Ceeace mai este nou la exemplarul de față, e apariția spicului de grâu culcat lângă Caduceu, în dreapta lui, paralel cu legenda ΒΑΣΙ. De asemeni, monograma magistratului monetar ΠΟ ,sub Caduceu, apare pentru prima oară la monetele cu Hermes.

No. 17	**Av.** HERACLES cu barbă. Privește spre dreapta. Părul scurt. Barba scurtă dar deasă și încârlionțată.
Met. Br.	
Gr. 8,60	
Mm. 20,00	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ) vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. PECENEAGĂ	MĂCIUCA cu vârful în jos, mijloc, dreapta.
Pub. INEDIT	TOLBA cu gura în jos, mijloc, stânga.
	KANITOY vertical stânga, de sus în jos.
	 jos sub măciucă.

— **29** : P. Mușat, Peceneaga.

Stilul indică unele particularități in afară sau alături de arta elenistică: La centru modulul monetar măsoară 4 mm. iar la margini numai 2 mm. Este bombată atât de mult, încât la mijloc dublează grosimea flanului. Buclele literelor din monograma de sub măciucă nu sunt rotunde, ci unghiulare. Cred că, desfășurată, monograma ar da literele ΠΟΛΥ ca și la nr. 7 și 9.

Moneta a fost găsită de P. Mușat, la marginea de Sud a satului Peceneaga.

★

Peceneaga este situată la 12 km NV de Mangalia, în imediata apropiere a satului Accilar, unde am găsit moneta din Tab II, 7. cu Apollon, strugurele și spicul de grâu, dar cu aceeași monogramă ca aici. Dacă luăm în considerare monetele dela nr. 9 și 7, cum și pe aceasta, iată *trei monete cu exact aceeași monogramă, din acelaşi centru de proveniență.*

In această regiune, am constatat un șir întreg de urme cari arată numeroase și mari așezări antice. Săpături organizate n'au fost făcute în această regiune unde *se ridică de jur împrejur* sute de movile funerare, unele izolate, altele apropiate și grupate în număr mare. Ele indică adevărate cimitire în apropierea unor întinse așezări antice, ale căror urme apar la fiecare pas.

Prin continuele arături și împrăștieri totale a ridicăturilor artificiale, movilele dispar în fiecare an tot mai mult. Când se ajunge la nivelul pământului, apar pe neașteptate morminte, obiecte și schelete răscolite de fiarele plugului.

Obiecte de bronz, ceramică și sticlă, inele din toate metalele, fibule, tot felul de podoabe, cătărămi, vase, dar mai ales sute și mii de monete din toate epocile, în special monete ale Pontului Stâng, apar din abondență și fac de joacă co-

pilor. Aci, pe linia Tatlageac — Pervelia — Accilar — Peceneaga — Albeşti şi către Sud până la capul de Vest al lacului Mangalia, trebuie căutată negreşit una sau multe aşezări ale Sciţilor băştinaşi din sec. III în e. n.

No. 18	**Av.** HERACLES cu barbă. Privirea spre dreapta.
Met. Br.	Părul şi barba buclate. In stânga jos.
Gr. 6,50	DEMETRA cu văl în contramarcă.
Mm. 22,00	**Rv.** ΒΑΣΙ(ΛΕ) vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. MANGALIA	MĂCIUCA cu vârful în jos, mijloc.
Pub. 1914 —	KANI vertical stânga, de sus în jos.
NETZHAMMER	Λ-Π nemonogramat, orizontal, jos sub măciucă.

— **30** : V. Canarache, Bucureşti ; **31** : In colecţia Ruszicka, Viena.

Am văzut această monetă in 1931 la Viena, în colecţia moştenitorilor lui Leo Ruszicka.

Proasta ei conservare nu mi-a permis să clasific atunci monograma. Oxidarea continua să distrugă moneta, aşa cum s'a întâmplat la acea epocă şi cu alte monete pontice din colecţia neîngrijită a lui Ruszicka. Desemnul dela 1916 din Tabela lui Suţu arată un Δ şi Π legate jos, pe Rv. Cred că e o greşală şi că de fapt avem pe Λ şi Π aşa cum găsesc pe exemplarul ce mi-a parvenit de curând prin Dr. Burstin. Pe această monetă, identică cu acea a lui Ruszicka, găsesc pe Λ şi pe Π nelegate între ele. Incolo, moneta e întocmai. Aceasta mă face să înregistrez ca unul şi acelaş tip exemplarul cu Λ şi Π legate, şi pe acela în care literele sunt aşa cum se văd la mine, adică Λ şi Π nelegate.

No. 19	**Av.** HERACLES cu barbă. Privirea spre dreapta
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical, dreapta, de sus în jos.
Gr. 7,00	SPIC de grâu, dreapta mijloc.
Mm. 22,80	MĂCIUCĂ stânga, mijloc.
Loc. MANGALIA	KANI, vertical stânga, de sus în jos
Pub. INEDIT	

— **32** : Roşculeţ-Galorno, Bucureşti.

Am văzut în 1945 această monetă la avocatul Roşculeţ din Mangalia. Conservare mijlocie. După spusele proprietarului, a fost găsită in partea de SV a Mangaliei, pe malul drept al lacului, deasupra băilor de pucioasă. Se pare că după aceea — poate din patriotism — d. Roşculeţ a vândut moneta, ca şi exemplarul cu Demetra dela nr. 9, unui italian, care le-a dus în străinătate.

No. 20	**Av.** HERACLES tânăr. Privirea la dreapta.
Met. Br.	Poartă blana Leului nemean.
Gr. 6,80	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta, de sus în jos.
Mm. 23,00	MĂCIUCA cu vârful în jos.
Loc. CALAIGIDERE	TOLBA mijloc dreapta.
Pub. 1933 —	ARCUL mijloc stânga iese din teacă.
CANARACHE	KANI vertical stânga de sus în jos.

— **33** — **34** : V. Canarache, Bucureşti.

Admirabil stil și reprezentare, corespunzătoare epocii lui Alexandru al Macedoniei.

Patină neagră. Convexitatea Av-ului e rezultatul pronunțatului relief al chipului lui Heracles. Rv-ul plat. Marginile ușor și fin teșite. Toate literele lineare, cu capetele globulate.

Măciuca împodobită cu globule. Tăietura din marginea de sus a monetei nu este un defect de frapă și nici un semn ulterior de anulare. Cred că e un alt semn special, făcut la baterea monetei, al cărui sens rămâne să-l deslușim în viitor.

Moneta a fost găsită de mine în 1931 pe dealul din fața morii Tinef din Calaigidere. Al doilea exemplar, foarte prost conservat, dela 4 km. Vest Mangalia, pe locul numit Documaci.

Calaigidere se află situat cam la 20 km. Sud de Mangalia, 19 km. Vest de Sabla și cca 20 km. N. E. de Cavarna.

Pe dealul care domină satul sunt o serie de interesante temelii de zidire greco-romană. Aici, oridecâteori vin ploi mari, apele spală pământul și duc la vale sute și mii de monete. Nu exagerez spunând mii de monete. Copiii și oamenii din sat se întrec în culegerea lor ,apoi le vând. Diferiți învățători perindați prin Calaigidere au plecat de aici cu multe monete.

Personal, am vizitat de câteva ori localitatea și am achiziționat vreo două exemplare scitice și 30 din Tomis și Caliatis, dar n'am dat căutare celor care nu intrau în interesul colecției mele.

Este poate locul să precizez că aici, chiar pe dealul satului Calaigidere, a fost găsită piatra de hotar cuprinsă în C.I.L.III.7589, care precizează granița teritoriului rural al ținutului purtând inscripția:

F (INES) TERR (AE) CALL (ATIANORUM)

Inainte de 1900, veneratul arheolog bulgar Dr. Skorpil dela Varna, făcând importante cercetări în regiune, a executat săpături și la Calaigidere. Rezultatul lucrărilor le avea încă în 1938 bine puse la punct cu desene și măsurători, cu textul pregătit, dar nu știu dacă în ultimul timp au fost date publicității.

Din repetatele mele convorbiri cu Skorpil, la Varna, despre stațiunile greco-romane din Dobrogea, am ajuns la convingerea că la Calaigidere exista o vamă importantă. Numai această ipoteză ar explica imensa cantitate de monete scoase la iveală, și mai ales varietatea lor. Pentru epoca mai timpurie, trebue căutate și aici urme ale așezărilor gospodărești scitice. In orice caz, pentru epoca romană, granița teritoriului rural de Sud al Callatis-ului este de necontestat aici.

Dealul Calaigidere ne-a scos monete dela Filip, Alexandru și Lisimac, autonome grecești și imperiale dela toate orașele Pontului Stâng: Tomis, Istros, Callatis, Dionysopolis, Olbia, Tiras, Odessos, Mesembria, Anchialos, și chiar dela Marcianopolis și Nicopolis, apoi dinari imperiali și bronzuri imperiale romane, o serie nesfârșită de monete bizantine și chiar medievale.

No. 21	**Av.** HERACLES tânăr. Privirea la dreapta.
Met. Br.	Poartă blana Leului nemean. La stânga jos
Gr. 8,20	ROATA istriană cu 4 spiţe în contramarcă.
Mm. 24,00	**Rv.** ΒΑΣΙΛ(Ε) vertical dreapta, de sus în jos.
Loc. MANGALIA	MĂCIUCA cu capul în jos, mijloc, dreapta.
Pub. 1914	TOLBA cu gura în sus, mijloc, stânga.
NETZHAMMER	KANI vertical stânga de sus în jos.

— **35 :** In colecţiile din U. R. S. S.

Din desemnul rămas dela Netzhammer nu putem avea elemente de caracterizare a exemplarului acesta. Pare a fi întocmai ca precedentul, cu excepţia contramărcii, care indică clar roata istriană cu patru spiţe.

S'ar părea că în stânga de sus a Av-ului se poate recunoaşte aceeaşi tăietură ca şi la moneta precedentă, de astă dată mai în interior, nu tocmai la margine. Pe Rv, tăietura ori gaura pătrunde tot deasupra capului subţire al măciucii, cam în acelaş loc ca la nr. 20.

No. 22	**Av.** HERACLES tânăr, cu privirea spre dreapta.
Met. Br.	Blana Leulului nemean îi cade bogat pe umeri.
Gr. 3,00	**Rv.** ΒΑΣ (I) vertical dreapta de sus în jos.
Mm. 15,50	ARCUL cu baza în dreapta, dreapta mijloc.
Loc. CAVARNA	MĂCIUCA cu baza în jos, stânga mijloc.
Pub. 1933 —	KANI vertical stânga, de sus în jos.
CANARACHE	BAK orizontal, jos sub cele două atribute.

— **36 :** V. Canarache, Bucureşti.

Modulul redus, din seria III-a. Are concavitatea aproape complect dispărută, formând un plat pe Rv. A fost găsită în 1927, chiar în incinta portului Cavarna, şi provine cu siguranţă din promontoriul de Sud al portului, de unde, în măsura surpării malului şi marginilor „imensei movile a lui Lisimac", către mare şi către port, atâtea monete preţioase au căzut în apele mării şi apoi au fost aduse de curenţi în apele liniştite ale portului.

No. 23	**Av.** HERACLES la fel cu precedenta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛ(Ε) vertical dreapta, de sus în jos.
Gr. 4,20	MĂCIUCA cu vârful în jos, mijloc.
Mm. 14.80	KA(NI) vertical stânga, de sus în jos.
Loc. C. CALIACRA	
Pub. 1933 —	AN monogramat, orizontal, jos, sub măciucă,
CANARACHE	

— **37 :** V. Canarache, Bucureşti.

Conservare mijlocie.

Am atribuit-o cu greu lui Kanites, din cauză că legenda nu e lizibilă. Numai litera A e valabilă. Din K nu se vede decât jumătatea de jos a piciorului Tocmai această frântură de literă mi-a dat pe K excluzând pe Σ şi astfel am identificat pe Kanites, abandonând pe Sariakes.

No. 24 **Met. Br.** **Gr. 3,10** **Mm. 15,50** **Loc. TEKE-BALCIC** **Pub. 1933 — CANARACHE**	**Av.** DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Poartă bonete şi coroane de lauri **Rv.** ΒΑΣΙ(ΛΕ) vertical dreapta de sus în jos PROTOMELE cailor Dioscuri cu stele în frunte. ΚΑΝΙ vertical stânga de sus în joş.

— **38 :** Dr. Weischirchen, Sibiu.

In 1929 am văzut această monetă in colecţia d-rului Weischirchen din Sibiu. N'am putut lua decât un mulaj slab şi apoi am desenat-o. Posesorul ei m'a lămurit că a cumpărat moneta in vara acelui an, dela Teke, pe valea Batovei, lângă Balcic.

HARASPES

No. 25 **Met. Br.** **Gr. 10,10** **Mm. 23,6** **Loc. CALAIGIDERE** **Pub. 1910— REGLING**	**Av.** DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile ţuguiate. Cunună de lauri. Cerc perlat. **Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta de sus în jos AQVILA cu ciocul spre dreapta, mijloc. FULGERELE sub aquilă, jos. ΧΑΡΑΣΠΟΥ vertical, stângă de sus în jos. ΜΕ monogramat, jos sub fulgere.

— **39—40—41 :** V. Canarache, Bucureşti ; **42 :** Lescovar, Constanţa. **43—44 :** Băcăoanu, Constanţa; **45:** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Sofia.

In total se cunosc din acest tip şapte exemplare. Dela 1910, când Tacchella a publicat moneta, şi până in 1933, când a apărut studiul meu, nu se cunoştea decât un singur exemplar. Graţie cercetării satelor dobrogene in care apar deobicei monete, precum şi colecţiilor particulare, urmărind in chip special monetele scitice, am ajuns să însumăm astăzi un total de şapte monete din Haraspes.

La acest număr se mai adaugă şi exemplarul contramarcat de la nr. 25, publicat recent de Gherasimov.

Deşi la prima vedere poţi avea impresia că toate monetele sunt ieşite din acelaşi tipar, o atentă examinare m'a dus la concluzia că avem de a face cu opt tipare diferite. Acest amănunt este foarte important, pentrucă exclude ipoteza unora dintre cercetători, după care Haraspes ar fi bătut foarte puţine monete. Dacă tiparul ar fi fost la fel, ipoteza putea găsi justificare. Stilul, maniera de lucru şi compoziţia metalului, aceleaşi la toate monetele, arată neîndoios că ele se datoresc aceluiaş gravor. Remarca e valabilă şi pentru monograma magistratului monetar, cu literele M şi E legate intre ele, monogramă care se repetă întocmai pe toate monetele lui Haraspes. Tiparele însă, toate sunt diferite.

Voi aminti că Tacchella a publicat greşit moneta aceasta, citind ΑΔΡΑΣΠΟΥ în loc de ΧΑΡΑΣΠΟΥ. După el, Babelon a făcut aceeaşi greşală, ba chiar una în plus, crezând că Haraspes este un rege al... Siriei. Abea în 1910, M. Regling a publicat in „Corolla Numismatica" un studiu mai complet şi mai exact, eliminând greşelile lui Tacchella şi Babelon, şi inregistrând pentru prima oară corect moneta în chestiune.

No. 25 a	**Av.** DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile țuguiate. Cununi de lauri. Stânga jos sub ureche ZEUS în contramarcă.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ
Gr. —	AQUILA-FULGERE.
Mm.—	ΧΑΡΑΣΠΟΥ.
Loc.—	La fel cu precedenta.
Pub. GHERASIMOV	ME monogramat, jos sub fulgere.

— **46 :** Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Moneta aceasta, pe care n'am avut timp să o plasez la locul ei în Tabela respectivă, ne-a fost adusă la cunoștință tot prin Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare XV, în comunicarea lui Th. Gherasimov, directorul Muzeului din Sofia: „Les monnaies antiques contramarquées de la Moesie et de la Thrace", 1946, nr. 57, Tab 28, care mi-a parvenit abia când studiul de față era sub tipar.

Avem exact acelaș tip ca al monetei lui Haraspes dela nr. 25, cu deosebirea numai a contramărcii depe Av cu figura lui Zeus.

Am inregistrat acest exemplar la un număr separat, ca o variantă, după desemnul lui Gherasimov, tot cu titlu provizoriu, până când vom avea un mulaj și datele necesare asupra monetei dela Sofia.

TANUSA

No. 26	**Av.** DEMETRA și CORE. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Văl și coroane de spice. Cerc perlat. HERMES în contramarcă, jos stânga.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ) vertical dreapta de sus în jos.
Gr. 8,65	2 SPICE de grâu cu tije lungi și frunzulițe.
Mm. 24,50	ΤΑΝΟΥΣΑ vertical dreapta de sus în joș.
Loc. BALCIC	BAK orizontal, jos, sub spice.
Pub. 1916 — SUTU	

— **47 :** In colecțiile din U. R. S. S., **48 :** Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria. Varna.

Stilul frumos. Convexă, cu marginile teșit tăiate. Am reprodus-o după copia fotografică din Tab I, 9 a lui Suțu, care arată o perfectă conservare.

A fost găsită în 1916 lângă Balcic, împreună cu alte două monete scitice, un Kanites și un Sariakes.

Al doilea exemplar, cel dela Varna, a fost găsit pe apa Batovei (Zyras), la Teke, între Balcic și Varna.

AKROSAS

No. 27	**Av.** ZEUS cu privirea spre dreapta. Părul buclat. Coroană de lauri. Barbă scurtă.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta de sus în jos.
Gr. —	CORNUL ABONDENTEI cu vârful în jos,
Mm. 17,00	întors spre dreapta, la mijloc.
Loc. MANGALIA	ΑΚΡΟΣ(Α) vertical stânga de sus în jos.
Pub. 1910 TACCHELLA	AN orizontal, jos, sub corn.

— **49 :** Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

A fost găsită la Mangalia şi publicată în 1910 de Tacchella, după care Suţu a luat-o în desemn, pentru tabela lui din 1916.

No. 28	**Av.** DEMETRA şi CORE. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Văl şi coroane din spice de grâu.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ(ΩΣ) vertical dreapta de sus în jos.
Gr. 6,40	2 SPICE de grâu cu tije şi frunzuliţe, mijloc.
Mm. 21,00	ΑΚΡΟΣΑ vertical stânga de sus în jos.
Loc. C. CALIACRA	ΕΥ orizontal, jos, sub spice.
Pub. SEVEREANU	

— **50 :** Colecţia Severeanu, Bucureşti.

Remarca de seamă ce trebuie făcută la această monetă este perfecta asemănare a stilului şi atitudinii Demetrei şi Corei cu aceiea depe moneta lui Kanites dela nr. 9, unde avem pe Demetra singură, fără Core. Apoi, trebuie remarcată şi sigla ΕΥ care apare pentru prima oară pe monetele regilor sciţi.

No. 29	**Av.** DEMETRA şi CORE. La fel cu precedenta, plus cerc perlat.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta de sus în jos.
Gr. 7,80	2 SPICE de grâu cu tije şi frunzuliţe mijloc.
Mm. 24,30	ΑΚΡΟΣΑ vertical, stânga de sus în jos.
Loc. GHIAUR-SUIUCIUC	ΑΝΔΡ orizontal, jos sub spice.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **51 :** V. Canarache, Bucureşti.

Foarte ridicate în relief figurile depe aversul convex. Stilul şi conservarea perfecte. Toate literele legendei şi ale siglei au extremităţii lineare globulate.

Cele patru litere ale siglei strâns legate între ele la capetele de jos ale liniilor.

Este cazul poate să amintesc aici părerea unor cercetători după care numele regelui Akrosas, aşa cum ne apare pe toate monetele ΑΚΡΟΣΑ ar fi o prescurtare a lui ΑΚΡΟΣΑΝΔΡΟΥ, aşa, cum îl găsim prescurtat pe ΚΑΝΙΤΟΥ în ΚΑΝΙ. Ceeace noi considerăm ca nume al magistratului monetar în adaosul orizontal de jos, sub ΑΝ-ΑΝΔΡ ori ΑΝΔΡΕ ar fi deci pur şi simplu partea finală a numelui ΑΚΡΟΣΑΝΔΡΟΥ. Nu sunt de acord, şi iată dece:

1) Literele care formează pe ΑΚΡΟΣΑ, plasate separat în stânga, nu sunt niciodată legate între ele;

2) Literele de jos, orizontale, formând pe ΑΝ-ΑΝΔΡ ori ΑΝΔΡΕ sunt totdeauna strâns legate între ele.

3) Apoi, mărimea literelor din prima şi a doua parte nu este niciodată egală;

4) Dacă ar fi cum spun ceilălţi, atunci unde este Ο şi Υ ca să formeze finalul ΑΝΔΡΟΥ.

5) Iar în cazul când s'ar admite, prin extraordinar, părerea lor, aş mai întreba: este posibil ca ΑΚΡΟΣΑ unit cu ΑΝΔΡ să dea ΑΚΡΟΣΑΑΝΔΡΟΥ fără să intervie doi de A la mijloc? Iar cu doi de A la mijloc, numele apare în greceşte ca o imposibilitate.

Deci, trebue să admitem pe ΑΚΡΟΣΑ ca nume al regelui şi pe ΑΝΔΡΕ.. ca magistrat.

No. 30	**Av.** DEMETRA şi CORE. La fel ca precedentele.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta de sus în jos.
Gr. 7,90	2 SPICE de grâu cu tije şi frunzulițe, mijloc.
Mm. 22,00	ΑΚΡΟΣΑ vertical, stânga, de sus în jos.
Loc. Gh IAUR-SUIUCIUC	ΑΝΔΡ Ε monogramat orizontal, jos sub spice.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **52** — **53 :** V. Canarache, **54 :** Colecția Severeanu, Bucureşti.

Toate literele siglei legate între ele, ca şi la precedenta. Numai litera E, literă nouă față de nr. 29, desfăcută vizibil de restul inscripției ΑΝΔΡ. Remarcabilă apariția acestui E izolat la sfârşitul lui ΑΝΔΡ fără a fi precedat de spațiu gol rezervat unei alte litere. Nu putem avea aşa dar, în nici un caz pe ΑΝΔΡΟΥ, ceeace este concludent pentru cele spuse la explicarea monetei anterioare.

No. 31	**Av.** DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile țuguiate împodobite cu cununi de lauri. Plete ondulate. Cerc perlat.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical, dreapta de sus în jos.
Gr. 8,85	PROTOMA unui singur cal Dioscur cu stea în frunte, mijloc.
Mm. 23,00	ΑΚΡΟΣΑ vertical stânga de sus în jos.
Loc. C. CALIACRA	ΑΝΔΡ, Ε monogramat, orizontal, jos sub cal.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **55 :** V. Canarache, Bucureşti.

Stil superb, execuție şi conservare admirabilă. Patină verde. Toate literele inscripției, globulate. Steaua din fruntea calului foarte mare. Am găsit această monetă chiar pe promontoriul dela Capul Caliacra.

No. 32	**Av.** DIOSCURII la fel ca precedenta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta, de sus în jos.
Gr. 9,70	2 PROTOME de cal cu stele în frunte, mijloc.
Mm. 27,00	ΑΚ(ΡΟΣΑ) vertical stânga, de sus în jos.
Loc. CALAIGIDERE	ΑΝΔΡ monogramat, orizontal, jos sub cai.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **56 :** Bucureşti.

Patină verde. Flanul foarte întins. Găsită la Calaigidere. Prezentată la expoziția din 1933, această monetă a dispărut din colecția mea odată cu un exemplar din Kanites.

AILIOS

No. 33 **Met. Br.** **Gr. 8,20** **Mm. 23,75** **Loc. MANGALIA** **Pub. 1940 —** **AL. ST. GEORGES**	**Av.** DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile mult țuguiate. Coroane din foi de lauri. Cerc perlat. **Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos. 2 PROTOME ale cailor. Dioscuri, mijloc. ΑΙΛΙΟΣ vertical stânga, de sus în jos. ΤΚ monogramat, orizontal, jos sub protome.

— **57** : Muzeul de antichități, București ; **58** : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia ; **59** : Cab. Gotha.

Moneta aceasta, aflată azi în Muzeul de Antichități din București, a fost adusă la cunoștința noastră de St. Georges, în ședința publică a Soc. Numismatice Române, în 1945. Greutatea 8,20 g., diametrul 23,75 mm. A fost găsită la Mangalia. A publicat-o în Cercetări Numismatice Române 1940.

După această comunicare, Th. Gherasimov a publicat în „Studia H. P. Serdicensia I, XXXVIII", Sofia cu toate formele de rigoare, câteva exemplare din Ailios, între care și pe cel de față, grupând așa dar trei exemplare din Ailios cu monograma T.K.; cel dela București, cel dela Sofia cu 8,66 gr. și 22 mm. și al treilea la Gotha, cu 22 mm și 6,57 g., găsit la Aquae Calidae, pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

No. 34 **Met. Br.** **Gr. 10,12** **Mm. 24.00** **Loc. SABLA** **Pub. 1945 —** **GHERASIMOV**	**Av.** DIOSCURII. La fel cu precedenta. **Rv.** ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos. 2 PROTOME ale cailor Dioscuri, mijloc. ΑΙΛΙΟΣ vertical ştânga de sus în jos. ΤΑΕ orizontal, jos, sub protome.

— **60** : Academia R. P. R. București.

Preotul Tițev, dela Sabla, a trimis în 1932 d-lui Moisil, pentru Academie, această interesantă monetă, găsită în localitate, în ruinile depe malul mării, spre Surtuchioi.

Din cauza ruginii și a neclarității literelor, moneta a fost înregistrată la Cabinetul Numismatic sub nr. 20374, ca fiind a lui Akrosas și publicată astfel în C. A. N. 1936, XII. Revizuită mai târziu de Gherasimov, (după apariția tipului similar al lui Al. St. Georges, care a ușurat determinarea prin analogie), a fost definitiv clasată ca ΑΙΛΙΟΣ cu sigla ΤΑΕ în aceeași „Studia H. P. Serdicensia" I. M. C. M. XXXVIII.

No. 35	**Av.** HELIOS capul în față, aplecat puțin în jos. Nu se văd bucle. Are mai puține raze ca la exemplarul următor.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛΕ sus orizontal.
Gr. —	2 ROZETE la mijloc.
Mm.—	TOM monogramat, în st. rozetelor, mijloc.
Loc. BULGARIA	ΑΙΛΙΟΣ, orizontal, mijloc.
Pub. GHERASSI-MOV	

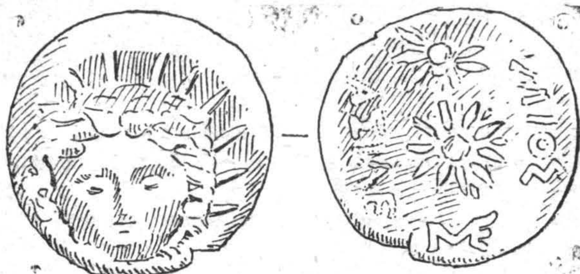
— **61** : In colecțiile din U. R. S. S. ; **62** : In colecțiile din R. P. Bulgaria.

Am înregistrat determinarea după Oresnihov și Uvaroff, pentru exemplarul din Insula Șerpilor, urmată de aceeaș pentru exemplarul din Bulgaria, publicat de Gherasimov. Eu nu am văzut niciunul din ele decât din reproduceri, astfel că — până la altă probă — trebue de menținut sigla TOM la locul indicat, deși ași fi de părere că e posibil să avem deaface cu aceeaș monetă în care se citește ME în loc de TOM. Totuși, nu-i pot da decât locul cuvenit, aparte, după indicațiile celor ce au publicat moneta respectivă.

Mo. 35 a.	**Av.** HELIOS capul în față. Părul buclat cade pe umeri. Raze de jur împrejur.
Met. Br.	**Rv.** ΑΙΛΙΟΣ dreapta, de sus în jos.
Gr. 3,80	2 ROZETE mari, una sub alta, mijloc.
Mm. 17,00	ΒΑΣΙΛΕ stânga de sus în jos.
Loc. CAVARNA	ME monogramat, jos, sub rozete.
Pub. INEDIT	

— **63** : V. Canarache, București.

Exemplarul acesta, într'o excepțional de bună conservare, a intrat în colecție după ce Gherasimov a publicat la Sofia, exemplarul precedent asemănător acelui a

găsit în Insula Șerpilor de expediția rusă dela jumătatea secolului trecut. Moneta mea este diferită de acea dela Moscova și a lui Gherasimov prin prezența mo-

nogramei M şi E legate, la fel cu monograma depe modulul mare Haraspes cu Dioscurii. In plus — legenda este inversat plasată, adică, sus vertical ΑΙΛΙΟΣ şi jos, în aceeaş poziţie ΒΑΣΙΛΕ — curiozitate pe care o întâlnim pentru prima dată la monetele scitice, ceeace ne dă posibilitatea înregistrării unui amănunt în plus pentru o manieră particulară greco-scită locală în arta monetară locală.

SARIAKES

No. 36	**Av.** HERACLES bătrân, cu barbă, privind spre dreapta.
Met. Br.	Probabilă contramarcă nedesluşită.
Gr. 3,10	**Rv.** ΒΑΣΙ(ΛΕ) vertical, dreapta, de sus în jos.
Mm. 16,00	TOLBA la mijloc.
Loc. CAVARNA	ΣΑΡΙ(Α) vertical, stânga, de sus în jos.
Pub. 1933 — CANARACHE	

— **64 :** V. Canarache, Bucureşti ; **65 :** In colecţiile din U. R. S. S.

Stilul aproape barbar. Gura lui Heracles întredeschisă. Frapa slabă. Relieful foarte redus. Curioasă este urma unei contramărci pe Av, deasupra nasului, şi alta la locul obişnuit, peste ureche. Tipul acestor contramărci, compuse din două forme egale şi alăturate, formează un fel de inimă. Cred că nu e vorba de o contramarcă propriu-zisă, ci de un semn oarecare al maestrului monetar, pus aici fără sens.

Pick a publicat greşit şi această monetă în Tabela sa din 1898 pentru Tiras.

După ce un exemplar similar a intrat în colecţia mea, am publicat-o just şi cu toate formele, în studiul din 1933.

No. 37	**Av.** APOLLON laureat, cu privirea la dreapta.
Met. Ar.	**Rv.** Β(ΑΣΙΛ)ΕΩΣ vertical, drepta de sus în jos.
Gr. 3,66	SPIC de grâu cu tije şi frunzuliţe, mijloc, dr.
Mm. 19,00	MĂCIUCA cu baza în jos, mijloc.
Loc. MANGALIA	TOLBA cu arcul şi săgeţile, mijloc stânga.
Pub. —	ΣΑΡΙΑΚΟ(Υ) vertical stânga, de sus în jos.
FL. CONDURACHI	ΜΡ monogramat, jos sub spic şi măciucă.

— **66 :** Academia R. P. R., Bucureşti.

Este pentru prima oară că aflăm la monetele regilor sciţi din Pontul Stâng o drahmă de argint. Moneta a fost găsită în 1940 lângă Mangalia, şi posesorul ei, Ionaşcu, a trimis-o Academiei R. P. R.

Admirabil stil al epocii alexandrine, moneta aceasta aduce mai multe elemente esenţiale pentru studiul nostru:

1. Numele lui Sarias apare aici pentru prima oară la genetiv ca ΣΑΡΙΑΚΟΥ ceeace ne îndreptăţeşte să credem că ar trebui să-l numim Sariakes, nu Sarias, cum a fost obişnuit până acum;

2. Avem oare deaface într'adevăr cu o drahmă, prima drahmă scitică la noi? Intrebarea stârneşte multă emoţie şi oarecare îngrijorare, deoarece:

a) Drahma nu corespunde unei drahme adevărate din sistemul atic, cel mai răspândit în monetăria acestei epoci. In loc de 4,379 g. cu toleranţa obişnuită în plus ori în minus, la drahma lui Sariakes al nostru găsim numai 3,66 gr. Nu este posibilă o lipsă atât de mare la argint, cu atât mai mult cu cât exemplarul este neuzat, neredus prin oxidare ori frapă neregulată. Avem în faţă un exemplar aproape „a fleurs de coins". Dacă socotim obolul la 0,730 g, constatăm că drahma noastră conţine numai cinci oboli în loc de şase. Nu ştiu dacă nu am putea-o numi Pentobol, ca pe un nominal specific local, aflându-ne astfel în circultul unui nou sistem monetar introdus în Sciţia Mică, odată cu schimbările provocate de ofensiva lui Alexandru, în această regiune.

b) Metalul nu este un argint superior, ca la drahmele contemporane, ci are un aliaj a cărui compoziţie ar putea explica diferenţa de greutate;

c) Diferenţa de o şesime din greutatea normală ar mai putea fi justificată şi prin aceea că monetarii regilor sciţi, nebătând monetă cu caracter general de circulaţie, nu dădeau importanţă prea mare greutăţii, căci nu li se cerea nicăeri garanţie;

3. Curioasă este şi apariţia împreună a tuturor atributelor lui Heracles: Măciuca, Tolba cu Arcul şi Săgeţile, alături de Spic, pe Rv-ul unei monete în al cărui Av găsim pe Apollon nu pe Heracles;

4. Asemănarea atât de izbitoare a acestei monete cu drahma lui Alexandru şi cu acelea ale Callatiei, mai ales în privinţa Rv-ului, care este aproape identic.

5. Monograma magistratului ΠΥΡ aci la fel ca şi pe celelalte două monete de bronz ale lui Sariakes, este de luat în considerare, atunci când se vor trage concluzii generale.

6. Cel mai important aport pe care ni-l aduce această descoperire este că Pentobolul lui Sariakes fixează încă odată epoca monetelor regilor sciţi: începutul celui de al treilea secol înaintea erei noastre.

No. 38 **Met. Br.** **Gr.** — **Mm. 17,00** **Loc.** — **Pub. 1933** **CANARACHE**	**Av.** APOLLON. Privirea spre dreapta. **Rv.** ΒΔΣΙΛΕ vertical, dreapta de sus în jos. TRIPODIUL cu baza în jos, mijloc. ΣΑΡ(ΙΑ) vertical stânga, de sus în jos. AN monogramat, jos, sub Tripodiu.

— **67 :** In colecţiile din U R. S. S

Găsită tot în Tabela lui Pick, pentru Tiras, fără nicio altă lămurire. Nici provenienţa nu ne este indicată. Ca şi pe celelalte exemplare aflate în aceeaşi situaţie neclară pentru Pick la 1898, cred că monetele acestea el le-a văzut la Odesa şi că făceau parte din numeroasele monete aduse depe Insula Şerpilor în 1839. E o simplă supoziţie, care nu ne dă dreptul la o datare.

No. 39 **Met. Br.** **Gr. —** **Mm. 20,08** **Loc. —** **Pub. 1912** **MUŞMOV**	**Av.** DEMETRA cu privirea spre dreapta. Poartă văl lung, de sub care ies pe frunte cunune de spice. **Rv.** ΒΑΣΙΛ(Ε) vertical, dreapta, de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije şi frunzuliţe, mijloc. ΣΑΡΙΑ, vertical, stânga, de sus în jos.

— **68 :** Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Varna.

Despre această monetă, Muşmov — din al cărui catalog am luat-o — nu ne dă nicio dată, astfel că nu putem înregistra gramajul şi locul de găsire. N'am avut prilejul s'o văd la Muzeul din Varna, unde aşi fi putut afla ceva date asupra ei.

Acum câţiva ani, mi s'a adus o monetă similară, găsită în 1938, la Surtuchiol, lângă Capul Caliacra. In felul acesta, deşi este o deosebire prin apariţia unei monograme, vom găsi date mai exacte la următoarea.

No. 40 **Met. Br.** **Gr. 5,10** **Mm. 20,00** **Loc. SURTUCHIOI** **Pub. INEDIT**	**Av.** DEMETRA întocmai ca la precedenta. **Rv.** ΒΑ(ΣΙΛΕ) vertical, dreapta de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije şi frunze, mijloc. ΣΑΡΙΑ vertical, stânga de sus în jos. [monogramă] monogramat, jos, sub spice.

— **69 :** V. Canarache, Bucureşti.

Patină gris. Stil de valoare mijlocie. Marginile nu sunt teşit tăiate, ca la celelalte. In schimb, sunt frumos şi regulat crestate, formând dantelarea caracteristică dinarilor republicani târzii.

O excepţională asemănare ca tip, şi mai ales ca stil, cu unele monete nepublicate încă din colecţia mea, ale autonomului Dionysopolis.

Exemplarul acesta a fost găsit în 1939 lângă Capul Caliacra, în satul Surtuchioi de pe malul mării, in regiunea peşterilor aşa zişilor troglodiţi, loc în a cărui apropiere s'au aflat şi alte monete ale regilor sciţi.

No. 41 **Met. Br.** **Gr. 4,70** **Mm. 17,00** **Loc. BALCIC** **Pub. 1933 — CANARACHE**	**Av.** HERA cu privirea la dreapta. Cerc perlat. **Rv.** ΒΑΣΙΛ(Ε) vertical, dreapta, de sus în jos. SPIC de grâu cu tije şi frunze, mij. dreapta. MACIUCA cu baza în jos, mijloc stânga. ΣΑΡΙΑ vertical stânga, de sus în jos. ΠΡ monogramat, sus, stânga peste măciucă.

70 : V. Canarache, Bucureşti.

Av-ul rău conservat. Rv-ul foarte bine. A fost găsită pe drumul Cavarnei, imediat lângă Balcic.

No. 42	**Av.** HERA cu privirea la dreapta. Părul legat cu Panglică. Cerc perlat.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙΛ(Ε) vertical dreapta de sus în jos.
Gr. 3,90	MĂCIUCĂ cu vârful în jos, mijloc, dreapta.
Mm. 16,10	SPIC de grâu cu tije şi frunze mijloc, stânga.
Loc. CALAIGIDERE	ΠΥΡ monogramat, sus, dreapta, peste măciucă.
Pub. 1933 CANARACHE	

— **71** : In colecţile din U. R. S. S. ; **72** : Muzeul de antichităţi al R. P. Bulgaria, Varna ; **73** : Direcţiunea Şcoalei Primare Balcic ; **74** : V. Canarache. Bucureşti.

De fapt, această monetă este o uşoară variantă a celei dela nr. 41. Deosebirea e la Rv : într'una spicul e în stânga şi măciuca în dreapta, iar la cealaltă invers. Asemenea, monograma odată e sus în dreapta, altădată sus în stânga.

Muşmov, care a publicat-o in catalogul său sub nr. 5806, n'a dat, ca deobicei, niciun amănunt. Ulterior, găsindu-se alte trei exemplare, am putut preciza gramajul şi locurile de găsire : două la Balcic şi una la Calaigidere. Ceeace interesează mai mult la aceste două exemplare. este monograma, exact aceeaşi, ca litere şi formă de aşezare a literelor în monogramă, ca în unicatul de argint al lui Sariakes, dela nr. 37. Desfăşurarea monogramei ne dă pe acelaşi ΠΥΡ, care nu poate fi decât numele magistratului, fapt care confirmă că aceste două tipuri de bronz sunt contemporane cu nr. 37, adică la inceputul secolului III.

In altă ordine de idei, trebue să atrag atenţia că eu am văzut măciucă, şi nu faclă stinsă, aşa cum descrie Muşmov. Rămân la măciucă, cu atât mai mult cu cât exemplarele bine conservate ce am avut în mână exclud orice posibilitate de a vedea o faclă.

No. 43	**Av.** HERMES cu Petasos. Figură îmbătrânită cu privirea la dreapta.
Met. Br.	**Rv.** ΒΑΣΙ (ΛΕ)vertical, dreapta, de sus în jos.
Gr. —	CADUCEUL fără aripi, la mijloc.
Mm. 14,00	ΣΑΡΙ(Α) vertical stânga, de sus în jos.
Loc. —	
Pub. —	

— **75** : In colecţiile din U. R. S. S.

Greşit publicată de Şuţu în Tab. la nr. 16 cu Rv-ul exemplarului dela nr. 17.

SEMNELE MAGISTRAȚILOR DEPE 33 MONETE SCITICE

No. crt.	SEMNUL MAGISTRATULUI	MONOGRAMAT	DESFĂȘURAT	KANITES	HARASPES	TANUSA	AKROSAS	AILIOS	SARIAKES	TOTAL
1	AΠ = AΠο	●		1						1
2	APIΣ		●	1						1
3	AN = AN	●	●	2			1		1	4
4	ANΔP = ANΔP	●					2			2
5	ANΔPE = ANΔPE	●					2			2
6	BAK		●	5		1				6
7	BIΞΩ		●	2						2
8	EY		●				1			1
9	ME = ME	●			2			1		3
10	ΠοΛΥ		●	1						1
11	ΠοΛ = ΠοΛ	●		3						3
12	Πο = Πο	●							1	1
13	ΠΥΡ = ΠΥΡ	●							3	3
14	TAE		●					1		1
15	KT = KT	●						1		1
16	TOM = TOM	●						1		1
		10	8	15	2	1	6	4	5	33

Semne identice sau apropiate la orașele vecine regatului scit

Nr. crt.	SEMNUL	MONOGRAMAT	DESFĂȘURAT	ODESSOS	DIONYSOPOLIS	CALLATIS	TOMIS	ISTROS	TOTAL
1	AN		●					●	1
2	AΠοΛ		●			●	●		2
3	APIΣ		●					●	1
4	EY		●			●			1
5	ME	●					●		1
6	MENE		●				●		1
7	Πο		●			●			1
8	ΠοΛΥΙ		●			●			1
9	ΠΥΡΙοΥ		●			●			1
10	ΠοCEI		●				●		1

LOCALITĂȚILE UNDE AU FOST GĂSITE MONETELE REGILOR SCIȚI

Nr. crt.	LOCALITATEA	PUBLICAT	INEDIT	KANITES	HARASPES	TANUSA	AKROSAS	AILIOS	SARIAKES	TOTAL
1	MANGALIA . .	7	3	6	1	—	1	1	1	10
2	TATLAGEAC .	1	—	1	—	—	—	—	—	1
3	ACCILAR . . .	—	1	1	—	—	—	—	—	1
4	PECENEAGA .	1	1	2	—	—	—	—	—	2
5	CARAHARMAN	2	—	—	2	—	—	—	—	2
6	SILISTRA . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	1
7	CALAIGIDERE .	3	—	1	1	—	—	—	1	3
8	SABLA	1	2	2	—	—	—	1	—	3
9	SURTUCHIOI .	—	1	—	—	—	—	—	1	1
10	CAP CALIACRA	2	1	1	—	—	2	—	—	3
11	GHIAURSUIU-CIUC	3	—	1	—	—	2	—	—	3
12	CAVARNA . . .	3	1	2	—	—	—	1	1	4
13	BALCIC	4	—	2	—	1	—	1	—	4
14	TEKE	3	—	3	—	—	—	—	—	3
15	AQVAE CALIDAE	1	—	—	—	—	—	1	—	1
16	LEVKH	2	—	1	—	—	—	1	—	2
17	NECUNOSCUT .	4	—	1	1	—	—	—	2	4
	TOTAL . .	38	10	25	5	1	5	6	6	48

TABLOU COMPARATIV ASUPRA REPREZENTĂRILOR DEPE MONETELE SCITICE ŞI DEPE ACELEA ALE ORAŞELOR VECINE *)

Nr. crt.	REPREZENTAREA PE MONETELE SCITICE	Av.	Rv.	C. m.	ODESSOS	DIONYSOPOLIS	CALLATIS	TOMIS	ISTROS
1	ZEUS	●	●	●	●	●		●	
2	APOLLON	●			●		●	●	●
3	DEMETRA	●	●	●	●	●	●	●	●
4	DEMETRA şi CORE	●			●				
5	HERMES cu . . .	●		●	●		●	●	●
6	HERMES fără . . .	●			●		●	●	
7	HERACLES barbă .	●	●	●			●	●	
8	HERACLES tânăr .	●			●		●	●	
9	DIOSCURII	●	●		●		●	●	●
10	HELIOS	●							●
11	HERA								
12	ROATA cu 4 spiţe .		●	●				●	●
13	AQVILA		●					●	
14	FULGERELE . . .		●					●	
15	PROTOME cai . .		●					●	
16	STELE		●	●	●		●	●	
17	TOLBA		●		●		●		
18	ARCUL		●		●		●		
19	MACIUCA . . .		●		●		●	●	
20	TRIPODIUL		●				●	●	
21	FACLIA	●	●		●	●	●	●	
22	CORNUL ABOND .	●	●		●			●	
23	SPIC GRAU . . .	●	●	●	●	●	●	●	●
24	CIORCHINE . . .		●	●	●	●	●	●	
25	CADUCEU cu . . .	●	●		●			●	
26	CADUCEU fără . .	●	●				●	●	
	TOTAL . .	15	19	8	17	5	16	21	7

*) Am comparat numai cu monetele autonome ale oraşelor respective din primele două perioade şi nu am luat în considerare epoca imperială romană.

TOTALIZAREA REPREZENTĂRILOR DE PE Av., Rv., ȘI DEPE CONTRAMĂRCILE A 48 MONETE SCITICE

Nr. crt.	REPREZENTĂRILE	KANITES TIP	KANITES C M	HARASPES TIP	HARASPES C-M	TANUSA TIP	TANUSA C-M	AKROSAS TIP	AKROSAS C-M	AILIOS TIP	AILIOS C-M	SARIAKES TIP	SARIAKES C-M	TOTALUL TIP	TOTALUL C-M
	Av.														
1	ZEUS	5	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	6	2
2	APOLLON . . .	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	5	—
3	DEMETRA . .	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4	3
4	DEMETRA-Core	6	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	10	—
5	HERMES . . .	3	2	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	4	3
6	HERACLES-barbă	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4	2
7	HERACLES-tânăr	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
8	DIOSCURII . .	1	—	2	—	—	—	2	—	2	—	—	—	7	—
9	HELIOS	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
10	HERA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
11	ROATA	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	TOTAL . .	27	9	2	1	1	1	6	—	4	—	8	—	48	11
	Rv.														
1	AQVILA	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
2	FULGERELE . .	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
3	PROTOME cai .	1	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	5	—
4	STELE	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
5	TOLBA	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	6	—
6	ARCUL	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
7	MĂCIUCA . .	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	11	—
8	SPADĂ	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
9	TRIPODIUL . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
10	FACLĂ	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
11	CORNUL ABON.	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
12	SPIC DE GRÂU .	11	—	—	—	1	—	3	—	—	—	5	—	20	—
13	CIORCHINE . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
14	CADUCEU cu .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—
15	CADUCEU fără .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
	TOTAL . .	45	—	4	—	1	—	6	—	4	—	13	—	73	—

Tab. I

KANITES

TIPUL I — ZEVS

—1—

—2—

—3—

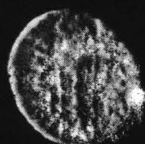

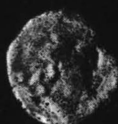

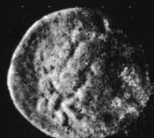
—4—

TIPUL II — APOLLON

5

6

7

TIPUL III — DEMETRA

8

9

TIPUL IV — DEMETRA și CORE

10

11

12

13

Tab. IV

TIPUL V — HERMES

14

15

16

TIPUL VI — HERACLES BĂTRÂN

17

18

Tab. V

TIPUL VII — HERACLES TÂNĂR

20

21

22

23

TIPUL VIII — DIOSCURII

24

Tab. VI

HARASPES

TIPUL I/IX — DIOSCURII

— 25 —

TANUSA

TIPUL I/X — DEMETRA și CORE

— 26 —

AKROSAS

TIPUL I/XI — ZEVS

— 27 —

TIPUL II/XII — DEMETRA și CORE

— 28 —

Tab. VII

— 29 —

TIPUL III/XIII — DIOSCURII

— 31 —

AILIOS

TIPUL I/XIV — DIOSCURII

— 33 —

— 34 —

TIPUL II/XV — HELIOS

— 35 —

Tab. VIII

SARIAKES

TIPUL I — HERACLES

36

TIPUL II — APOLLON

38

37

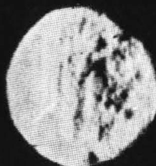

TIPUL III — DEMETRA

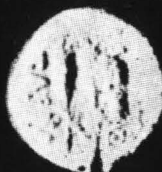

39

40

TIPUL IV — HERA

41

42

TIPUL V — HERMES

43

O FORMĂ PARTICULARĂ A CULTULUI IMPERIAL LA ATENA: CULTUL LUI DRUSUS

de Prof. EM. CONDURACHI

Ca şi celelalte oraşe greceşti, Atena a adoptat şi ea cultul imperial, care traducea acea tendinţă de unificare economică, politică şi religioasă, caracteristică primelor veacuri ale imperiului. Inscripţii şi texte dovedesc mai mult decât o singură dată chiar faptul că, departe de a aştepta întotdeauna din partea oraşelor greceşti din Asia Mică semnele acestei veneraţii, prin care clasa suprapusă greacă îşi manifesta sentimentele de adulaţie faţă de noul stăpân, Atena s'a grăbit chiar să dea ea însăşi exemplu. Smyrna şi Alabanda din Caria ridicaseră, în 195 şi 170 [1]), câte un templu Zeiţei Roma; Atena adoptă şi ea acest cult, al cărui preot se intitulează ἱερεὺς Δήμου καὶ Χαρίτων καὶ Ῥώμης [2]). Clasa suprapusă a Chalcidienilor păstra o amintire fidelă lui Flamininus căruia, după spusele lui Plutarh, îi dedicaseră un templu alături de Apollon şi de Heracle [3]); Atenienii căutaseră şi ei să-şi câştige sufragiile lui Marcus Antonius, proclamat în iarna 39/38 î. e. n. „noul Dionysos" [4]). Dacă supuşii greci, beneficiari ai „ordinei romane" din Asia şi din Bithynia primiseră, în anul 29, dreptul de a ridica, la Pergam şi la Nicomedia, câte un templu dedicat cultului Romei şi lui Augustus [5]), Atenienii ridicară şi ei, încă din vremea domniei lui Augustus, un templu dedicat capitalei şi fondatorului imperiului [6]). Câţiva ani mai înainte, în 27, se ridicase, templul din Epidaur [7]).

---

[1]) Tacit, ***Ann.,*** IV 56. Cf. Hirschfeld, ***Sitzber. Berl. Ak.,*** 1888 p. 835 sq.; Titu Liviu, XLIII 6,5.

[2]) C. I. A. III 265.

[3]) Plutarh, ***Flamininus.*** 16.

[4]) Athenaios, IV 148, b-c. Cf. C. I. L. II 482, l. 22. V. Gardthausen, ***Augustus und seine Zeit,*** I 234, 428.

[5]) Dion LI, 20, 7; Tacit, ***Ann.*** IV 37, 55.

[6]) C. I. A. III 63, 334, Cf. G. A. Snijder în ***Med. Nederl. Hist. Inst.,*** III 1923, p. 73—112 şi în ***Rev. Arch.,*** 1924, I, p. 223—257.

[7]) I. G. IV 1431. Cf. H. Heinen, în ***Klio*** XI 2, 1911, p. 157.

Incepând cu această vreme, inscripţiile attice dovedesc progresele făcute de cultul imperial, proslăvit de populaţia înstărită din vechea capitală a Helladei: cultul lui Iulius Caesar şi al lui Augustus [1]), pentru care se ridică nu numai templul de lângă Erechteion, dar şi două alte sanctuarii, unul la Eleusis [2]), al doilea la Salamina [3]); cultul „casei divine" sau a membrilor familiei imperiale, dintre care trebue să amintim în primul rând numele Liviei [4]). Inscripţiile din epoca lui Tiberius confirmă odată mai mult rezistenţa sa faţă de cultul dedicat propriei sale persoane: la Atena există un preot „al lui Tiberius", dar împăratul nu este θεός, ci numai καῖσαρ σεβαστός [5]).

Nu scrim totuşi aceste rânduri pentru a reconstitui încăodată istoria cultului imperial la Atena. Au făcut-o alţii înaintea noastră [6]). Credem interesant să stăruim asupra unui aspect particular al acestui cult imperial. Intr'adevăr, printre documentele attice din epoca romană care ni s'au păstrat, există un număr de inscripţii care amintesc, cu o tenacitate care a atras deja atenţia unor istorici, cultul unui membru al familiei lui Augustus, a cărui memorie pare să fi fost cultivată cu grije în tot cursul secolului I al e. n. Este vorba de cultul lui Drusus, căruia textele nu uită niciodată să-i amintească titlul de „consul", ἱερεὺς Δρούσου ὑπάτου.

S'a observat mai de mult că acest titlu însoţea în texte, liste de arhonţi, cataloage de efebi, decrete sau dedicaţii, numele arhontelui eponym al Athenei [7]). Intâmplare sau regulă generală? Cu ajutorul unei inscripţii inedite, publicată acum vre'o treizeci de ani, problema aceasta a fost rezolvată [8]). Ea a dovedit fără putinţă de îndoială că sacerdoţiul cultului lui Drusus era legat de arhontatul Atenei şi că era deci anual. E vorba de dedicaţia unei statui în cinstea lui L. Flavius Flammas, strateg al oraşului. Intr'un alt fragment de inscripţie completând o inscripţie attică (I G III 683), L. Flavius Flammas, de data aceasta arhonte eponym al Atenei, poartă şi titlul de ἱερεὺς Δρούσου ὑπάτου [9]). Concluzia care a fost trasă este cu atât mai preţioasă cu cât ea adaogă un element precis în datarea inscripţiilor attice, amintind numele arhonţilor eponymi din epoca imperială. Ori de câte ori aceste inscripţii adaogă la titlul de arhonte pe acela de ἱερεὺς Δρούσου ὑπάτου, ele trebuesc datate între anii 9 î. e. n. şi 124 al e. n. [10]).

---

1) C. I. A. III 612.

2) C. I. A. III 389.

3) C. I. A. III 728.

4) C. I. A. III 57, 316, 460.461. Pentru Caius Caesar: C. I. A. III 444 a; pentru Lucius Caesar: C. I. A. III 445; pentru Agrippa: C. I. A. III 575, 576.

5) C. I. A. III 647.

6) Beurlier, ***Le culte impérial***, Paris 1891 şi mai ales H. Heinen, ***art. cit***

7) Cf. E. Caillemer în Daremberg et Saglio, ***Dict. des Ant. gr. et rom.***, I, p. 385 s.v. ***archontes***; Schoeffer în Paully-Wissowa, ***RE***, II. 565 sq.

8) P. Graindor în ***Bull. Corr. Hell.***, XXXVIII 1914, p. 371 sq.

9) ***Ibidem***, p. 368 sq.

10) P. Graindor, ***Chronologie des archontes athéniens sous l'Empire***, Bruxelles 1922, p. 18.

Cel mai vechi text de acest fel, amintind numele arhontelui Xenon, fiul lui Menneas, preot al lui Drusus [1], a putut fi datat în chip destul de precis. S'a dovedit că arhontatul lui Xenon trebue datat în 9/8 î. e. n. sau puţin după această dată [2]. Alţi cinci arhonţi, Anaxagoras, fiul lui Anaxagoras [3], Demochares [4], Polycharmos [5], Lakon [6] şi Demokrates [7] trebue să fie dataţi între anul 9/8 î. e. n. şi sfârşitul domniei lui Augustus.

Alte două inscripţii de acelaş fel par să aparţină epocii lui Tiberiu. Ele amintesc numele lui Polycharmos, fiul lui Eukleus (între 9/8 î. e. n. şi 22/23 al e. n. [8]) şi al lui Pamphilos [9]).

Două cataloage efebice ne indică numele altor doi preoţi ai cultului lui Drusus: Demosthene, fiul lui Sextus [10]) şi Mithridate [11]). Unele indicii cronologice par a arăta că aceşti doi arhonţi aparţin epocii lui Claudius. Alţi doi sunt contemporanii lui Neron: Thrasyllos (60/61 sau 61/62 [12]) şi Gaius Carinas (64/65 sau 65/66 [13]). Trebellius Rufus, a cărui carieră începută în depărtata Tolosa din Spania, se va termina cu slujba de arhonte eponym al Atenei (între 85/6 şi 94/5 [14]) şi L. Flavius Flammas (între 70/71 şi 110/111 [15]) sunt ultimii preoţi ai cultului lui Drusus din sec. I al e. n. a căror nume îl cunoaştem. Cu L. Vibullius Hipparchos [16]), al cărui arhontat pare să dateze din anul 117/118 şi cu Fl. Alcibiade (121/122 al e. n. [17]) ne apropiem de sfârşitul sacerdoţiului cultului lui Drusus. Cam în această vreme Hadrian a adus însemnate schimbări în organizaţia politică a Atenei. Prima călătorie a lui Hadrian la Atena pare să fi adus şi desfiinţarea acestui sacerdoţiu al cultului lui Drusus, căzut de mult în desuetudine [18]). Istoricii sunt în această privinţă de acord şi faptul nu este contrazis de niciun text literar sau epigrafic ulterior Din această vreme înainte niciun document nu-l

---

1) C. I. A. III 1005.

2) P. Graindor, *op. cit.*, p. 50. n. 16.

3) C. I. A. III 1009; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 54, n. 20.

4) C. I. A. III 68 a; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 55, n. 21.

5) C. I. A. III 68 b; cf. P Graindor, *op. cit.*, p. 57—8, n. 25.

6) C. I. A. III 1; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 59, n. 26.

7) C. A. I. III 1006 şi *add.* p. 510 = *Rev. Arch.*, 1917, p. 9 sp.; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 62, n. 27.

8) Δελτίον 'ἀρχ., 1888, p. 136, n. 1; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 64, n. 28.

9) C. I. A. III 1014, col. V (*add.* p. 511); cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 66, n. 32

10) C. I. A. III 1084; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 82, n. 52.

11) C. I. A. III 1078; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 83, n. 53.

12) C. I. A. III 1085; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 88, n. 58. Archontatu ui Thrasyllos este confirmat şi de Phleg. Tral., F. H. G, III, p. 622, frg. 49.

13) Δελτίον ἀρχ., 1891, p. 62; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 91, n. 62.

14) C. I. A. III 623.624; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 100, n. 67.

15) C. I. A. III 80; cf. P. Graindor, *Bull. Corr. Hell.*, XXXVIII 1914 p. 369 sq.; *op. cit.*, p. 108, n. 72.

16) C. I. A. III 662; cf. *Bull. Corr. Hell.*, XXVIII 1904, p 172, l. 27; P. Graindor, *op. cit.*, p. 124, n. 84.

17) C. I. A. III 656; cf. P. Graindor, *op. cit.*, p. 125, n. 88.

18) W. Weber, ***Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus***, p. 158 sq. ap. P. Graindor, *op. cit.*, p. 19.

mai aminteşte numele unui preot al cultului lui Drusus. Timp de un veac, acest sacerdoţiu a urmat soarta arhontatului atenian. Ca şi acesta din urmă, n'a existat un preot al acestui cult în anii în care. din lipsa mijloacelor materiale, Atena a rămas—în 86/87 şi 95/96—fără arhonte eponym [1]).

Rămâne să ne oprim o clipă asupra împrejurărilor în care a apărut această formă a cultului imperial la Atena. Incă înainte de publicarea celui de al treilea volum din C. I. A. Dittenberger emisese deja părerea că acest cult fusese întemeiat după moartea lui Drusus, pe care moartea l-a surprins, în anul 9 î. e. n., în slujba de consul [2]). Indoelile lui Mommsen asupra existenţei cultului lui Drusus încă din timpul vieţii lui Augustus s'au dovedit neîntemeiate [3]). Nu numai faptul că şi altor membri ai familiei imperiale li se acordaseră onorurile divine la care numai singur întemeietorul dinastiei avea dreptul—astfel a fost, de pildă, cu toată opoziţia mai mult sau mai puţin categorică a lui Augustus, cazul oraşului Nysa din Caria, care a decretat un cult în cinstea lui Tiberius, înainte chiar ca el să fi fost adoptat de împărat [4]) —dar chiar faptul instituirii unui astfel de cult n'a putut avea loc decât într'o epocă care a urmat imediat morţii lui Drusus. Ne-am fi putut gândi că Atenienii au întemeiat acest cult în vremea domniei fiului său. Claudius. Aceasta cu atât mai mult cu cât, tot în această vreme la Atena, s'au acordat onoruri divine soţiei lui Drusus şi mamei lui Claudius, Antonia [5]). Cu toate acestea, câteva inscripţii care amintesc existenţa cultului lui Drusus anterior domniei lui Claudius, nu îngădue nici o îndoială în această privinţă. Cultul lui Drusus a fost întemeiat în anii care au urmat imediat după moartea sa şi putem emite chiar ipoteza că faptul acesta a avut loc destul de repede după înmormântarea sa.

Intr'adevăr, nu întâia oară Atenienii, care aveau de ce să caute să-şi facă uitate greşelile faţă de Augustus, deoarece în timpul războiului civil trecuseră de partea lui Antonius, voiau să-şi dovedească devotamentul faţă de împărat: Construirea, lângă Erechteion, a templului dedicat cultului Romei şi lui Augustus, a cărui consacrare a avut, pare-se, loc înainte de 17/16 î. e. n. [6]), statuia lui Lucius Caesar, aşezată pe poarta din Agora între 12 î. e. n. şi 6 al e. n. [7]), iniţierea lui Augustus, ca altădată Sylla, la misterele eleusinice [8]), întemeierea cultului lui Drusus, toate acestea reprezintă tot atâtea semne de devotament şi de gratitudine prin care clasa suprapusă ateniană căuta să-şi şteargă amintirea infidelităţii ei, să-şi câştige bunăvoinţa noului stăpân al imperiului. Se pare totuşi că rezultatele acestei încercări n'au fost prea strălucite. Spre deosebire de unii dintre urmaşii săi, care au dovedit o bunăvoinţă specială pentru vechea capitală a Helladei, Augustus s'a menţinut într'o rezervă cu totul rece [9]).

---

1) Cf. P. Graindor, ***op. cit.***, p. 100—1, n. 68.
2) ***Eph. Epigr.*** I, p. 116 sq.
3) ***Ibid.***, p. 117.
4) C. I. G. 2943; cf. Heinen, ***art. cit.***, p. 177.
5) C. I. A. III 315.
6) Gardthausen, ***Augustus und seine Zeit.*** II, p. 254 sq.
7) C. I. A. III 445; cf. ***Bull. Corr. Hell.***, XXXVIII 1914, p. 435, n. 36.
8) Dion, 54, 9—10; cf. Giannelli în ***Atti dell 'Acc. di Torino***, L, 1914—15, p. 330.
9) Cf. şi H. Dessau, ***Gesch. d. röm. Kaiserzeit***, II, 2 Berlin 1930, p. 541 împotriva iluziei lui M. Rostovtzeff, în ***Festschrift f. Otto Hirschfeld***, p. 303 sq.

In orice caz întemeierea cultului lui Drusus, al cărui preot se intitula ἱερεὺς Δρούσου ὑπάτου, pentru a aminti desigur faptul că fiul cel mai mic al Liviei murise în această demnitate consulară, trebue să fie considerată mai înainte de toate ca un gest pur politic. Cultul acesta a rămas specific Atenei. Nicio singură inscripție sau text contemporan—şi faptul n'ar fi fost desigur uitat de Tacit, Suetoniu sau Dion—nu aminteşte un astfel de cult la Roma sau în orice altă parte a imperiului[1]). Dacă Augustus, care dovedise multă afecţiune pentru Drusus şi care a fost foarte îndurerat de pe urma morții lui, ar fi voit-o, nimic nu s'ar fi opus la apoteozarea acestuia. Concepția şi politica religioasă a lui Augustus nu a îngăduit însă întemeierea, la Roma, a unui astfel de cult [2]). De ce totuşi singuri Atenienii, ale căror legături cu fiul adoptiv al lui August nu ne sunt cunoscute—şi ele nici nu par a fi existat în chip special—s'au grăbit să întemeieze un cult dedicat amintirii lui Drusus? Participare sinceră la dispariția unui principe a cărui moarte timpurie copleşise familia imperială—să ne amintim pe Tiberius însoţindu-l pe jos până la Roma—[3])? Sau gest politic, destinat să câştige bunăvoința împăratului ale cărui sentimente de afecţiune pentru Drusus erau îndeajuns de cunoscute? Această din urmă explicație este desigur cea verosimilă. Clasa suprapusă ateniană nu pierdea niciun prilej să-şi câştige un loc mai bun în aprecierea stăpânului imperiului.

Dacă n'au putut dovedi sinceritatea emoţiei, Atenienii au reuşit totuşi să ne surprindă prin tenacitatea cu care, mult după moartea lui Drusus, numele preotului său continuă să apară în documentele atice. Asocierea celor două demnităţi de arhonte eponym şi de preot al cultului lui Drusus s'a făcut desigur printr'un νόμος ἱερός, pentru care avem un exemplu în acel descoperit la Gythion [4]). Lucrul acesta dovedeşte totodată şi însemnătatea pe care clasa suprapusă ateniană o acorda unui asemenea gest de pe urma căruia credea că poate spera o atitudine mai binevoitoare din partea lui Augustus. Chiar dacă roadele unei asemenea politici de adulare s'au lăsat aşteptate, faptul în sine nu e mai puţin sugestiv atât pentru politica claselor bogate din oraşele greceşti față de noul stăpân, cât şi pentru istoria cultului imperial în provinciile de

---

[1]) O singură inscripţie din Mytilene, I. G. XII, II, 207=Cagnat—Lafaye, I. G. R. R. P., IV. 73: Ὁ δᾶμος Ἀντωνίαν τὰν Εὐεργέτιν, γύναικα δὲ Δρούσω Γερμανίκω τῶ Θέω îi acordă lui Drusus acest calificativ. Gardthausen, *op. cit.,* I, 3, p. 1689, n. 38, aminteşte două inscripţii latine (C. I. L. XII, 3180 şi 3207) care vorbesc fiecare de un „flamen Romae et Divi Aug(usti) item Drusi et Germ (anici). E vorba însă de Drusus cel tânăr. Cât priveşte inscriptia din Mytilene, ea nu poate fi adusă ca argument împotriva ipotezei noastre, deoarece e limpede că ea datează din vremea lui Claudius, când apoteozarea lui Drusus, chiar dacă nu fusese proclamată oficial, apărea firească.

[2]) Cf. J. Gagé, ***Divus Augustus. L'idée dynastique chez les empereurs julio-claudiens,*** în ***Rev. Arch.,*** 1931, p. 11 sq.; D. M. Pippidi, ***Recherches sur le culte impérial*** (Inst. Roum. d'Et. lat., 2, Paris - Bucarest, p. 129—30.

[3]) Tacit, ***Ann.*** III, 5; Val. Max. V, 5, 3; Pliniu, ***H. N.,*** VII 84.

[4]) S. B. Kugeas, în Ἑλληνικά, I, 1928, p. 16 sq.

apus sau de răsărit ale imperiului. Intr'un moment în care statul sclavagist roman simţea nevoia să imprime o politică economică şi socială comună conglomeratului de popoare şi cetăţi atât de inegal desvoltate. Formulă lipsită în fond de conţinut serios politic, cultul lui Drusus se integra acestei tendinţe de unificare practicată de statul sclavagist roman în tot cursul existenţei sale.

EPOPEEA LUI GILGAMESH ŞI POEMELE HOMERICE

de Conf. Univ. ARAM M. FRENKIAN

Printre operele literare din Sumero-Babilonia, epopeea lui Gilgamesh a fost pe drept cuvânt cea mai celebră. Ea s'a bucurat de o mare popularitate în Orientul apropiat antic şi a fost tradusă în mai multe limbi, circulând în ţările hittite, în Siria şi Palestina. Cu ocazia săpăturilor din Boghazköi s'au găsit fragmente din ea în akkadiană, în hittită şi în limba hurrită [1]. Probabil că ea a fost răspândită şi în Siria şi Palestina [2]. Aceste fapte au indus pe savanţii istorici să presupună o influenţă a *Epopeei lui Gilgamesh* asupra epopeelor homerice şi mai ales asupra *Odiseei*. Teza lor merge până acolo că susţine cum că Homer sau autorii celor două epopei elene, ar fi cunoscut epopeea lui Gilgamesh, care ar fi jucat un rol important la naşterea şi formarea genului literar căruia Grecii i-au dat forma nemuritoare şi definitivă. Savantul Hermann Wirth a pledat cu deosebită râvnă în favoarea acestei teze, în lucrarea sa *Homer und Babilon. Ein Lösungsversuch der homerischen Frage vom orientalischen Standpunkte aus*, Freiburg im Brisgau, 1921 [3].

Cartea lui Wirth conţine informaţii interesante cu privire la influenţa semită asupra lumii elene, fapt pe care îl dovedeşte prin numeroşii termeni de cultură de origină semită care se găsesc în limba elenă. Dar teza sa principală care presupune că Homer ar fi cunoscut o traducere a epopeei lui Gilgamesh şi care ar fi constituit modelul epopeelor sale, mai ales a *Odiseei*, ni se pare cu totul nejustificată. Prin lecturi repetate, am căutat să căpătăm o impresie de ansamblu, care nu e de neglijat în asemenea materii, apoi prin lecturi atente, am căutat să descoperim orice indiciu care ar fi putut confirma influenţa epopeei babiloniene asupra celei homerice. Rezultatul însă a fost întotdeauna negativ.

Ştim perfect ce va să zică influenţa unei mari opere literare asupra unei alteia. Să considerăm influenţa epopeelor homerice asupra *Eneidei* lui Virgil Prin câte fire nu este legată poezia poetului latin de aceea a bardului ionian! Influenţa se extinde asupra economiei unor scene întregi şi se face simţită până în mici detalii: comparaţii, imagini, metafore, etc. De asemenea, cine ar putea

---

1) Vezi Albrecht Goetze, **Kulturgeschichte des alten Orients, Kleinasien** (în **Handbuch der Altertumswissenschaft** editat de Walter Otto, III, 1, 3, 3) München, 1933, p. 162 şi nota 8.

2) Nu s'au găsit fragmente ale **Epopeei lui Gilgamesh** în **Siria-Palestina**, dar alte opere ale literaturii assiro-babiloniene au fost desgropate în aceste regiuni.

3) N'am putut consulta lucrarea lui A. Ungnad, **Gilgamesch-Epos und Odyssee** (în **Kulturfragen**, Caet. 4/5), Breslau, 1923.

avea îndoială asupra relației intime dintre povestirea potopului din tableta XI a *Epopeei lui Gilgamesh* și faimoasa expunere a potopului din *Biblie*? Chiar atunci când avem de a face cu o influență care nu merge în adâncime, e cu neputință de a nu putea descoperi câteva urme neîndoelnice cu privire la existența ei. Inrâurirea literaturii elene asupra celei romane ni se relevă prin nenumărate trăsături: în tehnica genurilor literare, în marile ansambluri și în detalii. Nimic mai ușor decât a descoperi probe în acest domeniu. Dar cu privire la influența poemului babilonian asupra poeziei homerice, nu se găsește nici un semn sau indiciu revelator. Este uimitor faptul că prestigiul Orientului a putut orbi în așa grad pe savanții moderni, încât ei să fie induși a face o ipoteză care nu este justificată prin nimic.

Vom proceda la o analiză amănunțită a epopeei babiloniene. Cu această ocazie vom dovedi justețea părerii noastre, și, în același timp, vom scoate în evidență câteva trăsături caracteristice ale gândirii și ale credințelor religioase împărtășite de popoarele vechi din Sumer și Akkad.

In expunerea noastră vom face uz de traducerea dată de G. Contenau, *L'Épopée de Gilgamesh. Poème babylonien*, Paris, 1939, pe care o reproducem în citatele noastre [1]).

Textul relativ cel mai complet al *Epopeei lui Gilgamesh* este exemplarul assirian găsit în Biblioteca lui Assurbanipal la Ninive (secolul VII în. erei noastre). Aproape jumătate din text este pierdut, în lacunele inegal distribuite în cele 12 tablete. Câteva fragmente descoperite în limba babiloniană datează din timpul primei dinastii babiloniene ((cam sec. XVIII în. erei noastre). In fine, fragmentele sumeriene regăsite în diverse săpături se datează din a doua jumătate a milenarului III în. de e. n., și este probabil că avem de a face cu copii făcute după exemplare și mai vechi. Aceste texte în sumeriană și babiloniană precum și cele în akkadiană și hittită conservate la Boghazköi, împreună cu versiunea assiriană, ne păstrează aproximativ două treimi din epopeea completă [2]).

Pare deci în afară de îndoială că marea *Epopee a lui Gilgamesh*, cel puțin în elementele sale principale, este de origină sumeriană. Numele sumerian al lui Gilgamesh este IZ. TU. BAR.

Herman Wirth *(op. cit.*, p. 113 sq.) pune mare importanță pe „asemănarea" dintre începuturile *Epopeei lui Gilgamesh* și a *Odiseei*, pentru a stabili dependența poetului ionian. Iată cele două începuturi:

Epopeea lui Gilgamesh: „Acela care a văzut străfundul tuturor lucrurilor și toate țările, acela care a știut toate pentru a le comunica tuturora, va împărtăși experiența sa și fiecare se va folosi de ea! El a posedat înțelepciunea și știința universală; El a descoperit taina a ceea ce era ascuns! Acela care a avut cunoștință de ceea ce a fost anterior potopului, a făcut călătorii lungi, a pătimit și a însemnat pe o stelă încercările prin care a trecut".

Odiseea: „Muză! povestește-mi faptele omului iscusit, care a rătăcit mult, după ce a distrus cetatea sfântă a Troiei; el a văzut orașele multor oameni și a încercat dispozițiile lor sufletești. El a îndurat multe suferinți pe mări, pentru a-și salva viața și să obțină înapoierea în patrie a prietenilor săi. Dar cu toată dorința sa arzătoare, el n'a reușit să-i salveze. Căci aceștia au pierit din cauza propriei lor nebunii, acești nesocotiți care au mâncat boii lui Helios, fiul lui Hiperion. Zeul mâniat le-a zădărnicit întoarcerea în patrie. Despre toate acestea, o zeiță, fiică a lui Zeus, povestește-ne și nouă câte ceva".

Oricine citește aceste două începuturi fără idee preconcepută trebue să recunoască că nu există nici o asemănare între ele, care să dovedească dependența poetului ionian. Singurul element comun celor două texte este faptul că Gilgamesh a văzut toate țările, iar Ulise a vizitat multe orașe ale oamenilor. Deci, nimic caracteristic, care să nu fi putut fi inventat de fiecare din poeți în parte.

---

1) In Introducerea și Comentariile care însoțesc traducerea lui Contenau, avem o Bibliografie și esențialul ce trebue cunoscut despre izvoarele și stabilirea textului.

2) Cel puțin aceasta este părerea lui Contenau (op. laud., p. 43 spre sfârșit).

Pe de altă parte, Homer se adresează Muzei care îi povesteşte istoria rătăcirilor lui Ulise. Aşa ceva nu se găseşte la poetul babilonian: la acesta încercările la care e supus eroul său sunt înscrise pe o stelă, probabil asemănătoare cu cea a codului Hammurabi, care se găseşte la Muzeul Luvrului [1]. Să ne gândim şi la statueta lui Gudea şezând, care e acoperită de inscripţii [2]. Orientalul insistă în mod special asupra caracterului didactic al poemului său, asupra învăţămintelor pe care oamenii le pot extrage din încercările şi experienţele lui Gilgamesh. Acest element lipseşte la poetul grec.

In rândurile următoare vom trece în revistă diversele episoade din epopeea sumero-akkadiană a lui Gilgamesh, insistând mai ales asupra trăsăturilor caracteristice, a căror întâlnire în epopeele elene ar fi constituit un indiciu de netăgăduit al influenţei exercitate de prima asupra acestora din urmă.

In tableta I se spune de Gilgamesh: „Două treimi din corpul lui sunt ale unui zeu, iar o treime al unui om". Locuitorii din Uruk sunt consternaţi, deoarece Gilgamesh, prin spiritul său de aventuri şi prin dorinţa sa neobosită de fapte de arme „nu lasă nici un fiu lângă tatăl lui",... „nu lasă nicio fiică lângă mama ei, nici fiica unui voinic, nici soţia unui erou". Aceştia se plâng lui Anu, zeul cerului. Anu decide pe marea zeiţă Aruru, creatoarea oamenilor, ca să plăsmuiască un prieten pentru Gilgamesh. Aceasta plămădeşte un bloc de argilă şi creează pe Enkidu (lectura veche era Eabani), omul primitiv, care paşte iarbă în compania gazelelor şi se duce la adăpătoare cu animalele, avertizându-le de pericolele care le ameninţă din partea oamenilor. Vânătorii sunt foarte supăraţi pe Enkidu, care le încurcă socotelile şi îi împiedică în exercitarea îndeletnicirii lor. Unul din aceştia consultă pe tatăl său şi, la sfatul acestuia, aduce din Uruk o hierodulă care seduce pe Enkidu prin farmecele frumuseţii sale. Acesta se uneşte în dragoste cu ea, timp de şase zile şi şase nopţi. Când, după aceea, Enkidu vrea să se întoarcă la animalele sale, acestea nu-l mai recunosc şi fug de el. Această trăsătură a omului primitiv şi inocent, care îşi pierde nevinovăţia prin uniunea sexuală şi îşi înstrăinează încrederea animalelor sălbatice, este de o mare delicateţe şi de o observaţie psihologică fină, orice ar gândi unii savanţi moderni [3]. Dacă am fi întâlnit-o la Homer, am fi putut afirma că o influenţă a epopeei sumero-akkadiene este foarte probabilă. Dar nu există nimic asemănător la poetul epic elen.

Enkidu, repudiat din compania animalelor sălbatice, se hotărăşte să urmeze pe hierodulă şi să se ducă la oraş, la Uruk, unde este aşteptat de Gilgamesh, care a fost prevenit de vise, că va sosi la el viitorul său amic.

In tableta a II-a, hierodula învaţă pe Enkidu binefacerile vieţii civilizate a oamenilor. Ea îl învaţă să mănânce pâine şi să bea bere, după „obiceiul pământului". El îşi tunde părul şi îmbracă o haină. La prima întâlnire dintre Gilgamesh şi Enkidu, cei doi se reped unul la altul şi se luptă „ca taurii sălbateci". Enkidu este învingător. După aceea, cei doi eroi se unesc într'o prietenie pe viaţă şi pe moarte.

Tabela a III-a se ocupă de pregătirea expediţiei celor doi prieteni nedespărţiţi împotriva lui Humbaba [4], paznicul pădurilor de cedru. Este vorba

---

1) Vezi reproducţia la Bruno Meissner, **Babylonien und Assyrien**, vol. I, Heidelberg, 1920, fig. 75 (din planşe), sau în alte cărţi care se ocupă de civilisaţia mesopotamiană.

2) Vezi B. Meissner, **op. cit.**, fig. 14 (din planşe). Vezi şi statuia lui Gudea şezând (fără cap), la B. Meissner, **Die Keilschrift** (în **Sammlung Göschen**, nr. 700), 1913, fig. 6 (p. 21).

3) Ne gândim la ceea ce scrie Stade, **Der Mythus vom Paradis und die Zeit seiner Einwanderung im Israel** (in **Zeitschr. f. alttest. Wissensch.**, 1903, p. 174 sq.): „Die biblische Erzählung (sc. vom Sündenfall) verhält sich zu dem, was im Gilgamesch-Epos von Eabanis (= Enkidu) Umgang mit den Tieren und seiner Verführung durch die Dirne Ukhat erzählt wird, etwa wie ein lauterer Gebirgsquell zu einer unsauberen Dorfpfütze".

4) In ultimul timp, savanţii s'au ocupat mult de Humbaba, pentru a-l pune în legătură cu tot felul de personaje divine şi semidivine din Asia Mică şi din Orientul apropiat care purtau un nume asemănător.

de ţara Amanus, din Nordul Siriei, vestită pentru pădurile ei de cedru? Humbaba pare a fi geniul pădurii de cedru, poate chiar pădurea de cedru însăşi.

Tableta a IV-a, care este foarte mutilată, vorbeşte de Enkidu care e bolnav.

Tableta a V-a începe cu o descriere remarcabilă a pădurii de cedru. Pentru a combate pe Humbaba, Gilgamesh îşi asigură protecţia şi ajutorul zeului Shamash. Zeul Soarelui trimite împotriva lui Humbaba „uragane groaznice: ciclonul, vântul de nord, *(vântul de Sud)* [1]), vântul de furtună, vântul care îngheaţă, vârtejul, vântul tuturor relelor, opt vânturi se ridică împotriva lui Humbaba, îl lovesc din faţă şi din spate, astfel încât el nu poate nici înainta, nici merge înapoi". Vânturile sunt marii inamici ai pădurii. De aceea spuneam că Humbaba este poate identic cu pădurea sau cu arborii. Humbaba vrea să se predea lui Gilgamesh. Enkidu însă insistă ca el să fie omorît. Cei doi eroi îi taie capul.

In tableta a VI-a, zeiţa Ishtar se îndrăgosteşte de Gilgamesh, dar acesta respinge dragostea zeiţei, mustrând-o pentru libertinajul ei şi pentru tot răul pe care l-a făcut amanţilor ei: Dumuzi [2]), Pasărea „micul-păstor", Leul, Armăsarul, Păstorul, Ishullanu grădinarul. Mustrările lui Gilgamesh conţin un număr de imagini caracteristice, care n'au nimic corespunzător în epopeele homerice: „Tu nu eşti decât o ruină care nu dă adăpost omului pe vreme rea, tu nu eşti decât o uşă deschisă care nu rezistă furtunei, tu nu eşti decât un palat jefuit de eroi, tu nu eşti decât o cursă care ascunde trădări, tu nu eşti decât răşină aprinsă care arde pe cel care o ţine în mână, tu nu eşti decât un burduf plin cu apă care inundă pe cel ce o poartă în spate, tu nu eşti decât o piatră de var care face ca zidurile să cadă în ruină, tu nu eşti decât o amuletă ce nu e în stare să apere în ţară străină, tu nu eşti decât o sandală care suceşte piciorul ce o poartă la drum!" (Tabl. VI, vers. 32—41).

Zeiţa Ishtar e furioasă pe Gilgamesh pentru această jignire. Ea se roagă de tatăl său Anu, zeul Cerului, care, la cererea ei, creează un taur ceresc ce este asvârlit împotriva oraşului Uruk şi devastează tot ţinutul [3]). Dar Enkidu apucă taurul de coarne şi îl doboară. Apoi, el smulge piciorul [4]) taurului din coapsă şi îl asvârle în obrazul zeiţei Ishtar, o a doua ofensă gravă adusă ei.

Tableta VII, care are importante lacune, este consacrată morţii lui Enkidu [5]). Acesta are un vis: In cer, zeul Anu mâniat vrea să omoare pe Enkidu şi pe Gilgamesh, fiindcă au ucis pe Humbaba şi pe taurul ceresc. Zeul Enlil admite ca Enkidu să moară, dar Gilgamesh trebue să rămână în viaţă (versiunea hittită).

Enkidu blestemă pe hierodulă. Zeul Shamash însă îl mustră pentru nerecunoştinţa lui faţă de curtizană, care l-a învăţat să trăiască o viaţă demnă de zei. Dar zeul e silit să realizeze blestemul şi preface pe hierodulă în căţea. Este ideea primitivă după care blestemul îşi declanşează în mod automat şi irezistibil realizarea, idee complet străină lui Homer, dar care revine foarte des la marii poeţi tragici greci, mai ales la Euripide. Această concepţie primitivă este foarte răspândită la multe popoare ale pământului şi nu poate constitui un

---

1) Cuvintele în paranteză şi în italice sunt adăugate de Contenau.

2) Acesta este acelaşi cu zeul Tammuz al Fenicienilor şi Adonis al Grecilor. Următorii sunt personaje mitice.

3) In Mesopotamia taurul ar fi însemnat uscăciunea nimicitoare. Vezi Edith de Porada, **Notes sur le relief de l'Atlante,** în **Revue d'Assyriologie,** vol. XXXVI, 1939, pp. 96 sq.

4) Noi am reţinut vechea interpretare a cuvântului **imittu**, pe când una mai recentă îl redă cu „părţile genitale" ale taurului. Piciorul cu coapsa taurului ceresc, aruncat în obrazul zeiţei planetei Venus, după părerea noastră, trebuia să deştepte în mintea cititorului akkadian imaginea şi amintirea constelaţiei Taurului (GU. AN. NA „Taurul Ceresc").

5) Moartea propriu zisă a lui Enkidu nu este povestită în fragmentele textului tabletei VII, care au ajuns până la noi.

indiciu de influenţă straină la poeţii tragici. Homer e mult mai vechi ca aceştia, dar mult mai liber ca spirit şi mai avansat ca mentalitate. Dacă Euripide, care e un om înaintat in spirit, totuşi întrebuinţeaza această credinţă în blestem, se vede că publicul atenian, care constituia auditorul tragediilor sale, credea cu fervoare în această putere irezistibilă a blestemului, iar poetul exploatează efectul prin măestria artei sale (Vezi spre exemplu sfârşitul tragediei *Hipolit*).

Intr'un nou vis, Enkidu are o viziune anticipată a Infernului. Un personaj acoperit cu pene, ca o pasare, îi face următoarea descriere (Tabl. VII, col. IV, rând. 28—35): „Uite", ar fi zis el în vis lui Enkidu, „braţele mele sunt acoperite cu pene ca membrele unei paseri! Urmează-mă în casa întunericului unde locueşte zeul Nergal. Urmează-mă în casa unde se intră fără nădejde de ieşire, pe drumul ale cărui cărări servesc numai la dus şi niciodată la întors, urmează-mă în casa în care locuitorii ei sunt lipsiţi de lumină. Acolo, pulberea este hrana lor, mâncarea lor e noroiul. Fiinţele de acolo sunt acoperite cu pene, ca aripile păsărilor. Lumina, ele nu o văd; ele stau în intunerec". Printre atâtea elemente particulare în descrierea precedentă, niciunul nu se găseşte în cele două *Nekyai* din *Odiseea* (cânturile XI şi XXIV), nici în celelalte aluzii la Infern conţinute în epopeele homerice.

Din tableta VIII nu ne-au rămas decât vreo treizeci de versuri, în care Gilgamesh se lamentează pe corpul neînsufleţit al tovarăşului său. Expresia durerii sale este frumoasă şi sinceră. In *Iliada* (Cânt. XVIII, vers, 22 sqq.), avem lamentaţia lui Ahile la vestea morţii lui Patrocle. Cele două texte nu prezintă nici o asemănare caracteristică.

In tableta IX, Gilgamesh e foarte speriat de faptul că va trebui să moară şi el odată. El vrea să meargă ca să găsească pe Umnapishti, eroul care singur a scăpat cu viaţă din potop şi a primit dela zei nemurirea ca dar. Gilgamesh porneşte la drum şi, spre înserate, soseşte în defileurile muntelui unde apune soarele. Acest munte se numeşte Mashu. Eroul nostru întâlneşte aici nişte paznici înspăimântători, pe care îi descrie astfel: (IX, col. II, 4—9) „Capul lor atinge baza cerurilor, pieptul lor atinge Infernul; aceştia sunt oamenii-scorpioni, paznici ai porţilor soarelui;groaza pe care ei o inspiră e înspăimântătoare şi vederea lor e deajuns ca să dea moartea. Majestatea lor înfricoşătoare răspândeşte spaima printre munţi. Când Soarele răsare şi când Soarele apune, ei veghează asupra Soarelui".

Ar fi o greşeală de a vedea în aceşti oameni-scorpioni constelaţia zodiacală a Scorpionului. Ultima redactare a *Epopeei lui Gilgamesh* este de sigur anterioară primei dinastii babiloniene [1] ,anterioară deplasării capitalei regatului dela Akkad la Babilon. Avem epopeea sub forma pe care a primit-o cel mai târziu în al III-lea milenar înaintea erei noastre. Lipsa totală a numelui lui Marduk, zeul naţional al Babilonului, este o probă indiscutabilă a acestei datări. Altfel stă cazul cu o altă mare operă literară babiloniană: *Poemul Creaţiei* denumit *Enuma elis*. Textul acestei opere a fost refăcut la Babilon, iar zeul Marduk a primit rolul principal pe care, în poemul iniţial, îl avea după toate probabilităţile zeul Enlil.

La sfârşitul celui de al III-lea milenar înaintea erei noastre, astronomii babilonieni nu cunoşteau încă o constelaţie zodiacală denumită Scorpionul Zodiacul în Babilonia pare a fi fost creeat spre finele dominaţiei cassite. Deci nici oamenii-scorpioni din tableta IX a epopeei lui Gilgamesh, nici reprezentarea Omului-Scorpion, printre alte divinităţi şi genii, pe pietrele de hotare denumite *kudurru* în akkadiană, din timpul dominaţiei cassite, nu se raportă la constelaţia zodiacală a Scorpionului: ei reprezintă cel mult o prefigurare fără valoare

---

1) Despre datarea primei dinastii babiloniene, vezi V. V. Struve în **Vestnic Drevnei Istorii**, 1 (19), 1947, pp. 1—35. Struve, urmând pe Sidney Smith, acceptă datarea de 1894—1595 în. Hr. W. F. Albright, **From the Stone Age to Christianity**, Baltimore, 1946, p. 364, împinge datarea mai aproape de timpurile noastre: circa 1830—1530 înaintea erei noastre.

siderală precisă. Vom explica într'o altă lucrare extensiunea astrală dată Omului-Scorpion.

In convorbirea dintre omul-scorpion şi Gilgamesh, aflăm din gura acestuia scopul călătoriei sale la Umnapishti: „Despre moarte şi despre viaţă vreau să-l întreb". Omul-scorpion îi atrage atenţia asupra greutăţilor călătoriei: „Nimeni, o Gilgamesh, n'a luat vreodată această cale. Timp de douăsprezece ore-duble, când intri în munte, întunericul este dens, nu mai vezi lumina, fie că soarele a răsărit sau a apus". După aceea el urează drum bun eroului nostru. Gilgamesh intră în munte, el merge timp de douăsprezece duble-ore, într'un întuneric complet. In fine el soseşte la lumină, în faţa unui arbore: „Fructele pe care le poartă sunt de rubin, ramurile se înalţă în aer şi sunt frumoase la vedere, frunzele-i sunt de lapis-lazuli; e plin de fructe şi vederea lui e minunată!" (IX. col. V, fine).

Nu ne vom pierde în ipoteze pentru a explica sensul şi originea călătoriei lui Gilgamesh în douăsprezece duble-ore prin interiorul pământului. Chestiunile acestea de geografie mitică se întâlnesc la toate popoarele vechi şi sunt extrem de anevoioase de explicat şi pline de contradicţii. Să ne gândim numai la miturile finale din dialogurile lui Platon intitulate *Gorgias, Fedon, Republica!*

In tot cazul, cele douăsprezece duble-ore sunt timpul necesar pentru ca Shamash, zeul Soarelui, să parcurgă circomferenţa cerească într'o zi şi o noapte *(nychtemeros)*.

Soarele înaintează 30 dubli-paşi (adică 30 duble-lărgimi ale diametrului său aparent) în fiecare dublă-oră [1]). Arborele cu fructe de rubin şi frunze de lapis-lazuli care apare în faţa lui Gilgamesh la finele călătoriei sale prin adâncimile pământului pare a fi „arborele vieţii", aşa de răspândit în miturile din Mesopotamia [2]). In orice caz, călătoria eroului nostru de 12 duble-ore prin interiorul pământului îl prezintă pe Gilgamesh ca erou solar, fără ca pentru aceasta să considerăm această calitate ca primară în personalitatea lui [3]). Acest caracter poate fi adăogat pentru această împrejurare, cum s'a mai întâmplat şi în alte părţi. Astfel, după cum a arătat Emile Senart, peste persoana istorică a lui Buddha s'a suprapus un ciclu de mituri cu caracter solar [4]).

1) Lărgimea aparentă a soarelui este de aproximativ o jumătate de grad. Două lărgimi aparente ale soarelui (= doi dublipaşi) fac un grad. Deci soarele trebue să facă 720 paşi sau 360 dubli-paşi, pentru a parcurge întreaga circomferenţă a cerului, parcurs pe care îl execută în 12 duble-ore. Intr'o dublă oră soarele parcurge 30 dubli-paşi (adică 30 duble-lărgimi ale diametrului său aparent).

2) Vezi August Wünsche, **Die Sagen vom Lebensbaum und Lebenswasser. Altorientalische Mythen** (în **Ex. Oriente Lux**, I, 2/3), Lpz., 1905.

3) In ultimul timp, în urma altor orientalişti, W. F. Albright a insistat asupra caracterului solar al lui Gilgamesh. S. Mowinckel face din el un zeu al vegetaţiei şi al fecundităţii, trăsătură care nu este ignorată nici de Albright. După Virolleaud, Gilgamesh ar fi descoperit şi cucerit pădurea de cedri. B. Hrozny face din el, după o etimologie pe care o construeşte, „omul focului şi al toporului", un personaj care ar fi descoperit artele şi meseriile, destul de asemănător cu Prometeu al Grecilor. Vezi Madeleine David, în **Revue des Etudes Sémitiques**, 1939, pp. 42 sqq.

4) Emile Senart, **Essai sur la légende de Bouddha**, Paris, 1875, ed. 2-a 1882. Rhys Davids a făcut deplină dreptate operei marelui indianist francez, a cărei teză principală a fost atât de des criticată şi neînţeleasă.

In tableta X, Gilgamesh a sosit pe ţărmul mării inaccesibile. Pentru a traversa marea şi apele morţii care îl despărţesc de locuinţa lui Umnapishti, cârciumăreasa Siduri îi explică lui Gilgamesh că trebue să facă uz de serviciile lui Ur-Shanabi, vâslaşul lui Umnapishti [1]).

Gilgamesch, într'un acces de furie, care nu este explicat în textul pe care îl avem, sparge „obiectele de piatră" ce se aflau în barca lui Ur-Shanabi, în timp ce acesta se găsea în pădurea apropiată. Nu prea se ştie ce erau acele „obiecte de piatră" sfărâmate de eroul nostru. După textul hittit al pasajului, ar fi fost vorba de „două statui de piatră". „Aceste statui magice şi nemuritoare, de oarece nu de factură umană", zice Contenau ((*op. cit.*, p. 213), „trebuiau să conducă fără pericol corabia în „apele morţii", a căror contact ar fi omorît un adevărat echipaj". Ideea lui Contenau ne pare fericită, iar dacă ea este justă, se impune comparaţia cu năvile Feacienilor din *Odiseea*, năvi dotate cu cugetare, care cunoşteau intenţiile şi gândurile oamenilor, precum şi oraşele şi ţarinile lor. O astfel de navă duce pe Ulise în patria lui (*Odiseea* VIII, 555 sqq.). Ideea poetului sau poeţilor sumero-akkadieni este mai logică: statuile divine înlocuesc echipajul uman. La poetul elen, năvile Feacienilor n'au nici cârmaciu ,nici cârmă. In altă parte în aceeaşi epopee (cânt VII, 36), ni se spunea că năvile Feacienilor sunt mai repezi decât aripile sau gândul. Din cauza iuţelii şi preciziei cu care ele ating scopul navigaţiei lor, poetul a fost indus să le atribuie facultatea de a gândi. Alte obiecte de fabricaţie divină la Homer sunt înzestrate cu facultatea de a avea mişcări spontane şi, ca o consecinţă, poetul atribue de asemenea acestor obiecte facultatea de a gândi, ele au *phrenes*. (Vezi Iliada, XVIII, 417 sqq., slujitoarele de aur fabricate de zeul Hefestos. Cf. şi *Odiseea*, VII, 91 sq., câinii de aur şi de argint din faţa palatului lui Alcinous făurite tot de Hefestos. In fine, *Iliada*, XVIII, 373 sqq., tripiedele cu roţi de aur de aceeaşi fabricaţie). După cât ni se pare nouă, nu avem trăsături comune caracteristice de o parte şi de alta, care să justifice ipoteza că Homer ar fi cunoscut şi imitat epopeea sumero-akkadiană. De ambele părţi aveam ideea comună tuturor primitivilor, că un obiect sau lucru care posedă calităţi excepţionale şi îndeplineşte cu o adaptare uimitoare funcţia căreia el e destinat, trebue să fie de fabricaţie divină, să fie dotat de raţiune şi să îndeplinească scopuri, să realizeze intenţiuni, aşa ca oamenii. Vom reveni la Feacieni, când vom vorbi de locuinţa lui Umnapishti.

Ur-Shanabi se hotărăşte să-l ia cu sine pe Gilgamesh. Dar, de oarece acesta a sfărâmat „obiectele de piatră", îl obligă să meargă în pădurea apropiată şi să taie 120 de prăjini de câte 60 coţi fiecare, ca să facă să înainteze barca [2])

---

1) Ur-Shanabi este conducătorul bărcii care transportă morţii? Nu credem acest lucru. E drept că Gilgamesh traversează cu ajutorul lui „apele morţii" (tabl. X passim). Dar cârciumăreasa Siduri a spus lui Gilgamesh că nimeni, în afară de zeul Shamash, n'a străbătut apele morţii (tabl. X, col. II, rând. 21—25 ale versiunii assiriene). Deci nu trebue presat prea mult comparaţia cu corăbierul egiptean al morţilor, denumit „Cel care priveşte în spatele său" (*) şi cu Charon al Grecilor. De altfel epopeele homerice nu cunosc figura lui Charon, care apare destul de târziu (vezi Euripide, **Alcesta**, vers. 254 şi 361). Dacă a fost influenţă străină, de sigur această figură mitică a trecut cam în sec. V în. de Hr. din Egipt în Grecia.

*) Vezi expunerea lui Herman Kees, a **Totenglauben und Jenseits-Vorstellungen der alten Aegypter**, Lpz., 1926, pp. 112 sqq. Vezi în special **Cartea Morţilor**, capitolele 98, 99 şi 100 şi comentariile lui Hermann Grapow, **Aeg. Urk.**, V, 1/3 la cap., 99 din **Cartea Morţilor** (p. 57, notele 2 şi următoarele).

2) Năvile sumeriene puteau încărca aproximativ 14 tone (120 gur), după Armas Salonan, **Zum Veständnis des sumerischen Schiffbautextes AO 5673** etc. (în **Studia Orientalia ed. Soc. Or. Fennica**, VIII, 3), Helsinki, 1938, pp. 11 sqq. Mai târziu, în epoca babiloniană, într'o scrisoare, se vorbeşte de o navă cu o încărcătură de 3600 **kur** (idéogr. GUR) de curmale, ceea ce reprezintă cam 400 tone, dacă măsura de capacitate n'a variat între timp. Vezi Paul Kraus, **Altbabylonische Briefe, I. Teil** în Mitteil. d. voderas. — ägypt. Gesellsch., 35, 2 (1931) Lpz., Nr. V 7 (VS XVI 118 = VAT 8000) rândul 10 (p. 61/62).

pe apele morții (Tabl. X, col. III. rând 40 sqq. ale versiunii assiriene). Credem că aceasta confirmă ipoteza lui Contenau de care am vorbit mai sus, cu privire la „obiectele de piatră" sfărâmate de Gilgamesh.

Navigația începe și, după o lună și 18 zile, Ur-Shanabi și Gilgamesh ajung la apele morții. Eroul nostru întrebuințează cele 120 de prăjini, pentru a împinge barca înainte. Ur-Shanabi îl îndeamnă să bage dea seamă ca „apele morții să nu-i atingă mâinile". Pentru ultima mică etapă rămasă, Gilgamesh își scoate haina și o prinde de catarg, în loc de pânză. Umnapishti vede nava care se apropie și e foarte mirat de faptul că cineva străin se află în ea.

După ce coboară din barcă, Gilgamesh explică străbunului său cauza călătoriei sale la dânsul și viața mizerabilă și tristă pe care a dus-o până în clipa de față. Cuvintele pe care Umnapishti le adresează lui Gilgamesh sunt de o gravitate și o noblețe sobră. Ele merită a fi citate în întregime (X, VI, 26, sqq text assirian): „Ne clădim noi casele pe vecie și însemnăm noi pentru totdeauna cu sigiliul nostru ceea ce ne aparține? (1). Își împart frații pentru vecinicie moștenirea? Ura desparte pe oameni pentru totdeauna? Oare fluviul pentru totdeauna începe să crească și își umflă apele? Oare pasărea *kuliku* și pasărea *kirippu* se înalță pentru totdeauna spre soare privindu-l? Cei ce dorm sunt asemenea cu morții; nu mai există deosebire între servitor și stăpân, când ei ajung la sfârșitul vieții care le e hărăzit... Zeii au decis de moartea și viața noastră, dar ei nu ne-au făcut cunoscut ziua când vom muri!" Aceste cuvinte, cu filosofia lor simplă și înțeleaptă, ar fi putut lăsa o urmă sensibilă în epopeele homerice, în caz de influență. Dar acesta nu e cazul. In *Iliada* (cânt. VI, vers, 145 sqq.) se găsește un pasaj celebru, în care poetul ionian vorbește de destinul omenesc. Spiritul și imaginile în cele două texte sunt cu totul diferite. Dar, cu toată frumusețea versurilor elene, reflexiunile pe care poetul sumero-akkadian 2) le pune în gura personajului merită și ele toată admirația.

In tabela XI-a Gilgamesh întreabă pe Umnapishti 3), pe care îl vede în toate asemănător cu el însuși, cum de a ajuns să obțină nemurirea dela zei Umnapishti răspunde cu faimoasa sa povestire a potopului 4), a cărei gravitate și seninătate transpare chiar în traducerile în limbile moderne și constitue un demn antecesor al povestirii din *Biblie*.

Pentru a vedea finețea cu care poetul a tratat personajele sale, trebue comparat cu gândirile nobile despre viața omenească ale venerabilului Umnapishti sfaturile vulgare pe care cârciumăreasa Siduri le dă lui Gilgamesh când aude de motivul călătoriei acestuia (Tabl. X, col. III, rând. 6—13). „In ceea ce te privește, Gilgamesh, umple-ți burta; ziua și noaptea chefuiește; fiecare noapte să fie sărbătoare pentru tine; zi și noapte desfată-te; poartă haine brodate spală-te pe cap și îmbăiază-te; bucură-te de copilul tău care se atârnă de gâtul tău și bucură-te de soția ta care se strânge lângă tine..." (text babilonian B).

---

1) E vorba de obiceiul foarte răspândit în Mesopotamia și în țările care depind de ea (Elam, Siria-Palestina, Hatush, etc.) care consistă în a pune un sigiliu personal al contractantului în josul numeroaselor contracte de vânzare și cumpărare în locul semnăturii de astăzi, și care sancționa voința părților care încheiau afacerea. Viața juridică și economică foarte desvoltată în Mesopotamia dăduse o mare extensiune acestor contracte și cilindrilor-sigilii. Dacă s'ar găsi ceva asemănător la Homer, influența babiloniană ar fi sigură, cel puțin în acest punct. Dar așa ceva nu există la poetul elen.

2) Când vorbim de „poetul sumero-akkadian", presupunem că vechea epopee sumeriană dela finele mileniului III în. e. n. a fost prelucrat de unul sau mai mulți poeți din Akkad în cel de al III-lea mileniu. De oarece nu știm cui revine paternitatea unui oarecare episod dat sau a unui pasaj oarecare, — și în fond fiecare pasaj n'a putut fi compus decât de un singur poet, — am întrebuințat termenul generic de „sumero-akkadian".

3) Numele sumerian al lui Umnapishti este Ziusudra, iar de aci numele său de Berossos.

4) **Epopeea lui Gilgamash** a lui Contenau nu conține traducerea rândurilor 9—196 din tableta XI. Acestea au fost traduse separat de Contenau, în lucrarea **Le Déluge babylonien, Ishtar aux Enfers, La Tour de Babel, Paris, 1941.**

Nu ne vom opri la povestirea Potopului, care e tot ce există mai original în literatura sumero-akkadiană şi n'are nimic corespunzător în epopeele homerice. Nu suntem de aceeaşi părere cu savanţii care consideră epizodul Potopului ca un corp străin introdus în *Epopeea lui Gilgamesh* şi foarte puţin legat de ceea ce precede şi ceea ce urmează (1). Dimpotrivă, noi credem că povestirea aceasta este perfect la locul său şi constitue răspunsul exact la întrebarea pe care Gilgamesh o pusese lui Umnapishti şi explică cuvintele următoare pe care le adresează eroului nostru: „Dar pe tine, cine dintre zei te va duce în adunarea lor, ca să obţii viaţa pe care o cauţi?" (XI, 197 sq., textul assirian A).

Nu negăm posibilitatea existenţei unei tradiţii şi a unor povestiri anterioare acesteia, care este consemnată în tableta XI a epopeei noastre. De altfel se găseşte o aluzie chiar la începutul epopeei (tableta I, col. I, rând 6 sq.): „Acela (*sc.* Gilgamesh) care a avut în el cunoştinţă de ceea ce a fost înaintea Potopului, a făcut lungi călătorii, a suferit, şi şi-a consemnat pe o stelă încercările". „Cel care a ştiut toate pentru a învăţa pe toată lumea" (ibid. rând 2) trebuia să comunice şi evenimentele importante ale potopului.

S'a comparat ţinutul pe care îl locuia Umnapishti cu un fel de Insulă a Fericiţilor sau cu ţara Feacienilor (2) din *Odiseea* (cânt. V-VIII). Pentru primul caz trebue să remarcăm că Homer nu cunoaşte Insula Fericiţilor. Apoi, ţinutul de care vorbeşte epopeea sumero-akkadiană nu e locuit decât de Umnapishti cu soţia lui şi de corăbierul Ur-Shanabi, care pare a face naveta între pământul de dincoace şi ţinutul de dincolo de apele morţii. Pe când ţara Feacienilor este locuită de un popor guvernat de un rege, Alcinous. Acesta are o regină, fii şi o fiică. Un senat de bătrâni este consultat în deciziile importante de stat. Nu există nimic asemănător în *Epopeea lui Gilgamesh*. Umnapishti şi soţia sa par a fi singurii locuitori ai acestor meleaguri 3).

Să continuăm povestirea evenimentelor care urmează în tableta XI-a. Un somn greu l-a cuprins pe Gilgamesh şi, pe când el dormea, soţia lui Umnapishti îi pregăteşte provizii pentru drumul de înapoiere. Ur-Shanabi îl va însoţi în această călătorie. Gilgamesh se scoală şi îşi face toaleta, înainte de a lua calea întoarcerii. Inainte de plecare, Umnapishti căruia i se face milă de Gilgamesh, îi indică acestuia o plantă spinoasă care se găseşte în fundul apei şi care îl va întineri de îndată ce o va mânca. Trebue să cităm aci planta numită μῶλυ în *Odiseea* (X, 305, ἅπαξ λεγόμενον), pe care zeul Hermes o dă lui Ulise, pentru a-l păzi de vrăjile Circeei. Dar planta babiloniană este spinoasă, pe când cea din *Odiseea* avea rădăcina neagră şi floarea de culoarea laptelui. Virtuţile celor două plante sunt de asemenea complet deosebite: prima întinereşte pe cel ce o mănâncă, pe când a doua păzeşte pe posesorul ei de vrăji.

Gilgamesh nu mănâncă imediat planta. El vrea s'o ducă la Uruk şi s'o împartă cu alţi oameni. După cincizeci de duble-ore de navigaţie, Gilgamesh face o baie într'o fântână cu apă limpede. In acest timp se furişează un şarpe şi îi fură planta reîntineririi. Văzând aceasta, Gilgamesh plânge amarnic de nenorocirea sa şi de suferinţele zadarnice pe care le-a îndurat. După alte 50 de duble-ore de călătorie, Gilgamesh şi Ur-Shanabi ajung la Uruk. Eroul nostru arată corăbierului zidurile cetăţii Uruk, pe care acesta le admiră în mod deosebit.

Această călătorie de înapoiere în patrie a lui Gilgamesh, care ocupă sfârşitul Tabletei XI, pune iarăşi o serie de probleme de geografie mitică, asupra cărora

---

1) G. Contenau, **L'Epopée de Gilgamesh**, p. 54. Vezi şi **Babylonisch-assyrische Texte. I. Schöpfung und Sintflut**, (în **Kleine Texte für Vorlesungen und Ubungen** 7), Bonn, 1911, p. 18 (note introductive) übersetzt von Carl Bezold.

2) Vezi Hermann Wirth, **Homer u. Babylon**, 1921, pp 115 sqq. şi mai ales pp. 118 et sqq.

3) Vezi Tabl. XI, col. IV. rând. 38 sqq. Bezold, op. cit., p. 22. In tableta X, co. II, rând. 21 sqq. (versiunea assiriană A), cârciumăreasa Siduri spune cu toată precizia: „N'a existat niciodată un drum, o Gilgamesh, şi n'a fost dat nimănui, din timpurile cele mai îndepărtate, ca să traverseze marea" Singurele excepţii sunt Umnapishti, soţia lui şi Ur-Shanabi.

nu vom insista, pentru a nu lungi prea mult expunerea noastră. In orice caz, „apele morţii" par a fi apa mării Golfului Persic, ape amare şi sărate, care trebuiau să facă o impresie ucigătoare asupra Sumerienilor primitivi. Cum călătoria de înapoiere a lui Gilgamesh se face în întregime cu nava lui Ur-Shanabi, e în afară de orice îndoială că ţinutul locuit de Umnapishti se afla în imaginaţia Sumero-Akkadienilor undeva în Golful Persic, despărţit de lagunele Tigrului şi Eufratului prin mare.

Iată-ne ajunşi la tableta XII-a, care e şi ultima. Ea conţine un fel de evocare a morţilor şi anume spiritul lui Enkidu se ridică din Infern pentru a descrie prietenului său starea lamentabilă a răposaţilor în lumea cealaltă. Aceste texte sunt deosebit de favorabile pentru o comparaţie cu *Nekyia* din cântul XI al *Odiseei,* unde se găseşte o evocare a morţilor, precum şi cu alte pasaje a epopeelor homerice care fac aluzie la existenţa dusă de morţi în Hades.

In traducerea lui Contenau (pp. 151—153), tableta XII începe cu un fragment din *Epopeea lui Gilgamesh* conservată numai în sumeriană. Aci Gilgamesh doboară un arbore, în rădăcina căruia locuia şarpele, în frunzişul căruia pasărea furtunii îşi aşezase puiul, iar mijlocul era locuit de Lilla. Gilgamesh fabrică din rădăcină un *pukku,* iar din vârful arborelui un *mikku.* Nu se prea ştie exact ce erau aceste două obiecte. Cu ajutorul lor, eroul nostru săvârşeşte un rit magic, în timpul căruia toţi asistenţii trebuiau să păstreze tăcere. O fetiţă scoate un ţipăt în timpul ceremoniei, şi face să cadă cele două obiecte: *pukku* şi *mikku* „în Marea Locuinţă", adică în Infern. Gilgamesh este desnădăjduit şi plânge amarnic. Enkidu, „servitorul său" (1), se oferă să meargă în Infern, pentru a-i aduce cele două obiecte.

Până aci textul sumerian. Trebue reţinut o primă dificultate: Dacă acest text aparţine aci, la începutul tabletei XII, cum se poate ca Enkidu care a murit (vezi tableta VIII) şi a cărui evocare se va face cu atâta greutate în textul care urmează, să poată conversa în mod normal cu „stăpânul său", Gilgamesh, şi să se ofere să meargă în Infern, spre a-i aduce cele două obiecte *pukku* şi *mikku?*

Urmează textul assirian (al Bibliotecei lui Assurbanipal).

Coloana I: Cineva învaţă pe Gilgamesh cum trebue să se poarte în timpul doliului, pentru a nu irita spiritele. Deci Enkidu între timp s'a dus în Infern. Aceste prescripţii sunt interesante, pentru cunoaşterea credinţelor sumero-akkadiene în această materie: „Nu îmbrăca o haină curată, nu te unge cu ulei bun, căci spiritele morţilor, atrase de miros, se vor agăţa de tine; nu-ţi depune arcul pe pământ, căci spiritele acelora care au fost loviţi de arc te-ar înconjura; nu-ţi purta bâţul în mână, spiritele morţilor te-ar târî; nu purta sandale în picioare, pentru a nu face sgomot lovind pământul. Dacă îţi iubeşti femeia, n'o săruta; dacă eşti mâniat pe femeia ta, n'o bate; dacă îţi iubeşti copilul, nu-l săruta; dacă eşti mâniat pe copilul tău, nu-l bate; căci bocetele pământului te-ar cuprinde!".

Coloana II-a: Gilgamesh face exact contrariul de ceea ce i s'a prescris. El vrea cu orice chip să scoată pe Enkidu din Infern. Motivul conduitei lui este limpede: pentru Gilgamesh, Enkidu nu este mort. Acesta s'a dus în Marea Locuinţă pentru a aduce cele două obiecte: *pukku* şi *mikku,* ale stăpânului său şi, în timpul acesta, pământul l'a apucat şi l'a reţinut. Pasajul din coloana II-a, rândurile 24—26, care revine de mai multe ori, este categoric în această privinţă: „nu l'a prins destinul (*sc.* pe Enkidu), un spectru l'a prins, pământul l'a prins; un trimis al zeului neîndurător Nergal nu l'a prins, pământul l'a prins. Pe câmpul de luptă al celor viteji el n'a muşcat pulberea 2); pământul l'a prins". Gilgamesh adresează (col. II fine şi col. III) ruga sa lui Enlil, apoi lui Sin, zeul lunei şi, în fine, lui Ea, rugă şi invocaţie pe care o repetă de trei ori, pentru fiecare din ei, cu aceleaşi cuvinte: „O tată, o Enlil (o Sin, o Ea), iată că *pukku*-ul a căzut în In-

1) In toate textele de până acum, Enkidu era prietenul de arme al lui Gilgamesh, şi nu „servitorul" lui.
2) Această unică imagine se găseşte la Homer, Iliada, II, 418, etc.

Infern, iată că *mikku*-ul a căzut în Infern; faceţi ca Enkidu să iasă din Infern". Situaţia e absolut clară: *pukku*-ul şi *mikku*-ul lui Gilgamesh au căzut în Infern. Enkidu s'a dus să le caute şi el a fost reţinut de pământ. Gilgamesh refuză să urmeze prescripţiile doliului, fiindcă el nu socoteşte pe Enkidu ca mort. Acesta a fost numai prins de pământ, care nu-l mai lasă să iasă din Infern.

Zeul Ea satisface rugămintea lui Gilgamesh, cel puţin în parte. Căci nu revine Enkidu ca să vorbească cu stăpânul său, ci spiritul lui Enkidu mort. La cererea lui Ea, zeul infernului, Nergal, deschide o gaură „care comunică cu Infernul" şi „spiritul lui Enkidu, ca o suflare (1), iese din Infern. Gilgamesh şi spiritul vorbesc unul cu altul".

Mai întâi (col. IV), Enkidu refuză să desvăluie „legea lumii subpământeşti", spre a nu întrista pe prietenul său. Dar, la insistenţele acestuia, el se hotărăşte să vorbească: „Tot ce ţi-a fost scump pe lume, tot ce ai mângâiat, şi era drag inimii tale, ca o haină veche, acum e mâncat de viermi. Tot ce ţi-a fost scump pe lume, tot ce ai mângâiat şi era drag inimii tale, este astăzi acoperit de pulbere. Toate acestea sunt cufundate în pulbere, toate acestea sunt cufundate în pulbere" (2).

Din ultima coloană (a VI-a) nu avem decât vreo zece rânduri. Gilgamesh întreabă de soarta în Infern a celor ce au murit în diferite împrejurări, iar Enkidu îi dă explicaţia: „Acela care a murit de (lacună), l'ai văzut? — L'am văzut; El e întins pe un pat şi bea apă proaspătă. — Pe cel ce a căzut în luptă l'ai văzut? — L'am văzut; tatăl şi mama lui îi ţin sus capul şi femeia lui se strânge lângă el. — Pe acela al cărui cadavru e părăsit pe câmp l'ai văzut? — L'am văzut; spiritul lui nu are odihnă în Infern. — Pe cel al cărui spirit nu are pe nimeni care să-i consacre un cult l'ai văzut? — L'am văzut; el mănâncă resturile oalelor şi rămăşiţele bucatelor care se aruncă în stradă!" Aci se termină marea *Epopee a lui Gilgamesh*.

Comparând aceste texte ale tabletei XII cu acelea din *Nekyia Odiseei*, constatăm o deosebire totală, cu toată similitudinea subiectelor. Ulise merge în Infern pentru a afla împrejurările întoarcerei sale în patrie, şi face să curgă sângele unei victime ucise într'o groapă, pentru ca umbrele morţilor să bea sângele şi să-şi recapete memoria. In Epopeea sumero-akkadiană, spectrul lui Enkidu iese din Infern, pentru a informa pe prietenul său despre soarta morţilor. Nimic din particularităţile pe care le are acea Ψυχή a morţilor la Homer 3) nu se găseşte în concepţiile din care se inspiră textele sumero-akkadiene.

După constatările pe care le-am făcut, ni se pare că tot textul tabletei XII nu este la locul lui. In fragmentul sumerian dela început, Enkidu e în viaţă, pe când el murise la finele tabletei VII, de oarece tableta VIII începe cu lamentaţiile lui Gilgamesh asupra cadavrului prietenului său. In adevăr, Gilgamesh refuză să se supună prescripţiilor ritului de doliu şi socoteşte că prietenul său nu e mort, ci numai prins de pământ. Apoi există cele două obiecte: *pukku* şi mikku, care sunt menţionate atât în fragmentul sumerian dela început, cât şi în textul assirian al tabletei XII 4). Deci textul întreg: fragmentul sumerian şi

1) Vezi Homer, **Iliada** XXIII 100 sq.

2) Restul coloanei IV şi coloana V în întregime lipsesc.

3) Vezi lucrarea noastră, **Le Monde homérique**, Paris, 1934, pp. 64 sqq.

4) Dacă n'ar fi legătura intimă dintre fragmentul sumerian şi textul assirian care îi urmează, pentru a salva poziţia tabletei a XII-a la finele **Epopeei lui Gilgamesh**, am fi putut presupune că fragmentul sumerian era un poem izolat, de felul acelora care trebuiau să circule şi să existe în Sumer pentru multe alte subiecte, fără să facă parte dintr'o poezie literară de dimensiune mai mare.

textul assirian care îi urmează sunt indisolubil legate unul de altul. Toate acestea ne obligă să aşezăm întregul text al tabletei XII, astfel cum este în traducerea lui Contenau, între tabletele a VII-a şi VIII-a ale epopeei [1]). Sfârşitul epopeei cu tableta a XI-a (care ar deveni a XII-a), ne pare mult mai potrivit. Întreaga operă s'ar termina, în această ipoteză, prin înapoierea lui Gilgamesh la Uruk. Mai departe, frica de moarte şi călătoria eroului nostru la Umnapishti ar fi mai bine motivate, dacă revelaţia soartei mizerabile a morţilor (tableta XII actuală) le-ar fi precedat, cum ar fi cazul în ipoteza noastră. Dar de decis vor avea specialiştii, dacă nu există piedici de ordin epigrafic, care ar interzice noul angajament al textelor pe care îl propunem.

Am expus pe lung conţinutul marei epopei sumero-akkadiene a lui Gilgamesh, pentru a arăta într'un caz deosebit de favorabil lipsa de temei a ipotezei după care literatura popoarelor din Mesopotamia, prin unul din produsele sale cele mai caracteristice, ar fi jucat un rol, prin influenţa directă, la naşterea poeziei epice în Ionia. Concluzia la care am ajuns este că autorul sau autorii epopeelor homerice n'au cunoscut sub o formă oarecare marea epopee sumero-babiloniană. Nimic nu se aseamănă în cele două opere comparate de noi: nici marile scene şi subiecte, nici imaginile, comparaţiile şi metaforele particulare.

Pentru a sprijini şi mai mult concluziile noastre şi a face decisive argumentele noastre cu privire la modul cum trebue făcută critica literară, pentru a stabili oarecari influenţe, ne vom ocupa aci pe scurt de marele poem despre *Legenda regelui Keret,* descoperită în săpăturile dela Ras Shamra pe trei tablete de argilă, având cam o mie de rânduri, din care cam jumătate păstrate. Ea este scrisă într'o limbă care se poate numi proto-feniciană. Prima tabletă, cea mai bine conservată, a fost publicată de Charles Virolleaud, marele învăţat căruia îi revine meritul principal în descifrarea scrierei textelor din Ras Shamra (vechea Ugarit). Acest poem a primit numele de *Keret I* [2]). Dar Virolleaud are impresia că cele trei tablete nu conţin decât o parte a legendei şi că poemul întreg putea avea dimensiunile epopeei lui Gilgamesh [3]). Ceeace însă pare surprinzător la prima vedere, este faptul că legenda lui Keret nu prezintă nimic în miturile şi ideile sale, precum şi în episoadele, imaginile şi comparaţiile pe care le face care să amintească de aproape sau de departe epopeea lui Gilgamesh. Şi acest lucru într'o regiune, — coasta Siriei — unde literatura sumero-akkadiană a trebuit să aibă o circulaţie destul de intensă! Dimpotrivă, *Poemul lui Keret* oferă numeroase asemănări cu lumea de gândire şi de poezie a *Vechiului Testament,* la fel cum acesta din urmă prezintă legături indiscutabile cu literatura religioasă sumero-akkadiană [4]). De aci rezultă în chip neîndoios că acolo unde există influenţă, există şi *semne* sau *indicii* incontestabile ale acestei influenţe.

* *

---

1) Ne dăm seama că nici acest lucru nu merge fără a provoca alte dificultăţi. In tableta VIII, col. II, Gilgamesh se lamentează fără nici o îndoială pe cadavrul lui Enkidu, iar în tableta X, col. III, rândul 29, Gilgamesh spune că, după ce l'a plâns, el şi-a dus prietenul la groapă (versiunea assiriană A). Nu putem rezolva aceste greutăţi în cadrul acestui articol. Tot ce putem spune este să exprimăm posibilitatea ca să fi existat două versiuni ale sfârşitului lui Enkidu: unul în urma unei boli, iar cealaltă în urma plecării sale în Infern spre a aduce pukku-ul şi mikku-ul lui Gilgamesh, versiuni provenind dela doi poeţi diferiţi, care ambele au intrat în textul epopeei conservate în Biblioteca lui Assurbanipal. Nu am putea spune cu exactitate care din ele două aparţinea originar Epopeei lui Gilgamesh. Am înclina să considerăm ca adăugat întreaga tabletă a XII-a actuală, — pentru a completa numărul fatidic 12, — ceea ce ar indica şi poziţia ei finală, la fel cum e cazul şi cu Nekyia a doua din cântul XXIV al Odiseei.

2) Ch. Virolleaud, **La Légende de Kérèt,** în **Mission de Ras Shamra,** dirigée par Cl. — F. A. Schaeffer, tome II, Paris 1936.

3) Ch. Virolleaud, **La légende du roi Kérèt, d'après de nouveaux** în **Mélanges Syriens offerts a M. R. Dussaud,** Paris, 1939, p. 755.

4) Să ne amintim numai de Creaţie, Potopul, turnul lui Babel, etc.

„ARIE APOSTOLICĂ" ȘI ONESTITATE ISTORICĂ

Pe marginea unui articol al Părintelui Ioan Coman

In ultimul fascicul al revistei „Biserica Ortodoxă Română", Părintele Ioan Coman, profesor la Institutul Teologic din București, consacră un articol întins „ariei misionare" a Sf. Niceta din Remesiana, cu intenția mărturisită de a răspunde la întrebarea — veche în istoriografia noastră — dacă apostolul Bessilor va fi predicat sau nu în Nordul Dunării, cu alte cuvinte dacă-și merită faima de catechizator al Dacilor, pe care dela Pârvan încoace, i-o recunosc fără șovăire specialiștii trecutului istoriei naționale. 1) Cu această întrebare am avut prilejul să mă ocup într'un articol recent 2) și, indiferent de răspunsul la care m'am oprit, era firesc ca ultimul cercetător al problemei să ia atitudine față de opiniile înaintașului imediat. E ceeace a și făcut dealtminteri Părintele Coman, care, din micul studiu pomenit, și-a însușit nu numai îndemnul de a reexamina chestiunea, ci și altceva, de care va fi vorba mai departe.

In ce privește problema „ariei" episcopului sud-dunărean, sărăcia informațiilor ne împiedică a ajunge la un răspuns hotărît. Ce se poate spune, și ce am încercat să dovedesc în articolul din 1946, e că argumentele invocate în sprijinul pretinsului apostolat în Nordul Dunării nu rezistă unei critici atente. Versurile Sf. Paulin din Nola nu îndreptățesc o asemenea încheiere, și Păr. Coman e silit s'o recunoască atunci când, la capătul lungului său studiu, scrie: „o dovadă peremptorie, indiscutabilă, materială a lucrării lui Niceta în acea parte de loc nu avem". 3) Mai mult n'am pretins nici eu niciodată, dovadă că-mi încheiam cercetarea exprimându-mi nădejdea că viitoare descoperiri arheologice ne-ar putea permite să vorbim de începuturile creștinismului în Dacia pe baza unor mărturii sigure și indiscutabile 4). De ce, în aceste condiții, Părintele Coman s'a mai ostenit să scrie douăzeci de pagini, e o întrebare la care ar putea răspunde singur. Personal, m'aș fi lipsit de plăcerea de a vorbi despre ele, dacă felul de argumentare și de documentare de care se slujește autorul n'ar fi din cele mai originale și, cu acest titlu, nu s'ar învrednici de o mențiune într'o publicație care-și propune să contribuie la răspândirea bunelor metode și chiar a bunelor maniere în publicistica românească.

Despre modul de argumentare al Părintelui Coman, mi s'a întâmplat să mai scriu, nu odată. Cititorii **Revistei Clasice** și ai **Revistei istorice a Sud-Estului european** cunosc dările de seamă pe care — pe măsura apariției lor — le-am consacrat mai multor lucrări ale învățatului coleg. Așa fiind, socot de prisos să revin asupra temerității cu care D-sa emite ipoteze pe care, câteva pagini mai departe, le ia drept adevăruri dovedite, bune să slujească la elaborarea altor ipoteze, deopotrivă îndrăznețe și deopotrivă dovedite. Prefer să mă opresc asupra unui aspect diferit al metodei distinsului autor, acel al informației, gingaș între toate, când e vorba de judecat activitatea științifică a unui cercetător. Tocmai în această privință, vor spune însă cititorii Părintelui Coman, părerea celui mai aspru critic nu poate fi decât elogioasă. D-sa epuizează literatura subiectelor, înșiră trimiteri copioase și împinge scrupulul științific până la indiou-

1) **„Aria misionară" a Sf. Niceta di Remesiana**, în „Biserica Ort. Rom.", LXVI, 1948, pp. 337—356.

2) **Niceta di Remesiana e le origini del cristianesimo daco-romano**, „Rev. hist du Sud-Est européen, XXIII, 1946, pp. 99—117.

3) Op. cit., p. 356.

4) Op. cit., p. 117.

rea librarului care a tipărit o publicaţie aşa de puţin cunoscută ca Real-Encyclopedia lui Pauly-Wissowa-Kroll. Decât, în asemenea materie, simpla etalare de titluri nu-i întotdeauna o dovadă convingătoare, şi îndoiala asupra seriozităţii informaţiei e permisă, câtă vreme modul de a cita o lucrare nu vădeşte din partea cercetătorului cunoaşterea directă a operei, dacă nu o lungă familiarizare cu ea.

Indoieli de această natură mi s'a întâmplat să nutresc în mai multe rânduri, citind câte o carte a Părintelui Coman. M'am ferit totuşi să le exprim, câtă vreme nu puteam dovedi că parada bibliografică a unui autor atât de erudit nu era, în realitate, decât praf în ochii cititorului. De data aceasta dovada poate fi făcută şi, ceeace e mai grav, nu în privinţa vreunei lucrări neesenţiale a cărei ignorare n'ar scădea valoarea tezei susţinute, ci în legătură cu unele texte-cheie, a căror necunoaştere compromite seriozitatea argumentării, ca să nu mai vorbesc de reputaţia autorului.

E vorba de două citate greceşti, pe care Părintele Coman le foloseşte într'o ordine de idei pe care o voi indica în treacăt şi la care D-sa se referă în chip repetat. Unul e împrumutat lui Philostrat (ne asigură autorul), şi rostul lui e să întărească afirmaţia că, în vremea acestui scriitor, „Sciţii" pomeniţi de el ar fi fost tot una cu Goţii [1]). Ceea ce uită să ne spună Părintele Coman, e pe care din cei doi Philostrati îl are în vedere şi din care operă a lui citează; în plus, întrucât afirmaţia unor scriitori trăitori la începutul secolului al III-ea, poate şi trebue să fie luată în consideraţie pentru desluşirea unor stări dela sfârşitul veacului al IV-lea? Oricât mi-ar plăcea să cunosc explicaţiile Părintelui Coman, am motive să cred că acest răspuns va întârzia. Prefer dar să lămuresc singur propriile-mi nedumeriri şi să precizez că toată chestiunea se reduce la o confuzie grosolană, prilejuită de un împrumut nemărturisit. Rândurile reproduse de Părintele Coman şi atribuite lui Philostrat, D-sa le-a luat nu din textul unde pretinde că le-ar fi citit, ci din articolul meu în mai multe rânduri pomenit, unde isvorul e indicat prin trimiterea: „Philost., II 5" [2]). Prescurtarea nu priveşte însă — abia dacă trebue s'o mai spun — pe vreunul din Philostraţi, în ale căror scrieri zadarnic s'ar căuta informaţii asupra populaţiilor din Nordul Dunării, ci pe istoricul bisericesc **Philostorgios**, a cărui operă e un izvor de seamă pentru împrejurările din Imperiul de Răsărit, la sfârşitul secolului al IV-lea. Dacă acest „pas de clerc" (cum îl spun Francezii) ar fost comis de un student începător, într'o lucrare de seminar, greşala ar fi fost scuzabilă şi, până la un punct amuzantă. Cum să-i zicem însă când e comisă de un profesor de Patristică, specialist în materia pe care arată a o cunoaşte atât de temeinic?

Deopotrivă compromiţătoare, deşi de altă natură, e confuzia pe care o face Părintele Coman în discuţia unui text, folosit de mine într'un articol mai vechiu, în legătură cu isvoarele literare ale creştinismului daco-roman [3]). E vorba de câteva rânduri din opera de curând descoperită a lui Macarie, episcopul Magnesiei, în care autorul afirmă că neamurile de „Sciţi" din Nordul Dunării n'ar fi auzit până în zilele lui cuvântul Evangheliei. Părintele Coman, care se sfieşte să arate că a cunoscut textul prin articolul meu, deşi, în realitate, înainte de a fi semnalat de mine, el n'a fost folosit de niciun cercetător român al acestor probleme, lasă să se înţeleagă că scrierea lui Macarie i-ar fi fost dintotdeauna familiară şi că ar fi consultat-o în ediţia Harnack [4]). Se întâmplă însă că o ediţie Harnack a textului lui Macarie nu există şi că precizările oferite de Părintele Coman în această privinţă sunt greşite. Trimiterea la „T. U., 37, 4, 1911", ca la colecţia unde ar fi apărut lucrarea, e rezultatul unei încurcături, prilejuită de dorinţa Părintelui Coman de a arăta că ştie mai mult decât e cazul. D-sa a găsit la mine menţiunea unei lucrări a lui Harnack intitulată **Kritik des Neuen Testaments von einem griechischen Philosophen des III. Jahrhunderts. Die im „Apocriticus" des Macarios Magnes enthaltene Streitschrift** (apărută tocmai în seria **Texte und Un-**

1) Art. cit., p. 347

2) Niceta di Remesiana, p. 115, n. 4.

3) Intorno alle fonti letterarie del cristianesimo daco-romano, „Rev. hist. du Sud-Est européen", XX, 1943, pp. 166—191.

4) Aria misionară... p. 359, n. 4.

tersuchungen, XXXVII 4, 1911); n'a înţeles bine de ce e vorba (deşi titlul spune lămurit că e o încercare de reconstituire a operei anticreştine a unui filosof păgân din secolul al III-iea, în speţă Porphyrios); după care s'a grăbit să măscocească o ediţie ce n'a existat nicicodată.

Concluzia inevitabilă a acestei întâmplări e că Părintele profesor Coman citează lucrări pe care nu le cunoaşte, confundând scriitorii atât de diferiţi ca epocă şi preocupări cât pot fi Philostrat şi Philostorgios, Macarios şi Porphyrios. Din punctul de vedere al seriozităţii metodei, sau al probităţii ştiinţifice ,faptul se califică singur. Dar din punctul de vedere al onestităţii pure şi simple? Răspunsul să-l dea cititorii.

D. M. PIPPIDI

ISTORIA LITERATURII GRECEŞTI, Vol. I, editată de Academia de Ştiinţe a U. R. S.S., Moscova - Leningrad, 1946.

«Istoria literaturii greceşti», apărută la Moscova-Leningrad în 1946, a fost întocmită de un colectiv de savanţi sovietici, printre care citâm pe M. M. Pokrowski, membru al Academiei, azi defunct, pe S. P. Şestakow, membru al Academiei de Ştiinţe U. R. S. S., şi pe profesorii I. I. Tolstoi şi I. Sobolewski. Acest volum este prima exegeză marxist-leninistă întreprinsă în U. R. S. S. asupra istoriei literaturii greceşti. După însăşi afirmaţia redactorilor, exegeza întreprinsă este susceptibilă să fie extinsă şi asupra analizei interne a diferitelor opere. Din acest punct de vedere poate fi subliniată observaţia inserată la p. 130: „In planul de analiză pur literară a Iliadei şi Odisseii, metaforele, epitetele, comparaţiile şi, în general, stilul lor aşteaptă încă cercetători, care să adopte faţă de aceste probleme teoria marxist-leninistă".

„Istoria literaturii greceşti" (vol I) cuprinde poemele homerice, poezia hesiodică, poezia lirică şi drama perioadei clasice. In prefaţă (p. 13-70) sunt prezentate problemele generale ale istoriei literaturii greceşti, perioadele ei de desvoltare, particularităţile specifice ale literaturii produse intr'o societate sclavagistă, dialectele limbii greceşti şi raporturile dintre ele.

Capitolul III, în partea lui finală, analizează izvoarele folclorice ale literaturii greceşti ca mitul, povestea şi cântecul în interpretarea marxistă. In capitolul introductiv la Homer ni se prezintă societatea greacă în procesul de descompunere a statului patriarhal. Lui Homer îi sunt consacrate 83 de pagini (73—152), în care problema homerica este privită sub toate aspectele: 1. Personalitatea lui Homer în antichitate, 2. Aezi şi rapsozi; 3. Ciclul epic troian; 4. Iliada şi Odisseia; 5. Stilul epic; 6. Eposul homeric şi creaţia populară epică a altor popoare; 7. Unitatea poemei homerice; 8. Problema homerică, etc., etc.

De reţinut este punctul de vedere sovietic în legătura cu geneza poemei homerice, care este cel unitarist.

După sovietici, poemele homerice rezultă din împletirea unei seculare evoluţii populare cu fantezia individuală creatoare. Deasemenea foarte importantă apare metoda comparativă iniţiată de istoricii literari sovietici în cercetarea producţiei epice şi analogiile dintre epopeea homerică şi epopeele moderne.

Poezia lirică este tratată după genuri şi anume, poezia elegiacă, iambică şi melică. O mare atenţie se acordă în special poeziei lui Pindar (p. 275—476).

Volumul se închee cu istoria dramei greceşti, insistându-se în deosebi asupra inceputurilor ei, cu indicarea celei mai noi literaturi asupra chestiunii despre originea dramei, creaţia lui Eshil, organizarea reprezentaţiilor, Sofocle şi Euripide, precum şi despre originea comediei şi reprezentantul ei cel mai de seamă, Aristofan. Textul este însoţit de numeroase ilustraţii sugestive.

La capitolul liricei s'a insistat îndeosebi asupra condiţiilor sociale în care s'a desvoltat poezia lirică, analizându-se bazele sclavagiste ale polisul-ui şi ivirea tiraniei. Pentru epoca lui Eshil şi apoi

a lui Sofocle şi Euripide se arată cu claritate semnele decadente ale statului democratic sclavagist atenian şi descompunerea bazelor colectiviste ale polisului datorită desvoltării excesive a posesiei de sclavi, legată de desvoltarea comerţului şi forţa banului. In acest fel se explică şi ivirea filosofiei sofiştilor. Comedia şi tragedia sunt reconsiderate în lumina luptei contra descompunerii polisului, fiind privite drept arme în mâna unei anumite clase sociale.

Criticile care s'au adus volumului de către savanţii sovietici s'au referit îndeosebi la problemele de amănunt, cartea fiind socotită în general drept „un eveniment în domeniul filologiei clasice" (Prof. Deratani, în V. D. I. 2, 1947, p. 72.

M. MARINESCU

A. A. IESSEN. Colonizarea greacă pe ţărmul nordic al Mării Negre. Leningrad, 1947, Ermitajul de Stat, 90 pg.

Istoria oraşelor greceşti de pe ţărmul nordic al Mării Negre a preocupat în chip special atenţia specialiştilor sovietici. Relaţiile economice cu metropola şi cu populaţiile stepelor invecinate, frământările politice interne, tot complexul de probleme legat de contactul cu elementul băştinaş, au făcut obiectul a numeroase cercetări, dintre care alături de studii de sinteză nu lipsesc o serie intreagă de monografii consacrate celor mai de seamă dintre coloniile elene de pe ţărmul nordic al Mării Negre, precum Tanais, Chersones, Olbia etc.

Lucrarea lui Iessen vine să arunce o nouă lumină asupra acestei probleme, pe cât de interesantă pe atât de actuală în ştiinţa istorică, şi încearcă să lămurească, pe bază de material arheologic nou, o serie întreagă de chestiuni rămase obscure sau încă complet necercetate.

Problema colonizării greceşti a preocupat demult şi pe savanţii burghezi. Insă, cum observă foarte bine Iessen, ei prezentau această colonizare ca pe un proces unilateral şi anume îl considerau numai de pe poziţiile triburilor elene colonizatoare. „Colonizarea greacă pe ţărmul nordic al Mării Negre — spune Iessen — nu poate fi privită într'un chip unilateral, numai din punctul de vedere al istoriei Greciei, al triburilor greceşti, şi al civilizatiei greceşti. Colonizarea a fost expresia unui proces istoric bilateral, ea a fost determinată de toată desvoltarea anterioară a Grecilor înşişi, a Ionienilor, şi de desvoltarea populaţiei localnice din stepele noastre (pg. 89). In felul acesta istoricul sovietic respinge dela început „teoriile" istoricilor apuseni, care ascundeau în această supraapreciere a influenţei şi rolului coloniilor greceşti, dispreţul lor pentru elementul autohton (Sciţi), şi situează întreaga problemă a colonizării greceşti pe ţărmul nordic al Mării Negre pe o poziţie nouă.

Folosind un bogat material arheologic, în mare parte recent descoperit şi deci cu atât mai preţios pentru cercetătorii români, Iessen îşi încadrează studiul într'o vastă perspectivă istorică. Cercetarea propriu zisă a procesului de colonizare greacă este precedată de un amănunţit studiu al „preistoriei", al perioadei de colonizare, de studiul relaţiilor ce au existat între populaţiile regiunilor din Nordul Mării Negre şi popoarele sudice, înaintea apariţiei coloniilor greceşti. De fapt lucrarea lui Iessen se împarte în două părţi distincte: relaţiile populaţiilor de pe ţărmul nordic al Mării Negre cu popoarele din Sud (Grecia, Asia Mică, Orientul apropiat) înainte de colonizarea greacă, adică cam până prin sec. VI, înainte de era noastră, şi partea de examinare propriu zisă a problemei colonizării greceşti.

Prima parte, consacrată „preistoriei" colonizării greceşti, îmbrăţişează o perioadă vastă: mileniul III, II şi mileniul I, cam până prin sec. VI înaintea erei noastre.

Incepându-şi cercetarea prin examinarea civilizaţiei dela Tripolie, autorul analizează în acelaş timp, depe poziţii critice, o serie întreagă de teorii asupra acestei civilizaţii puse în circulaţie de istoriografia burgheză, cum ar fi cea a lui E. Stern, care vedea în locuitorii acestei civilizaţii pe strămoşii Grecilor, sau încercările mai recente (Menghin) de a-i considera drept strămoşi ai Hitiţilor, etc. Bazându-se pe materialul ar-

heologic descoperit şi simţitor îmbogăţit de expediţiile din ultimii ani, interpretându-l în chip marxist-leninist, istoricii sovietici au reuşit să stabilească caracterul autohton al civilizaţiei dela Tripolie, soluţionând definitiv şi depe poziţii strict ştiinţifice această problemă atât de controversată. Rezolvarea în acest spirit a problemei civilizaţiei dela Tripolie cerea o reconsiderare a relaţiilor dintre populaţiile locuind regiunile din Nordul Mării Negre şi popoarele sudice. In examinarea acestei probleme Iessen urmăreşte desfăşurarea ei în trei etape: mileniul III şi începutul mileniului II, mileniul II, şi mileniul I înaintea erei noastre.

In prima perioadă Iessen constată, pe baza unei analize minuţioase a materialului arheologic, existenţa a două focare de schimb cu populaţiile sudice: sud-vestic, civilizaţia de tip Usatovo, post-tripoliană, care întreţinea relaţii cu populaţiile bazinului egean şi ale Asiei mici şi centrul sud-estic, în Cuban, având legături cu Iranul şi Asia Mică. Dintru început deci se observă două căi pe care se întreţineau relaţiile cu Sudul: drumul sud-vestic, drum de cabotaj dealungul ţărmului Mării Negre şi drumul sud-estic, probabil terestru.

In mileniul II situaţia se schimbă. Spre deosebire de focarul sud-vestic, (pe locul vechii civilizaţii de tip Usatovo) care continuă să fie foarte activ, în regiunea sud-estică se observă o stagnare a importului din Sud. Lucrul se explică prin apariţia în Caucaz... „a unui focar desvoltat şi independent de civilizaţie locală, caracterizat prin produse metalice specifice (de aramă), printr'o ceramică specifică, prin topoare mici de piatră, folosite drept arme de luptă şi fabricate din serpentin. Monumentele acestei civilizaţii sunt răspândite pe ambele povârnişuri ale părţii centrale a lanţului caucazian şi sunt învecinate cu stepele precaucaziene, pe toată întinderea dela Kubanul de sus până în regiunea Groznâi". (pg. 22). Alături de el se precizează un al doilea focar de prelucrare a metalelor situat la Nord-vest în Caucaz, în limitele Transcubanului şi ale părţii nordice a ţărmului caucazian al Mării Negre".

Mileniul I — epoca bronzului târziu corespunzătoare trecerii spre treapta superioară a barbariei — se caracterizează printr'o puternică desvoltare a relaţiilor de schimb, consecinţă a desvoltării generale a relaţiilor dintre triburi. Iessen se ocupă în special de rolul ce-l joacă în această perioadă regiunea limanului Bug-Nipru, focar activ de prelucrare a metalului, care „alimenta cu obiecte de bronz un vast teritoriu pe ţărmul drept, cât şi pe cel stâng al Niprului". Caracteristice acestui centru sunt obiectele de bronz, precum pumnale, secere, vârfuri de suliţe, obiecte pe care Iessen, urmându-l pe T. Sulimirski, le califică drept „traco-cimeriene".

Interesantă este ipoteza istoricului sovietic, susţinută de un bogat material doveditor, după care în această perioadă regiunea ocupată mai târziu de regatul Bosforului ar fi jucat un rol foarte puţin însemnat. El ajunge la concluzia că în această regiune „nu vedem urmele existenţei unui centru cultural pregrec". (pg. 33). Iessen infirmă, în felul acesta, teoria de largă circulaţie a istoricului burghez Rostovzev, care vedea în regiunea ocupată mai târziu de regatul Bosforului un centru cultural de cea mai mare importanţă.

Un capitol special, capitolul V, este consacrat evenimentelor sec. VII care înseamnă „o puternică cotitură istorică" în viaţa populaţiilor depe ţărmul nordic al Mării Negre. Acum „se formează stadiul scitic în istoria populaţiilor locale" ((pg. 34). Constatând că această epocă coincide cu trecerea respectivelor populaţii la treapta superioară a barbariei. Iessen respinge, ca total neîntemeiate — încercările unor istorici, printre care în special Rostovzev, de a vorbi despre existenţa la aceea dată a unui stat „scitic", a unui „mare imperiu scitic". Secolul VII înaintea erei noastre a fost în istoria acestor populaţii o perioadă de puternice frământări, de accelerare a procesului de diferenţiere socială şi de avere, de dese şi active relaţii între triburi, relaţii ce îmbrăţişează, alături de forma lor paşnică. de schimb, şi aspectul unor ciocniri cu caracter militar, sub formă de incursiuni ce ajung până în Asia Mică, Egipt şi Palestina.

In capitolul VI Iessen dovedeşte, pe baza unui bogat şi interesant material arheologic, că în sec. VII-VI se intensifică simţitor relaţiile cu ţările sud-estului, cu regiunea transcaucaziană, cu statul Urartu, şi mergând până la ţări mai îndepărtate, precum Babilonia şi

Fenicia. Constatând importul aproape cu exclusivitate al obiectelor de lux, autorul ajunge la concluzia că „în comparaţie cu epoca precedentă putem observa o puternică intensificare a acestor relaţii şi în acelaş timp o schimbare calitativă a caracterului lor. Explicaţia acestor fenomene ar putea fi găsită... în primul rând în formarea unui nou strat social ,al nobilimii de trib, care constituie un debuşeu pentru obiectele de lux, —şi, în al doilea rând, în contactul direct al nomazilor din stepele nordice cu ţările Asiei Mici în timpul incursiunilor din sec. VII" (pg. 49).

In capitolele următoare (VII—XI) Iessen se ocupă în mod amplu de problema colonizării greceşti propriu zise pe ţărmul nordic al Mării Negre. Autorul ajunge la stabilirea unei periodizări în procesul de desfăşurare a colonizării greceşti şi anume schiţează patru perioade: o primă perioadă, a unor relaţii întâmplătoare, vizite accidentale ale marinarilor greci pe ţărmurile nordice ale Mării Negre, perioada a doua este cea a factoriilor temporare şi a relaţiilor comerciale pre-colonniale, o a treia perioadă a înfiinţării de colonii permanente, dar cu caracter de simple centre comerciale de schimb, şi în sfârşit o ultimă perioadă de transformare a acestor colonii în centre active de producţie.

Apariţia de colonii greceşti cu caracter de pure centre comerciale, autorul o situează în sec. VI, subliniind însă că epoca de maximă desvoltare a acestui proces, când „ţărmul Mării Negre era cu adevărat încins de un lanţ de colonii greceşti, legând grupurile de colonii izolate din Bosfor cu celelalte oraşe greceşti într'un inel aproape continuu" (pg. 81) se referă la sfârşitul sec. V şi începutul sec. IV înaintea erei noastre. La această dată „procesul de colonizare greacă era în principiu terminat" (pg. 81). Acest proces în desfăşurarea lui a fost inegal. Dar colonizarea mai târzie sau mai timpurie a unor anumite regiuni nu apare ca un fapt întâmplător, ci a fost organic determinată de toată desvoltarea istorică a respectivei regiuni. Astfel Iessen constată că regiunile rămase în urmă, în desvoltarea lor faţă de nivelul general al triburilor „scitice" din stepă, atrag în ultima instanţă atenţia Grecilor. „Aşa dar nu aşezarea lor geografică, ci nivelul cultural al populaţiei locale, posibilitatea stabilirii unor relaţii comerciale regulate, determină epoca înfiinţării unor aşezări greceşti stabile. Folosind un termen modern am spune că geografia economică şi nu cea fizică a jucat rolul principal în desfăşurarea acestui proces". (pg. 81)).

Prin vastul material arheologic folosit, în mare majoritate de recentă descoperire, prin interesantele opinii formulate asupra legăturilor dintre populaţiile stepelor din Nordul Mării Negre şi ţările sudice, asupra legăturilor dintre coloniile greceşti şi aceste populaţii, prin analiza amănunţită şi clasificarea materialului arheologic în autohton şi importat, ca şi prin reconsiderarea critică a unor probleme tratate depe poziţii false de istoriografia burgheză, — lucrarea lui Iessen se impune atenţiei cercetătorilor romàni, care vor găsi în ea un preţios îndreptar pentru rezolvarea problemelor de istorie veche a ţării noastre.

T. GOLIM

A. BONNARD. Vers un humanisme nouveau. La liberté de l'écrivain Soviétique, în La Pensée, nr. 18, Mai-Iunie 1948, pp. 67—75.

E o conferinţă ţinută de profesorul de limba şi literatura greacă de la Lausanne. Autorul, cunoscut prin atitudinea lui contra hitlerismului şi fascismului, arată, în această conferinţă, care a scandalizat burghezia din Elveţia, că obiectul literaturii vechi greceşti este omul şi că nicio altă literatură din lumea modernă, afară de cea sovietică, nu-şi propune o vedere asupra omului, capabilă să hrănească gândirea şi acţiunile noastre.

Pe un elenist care începe a se orienta în lumea sovietică îl izbeşte setea de ştiinţă ce se manifestă în această lume nouă. Pretutindeni, în URSS, renasc şi se nasc culturi naţionale autonome. Umanismul sovietic este esenţialmente ştiinţific. In URSS ştiinţa este o

vastă întreprindere de liberare, condusă de savanți care pun știința în serviciul tuturor. Literatura sovietică este o știință a omului, un învățământ al omului. Oamenii culturii din Uniunea Sovietică — scrie Bonnard — și-au luat sarcina de a pune la dispoziția tuturor maselor populare „odată cu pâinea și electricitatea", pe Shakespeare, pe Beethoven. Literatura sovietică este dominată de principiile realismului socialist; ea își propune să zugrăvească omul în munca lui înverșunată de a realiza esența lui umană. Poeții au rolul de a face pe oameni mai buni, spune Euripide (în Broaștele lui Aristofan), „scriitorul are misiunea de a educa poporul", scrie Fadeev, marele scriitor sovietic. „A înfățișa pe om în realitatea lui prezentă și în desvoltarea lui", iată pe scurt esența realismului socialist, esența noului umanism în literatură.

C. B.

V. D. BLAVATSKI. Arta pe litoralul de Nord al Mării Negre în epoca antică, Moscova, 1947, 119 pag.+73 fig.

Descoperirile arheologice au sporit în mod considerabil după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917. Știința istorică sovietică a elaborat, pe baza principiilor marxism-leninismului, metoda justă de interpretare a monumentelor arheologice. Alături de lucrări speciale, care tratează anumite probleme, au apărut opere de generalizări, de sinteză. Din categoria acestora face parte lucrarea arheologului Blavatski. Primul capitol cuprinde cadrul geografic și istoric, în care a apărut și s'a desvoltat arta antică pe țărmul nordic al Mării Negre, cu indicarea sectoarelor principale și cu stabilirea stadiilor de desvoltare a fiecărui oraș. Autorul se oprește mai îndelung asupra istoriei regatului bosporan, întrucât aci rolul băștinașilor se poate urmări în prezent cu mai multă ușurință. Populația locală din regatul Bosporului imprimă o anumită direcție desvoltării acestui stat și rolul său sporește cu cât ne apropiem de perioada de dezagregare și de dispariție a orânduirii sclavagiste.

Capitolul II este închinat artei propriu-zise (sculptură, arhitectură, pictură) și desvoltării ei. Arta antică dela Marea Neagră s'a găsit și ea sub influența populațiilor locale. Acestea au avut raporturi reciproce active cu Grecii și apoi cu Romanii. Monumente sculpturale și gliptice din Sudul Uniunii Sovietice reflectă înrâurirea localnicilor asupra artei sclavagiste greco-romane. Monumentele artistice, care redau, cu atâta realism, viața Sciților, presupune că meșterii greci au trăit printre populația scită și au fost influențați și de arta lor. Autorul arată că, datorită băștinașilor, arta antică depe țărmul de Nord al Mării Negre a căpătat trăsături realiste, care au o valoare istorică, de izvor de cunoaștere a triburilor scite, sarmate și trace. Blavatski are dreptate când susține că elementul local a înviorat arta antică.

Dar s'a petrecut și fenomenul invers. Grecii au influențat și ei pe localnici, stimulând desvoltarea artei locale, deși e vorba în primul rând de o sculptură pe plan mic. Pătura stăpânitoare a Sciților a fost influențată în deosebi de cultura elenică.

In ultima parte a lucrării, autorul prezintă interesantele descoperiri dela Neapole, capitala regatului Sciților. Printre monumentele de acolo este amintită pictura unui cavou, în care sunt redate scene din viața de toate zilele a Sciților. Unele desene amintesc, spune autorul, pe cele din arta rusă, care se păstrează și azi în creațiile populare. Tradițiile artei antice au fost foarte puternice în Sudul Uniunii Sovietice și în cursul evului mediu, prin orașele bizantine. Tradițiile culturii antice au ajuns până în cultura veche rusă. Monumentele descoperite — și interpretarea istorică a acestora — ne ajută să urmărim legătura directă între arta antică și cea veche rusă.

Această concluzie a lui Blavatski este într'adevăr revoluționară și răstoarnă afirmațiile reacționare ale istoricilor burghezi aserviți imperialismului, care susțin că moștenirea civilizației clasice s'a transmis numai popoarelor europene occidentale și cultura acestora este con-

tin'ată şi „păzită" de „ştiinţa" americană. Imperialismul american folosește deci pentru realizarea programului său politic şi pentru motivarea „blocurilor occidentale" asemenea afirmaţii antiştiinţifice, pe care ştiinţa istorică sovietică le demască şi le combate cu hotărîre.

D. BERCIU

M. O. KOSVEN. „Matriarhatul". Institutul de etnografie al Academiei de ştiinţe U. R. S. S., 1948, 239 pg.

Printre cercetătorii sovietici ai societăţii primitive se citează la un loc de frunte numele lui M. O. Kosven, a cărui atenţie s'a îndreptat în chip special, în rândul instituţiilor primitive ale umanităţii asupra uneia din instituţiile cele mai discutate şi anume asupra matriarhatului. După propria mărturisire a autorului (pg. 319), această problemă, pe care a examinat-o în studii, comunicări, articole — de mai mare sau mai mică intindere — îl preocupă de aproape 20 de ani.

„Matriarhatul" constitue — după cum însuşi subtitlul ne-o indică, un „istoric" al problemei, o trecere în revistă, critică, a diferitelor opinii emise în cursul veacurilor asupra acestei instituţii a umanităţii primitive.

Lucrarea examinează teoriile emise asupra matriarhatului începând din antichitate şi până în zilele noastre şi poate fi împărţită în trei mari capitole: I. din antichitate şi până la mijlocul veacului XIX. II. dela Bachofen şi până la Marx şi Engels, şi III, dela Marx şi Engels până în zilele noastre.

Intr'o scurtă introducere Kosven stabileşte dela început ca punct de plecare în cercetarea sa o diferenţă esenţială: despre o problemă a matriarhatului ca fenomen, adică despre o contestare sau un dubiu al existenţei în trecut a acestei instituţii nu se poate vorbi în literatura de specialitate sovietică. Pentru cercetătorul sovietic este un punct pe deplin lămurit în studiul istoriei primitive faptul că matriarhatul constitue un stadiu în desvoltarea societăţii umane, un stadiu primitiv, care apare în primele timpuri ale desvoltării societăţii umane, un stadiu universal, prin care au trescut toate popoarele în desvoltarea lor istorică. Pentru cercetătorul sovietic problema matriarhatului poate include doar chestiunea etapelor de desvoltare ale acestei instituţii, a formelor de tranziţie spre patriarhat, a procesului de desagregare a matriarhatului.

Complet antagonică se prezintă situaţia în etnografia şi ştiinţa istorică burgheză. Ele au căutat şi caută să treacă sub tăcere problema matriarhatului sau, — atunci când sunt silite de evidenţa faptelor — încearcă să-l prezinte ca pe un fenomen izolat, ca o instituţie caracteristică popoarelor „neindoeuropene", „neariene".

In acest refuz de a recunoaşte existenţa matriarhatului, în primatul acordat patriarhatului, ca şi în limitarea existenţei matriarhatului la popoarele „neindoeuropene" „neaeriene" se vădeşte caracterul reacţionar al teoriilor burgheze şi se întrevăd cu precizie încercările de formulare a unor teorii rasiste.

In prima parte a lucrării, Kosven examinează istoricul problemei matriarhatului începând din antichitate, când o serie întreagă de izvoare (Herodot, Tacit, Diodor din Sicilia ,etc.) atestă existenţa acestei instituţii la diferite popoare (Egipteni, Licieni, Germani, etc.), şi când totodată constatăm apariţia primelor încercări de a opune matriarhatului teoria patriarhatului, încercări legate de numele lui Platon şi Aristoteles, punct de vedere ce va fi exploatat de toţi istoricii şi etnografii reacţionari de mai târziu.

Urmărind creşterea continuă a materialului factic doveditor al existenţei matriarhatului, în special pentru descoperirea Americii, Kosven înfăţişează paralel şi diferitele teorii emise în această problemă de reprezentanţii ştiinţei şi gândirii sec. XVII—XVIII. Două nume atrag atenţia sa în chip deosebit: cel al lui Lafitteau — care a studiat instituţia matriarhatului la Irokezi — şi Millar care emite primul părerea că matriarhatul a fost o orânduire generală în trecutul îndepărtat al omenirii.

Un loc însemnat în lucrarea lui Kosven îl ocupă expunerea concepţiilor des-

spre matriarhat ale lui Bachofen, Mac-Lennan şi în special al lui Morgan, a cărui contribuţie la elucidarea problemei istoricul sovietic o apreciază ca o adevărată revoluţie în ştiinţa despre societatea primitivă.

Lucrarea lui Engels „Despre origina familiei, a proprietăţii private şi a statului" a determinat o cotitură fundamentală în studiul instituţiei matriarhatului. Engels merge în concluziile sale mult mai departe decât Morgan. Tocmai la el, spune Kosven, „matriarhatul capătă, pentru prima oară în istorie, o interpretare adâncă şi bogată... el a fost primul şi singurul, care a înţeles ce importanţă colosală din punct de vedere teoretic prezintă pentru toată istoria societăţii primitive problema gintei materne" (pg. 219—220). Dovedind caracterul de stadiu universal pe care l-a avut matriarhatul în desvoltarea istorică a omenirii, Engels vede în înlocuirea gintei materne prin ginta paternă „dialectica de bază a desvoltării societăţii umane"... (pg. 219).

In ultimele capitole ale lucrării, autorul caracterizează diferitele curente reacţionare burgheze, ca economismul, teoria cercurilor culturale, şcoala culturalo-istorică, analizând şi combătând punctul lor de vedere în problema matriarhatului. El înfăţişează deasemenea starea de decădere generală în care se găseşte etnografia burgheză şi dominaţia în apus, şi în special în USA, după cel de al doilea război mondial, a concepţiilor celor mai reacţionare asupra instituţiei matriarhatului.

Deosebit de interesant este capitolul final în care Kosven trece în revistă succesele realizate de ştiinţa istorică şi etnografia sovietică în decurs de 30 de ani, în elucidarea problemei matriarhatului. Cercetătorii sovietici urmăresc în mod special formele de manifestare ale acestei instituţii, procesul desagregării ei şi al trecerii spre patriarhat, întru cât pentru ei este un punct definitiv stabilit şi elucidat că matriarhatul a existat şi a constituit un stadiu universal, în desvoltarea societăţii umane. In cercetările lor oamenii de ştiinţă sovietici se conduc după concluziile trase de Engels şi indicaţiile date de Lenin şi Stalin. Prima referire la matriarhat în ştiinţa istorică sovietică aparţine lui Lenin, care într'o conferinţă ţinută în 1919, intitulată „Despre Stat" spune: „Observăm... autoritatea, respectul, puterea de care se bucurau cei mai bătrâni într'o gintă, vedem că această autoritate era recunoscută uneori femeilor — pe atunci situaţia femeilor nu era ca cea de acum, lipsită de drepturi, o situaţie de asuprire"... iar mai departe Lenin spunea: „femeile nu numai că aveau o situaţie de egalitate cu a bărbaţilor, dar adesea şi de superioritate"...

La baza interpretării sovietice a istoriei primitive se găseşte învăţătura stalinistă despre tipurile istorice de relaţii de producţie.

Studiul problemei matriarhatului a luat în URSS o desvoltare foarte mare. Interesant de subliniat este faptul că studiul acestei instituţii nu se reduce la formele semnalate în antichitate sau observate la unele popoare ale Americii de Nord, Africei sau Australiei, — adică la prelucrarea materialului deja cules, ci se extinde şi se ocupă indeosebi cu studiul rămăşiţelor de matriarhat persistente încă la unele popoare depe teritoriul URSS.

Bineînţeles că, tratând o problemă atât de complexă ca cea a matriarhatului, autorul a trebuit să se ocupe şi de unele instituţii înrudite, precum ginta, — căreia îi consacră un capitol întreg, — avunculatul, etc.

O parte preţioasă a lucrării lui Kosven o constituesc paginile în care se ocupă de contribuţia ştiinţei ruse la elucidarea problemei matriarhatului şi în care subliniază caracterul progresist al majorităţii teoriilor emise de oamenii de ştiinţă ruşi.

Bogat documentată, dovedind o frumoasă erudiţie din partea autorului, concepută în spirit critic, plină de combativitate în demascarea teoriilor burgheze reacţionare, lucrarea lui Kosven aduce o importantă contribuţie la elucidarea uneia din cele mai spinoase probleme de istorie a societăţii primitive.

T. G

Activitatea la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R. și la catedrele de Istorie veche și Filologie clasică.

Comunicări și referate cu privire la lumea antică, ținute la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei RPR, în cursul anului academic 1948—1949.

Comunicări la plenarele Institutului:

1. Berciu D.: „Sclavajul la Geto-Daci", 6 Decembrie 1948;
2. Ștefan G.: „Gladiatorii la Tomis", 6 Decembrie 1948.
3. Balmuș C.: „Reconsiderarea răscoalei condusă de Spartacus", 20 Decembrie 1948;
4. Barnea I.: „Creștinismul în Scythia Minor după inscripții", 10 Ianuarie 1949;
5. Vulpe R.: „Valul antic din Moldova de Jos", 31 Ianuarie 1949;
6. Tudor D.: „Sclavajul în Dacia Inferioară", 14 Februarie 1949;
7. Piatkowski A.: „Răscoale populare în basinul Dunării de Jos, în sec. IV al e. n.", 28 Februarie 1949;
8. Pippidi D.: „In jurul activității lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus la Dunărea de Jos", 28 Martie 1949;
9. Canarache V.: „Sciții în spațiul carpato-dunărean și în Dobrogea", 11 Aprilie 1949;
10. Nestor I.: „Problema scitică în lumina cercetărilor sovietice de azi", 5 Mai 1949;

Referate ținute în cadrul Secțiunii de Istorie veche:

1. Nestor I., asupra lucrării lui Christo Mjatev „Ceramica slavă în Bulgaria și importanța ei pentru arheologia slavă din Balcani", Academia de Științe bulgară, Sofia, 1948, — la 13 Decembie 1948.
2. Piatkowski A.: „Ultimele lucrări ale Secțiunii de Istorie veche din Institutul de Istorie al Academiei de Științe din URSS", referat după N. M. Postowskaia „Secțiunea de Istorie Veche a Institutului de Istorie a Academiei de Științe din URSS", din **Vestnik Drevnei Istorii,** 1948, I, pg. 179—180, și după D. N. Iulkina „Probleme de istorie veche tratate la sesiunea Academiei de Științe din URSS", din **Vestnik Drevnei Istorii,** 1948, 2, pp. 160—164 — la 13 Decembrie 1948;

   Ambele referate au fost ținute în Decembrie 1948;
3. Berciu D. asupra capitolului I (discuția izvoarelor) din opera lui N. A. Mașkin „Istoria Romei Antice", Moscova 1947, — la 7 Februarie 1949;
4. Pippidi D. M., asupra lucrării lui Siegfried J. De Laet „Despre alcătuirea senatului roman în primul secol al Imperiului", — la 21 Februarie 1949;
5. Popescu D., asupra lucrării cercetătoarei maghiare Elisabeta Patek „Legăturile balcanice ale tezaurelor de argint așa numite dacice", publ. în **Antiquitas Hungarica,** Budapesta, 1948 — la 7 Martie 1949;
6. Berciu D., asupra lucrării lui A. Iessen „Colonizarea greacă pe țărmul de Nord al Mării Negre", după dările de seamă ale lui B. I. Nadel din **Vestnik Drevnei Istorii,** 1948, 2, pp. 117—121, Kiseleff, **ibidem,** I. Borozdin în **Voprosîi Istorii, 1948, 12, pp. 156—158 — la 21** Martie 1949;
7. Constantinescu Șt., referat după A. Mongait „Privire generală asupra cercetărilor arheologice făcute de Institutul de Cercetări ale Culturii Materiale în 1947", din **Vestnik Drevnei Istorii,** 1948, 2, pp. 151—160 la 6 Aprilie 1949;
8. Balmuș C., asupra studiului lui A. Ranovici „Helenismul și bazele lui social-economice" din **Voprosîi Istorii,** 1945, 2, pp. 99—116 — la 9 Mai 1949;
9. Pippidi D. M.: „Expunere asupra numărului sclavilor în Attica sec. IV î. e. n." — la 25 Mai 1949;
10. Constantinescu Șt., referat asupra capitolului „Revolta sclavilor și prăbușirea Imperiului Roman de Apus", N. A. Mașkin, Istoria Romei Antice, cap. XXXIX, p. 573—585 — la 6 Iunie 1949.

La Catedra de Filologie Clasică dela Facultatea de Filologie din Bucureşti.

Colectivul catedrei de Filologie Clasică a Facultăţii de Filologie din Bucureşti, constituit din personalul didactic al catedrei, şi-a început activitatea odată cu deschiderea cursurilor anului şcolar 1948—1949. Colectivul a ţinut şedinţe săptămânale în care s'au discutat diferite probleme în legătură cu organizarea cursurilor şi cu programa analitică; s'au dat rapoarte personale de activitate ştiinţifică, etc. Cursurile de limbă au fost predate în chip formalist începând cu fonetica, apoi continuându-se cu morfologia şi sintaxa. Criticându-se în mod colectiv modul acesta de predare a limbii, care nu leagă limba de viaţă, s'a decis ca în anul acesta cursurile de limbă să fie astfel organizate încât să se înceapă cu sintaxa, apoi să se treacă la morfologie şi fonetică. In predarea cursurilor de istoria literaturii, membrii colectivului s'au străduit să aplice metoda materialismului dialectic, arătându-se strânsa legătură dintre opera literară şi societatea în care a apărut. Cursurile la limba latină, limba elină şi gramatica comparată au fost organizate în felul următor:

Limba latina

Anul I. Curs de fonetică şi fonologie; Curs de introducere în probleme de metrică şi crititcă de text; Exerciţii de sintaxă; Istoria literaturii latine (epoca arhiacă): Seminar din Plaut (Trinummus) şi Cicero (Pro Murena).

Anul II. Curs de fonetică şi fonologie (Deoarece în anul precedent au fă[illegible] Morfologie); Exerciţii de sintaxă; Ist[illegible] literaturii latine (Epoca lui Cice[illegible] Seminar din Sallustius (Bellum I[illegible]hinum) şi C[illegible]ul (Bucăţi alese).

[illegible] III. Curs de formarea cuvinte[illegible] Istoria literaturii latine (Epoca lu[illegible]gust); Seminar din Horatius ([illegible] şi Titus Livius (C. XXXVII).

[illegible] IV. Curs de vocabular latin; Is[illegible] literaturii latine (Epoca impe[illegible] Seminar din Juvenal (Satire) [illegible]eca.

Limba elină:

Anul I. Introducere în limba greacă; morfologie cu aplicaţie la text (Esop, Xenofon, Lucian şi Homer *Iliada,* c I-a); Istoria literaturii eline în sec VIII—VI î. e. n.

Anul II. Curs de sintaxă, cu aplicaţii; istoria literaturii eline (sec. V.); seminar din Xenofon (*Apologia lui Socrate)* Platon (*Republica,* cartea VII) Sofocle (*Oedip*-rege).

Anul III. Curs de fonetică istorică. Istoria literaturii eline (sec. IV); Seminar din poeţii lirici, apoi din Homer (*Odiseia,* cartea VI şi *Iliada,* cartea I) şi din Herodot, cartea I-a.

Anul IV. Curs de sintaxă istorică; istoria literaturii eline (epoca elenistică şi romană); Seminar din Tucidide c. I, din Aristotel (*Constituţia Atenienilor),* Theophrast (*Caracterele)* şi din Theocrit.

Gramatică comparată:

Anul II. Introducere în studiul gramaticii comparate.

Anul III. Introducere în studiul gramaticii comparate; Curs de fonetică.

Anul IV. Curs de morfologie, sintaxă şi vocabular.

Membrii colectivului s'au constituit în două subcolective:

Subcolectivul de limbă a început împreună cu studenţii o lucrare asupra vocabularului politic al autorilor latini, care reflectă poziţia lor de clasă. Până acum s'a strâns o parte din materiale care urmează să fie utilizate într'o serie de lucrări mai mici.

Subcolectivul de literatură a început traducerea în limba română a *Războaielor civile de Appian* (operă admirată de Marx şi Engels).

In colectiv s'au discutat şi fixat subiecte unor lucrări pentru asistenţi.

Printr'un membru al colectivului s'a ţinut legătura cu Institutul Româno-Sovietic. In cadrul Institutului, membrii colectivului au ţinut referate asupra lucrărilor sovietice privitoare la probleme de lingvistică generală şi de cultură antică.

Prețul Lei 1[illegible]